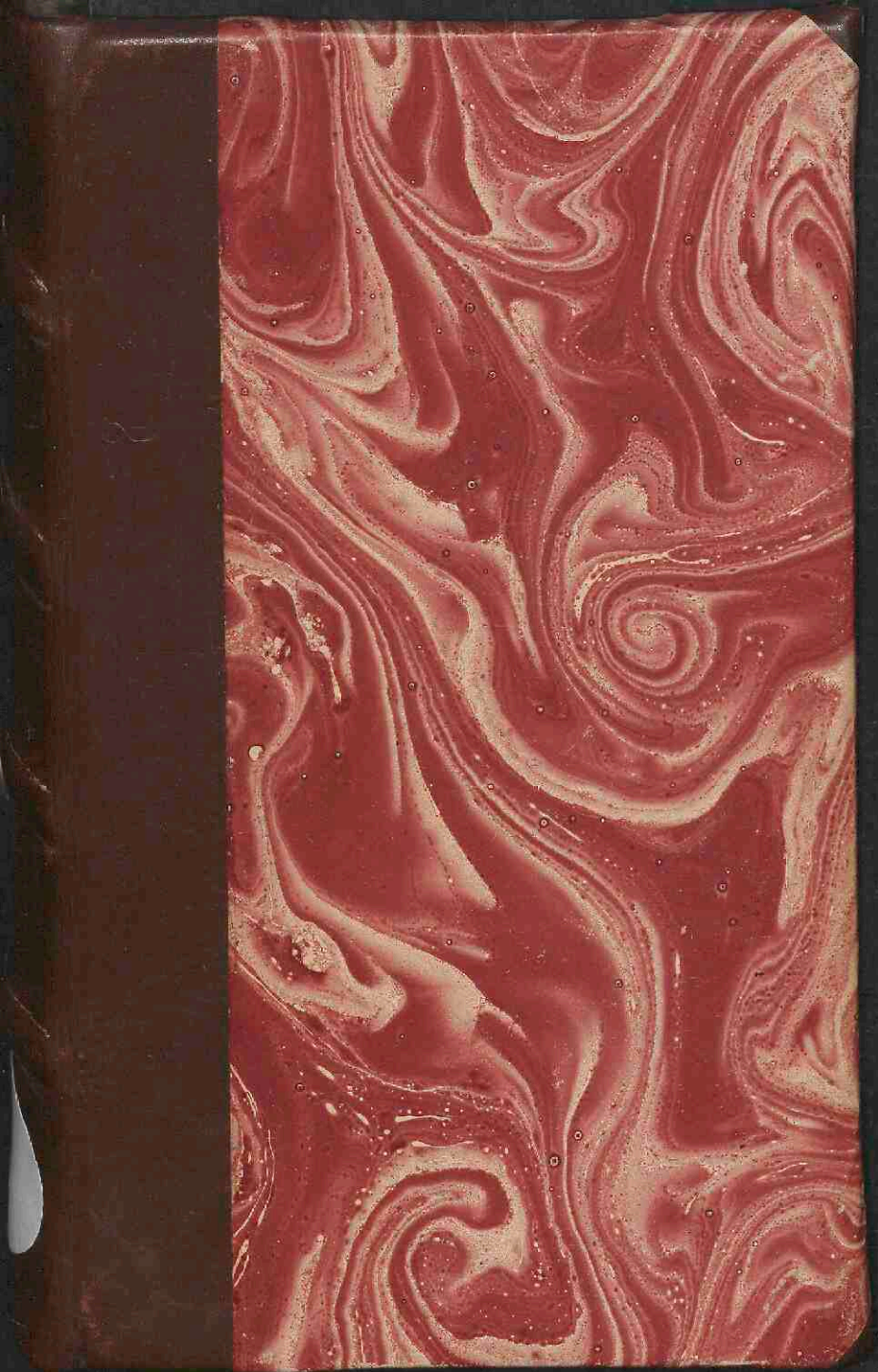

Magazyn, ofte wapen-huys

<https://hdl.handle.net/1874/276177>

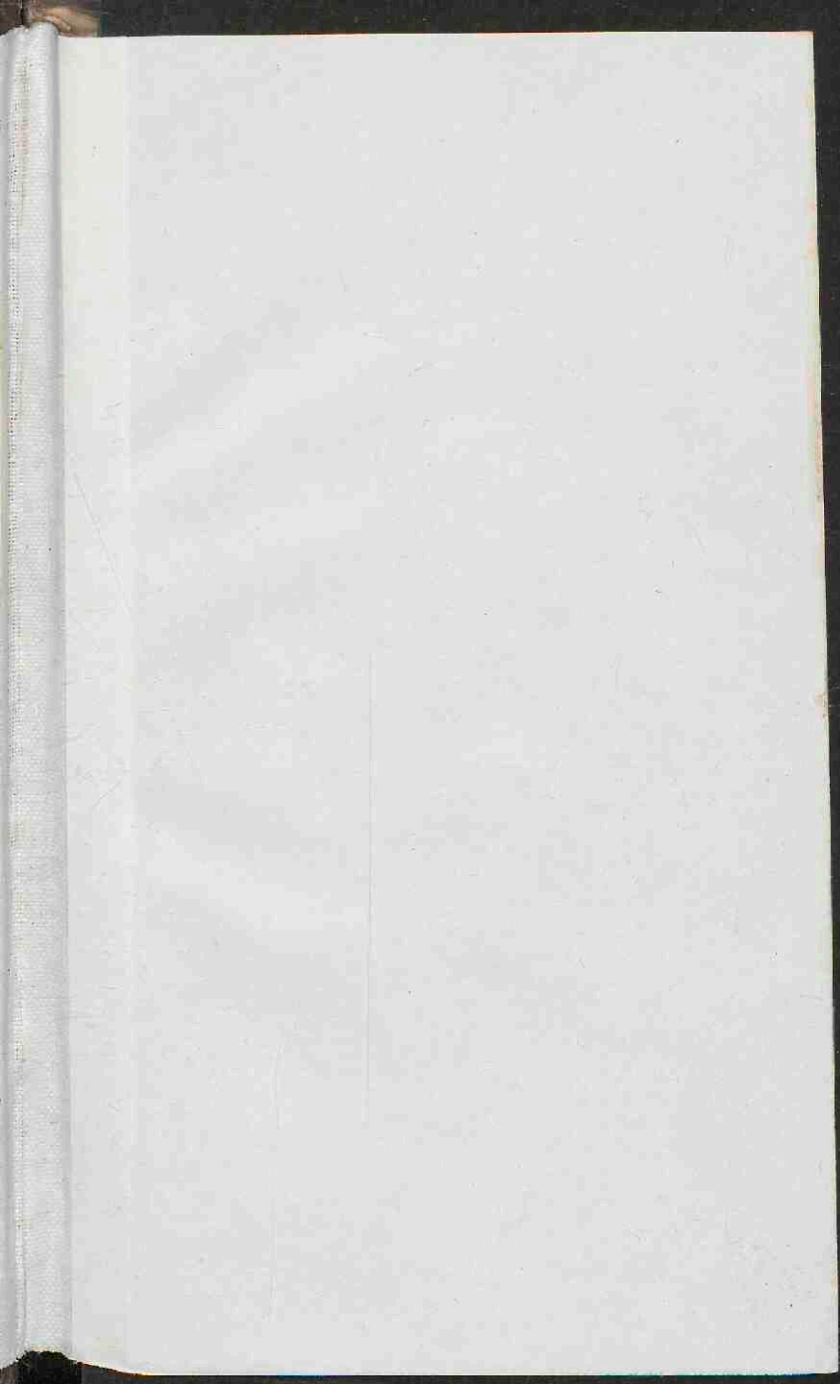

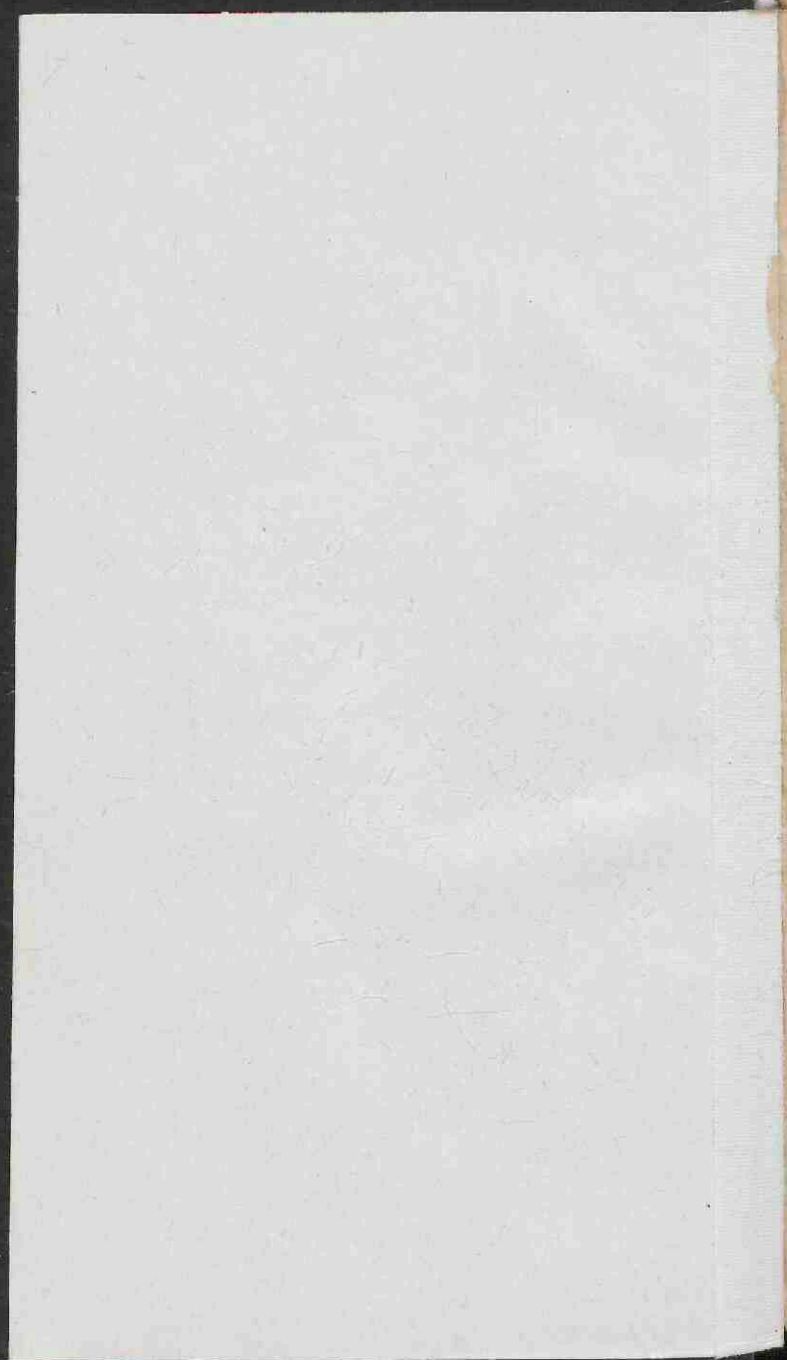

Rijksuniversiteit Utrecht

Collectie

KALMAN KLEIN

M A G A Z Y N,
O F T E
W A P E N - H U Y S
V A N
D. J O H A N N E S S C U L T E T U S,
Eertijds geluckigh Natuur-kender en Chi-
rurgijn der Stadt Ulm.

Met 44. konstige kopere afbeeldingen, noyt van te voren
soo gesien, verciert.

Een werck na de doot des Schrijvers uytgegeven, nut
ende noodigh voor alle beminders ende oeffenaers soo
wel der Medicijnen, als der Chirurgie.

*In het welke het wercktuigh ende instrumenten, soo van de oude als tegen-
woordige Meester, van den Schryver verbeterd, mitsgaders de nieuwe van
hem gevonden, soo veel als heden tot het geluckigh uytvoeren van alle
Chirurgische wercken mogen van noeden zyn, afgebeelt gevonden wor-
den; met byvoeginge van een korte beschryving der afbeeldingen, en
vervolgh van soo Medicijnsche als Chirurgijnsche waarnemingen,
en genesingen, over meest al de deelen van 's menschen lichaem.*

Met een drie-dubbelen blad-wijser, van wercktuigh, genesingen,
en gedenckweerdige dingen.

Den tweeden druck verbeterd, en met verduysinge van alle de recepten,
tot naerder behulp der ongeleerden, vermeerderd.

C. Bonart

T O T D O R D R E C H T,
Voor Jacobus Savvy, in 't Kasteel van Gendt.
Anno 1657.

M A G A Z I N E

A B O U T

W A S H I N G T O N

AND

T H E

N O R T H

A M E R I C A N

R E V I E W

O F

L I T E R A T U R E

A N D

A R T S

A N D

S C I E N C E S

A N D

H I S T O R Y

A N D

G E O G R A P H Y

A N D

N A T U R A L

H I S T O R Y

A N D

A N T I Q U I T I E S

A N D

A R C H A E O L O G Y

A N D

E T C .

A N D

A N T I Q U I T I E S

A N D

VOOR-REDEN

Des

A U T H E U R S.

En oppersten Godt,
scheppende onse
eerste Voor-ouders,
heeft hun-lieder
Lichamen begun-
sticht met uytsteec-

kende volmaecktheden, gevende
een gelijcke gematigheydt der hu-
meuren, swanger maeckende met
een olyachtige vochtigheydt, zjin-
de een suyvere vlamme des levens,
de gebeente met sterckte çierende,
voorders in alles volmaeckt; ge-
lijck de rede ons aenwijst, aenge-

V O O R - R E D E N

fien het aen onse Voor-ouders (zijnde in den ſtaet der onnoofelheydt) ſoude zijn geoorloft geweest, hare lichamen te beſtieren, ende ſonder eenigh gevaer des doodts tot een onſterflickheydt te verlengen, ende te herſtellen in de ſelve goedigheydt, ende overvloedigheydt de olyachtige vochtigheydt, die door de ingeborene warmte was verteert, ende ſouden oock ſoodanige kinderen hebben voortgeteelt, ſoo ſy niet waren bedrogen geweest door de arghliſtigheydt des Slangs, maeckende haer de doodt onderworpen door het eten van den verboden Boom.

Die voor de Sondt-vloedt, zijnde naerder aen het beginſel der eerſte Voor-ouderen, hebben door
hey-

heylicheydt van leven, ende in onnoosele eenvoudigheydt, haer onderhouden met gewas der aerden, waer door sommige by na tot duyfent jaren, andere tot eenige eeuwen hare gesette tijdt (ten aensien van de tweede ofte mede werckende oorfaecken, de welcke Godt haer loop laet, ende verandert na het hem gelieft ende goet schijnt) hebben uytgestelt ende verlengt. Maer in de naevolgende tijden, wanneer de veranderlicke gulsigheydt het menschelicke geslacht nooyde tot verscheyde tafelgerechten, ende het ongeoorloft gebruyck van Venus, de lichamen der menschen voet over voet verslapte ende uyt-teerde: soo is den omloop des menschen leven won-

V O O R - R E D E N

derbaerlick verkort, de dagen sijns levens zijn geweest hondert en twintigh jaer, even gelijk een dicke wolcke de stralen der Sonne ontfangt ende bedeckt, soo benevelt ons lichaems quade gestaltenis, de lamp onses levens, zijnde als een licht onses lichaems. Dese dagelicksche noodtsaeckelickheydt heeft ons het beginsel van de geneeskonst aengewesen, dese heeft de omfiende Vaders des huysgesins, rijkdom ende een schat van gesontheydt, huys-middelen ende hulpe voor haer, ende haer huysgesin, gedwongen te versorgen, om de haestende ongenadelickheydt des doodts te vertragen.

Al hoe wel door des natuurs eygen kracht, en een bequame waerneming

neming van defes niet-natuurlicke
faecken, 't zy in behoorlicke bedie-
ning van de veranderende en fuy-
verende geneesmiddelen, als zijn-
de twee beschermers van 's men-
fchen gefontheydt, veel fieckten
worden uytgedreven: foo zijnder
nochtans andere fieckten, de welc-
ke dese middelen verfmaden kun-
nende, door geen andere maniere
verbetert ofte te recht gebraght
worden, dan door Chirurgie ofte
de handtwercking, (het gevoeghde
te fcheyden, het verdeelde te ver-
eenigen, en het geen buyten de na-
tuur is uyt te royen) volgens de
alderwaerfte uytſpraeck van onfen
ouden Man in ſijn 8. afdeeling en
de 6. *Aphoris*: 't Geen de geneesmidde-
len niet en geneſen, dat geneeſt het yfer;

V O O R - R E D E N

't geen het yfer niet en geneest , dat geneest het wyer ; 't geen het wyer niet en geneest , dat behoort men ongeneselick te achten.

In welcke Chirurgie ofte handtwerckinge , eertijds en tot noch , by nae ontelbare doorluchtige Geneesmeesters , soo Ægyptenaers , Griecken , Arabiers , Latinisten , Italianen , Franschen , schier van alderhande natien , om de noodtsaeckelickheyt , die men niet en kan voorby wijzen , ende om 't gemeene best van 't menschelick geslacht , hebben den loop haers levens al sweetende volbraght , om dat 'er niet en soude blijven onbeproeft , en om dat se meer by dit deel der geneeskunst tot meerder volmaecktheidt souden byvoegen , ende met
schrif-

des A U T H E U R S .

fchriften ende goede nachtwaeckingen , de nakomelingen fouden toewyen .

Dese vier-en-veertigh tegenwoordige Platen der Chirurgie , foo om de nette uyttrecking der instrumenten (en door rede van haer fatfoen en grootte) en de getrouwe aengewefen manier om in 't werck te ftellen , en daer en boven de bygevoeghde aenmerckingen ofte obfervatien , zijn by geval het licht weerdigh , tot het gemeene beſte der ſterffelicke menſche ; (want in dese worden ſe geleverd door mijn ooge ende handen dickmael onderſocht ende goet bevonden) van my by een vergadert , op dat ick na de kleynheydt mijns verſtandts , ende na het weynigh ontfangen talent
van

V O O R - R E D E N .

van de Vader des lichts, de vlijtige nakomelingen in 't lesen, namentlick van *Hieronimus Fabritius* (wiens woorden ende voetstappen ick in de practijck hebbe gevolght) soude dienen, ende op dat andere, in navolgende, swaerder ende moeylicker saecken souden aengaen, ende by doen 't geen hier ontbreeckt, ende in het licht brengen 't geen meerder volmaeckt is: want verrey van my alle prickel van nijdigheydt, een vry ende open worstelveldt laet ick vrywillighlick aen alle verstandige Mannen, ende bidde uyt mijn gantsch gemoedt, dat se mogen leveren dat meerder doorwerckt is, ofte dese ondertusschen geluckelick genieten.

U Y T.

U Y T L E G G I N G

Van het

Magazijn of Wapen-huys

Der

CHIRURGYNS.

Van

D. JOHANNES SCULTETUS.

De eerste Tafel of Plaet.

Van de Pijpiens, stompe ende insnijdende Yfers, waer mede de Fontanellen gebrandt worden.

DE eerste Figuur is een yfer instrument, 't welck Hieron: *Fabritius ab Aquapendente* (in sijn Boeck de *fonticulo in sutura coronali*) *cannulam*, dat is een pijpien, noemt, ende de plaetse des fontanels gevonden ende met inckt geteeckent hebbende, 't selve met de slincker handt sterck indruckt, op dat door dese indrucking, ende de natuurlicke koelte van het pijpien, de hette van het gloeyende yfer, (in de volgende tweede Figuur afgebeeldt) ende de pijn daer nyt ontstaende, versacht, ende de naeste partyen voor de schade van het vyer bewaert worden.

De

De II. Figuur is een geheel, ende doorgaend' gelijk yfer, sonder handvat, (welcke nochtans van been of hout daer aen kan gemaect werden, gelijk aen het voorgaende) het welcke wel gegloeyt, ende met de rechterhandt in het voorgaende pijpen ingedrukt zijnde, de fontanel in brandt. Met dese twee yfers worden de fontanellen alleenlick in de leden van het menschelicke lichaem gemaect, te weten, wanneer de patienten van het gloeyende yfer niet vervaert zijn, of dat de Chirurgijn het doosje van *Iulius Casserius Placentinus*, waer in het *cauterium actuale* verborgen gehouden wort, niet by der handt heeft.

De III. Figuur is oock een yfere pijpen, doch een weynigh dieper of langer dan het voorgaende eerste, om het naestvolgende instrument t'ontfangen.

De IV. Figuur is een instrument, simpelick hol ende snijdende, met het welcke mes gegloeyt, ende in het pijpen van het voorgaende instrument gesteecken zijnde, een fontanel maect, alwaer de *sutura coronalis* ende *sagittalis* by een komen, want het niet alleen brandt, maer oock wegens de scherpte des instruments, 't welck het aen sijn uytterste eynde heeft, snijdt. Wanneer dit selve 't herssebecken raect, soo moet men 't omdraeyen, op dat het eenigh merck-teycken in het herssebecken kan indrukken. Daer zijn vele, die het gebruyck van dit instrument verwerpen; niet alleen van wegen de pijn, die 't veroorsaect, soo als sy seggen, maer oock uyt vrees van de periculose inflammatie ende ontfteeking in het *pericranium*, de welcke lichtelick daer na door de t'samenvoeging der voorseyde *sutures*, tot in de onderleggende *dura mater* soude kunnen geraecken. Derhalven de hedendaeghsche Chirurgijns in plaets van het selve, het instrument, in de tweede Figuur afgebeeldt, ende boven niet hol zijnde, gebruycken. Maer ick soude oordceelen, dat men meer van het holle behoorde te houden, alsoo het instrument in de tweede Figuur boven niet hol zijnde, de voor-verhaelde ongelegentheden veel lichter soude konnen

II

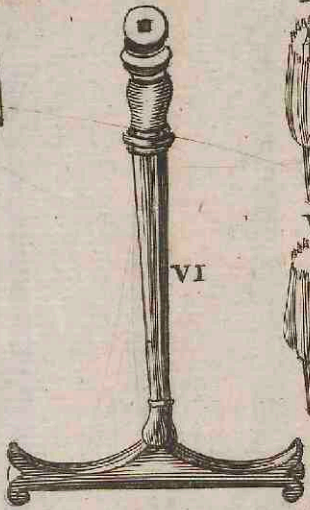
III

III

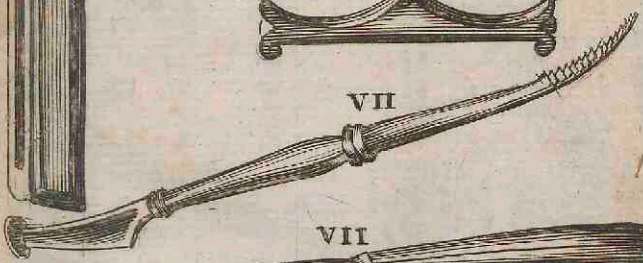
V

VI

X

VII

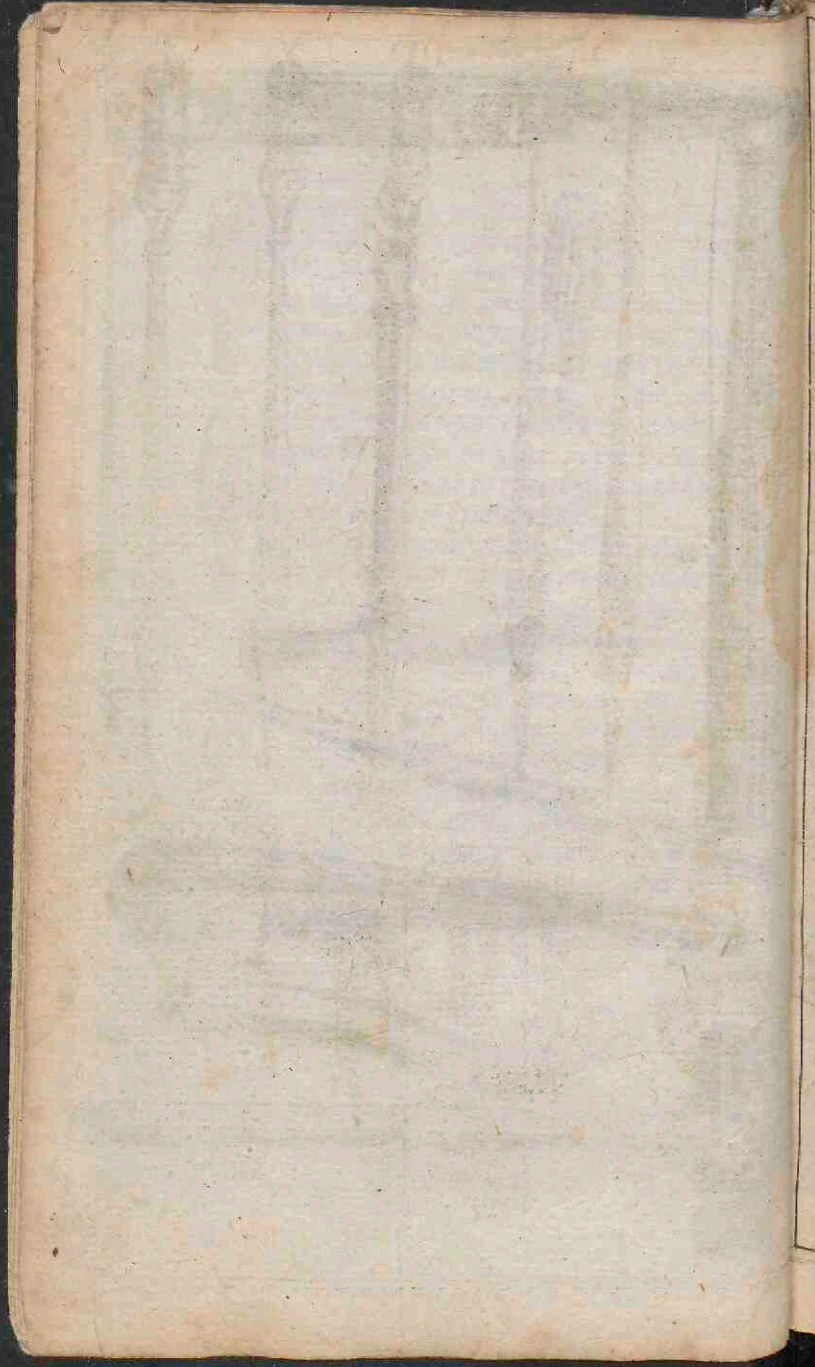
VII

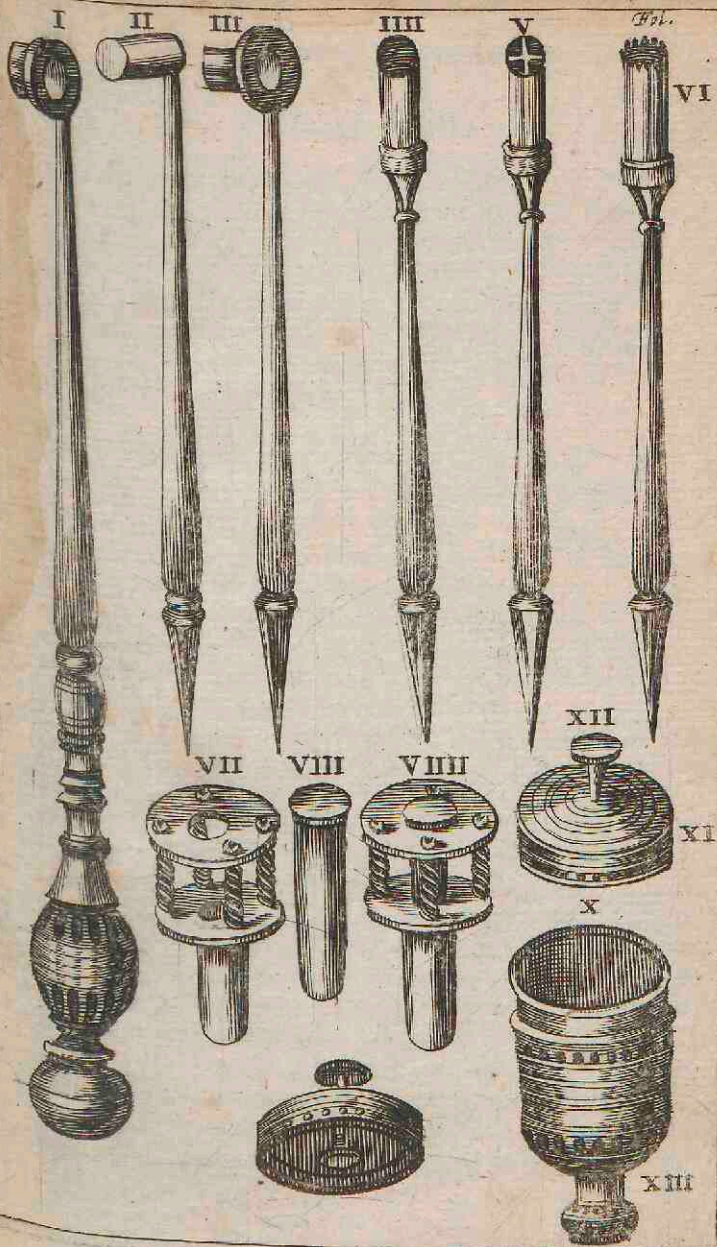

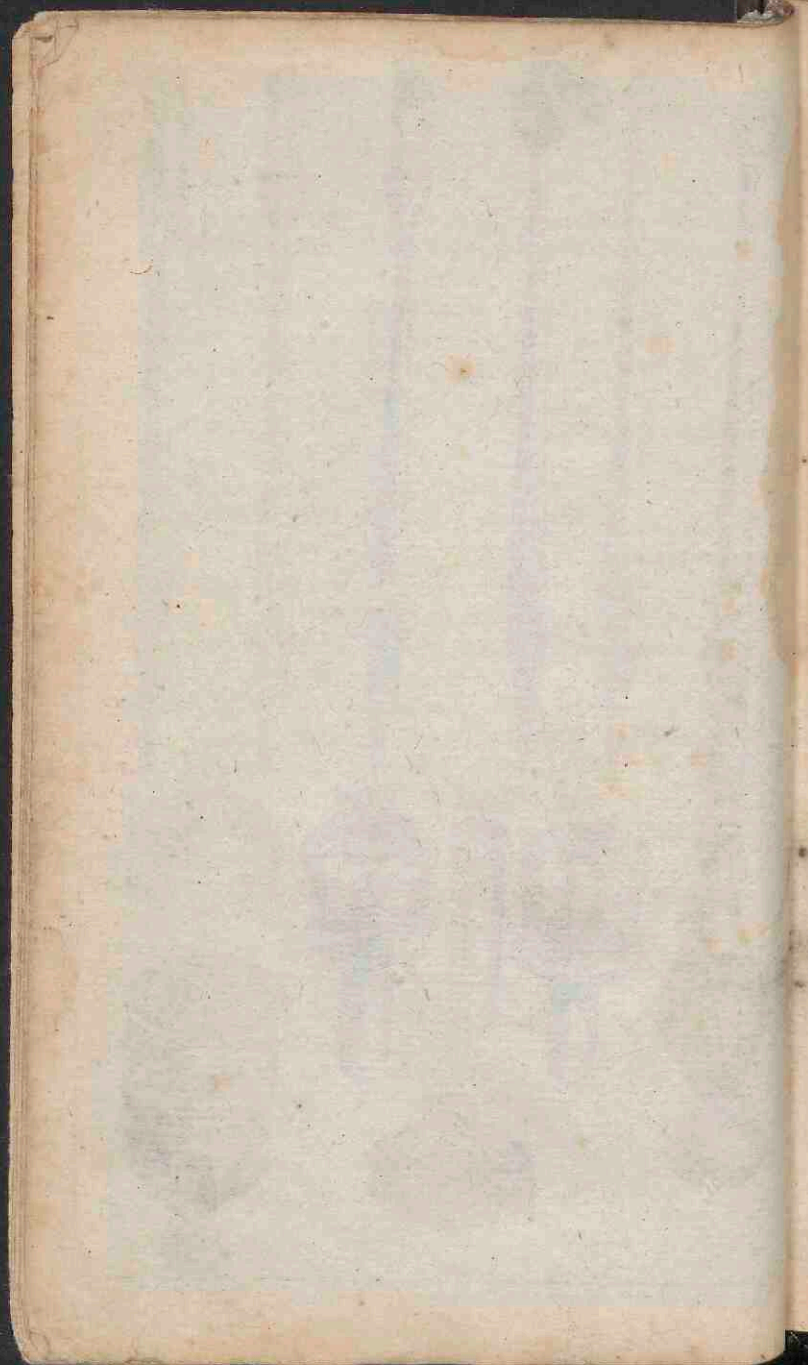
VIII

XI

De II. Plaet.

Van de *Spatha* van *Celsus*, het schraep-mes, het mannetjes en wijfkens radeken (*modiolorum mare & foeminis*), ende de omdraeyer, het *instrumentum lenticulare*, de swackste besboom (veete *debilissimo*), de herssen-bewaerder (*membranæ custode*), het nederhouwend instrument (*instrumento decussorio*), de welke een Chirurgijn tot het genesen der fracturen van 't herssebecken, en des sels splinters, noodigh zijn.

DE I. Figuur is een instrument, 't welck by *Hippocrates lib. 2. de morbis, cap. de suppura peripneumonia maxaris syndesms*, doch van *Celsus* ende *Paulus Spatha* genoemt wort. Het is namelick een tweesnijdend' mes, aen beyde zijden scherp, en op de rugh wat breed, 't welck aen 't eynd spits toeloopt. 't Selve dient om de hoofwonden kruys-wijse, ofte op de manier van een triangel, wijder te maecken, ende de *Paracentesis*, ofte opening van de borst, veyligh in 't werck te stellen.

De II. Figuur is een scheer-mes, of recht uytgestreckt mes, aen de eene zijde maer scherp, doch aen de andere zijde bot, 't welck men gebruyckt als men op de ondergelegene partyen geen acht behoeft te slaen, als in het opnijden van het vel tot op het herssebecken, ende in het openen van de pockachtige klieren, voornamentlick op de schenen of elders: insgelijcks oock daer beyde de scherpten yetwes kunnen quetsen; als wanneer men de doode vrucht in de moeder in stucken kappen, of oock de kleyne stuckjens vleysch in de vrouwelicke schamelheyt moet snijden, 't welck de Italianen *Scodegino* noemen.

De III. Figuur is *Modiolus mas*, of mannetjes radeken, een instrument van fijn ende goedt stael gemaect, langwerpigh rondt, aen het onderste eynde met tandkens, ende vier vleugels of affsetsels; te weten, dat deel

van de *Trypanum* of herffebecke-been, dat op het been moet omgedraeyt worden: 't welck de Griecken *χοιτινιον* noemen, doch van *Celsus lib. 8. cap. 3.* de naem van *Modiolus* gegeven wort, het heeft in de midden een bout of yfer, op dat het in 't begin van 't omdraeyen, op de herffen-panne, nu van het *pericranium* ontbloot zijnde, soude vast staen, ende de omleggende partyen, te weten delippen van de geopende quetsuur, ende het *pericranium*, als seer gevoelick zijnde, beter voor quetsen bevrijdt worden. Want by aldien het radeken, dat men in 't begin moet gebruycken, foodanigen bout niet en hadde, soo soude de doorboring van de panne met seer groot perijckel ende heftige pijn toegaen.

De I V. ende V. Figuur zijn *Modioli foeminae*, de wijfjens radekens, zijnde van gelijcke grootte als het voorgaende manneken, ende verschelen van het selve anders niet, als dat sy geen boutjens of nagels hebben, waer door sy oock de naem van Wijfjens hebben. Eer men dese gebruyckt, soo moet men met het voorgaende soo veer in de panne boren, dat dese daer na in het gat vaster kunnen staen ende blijven. Die dan de panne wil doorboren, moet noodtsaekkelick drie foodanige radekens, te weten een manneken, ende twee wijfjens by der handt hebben, op dat sy verscheyden reysen kunnen gewisselt, ende in koudt water of in rosen-olie gedoopt worden, op dat sy vol van het afschraepfel zijnde, de wercking niet verhinderen, ofte door het veel ende snel omdraeyen heet geworden zijnde, het beckeneel, ende de daer onder leggende *membranen* of vellekens, niet en ontsteecken.

De vinding van de vleugels of affetsels, de welcke verhinderen, dat de radekens de *membranen* ofte vellekens van de herffenen, of de herffenen selfs niet kunnen raecken, geeft genoegh te kennen het seer hooge verstandt, met het welcke *Hieron. Fabritius ab Aquapendente* begaeft is geweest. Want al hoe wel eenige van de Chirurgijs van onse ceuw van de vleugels of affetsels aen dese radekens

mentie

mentie maecten; als *Vid. Vid. lib. Chir. 4. cap. 10.* ende *Joan. Andr. à Cruce, lib. 7. de Instrumentis*: soo heeft nochtans geen van alle, de selve soo net ende volkomen laten maecten, als *Fabritius*. Ick heb dese radekens altydt met goedt succes gebruyckt, ende de Chirurgijns, principalick die van *Padua*, ende navolgers van *Fabritius* (alle de instrumenten van de enden, tot het doorboren van het beekeneel, uytgevonden, ende van de voorsz Autheuren, als mede van *Pareus lib. 9. cap. 18.* afgebeelt, verwerpende) gebruycken de selve hedensdaeghs oock; van de welke noch leeft de seer vermaerde Medicus, Chirurgus ende Professor tot *Padua*, *Petrus de Marchettis*, Ridder van *S. Marcus*, eertijds mijn mede-scholier in de Anatomie ende Chirurgie, over wiens wonderlicke ende geluckige gaeuwigheydt ende yaerdigheydt in de Chirurgische geneesing, (waer in hy by na alle d'Italianen te boven gaet) niet alleen van geheel Italien, ende de groote menighte der Studenten van alle kanten tot hem komende, verwondert zijn, maer oock ontallicke die daer door geluckelick zijn genesen, uyttermaten gepresen wort.

De VI. Figuur is het ander deel van de *Trypanum* of beekeneel-boor, het handvat of omdraeyer genaemt, met een uytgesneden gat, in het welcke het bovenste van de *modioli* of radekens, met katoen bewonden, haestelick kunnen ingesteecken, ende wederom uytgenomen worden, soo dickwils haer verwisseling noodtsaekelick is, in deser voegen bestaet het *Trypanum*, waer mede het beekeneel haest, veyligh, ende sonder groote pijn doorboort wordt, uyt het radeken ende handvat.

De VII. Figuur is een instrument, bestaende uyt een steek-yser, voor aen het eynde met een knoopjen, ende een hef-boom of hef-yser. Wanneer de panne doorgeboort is, soo steekt men dit yser tusschen de lippen van het uytgesneden been, om het beentjen gints ende weder te bewegen, ende te maecten, dat het waggelt, los wort, ende met het getande deel van het nijp-tangerjen in de

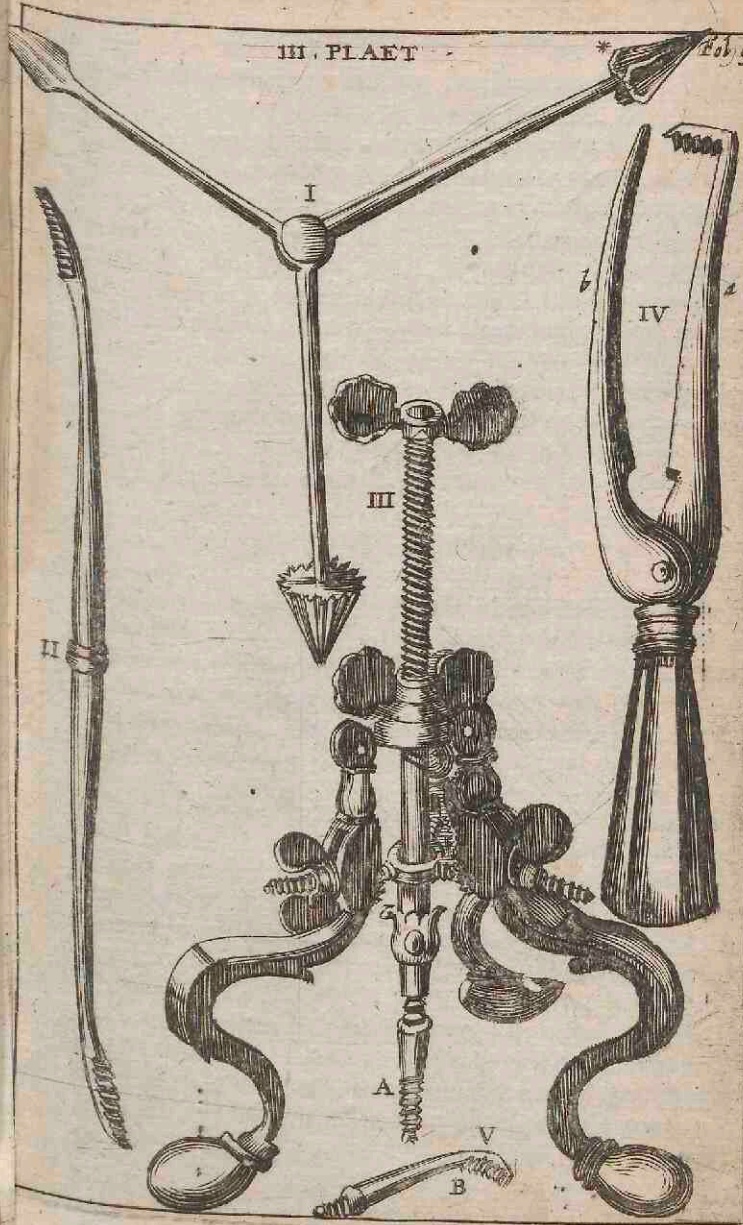

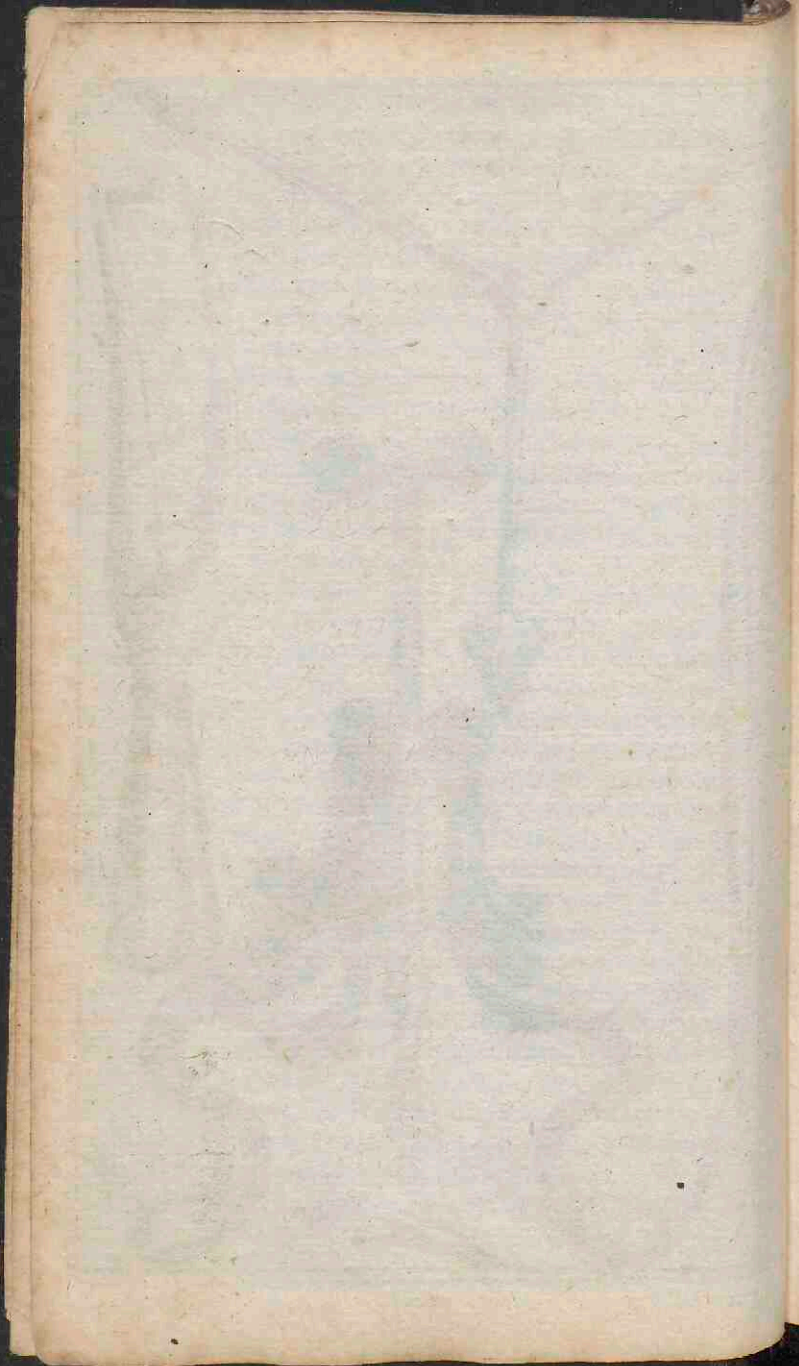
I V. Plaet der I. Figuur aengewefen, magh uytgetrocken worden. Het dient oock tot het oplichten van de matelick nedergedruckte of ingebogen panne, hebbende fijn vastigheydt alleen in de handt van de Chirurgijn. Het knoopjen voor aen het eynde dient tot het affchrappen ende gladt maecken van de rouwigheden ende fcherpigheden, die na de doorboring ende uytneeming van het been overblijven, op dat de *membranen* of vellen van de herffenen, die fich sonder ophouden bewegen, door het aenftooten aen de felve, niet bezeert worden.

De VIII. Figuur is simpelick een instrument met een knoopjen voor aen, 't welck alleenlick de kanten van het gemaecte gat gladt maeckt, gelijk alreede gefeydt is, op dat se door het fteecken geen pijn, of inflammatie in de vellen van de herffenen verwecken.

De IX. Figuur is een zilvere plaet, (want uyt yfer dient het niet gemaeckt te worden, wegens fijn aengeboorne koude, die soo wel het dicke, als het dunne vel van de herffenen fchadelick is) vast, een weynigh gebogen, ende van buyten gladt, het welcke te pas komt in de groote nederdruckingen ende breucken, of fcheuren, wanneer het been van de panne drie of viermael moet deurgeboort, ende de ruymten tuffchen de gaten uytgefneeden worden: want dan fteeckt men defe plaet tuffchen de panne, ende het vel *dura mater* genoemt, dat fijn uytterfte deel de herffenen nader is, op dat door de punt van de tangen ende zaeghjens, (welckers afbeeldingen in de volgende V. ende VI. Tafel of Plaet te fien zijn) de vellen van de herffenen niet en fteecken, noch onverhoets in de felve gefneeden worden. Wacromme *Celsus*, die in het befchrijven van de Chirurgifche yfers ende instrumenten groote naerftigheydt heeft gedaen, 't felve *lib. 8. cap. 3.* de naem van *Custos membranæ* geeft, wordende van de Griecken *μλωυζιοφύλαξ*, dat is, bewaerder van het vel, geheeten.

De X. Figuur is een *instrumentum decufforium*, of affetend' instrument, waer mede het vel *dura mater* matelick ende

ende fachtjens nedergedrukt, pertinent aen het beckeneel gevoeght wort, om de etterachtige materie, die haer tusschen de panne ende het vel vergadert heeft, door het gat, met de radekens gemacckt, een lichten uytgang maecken.

De XI. Figuur is een looden hamer, eertijts gebruyckt, wanneer men met de insnijdende messen of scheer-messen, (van de welke verscheide afbeeldingen by *Pareus lib. 9. cap. 5.* te vinden zijn) een deel van de panne heeft willen separeren of afscheyden, om het gevaer, of gedruys te mijden, ende de beweging van de hersenen te verhoeden. De Chirurgijns van dese eeuwve voorsichtiger zijnde, gebruycken tot dese wercking de tangetjens ende zaeghjens, de welke weynigh te voren in de I V. ende VII. Plaet voor oogen gestelt zijn.

De III. Plaet.

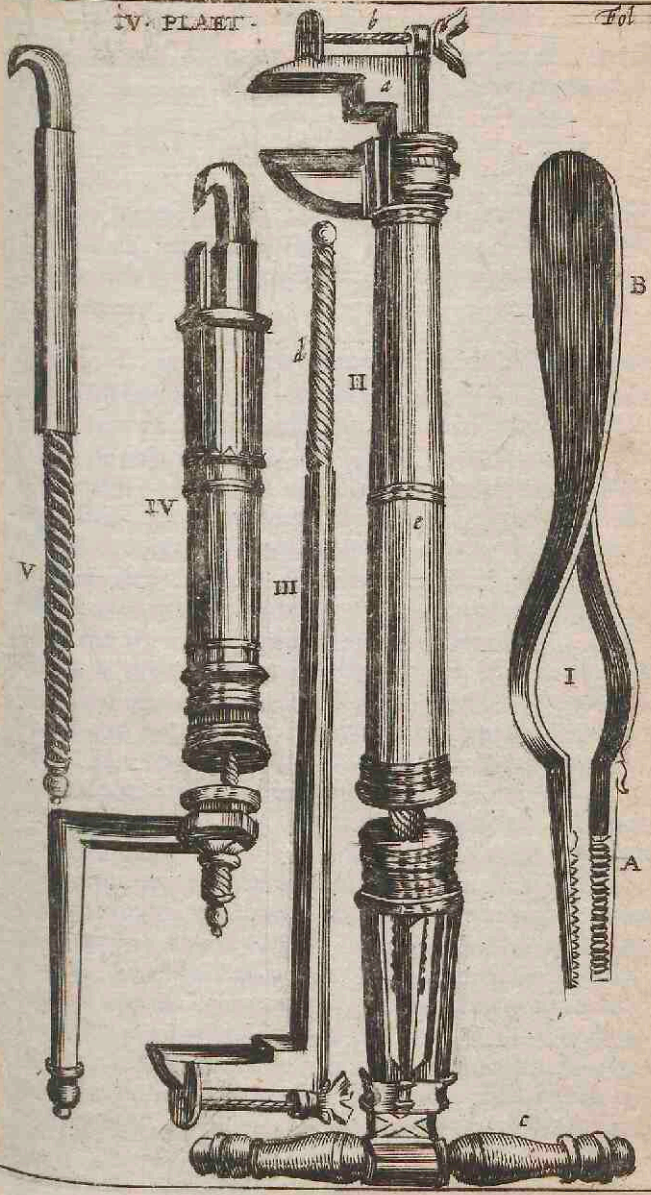
Van de drieformige Boor (terebra triformis vete validiore,) een steviger hefboom, het driehoekigh instrument (instrumentum triploidis,) ende de opheffer van Pareus elevatorium Paræi, waer mede de steeckingen van het beckeneel wech genomen, ende de nederdrukkingen van het selve opgelicht worden.

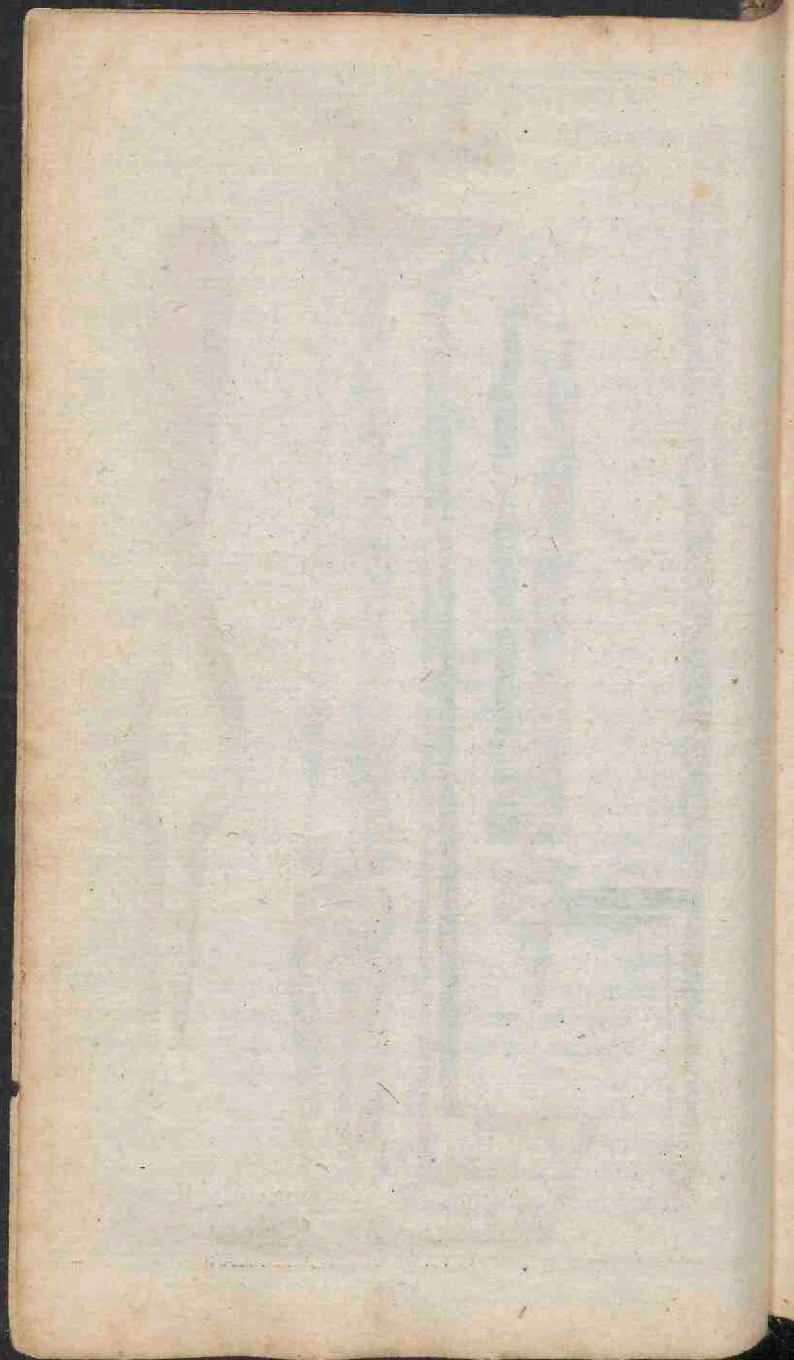
DE I. Figuur is een *Terebra triformis*, of drieformige Boor, te weten, een geheel yser instrument, bestaende uyt drie verscheiden booren, welcks gebruyck noodtsaekkelick is in de steeking van het beckeneel, de welke door beyde platen niet deur gaet, op dat het merck in de pan ingedruckt, met het selve wech gedaen werde. Het driehoekige deel van dit instrument kan men oock gebruycken in plaetse van de kleyne boor, met het welke *Guilhelm. Fabritius Hildanus* in 't gemeen by na de eerste plaet doorboort, voor ende al eer hy het *torcular triploidis* of instrument, in de derde figuur afgebeeld zijnde, in 't werck stelt.

De II. Figuur is een *vestis validior*, of stercker hefboom, het welcke ick gebruyck in het oplichten, of oprechten van de panne, of het beckeneel. Dit licht met meerder macht op als 't gene dat in de VII. Figuur van de tweede Plaet afgebeeldt is, om dat het sijn vastigheyt niet alleen in de handt van den oplichter heeft, maer oock op het hoofd van de patient.

De III. Figuur is een *instrumentum triploidis*, zijnde een instrument alsoo genoemt, door dien het drie voeten, of drie steunsels heeft. Wanneer de nederdrucking van het *cranium* soo groot is, dat de voorgaende oplichters door haer swackheydt niet en helpen, soo steeck ick den *triploidis vestem* B. onder (indien daer ruymte is,) ende treck alsoo het nedergedruckte been recht om hoogh. Maer wanneerer geen ruymte is om de oplichter B. onder te steecken, soo moet men in 't midden van de nederdrucking, over den *diplois*, met de *triploidis terebra* of drievoetige boor A. een gat maecken, toesiende, dat de boor beyde de platen van het *cranium* niet doorboort, ende het vel *dura mater* genaemt, niet raect. Besiet *Guil. Fabritius Hildanus centur. 2. obser. 4.* alwaer hy de manier van het oplichten van de nederdruckingen seer pertinentlick leert, al hoe wel met andere instrumenten, die ick noyt heb gebruyckt. Doch met het tegenwoordige instrument heb ick eenige oplichtingen met goet succes in 't werck gestelt.

De IV. Figuur is een hefboom of oplichter, by andere gebruyckelick in de grootste nederdruckingen, op de manier van de kuypers, dewelcke de duygen van de vaten ingeweecten zijnde, met een gelijcke hefboom te rugh trecken. Wanneer dan het kromme of gebeckte eynde (a) onder het nedergedruckte been onder gesteecken is, soo moet den anderen rechter arm (b) van den hefboom op het onbezeerde been steunen, op dat het nedergedruckte been met het gebeckte deel van het instrument magh opgelicht worden, terwijlen men het handtvat met de rechter

ter handt neder druckt. Dit instrument heeft *Ambrosius Paræus lib. 9. cap. 5.* oock afgebeeld ende beschreven.

De IV. Plaet.

Van het Treck-tangetje ende tang met een papegaeys ende gieren-beck, met de welke de beenderen, de membranen of vellen der herssenen steeckende, worden afgebroken ende uytgenomen.

DE I. Figuur is een instrument tot de handt-operatien seernoodtsaeckelick zijnde, 't welck *Paulus Aegineta lib. 6. cap. 32.* ἀκαντάβολον noemt, ende by *Celsus lib. 7. c. 30.* de naem van *Valsella*, (dat is, treck-tangetje) gegeven wordt. Met het verdubbelde ende getande deel van dit instrument, met de letter *A.* geteyckent, worden de bedorven ende beweeghlicke splinters der beenderen, de punten, kogels, ende der selver gebreken, stucken, wicken, hayren, ende andere diergelijcke dingen uytgetrocken, die in de quetsuren gevonden werden. Tot dese operatie dienen oock de instrumenten in de XI. Plaet, met de Figuren III. ende VI. aengewesen, van de welke een van beyden, des noodt zijnde, kan gebruyckt werden. Dit voorscyde deel van het treck-tangetje, dient oock specialick tot het uyttrecken van de hayren in de oogh-leden, die de oogen incommoderen. Behalven 't voorsz gebruyck is het oock nuttelick tot de pronck-medicijn, want de vrouwen, voornamelick van grooten aensien zijnde, daer mede de hayren in de wijnbraeuwen, ende andere deelen van het lichaem, met de wortels uyt-halen. Staet te letten, by soo verre een beentjen of yet anders uyt de kele moet uytgetrocken worden, dat men dit deel van het instrument soo veel te grooter of langer moet maecken, als het hier afgebeeld staet. Het breede deel *B.* komt, by gebreck van een spatel, te pas tot het uytspannen van de *ceraten* op een linnen doeck of leder;

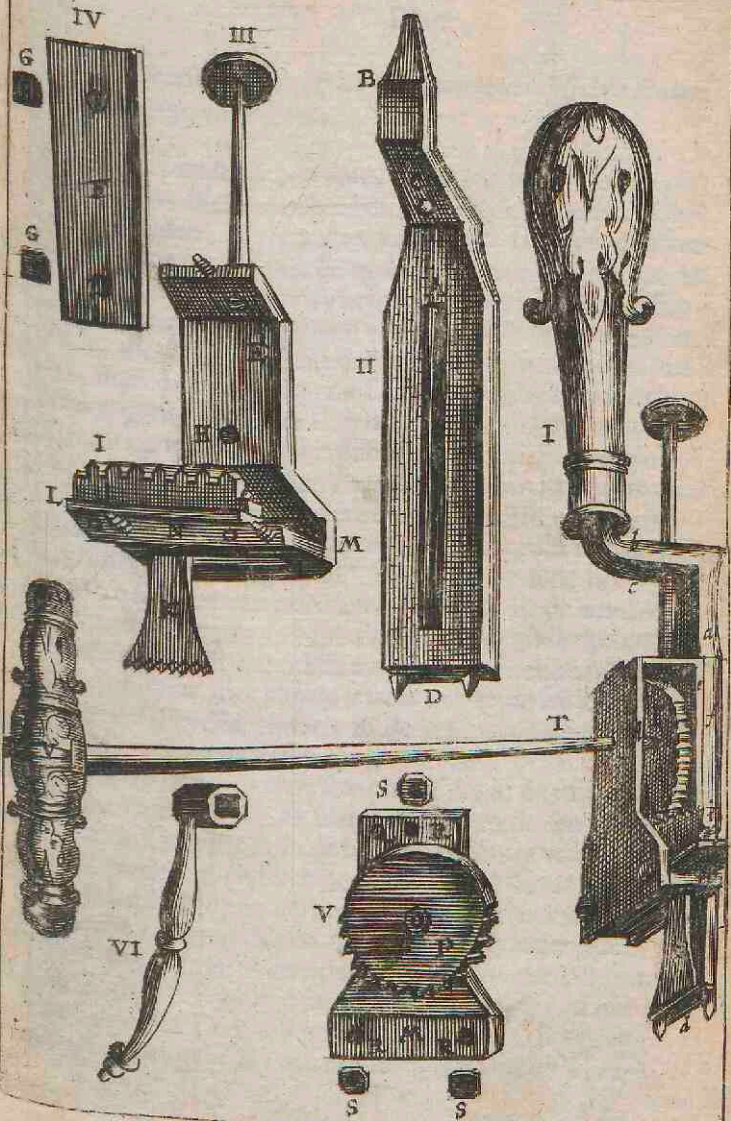
ende tot de veylige separatie of affscheidung des *pericranii* van het been, voor ende al eer men 't radeken van de *Trypanum*, ende het sny-mes aen het beckeneel aenfet, by gebreck van een weynigh langer nagels aen de duym ende voorste vingers van de handt, of van het handtvat van 't sny-mes, het welcke beneden in de XII. Plaet met de IV. Figuur verтоont wordt. Nochtans wordt het *pericranium* veel veyliger met lange nagels van het *cranium* afgetrocken, als met het handtvat van het gedachte mes, of met het fchey-mes van *Paræus*, of met het breede deel van het trek-tangetje.

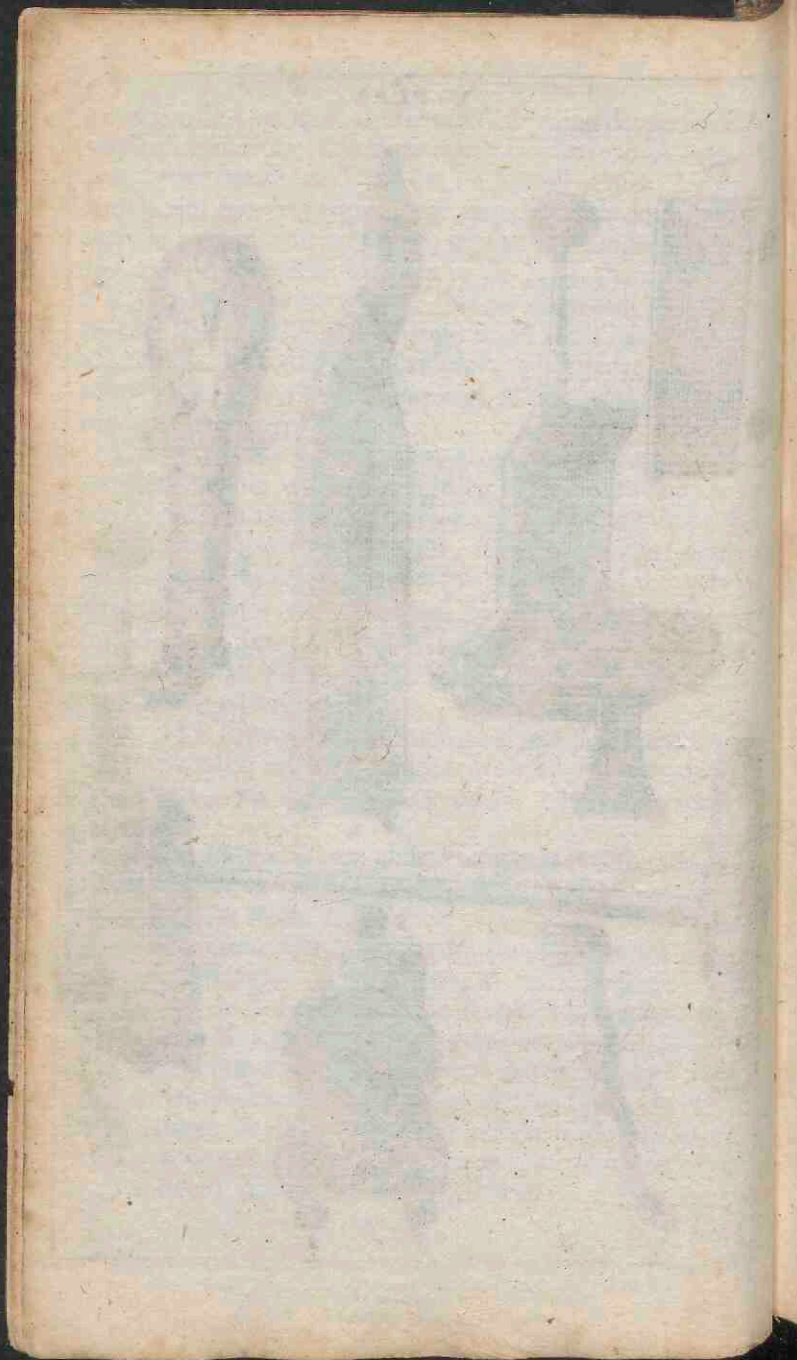
De II. Figuur is een uyt-sny-tang met een papegaeys-beck (a) aen de welcke de fchroef (b) met een hooftjen boven vast gemaect is, de welcke verhindert dat de beck de *membrana dura mater* genaemt, niet raecken kan: want ick gebruyck het in de fracturen van 't *cranium*, mits welken men het niet onbequamelick de naem van *αβωτρίση* foudē konnen geven, onder aen heeft het een handtvat (c) het welcke met de fchroef (d) in de III. Figuur aengewesen, omgedraeyt wort.

De III. Figuur is een aanwijfing van de papegaeys-beck buyten fijn koker of pijpjen, in de II. Figuur, daerom gefteft, dat de konfenaer de fchroef des te beter magh sien.

De IV. Figuur is een andere tang met een giers-beck en een pijp of koocker, om welcks fchroef een nagel of bout omgeleyt wort.

De V. Figuur is de giers-beck, fonder de koocker afgemaelt. Met dese twee tangen, als mede de gene, die beneden in de XI. Plaet met de I. ende II. Figuur, ende in de XIX. met de I. Figuur verтоont worden, neemt men wech, ten deelen door fneiden, ten deelen door breken, een ftruckjen of fchilfer van een been, in het genesen der quetsuren des hoofts, alle de welcke alleenlick in de grootte ende gedaente verfchelen, na de verfcheydenheyt der beenderen, die men moet wech nemen.

De V. Plaet.

Van het Draey-zaeghjen, waer mede de ruymte tusschen de twee gaten uytgesneden wort.

DE I. Figuur is een draey-zaeghjen met twee treckraden, die tanden hebben, dienende principalick tot het uytfnijden, of uytzagen van 't gene tusschen de twee of drie gaten is, die met de *modiolen* of radekens gemaect zijn. Want als de boven-beschrevene oplichtende instrumenten geen plaets hebben van wegen de naeuwte van de spleet, die in de beekeneelen van de volwassene perfoonen, door de indruckingen of inbuygingen, altijd naeuw t'samen gaet, soo is het al te mets noodigh, dat men twee of meer gaten in het herffebecken, met de *modiols* of radekens, moet maecten, welcks tusschen ruymt met dit zaeghjen, sonder eenigh perijckel van quetsing wert doorgesneden, om de oplichter, of het oplichtende instrument te gevoeghlicker daer onder te steecken, ende het stuckjen of de splinter van het been, dat dickwils de *membranen* steeckt, uyt te nemen. De t'samenveoeghde deelen van dit instrument, 't welck ick uytgevonden hebbe, werden in de I. Figuur met kleyne letters, doch de selve van malkander gescheyden zijnde, in de resterende Figuren met groote letters aangewesen.

De II. Figuur is een ysere plaet (A) in de midde na de lengte uytgesneden, de welcke om hoogh een handvat (B) ende het gat (C) in de bocht of kromte van de plaet, maer beneden twee scherpe punten (D) heeft, met de welke het instrument op het bloote beekeneel vast staet.

De III. Figuur is een nageltjen of boutjen, met een breedt rondt hooft, dat door het ronde gat (C) van de plaet in de II. Figuur deurgesteecken zijnde, in het kasjen of doosjen (E) vast gemaect wort. Dit kasjen (E) wort aen het gat (A) van de ysere plaet, in de II. Figuur

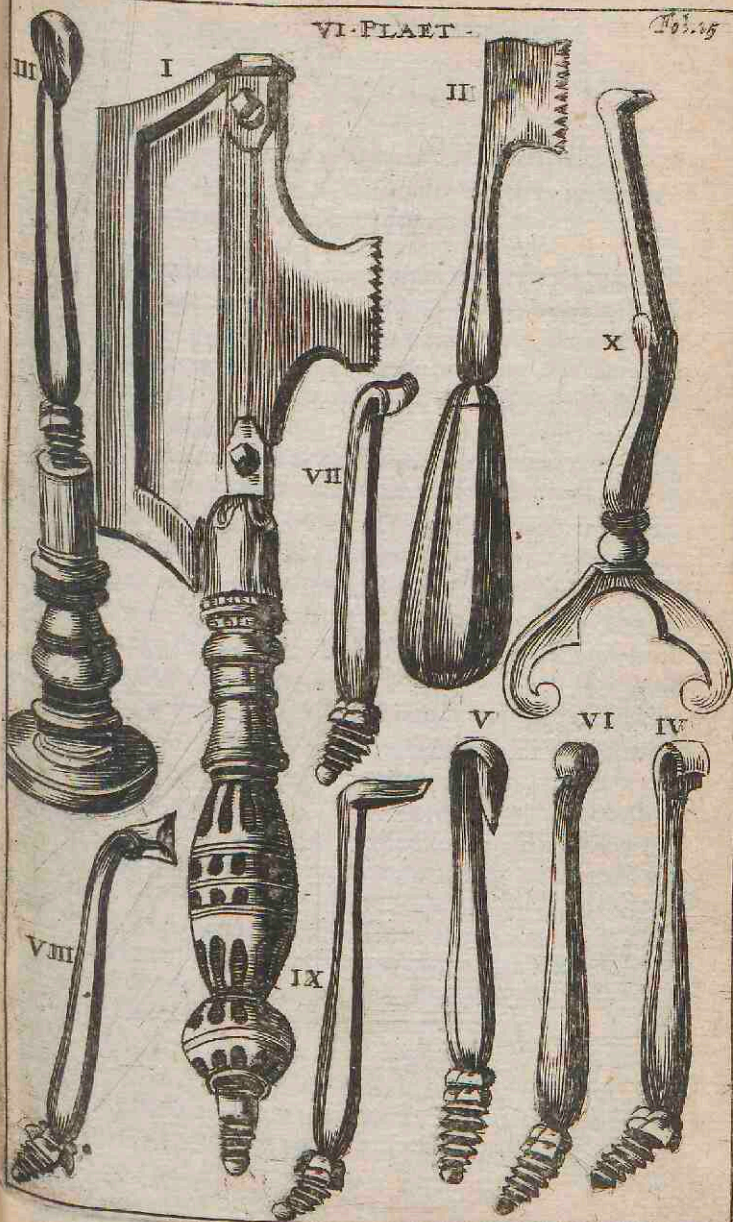
aengewefen, door hulp van het plaetjen van geel koper in de I V. Figuur afgebeeld, recht, ende effen aen gefchroeft met twee fchroeven, die het aen de averechtfe zijde van het kasjen heeft, op het geel kopere plaetjen paffende, ende met twee moeder-fchroefjens, op dat de Chirurgijn, door hulp van het voorfeyde boutjen, het kasjen, wanneer hy met de operatien befigh is, soo hoogh en laegh kan ophalen en facken laten, als het hem belieft. De as van het radeken fet men in het gat (H), gelijk uyt de V. Figuur, ende uyt het *centrum* of middel-punt van het radeken blijkt. Het plaetjen (I) is boven op met tanden gemaect, en aldaer pafst het op een radeken; onder aen, alwaer het met de letter (L) gemerckt is, is het aen beyde zijden effen ende gelijk, op dat het zaeghjen (K) in het kasjen, ende de fpleten (M) van de V. Figuur, door hulp van het radcken ende 't handtvat ordentlick over ende weder, of flincks en rechts beweeght magh werden. De geel kopere plaet (N) is in de midde hol, ende heeft de twee fchroeven (O); door middel van dese plaet treckt men het zaeghjen, wanneer het instrument geheel in malkander is gefet, gelijkelick gins en weder.

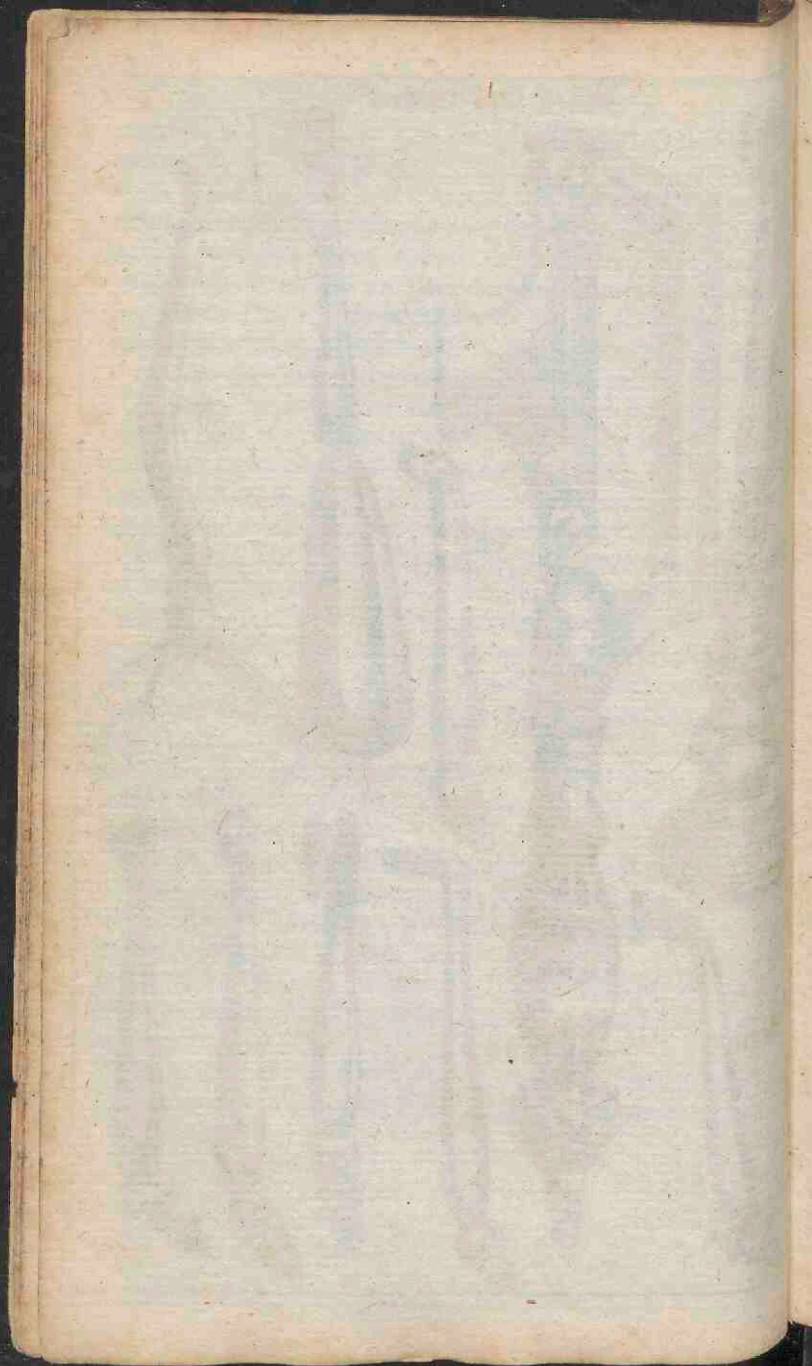
In de I V. Figuur is het plaetjen van geel koper, met twee moeder-fchroefjens, de welcke ick boven de naem van *nodule* gegeven hebbe.

De V. Figuur is het half-getande radeken (P), ende het halve kasjen (Q) met drie gaten (R), met de welcke het drie fchroeven ontfangt, die met drie meerder fchroefjens (S) vast gemaect worden.

De VI. Figuur is de fleutel, met de welcke het instrument van malkander, ende wederom in malkander gefet wordt.

De letter (T) beduydt de as, die het doosjen ende 't radeken aen de onrechte zijde doorboort, ende de letter (V) het handtvat.

De VI. Plaet .

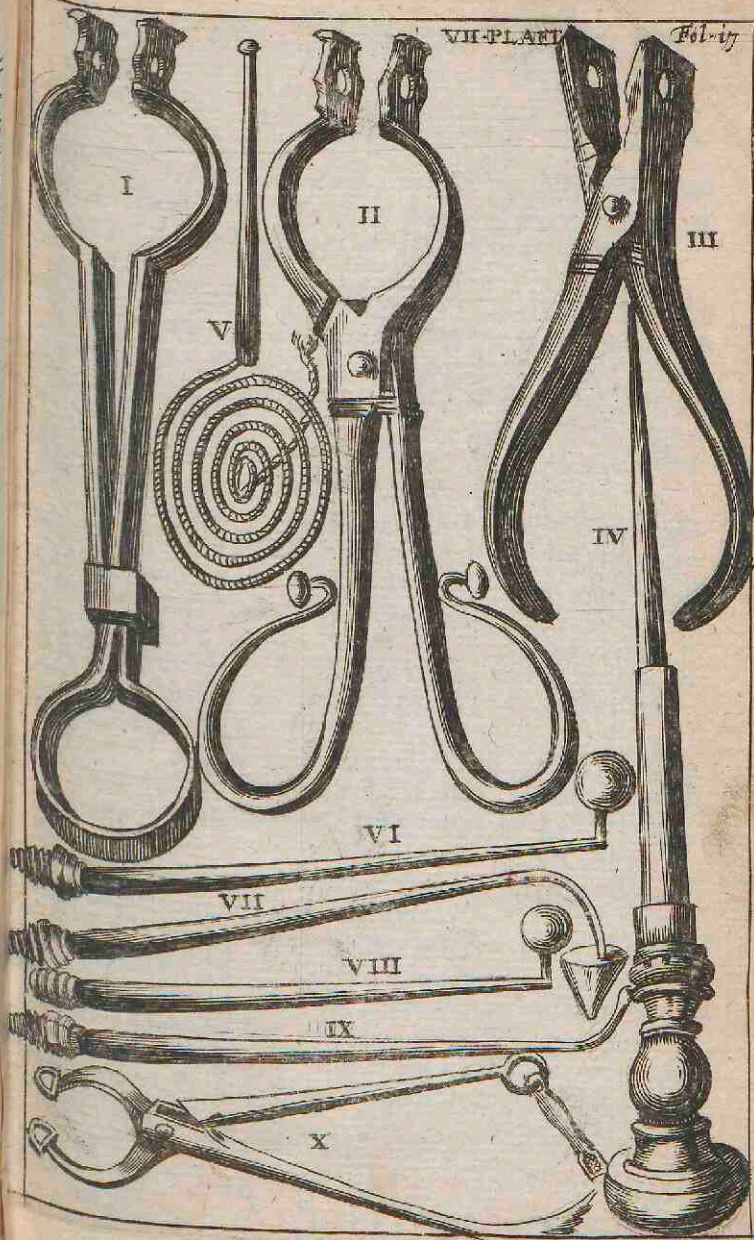
Van de recht uytgestreckte zaeghjens, ende verscheyden messen ende schrapers, met de welke het verrotte, of gespleten beekeneel kan afgeschraept worden .

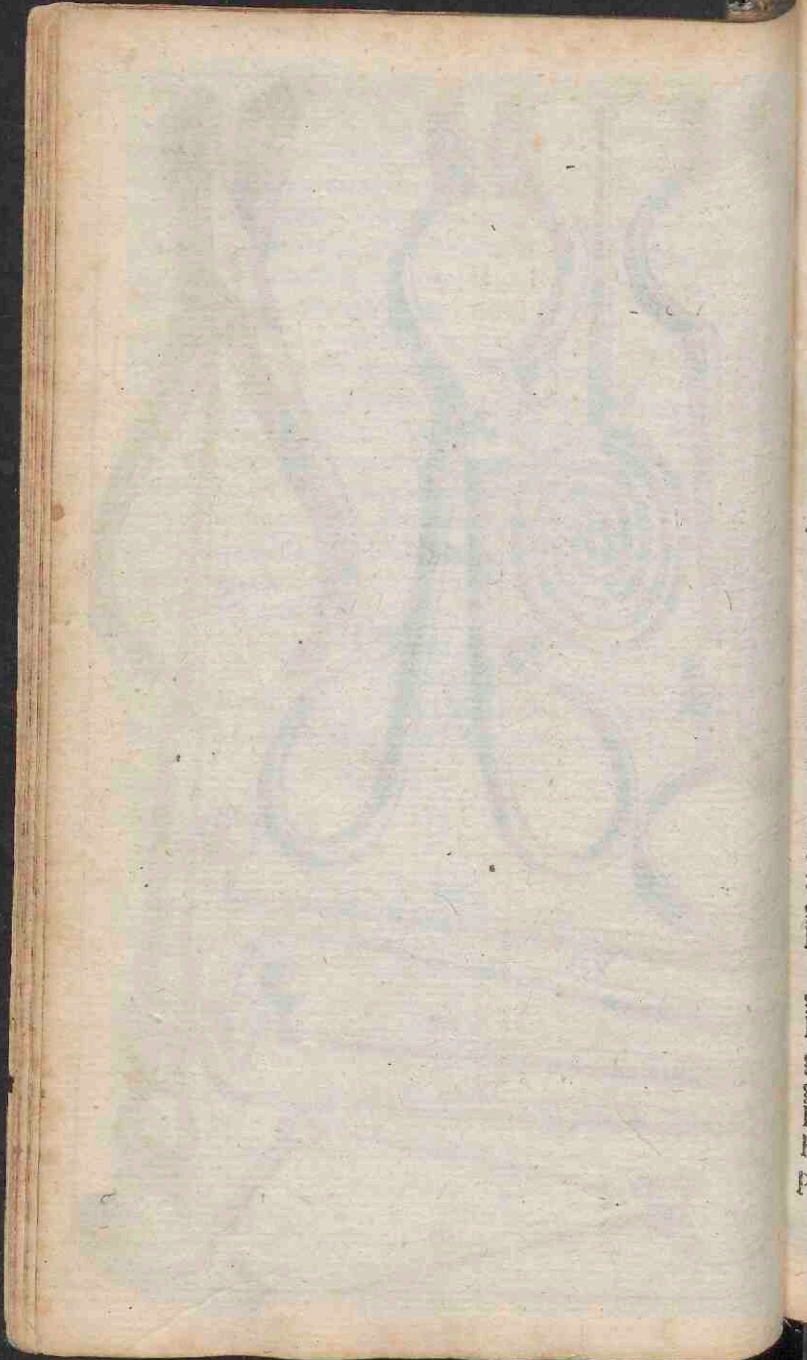
DE I. ende II. Figuur zijn recht uytgestreckte zaeghjens, met de welke sommige de ruymten tusschen de gemaecte gaten in de panne doorsnijden, de veselachtige of splinterachtige spleten ende borsten, die niet door gaen, wech nemen, ende de rotte of vermolmde hersebeckens afschrappen.

De III. Figuur, *Galenus lib. 6. Meth. med. cap. 6.* beschrijft drierhande schraep-messen of schraep-yfers. Het eerste, hol zijnde, noemt hy *κύκλισκον*, dat is te seggen, een uyt-sny-mes, welcks gestaltenis, op de II. Plaet in de IX. Figuur voor oogen staet. Het ander aen het onderste deel een vitse gelijkende, heet hy *φακωτον*, wiens gebruyck en gedaente by de VIII. Figuur van de voorseyde II. Plaet alreede beschreven ende afgebeeld is. Het derde tot het afschrappen of raspen bequaem, 't welck de Grieccken *ξυστέρα*, de Latijnen *scalprum rasorium*, ende de onbedrevene Latinisten *raspatorium* (dat is te seggen, een schraep-mes of raspe) noemen. Dese derde soort van messen, schrapers ende raspen, is gebruyckelick by de hedendaeghsche Chirurgijns, in het ondersoecken ende afschrappen van de schilferachtige ende splinterachtige kloven ende spleten, van de welke men in twijffel staet, ofse doorgaen of niet, ende hebben verscheyde vormen ofte gedaenten der selver uytgevonden en bedacht, na de gelegentheyt van de plaetsen ende spleten, of borsten; sommige zijn hol, gelijk in de III. IV. V. ende VI. Figuur is te sien; andere met een halve Maen, gelijk de VII. Figuur toont; vele oock toegesplitst, of met een punt, gelijk de VIII. Figuur aenwijst; ende eyndelick oock effen of plat, hoedaign

nigh de I X. ende X. Figuur zijn. Een Chirurgijn behoort ten minsten van yeder soorte altijd vier gereedt te houden, op dat hy door gebreck de selve niet behoefte elders van daen te halen, ofte de occasie van een goede operatie (die (gelijck yeder man bekent is) met 'er haest voorby loopt) niet met het perijckel van de patient, ende verlies van sijn eygen eer ende faem, quijt raectt. Wanneer een vermolmt of rottigh been in de uytterste deelen des lichaems, als aen de dye, schene, schouder of arm, met affchrappen moet gefuyvert worden, soo moeten de schrapers of raspen des te grooter ende stercker zijn. Doch alle dese schraep-yfers moeten van het beste ende fijnste stael gemaectt worden, om des te scherper ende vaerdiger in het schrappen te zijn. De Ouden hebben aen een yegelick sijn eygen ende bequaem handvat gevoeght. De hedendaeghsche ter contrarie, hebben doorgaens maer eenderhande handvatfels van hout of been, hoe wel t'onrecht mijns oordeels, wiens eynde een schroef-gat heeft, in het welcke men alle de eynden van de voorseyde schrapers, oock met schroeven gemaectt zijnde, in schroeft, gelijck vut de III. ende resterende Figuren openbaer is.

l
n
j
f
h
s
r
s
c
v
d
d
h
n
g
h
g
h
g
g
k
h
pi

De VII. Plaet.

Van verscheyden instrumenten, noodigh tot het maecken van een setaceum in de nucha of begin van de rugh-graet, te weten, de vier tangen, de naelde, ende setone armato.

DE I. Figuur is een tang, hebbende by het bovenste gat, dat nochte te wijdt, nochte te naeuw is, een wijde ende ronde holligheyt met een ysere ring, de welcke het instrument oft de tang van sich selfs naeuw t'samen nijpt, als dan noodigh zijnde, als den Chirurgijn geen jongen heeft, die hem de welgloeyende naelde, om het *setaceum* te maecken, in de handt geeft.

De II. Figuur is een tang, die om hoogh diergelijke holligheyt heeft, doch wordt by gebreck van de bovengemelde ring niet van selfs, maer met des Chirurugijs handt soo veel als 't genoegh is, toegenepen. Dese tangen gebruyckt men als 'er een achter-hoofst voorvalt te doorboren dat vleesachtigh ende vet is, met de welcke het vel gevat zijnde, om dat het dick is, in de circkel komt, dat het niet uytstijpt.

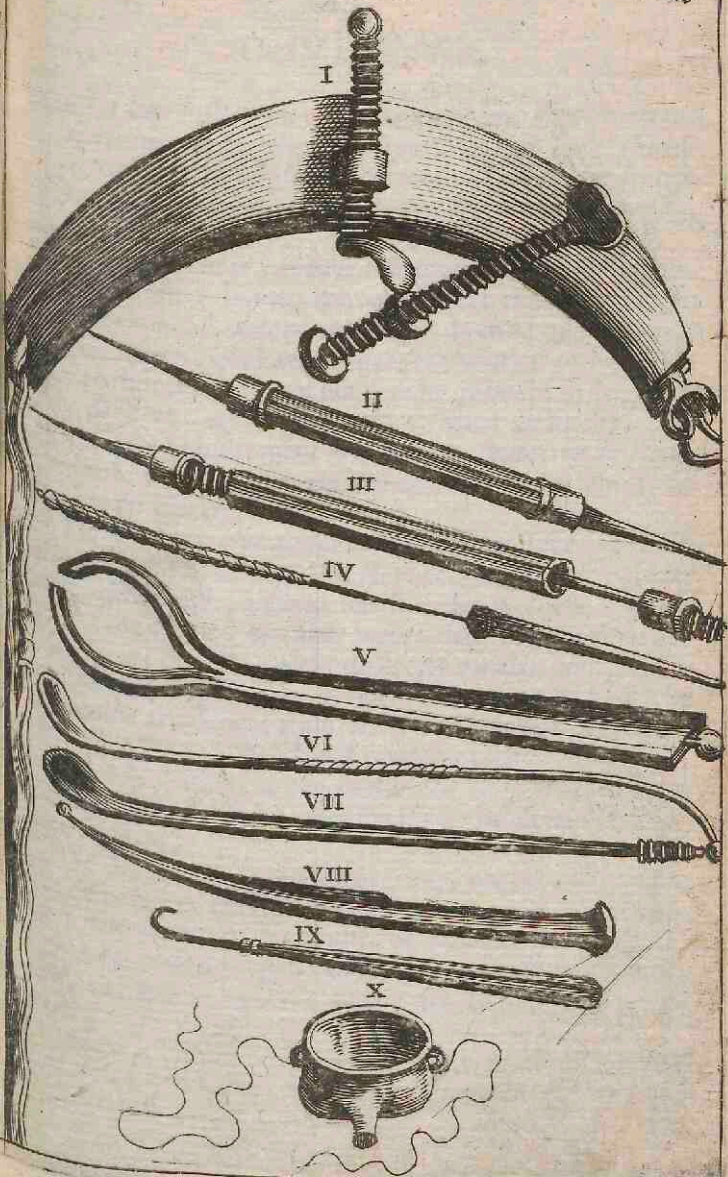
De III. Figuur is een tang, noch holligheyt, gelijk de voorgaende in de I. ende II. Figuur, nochte een ring hebbende, gelijk die in de II. Figuur, waer mede de Chirurgijn de huydt van magere luyden vat, tot dat hy met de gloeyende naelde, hem van sijn knecht gegeven zijnde, de huydt doorboort of doorbrant heeft.

De IV. Figuur is de naelde, waer mede het *setaceum* gemaect wort, de welcke nochte te lang, op dat de punt het gat tegen over niet soude missen, maer een hant-breet groot is, nochte te dun, nochte oock te dick, maer met de gaten van de voorseyde tangen ten naesten by over een komt, waer door wel gegloeyt zijnde, met grooter haestigheyt door het vel gaet, ende het *setaceum* bykans sonder pijn macckt.

De V. Figuur is een lang ende naeuw *puntale*, daer de *seton*, of de ronde draet van purper-verwige zijde gemaect, vast is, die tot in de midden toe door het gemaecte gat getrocken zijnde, in het selve gelaten wert. Aen het *puntale* is een klootjen van wasch, op dat het sonder vertoeving ende pijn door soude gaen.

De VI. VII. VIII. ende IX. Figuren zijn verscheyden ysere instrumenten sonder handtvatten, met de welke wel gegloeyt zijnde, de achter-hoofden van kleynen kinderen ende jongens (aen de welke eenige teyckenen van de vallende sieckte, geraecktheydt ende draeying hun laten mercken) seer dickwils in Italiën gebrandt werden. Dese inbranding helpt somtijds oock de volwassene luyden, die met de geseide gebreken gequelt zijn.

De X. Figuur is een tang, van selfs nijpende, waer mede men de huydt vat, indien het noodigh is, dat men het *setaceum* met een deursnijding maect. Maer dit instrument moet de helft te grooter wesen, als het hier afgeteyckent staet. Doch het mesjen op dese tang passende, ende na sijn behoorlicke grootte afgebeeld, sult ghy vinden in de IV. Figuur van de XVII. Plaet, ende by *Guilhelmus Fabritius Hildanus*, cent. I. obs. 40.

De VIII. Plaet.

Van het hayr instrument, de silvere naelden, bequaem tot het afstrecken van het vlies der oogen, de ring het oogh vast settende, de tintel-yfers, het kromme sny-mes, het scherpe haeckjen, ende het glazen vaetjen, dat men op de oogen set.

DE I. Figuur is het hayr instrument, krom gebogen, ende aen de binnen-kant met katoen ende swart linnen overtrocken, het welcke van wegen de twee gespen, ende de bandekens, oock een aengehecht boutjen of nageltjen met een hoofd heeft, met het welcke de bocht in de grootste hoeck van het oogh wordt t'samen gedruckt. De vinder van dit instrument is *Hieronym. Frabritius ab Aquapendente*, die daer af mentie maect, daer hy schrijft de *ægylope per chirurgiam curanda*.

De II. Figuur vertoont twee silvere naelden, gemaect om het vel van de oogen wech te nemen, die in een silver ende achtkantigh handvat ingestecken worden, 't welck aen beyde eynden een aker heeft, daer een gat door gemaect is, door de welcke de silvere naelden doorgaen.

De III. Figuur is het geopende handvat, in 't welcke de naelde aen de eene zijde wort ingestecken, aen de andere zijde kan men de schroef eenighsins sien.

De IV. Figuur is een naelde tot de genesing van het vel der oogen bequaem, met het silvere handvat, ende silvere scheede.

De V. Figuur is een kopere ring, om het oogh vast te houden, in het uytstrijden van het *pterygium*, of uytgewasschen vleesch in het oogh, of wanneer andere operatiën aengaende de oogen, moeten in 't werck gestelt worden, tot welke operatie andere een looden ring prefereren.

De VI. Figuur is een langwerpigh rondt ende silvere specille of tintel-yfer, op dat het gebogen kan werden, soo

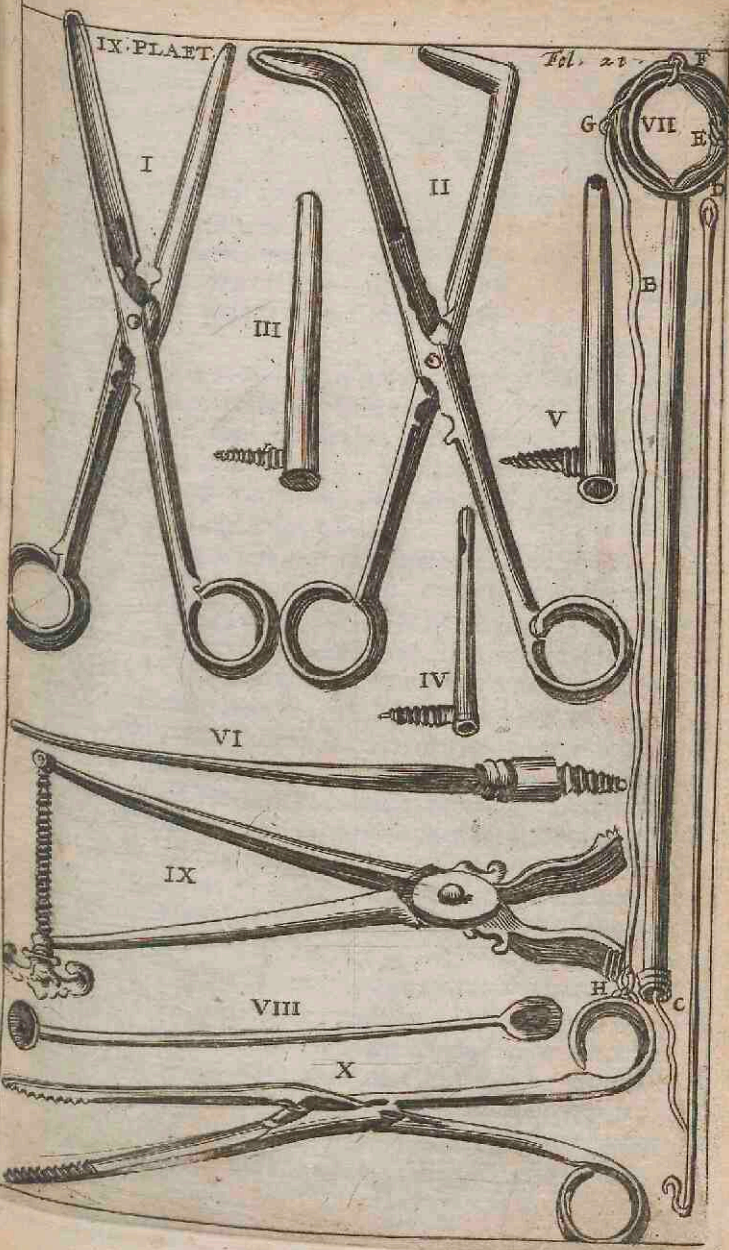
ſoo als het de noodt vereyſcht, welcks eene eynde breedt is, en het ander een rondt ende gepolijſt knoopjen heeft. Met het breede deel (van *Celsus lib. 7. c. 7. de ancyloblepharo oculorum vitio, specillum adverſum* genaemt) wordt niet alleen het t'ſamen-gaen van de oogſchellen geneſen, maer oock de poeyers, ende de wiecken met ſalf beſmeert, aen de ſweren geappliceert. Het deel met het knoopjen beſigen de Chirurgijns in het onderſoecken van de ſtaet ende gelegenheit van de quetsuren ende fiſtels.

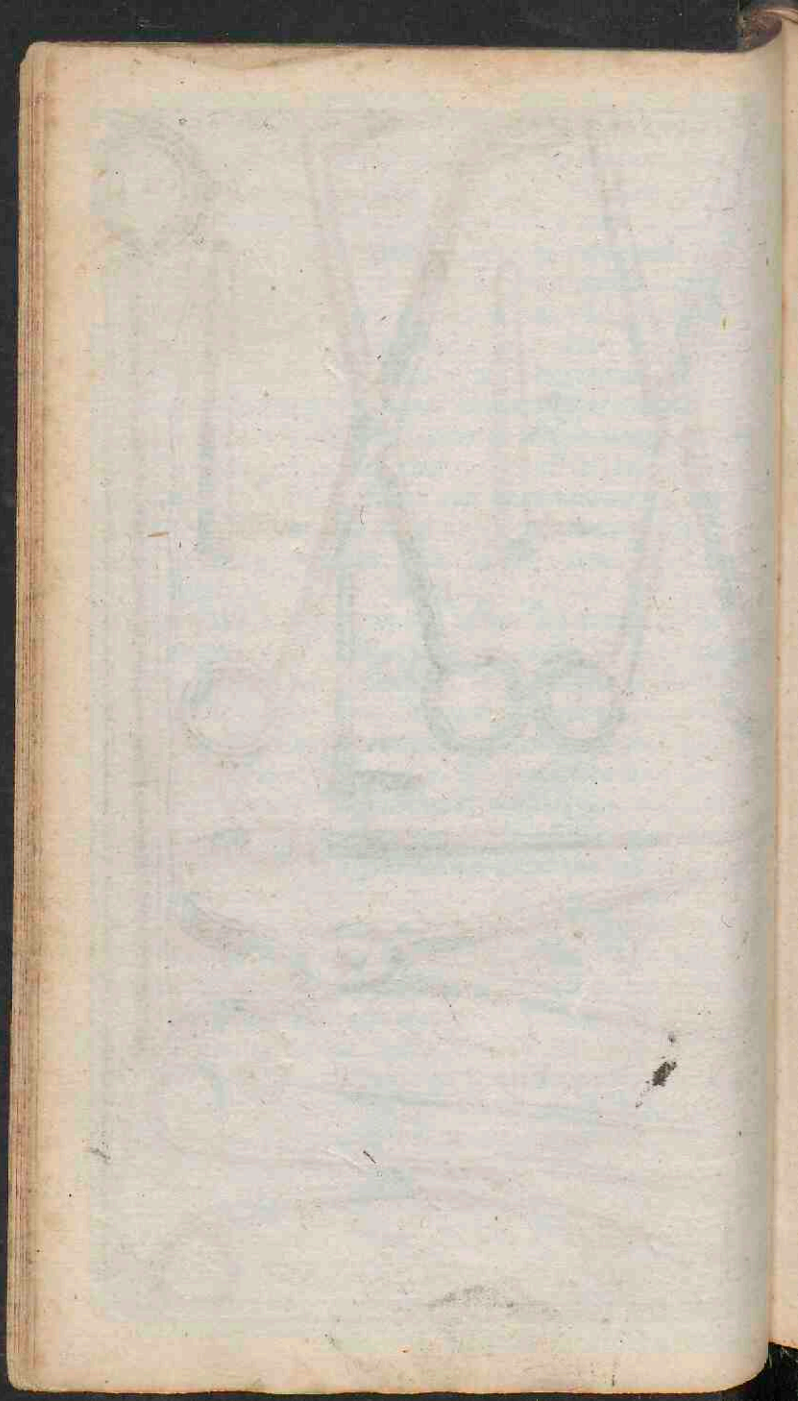
De VII. Figuur is een *specillum* of tintel-yſer, beſtaende uyt een breedt eynde, dienende tot het ſelve gebruyck, ende een ſpitſe ſchroef, die met katoen bewonden, te pas komt tot het afvegen ende ſuyveren van de vuylicheden ende quetsuren, ſweren ende zeeren, maer principalick in de fiſtels.

De VIII. Figuur is een krom ſny-mes met het eene deel alleenlick ſnijdende, met een ſilver knoopjen aen de punt. Dit instrument gebruyckten *Heraclides Tarentinus* ende *Celsus* tot de ſcheyding van de oogſleden, die met de huyden of vellen der oogen hun hebben vereenight.

De IX. Figuur is een ſcherp haeckjen, met de punt een weynigh na binnen toe gekromt zijnde, 't welck niet alleen tot het oplichten van de oogſleden, maer oock tot het lichten van den uytgewaſſen nagel der oogen ſeer bequaem is.

De X. Figuur is een glazen oogen-vaetjen, 't welck langwerpigh ende van cryſtal gemaect moet worden, ſoo dat het ſeer naeuw op het oogſ moet paſſen, ende de medicamenten door een trechter daer in gegoten zijnde, by ſich behoudt, dat ſy niet uytvloeyen. Dit oogen instrument heeft *Hieronimus Fabritius ab Aquapendente* beſocht, ende in ſijn Boeck de *suffuſione* 't ſelve wijdtlooppigh beſchreven, alwaer 't nageſien kan worden.

De IX. Plaet.

Van de rechte ende kromme tang tot de Polypusi, de pijpiens, die in de neus gesteecken werden, met haer nagel of bout, het instrument, waer mede de huygh wordt afgesneden, de lepel om de huygh op te lichten, het instrument de mondt uyt treckende, ende de botte Krane-beck.

D E I. Figuur is het instrument van *Fabritius ab Aquapendente*, recht uytgestreckt, om de *polypus* uyt te trecken, van stael gemaect, van buyten krom ofte convex, en van binnen hol en met een ingekromde linee of scherpte, waer mede men niet anders kan afsnijden, dan de *polypus* alree gevat zijnde.

De II. Figuur is een krom gemaect instrument, met het welke de *polypus* gesneden, ende uytgetrocken wort, die door de binnen-gaten van de neus in het verhemelt tot de keel hem begeeft, ende een versticking dreyght.

De III. Figuur is een pijpien van yser, dat men soo diep in de neus steeckt, dat het gelijk komt met het zeer *ozena* genaemt, daer na steeckt men in dit geheele pijpien, nergens gaten hebbende, een rondt gloeyend yser, waer door 't pijpie verwarmt, ende het zeer uytgedrooght wort.

De IV. Figuur is een pijpien, aen de zijde met een gat, om door het *cauterium actuale* een seer harde *callus* of eelt, van eenigh zeer of *ulceratie* aen de zijde van de neusgaten te consumeren, of oock om een verdorven been uyt te droogen.

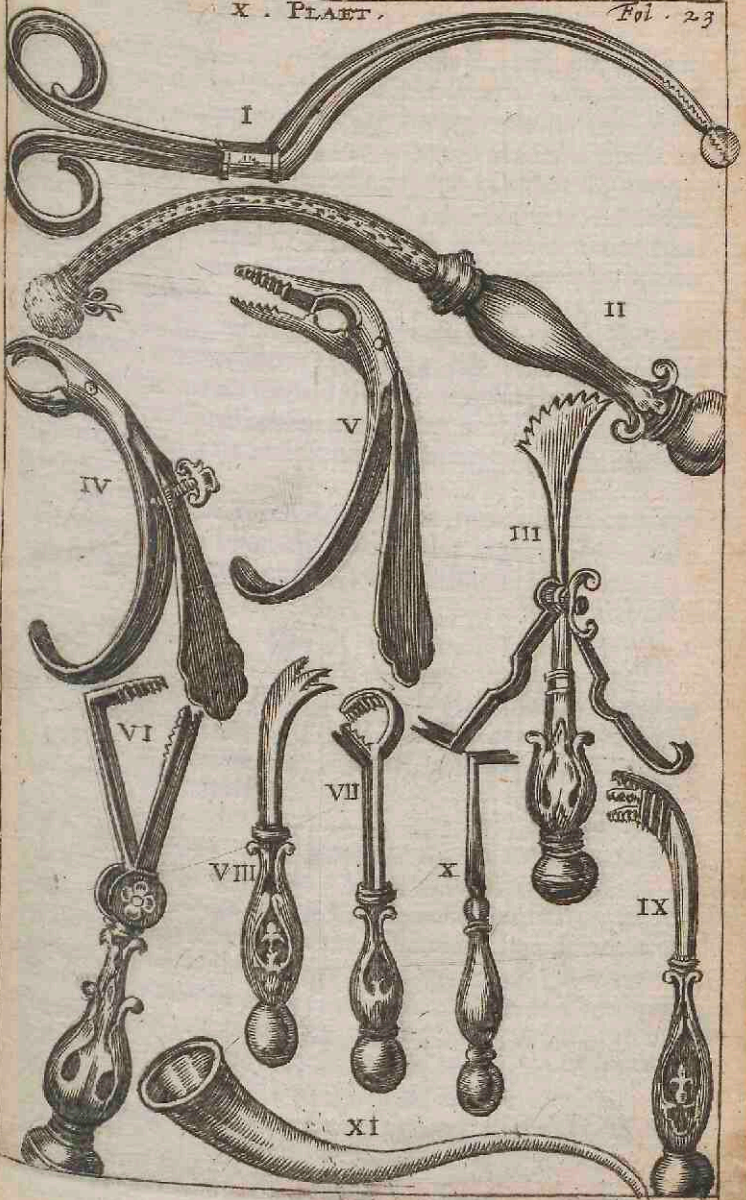
De V. Figuur is een pijpien, boven aen het eynde met een gat, dat men in de neusgaten steeckt, soo wanneer na de snijding ende uyttreking van de *polypus*, het bloedt al te seer vloeyende, met de Chirurgische konst, door het branden moet gestemt worden. Voorts gebruyckt men 't oock, als het bovenste van de neusgaten moet gebrandt worden, om het bedorven been wech te nemen.

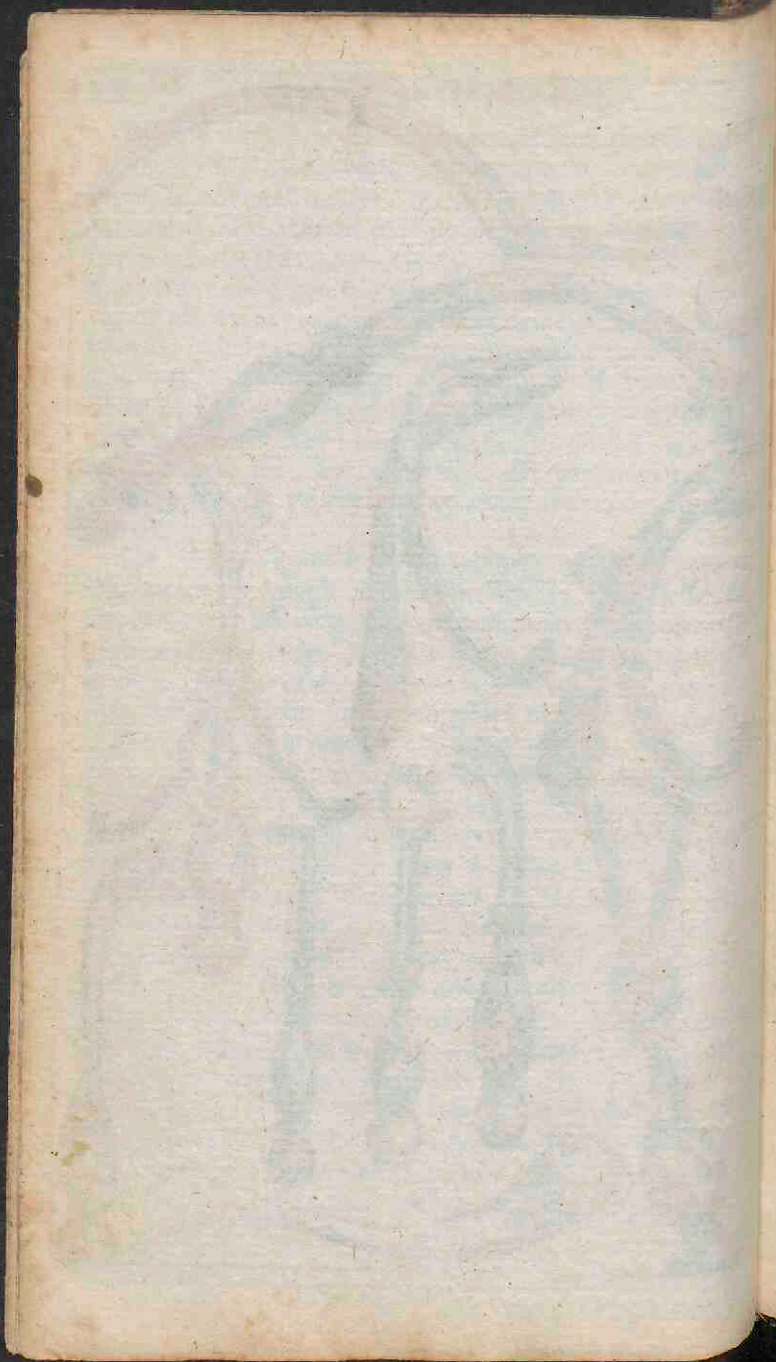
De VI. Figuur is een lang yfer, dat wel gloeyende in de voorseyde pijpiens wort gesteecken, ende terstondt wederom te rugh getrocken. Dit insteecken ende te rugh halen, moet soo dickwils geschieden, als het noodtsaackelick is. Om dese operatie met 'er haest te volbrengen, soo moet een Chirurgijn ten minsten twee soodanige yfers by der handt hebben, de welcke wel gegloeyt zijnde, hy by beurten in het pijpien steecken magh. Hier moet men in acht nemen, dat het oogen-vaetjen in de X. Figuur van de VIII. Plaet, ende dese pijpiens met haer behoorlicke grootheydt hier niet konnen afgebeeldt worden, alsoo sy na gelegentheydt des ouderdoms der patienten, ende grootheydt van de ontselde plaetsen moeten gemaectt worden.

De VII. Figuur is een instrument van geel koper, waer mede de huygh afgesneden wordt, 't welck boven aen het eynde een ring A. heeft eenighsins uytgeholt, ende beneden de lange pijp B. door de welcke het nytterste eynd D. van de draet, (na dat het in de halve knoop E. opgewonden, ende in de holligheyt van de ring geleydt is geworden, om niet te waggelen) door hulp van het dunne yfer by de O. een gat hebbende, wort getrocken. Het ander eynde van de draet treckt men door de twee kleyne ringetjens, aen de groote ring vast zijnde, ende voort aen de onderste ring van de pipe vast gemaectt. Dit instrument heeft *Guilhelmus Fabricius Hildanus* eerst gevonden, ende *cent. 2. observ. 21.* beschreven: met het welcke, een weynigh verbetert zijnde, ick de huygh van een Keyfersch Soldaet, die door de Spaensche pocken bedorven was, sonder veel moeytens heb gebonden, ende met goet succes afgesneden; het welcke tot Ulm den achtsten Junij in 't jaer 1637. geschiedt is.

De VIII. Figuur is een instrument, insgelijcks van geel koper, tot de losse huygh gebruyckelick, te weten, een kleyne lepel (doch moet de helft te grooter zijn als de selve hier afgebeeldt staet) welckers steel, hol gelijk een

fistel,

siftel, en negen duymen lang zijnde, aen het onderste eynde van de lepel vast gemaeckt wordt. In dese lepel doet men astringerende ende dirigerende pulvers onder malkanderen gemengt, ende steeckt de lepel onder de losse huygh, dit gedaen zijnde, soo blaest de Chirurgijn boven door het gat in de pijp, dat de poeyers door het blasen van de lepel, op de huygh van alle kanten vlieden ende vallen, ende alsoo aen de selve, ende het verhemelt hangen blijven.

De IX. Figuur is een instrument met een schroef om de mont te verwijden, uyt het 25. cap. van het 9. Boeck van *Paræus*, waer mede de sterck-toegesloopte tanden van de mont van malkander getrocken worden, dat men de patienten de spijs in de mont kan brengen, dat sy niet van honger sterven.

De X. Figuur is een Krane-beck, met tanden, ende een stompe hoeck, bequaem om kogels, ende andere vreemde dingen te vatten, ende uyt de quetsuren te trecken.

De X. Plaet.

Van het instrument het nyp-tangetje gelijkende, het pijpjesmoetende in de keel gesteecken werden, de tang met een pellicaens-beck, met een raven-beck, de trijtsachtige oplichters, ende de trechter.

DE I. Figuur is een instrument, het treck-tangetje in de I. Figuur van de I V. Plaet niet seer ongelijck, te weten, een tange in een halve circkel gebogen, getant, ende voor aen de punt met een knoopjen, om de beentjes, graten, ende andere vreemde dingen, in het binnenste van de keel steeckende, uyt te nemen. Wanneer *Hieronymus Fabricius ab Aquapendente* in de Chirurgische operatien van de keel, mentie maect van de *Acantabolus*, soo verstaet hy eenigh langwerpigh ende dun instrument, dat tweederhande is: het eene recht uytgestreckt, ende met

de X. Figuur van de IX. Plaet ontworpen: het ander krom, gelijk het tegenwoordigh hier is; beyde noch- rans behooren de naem van *Volsella*, dat is, nijp-tangetjen te hebben, om dat sy de macht hebben om te vatten, ende uyt te trecken.

De II. Figuur is een silver pijpien, krom gebogen, om in de keel te sleecken, van de dichte van een swane- schaft, ende anderhalf voet of daer ontrent lang, door- gaens met gaten, hebbende aen het eynde een spons- jen van de grootte van een hase-noot, of sinck-noot, dat nieuw ende vast aen gebonden is, 't welck *Guilhelmus Fabritius Hildanus Cent. 1. observ. 26.* tot het uyttrecken van de graten uyt de keel, ende 't midden van de *æso- phagus* met een goedt succes gebruyckt, alwaer hy de manier van de operatie door het pijpien, alhier afge- beeldt, leert.

De volgende yfers worden gebruyckt om holle tanden, die of beweegblich zijn of by vlagen seer smerten, in de heftighste pijn uyt te trecken.

De III. Figuur is een tang, de Pellicaen genoemt, van wegen de gelijkheyt, die se heeft met de beck van de vogel pellicaen, hier mede worden de *dentes molares*, of kie- sen nytgehaelt.

De IV. Figuur is een gemeene tang tot de tanden, dra- gende de naem van *Cagnolo* by de Italianen, om dat se by de vaste beet van de honden vergeleeken wort.

De V. Figuur is een tang, de beck van een raven ge- lijckende, van de welcke *Cornel. Celsus* (een uytsteeckend man in alle Chirurgische operatien) wiens schriften *Fabri- tius ab Aquapendente* alle Chirurgijns op het hooghste re- commandeert, l. 7. c. 12. *de dentibus* alsoo schrijft, soo menighmael als een tant uytgehaelt zijnde, de wortel noch achter blijft, soo moet men die terstont oock uyt nemen met de tang daer toe gemaect, die van de Griecten *πίζάγεσσι* genoemt is.

De VI. en VII. Figuur zijn tangen om de tanden uyt
te

te halen, wanneer men nochte met de Pellicaen, nochte met de gemeene tang kan terecht komen.

De VIII. ende IX. Figuur zijn drytandige hefboomen of oplichters, alsoo geheeten, om dat sy dry punten hebben, om de sny-tanden ende honts-tanden, die aen een enckele wortel in de hollen der kaecke-beenen vast sitten, voort te stooten ende uyt te slaen.

De X. Figuur is een tant-stoker of tant-scherper, om het tandt-vleesch van de tanden los te maecken, ende de tanden met minder moeyte ende perijckel uyt te halen. Op dat dan het uythalen van de tanden wel magh gelucken, alle wel in acht genomen zijnde, daer op men behoort te letten, soo moet men de patient om leegh setten op een leege plaets, met het hooft tusschen de beenen van de Chirurgijn gebogen, dan sal de Chirurgijn de tandt, die hy moet uyttrecken, diep rondtom schrapen, ende met de tandt-schraper het tandt-vleesch los maecken, de welke, indien van het tant-vleesch los gemaect zijnde, waggelt ende leutert, soo moet hy hem voorts met schudden, ende gins ende weder bewegen, lossen maecken, ende met de onder-gefteecken hefboom of oplichter, voortstooten. Maer by soo verre hy vastter houdt, soo moet men hem met de tangen (dan met dese, dan met een ander, na dat het de grootheydt, figuur ende plaets van de tandt sal vereyschen) vatten, ende uythalen. *Ambros. Paræus seyt lib. 16. c. 27.* In het gebruyck van dese tangen soude ick wel een geoffent ende ervaren tandt-trecker begeeren te hebben, want die dese niet voorfichtelick weet te gebruycken, en daer mede om te gaen, sal 't qualick missen, dat hy niet met eenen slag drie tanden gelijk uytlaet, latende dickwils noch vast en ongeraect staen die tandt die de pijn veroorsaect.

De XI. Figuur is een trechter of silvere pijp, wiens nauwer deel gestelt wort tusschen het uytterste tandt-vleesch van de patient, wiens tanden t'samen getrocken zijn: het wijdere deel onfangt de vloeyende of dunne spijs ende dranck, ende laet het na de keel om leegh sacken.

De XI. Plaet.

Van een andere tang met een papegaeys ende raven-beck, de mondt-spiegel, het instrument om het uytgewassen vleesch in de mondt te snijden, ende de uytgestreckte krane-beck.

DE I. Figuur is een ander tang met een papegaeys-beck, 't welck men gebruyckt tot de fracturen of scheuren van de herffen-panne, wanneer men een stuckjen beens, of splinter, dat de *membranen* of vellen der herffen steekt, of nederdruckt, moet wech nemen.

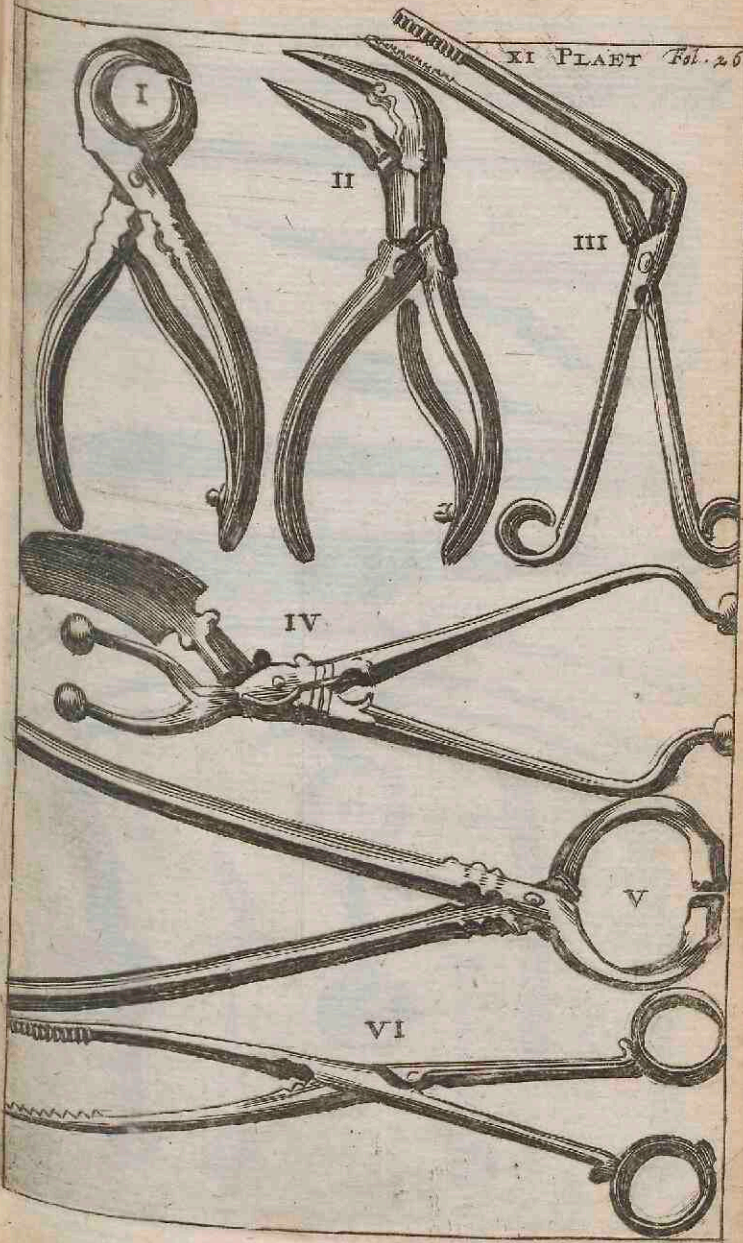
De II. Figuur is een instrument met een raven-beck, oock tot dien eynde toegemaect: doch staet te letten, dat dese beyde tangen het derde deel grooter gemaect moeten worden als se hier geschildert staen.

De III. Figuur is bekend uyt de X. Figuur van de IX. Plaet.

De IV. Figuur is een mondt-spiegel, waer mede de tong ende de onderste kaecke-beenen nedergedrukt worden, op dat men de gebreecken des mondts naeuw magh besien, ende soo wel met medicamenten, als bequame instrumenten de selve te tracteren, principalick is het gemaect om de tanden van de dulle ende uytfinnige menschen soo lang daer mede van malkanderen te houden, tot dat sy genoegh spijs ende dranck hebben genuttigt.

De V. Figuur is een sny-instrument gelijk een tange, waer mede de geswellen, ende het uytgewassen vleesch van de mondt afgesneden worden.

De VI. Figuur is een tang met een krane-beck, getandt, ende recht uytgestreckt, die voor een *Volsella* of treck-tangetje kan verstrecken.

I

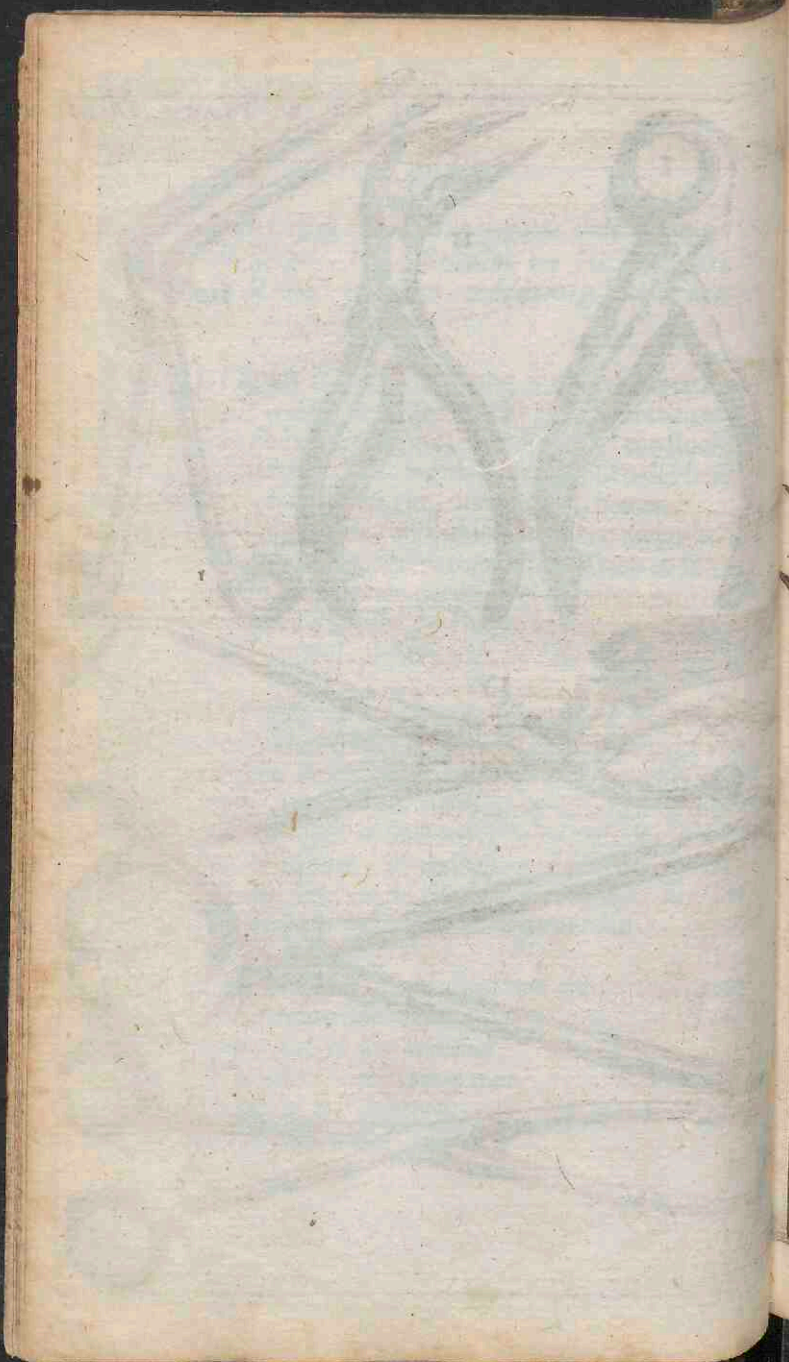
II

III

IV

V

VI

I

II

III

V

IV

VI

VII

VIII

IX

X

XI

XII

XV

XIV

XVI

XIII

XVII

XVIII

XIX

XX

XXI

XXII

De XII. Plaet.

Van de kromme sny-messen, het mes met een dubbeld snee, of scherpte, de lange naelde, de goude spat, het mes gelijk een ring, de pijpens met vleugels ende gaten, het goude pijpen, dat men in de gang van de urijn steekt, ende de instrumenten, waer mede de buyck van de watersuchtige menschen, ende het klood-saccken geopent wort.

DE I. Figuur is een sny-mes, by de Griecken onder de naem van *Σκολοπομαχαίριον* bekend. Desen naem komt van het woordeken *Σκολόπαξ*, op 't Latijn *Gallinago*, een vogel die een lange beck heeft, voor aen het eynde krom ingebogen zijnde, gelijk de Figuur uytwijst. Met dit sny-mes maect men al te nauwe quetsuren van de borst ruymmer ende wijder, ende opent daer mede de groote geswellen. Dit selfde instrument recommandeert oock *Fabritius ab Aquapendente*, tot de opening van het hangen van de buyck onder de navel, om de watersuchtige menschen van het water t'ontlasten. Merckt, dat dit mesjen, wanneer het tot de opening van de nauwe borst-quetsuren moet gebruyckt worden, voor aen het eynde of aen de punt dient een knoopjen te hebben van yser (gelijk het mesjen in de VIII. Figuur op de VIII. Plaet van silver heeft) op dat de longen door de punt van het mesjen niet bezeert werden.

De II. en III. Figuur zijn twee mesjens met kromme punten, gelijkende de *scolopomachærii* der Griecken, met de welcke de middelmatige fistulen in het lichaem bequaemlick gesneden worden: ende daerom heet men se in het Grieks *συριγγότομοι*.

De IV. Figuur is een krom sny-mes, hebbende by de Italianen de naem van *Gammaut*, dat met de holle zijde snijdt, ende op de rugge stomp of bot is. Dit gebruyck ick seer dickwils tot alle incisie, die over al geschiedt in de kleyne

geswellen, insonderheyt, daer kleyne sneden ende openingen moeten gemaect worden. Dit mesjen heeft een handvat van been, dat bequaem is om 't een van 't ander te scheidten. Daerom *Celsus l. 7. c. 16. de tumoribus tunica-* *ru* seydt: Dan moet men met het handvat van het mesjen het vlies (dat hem na de insnijding van het vel, geheel wit ende gespannen toont) van de huylt ende het vleesch af-trecken ende uytwerpen, met het gene, dat het in heeft: Met het selve handvat kan men oock het *pericranium* van de pan, ende de nagel van het oogh aftrecken.

De V. Figuur is een krom sny-mesjen sonder handvat.

De VI. ende VII. Figuur zijn twee mesjens, aen beyde zijden snijdende ende scherp, die aen het eynde de myrte-bladeren gelijk zijn, ende noodigh tot het affetten van de borsten der vrouwen, die de kancker hebben.

De VIII. Figuur is een seer scherpe naelde, lang, ende voor aen het eynde met een twee-zijdige punt, waer mede de borsten, die men moet affetten, onder aen de *Basis* of grondt doorgestecken werden.

De IX. Figuur is een gootjen, of pijpien van Ongersch goudt gemaect, dat voor aen veel gaten heeft.

De X. Figuur is een lang dun instrument, van de selve materie, 't welck in het voorgaende lange pijpien ingestecken wort, op dat uyt twee Figuren een instrument gemaect werde, 't welck in de quetsuren van de borst met groote nuttigheyt voor een spuyt gebruyckt wordt, dewijle 't selve het bloedt (noch niet bestalt zijnde) ende het dunne etter uyttreect. Men kan dit instrument of recht uytstrecken of buygen, en door de wonde, by ongeval of met voordacht gemaect, in de borst instecken, dat het onbestalde bloedt ende het dunne etter raect; als dan moet de Chirurgijn het lange dunne stickjen uyt het pijpien of gootjen uyttrecken, ende terstondt sal de materie, in de borst zijnde, door de Canael uytloopen. Dese manier om de dunne materie uyt de borst te trecken, gaet seer geluckighlick voort, als men van wegen de
Iwack-

fwackheydt ende slappigheydt der krachten, ofte eenigh ander beletsel tusschen de vijfde ende seste ribbe, na het gevoelen van *Paulus*, of tusschen de derde ende vierde, na de meening van *Hippocrates*, met geen incisie kan te werck gaen.

De XI. Figuur is dat krom sny-mesjen, dat men in een gouden ring kan bergen, waer mede de geswellen in het aensicht, of wange van de kinders, of borsten van de vervaerde vrouwkens, door een incisie moeten geopent worden; op dat sy, het mesjen siende, geen schrick krijgen, ende alsoo de incisie belet worde, door een *abscessus*.

De XII. XIII. XIV. ende XV. Figuur zijn pijpjens, verschelende van grootte, met vleugens onder aen, ende met veel gaten, om de quetsuur van de borst open te houden. De vlegels hebben sy tot dien eynde, dat sy in de quetsuur gesteecken zijnde, niet in de borst geraecken, terwijl de patient den aeffem haelt: de gaten dienen daer toe, dat de vuyligheydt, na dat het van doen is, een uytgang door alle de selve kan hebben.

De XVI. Figuur is een pijs van Ongerfch goudt, die men in de gang van de urijn steeckt, eer men pissen moet, om de pis door dit pijpien te doen uytloopen, ende alsoo te verhoeden ende te versachten de afgrijsselike pijnende brandt, die de patienten voelen, van wegen de ulceratie ontstaen uyt een fenijnige *Gonorrhœa* in de manlicke roede, wanneer sy sonder pijpien haer water maecken.

De XVII. Figuur is een instrument, bestaende uyt een driepuntige naelt, ende het gevleungelt pijpien of holle gootjen B. met het welcke de navel van de watersuchtige luyden, ende in *ternia aquosa*, of water-breuck, het kloop-saccken werdt doorgesteecken, om het water uyt te laten. Dit instrument wordt soo veer ingesteecken, als het alhier met het sterreken geteyckent is, daer na wordt de naelde te rugh getrocken, ende het gootjen

alleen tot aen de vleugel ingesteecken zijnde, wort sonder eenige vrees van perijckel in den buyck gelaten.

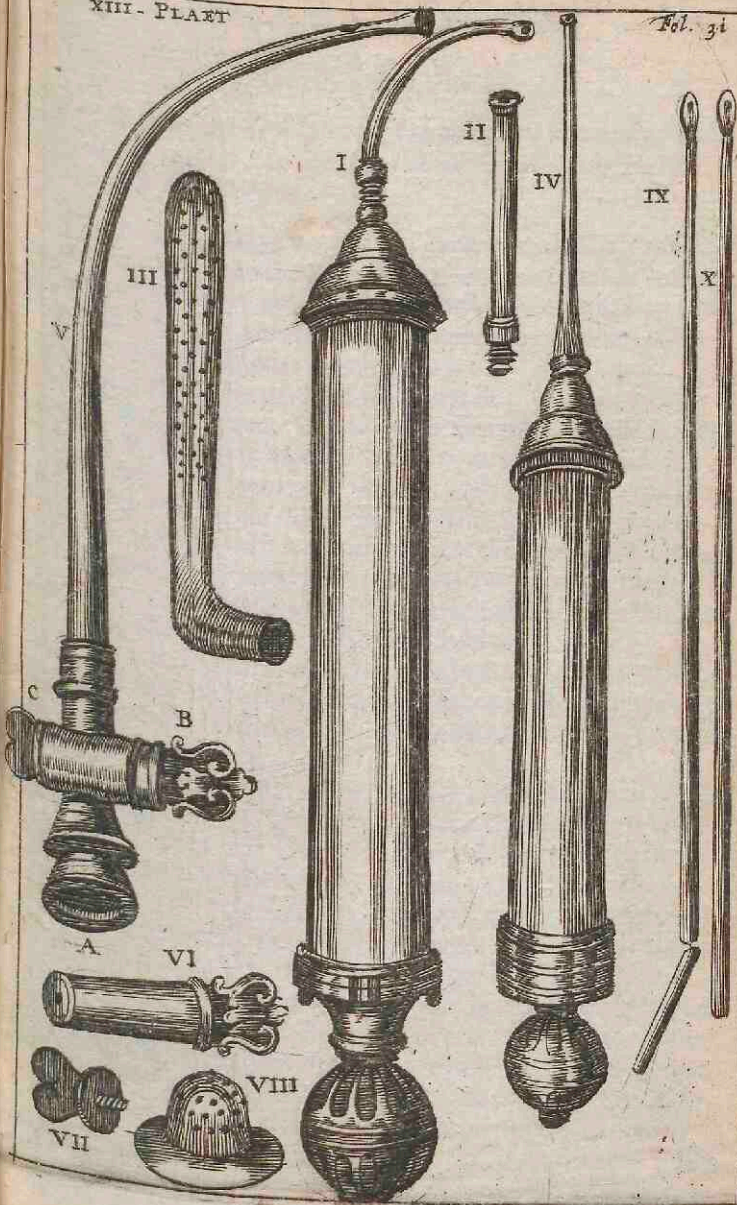
De XVIII. Figuur is het pijpen of gootjen alleen sonder de naelde.

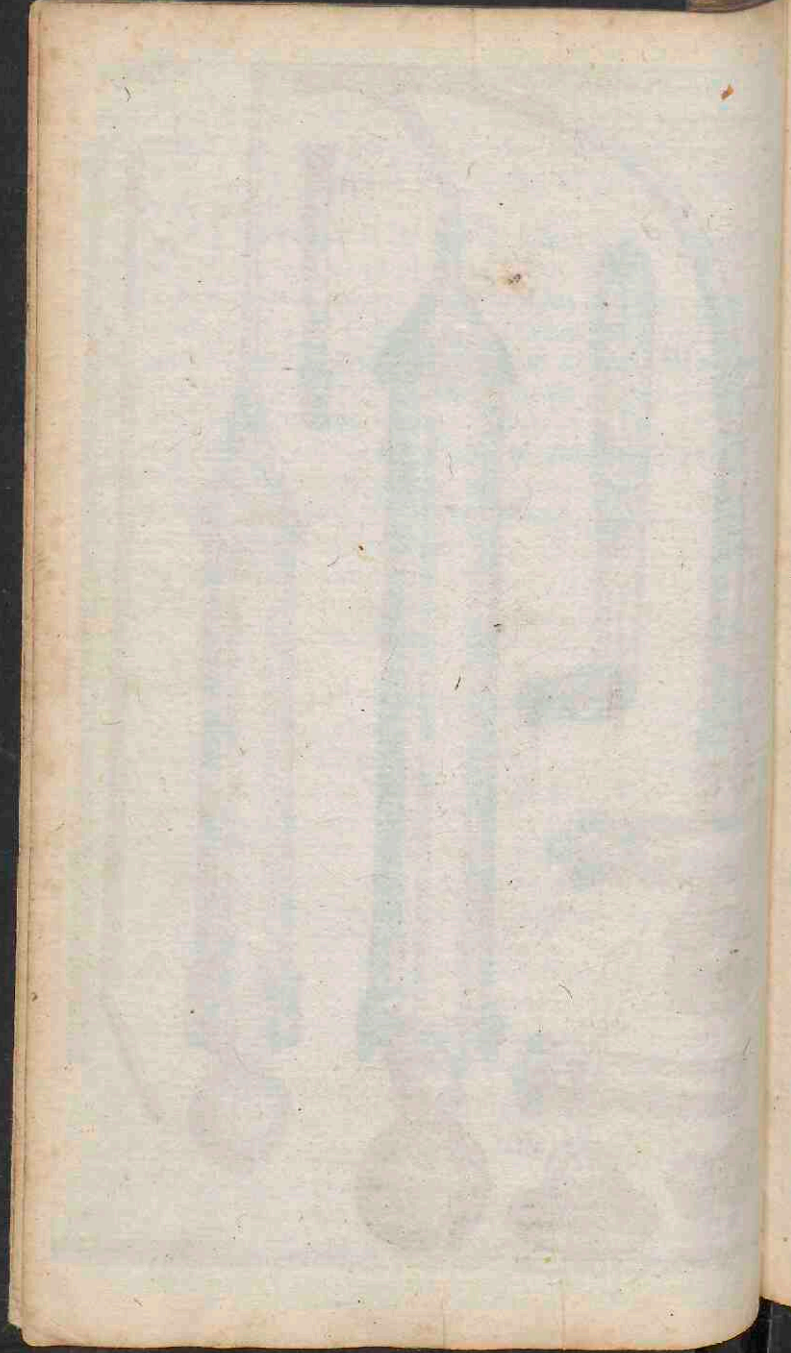
De XIX. Figuur is de naelde alleen, sonder ende buyten het gootjen of pijpen.

De XX. Figuur is een ronde naelde, met haer gootjen, waer mede, by gebreck van de voorgaende naelde, met gelijcke vuyligheydt de navel van de watersuechtige luyden, ende het kloot-saccken van de gebroken luyden, met water vervult, geopent wert.

De XXI. Figuur is het pijpen of gootjen alleen van de ronde naelde.

De XXII. Figuur is de ronde naelde alleen.

De XIII. Plaet.

Van de spuyt met de rechte ende kromme pijp, de moeder, ende ooren-spuyt, de spuyt tot de clysteren, silver hoetjen, ende de was-keerffen.

DE I. Figuur is een spuyt, dickwils noodigh zijnde om yets in te spuyten of uyt te trecken, aen de welke de kromme bus alhier vast is, doch de rechte kan op die van de II. Figuur passen, soo wanneer de kromme tot het uyttrecken of ingieten onbequaem is.

Al te mets doet men aen dese spuyt de pijp in de III. Figuur met veel gaten, de welke de Grieken, ende *Galenus l. 9. de compos. med. sec. loc. c. 5. & l. 5. met. med. c. 5. Metrenchyta* noemen. Met dit instrument pleegh het vrouwe-volck, dat door schaemte niet gaern yemandt anders toe laet hun een Moeder-clysteer te setten, hun selven bequaemlick te gerieven met verscheyde natte medicamenten, tot de genesing van verscheyden gebreken der lijf-moeder, ende de scheede van de selve.

De IV. Figuur is een ooren-spuyt *Otenchyta* genoemd, waer mede de vochtige medicamenten in de instrumenten des gehoors worden gespat, om de ulceratien te snyveren, ende te consolideren.

De V. Figuur is een *Enterenchyta*, te weten, een lange kromme pijp, op de maniere van een *Catether*, de welke die gene voor hun laten maecken, die hun selven liever willen een clysteric setten, dan van yeder een sulcks te laten doen, principalick wanneer van wegen het gebreck des ingewandts, maer insonderheydt van het *intestinum rectum*, noodigh is, dat sy dickwils geclysteert worden.

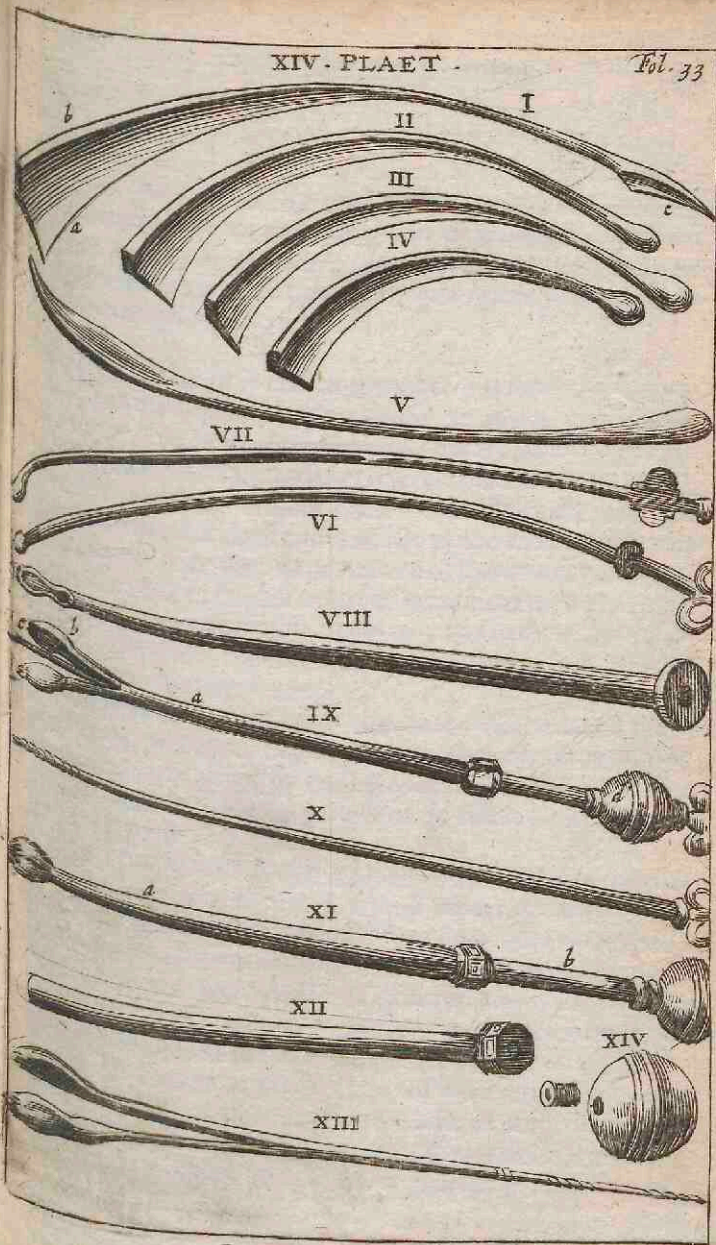
De VI. Figuur is de sleutel B. van de voorsyde kromme goot, of pijp in de V. Figuur, door wiens hulpe het nat van de clysteric in de blaes, die om het eynde A. op de gemeene manier moet vast gebonden werden, na believen van de patient, wert ingehouden, na dat hy de pijp opent of toesluyt.

De

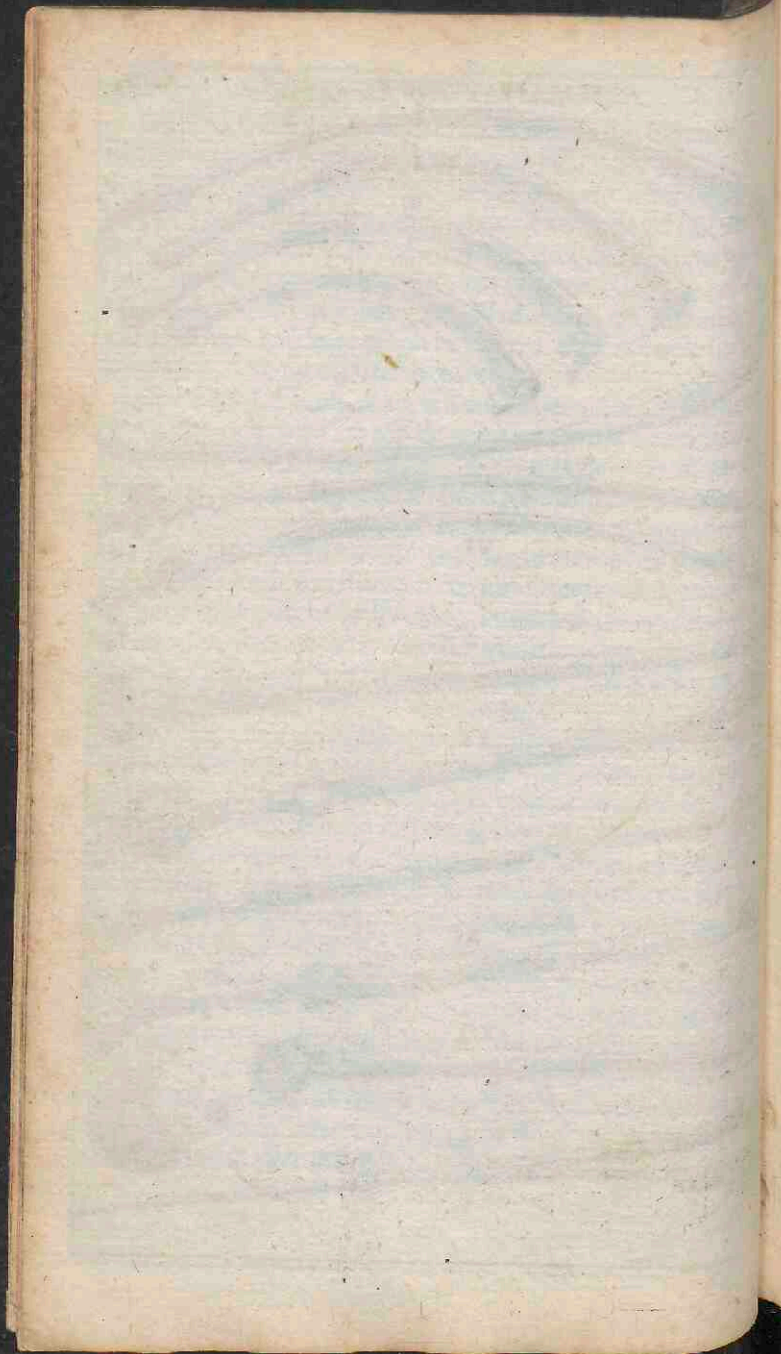
De VII. Figuur is het schroefjen in de V. Figuur met zijn hoofden, het welke in de sleutel B. ingeschroeft zijnde, belet, dat in het omdraeyen van de sleutel niet met allen van het clysterie-nat stort, ende de laeckens of het linnen vuyl maeckt. Dit instrument, gelijk het yeder een klaer blijkt, verscheelt veel van 't gene *Heurnius in sua meth. ad praxin medicam cap. de Clysteribus*, ende *Guilhelmus Fabricius Hildanus centur. I. observ. 78.* hebben laten afbeelden, om de clysterien te setten.

De VIII. Figuur is een silver hoetjen, aen alle kanten met gaten, dat men set aen de zeere tepels van de borsten, waer door de minne-moeders ende moeders de kinders met minder moeyelickheyt de borst kunnen geven. Daeren-boven komt dit hoetjen oock te pas in de quetsuren van de borst, want na dat een van de voorseyde pijpjens in de borst, ende een stuckjen van een spongie in de mond van het pijpjen, dicht by de vleugel gesteken is, soo set men dit hoetjen daer op, op dat de materie alle oogenblick door de gaten van het selve allengskens ende sonder verlies van de krachten, magh uytdringen.

De IX. ende X. Figuur zijn keerssen, die uyt een dubbelde stercke draet ende wit wasch gemaect moeten worden, vermengt met een weynigh terpentijn, dat sy soo licht niet en breecken, de welke gebruyckt worden om de urijn een voortgang te maecken, wanneer se door een stuckjen vleesch, in de passagie van de manlicke roede ontstaen zijnde, wort opgehouden. De keers in de IX. Figuur is gebroken, op dat niet in het uyttrecken van de keers, een stuckjen wasch, dat in de midden alte mets geen draet heeft, in de gang van de urijn gelaten, ende de *iscuria*, of het ophouden van de urijn vermeerdert wert. Daerom moet de Chirurgijn het gebroken stuck aen het eynde van de keers, met een tang of scheer afsnijden, ende dan de keers met soet amandel-olie besmeert, in de gang of passagie van de urijn soo veer insteeken, als het noodigh sal wesen.

De XIV. Plaet.

Van de Fistel-snijders (Syringotomi,) de naelde waer mede het klood-faccken na de snijding van de breucke door-gestoocken wordt, de Catether, het Itinerarium, ende twee instrumenten, met de welcke de kogels uyt de geschoten quetsuren uytgehaelt werden.

DE I. Figuur is een krom mesjen, wiens binnen-kant (a) scherp-snijdende, ende de rugge (b) bot of stomp is, het wert *Syringotomus*, dat is, fistel-snijder genoemd, het ander uytterste eynde C. steeckende ende snijdende, 't welck men gebruyckt tot de fistels, die maer een gat hebben, om de grondt, of het eynde van de fistel door te steecken, ende daer na de ruymte of spatie tusschen beyde de gaten door te snijden: aen de punt moet men een rondt kloodjen van wit wasch steecken, dat het mesjen in de fistel gesteecken, sonder eenigh beletsel, pijn ende schade, op de grondt magh komen.

De II. en III. Figuur zijn twee *syringotomi* of fistel-snijdende mesjens, beyde aen het eene eynde stomp of bot, met een gepolijst ende glat knoopjen van yser, hier mede wort de geheele gang van de fistels, die door ende door gaen, opgesneden.

De IV. Figuur is een mesjen, waer mede de quetsuren van het hangen van de buyck wijder gemaect worden, om het uytgevallen ende door de winden opgeblasen ingewandt wederom op sijn behoerlicke plaets te brengen. Het heeft aen het eynde een grooter knoopjen, dan de twee voorgaende, om te verhoeden, dat het in de quetsuur gesteecken zijnde, het ingewandt niet bezeert.

De V. Figuur is een naelde, of ysere instrument, een dubbelde snee hebbende, het welcke in mijn tijd, de *Nursmi* in Italiën, in dese Chirurgie (waer door de breucke met het uyt-snijden van de klood genesen wordt) seer experte

perte Meesters, ende om die oorfaeck seer bedreven ende vermaert in het lubben; door de quetsuur van de las in het saccken tot op de grondt hebben gesteecken, de welcke sy met de punt van het instrument (dat altijd aen het eynde een kleyn klootjen van wit wasch om de boven-verhaelde reden moet hebben) door-boren, om de etterige materie, die door de quetsuur van de las in het saccken om leegh sackt, uyt te lossen. Maer om dat dese operatie schrickelick is, ende met seer groot perijckel des levens vermengt ('t welck de gedachte Meesters wel wetende, de patienten voor doodt aennemem) soo sal ick de liefhebbers van de Chirurgie een ander ende veyliger gebruyck van dit instrument aenwysen. Men doet met het selve een geluckige incisie in de eynden der bochten, die verhinderen, dat de fistels niet kunnen gesuyvert werden, 't en zy dat de patient in een soodanigen postuur geleydt werdt, dat sijn voeten om hoogh, ende het hoofd om leegh komt, ende alsoo de materie van selfs uyt loopt. Want het is bekent, dat die bochten, die noch niet verhart zijn, van de welcke hier oock gesproken wort, alleen met aenkleevende medicamenten ende bequame banden, kunnen geneesen worden, als de materie maer daeghlicks een uytgang kan hebben. Maer alsoo het voorseyde postuur met de beenen om hoogh ende het hoofd om leegh gekeert, seer ongelegen komt, ende moeyelick valt, soo wort met dit instrument, voor aen de punt een klootjen van wasch hebbende, de grondt van de geseyde bochten ende holligheden (sonder de ruymte tusschen beyden te raecken) doorgesteecken, dat de etter door het onderste gat kan uytloopen, ende de bochten ende holligheden wederom aen een groeyen.

De VI. Figuur is de *Catether* of intende pijspe, waer mede in de manlicke roede ende de blaes gesteecken zijnde, de binnenste kromten ende bochten van de blaes ondersocht, ende uytgevorscht worden, in de welcke de steen pleegh te schuylen, waer mede de menschelicke natuur seer dickwils gepijnicht werdt. De Griecten geven dit instru-

instrument de naem van *καθετήρ*, ende dient tot bevordering van de afgang van de opgehouden urijn. Het is van silver gemaect, om dat het gebogen soude kunnen worden, ende is seer glat, op dat het dit seer gevoelicke lidt van het lichaem in het doorgaen geen leet aenbrengen, ende oock sonder pijn in de blaes gaen soude, aen het eynde heeft het veel gaten, op dat het lange boutjen uytgetrocken zijnde, de urijn uyt de blaes een vryen ende onbeswaerden uytgang hebben magh: staet te mercken dat het lange boutjen in het pijpjes daerom niet ingestecken wort, dat het door kracht van het *vacuum* quansuys de opgehouden urijn met hem treckt, maer op dat de urijn niet terstont uytloopt, terwijl de Steen-snijder of Genees-meester de verborgen steen soeckt. De grootheyt van de *Cather* beschrijft *Celsus lib. 7. c. 16.* Besiet de I X. Figuur op de XX XIX. Plaet.

De VII. Figuur is een boutjen of styletjen van silver, dat gebogen moet worden, dat de holle spleet, de welcke het van het midden tot aen het eynde heeft, op de rugge, of bultachtige zijde komt. De Latijnen heeten het *Itinerarium*, of wegh-wijser, om dat het in de roede ingestecken zijnde, seer trouwelick ende seecker de krop van de blase toont, ende op het selve de incisie moet gedaen worden, om de blase-steen uyt te halen.

De VIII. Figuur is een instrument van geel koper, waer mede men de steen uyt treckt die in de urijn-gang is blijven sitten: te weten, de specil voor aen het eynde, die gelijk als een oor-lepel uytgeholt is, laet men sachtjens in de manlicke roede insacken, dat hy het steentjen voorby gaet ende te boven komt, ende het met sijn holligheyt vat, het welcke geschiet zijnde, soo giet men soet amandel-olie door het wijde gat van het ander eynde in de pipe aen de lepel, dat om leegh, ende door het gat by de lepel loopende, de gang gladt maect. Daer na treckt men de specille sachtjens uyt, ende druckt met de vinger achter het steentjen de urijn-gang sachtjes

jes t'samen, dat het steentjen niet wederom achterwaerts wijckt, tot dat het uytgehaelt is.

De IX. Figuur is een instrument, seer bequaem om de kogels uyt de quetsuren uyt te trecken, van het beste stael gemaect, ende in drie deelen bestaende, te weten, twee pijpen, ende een kleyne boor. De buytenste pijp of koocker (a) kan de binnen-pijpe, die aen het uytterste eynde gedeelt is in de twee gekertelde lepels (b) die de kogel vast houden, beletten, dat sy met de boor, die in de selve vast gemaect moet worden, haer niet kan om draeyen. Het boortjen (c) is seer scherp, ende een weynigh langer, als sijn twee pijpjens of koockers, 't welck door het gat van 't handtvat of geveft (d) in de pijp steekkende, gesien wort.

De X. Figuur is het boortjen buyten of sonder sijn pijpen.

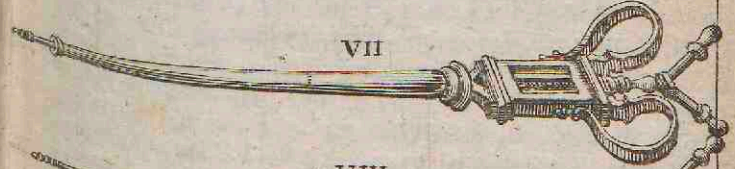
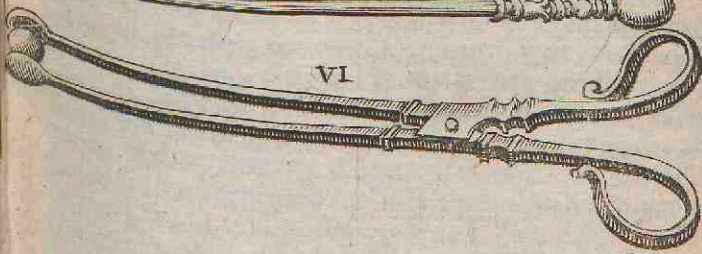
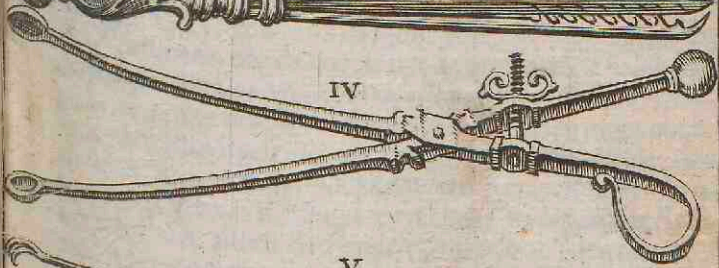
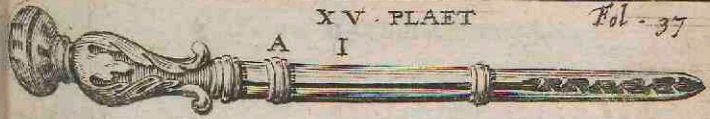
De XI. is een diergelijke instrument, als het voorgaende (behalven dat het geen boor heeft) waer mede de kogels oock worden uytgehaelt. Het heeft twee deelen: het pijpjen A, ende het stickjen B, hebbende boven aen sijn eynde oock twee lepels, die de kogel kunnen vatten. Dit instrument doet even het gene het *Alphonsinische* instrument in de volgende Plaet kan te wege brengen.

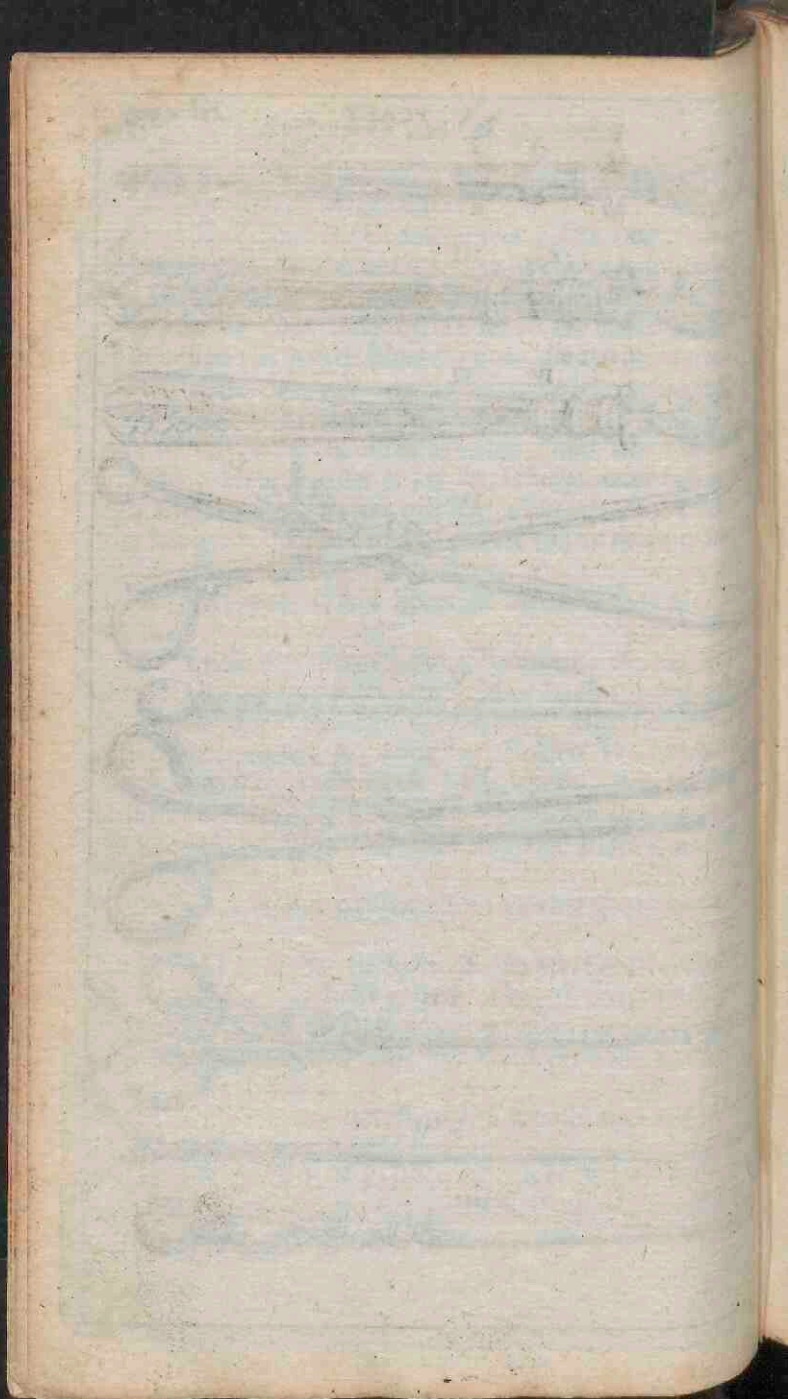
De XII. is het pijpjen alleen van het voorgaende instrument.

De XIII. is het stickjen of yser van het selve instrument, zijnde tot de helft geheel ende gefloten, hebbende aen het een eynde twee lepels met tanden, en aen het andere twee schroeven, met het handtvat ende knoopjen uytgestreckt zijnde.

De XIV. is het geveft of handtvatsel met het moeder-schroefjen, rondt ende hol.

De IX. X. XI. XII. XIII. ende XI V. Figuren van dese plaet, moeten het derde deel grooter gemaect worden als se hier afgemaelt staen.

De XV. Plaet.

Van andere yfere instrumenten om de kogels uyt te halen, te weten, het *Alphonfinische instrument*, de tang met een ganse-beck, met ende sonder een schroef, het haecxken, het boortjen met een pijp, ende de spatel een ganse-beck gelijkende.

DE I. II. ende III. Figuur is het *Alphonfinische instrument*, om de kogels uyt de quetsuren te halen, dat *Alphonfus Ferrus Medic. Neapolitanus l. 2. de vulner. sclopetor. c. 3.* met dese woorden beschrijft: Men moet nochtans met stillswijgen niet voorby gaen de Krane-beck, soo als men hem noemt, als zijnde een seer treffelick instrument om yetwes mede uyt te trecken, ende van alle Scribenten, niet alleen den ouden, maer oock den nieuwen altijd gerecommandeert ende aenbevolen zijnde, met het weleke niet alleen de kogels uyt de moeyelickste ende swaerste plaetsen, maer oock andere dingen, als stucken van wapenen ende diergelijcken uytgehaelt worden. Om dat nu soodanige instrumenten bequamelicker ende vaster met de handt mogen vast gehouden, ende de kogels, als mede andere vreemde dingen te seeckerder ondersocht worden, soo voegen wy daer nijp-ringen by, op de manier als volght. De nijp-ring A. in de I. Figuur sluyt het instrument: met de nijp-ring B. in de II. Figuur by't handvat te rugh getrocken zijnde, opent men het instrument: de III. Figuur is het instrument dat de kogel vast houdt.

De afbeeldingen van de volgende instrumenten, zijn genomen uyt het Tractaet van *Barthol. Maggii de curatione vulnerum à bombardarum & sclopetorum globulis illatorum.*

De IV. Figuur is een tang met een ganse-beck, hebbende aen het handvat een schroef, om de kogel te vaster te houden.

De V. Figuur is een yser haeckjen, dienende tot het uythalen van de kogels.

De VI. Figuur is een tang met een ganse-beck, die de voorgaende soude gelijk zijn, indien sy een schroef had.

De VII. Figuur is een seer scherp boortjen, in een pijpien of kokertjen, om de kogels uyt te trecken.

De VIII. Figuur is het selve boortjen buyten sijn kokertjen.

De IX. Figuur is een spatel met een ganse-beck, tot het selve gebruyck gemaect.

Het *Alphosinische* instrument, ende de tangen met de ganse-beck moeten het derde deel grooter gemaect werden, doch 't pijpien met het ander boortjen moet maer eens soo groot zijn.

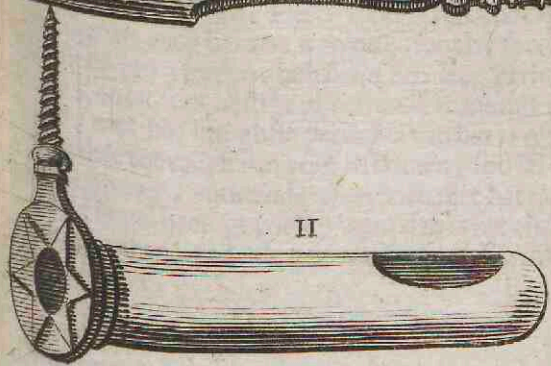
Ambrosius Pareus heeft veel meer instrumenten, doch geen beter als dese in sijn *Chirurgie*, (alwaer hy van de geschoten quetsuren handelt) afgemaelt: als oock *Guilh. Fabritius Hildanus Cent. 1. observ. LXXXIX.* soo zijnder dan veelderhande soorten van instrumenten, die bequaem zijn om de kogels uyt de geschoten wonden te trecken na de verscheydenheydt der quetsuren, ende gedaente van het gene dat 'er moet uytgetrocken worden: van de welcke sommige vatten ende uyttrecken, andere scherp zijnde, alleen in de kogels ingestecken worden, gelijk in de VIII. Figuur te sien is, sommige zaeghs-wijs zijn aen het eynde; sommige een recht uytgestreckte gedaente hebben, (in de IV. Plaet de I. Figuur, IX. Plaet VI. Figuur, in dese Plaet de I. Figuur) andere krom zijn, (op de IX. Plaet, de X. Figuur) na dat de kogel haer loop recht uyt, krom of dwars heeft genomen. Sommige de kogel ontfangen, voor soo veel sy aen het eynde breedt ende hol zijn, gelijk in de IV. V. VI. ende IX. Figuur, alhier te sien is, andere vatten se teffens gelijk de IX. Figuur op de XI V. Plaet aenwijst.

By aldien men de kogel, door de specillum oft tintel-yser gevonden, met de tang moet uyttrecken, soo moet men

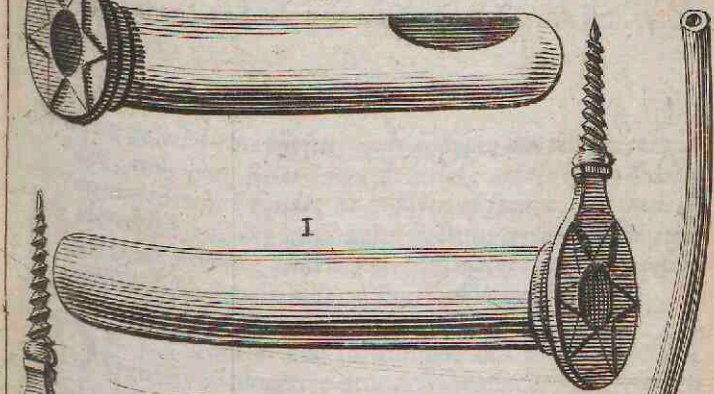
IV

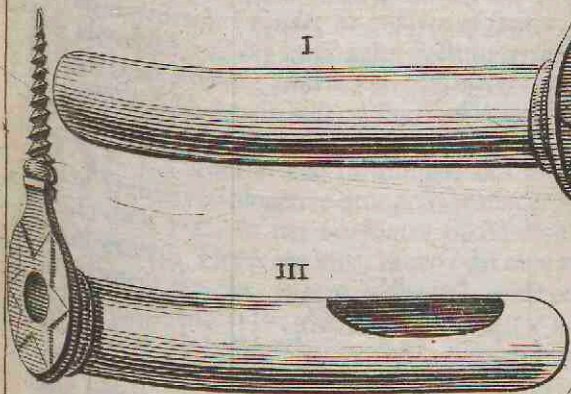
II

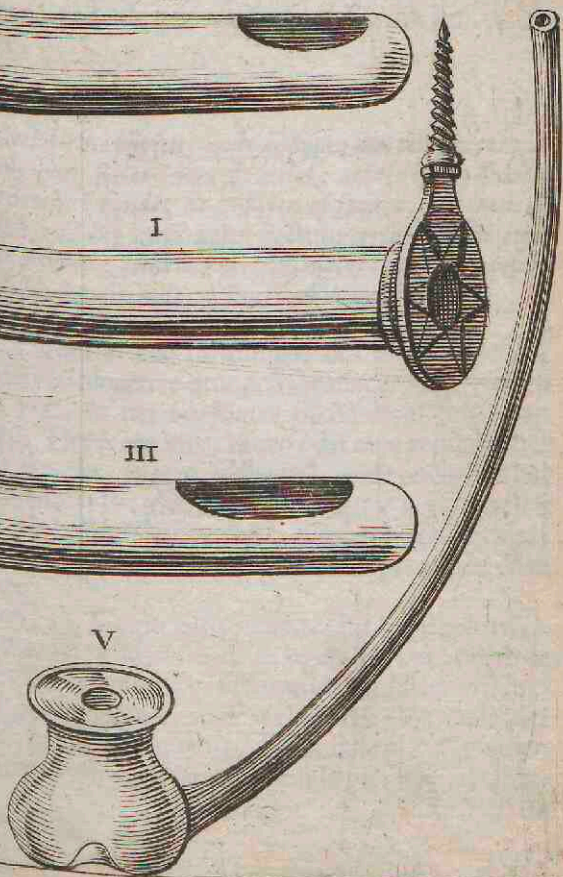
I

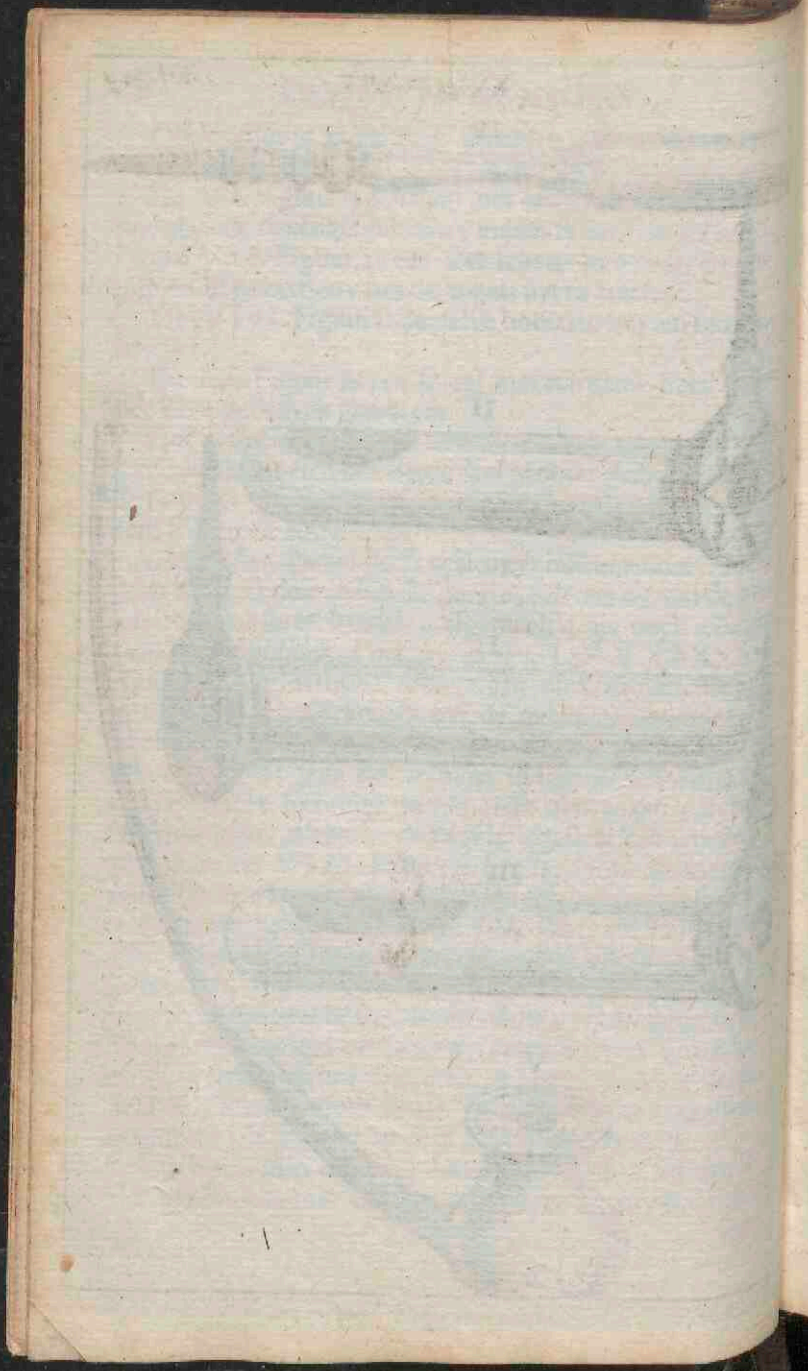

III

V

men seer naeuwe toeficht hebben, dat de lippen of kanten van de quersuur, ende haer binnenste deelen, wel verstaende, de pols-aderen, aderen, zenuwen ende span-aderen, niet gevat ende bezeert werden; want by soo verre dit geschiet, soo worden, behalven een seer periculeus bloeden, oock seer heftige pijnen ende machtige ontfteekingen, met het hooghste perijckel van het leven verweckt. Om dese toevallen dan voor te komen, soo sal men de tang noyt openen, voor ende al eer men met haer uytterst eynde de kogel heeft gevoelt; want dan is het tijdt om de selve te openen, ende de gevatte kogel uyt te trecken.

De XVI. Plaet.

Van het geheel dichte pijpjen, ende de pijpen met een gat ter zijden, ende haer styler, met de welcke achter in het fundament gesteecken zijnde, de ambeyen of spenen, als mede de ulceratien van het intestinum rectum uytgedrooght ende verbrant worden; item van het glas met het welcke de tepels diep in de borsten sittende, uytgetrocken worden.

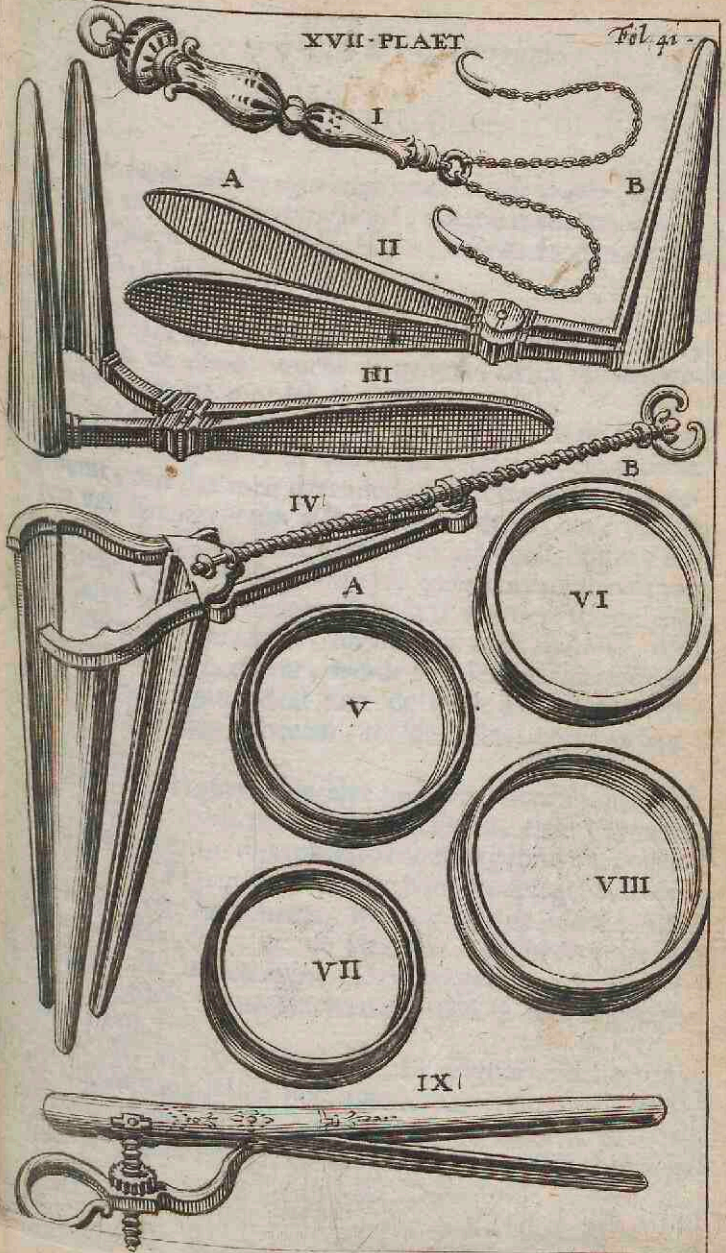
DE I. Figuur is een instrument om de ambeyen of spenen van binnen te droogen, wanneer sy geswollen ende dick zijn, of het *intestinum* of de darm boven op exulcereren. Het is een yser pijpjen, dat men achter in het fundament steeckt, met een vleugel, ende onder aen het eynde gesloten, dat het gloeyende yser Figuur I V. 't welck dickwils in de holligheydt van het pijpjen in gesteecken, ende wederom uytgetrocken wort, niet dieper ingaet, dan het behoort.

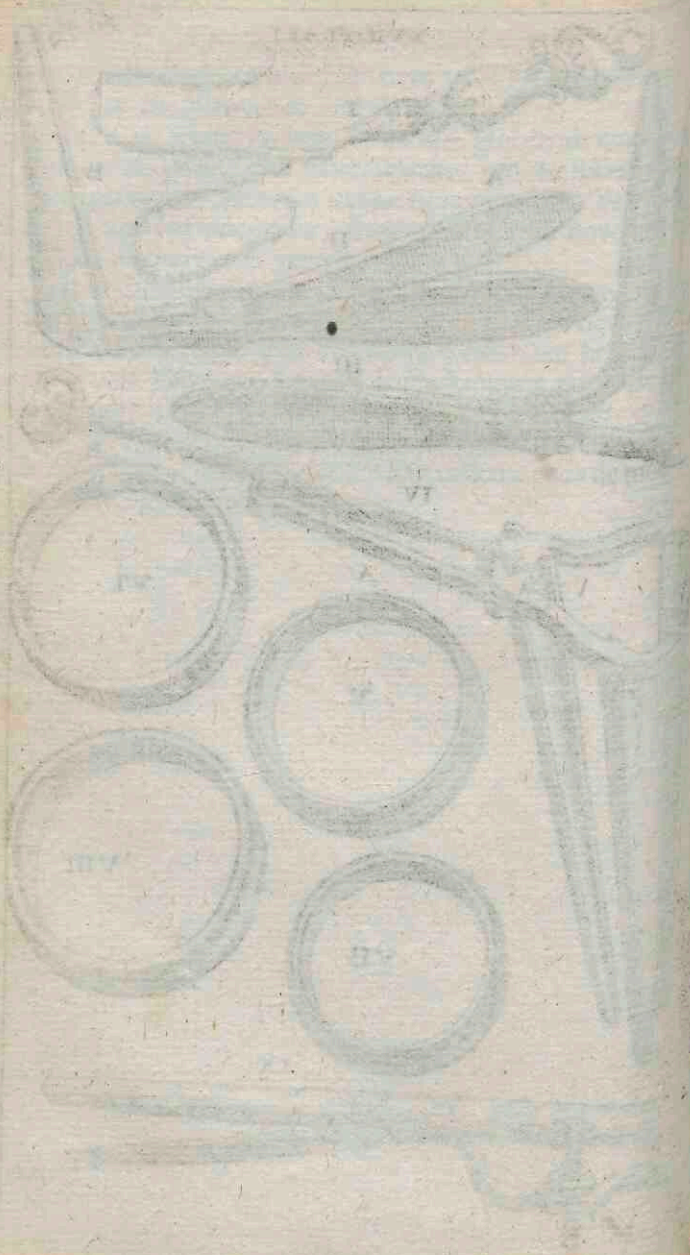
De II. en III. Figuur zijn pijpen, tot het selve gebruyck dienende, maer ter zijden (na de gelegentheyt van de harde ende diepe ulceratie, die na geen stovende middelen wil luysteren) een gat hebbende, in de welcke het gloeyende yser Figuur I V. ingesteecken wort. Door dese pijpen worden de gesonde partyen voor het gloeyende yser bewaert, ende

de wordt alleen de ulceratie twee of drie mael seer veyligh van het gloeyende yser geraeckt.

De I V. Figuur is de bout, die men gloeyende maect, ende in de pijpen met gaten steect, om de innerlicke ende geswollen ambeyen uyt te droogen, ende de ulcerationen van het *intestinum rectum*, soo wel die boven op, als die diep zijn, te genesen.

De V. Figuur is een ledigh, lang, ende naeuw glas, aen het eene eynde een gat hebbende, dat met de grootheydt van de tepel over een komt; maer aen het ander eynde een kleyn gat met een lange kromme pijp, door de welcke de patient selfs door het suygen, haer eygen tepel diep in de borst sittende, kan uyttrecken, dat het kindt de selve met sijn mondt kan vatten, ende de moederlicke melck suygen.

De XVII. Plaet.

Van de haeck tot het uyttreucken van de doode vrucht, speculum ani, of fundament-spiegel, dioptra matricis, of moeder-spiegel, ronde moeder-hoepen, ende de forceps deceptoria, of bedriegh-tang.

DE I. Figuur is een instrument met twee haecken, om de doode vrucht of geheel, of in stukken gesneden, uyt de moeder te trecken.

De II. Figuur is een instrument, dat men de Spiegel van het fundament, of van de scheede der baer-moeder noemt, om dat men daer mede de ulceratien ende sweeren van het *intestinum rectum* of aers-darm, ende van de scheede der lijf-moeder of baer-moeder besichticht, ende bekijcket, om de grootheydt ende hoedanigheydt van de selve te ondersoecken; het deel van dese spiegel met de letter A. geteyckent, open zijnde in de *masculus*, ofte het manneken genoemt, wordt tot de mans-perfoonen, ende het gesloten deel met de letter B. aangewesen, ende het wijfjen geheeten, tot de vrouws-perfoonen gebruyckt.

De III. Figuur is de selve Spiegel, toonende het deel dat voor de mans-perfoonen is gesloten, ende het ander deel, dat men tot de vrouws-perfoonen gebruyckt, open.

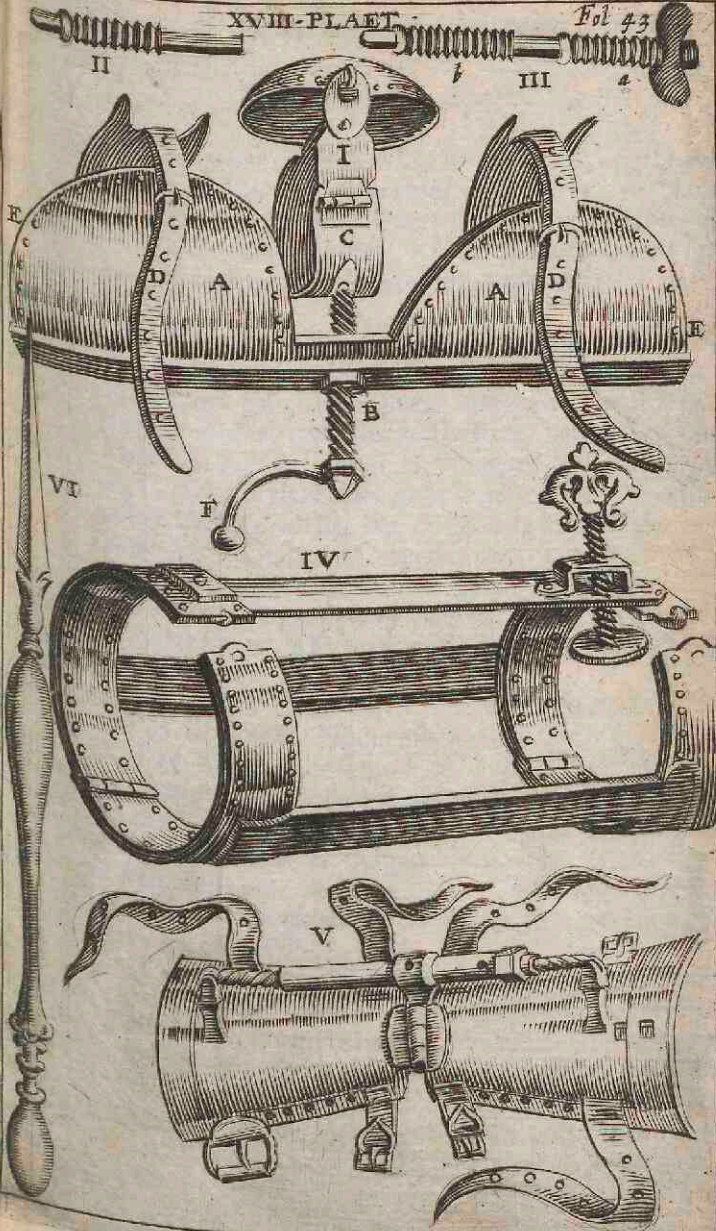
De IV. Figuur is de groote Moeder-spiegel, dienende alleen voor de vrouwen, wanneer men de doode vrucht moet doorsnijden, of de ulceratie, of sweere van de baer-moeder besichtigen. Dese spiegels moeten een depart grooter gemaect werden, dan sy hier afgeteyckent staen.

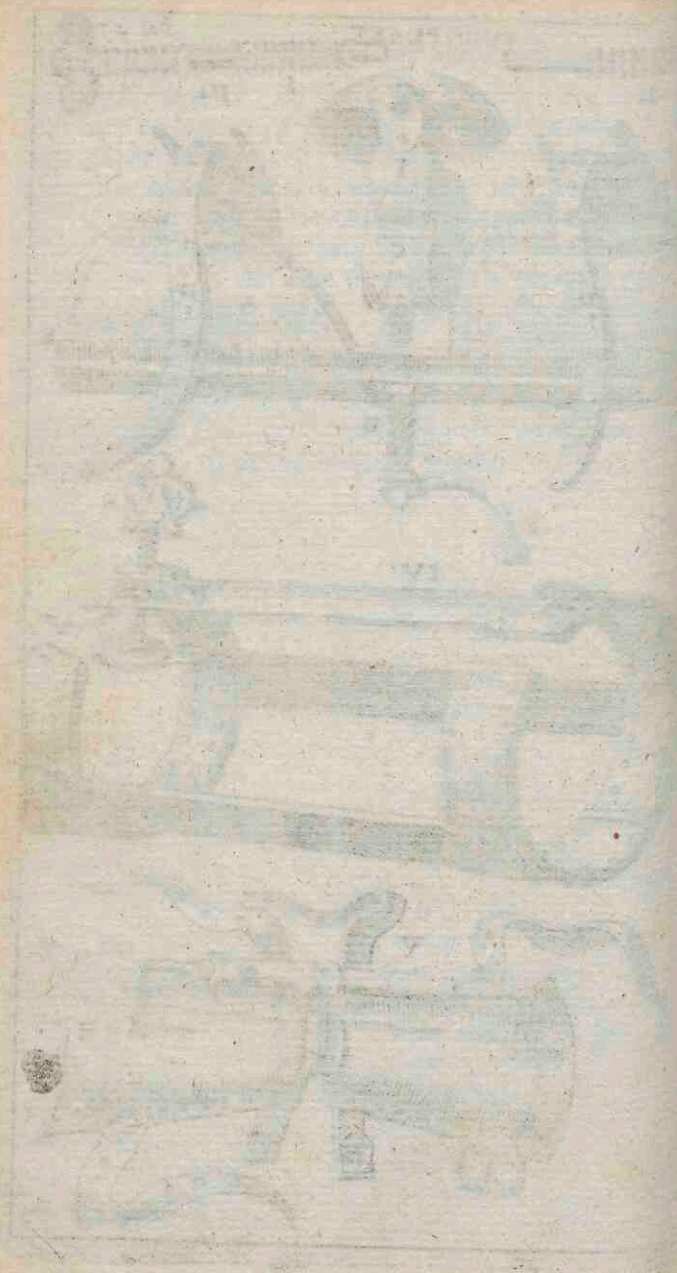
De V. VI. VII. ende VIII. Figuur zijn hoepen, of ringen van palmen-hout gemaect, ende tot de baer-moeder dienende, die men, na dat de uytgevallen baer-moeder wederom binnen aen haer plaets gebraght is, in

de scheede steekt, op dat de baer-moeder niet wederom haer na buyten sal begeven. De binnen-kant A. is wat dunner ende scherper, ende de buyten-kant B. stomper ende dicker. Een Chirurgijn of Medicus behoort altijd ten minsten drie of vier soodanige ringen, die maer in grootte verschelen, by der handt te hebben, dat hy de een of de ander na de gelegentheydt ende grootte, of kleynheydt van de ingang der vrouwelickheyt, magh gebruycken.

De IX. Figuur is *forceps deceptoris*, of de bedrieghtange, alsoo genoemt, om dat sy, soo niet de patient, nochtans den Chirurgijn bedrieght in het wijder maecken der bochten, na de meening der Ouden.

De XVIII. Plaet.

Van de instrumenten, met de welke een Contract, of gekrompen been of schenckel allencxkens uytgestreckt, een stijve arm allencxkens gebogen, de arterie of locht-ader in het gewricht onder aen de handt, t'samen gedruckt, ende het setaceum in de nucha of de neck ingesneden wort.

D E I. Figuur is een instrument van yser, dat men tot een ingebogen, gekrompen, ende t'samen-getrocken knye moet passen en bequaem maecten, 't welck uyt verscheyden deelen ende stucken bestaet: namentlick een yser kasjen A. daer de schroef B. doorgaet, ende wort aen de ring C. uyt een ysere plaet in de wijdte gemaeckt, zijnde vast gemaeckt, op dat het de geheele knye soude mogen omvatten: Gespen D. op dat men 't soude kunnen sluyten en openen, 't heeft oock gaten E. om met katoen ende linnen te voederen, ende ten laetsten bestaet het uyt het ysere sleuteltje F. waer mede de ring toegetrocken, ende het been recht gespannen wort.

De II. Figuur is het halve ende onderste deel van de schroef B. in de eerste Figuur afgebeeld.

De III. Figuur is de schroef B. in de I. Figuur, buyten het kasjen, bestaende uyt twee deelen, welckers bovenste deel na de aentrecking, in de ring C. vast gelaten, ende het andere deel B. uytgetrocken wort. Dit instrument verscheelt niet veel van 't gene *Guilhelmus Fabricius Hildanus* in sijn boeckjen van de brandt in 't 15. Capittel schrijft, dat hy gevonden heeft.

De IV. Figuur is een instrument uyt verscheyden ysere platen gemaeckt, ende met veel gaten doorboort, om met katoen ende linnen te bekleeden, aen de elleboge ofte arm, gelijk een mouw aen te leggen, ende op ende toe te doen. Met de schroef met het hooftjen voor aen dit instrument, wordt de locht-ader aen de pols, met voor-

dacht, of by geval geopent zijnde, t'samen gedrukt, op dat het leven met het bloedt niet soude wech vloeyen.

De VI. Figuur is een yser instrument, dienende tot de arm of elleboogh, die niet kan gebogen worden. Maer door hulp van dit instrument, ende de bygevoegde schroef, kan men hem allencxkens buygen.

De instrumenten van de I. I V. ende V. Figuur, moet men na de proportie van het lidt, aen het welcke sy sulen gepast worden, maecken.

De VI. Figuur is een twee-sajdigh mesjen, hebbende de gedaente van een Myrten-bladt, met het welcke het *setaceum* in de *nucha* of neck gesneden wort. De tang tot dit mesjen behoorende, is afgeteyckent te sien boven in de X. Figuur van de VII. Plaet.

I

II

III

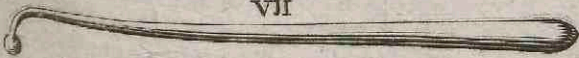
IV

V

VI

VII

VIII

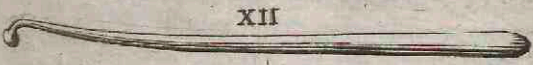
IX

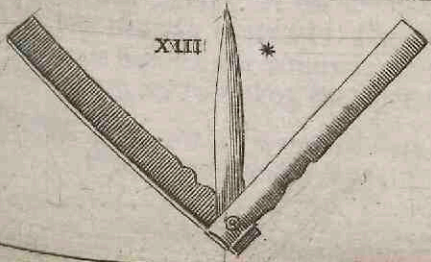
X

XI

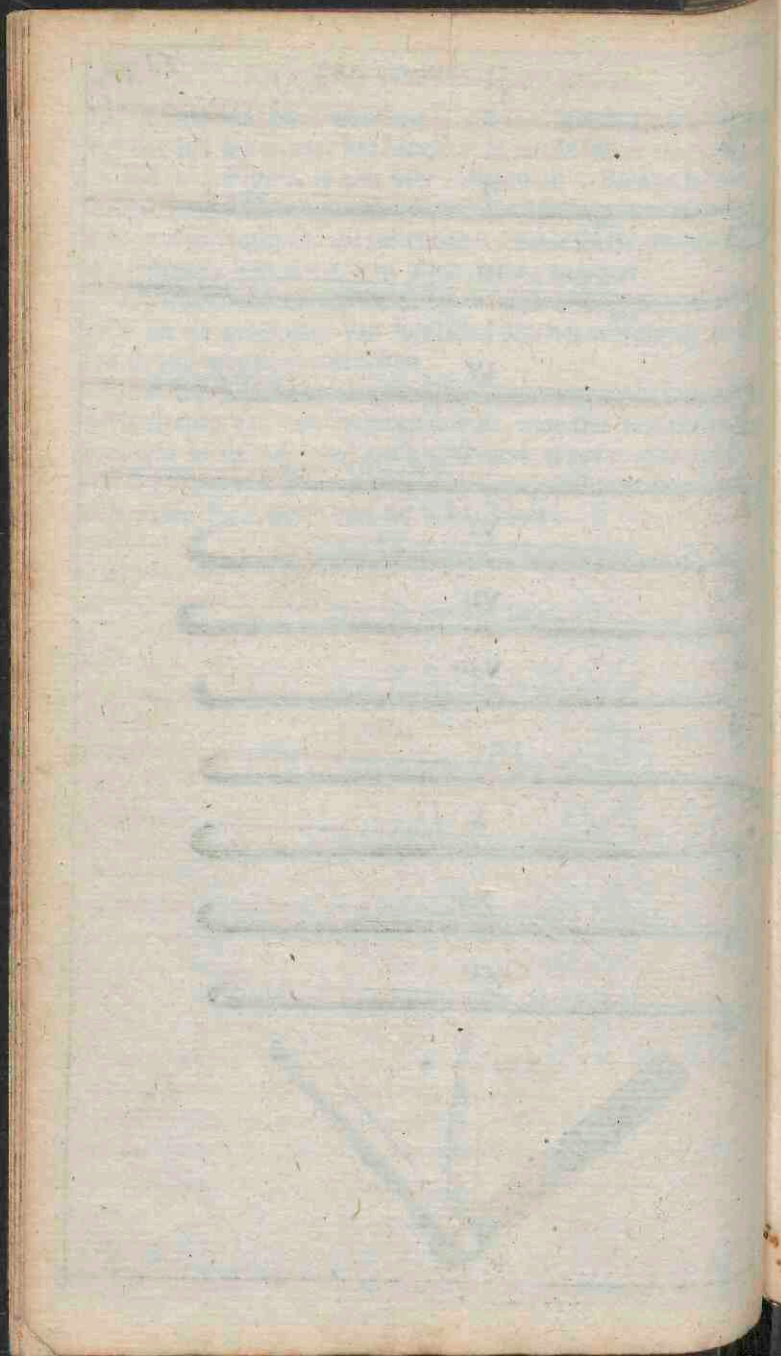

XII

XIII

*

De XIX. Plaet.

Van verscheyde yfers, met de welcke gegloeyt zijnde, verscheyde deelen des lichaems om verscheyde oorsaecken gebrant worden; ende de kleyne lançe om de vasa te snijden, de geswellen van 't vel te openen, ende de besloene passagien van 't fundament ende 't præputium te doorboren.

DE I. ende II. Figuur zijn yfers, aen het eene eynde omgebogen ende breedt, met de welcke gloeyende niet alleen het overtollige ende overmatige vloeyen des bloedts, na het afsnijden van een borst, of ecnigh lidt door een *Gangraena* of *Sphacelus*, gemortificeert of verstorven zijnde, gestempt ende gestilt, maer oock het resterende gesonde deel gesterckt wert, dat het met geen nieuwe toevoeyingen van vochtigheden magh ontfleecken werden. In de Pest-tijdt van het jaer 1635. wierdt een seecker persoon van een van de voornaemste geslachten binnen de stad Ulm, die noch in 't leven is, heftigh gequelt ontrent het fundament met een pestilentialische buyle of geswel, dat groot ende swart was, maer na binnen slaende, t'eenemaal verdween, ende alsoo de seeckere ende wisse doodt dreyghde. Om desen *anttirax*, of dit geswel wederom te rugh te trecken, soo heb ick de instrumenten in de I. ende II. Figuur wel gegloeyt zijnde, met beurten aen het fundament gehouden, niet dat het geraeckt soude worden, maer alleen de hette voelen, ende oock soo veel het de patient verdragen moght, op dat de *carbunculus*, of het pestilentialische geswel soude te rugh getrocken worden; te rugh getrocken zijnde, heb ick het tot een *Eschara* ofte korst gebraght, met het yser in de III. Figuur aengewesen. Op de *Escharam* heb ick het volgende *cataplasma* geleyt, dat in twee dagen een scheyding heeft gemaect.

Neemt Zout, een half vierendeel loots.

Peper, een vierendeel loots.

D 5

Vijgen.

Vijgen, drie .

Groene Wijnruyt , een handt vol .

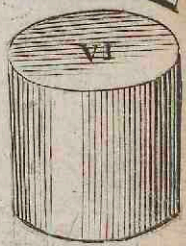
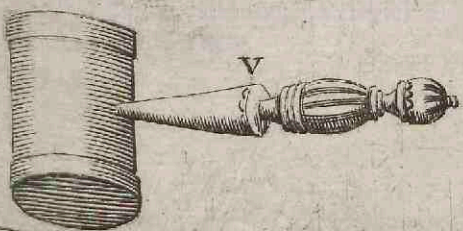
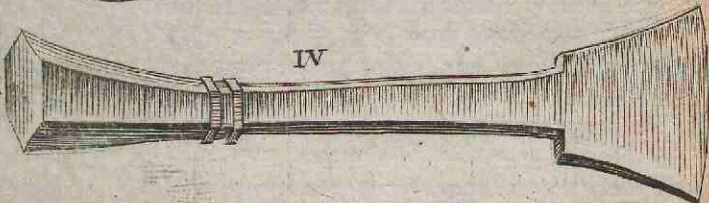
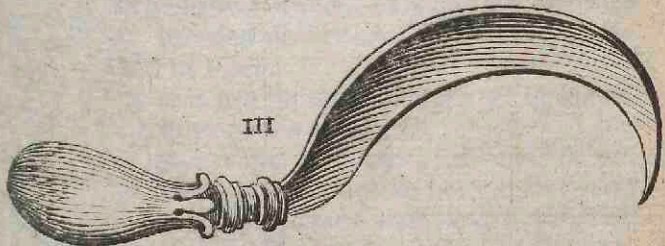
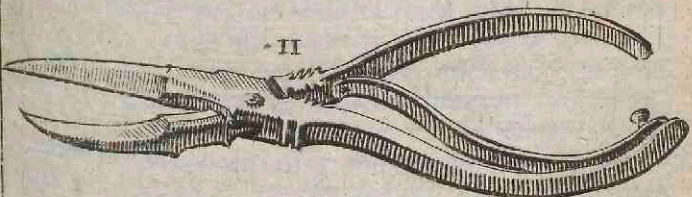
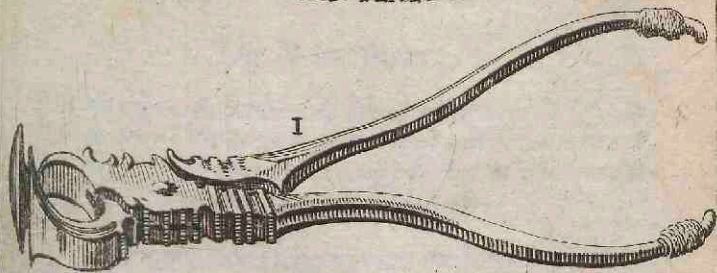
Ouden Suurdeeffem , een onçe .

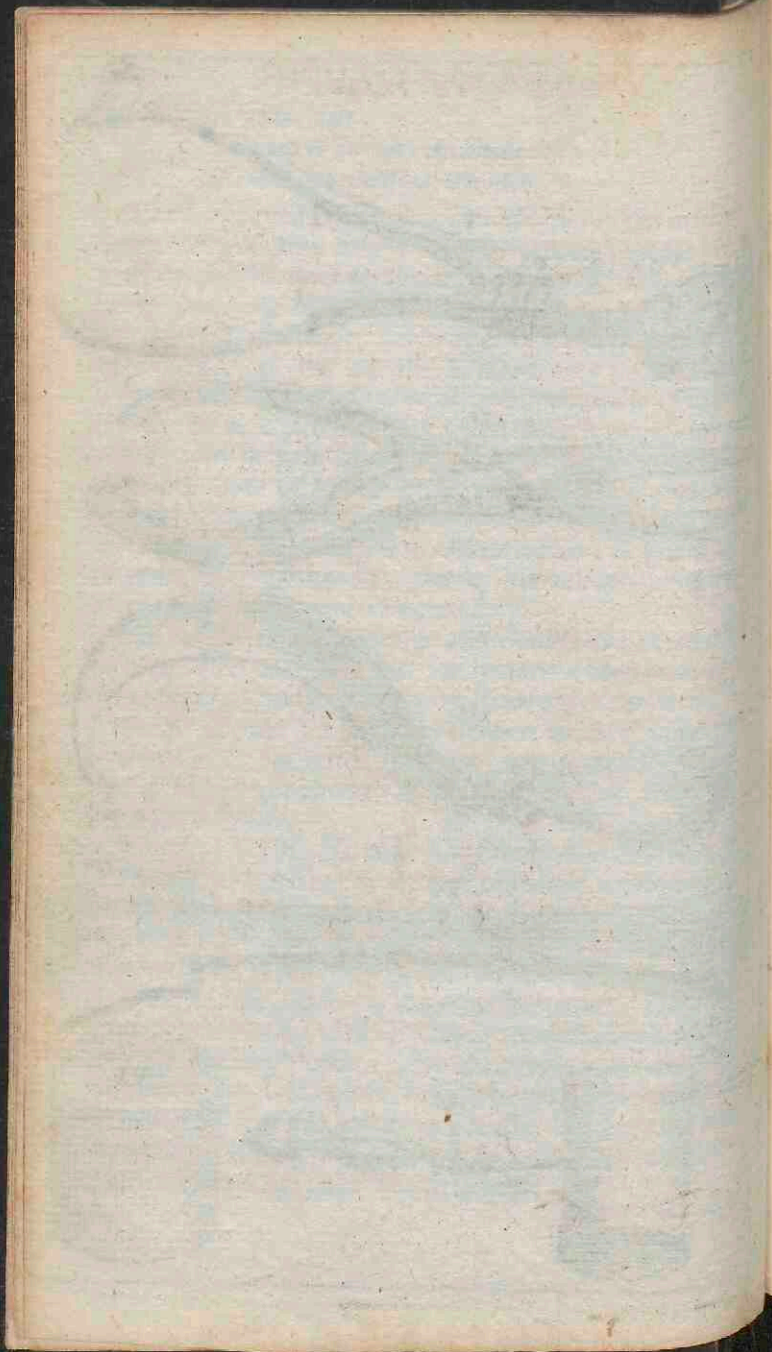
Dit moet men heel wel in een Mortier onder malkander en mengen , ende tot een *cataplasma* maecken , dat twee mael des daeghs moet vernieuwt worden . Dit *cataplasma* heeft *Sennertius* beschreven , ende de Voor-ouders van *Spigelius* in Nederlandt , hebben het voor een groot secreet gehouden , om dat het alle *Escharus* seer bequamelick wech neemt . De *Eschara* wech genomen zijnde , soo heb ick op de ulceratie gepluckt garen met het *unguentum citrinum* , of de gele salve , besmeert zijnde , opgeleydt , want dese salve de kracht heeft om te digeren , attraheren , vleysch te teelen , ende het fenijn tegen te staen , tot de sweer heb ick het *unguentum album coctum* , de gekookte witte salve gebruyckt ; daer na heb ick se met het *emplastrum diapalmæ* voorts toegenesen .

De III. ende IV. Figuur zijn ronde *actuale Cauterien* of brant-yfers , met de welcke het bedorven been wort aengerackt , om het selve van het gesonde af te scheyden .

De VI. ende VII. Figuur hebben aen het eynde een ovale of een gelijkende gedaente , met de welcke de spenen al te heftigh vloeyende , de een voor , de ander na , verbrant worden .

De VIII. IX. X. ende XI. Figuur zijn *Cauterien* of brant-yfertjes , aen het eynde met een kleyn rondt knoopen , die men in de holligheden van de tanden steeckt , om haer verrotting voor te komen . De Figuur halfsters wijze afgeteeckent , is een recht uytgestreckt mesjen , aen beyde zijden snijdende , ende een lançetjen genoemt . Dese gebruycken de Franssen ende Italianen seer geluckighlick tot het laten van het bloedt . Met dit mesjen opent men het fundament van de kinderen , eerst geboren zijnde , als mede de mannelicke roede , wanneer beyde dese plaetsen niet open zijn . De fontanellen van de leden worden in Duytslandt oock met het selve mesjen gesneden .

De X X. Plaet.

Van de aldergrootste scheer, de scheer waer mede de strot gesneden wort, het kromme mes, beytel, en de houtte hamer, de welke men (behalven de tang) tot het affsetten van eenigh kanckerachtigh lidt, van noode heeft.

DE I. Figuur is een scheer, waer mede men niet alleen de beenderen, die in de fracturen met de quetsuren uytstecken, ende niet weder te recht gebraght kunnen worden, afgesneden worden, maer oock die gene, die met haer scherpheydt de hersenen steecken; voorts gebruyckt men se tot het affnijden van de vingers aen de handen, ende toonen aen de voeten, die te veel zijn, of daer het vyer of de kancker aen is. Dese scheer moet eens soo groot gemaect worden, als se hier afgcteyckent staet. Besiet beneden de I. ende VI. Figuur op de XXVI. Tafel of Plaet.

De II. Figuur is een snijdende scheer, tot de knorfachtige of eeltachtige deelen gemaect.

De III. Figuur is een krom mes, hebbende de gedaente van een sickel, met het welke het vleesch tot op het been, met de zaegh afgesneden wort, voor het affsetten van een schenckel of arm seer noodigh zijnde.

De IV. Figuur is een beytel, waer mede niet alleen de vingers, maer oock andere leden, des noodt zijnde, afgekapt worden.

De V. Figuur is een hamer, van seer hardt hout gemaect.

De VI. Figuur is een rondt ende hoogh houten block, waer op de partyen, die met de beytel moeten worden afgekapt, geleyt worden.

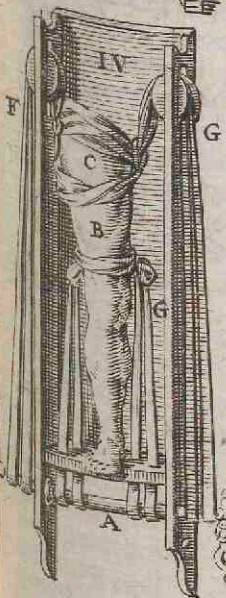
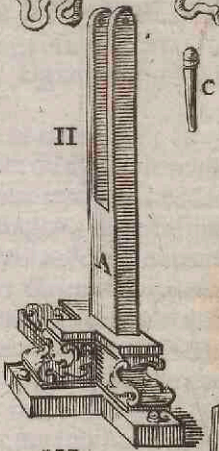
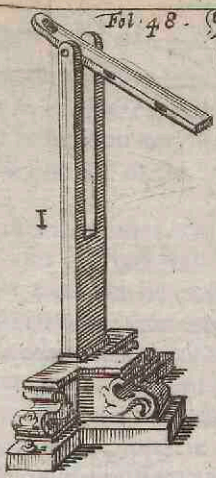
De XXI. Plaet.

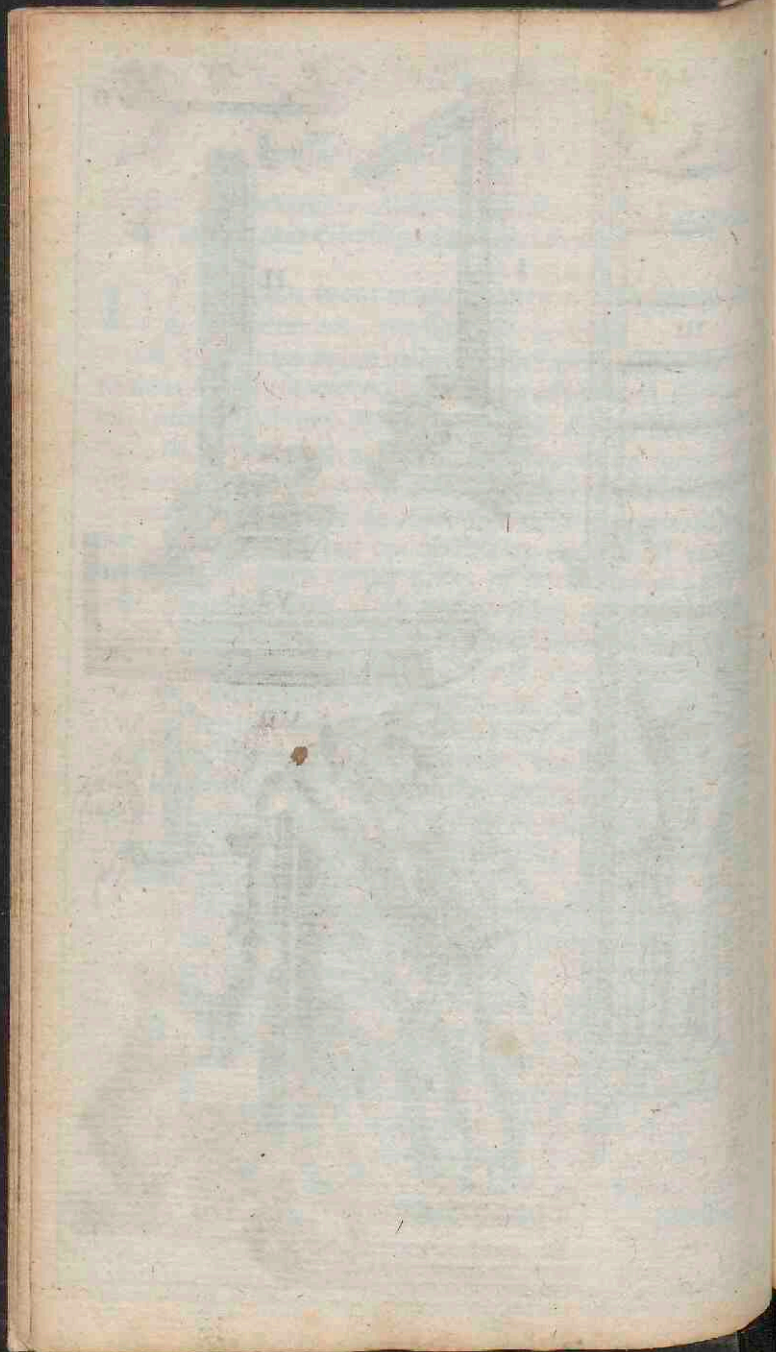
Van de Hippocratische Ambe of Ladder, Nilei Plintetus, de Canael, ende Glossocomus van Galenus.

DE I. Figuur toont een instrument van Hippocrates, *ἀμβλω* genoemd, met sijn toebehooren.

De II. Figuur is het geseyde instrument *Ambe*, in sijn deelen gedeelt: te weten, in de Colom of pylaer A. de houten *Spatha* of schuppe B. die eygentlick *ἀμβλω* heet, ende de bout C. de welcke de houten schuppe, of spatel B. die omgedraeyt kan worden, in de Colom A. vasthoudt. *Hippocrates* beschrijft de *Ambe Sect. 6. de articulis* aldus: Laet het hout B. vry ten naesten by vier of vijf vinger breedt, ende twee vinger dick, of oock dunner, maer twee ellebogen lang, of een weynigh minder wesen, wiens uytterste eynden D. seer naeuw ende seer dun moet zijn. Doch het moet aen 't bovenste eynde van de rondigheyt een weynigh uytsteecken, om daer mede niet de zijde, maer het opperste van den arm te raecken, op dat de vleugel hier onder gestelt zijnde, aen de ribben magh bequaem worden. Ick voegh dit noch daer by, dat dit hout drie gaten moet hebben, door de welcke de touwen doorgestecken worden, met de welcke de arm vast aen het hout gebonden wort.

De III. Figuur is een ladder, wiens bovenste trappe een seccker rondt lichaem E. heeft, dat onder de vleugelen geset wordt tusschen de ribben, ende het opperste van de schouder. Daer na treckt de Chirurgijn den verstuycchten arm, nochtans aen de *Spatha* of schuppe niet vast gebonden zijnde, om leegh, ende een ander knecht van de Chirurgijn treckt de neck, ende het opperste deel van de schouder wel gevat zijnde aen de ander kant; de derde vat het geheele lichaem, ende sal het aen het ander deel van de ladder trecken. De eygenschap, of monster

monster van dese wercking, is te sien by *Galenus Comment. in lib. Hippocratis de articulis*. Dese ladder heeft oock vier aengevoeghde schroeven tot het gebruyck van *Nilei Plinbeus*, 't welck hier na in de V. Figuur uytgeleydt sal worden.

De I V. Figuur is een monster, van het instrument *Glossocomon*, bequaem om de fracturen van de dye ende schenen of schenckels (wanneer de patient uyt sijn bedde, daer in hy light, in een ander wort gedragen, dat het sijne wederom geschut soude worden) by malkander te houden. De beschrijving van dit instrument by *Galenus Comment. in lib. Hippocratis de fracturis* is soodanigh: maer om vast by een te houden, is van de jongere Medicijns gevonden geworden het instrument *Glossocomum*, het zy dat de dye of de scheen gebroocken is, wiens maecksel ende gebruyck ick hier by sal voegen. Maer my schijnt het niet sonder reden gevonden ende bedacht te zijn, ende wort seer bequamelick gebruyckt, soo wel wanneer de dye, als wanneer de schene of het been gebroocken is, het moet aen het onderste eyndt de as, of het wel-boomtjen A. hebben, aen het welcke de stroppen of banden na verscheyden plaetsen uytspannen of uyttrecken, vast gemaeckt worden; de banden moet men om de uytterste partyen van het been, dat men geneest, rondtom vast binden, en moeten uyt de twee teugels of banden B. ende C. alsoo gemaeckt worden, dat elck vier hoofden of beginselen heeft, twee aen de rechter zijde F. ende twee aen de linker zijde G. van die eynden, hoofden of beginselen; die aen de onderste strick B. behooren, moeten se door de gaten, beneden in de *Glossocomium* of boort gemaeckt, aen de as geleyt of gebraght worden; die aen 't bovenste behooren, moeten eerst na boven toe gaen, daer na moeten de selve oock door de doorboorde zijden van 't *Glossocomium* doorgehaelt worden, in welcke gaten de katrollen besloten zijn: doch de eynden van de bovenste strick of bandt C. moeten aen beyde zijden van het buytenste deel van 't *Glossocomium*

socomium F. en G. aen de asse gebraght werden: Dit alles op de voorschreven manier toegemaeckt zijnde, soo streckt een ende de selve omdraeying van de as A. beyde de banden te gelijk uyt, na beneden tegen die gene, die aen de onderste partye van het gebroocken been gebonden is; doch de andere in dier voegen om hoogh, dat waer het been leydt, men voortaan daeghlicks de intentie of uytreckinge van dese banden na verscheyde zijden met stercker of slapper uyt te rekenen, kan verbeteren. De strop of bandt B. die aen het benedenste deel is, wort van de as met een rechte trecking uytgespannen: maer de strop C. die om hoogh met een ander beweging getrocken wort, noemen de Grieccken *ὄργανον μεταληπτικὴς τήσεως*. De voorgestelde Figuur vertoont een uytstrecking van een gebroocken dye, maer by aldien het been onder de knye gebrooken was, soo moeste de bovenste bandt C. onder de knye, ende de onderste bandt B. boven de encklaeuwen gebonden, ende alsoo de scheene of het been na verscheyden zijden uytgespannen zijnde, geconserveert werden.

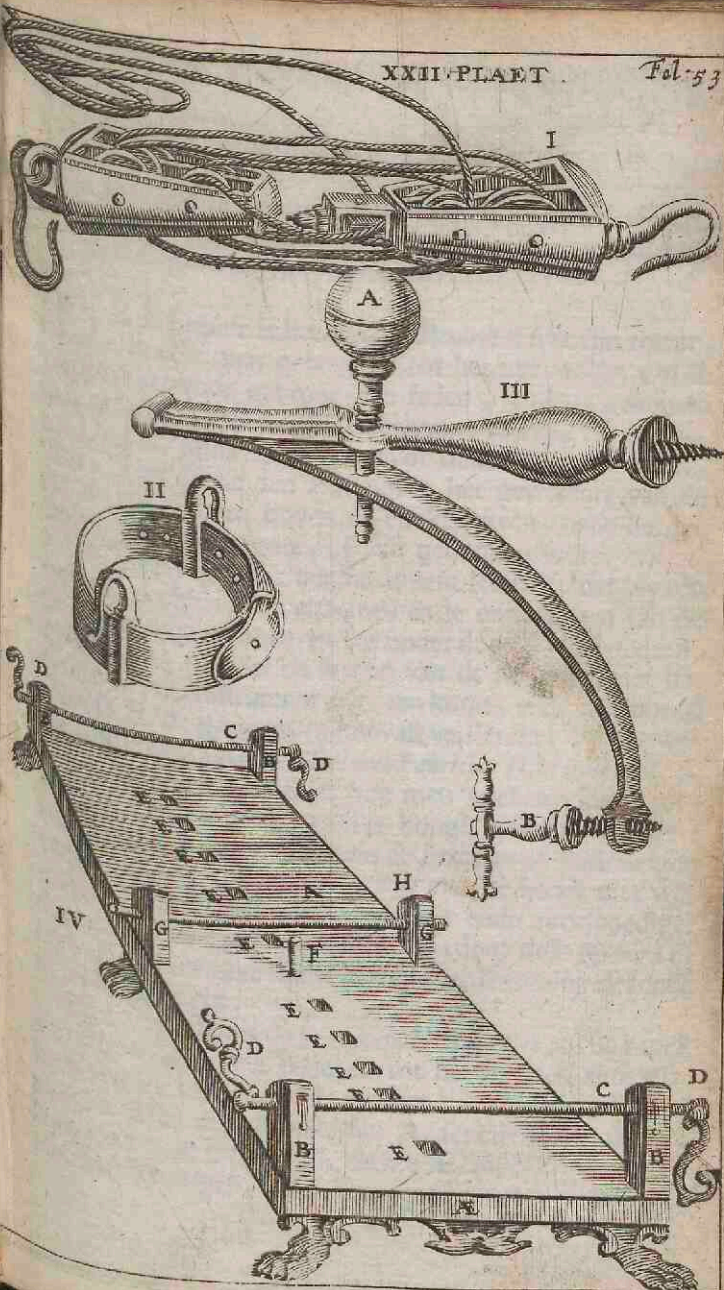
De V. Figuur is het treck-instrument *Nilei Plintheum* genoemd, ende gemaeckt op het fatsoen van die gene, die men langwerpigh vierkante treck-instrumenten noemt. Dit instrument heeft twee zijden (a) vier handtbreed lang, ende een dwars duym dick, die t'samen gevoeght zijn met de twee uytterste dwars-zijden, (b) hebbende in de midden een gat (c) door het welke de stroppen of banden (b) doorgessteeken worden. De dikte en breedte van de dwars-zijden accorderen met de andere zijden, doch de lengte is van een handtbreedt, soo moet dan met recht de t'samenvoeging soodanigh zijn, dat de zijden (a) vier handtbreedt, ende de dwars-zijden (b) een handtbreedt lang zijn. 't Maecksel van dit geheele instrument is langwerpigh. Yemant magh oock, indien hy wil, de zijden korter maecken, als geseydt is, aengesien dit instrument door een eenige as sijn wercking volbrengt. Daerom moeten de zijden in de midden ronde ende doorgaens gaten hebben;

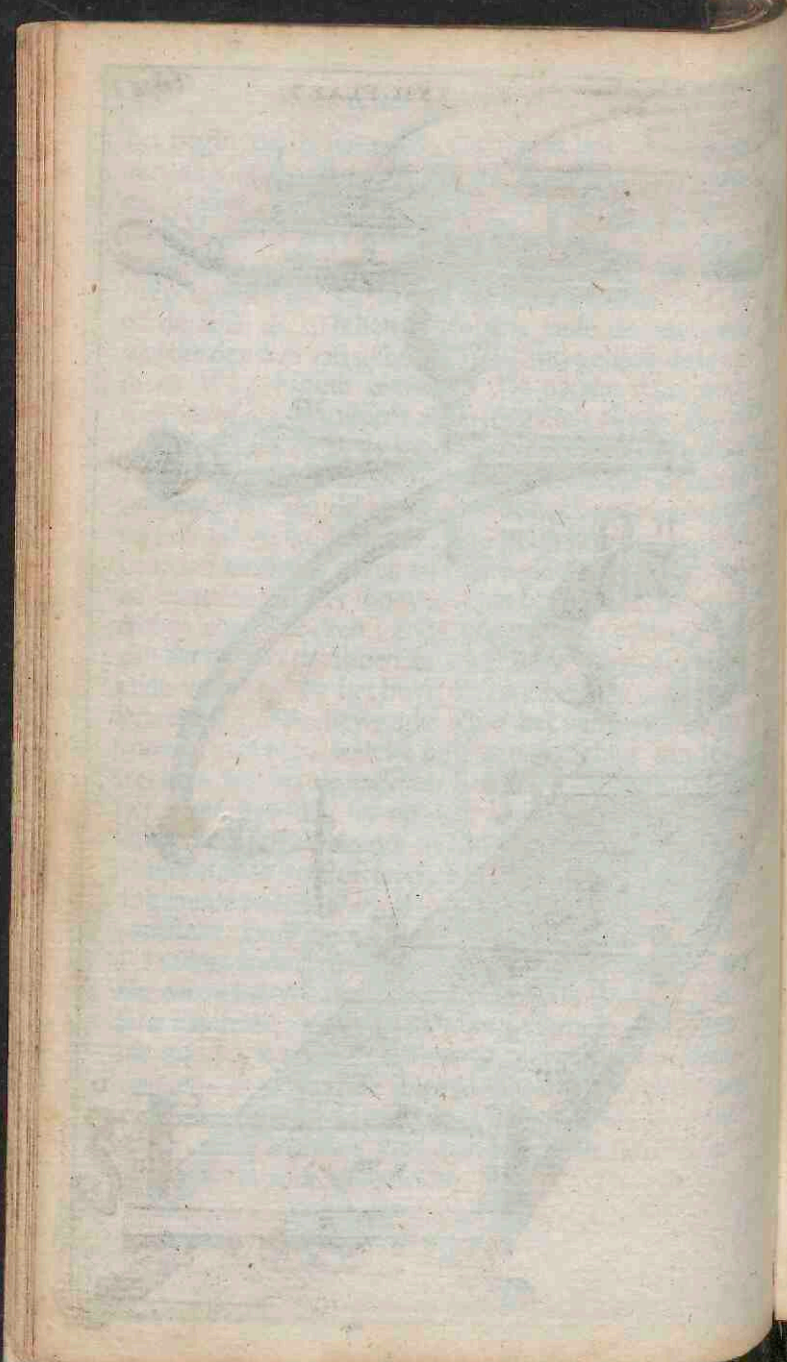
ben, om de as (d) daer door te steecken, wiens sliicker eynde verder buyten het gat uytsteeckende, een houte handvat (e) heeft: voorts zijn oock in dit instrument de vier yfere ringen (f) met soo veel daer aen hangende ricmen of banden aen de zijden vast gemaect, twee om leegh, ende soo veel om hoogh, dat sy aen de ladder in de III. Figuur kunnen vast gebonden werden. Aen beyde de uytterste eynden van de as zijn oock by-gevoeght, de radekens (g) met haer houvasten, (i) de as met het handvat omgedraeyt zijnde, sterck tegen te houden. By aldien de elleboogh uyt het lidt zijnde, nochte door den bandt onder de vleugel doorgaende, in de II. Figuur van de XXII. Plaet, nochte door het t'samengerolde linnen in de I. Figuur van de XXIV. Plaet kan ingeset, ende wederom aen sijn plaets gebraght worden, soo moet men dit voorgaende instrument aen de ladder in de III. Figuur van dese Plaet vast binden, ende de elleboogh op die manier ende fatsoen uytstrecken, gelijk by *Oribas. lib. de machinament. cap. 14.* te vinden is.

De VI. Figuur is een lange Canael of busse, waer in het gebroocken of verstuyccte been of dye geleydt wordt, de welke men met werck moet vullen; want men moet de Canael liever om het heele als het halve deel om doen; gelijk *Hippocr. de Medic. offic.* schrijft. Dese kas heeft onder op de bodem een gat G. om de hiel daer in te bergen, ende aen het eynde een langachtigh hout, op het welke de sole van de voet steunt.

De VII. Figuur toont de beste manier om de schouder, onder de oxel verruickt zijnde, door de instrumenten wederom in te setten, ende aen haer plaets te brengen; de selve wort van *Fabrius ap. Aquapendente* alsoo beschreven: Het uytterste eynde van de *Sparba*, moet onder de oxel van de verstuyccte schouder gesteecken worden, tusschen de tibben, ende het opperste van de schouder, de rest van de tafel na de lengte, van binnen aen den arm geleydt zijnde, moet vast gebonden worden, eerst even onder het

het begin van de schouder, die uyt het lidt is: daer na boven de elleboogh, ende eyndelick aen het gewrichte van de handt. Dit gedaen zijnde, set men de patient op de stoel E. ende men vat de arm, aen het hout vast gebonden zijnde, aen de Colom of pylaer A. in de II. Figuur, door hulp van de bout C. in de II. Figuur, soo dat de Colom of de zijde A. tusschen de ribben, ende de tafel, aen de welke den arm vast gebonden is, komt, gelijk de letter F. in de VII. Figuur aenwijst. De patient dan, ende de Colom of het instrument alsoo toegestelt zijnde, soo moet de Chirurgijn (met de letter G. geteyckent) aen de eene zijde den arm na beneden, ende de knecht met de letter H. aengewesen, aen de ander zijde de neck ende het opperste van de schouder vattende, van gelijcken den patient na beneden trecken; want terwijlen de Chirurgijn den arm na beneden treckt, soo wordt het bort met den arm na de ribben toe getrocken: ende wanneer het onderste eynde van het bort na de ribben toe aengehaelt wort, soo maect ende veroorsaect het bovenste ronde eynde een contrarie beweging, ende beweeght alsoo het verstuyccte, na het voorste deel toe, welke beweging geschiet zijnde, soo trecken daer na de *musculen* lichtelick, of de Chirurgijn selfs aendrijvende, set op dese wijze het opperste van het schouder-been wederom in sijn plaets. Dese manier van het voorseyde bort of tafel te gebruycken, verscheelt van de gene, de welke *Paræus* in 't 27. cap. van het 15. Boeck voorstelt. De Figuur, hoe men de schouder t'effens door de ladder, ende de *spatham* of het bort moet insetten, heeft *Paræus* in het 26. cap. van het voorseyde Boeck. De andere manieren om een schouder, verruckt ende uyt het lidt zijnde, wederom te setten, ende aen haer plaets te brengen, te weten, de Theffalische stoel, (*sedite Theffalicum*) de twee-dubbelde deur (*lanua bifornis*) de dwars-balck, ende *pistillum* vint men afgebeeld by *Galenus* in *Comment. Hippocr. de articulis.*

De XXII. Plaet.

Van het treck-instrument van Vitruvius, de gordel of riem, ende houvast, of tegenhoudende instrument van Hildanus, als mede de banck van Hippocrates.

DE I. Figuur is het treck-instrument met sijn touwe-tjen, dat men gebruyckt tot het uyt-recken van de verschuyckte ende gebroockene leden, ende is genomen uyt het 4. Capittel van het boeck van *Vitruvius*.

De II. Figuur is een gordel of riem, met twee haeck-jens, waer mede den arm boven het gewrichte van de handt, de scheen boven de encklaeuwen, ende de dye boven de knye gegort, of vast gebonden wort.

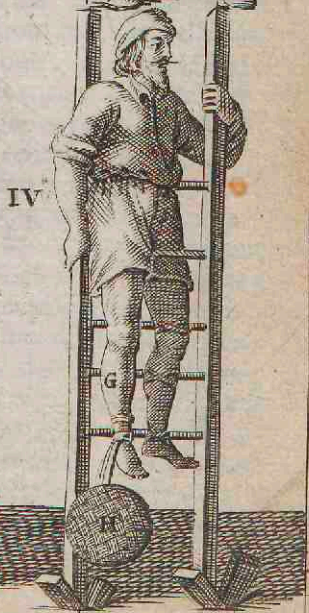
De III. Figuur is het instrument *Remora*, dat wy een houvast noemen, 't welck men in de ontledingen van de schouder, die na onderen toe onder de oxel wort gedaen, gebruyckt, soo dat de knoop van de schouder met het hooft van het instrument over een komt, ende de bout of schroef B. de *Remoram* of houvast versterckt. Al hoe wel dit instrument, dat *Guilhelmus Fabricius Hildanus cent. 5. observ. 86.* met de manier hoe men 't gebruycken moet, van de nieuwe Meesters seer hoogh gerecommandeert wordt; soo worden nochtans de luxatien of ontledingen van de schouder, wanneer men se met de handt niet wederom kan insetten, veel geluckiger ende voorspoediger door de *Spatha* van *Hippocrates*, dan door dese *Remora* of houvast, ende andere instrumenten, wederom ingeset ende te recht gebracht.

De IV. Figuur is de *Scamnum Hippocratis*, of de banck van *Hippocrates*, seer bequaem tot het insetten ende t'samen-voegen van de leden uyt het lidt, of gebroocken zijnde. Men maeckt het hout A. ses ellebogen of ellen lang, ende twee breedt. De dichte Æ. moet negen dwars-vingeren begripen. Dit hout heeft vier andere houten,

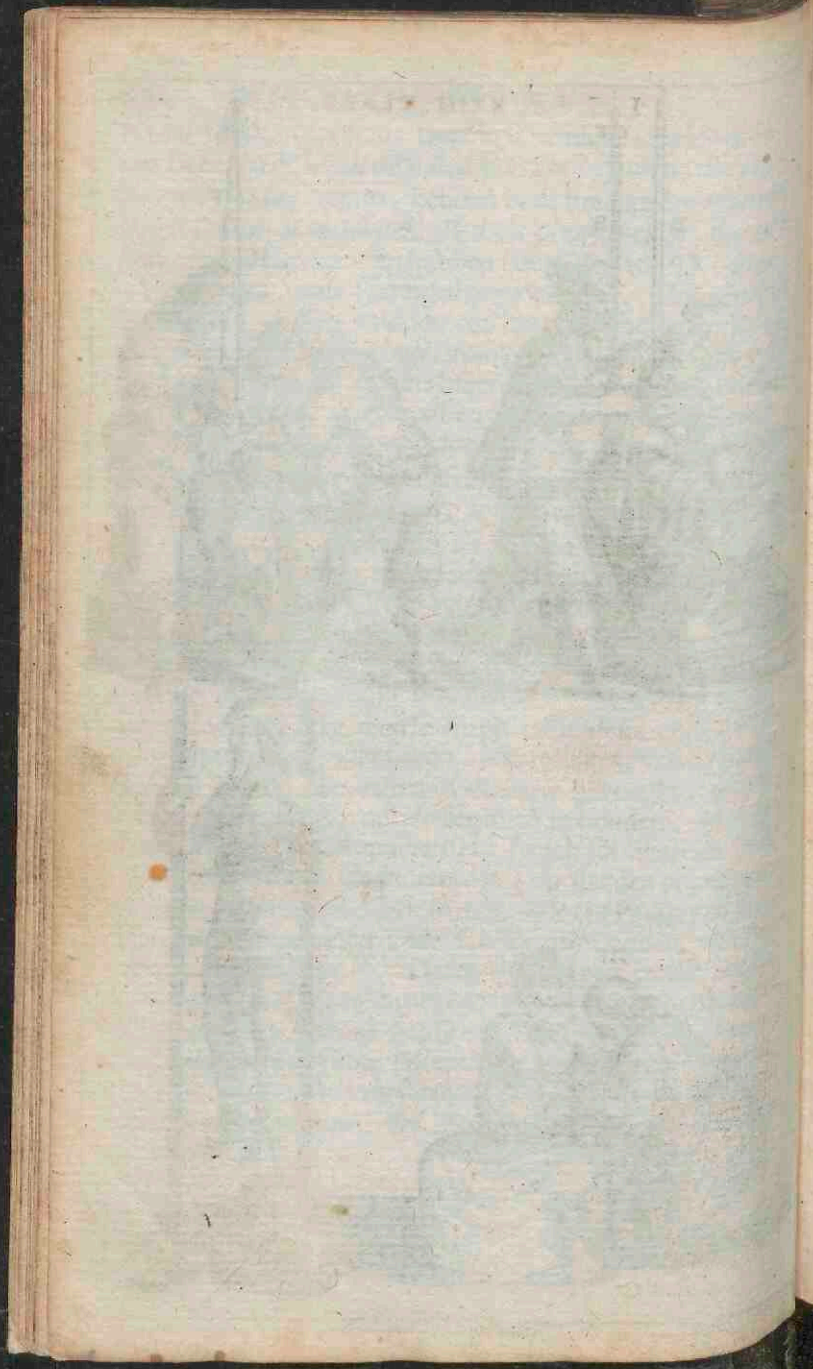
E

boven

boven rondt, te weten, twee in de midden, ende wedet-
om twee aen de beyden eynden B. Dese houten, die Hip-
pocrates *Φλίαις* noemt, hebben in de breedte doorgaende
gaten, door de welke de assen C. doorsteecken, die aen
hare eynden handtvatten hebben (door de letter D. aenge-
wefen) waer mede sy omgedraeyt worden. Het geheele
hout heeft van het midden tot het eynde holle vierkante
gaten E. vier dwars vingers van malkanderen staende, de
welcke drie dwars vingers breedt, ende oock drie hoogh
zijn, om dat men het houtjen F. daer in magh steecken.
Dese gaten niet t'eenemael doorgaende, heeft *Hippocrates*
καπετας genoemd. Dese banck heeft, behalven de vier
uytterste houten of *Φλίαις* G. noch twee andere in de mid-
de, de welke het dwarsse hout H. in't bovenste gat vast
houden, om de dye na het achterste ende buytenste deel,
verruckt ende vervallen zijnde, wederom aen de behoor-
like plaets te brengen, van het welke in't 17. ende 18.
Capittel des Boecks van de instrumenten, by *Oribasius* een
pertinente onderwijfing te vinden is. De banck staet
op ses voeten, dat men se magh oplichten, ende van de
eene plaets op de ander setten. De rollekens van de banck
konnen aen de hou-vaften of *Remoræ* gevoeght worden,
om de uytterste assen onbeweeghlick te houden. Het ge-
bruyck van dese Hippocratische banck sal beneden in de
XXV. Tafel verklaert worden, op dat den onbedreve-
nen niet en wedervare, dat in mijn tijdt tot Padua een seec-
ker Medicijn-meester ende Chirurgijn (anders wel seer
vermaert) gebeurt is. Dese soodanigen banck tot het
uyt-recken van een gebroocken been van doen hebbende,
doch de selve geleent hebbende, niet wiste te gebruyc-
ken, heeft tot groote disreputatie van sijn naem, de ma-
nier om de banck te gebruycken, met schaemte moeten
leeren van die gene, die hem de banck als gedwongen
hadde geleent.

De XXIII. Plaet.

Van de r'samen-voeging der gebroocken schouder, insetting der luxatiën of ontledingen van den elleboogh, schouder en dye.

DE I. Figuur leert de uyt-recking endet'samen-setting van de gebroocken schouder, de welcke Hippocrates sect. 6. de fract. text. 9. seer treffelick beschrijft. De gelijkste distantie dan van den arm, is dese: Het hout A. ontrent een elle lang, of wat korter, gelijk de handvatten van de schuppen of spaden zijn, moet aen beyde eynden van de touwen B B. vast gemaect zijn, ende hangen. De patient op een hooge stoel geset zijnde, moet op de handt alsoo leunen, dat het handvat soo onder de oxel gestelt werde, dat hy naeuwelicks sitten kan, maer bykans hangen blijft: dan moet men yetwes dat vast is daer onder, ende een of meer kussens C. daer op leggen, tot soodanige hooghte, die met den krom-geleyden elleboogh met een rechten hoeck over een komt. Het soude wel beter wesen, dat men aen een breedt ende sacht leder, of aen een breedten bandt over den arm getrocken zijnde, (gelijk hier in de letter D. is te sien) eenigh swaer gewicht E. hing, 't welck matighlick spanden; ofte dat een ander sterck man den elleboogh alsoo leggende, de kromte met kracht om leegh trock, doch de Medicijn of Geneesmeester over-eynd staende, ende gelijk in de II. Figuur geschiedt, de eene voet op een hooger plaets geset hebbende, moet tot de curatie treden, en met de vlakke handen het gebroocken been r'samen setten, dat voorwaer lichtelick sal geschieden, alsoo dese manier van uyt te recken loffelick is, indien se yemant recht gebruyckt. Andere prijsen de manier van de schouder uyt te recken, die Celsus in het 10. Cap. van het 8. Boeck met seer duyftere woorden beschrijft, welckers klare ende heldere sin Foësius heeft gestelt

stelt in de uytlegging over de bovenste woorden van *Hippocrates*, die ick mede voor goet kenne.

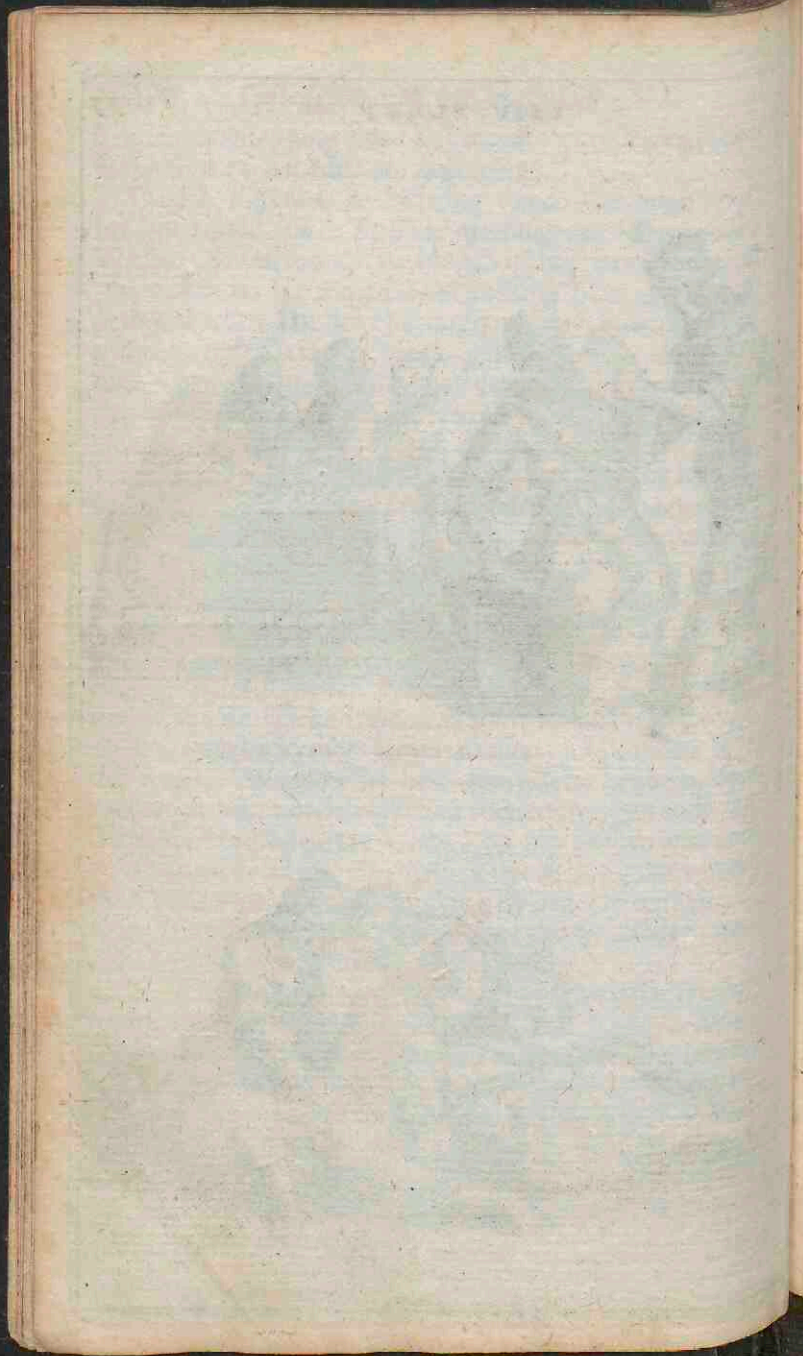
De II. Figuur is de insetting van de elleboogh, uyt het lidt zijnde, na de sin ende meening van *Hippocrates*. Wanneer den elleboogh na binnen of buyten verruckt of geweecken is, soo moet die uyt-recking alsoo in 't werck gestelt worden, dat den elleboogh met de schouder als een rechte hoeck of winckel-haeck, geleyt worden. Maer de oxel moet men op lichten, met den bandt F. onder door getrocken zijnde, ende den arm op eenigh ding leggen, ende by het gelidt yet swaers aenhangen, gelijk in de I. Figuur D. te sien is, of door een knecht met de handen laten om leegh trecken, gelijk dese Figuur aenwijft. Maer het lidt gehangen zijnde, soo is het nootsaeckelick, dat men met de uytsteekende deelen van de vlacke boorden aendringt. Dese Figuur komt te pas, wanneer den arm gebonden, gehangen, ende in sijn behoorlicke postuur geset wordt: maer wanneer hy na achteren toe valt, soo moet men het schielick uyt-recken, ende met de voorste deelen van de vlacke handen in sijn plaets drijven, waer op men insgelijcks moet letten als men yetwes anders in 't lidt heeft. Wanneer hy hem voorwaerts begeeft, soo moet men hem nootsaeckelick t'seffens buygen ende insetten met een opgeleyt linnen, op het satsoen van een bal t'samen gerolt zijnde, gelijk uyt de I. Figuur van de XXIV. Tafel blijkt; by aldien hy in het setten achterwaerts wijckt, soo moctense oock beyde geschieden, besiet de I. Figuur van de XXIV. Tafel.

De III. Figuur vertoont de Hippocratische setting van de schouder onder de oxel ontledight zijnde. Want al hoe wel de manier van setten, een weynigh hier boven in de VI. Figuur van de XXI. Tafel gerecommandeert, de beste is: soo is doch de naeste na de selve deught, dese volgende, die met de volgende woorden van *Hippocrates* geprefen wordt. De gene, die haer schouder dickwils pleeght uyt te wercken, die konnen hem meestendeel van
selfs

III

felfs wederom aen de behoorlicke plaets brengen: want onder de oxels fteeckende, drijven fy het lidt om hoogh, doch de bocht van den elleboogh halen fy na de borst toe. Op die eygenfte manier fal een Medicijn de uytgeweecken fchouder oock aen de behoorlicke plaets brengen, by aldien hy met het hoofd, tegen het opperfte van de fchouder vast fteunende, met de vinger onder de oxel gefteecken, het binnenfte deel van het uytgeweecken lidt van de ribben te rugh leydt, maer met de knyen aen den arm by de kromte des ellebooghs gefet, na de ribben te rugh drijft. Maer die het wil infetten, moet ftercke handen hebben, ofte hy moet het felfs met de handen ende het hoofd doen, doch een andere knecht moet het bultachtige of kromme deel na de borst toe aenhalen.

De I V. Figuur is een setting van de dye, uyt het lidt zijnde, die *Hippocrates* befchrijft, als volght. Maer het lidt van de dye wordt alfoo gefet, het zy dat het binnen of buyten-waerts is geweecken. De ladder in de aerde vast gemaeckt zijnde, soo gaet de patient daer op fitten, met het geheele gefonde been fachtjens uytgereckt ende gebonden, waer het gevoeghlick kan gefchieden. Maer aen het bezerde been G. wordt gehangen de korf H. met fteenen gevult, of een aerde vat vol water, welcks afbeelding by *Galenus comment. 4. in Hipp. de artic. text. lib. 4.* gefien kan worden.

De XXIV. Plaet.

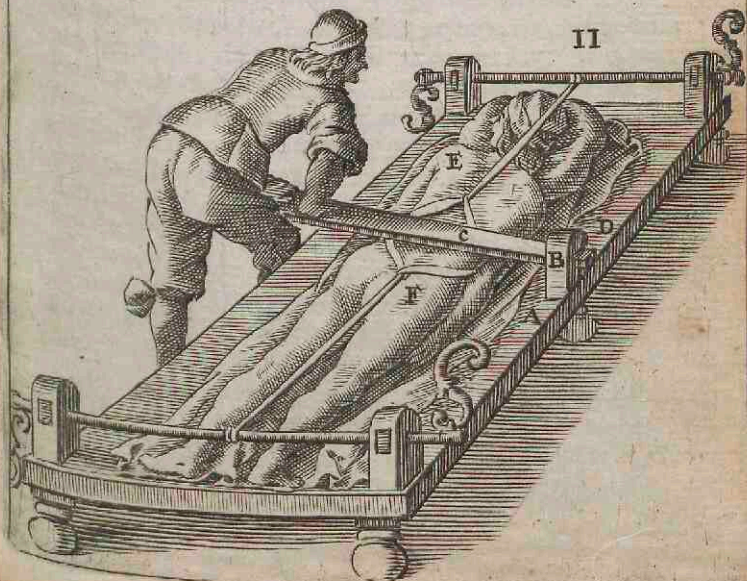
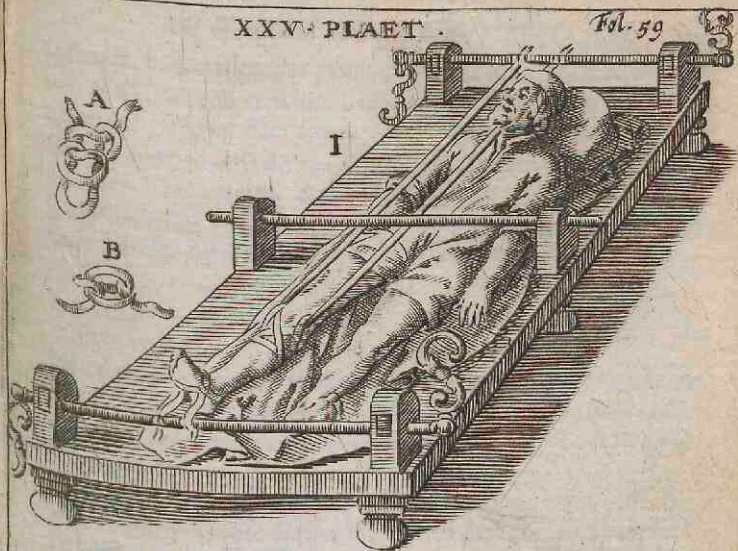
Hoe men de verftuyckte elleboogh, handt, of frot moet genesen.

DE I. Figuur verftoont een andere manier van het fetten van een verftuyckte of verruckte elleboogh, na de meening van *Hippocrates*. Tot dien eynde dient, dat men een ongerolde fwachtel of harden linnen doeck famen gevouwen, doch niet groot, dwars in de bocht of

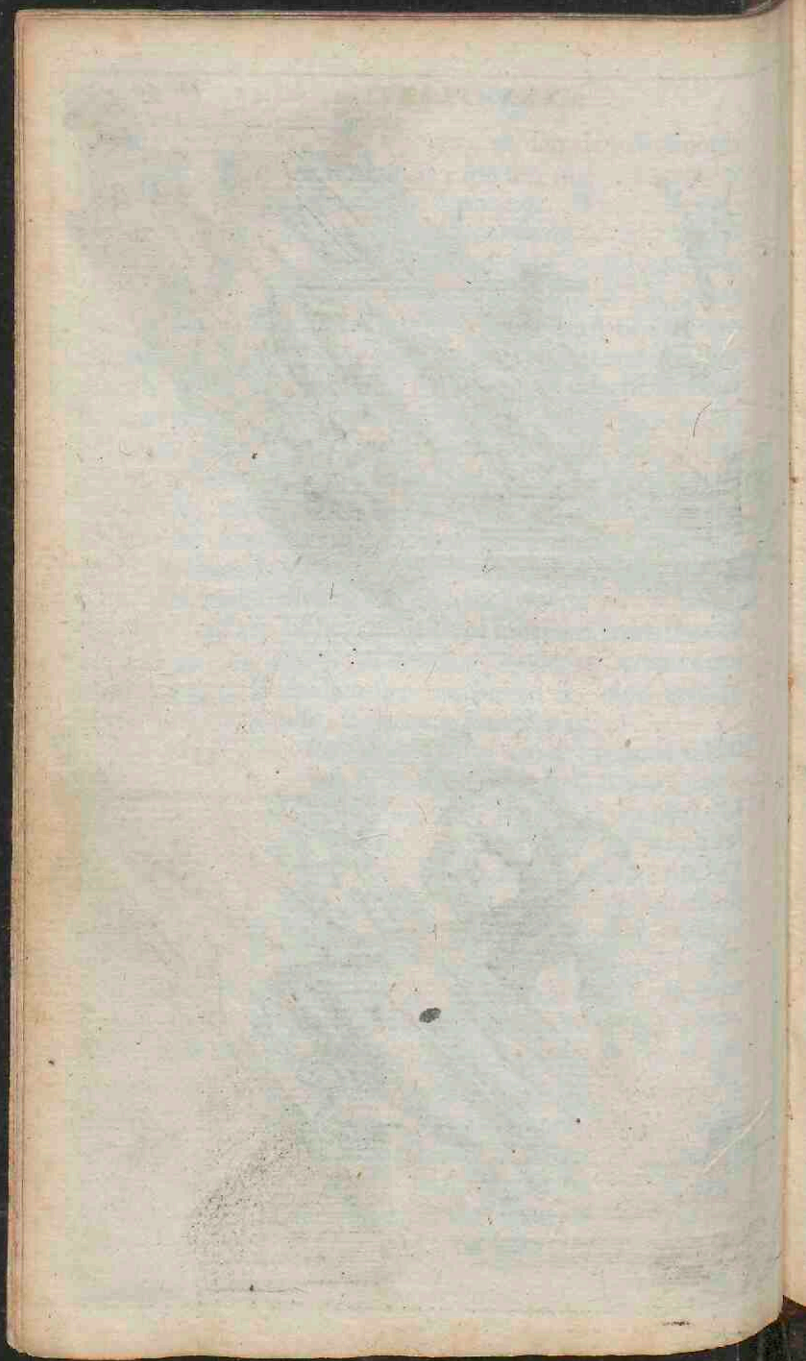
kromte van den elleboogh leght, als dan den elleboogh schielick buyght, ende de hant, soo seer men immermeer kan, tot het schouder-bladt toe aendringt. Want dese manier van setten is bequaem genoegh voor die leden, die alsoo voorwaerts of achterwaerts verruckt of verstuycct zijn.

In de II. Figuur wordt een verstuyccte of verruckte hant ingeset. De hant wort of binnen-waerts of buyten-waerts, maer nochtans meestendeels na binnen toe beweeght. Het is een gewis teycken, dat de vingers niet kunnen gekromt worden, als se na binnen, noch niet uytgestreckt worden, als se na buyten gebogen zijn. In het setten leght men de vingers op een banck of tafel, ende laet se door twee knechts van malkanderen spannen: 't gene van het been uytsteect, moet de Chirurgijn met het meest uytstaende of uytterste deel van de palme of vlacke handt, te rugh drijven, ende na voorwaerts en om leegh dringen. Maer by het ander been moet van beneden een weecke bal onder geleydt werden; onder de handt voorwaerts leggende, indien het van boven is, ende de selve rughwaerts leggende, als het van beneden is.

De III. Figuur stelt de insetting van de uytgeweecken strot voor oogen, die beschreven wort van *Galenus Comm. 1. in lib. Hipp. de artic. text. 73.* By aldien dat deel van de strot, dat met het borst-been vereenight is, of ter zijde, of na beneden toe uytwijckt, soo seyt *Hippocrates*, dat het dan bequamelick kan ingeset worden, by aldien de persoon op sijn rugge geleyt wort, met een kussen, of hoofd-kussen, of yet diergelijcks tusschen het schouder-bladt ende rughgraet, op dat door dit middel de geheele borst gekromt ende gebogen worde. Maer dit heeft hy uytgedruckt met het woort *πρὸς ἰπποκράτους*, dat de Poët oock heeft gebruyckt, daer hy seyt: *πρὸς ἰπποκράτους δεξιᾶν κατέπεσε.* De persoon dan in soodanigen postuur nedergeleydt zijnde, soo belaft hy, dat de Medicijn-meester met d'eene handt 't begin of bovenste van de schouder ter zijden gebraght zijnde, buyten-waerts te rugh drijft. Want alsoo
 sullen

fullen de van malkander getrocken partyen van de strot veer van malkanderen wijcken , alsoo het gekromde , of overgebogen postuur daer toe seer behulpigh is , voorts dat hy met de ander handt de van malkander getrocken deelen van de strot r'samen set , ende by een hale . Maer in de volgende schrijft hy , dat het al te mets genoegh is , dat men de schouder by de zijde om hoogh drijft .

De XXV. Plaet .

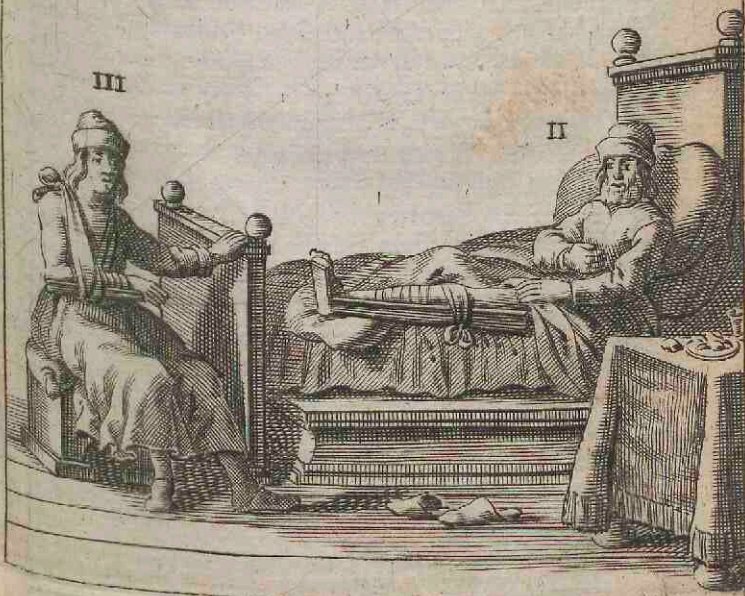
Van de insetting van een uytgeweecken koot , of verruckte encklaeuwe , de uytspanning van een gebroken been , ende inrechting of insetting van de rughgraet , na buyten gewecken zijnde .

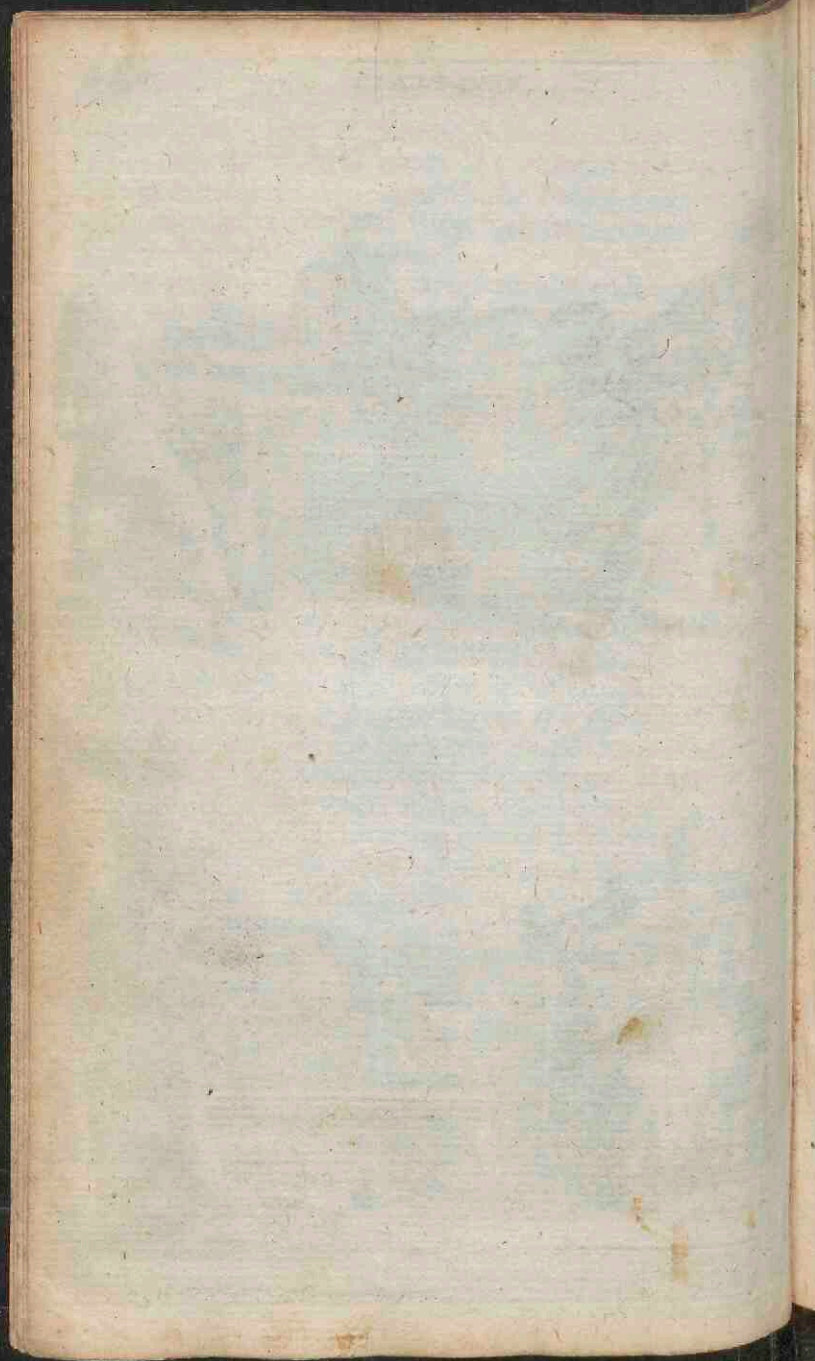
DE I. Figuur leert de insetting van de koot , of encklaeuwe , die *Oribasius* in het 40. capittel van de instrumenten beschrijft . De koot wijckt dan na binnen toe , dan achterwaerts . Na welcke plaetsen , soo haest hy uytgeweecken is , soo moet de patient van gelijcken op de banck van *Hippocrates* ruggelings gaen leggen , met het behoorde been uytgestreckt , ende even onder de knye aen het been , de gelijk uyt-reckende strop of bandt A. binden , ende des selfs eynden van achteren aen de as , die boven het hooft is , aenhalen , doch aen de encklaeuw , de bandt B. vast maecken , ende de eynden van de koorde aen het selve aen de onderste as vast binden , ende als dan het lidt na verscheyden zijden trecken , of gelijk houden , ende van onderen uyt-recken ; de zenuwen , soo veel noodigh is , uytgereckt zijnde , behoorlicken aendrijven , binnen of buytenwaerts gewecken zijnde , te rugh dwingen , achterwaerts verruckt uyttrecken , ende alsoo regeeren , als het de noodt vereyscht .

By aldien in de breuck van het scheen-been , of van de kleyne pijpen , of van beyde de pijpen gelijk , het been met de handen niet kan uytgereckt ende uytgestreckt worden , soo moet men de patient op de Hippocratische banck

leggen, en de strop of de bandt A. onder de knye aen de voet, maer de bandt B. boven de encklaeuwen binden. Dit gedaen zijnde, soo reekt men het been uyt, dat met de banden na verscheyden zijden gehaelt is, ende set het gebroocken wederom t'samen.

De II. Figuur verthoont de uyt-recking ende uytspanning van de rugh-graet uytgeweeken zijnde, om de selve wederom in te drijven, 't welck lichtelick kan geschieden, indien men uyt de Hippocratische banck (met de I V. Figuur van de XXII. Plaet aengewesen) het middelste hout G. ende het houtjen of stockjen F. wechneemt, ende in het gat van het rechter middel-hout A. een uytgeholt hout (met de letter B. aengewesen) steeckt, 't welck is de *Spatha* of het hout C. dat men met de bout D. moet vast maecken, dat het niet uyt kan vallen. Dit gedaen zijnde, moet de patient voor over op de Hippocratische banck geleght worden. Daer na doet men hem twee stroppen of banden om het lijf binden, de een E. boven, ende de ander beneden de bocht van de rugh-graet F. welckers eynden aen de tegen-overstaende affe vast gemaect moeten werden, om dat sy omgedraeyt zijnde, de rugh-graet recht uytstrecken ende uyt-recken mogen. Het hout dat de *Spatha* of het hout ontfangt, moet ten minsten drie vierkante gaten hebben, om het hout of *Spatha* hooger of leeger te setten, na dat het de hooghte van de hooge rugh, of de uytsteekende kromte of bocht des rugh-graets sal vereyssen. Eyndelick de *Spatha* of het hout over de uytsteekende bocht geleydt, ende met groot geweld van de Geneesmeester nedergedruckt, sal de uytgeweeken rugh-graet wederom in ende aen sijn plaets drijven. Dese manier van insetten scheelt veel van die gene die *Oribasius* in 't 35. Capittel van het Boeck van de instrumenten met een seer duystere Figuur, ende seer duystere woorden heeft voorgestelt ende beschreven.

De XXVI. Plaet.

Van de uyt-recking ende t'samen-voeging van een gebroocken dye, van de insetting van een verstuyckte knye, ende hoe men een geheelen arm of voet in sijn behoorlicke manier van leggen moet houden.

DE I. Figuur toont een gebroocken dye, met koor-den of banden uytgereckt. Wanneer de uytstrec-king met de handen niet kan geschieden, ende men de Hippocratische banck oock niet by der handt heeft, soo is de naeste raedt, dat men de patient met de rugge op een gemeene banck of tafel doet leggen, een koor-de of breeden bandt onder de oxels vast maecten, als mede noch een aen de ruymte tusschen de schamelheydt ende het fundament; ende de derde boven de knye en encklaeuwen. Dese banden moeten van stercke knechts aengehaelt, ende getrocken worden, de bovenste om hoogh, ende de onderste A. om leegh, tot dat de Genees-meester de fracture wederom ingerecht, ende by een ge-voeght heeft. In het setten van de uytgeweecken, of uyt-het lidt geraeckte knye, wanneer de handen tot het uyt-recken niet sterck genoegh zijn, soo worden de boven-ste banden op de voorschreven manier, ende de onderste bandt boven de encklaeuwen vast gebonden.

De II. ende III. Figuur vertoont een middel-figuur ende gedaente van de leden, ende *musculen* of muysen, van de geheele arm en been, die noodtsaeckelick is in de uyt-recking, t'samen-voeging, binding, ende neder-legging van een gebroocken of verruckte lidt. De af-beelding van dese stelling heb ick daerom hier achter by laten schilderen, dat de aenkomende leerlingen van de Chirurgie de selve als sonder moeyte leeren, ende in de practijck navolgen mogen, alsoo in de volgende onder-wijsingen van dese stelling ende postuur dickwils moet mentie gemaect werden.

De XXVII. Plaet.

Van de bederving des scheen-beens, of groote scheen-pijpe, tot op het mergh: van de scheen-pijp met een quetsuur gebrooken, ende uytsteekende beenderen, met banden circkel-wijs omgewonden, ende van het afsnijden van de handt, of uytterste van de voet.

DE I. Figuur toont een bederving van het been ende mergh der scheen-pijpe, van de Heer *Augustinus Mertzen*, die ick heb genesen, als volght: De eerste dagh heb ick ontrent drie dwars vingeren breedt onder de knyeschijve, te weten, daer de *musculus rectus*, of de rechte muys, het scheen-been uytstreckende, eyndicht, de scheene na de lengte tot aen het eynde tusschen de encklaeuwen opgesneden, met het recht uytgestreckte mes in de II. Figuur van de II. Plaet afgebeeldt. Het been bevondt ick met een harde, eeltachtige ende beweeghlicke materie overtrocken te zijn; de quetsuur heb ick met bloedtstempende medicamenten verbonden. Des anderen daeghs, na dat het bloedt gestempt was, soo heb ick de eeltachtige knorfrachtige materie, die over de scheen-pijpe heen gegroeyt was, met de ronde kleyne boortjens in de III. IV. ende V. Figuur van de II. Plaet afgebeeldt, aen drie plaetsen doorgeboort, ende terstont de ruymten tusschen de selve doorgeboorde gaten met de sny-tang in de II. Figuur van de XX. Plaet voor oogen gestelt, uytgesneden, daer ick dan het been van de scheen-pijpe t'eenemaal verrot, vermolmt ende bedorven heb bevonden, 't welck ick van de knye tot na beneden aen het eynde, van het gesonde gescheyden zijnde, met een treck-tangetje heb uytgetrocken, ende het been daer na met derthien ligaturen of banden kruys-wijs verbonden, in een kas of canael met werck opgevult, geleydt zijnde, gelijk in de X. Figuur van dese Tafel te sien is. Tot dien eynde heb ick derthien banden
of

I

II

PLAET XXVII

Fol. 62

III

V

IV

VI

IX

VII

X

VIII

XI

K

I

B

E

XV

H

XII

XIII

D

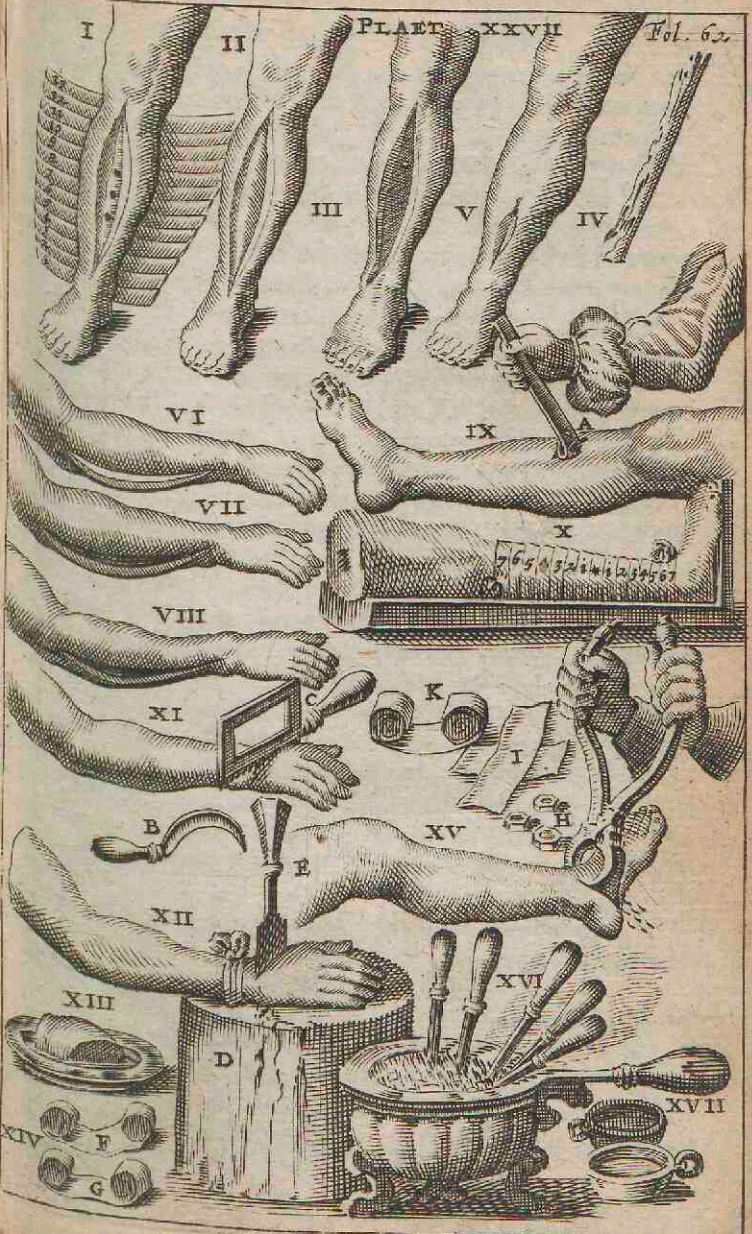
XVI

XVII

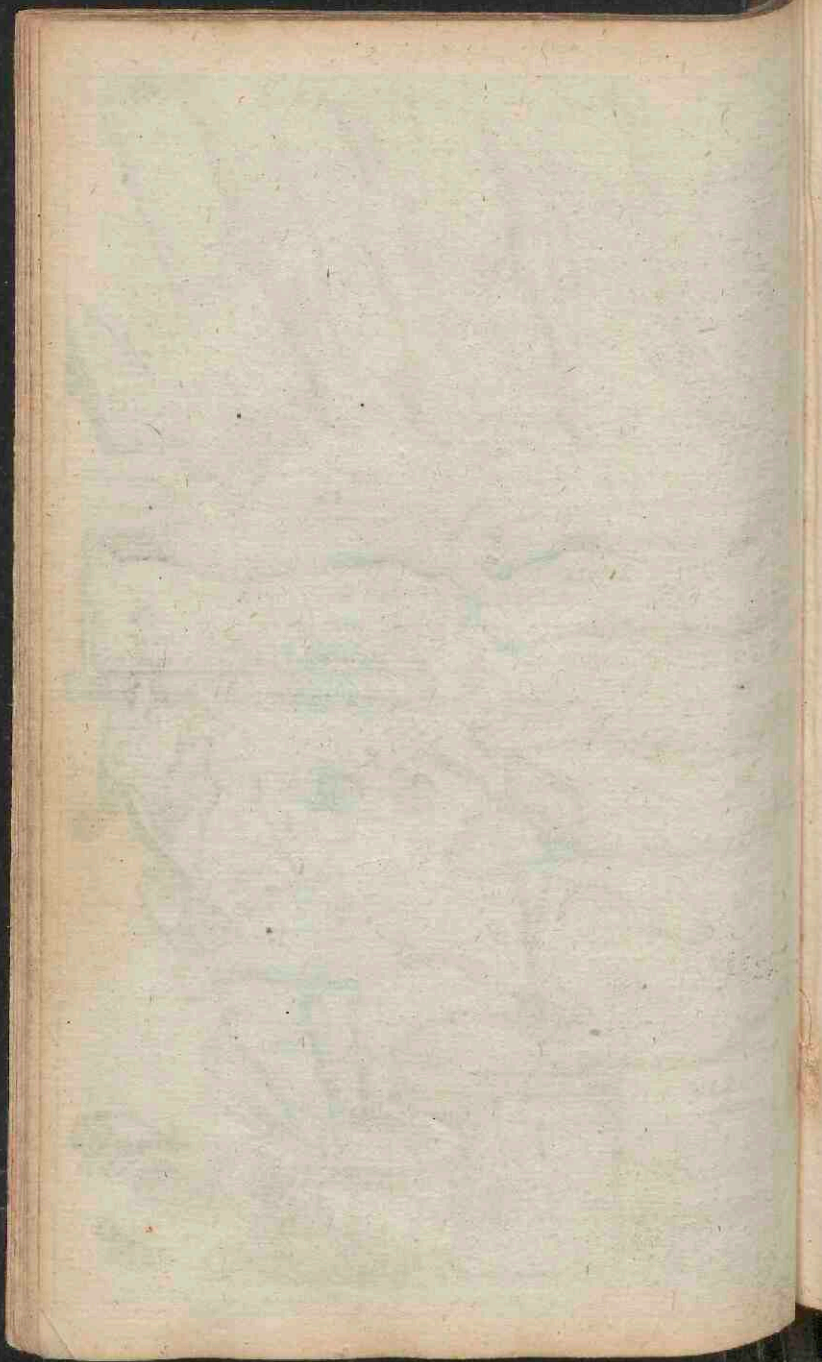
XIV

F

G

of windels bereyt, wel verscheyden van lengte, (want het onder dunnere deel van het been korter, ende het opper dicker deel langer banden vereyscht) maer drie dwars vingers breedt, die ick in het kasjen hebbe geleyt, dat onder het been moeste leggen: soo dat het deel van alle de benedenste banden, bykans de helft van de bovenste bedeckte. Dit gedaen zijnde, soo heb ick het been, dat in de banden of windels ingerolt most worden, in het kasjen met de banden of windels bedeckt, neder geleyt, ende de uytterste eynden van de onderste bandt als een kruys om hoogh gevlochten: daer na oock de eynden van de bandt die naest de onderste is, ende soo voort, tot dat ick aen het laetste ende hooghste quam, wiens uytterste eynden ick met een dubbelde knoop heb verstrickt, besiet in de XXIX. Tafel de I. Figuur. Soodanige banden of windels zijn noodigh, wanneer men de bezeerde partye dickwils moet besien, ende de toevloeyingen van de humeuren ende vochtigheden verhinderen.

De II. Figuur vertoont de scheen-pijp, t'eenemael vermolmt ende verrot, gelijk se was na de uytstijding van de hardigheyt, waer mede sy bedeckt was.

De III. Figuur stelt voor oogen de gestaltenis van de plaets, alwaer het verrotte been met het treck-rangetjen uytgetrocken zijnde, heeft gelegen, vertoont daer-en-boven een gat, waer in het eynde van de kleyne scheen-pijpe te sien is, noch meer verrot zijnde als de groote pijpe, die ick met de voorschreven kleyne boortjens heb uytgesneden.

De IV. Figuur vertoont een andere breuck aen het selve scheen-been, eerst genesen zijnde, waer van ick beneden een geheele historie aengeteyckent hebbe.

De V. Figuur is het been van de scheen-pijpe, by de patient tot een gedachtenis wech geleydt, ende bewaert.

De VI. Figuur is een bedorven been van de rechter arm, en (gelijk als de voorgaende scheen) met een knorft overtrocken, daerom heb ick de huyt buyten den arm, van

van het gewrichte der handt tot de elleboogh toe met een mesjen opgesneden, ende de wonde met ingeleyde stoppende medicamenten wijder gemaect. Des anderen daeghs heb ick de knorft oft eelt met de *Trypanum* van *Aquapendente* tweemaal door geboort, de ruymte tusschen beyden met de sny-tang in de II. Figuur van de XX. Tafel uytgesneden, ende het onderleggende been ontdeckt.

De VII. Figuur verтоont een been of pijs van de arm t'eenemaal bedorven, ende scherp, dat ick oock met het treck-tangetjen, met stucken, ende sonder eenige pijn ende geruysch heb uytgehaelt.

De VIII. Figuur wijst de plaetse in de welke het bedorven been van de arm al uytgetrocken zijnde, lagh, die de natuur wederom met een hardigheydt heeft vervult, soo dat de patient sonder beletsel het boeren-werck wederom konde doen: De patient was een huysman van *Papalauw*, dien sijn arm in 't jaer 1636. aen vier plaetsen sonder eenigh uytterlick quetsuur van een Soldaet in stucken was geslagen. Desen arm-breuck is door my, ende *Nicolaes Reutten*, soo veel mogelick was, t'samen gevoeght, ende na ons oordeel wel genesen. Maer wy voorts geen quaet vermoedende, soo swelt den arm op nieuw, verweckt groote pijn, ende begeeft hem tot een exulceratie, met een uytteering van het geheele lichaem, soo dat wy begosten het vermoeden te krijgen, of het been soo dickwils gebroocken, mochte verrot ende bedorven zijn, dat wy oock na het opsnijden van het vel, ende het uytstrijden van de hardigheydt met de kleyne boortjens, alsoo hebben bevonden, ende daerom den elleboogh met de banden kruys-wijs verbonden, ende met die medicamenten genesen, de welke tot de genesing van de Heer *Augustinus Mertzzen* zijn gebruyckt geweest.

De IX. Figuur is een breuck van de scheen-pijs, met een quetsuur ende ontblooting des beens, soo dat sijn eynden buyten de huyt zijn uytgeborsten, de welke by aldien sy lang zijn, soo kunnen of moeten sy door de uyt-recking
of

of uytspanning alleen niet ingefet worden, van wegen de pijn, convulsio ende ontsteeking of inflammatie, die te vreesen staen, maer moeten (soo 't mogelick is) of het instrument, dat een *scalprum incisiorum*, of een insny-mes gelijckt, tusschen de uytterste eynden van het been ingestecken zijnde, t'samen geset worden, terwilen het been sonder geweld uytgereckt wort: of by aldien de uytsteckende pijpen een of meer, soo veer uyt zijn, dat sy oock door het mes A. niet kunnen binnen gebracht worden, maer eerder de partyen dichte by zijnde, scheuren ende pijn veroorsaecken, soo is het raetsaem, dat men se (volgens de leere van *Hippocrates*, in sijn derde boeck van de fracturen) met de sny-tang in de I. Figuur van de XX. Plaet afsnijt, ende de gebroocken pijpen daer na op haer plaets brengt: maer wanneer het uytsteckende afgesneden, ende het been korter wordt, soo willen de Meesters, dat men de patient sal aendienē, ende van te voren seggen, dat het been, of andere gebroocken partyen korter sullen worden: welcke voorsegging uyt *Galenus* ende *Hippocrates*, waer is, wanneer de gebroocken dye of schouder, een stuck van het been heeft verloren. Maer als de scheen-pijpe of het been aen de arm een stuckjen aegaet, sonder dat de naeste gebeenten schade lijden, soo behoeft men wegen de kortheyt des beens, niet altijd in vrees te staen: want het been houdt het gesonde lidt soo lang gespannen of uytgereckt, tot dat de natuur het gebreck van het afgesneden deel met eenige hardigheyt voor sien ende verbetert heeft.

De X. Figuur is het been van de scheen-pijpe, met een quetsuur ende uytsteckende gebeenten gebroken, dat met windels, niet kruys-wijs, maer in de rondte omgewonden, verbonden, ende behoorlick in de las geleyt is. Dese *ascialis ligatura* of rondt verbandt, wordt *Hippocrates* toegeschreven, ende beneden in de genesing van de been-breuck met een quetsuur, met seer klare woorden beschreven.

De XI. Figuur is een handt met een verborgen kanker besmet, die aen het gesonde deel, by het eynde van de kleyne

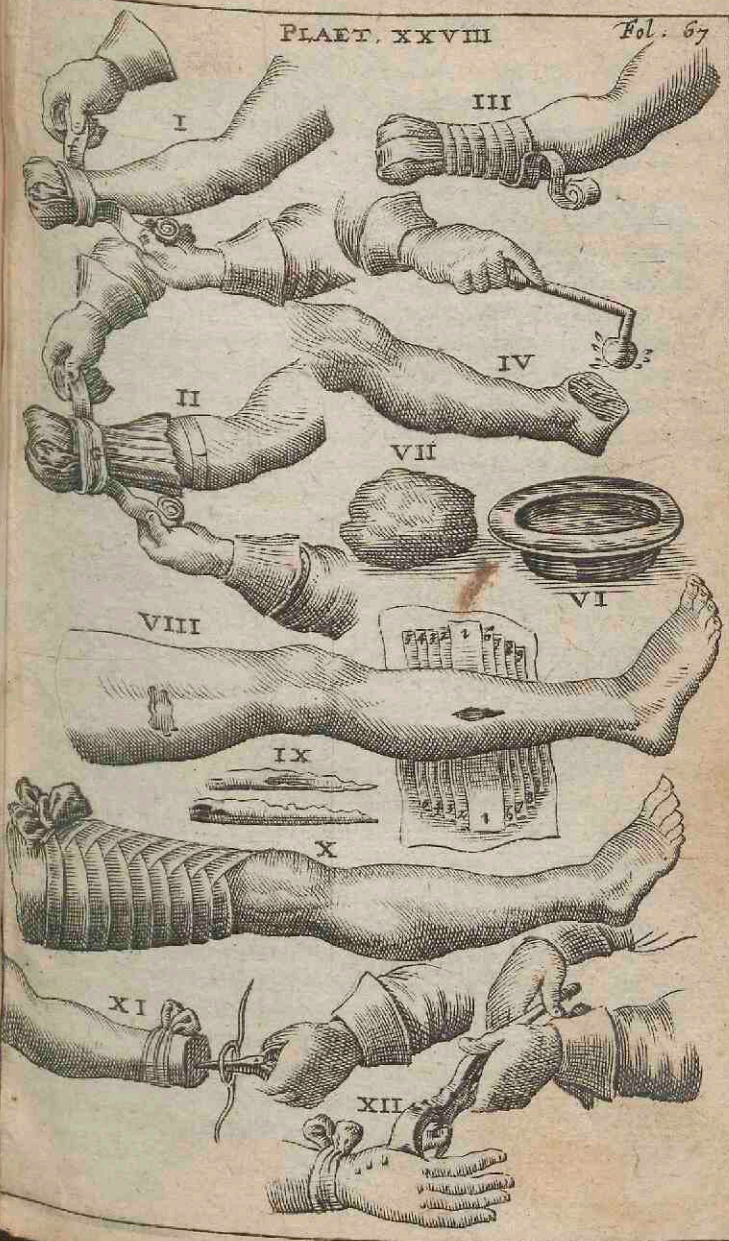
kleyne ende groote *focile* of pijpe des arms afgesneden wort. De vleysachtige substantie wort geinadeert ende los gemaect met het kromme mes B. tot op de beenen, die naderhandt met eenen treck van de seer scherpe zaegh C. afgeset werden. Noteert, dat de arm boven de plaats van de incisie of insnijding met geen bandt wort gebonden, alleen tot dien eynde, dat het geïnfecteerde ende besmette bloedt kan uytloopen, 't welck behouden zijnde, den arm niet doe spannen, of swellen.

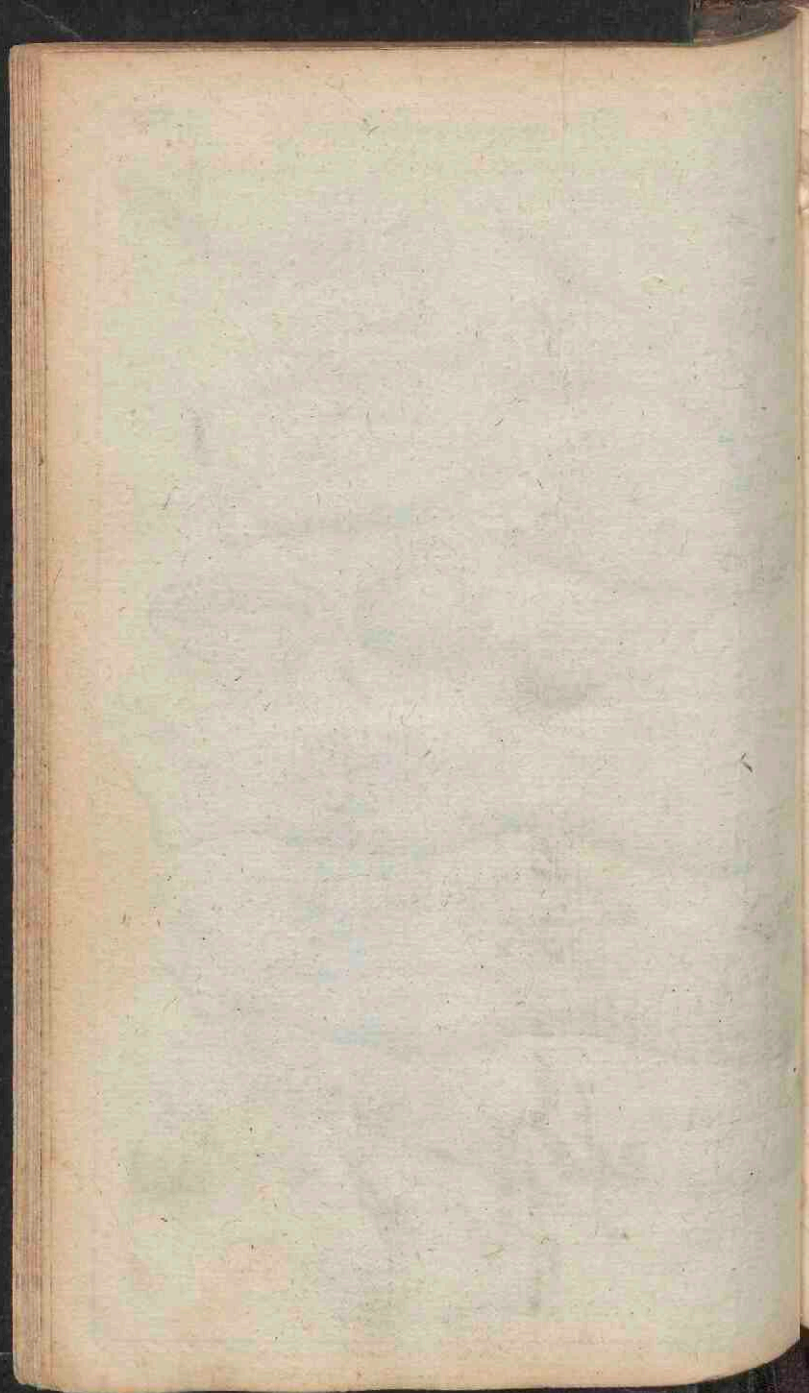
De XII. Figuur is een handt, daer het vyer in is, op het block D. geleyt, die aen de gesonde eynden van de groote ende kleyne pijpe des arms met goet succes, of voorspoet, tegens het gevoelen van *Hildanus*, met de beytel E. afgeset wort. De arm boven het gewrichte der handt, wort met een bandt vast t' samen getrocken, niet alleen om het gevoelen te minderen, maer oock op dat de *arterien* of locht-aderen, na het affetten van het afgestorven lidt, konnen t' samen getrocken, ende de storting van veel bloedts verhoedt worden.

De XIII. Figuur is een becken vol water ende azijn, daer op een blaes swemt, die wel nat gemaect zijnde, tot het verminckte lidt gebruyckt wert.

De XIV. Figuur zijn twee t' samen gerolde banden of windels F. ende G. hebbende elck een twee eynden, om den arm, daer de handt van afgeset is, te verbinden.

De XV. Figuur is een voet van het koude vyer bedorven, die in het afgestorven deel (na de leer van *Hieronymus Fabricius ab Aquapendente*, lib. 1. *peritaeuch. cap. 19.* & lib. *oper. chirurg. titul. de spacelo*) dicht aen het gesonde deel met de sny-tang in de I. Figuur van de XX. Tafel afgeset werdt. Het afgestorven deel afgeset zijnde, soo wordt de rest van het verrotte vleysch met de gloeyende yfers in de IV. Figuur van de XXVIII. Tafel verteert ende uytgebrandt, tot dat de patient de kracht des vyers gevoelde: Daer na besmeert men de compressen H. met het *unguentum Aegyptiacum Hildani*, die op de *escharam* geleyt

geleyt worden. De lange compressen I. daer opgeleyt zijnde, wort de afgesette voet met de natte bandt of windel K. tot aen de knye bewonden, gelijk de hant in de II. ende III. Figuur van de XXVII. Plaet, tot aen den halven elleboogh toe.

De XVI. Figuur zijn verscheyden yfers (in de XIX. Plaet) die gegloeyt worden, ende dienen soo wel om de overblijffelen van het verrotte deel te consumeren, als het vloeyen van het bloet te stillen ende te stempen.

De XVII. Figuur zijn twee vaetjens of schoteljtjens met te rugh drijvende medicamenten, te weten, roode wijn, wit van een ey, ende olye van rosen gevult, met de welcke de banden nat gemaeckt worden om de inflammatie te verhoeden, het zy dat de affetting in de gesonde of doode partyen geschiet.

De XXVIII. Plaet.

De manier om de afgesette, ende met een quetsuur gebroockers leden te verbinden, van de Canael des voets, ende de generale of algemeene genesing der luxatien of ontledingen, en de been-breucken.

DE I. Figuur leert het verbandt van de armen, na de affetting der handt, of hoe de bandt (F. in de XIV. Figuur van de XXVII. Plaet) om de armen (in de XI. ende XII. Figuur van de XXVII. Plaet) in het levende deel verminckt zijnde, moet gedaen worden. Na dat de *arterien* of locht-aderen het bloedt uytstortende, of met de tang uytgedrocken, ende met een draet toegestrickt, of met gloeyende yfers geraeckt zijn geweest, soo legt men een constringerende of verstoppende medicament met pluck op de quetsuur, ende op dese de compressen met *Oxycratum* of azijn ende water uytgedrukt, daer na moet den arm in de bandt, de eynden twee of drymael kruys-wijs overghehaelt zijnde, tot aen de midden van den elleboogh ingewonden worden.

De II. Figuur toont eerst de blaes, met het *Oxycratum*, of water en azijn nat gemaect, ende over de voorgaende windel overgestagen; daer na den anderen bandt (G. in de XIV. Figuur van de XXVII. Plaet) de welke, gelijk de voorgaende, dickwils kruys-wijs aengehaelt zijnde, met het eene eynde moet komen tot aen de kromte van de elleboogh, om de toeval van de humeuren ende vochtigheden te verhinderen.

De III. Figuur is een arm, van de welke de uytterste handt is afgeset, genesen zijnde met een stoppende medicament, onder de plucken, met de compressen kruys-wijs over malkanderen geleydt, ende verbonden met den eersten bandt, met de blaes met *Oxycratum* nat gemaect, ende de tweede bandt daer over gebonden. Dit verbandt moet in alle afgesette leden in acht genomen werden, het zy de affetting dichte by het levende ende gesonde deel, of in het selve geschiedt.

De IV. Figuur is een voet van wegen de *sphacelus* of het vyer, in de afgestorven partye afgeset, in de welke de rest van de verrotting met wel gloeyende yfers, tot op het gevoelen van de patient verteert wert.

De V. Figuur is een becken met water ende azijn, waer mede de compressen, de eerste bandt, ende een nieuwe spons in de VII. Figuur vochtigh gemaect worden, om den heelen arm te natten, ende den toeloop van het bloedt voor te komen.

De VII. Figuur is de voorseyde nieuwe spons.

De VIII. Figuur is een been-breuck van de rechter dye met een quetsuur in *parte sylvestri* of buytenste deel, die een scker vrouw *Catharina Boekingen* van *Giongen* heeft geleden, van de welke een sonderlinge aenmercking beneden te vinden is. De Figuur toont daer-en-boven, hoe de ronde swachtel (Tafel XXIV. Figuur X. in een cirkel aengehaelt, daer af in de genesing van de been-breuck meer sal geseydt worden) onder het been met een quetsuur gebroocken, moet onder geleydt worden.

De IX. Figuur is een stuck van de dye, uyt de quetsuur uytgetrocken, ende soo wel met sijn rechter als lincker deel afgeteyckent, om te beter sijn verrotting te sien ende aen te mercken.

De X. Figuur is een gebroken dye met de ronde swachtel kruyswijs aengehaelt ende verbonden, om in de lange canael of kasse in de VI. Figuur van de XXI. Plaet in te leggen, want die een canael of kas onder de dye leght, die niet over de knye-schijf streckt, die doet meer schade als baet, want het sal nochte het lichaem, nochte de scheene, sonder de dye te bewegen, verhinderen, of hy sal tot de kromte onder de knye, ofte de knye-schijf gebruyckt zijnde, moeyelick vallen, ende daer toe drijven, dat geens noodigh is, want de knye te buygen is geens noodigh, want by aldien yemant met een dye of scheene verbonden zijnde, de knye soude buygen, soo soude hy het geheele verbandt uyt sijn order helpen, daer-en-boven soude nootfakelick zijn, dat de *musculi* of muysen, dan in een, dan in een ander postuur of stelling geraeckende, de gebroken beenen uyt haer plaets souden bewegen. Soo moet men dan principalick poogen, dat de knye-schijf uytgereckt wert, sullende dan de canael, of kasse, of back daer toe dienen dat hy van de heup tot onder aen de voet ondergeleyt, het geheele lidt gelijk houdt, ende principalick by aldien by de knye-schijf met de canael een breeden ende wijden bandt om het lidt gerolt wort, gelijk de kinders in de wiegen in haer windels ingerolt, ende gewonden plegen te worden; want als de dye om hoogh, of aen de zijde sal gestooten worden (het zy dat de patient slaept of hem tot sitten begeeft, of sijn bedt gemaect wort) soo sal hy met de canael of back beter gevat ende gehouden werden. Soo moet men dan, de canael-back van boven tot beneden raeckende, of t'eenemael geen gebruycken. Voorts moet men oock seer groote sorge dragen, dat de onderste heel in de been-breucken, soo wel van de dye, als van de scheen-pijpen, haer rechte postuur ende stelling heeft;

want hangt de voet omleegh, de resterende scheen-pijpe vast zijnde, soo moeten de beenen in het voorste deel van de scheen, noodtsaeckelick buktigh ende krom zijn, ende dat soo veel te meer, by aldien de hiel van de patient door sijn eygen natuur grooter is, *Hipp. de fract. femoris*, besiet de II. Figuur van de X X V I. Plaet.

De X I. Figuur is een afgesetten arm, uyt de welcke de *arterie* of locht-ader met het instrument uytgetrocken wort, om gebonden te worden, dat sy geen bloet uytstort.

De X II. Figuur is de duym van de rechter handt, die met de sny-tang in de I. Figuur van de X X. Plaet wordt afgesneden, ter saecke van het vyer dat daer in is, het gewrichte van de handt eerst met een bandt vast t'samen gebonden ende gedrukt zijnde.

Guilhelmus Fabricius Hildanus heeft een seer geleert Tractaet geschreven van de genesing des Kanckers, ende vyers, die van de Leerlingen dickwils, ende met een seer nauwe opmercking behoort gelesen te worden, alsoo hy (behalven de manier van de verminckte partyen met een bant te binden, de welcke ick tot haren besten hier by heb gestelt) al 't gene tot het affetten van een lidt vereyscht wordt, in het selve vinden kan. De selve pooght wel met veel redenen te bewijzen, dat een afgesette partye niet haest, veyligh, ende genoeghlick kan afgeset worden; by aldien der yet verrots achter gelaten wordt, dat men daer na met de gloeyende yfers moet uytbranden ende vertereen. Maer dese redenen, na mijn oordeel, bewijzen geensins, dat de affetting van een lidt, na de leer ende aenwijsing van *Hieronymus ab Aquapendente*, in 't werck gestelt, noyt geluckigh soude afloopen: veel minder betoopen sy, dat dese affetting minder moet geacht worden, dan de ander, die in het levende vleysch geschiet, aengesien men moet considereren dat de affetting in de gesonde partye voorgenomen zijnde, met geen vreughde kan volbraght werden, het zy dat de weecke en sachte partyen met het scheer-mes, of met een snijdende *Cauterium* geincideert

cideert worden. Voorts is de affetting oock niet veyligh, ten aensien van de levende partye, die met de bandt gebonden ende t'samen getrocken, lichtelick versterft, behalven dat de incisie in de gesonde partye soo naeuw niet kan gepast worden, of de binnenste deelen, die noch over blijven, gaen dieper met haer verrotting in de levende partyen, dan de buytenste deelen, ende blijven alsoo voor als na bedorven: het welcke hem soo toedragende, soo moet of een nieuwe snijding aengestelt worden, dat schrickelick is, of de overblijffelen moeten met de yscere instrumenten, op de jongste gevonden manier van de Medicijns ende Chirurgijns, verteert ende verbrandt worden. Oock gaet het met geen haestigheydt toe, na de mael der een grooter ruymte van tijdt vereyscht wordt tot het uyt-trecken van de *arterien* of locht-aderen, ende tot het binden van de selve met de draet, als tot het branden van de quetsuur met de gloeyende yfers: ja wanneer de bandt wech genomen wordt, soo ontstaet 'er dickwils foodanigen vloedt des bloedts, dat, by aldien men niet terstondt het vloeyen met de actuele *cauterien* of gloeyende yfers dede stillen, de doodt daer op soude volgen. Eyndelick wil ick oock niet seggen, dat de wercking noch meer verlengt wordt, als 'er na de affetting, van *Hildanus* ende de Oude voorgestelt, eenige verrotting over blijft. Dieswegen, steunende op de voorseyde redenen, ende op de ervarentheyt selfs, stelle ick vast, dat de manier van operatie by *Hieronimus Fabritius ab Aquapendente*, ende de jongere Medicijns ende Chirurgijns gebruyckt, de oude manier te boven gaet.

By soo verre de krachten van de patient, door de vuyle ende verrotte dampen, ende de voorgaende ontlooping des bloedts soo swack zijn, dat wy ons verseeckeren kunnen, dat hy in de wercking, of gedurende de operatie, soude beswijcken, soo is het geraden, dat men de affetting ende operatie onderwegen laet, want men sich ongelijck beter daer mede kan ontschuldigen, dat men een patient in sijn

geheel laet, als dat men hem willens ende wetens aen sijn eynde helpt. Maer als 'er dan geen hope meer van leven over is, 't en zy dat de geïnfecteerde partye afgeset werde, wat staet dan een Chirurgijn te doen? Hy moet de afgestorven partye daeghlicks soo wel des morgens, als des avondts, met wel-gloeyende yfers raecken, waer door de verrotte vochtigheden verhindert worden, dat de *sphacelus* of het vyer niet om hoogh kruypt. Daer beneffens moet hy de patient *alexipharmaca*, dat is, hert-sterckende, ende van het hert afdrijvende of afkeerende medicamenten, de welcke de dampen van het hert afkeeren, de levende geesten verquicken, ende de vervallene krachten herstellen, niet alleen door de mondt ingeven, maer oock op het hert van buyten opleggen. De krachten een weynigh verquickt zijnde, (want de voorgaende krachten altijd met het perijckel van het leven verwacht worden) soo kan de Chirurgijn, na voorslegginge van het aenstaende perijckel, de begeerde operatie by de handt nemen. Want het beter is, de krachten dus gestelt zijnde, dit twijffelachtige ende seer ellendige hulp-middel, als t'eenemael niet by de handt te nemen. Doen ick te *Padua* in *Italien* in de *Medicijnen* studeerde, brack een *Graef* van *Vincents* beyde de pijpen van het rechter been in de midden door, soo dat hy door het al te veel bloeden van hem selven viel, ende het vyer daer-en-boven in het been quam. De seer voortreffelicke *Medicijn* *Petrus de Marchettis*, wilde niet toestaen dat het been soude afgeset worden, alsoo de patient door het verlies van te veel bloeds al te swack was: maer door het dickwils gebruycken van de gloeyende yfers, heeft hy verhindert, dat de verrotting ende affterving gestut zijnde, sich niet verder verspreyde. De levende geesten, ende het hert heeft hy met inwendige en uytwendige medicamenten gesterckt, soo veel hem mogelick was. Eynde-lick heeft hy, buyten weten van de patient, het verstorven vleysch rondtom met het scheer-mes los gemaect, het welcke afgevallen zijnde, soo nam hy het gene van het verrotte

verrotte noch over was, *cauteriis actualibus* wech, ende gebruyckte het *unguentum Aegyptiacum simplex* tot de *eschara*, of roof, die wech genomen moeste worden. Den derden dagh na het affetten van het uytterste van 't been tot aen de fractuur, daer het gebroocken was, begofte de patient te klagen over seer groote pijn in de groote tone van sijn rechter voet, waer over de Chirurgijn eenighsins lacchende, hem ter antwoort gaf; Dat hy hem verwonderde over sijn klaghte, aengaende sijn groote pijn in sijn groote tone, die al voor drie dagen was begraven, waer door de patient soo verschrickte, dat hy terstont beswijmde. Na dat de *eschara* wech genomen, ende de *musculi*, gelijk het pleeght, om hoogh getrocken waren, soo staecten de pijpen vier dwars vingeren voor uyt, de welcke met drooge pluck ende uytdroogende poeyers daeghlicks bedeckt, binnen twee maenden van de gesonde afgescheyden wierden.

Tot beter verstandt van de voorgaende, ende de hier op volgende naeste Tafel, die van de genesing der gebroken, ende uyt het lidt geraeckte leden handelen, soo salick de algemeene genesing van de selve uyt *Hieronimus Fabritius* ende des selfs Meester *Fallopins* (door dien de gene die dese heeft, alle de andere heeft, die van dese materie geschreven hebben) met korte woorden voorstellen.

De genesing van een simpele luxatie of ontleding.

DE ooghmercken in dese genesing, zijn vijfderhande, want sy geschiedt I. door het uytstrecken of uyt-recken, II. door het insetten of wederom brengen aen de voorgaende of oude plaets, III. door het verbandt, IV. door het leggen of situatie van het versluyckte, of uyt sijn plaets geweken lidt, V. door het herbinden of veranderen van het verbandt. I. De uyt-recking of uytstrecking wordt lichtlick te wege gebraght, by aldien men vier dingen in acht neemt, te weten, 1. den tijdt, 2. de bequame instru-

menten, 3. de manier ende handeling, 4. de quantiteyt, hoe veer sich dese uyt-recking streckt. 1. Den tijdt wordt van *Hippocrates* voorgestelt, *de arte* 64. te weten, terstont na de luxatie, wanneer de partye uyt het lidt geraeckt zijnde, noch warm is. Maer by aldien het van wegen de absentie des Medicijns of Chirurgijns niet kan geschieden, soo kan men de uyt-recking oock den tweeden of derden dagh by der handt nemen, 't en zy men gedwongen wiert van wegen de inflammatie of ontfteeking de selve onderwegen te laten; den vierden dagh is het niet raedtsaem van wegen de ontfstelenissen, yet voor te nemen, want men heeft geobserveert, dat de herstelling des lidts geensins geluckt, wanneer men de uyt-recking op sulcken tijdt aenveert, maer dat 'er veel ongelegentheden op volgen. Daerom seydt *Fallopianus cap. 1. de luxationibus*: Ick vermaen u, dat ghy altydts den tijdt gade slaet, die op het tytterste den derden dagh niet moet te buytengaen, ende by aldien de derde dagh alreede waer voorby gegaen, soo moet men het eynde van de ontfteeking verwachten, als mede den tijdt, tot dat 'er geen perijckel meer te vreesen staet, aengaende de inflammatie of ontfteeking: ende dit is na de leer van *Hippocratis lib. 4. de artic. 65.* de sevende dagh, tot op welcken dagh de patient, of met vasten, of met geringe ende lichte spijsen wat ranck ende mager gemaect moet worden: Indien dan de uyt-recking in de eerste drie dagen geen plaets heeft, soo verwacht de sevende dagh. Den tijdt, in de welke ghy het lidt kondt herstellen, is de eerste, tweede, ende derde, of de sevende, achtste, ende negende dagh; op de thiende, elfde, twaelfde, als mede de resterende dagen, is het niet veyligh, ter oorfaecke van de *callus* of hardigheydt, die dan het lidt begint te besetten. Maer voor ende al eer ghy tot het uyt-recken komt, soo moet men het lidt voor-bereyden, dat het de pijn niet en voelt, ende lichtelik wederom herstelt kan worden, 'twelck geschiedt door het verwarmen, sacht ende los maecken der partyen van het lidt, te weten van de *musculen*, span-aderen,

ren, ende ligamenten, de welcke sacht ende weeck gemaect zijnde, sich te lichter ende sonder pijn laten trecken; de verwarming ende versachting van het lidt, geschiedt of door de wrijvingen, of door het oppieten van veel warm water, of van warm water ende olie, of door de decoctien van de *Malva*, *Alib.* &c. De wrijving dient tot die plaetsen, op de welcke men het water niet lichtelick kan gieten. De handt besmeert met eenige olyachtige of vette materie, te weten, met gemeen olie, of ongezouten verckens-smeer. *Spigelius* verhaelde in sijn publicke lessen, dat niet beter is tot de genesing van de verstuyc-te partyen, als een warm badt van soet water.

2. De instrumenten tot de uyt-recking dienende, zijn de handt, de banden ende instrumenten. De handen komen in een slechte ontleding te pas: wanneer de selve middelmatig is, soo moet men de banden ende sloppen gebruycken. Maer tot een groote ontleding heeft men de instrumenten van noode. De handen moeten of van de Chirurgijn, of de knechts, na de uyt-recking, slap of sterck zijn. De t'samen-trecking der zenuwen maect, dat de stercke uyt-recking daer toe noodigh, de banden ende sloppen vereyscht. Hier moet men in acht nemen, 1. de figuur of gestaltenisse, hoe se moeten omgewonden worden: het welke alsoo wy't met woorden niet bequamelick konnen uytdrucken, soo moet men *Oribasius* nasien, *lib. de laqueis*. 2. de materie, die sacht, sterck, ende wel te handelen moet wesen: soodanigh is het sachte ende toebereyde herte-leder, daer men de lere kollers uyt maect; daer na worden se besmeert met het *unguentum pomatum* of pomaden-salve, op dat se te beter konnen gehandelt worden: sommige gebruycken by gebreck van het voorschreven leder, linnen dat wat versleten is. 3. Waer men se moet aen leggen of vast maecten: te weten, aen de plaets wat veer zijnde van het uytgeweecken lidt, om de *musculen* niet t'samen te trecken, of door de stercke uyt-recking te scheuren. Wanneer onder de ontleding noch twee leden zijn,

foo gebruyckt *Hippocrates* tot alle beyde een bandt, besiet de I. Figuur van de XXVI. Plaet. De *mechanische* instrumenten, noodigh tot de oude, of in de eerste dry dagen niet herstelde, en de ingefette ontledingen zijn, de ladder in de III. Figuur van de XXI. Plaet; het *Glossocomum* of *Ambi Hippocratis* in de I. Figuur van de XXI. Plaet, ende de Hippocratische banck in de IV. Figuur van de XXII. Plaet.

3. De manier ende handeling van de uyt-recking, wijst *Hippocrates* aen 1. de *fract.* 1. als hy seydt: dat de Geneesmeester, Chirurgijn of Leden-setter, de uyt-reckingen (de welcke door de handeling in verscheyde partyen geschieden) recht uyt behoort te doen, soo is het dan noodigh, dat hy let op een rechte uytstrecking, ten aensien niet alleen van de beenen, maer oock van de ligamenten ende *musculen*, van wegen de kleyne adertjens. Want de rechte uytstrecking van dese partyen wel in acht genomen zijnde, soo sal de uyt-recking sonder pijn ende swarigheyt een geluckigen voortgang nemen.

4. De quantiteyt ende grootheyt van de uyt-recking, komt de Geneesmeester lichtelick te weten, wanneer hem niet onbekent is, uyt wat plaets het lidt is uytgeweecken, door wat wegh het is uytgegaen, ende hoe veer het is afgeweecten, daer het sijn rust heeft genomen. Hy moet hem oock niet laten verhinderen, als de uyt-recking bykans gedaen is, of de patient, of de toesienders moghen komen te bewijmen.

II. Het been wordt wederom in sijn plaets gebraght met de handen van de Geneesmeester, Chirurgijn, of dienaer, matelick met eenigh weeck *ceratum* of rosenolie besmeert zijnde. De wederbrenging of insetting geschiedt, of door de omdraeying, of door het aandrijven na dat deel toe, dat tegen over het gene staet, daer het lidt henen geweecten is. Dese bewegingen zijn niet altijd noodtsaekelick, overmits het lidt somwijlen lichtelick van selfs in sijn natuurlicke plaets wederom keert, soo

foo wanneer na de uyt-recking, de *musculen* die van te voren t'samen getrocken waren, wederom los gelaten worden.

De ken-teycken en nu van een wel geset lidt, zijn:
 1. De natuurlicke gedaente van het lidt, wanneer geen holligheydt, ende geen dickigheydt of geswel ontrent het lidt verschijnt, gelijk als voor de setting, maer dat het t'eenmael een gesondt lidt gelijk is, of van wegen de toegevalen humeuren ende vochtigheden, seer weynigh daer van verscheelt. 2. Het ophouden van de pijn, het welke altijd een seecker ende onafscheydlick teycken is, soo dat het noodtsaecklick moet volgen, by aldien de pijn ophoudt, dat het been wel moet geset zijn; maer niet ter contrarie, het been is geset, ergo moet de pijn ophouden: want het altemets wel kan gebeuren, dat de pijn de patient noch by blijft, om dat de *musculen* heftigh bezeert zijn. 3. Sommige reekenen oock voor een ken-teycken, het gedruys, dat van de patient, ende de andere die daer by staen, gehoort wordt, wanneer het been wederom in sijn holligheydt komt; maer het is bedrieghlick, alsoo dit gedruys somwijlen ontstaet uyt het uyt-recken, ende te veel trecken van het lidt, somwijlen oock uyt het bersten van het opperste vel des beens, om dat de beenen tegen malkanderen aenstooten, waer op een sware beweging pleeght te volgen.

III. In het eerste verbandt moeten twee dingen in acht genomen werden, (wel verstaende de figuur of gedaente van het bezerde lidt, ende dan het verbandt selfs) de welke het lidt in sijn holligheydt doen blijven, ende de inflammatie of ontsiecking verhoeden.

Wat de Figuur aen belangt, soo staet te letten op de gestaltenisse, niet alleen van het gesette, maer oock van het geheele lidt, want sommige gestaltenissen ende posturen zijn natuurlick, ende sonder pijn; andere zijn onnatuurlick, ende met pijn. Het gebogen postuur ende gedaente van den arm, ende het recht uytgestreckte postuur van het been of schenckel, is sonder pijn: Dese posturen zijn te

fien in de II. ende III. Figuren van de XXVI. Plaat. Doch staet te noteren, dat men de knockel, of het geheele lidt voor het verbandt in het voorseyde postuur moet stellen, op dat de banden niet al te slap ende los, of in 't tegendeel niet te stijf aengehaelt blijven.

Tot het verbandt dienen geen wollen, maer linnen banden, die beter aenhalen ende t'samen trecken, sy moeten weeck ende sacht zijn, om geen pijn te verwecken; doorgaens gelijk, op dat se over al gelijkelick t'samen trecken, ende aenhalen, ende suyver, om uyt de koleur te bekennen, wat 'er voor vochtigheden uyt het lidt sypen. De breedte van de banden is verscheyden, na de verscheydenheyt van de partyen die met het verbandt moeten gebonden worden, want de dickere partyen eysschen dieker, ende breeder, de dunneren dunner ende naeuwer banden. De banden tot de dye ende de knye behooren vier, tot de scheenen, schouder, elleboogh ende handt drie, ende tot de vingers twee dwars vingeren, na de maect van de vingers van de patient, breedt te zijn. De banden worden van *Galenus* onderscheyden in de binnenste, of onder ende buytenste, of boven-banden. De eerste binden de knockel of lidt onder de compressien, ende worden onder-banden genoemt. De laetste legt men boven op de compressien. *Hippocrates* gebruyckt twee binnen ende twee buyten-banden; al hoe wel men dickwils aen een bandt genoeggh heeft, wel verstaende, wanneer de knockel of het lidt niet lichtelick wederom uytvalt, of uyt wijckt.

De lengte van de banden is van wegen de verscheyden partyen, die het bandt moet behulpigh zijn, oock veelderhande. De banden tot den arm moeten drie mael soo lang zijn, als de lengte is van het uytterste des middel-vingers, tot aen de knockel van de elleboogh van de patient, tot de scheenen vier-mael; tot de schouders negen-mael, tot de dye twaelf-mael; maer tot de vingers minder dan twee vingers lang. Op dat de banden, behalven het t'samen trecken, de ontsteeking verhoeden mogen, moe-

ten met suurachtige wijn ende rosen-olie onder malkanderen gemengt, vocht gemaectt worden, door dien se droogh zijnde, niet lange aen malkanderen hangen. Andere besmeeren de banden matighlick, ende met goede voorspoet met *ceratum humidum* van Hippocrates, beschreven by Galenus lib. 6. de compos. med. per. gen. cap. 4. Den naem van *ceratum* komt van *cera*, was, het welke daer toe genomen wort, als mede de sachte olie, daerom het oock *humidum*, dat is vochtigh, heet. De proportie is een deel wasch, ende twee deel olie: als tot een exempel, een onçe *cerae albae*, twee ongen *olei rosacei*. De medicamenten van de astringerende of aentreckende poeyers, ende het wit van een ey gemaectt, moet men hier mijden; want sy het lidt al te veel verkouden, ende uyt droogen, ende alsoo de buyging verhinderen, of oock aen de toevallende humeuren ende vochtigheden, den uytgang benemen. Het verbandt van een losse knockel is gemeen met de gebroken leden, doch hoe het moet aengestelt worden, sult ghy beneden vinden, alwaer van de genesing van een simple fractuur gehandelt wort, item in de XXIX. Plaet.

IV. De nederlegginge of situatie van het lidt, is drie-derleye: de aenbinding, de ophanging, ende de setting of legging. Het aenbinden of vast binden is, wanneer, na de leer van Paulus, in het uytwijcken of breecken der schouder of des ellebogens, den arm aen de borst wordt vast gemaectt. Het ophangen is, wanneer men den arm aen den hals hangt. De setting is, wanneer wy het be-zeerde lidt op eenigh deel van het lichaem leggen, als den arm op de borst, of de selve in een kas, en gevoeght op een deecken of matte. De aenbinding, ende ophanging gebuycken wy tot de opperste, ende legging of setting tot de onderste deelen des lichaems. Maer de nederlegging moet in de middel gedaente van de partye geschieden, zijnde sacht, (dies wegen dan de kas met werck gevult wort, op dat het de patient niet moeyelick valt) gelijk, (want uyt de minste ongelijckheydt kan de grootste ongclegent-
heyt

heyt ontfaen) ende sich om hoogh streckende, waer door men voorkomt, dat de vochtigheden niet na de bezeerde partye afvloeyen, ende de selve ontfleecken, besiet de II. ende III. Figuur van de XXVI. Plaet. Na een goet verbandt, ende behoorlick postuur ende nederlegging, hebben de patienten oock de rust van doen; hetwelcke de oude Geneesmeesters, in de bedtsteden ende onder-bedden heeft doen gaten maecten, op dat de patienten sonder hun veel te bewegen, haer gevoegh door de selve moghten doen.

V. De ken-teycken en van de ontbindinge, of verandering van de bandt, zijn als het lidt niet wel verbonden is, 't welck blijkt, als het al te sterck ende te naeuw aenghaelt ende t'samen getrocken wort, waer door in de uytterste deelen van het uytgewecken ende losse lidt, een hard geswel te voorschijn komt, oft te slap ende te los, 't welck te kennen gegeven wort, als 'er een geswel, dat noch goet noch quaet, dat is, noch machtigh, noch groot of hard voor den dagh komt. 2. Wanneer der jeuckte of pijn mede vermengt is; de jeuckte ontfaet uyt dingen of uyt de natuur komende, te weten uyt een heeter temperament, of tegen de natuur. De banden dan uyt dier oorsaecke los gemaect, ende ontbonden zijnde, soo begiet het lidt met suyver laeuw water, dat niet alleen de jeuckte versacht, ende de overgebleven *serosische* vochtigheydt van de ligatuur ofte bandt ingedruckt is, verdreven, maer oock dat de ligamenten gecorroboreert of versterckt worden, terwijl het water de vergaderde vochtigheden opdrooght; als het dan wel verbonden is, ende geen jeuckte vernomen wort, soo moet men het los maecten tot op den sevenden dagh uytstellen. Maer indien 't al te naeuw is, moet men op de tweede dagh, indien al te los op den derden dagh, ende by aldien der eenige jeuckte mede onder loopt, op den derden, of ten langsten op den vierden dagh los doen ende ontbinden. Den sevenden dagh, die het eynde van de ophoudende ontfleecking is, moet men het verbandt weder-

om

om los doen, ende laeuw water op het lidt gieten (niet al te heet, om dat het de ligamenten slap soude maken) maer de banden moeten niet meer met de voorseyde vochtigheyt nat gemaect, of met het *ceratum* van rosen-olie besmeert worden, alsoo de patient van de ontsteecking bevrijdt is, ende de sevende dagh een stercking ende consolidatie of vastmaecking van het lidt aenwijst, waer toe men een seer droogende ende t'samen-treckende medicament van doen heeft, 't en ware dat men op de sevende dagh noch eenige ontsteecking soude vermoeden, soo laet men 't met de applicatie van soodanige sterckende medicamenten, tot op den elfden dagh aenstaen. Soodanige droogende ende sterckende middelen, zijn 1. *Medicamentum catagmaticum moschionis*; welcks descriptie by *Galenus lib. 3. de compos. med. sec. genera cap. 9.* te vinden is. 2. *Ceratum diapalmæ.* 3. *Ceratum Barbarum*, dat in de winter voor het beste wort gehouden. 4. *Emplastrum catagmaticum Renodæi.* Voor ende al eer men dese medicamenten overslaet, soo moet men se versachten, of met het *humidum ceratum rosarum*, of *myrtinem ceratum*, tot een sachte wrijving van de bezeerde partye. Het lidt sachtjes gewreven zijnde, moet het soertjens, dan na de eene, dan na de ander zijde bewogen worden, om de vergaderde vochtigheyt sonder pijn te exprimeren of uyt te drucken, de medicamenten (nochtans niet gedissolveert) daer na op een linnen doeck uytgestreecken zijnde, moetender opgeleydt, ende het verbandt wat stijver dan van te voren aengehaelt worden. Dit verbandt moet blijven tot aen het eynde van de genesing. Tot kennisse van de tijdt, in de welcke de luxation of dislocation, dat is, de uytwijckingen der leden uyt haer plaetsen te recht gebracht worden, moet men weten, dat 'er drierhande soorten van leden of knockels zijn, want sommige zijn kleyn, ende licht om te setten: andere middelmatigh, ende van meerder gewichte: ende eyndelick eenige groot, ende swaer om te herstellen. Het eynde der genesing van de eerste, te weten, van de knockels

heyt ontstaen) ende sich om hoogh streckende, waer doer men voorkomt, dat de vochtigheden niet na de bezeerde partye afvloeyen, ende de selve ontfleecken, besiet de II. ende III. Figuur van de XXVI. Plaet. Na een goet verbandt, ende behoorlick postuur ende nederlegging, hebben de patienten oock de rust van doen; hetwelcke de oude Geneesmeesters, in de bedsteden ende onder-bedden heeft doen gaten maecken, op dat de patienten sonder hun veel te bewegen, haer gevoegh door de selve moghten doen.

V. De ken-teyckenken van de ontbindinge, of verandering van de bandt, zijn als het lidt niet wel verbonden is, 't welck blijkt, als het al te sterck ende te naeuw aengehaelt ende t'samen getrocken wort, waer door in de uytreste deelen van het uytgeweecken ende losse lidt, een hard geswel te voorschijn komt, oft te slap ende te los, 't welck te kennen gegeven wort, als 'er een geswel, dat noch goet noch quaet, dat is, noch machtigh, noch groot of hard voor den dagh komt. 2. Wanneer der jeuckte of pijn mede vermengt is; de jeuckte ontstaet uyt dingen of uyt de natuur komende, te weten uyt een heeter temperament, of tegen de natuur. De banden dan uyt dier oorfaecke los gemaect, ende ontbonden zijnde, soo begiet het lidt met suyver laeuw water, dat niet alleen de jeuckte versacht, ende de overgebleven *serosische* vochtigheydt van de ligatuur ofte bandt ingedrukt is, verdreven, maer oock dat de ligamenten gecorroboreert of versterckt worden, terwijlen het water de vergaderde vochtigheden opdrooght; als het dan wel verbonden is, ende geen jeuckte vernomen wort, soo moet men het los maecken tot op den sevenden dagh uytstellen. Maer indien 't al te naeuw is, moet men op de tweede dagh, indien al te los op den derden dagh, ende by aldien der eenige jeuckte mede onder loopt, op den derden, of ten langsten op den vierden dagh los doen ende ontbinden. Den sevenden dagh, die het eynde van de ophoudende ontfleecking is, moet men het verbandt wederom

om los doen, ende laeuw water op het lidt gieten (niet al te heet, om dat het de ligamenten slap soude maken) maer de banden moeten niet meer met de voorseyde vochtigheyt nat gemaect, of met het *ceratum* van rosen-olie besmeert worden, alsoo de patient van de ontfteeking bevrijdt is, ende de sevende dagh een stercking ende consolidatie of vastmaecking van het lidt aenwijst, waer toe men een seer droogende ende t'samen-treckende medicament van doen heeft, 't en ware dat men op de sevende dagh noch eenige ontfteeking soude vermoeden, soo laet men 't met de applicatie van soodanige sterckende medicamenten, tot op den elfden dagh aenstaen. Soodanige droogende ende sterckende middelen, zijn 1. *Medicamentum catagmaticum moschionis*; welcks descriptie by *Galenus lib. 3. de compos. med. sec. genera cap. 9.* te vinden is. 2. *Ceratum diapalmæ*. 3. *Ceratum Barbarum*, dat in de winter voor het beste wort gehouden. 4. *Emplastrum catagmaticum Renodæi*. Voor ende al eer men dese medicamenten overstaet, soo moet men se versachten, of met het *humidum ceratum rosarum*, of *myrtinem ceratum*, tot een sachte wrijving van de bezeerde partye. Het lidt sachtjes gewreven zijnde, moet het soetjens, dan na de eene, dan na de ander zijde bewogen worden, om de vergaderde vochtigheyt sonder pijn te exprimeren of uyt te drucken, de medicamenten (nochtans niet gedissolveert) daer na op een linnen doeck uytgestreecken zijnde, moetender opgeleydt, ende het verbandt wat stijver dan van te voren aengehaelt worden. Dit verbandt moet blijven tot aen het eynde van de geneesing. Tot kennisse van de tijdt, in de welcke de luxatien of dislocatien, dat is, de uytwijkingen der leden uyt haer plaetsen te recht gebraght worden, moet men weten, dat 'er drierhande soorten van leden of knockels zijn, want sommige zijn kleyn, ende licht om te setten: ende andere middelmatigh, ende van meerder gewichte: ende eyndelick eenige groot, ende swaer om te herstellen. Het eynde der geneesing van de eerste, te weten, van de knockels

kels ende leden der vingers, is de veerthiende dagh van de tweede, wel verstaende van de beenderen van de voet, ende der uytterste handt, de twintighste: ende van de derde, te weten van alle de andere, de veertighste dagh. Soo voegen hun dan de knockels ende leden der vingeren by een, binnen den tijdt van veerthien dagen; waer uyt dan volghet dat in de ontleding van de selve van de sevende of negende tot op den veerthienden dagh, de banden noyt ontbonden of los gemaect moeten worden. In de andere moeten den tijdt der genesing verwachten, 't en ware dat de jeuckte, of de kleyne gefwellen tusschen het hoofd ende de holligheydt van het lidt, de los-maeking van de banden aenwesen, om de selve den derden dagh te herhalen. Op dese manier moet men voortvaren, tot dat het lidt sterck genoeg schijnt te wesen: als wanneer men het verbandt los doen, ende het gesette lidt met een sterckend' decoctien moet stoven, om 't selve te stercken: Neemt *Camille bloemen, roode Rose bladeren, Bloemen van Roosmarijn, Stoechados, Salye, Betony, Wilge bladeren, Chamedris, Iva, Bywort, Centaurea, Alffem*, van elcks een halve handt vol; middelmatigen suren rooden *Wijn*, ses ponden soete *Loge*, die de *Barbiers* gebruycken drie ponden; laet dese dingen te samen kookken, tot dat het vierde deel verteert is. Daer na een ceratum daer over geleydt hebbende, moet men het lidt eenige dagen sonder bandt in de middel-postuur houden, door de *Figuren II. ende III. van de XVI. Plaet* aengewesen. Eyndelick de patient belasten dat hy allencxkens sijn gewoonlicke oefeningen by der handt begint te nemen.

De genesing van een luxatie of ontleding met een ontsteeking, die voor of na het insetten haer heeft verbeven.

WAnneer voor het insetten een ontsteeking het uytgeveecken lidt heeft bevangen, soo sullender tweederhande indicatien of voorseggingen by zijn, d'eene van de ontleding, ende d'andere van de ontsteeking. Maer om dat

dat de ontsteeking heftiger aendringt, soo moet men daer eerst sorge voor dragen, want indien de herstelling van het uytgeweecken lidt eerder by der handt genomen wierdt, soo soude een convulsie of *gangraena* het lidt overvallen, ende alsoo de *sphacelus* of het vyer, ende een geheele afsterving in het selve komen. Daerom is het raetsaem in soodanigen toeval het setten van het lidt na te laten, ende de partye te stellen ende te situeren in een middel-postuur, ende soodanige situatie die geen pijn verweckt, besiet de II. ende III. Figuur in de XXVI. Plaet. De genesing dan van de ontsteeking by der handt nemende, laet de *universalia* voor aen gaen, brengt de *res non naturales*, of onnatuurlicke dingen in order, ende houdt het lijf met de clystieren open; dit gedaen zijnde, soo leght ongewasschen ende onbereyde wolle op de bezeerde partye, ende giet continueerlick daer op olie ende warm water t'samen gemengt, te weten, veel warm water, ende veel rosen-olie: want het warme water verdrijft de *humores* of vochtigheden, maect de partyen slap ende los, ende stilt de pijn; de rosen-olie stilt de pijn, ende verhindert het toenemen van de ontsteeking door het verdrijven; de ongewasschen wolle stilt oock de pijn, ende staet de ontfeking tegen: Maer alsoo na het ophouden van de ontsteeking, de vergaderde vochtigheden een weynigh dick worden, soo sult ghy op het laerste u handen met soet Amandel of gemeene olie smeeren, ende met de selve het lidt sachtjens wrijven, ende dan daer op leggen het *malagma*, of *cataplasma* van Nilus of Nileus, 't welck Galenus lib. 8. de compos. medic. sect. loc. cap. 5. beschrijft: soodanige *cataplasmata* zijn seer voortreffelick in het afgaen van de ontfekingen of inflammatien, van wegen het wasch, *ammoniacum*, olie, saffraen ende de azijn, boven de welcke tot het versachten, uythalen ende verdrijven niet voortrefficker is. By gebreck van het voersejde *cataplasma*, dat niet over al in de winckels te vinden is, gebruyckt het *emplastrum Oxycroceum Nicolai*, dat oock de kracht heeft van te versachten, te verdrijven, ende van

van boven af te halen, soo dat men 't met seer groote voor-
spoet in plaets van het voorgaende magh gebruycken.
Wanneer ghy de ontsteeking zigt te boven gekomen, soo
laet het lidt gereckt, ingeset, gebonden ende geleght wor-
den, op dat fatsoen, als by de sinpele ontleding is aen-
gewesen.

By aldien het gebeurde, dat de ontsteeking volghde na
het insetten van het lidt, gelijk het dickwils geschiet, soo
wel ter oorsaeck van de uyt-recking, als oock van de ge-
durige pijn, soo is het tijdt om lichte spijsen te gebruyc-
ken, een ader te laten, ende te purgeeren. Voorts moet
men terstondt (het zy de eerste of tweede dagh) het ver-
bandt los doen, ende seer laeuw water ende olie daer by
opgieten, tot dat de patient eenige lichte bevint. Daer
na sal men het lidt met weyniger banden met olie ende wa-
ter vocht gemaect, slapper verbinden, ende dit alle daegh
doen, tot dat de ontsteeking begint te cesserer, dat in 't
gemeen op de vijfde dagh pleeght te geschieden in 't af-
nemen van de inflammatie: komen voorts de boven-ge-
schreven *malagmata*, of het *Oxyroceum Nicolai*, met noch
een slapper bandt, te pas, om de overblijffelen van de
ontsteeking te verteeren: soo haest de ontsteeking t'ee-
nemaal wech genomen is, soo valt 'er niet meer te doen,
dan dat men de manier, by de sinpele ontleding voorgel-
stelt, achtervolght.

*De genesing van een ontleding, met een quetsuur, ende het
been, of alleen ontbloot, of een weynigh buyten
het vel uytsteekende.*

Indien een lidt in het uytwijcken sich ontdeekt, of oock
een weynigh buyten 't vel uytsteekt, soo is het een doo-
delick accident, ende seer periculeus, wanneer het geset
wordt, als wanneer het niet geset wordt. Helpt men 't
niet wederom op sijn oude plaets, soo heeft men i. een
ontsteking, convulsie, ende al te mets de doodt te verwach-
ten.

ten. 2. een leelicke gestaltenisse van het lidt. 3. een ongeneefflick geswel, dat by geval toegenesen zijnde, van wegen de sachtigheyt lichtelick wederom geopent wort, set men 't wederom in sijn plaets, soo sleet het een seer groot perijckel van een convulsie, *gangrena* ende doot met hem. Sommige vreesen dese perijckelen alleen in de groote leden, (te weten, in het gewricht van de handt, in de elleboogh, schouder, encklaeuwe, knye ende dye, de welcke van wegen de sterckte der span-aderen, de grootheydt der ligamenten, ende *vasa*, het setten niet toelaten, 't en zy dat de patient, ende de omstanders de voorsegging van het perijckel gehoort hebbende, heftigh daerom aenhouden, 't welck de Geneesmeester, de eerste, tweede, acht of negende dagh moet onderstaen, indien hy niet wil aengesien zijn, dat hy geen kennis van de konst soude hebben) maer niet in de kleyne, wel verstaende in de toonen van de voet, ende vingers van de handt: die *Celsus* nochtans oock met voorsegging van het perijckel doet wederom inserten, siende eerstelick op de inflammatie ende convulsie, ende ten tweeden op de quetsuur ende ontleding. Wanneer dan een grooter lidt niet wederom kan ingeset worden, soo staet voor eerst te letten op de *universalia* of algemeene dingen, ende de spijs ende dranck, ende het lidt moet sonder eenige uyt-recking of verbandt in de middel-postuur, of aen de hals met een bandt gehangen, of in een kas sachtelick geleydt worden, dat het onbeweeghlick blijft, ende geen pijn voelt, voorts moet men de aenstaende ontsteeking ende convulsie tegenstaen met een pijn versachtende concoquerende of koockende, verkoelende ende te rughdrijvende medicament, hoedanigh na het gevoelen van *Hippocrates* 4. de art. 6. het *ceratum picatum* is, het welcke met swarte, sure ende laeuwe wijn uytgedrukt, op een compres wordt uytgespannen, ende laeuw over het zeere lidt geleydt.

*Geneſing van de convulſie, na het ſetten van het
lidt opgekomen zijnde.*

BY aldien na het inſetten van een been een convulſie volgt, ſoo is de naeſte raedt, het lidt wederom uyt ſijn plaets te doen wijcken, ende het ſelve met veel waters, of laeuw olie, ſeer wel ende lang af te waſſchen. Oock het geheele lichaem in dier voegen te verwarmen, dat het ſweet daer op volgt, ende alle leden een deeghlicke warmte verkrijgen, overmidts ſy al te mael met malkanderen conſenteren of over een komen. De beginſelen van de zenuwen, als de neck, rugh-graet, ſchamelheydt ende oxels, dienen oock met olien ende ſalven, de convulſien tegenſtaende, beſmeert te worden.

*Geneſing van de luxatie of ontleding, met een hardig-
heydt, die het inſetten ende beweging van
een lidt in de weegh is.*

IN de leden, die voor of na het inſetten, qualick gehandelt zijn, groeyt een hardigheydt, principalick in die gene, die met weynigh vleyſch zijn begroeyt, gelijk de elleboogh, knye ende voet. De andere leden zijn wel al temets, maer niet ſoo lichtelick, dit accident onderworpen, om dat ſy meer vleyſch hebben, die de leden tot een voedsel ende lichtere beweging toevalt, lichtelick verteeren ende doen verdwijnen. Deſe hardigheydt is tweederley: de eene is ſoo hardt, dat ſy de natuur van een ſteen krijght, de ander is ſoo hardt ende ſteenachtigh niet. De ſteenachtige hardigheydt kent men by vier merckteycken: 1. Het lidt is ſeer dun ende droogh. 2. Kan van de patient niet beweeght worden, als mede oock niet met gewelt van de Geneesmeesters. 3. De verdunning ende ranckigheydt duurt lang. 4. Heeft men gebruyckt al te ſeer verkoelende ende heftigh t'ſamentreckende
ende

ende uytdroogende medicamenten, die de voorseyde vochtigheydt in een steenachtige materie hebben verandert. De teycken en van een slechte steenachtige hardigheydt, zijn oock vierderhande. 1. Wanneer het accident noch niet oudt is, want oudt zijnde, soo wordt de hardigheydt tot een steen. 2. Al hoe wel het lidt van de patient niet kan bewogen worden, soo kan het doch de Genesmeester doen. 3. Indiender bequame medicamenten op geleydt zijn. 4. Daer sal een geswel, ten deele hardt, maer niet als een been, by zijn.

De steenachtige hardigheydt laet de genesing van *Celsus* toe, niet sonder perijckel; soo dat het best is die on-aengeracckt te laten. De genesing van de hardigheydt, beruyst op volgende middelen. 1. Moet men het lichaem door purgeeren ende ader-laten suyveren. 2. Een behoorlicker regel van spijs ende dranck, ende andere natuurlicker dingen onderhouden. 3. De hardigheydt met olie, of met het volgende medicament versachten:

Neemt *Heemswortel*, drie oncen.

Ezels Concommers, twee oncen.

Kaesjes bladeren,

Heemtbladeren, elcks twee handt vol.

Lijnzaet,

Foenugrieckzaet,

Vijgen, elcks drie oncen.

Een Schaepschoof.

Koockt het t'samen in een behoorlicker quantiteyt water, tot dat het vleysch van de beenen valt. Met de damp van dit *decoctum* moet het verharde lidt eenige dagen geslooft worden; na de stoving moet men de hardigheydt ontrent een derdepart van een uur wrijven, de handen besmeert hebbende met soet amandel-olie, ende versche ganse-vet, onder malkanderen gemengt. Na de wrijving moet het *cataplasma Nilei*, waer van boven mentie gemaect is, of het *oxycroceum Nicolai*, met ganse-vet

gemalicert of weeck gemaect, daer op geleydt worden: drie of vier dagen gepasseert zijnde, soo gebruyckt tot het weeck maecken ende verdrijven van de hardigheydt, de roock van de azijn, die in diergelijcke accidenten seer geprefen wort. Tot dien eynde neemt *Galenus* een vyersteen, (of by gebreck van desen, een stuck van een meulensteen) die hy gloeyend maeckt, ende den azijn daer op giet, in de welcke van te voren een weynigh *gummi Ammoniacum* geweeckt is, op dat de damp daer van komende, ende een derdepart van een uur gecontinueert zijnde, de hardigheydt niet alleen dun maeckt, maer oock versachte. Dit gedaen zijnde, moet men der dit *cataplasma* opleggen: Neemt *Garsten-semelen*, en *Oxymel*, van elcks soo veel genoegh is tot een *cataplasma*: of oock wel een ander, dat stercker is. Staet in acht te nemen, dat de patient (indien het lidt weder ingeset is) onder het gebruyck van de weeck-makende ende verdrijvende middelen, het lidt, soo veel mogelick, dickwilsbewege, waer door de hardigheydt verdeylt ende verteert wordt. Maer by soo verre de hardigheydt ontstaet voor ende aeler het lidt ingeset is, soo moet men de genesing van de hardigheydt eerst beginnen, ende na de genesing van de selve, met het insetten van het lidt te werck gaen, gelijk in de simpele ontleding hier voor geleert is.

De genesing van een lidt, dat na de insetting wederom van selfs uyt sijn plaets geweecken is.

D At een ingeset lidt sich wederom van selfs uyt sijn behoorlicke plaets begeeft, ontstaet uyt dry oorsaecken. 1. Wanneer na een geweldige ontleding, het lidt qua-lick geset is, ende de ligamenten niet wel uytgedrooght worden. 2. Wanneer eenigh geswel, voortkomende uyt de ontsiecking, ontrent het lidt, ende niet behoorlick genesen zijnde, verhindert, dat het lidt niet in sijn plaets kan gehouden worden. 3. Wanneer eenige vochtigheyt door haer

haer toevloeyen, de ligamenten flap ende los maect. De eerste oorfaeck vereyscht stercker uyt droogende middelen: De andere wil versachtende, weeck-makende, ende verdrijvende middelen hebben: De derde is de slimste van dryen, ende kan niet anders geholpen worden dan door het branden, na dat het lichaem wel gesuyvert is door medicamenten, door het ader-laten, ende door een goede order van spijs ende dranck. Niet beter kan der bedacht worden, dat dit middel te boven gaet, want het vertceert voor eerst de vochtigheyt door een korst, die een-hol kleyn sweertjen maect, dat toegenesen zijnde, de flappe ende losse partye t'samen treckt, want de inbranding verwarmt, verdrooght ende vertceert. Doch moet hier aengemerckt worden, **1.** Dat de inbranding moet geschieden aen die plaets, na de welcke het lidt toevalt, als tot een exempel, valt het schouder-been na de oxel toe, soo moet het inbranden onder de oxel geschieden; begeeft hem het hooft van de dye na voren toe, soo moet de selve partye aen meer plaetsen ingebrandt werden. **2.** Dat men niet brant de zenuwachtige partyen, de ligamenten, aderen, *arterien*, ende *glandulas* of klieren; want het vyer een vyandt is van alle dese partyen, ende verweckt door sijn drooghte een ongeneesslicke convulsie of spanning ende trecking. **3.** Dat men tot het branden gebruyckt foodanige yfers, die geen groote *escharas* of korsten maecten. Daerom moet men kleyne, spitse, ende wel gegloeyde yfers daer toe nemen. **4.** Dat het lidt na de inbranding veel dagen in rust gelaten werde, want by aldien het wederom uyt sijn plaets geraeckt, soo verandert het in een ongeneesslick accident.

*De genesing van de verlenging of uyt strecking
van een lidt.*

Tot de genesing van dit accident dienen warme medicamenten, die de flappe ligamenten constringeren ende t'samen trecken, maer geen koude middelen, die het

lidt stijf, straf, ende tot de beweging onbequaem maecten, doch als'er geen *simplex* of enckel medicament gevonden wort, dat de kracht heeft van te verwarmen, ende met een t'samen te trecken, soo moet men sich met een *compositum* of t'samen gemengt medicament behelpen: gelijk het *emplastrum ex pelle arietina* is. Willen de medicamenten niet uyt rechten, soo is dit het eenighste ende uytterste middel, te weten, dat men de buyten-huyt met kleyne ende welgegloeyde yfers aen beyde zijden inbrandt, ende met bequame banden bindt, nochtans wel in acht nemende, dat men de partyen, in de voorgaende genesing verhaelt, niet en raecht.

*De genesing van een simpele ende sechte fracture
of been-breuck.*

A Engaende de genesing van de dwars ende slim gebroocken beenderen, moet men op vier dingen sien. I. op het insetten. II. dat men het ingesette been in sijn plaets behoude. III. op de generatie van een *callus* of hardigheydt. IV. op het verhoeden ende genesen van de toevallende quade accidenten.

I. Het insetten geschiedt door tweederhande middelen: 1. door de uyt-recking of uytstrecking. 2. door de conformatie, dat men het lidt in een behoorlick postuur brengt, ende degelick inset, of door het aendrijven, of door het invoegen.

1. By de uyt-recking komen ses dingen in consideratie: 1. waer, 2. den tijdt, 3. de manier, 4. de instrumenten, 5. de hoedanigheydt, 6. de quantiteyt. 1. Waer. De uyt-recking is noodigh, wanneer de gebroocken deelen van het been noch niet recht uytgestreckt leggen, maer het eene noch op het andere geschoven is. 2. Den tijdt. Den besten tijdt is, terstont na de bekende fracture de uyt-recking in't werck te stellen, want by aldien dat niet en geschiedt, soo slaender veel vochtigheden toe, door de heftige

heftige pijn, ende de *musculen* trecken te rugh na haer beginselen, ende maecken de uyt-recking soo veel te swaerder, soo dat, de selve by der handt genomen zijnde, de gebroocken beenderen de byleggende vleesachtige partyen steecken, ende convullien of reckingen, ontsteekkingen ende andere quade accidenten veroorsaecken. Doch men kan voor de inflammatie de uyt-recking op den tweeden of derden dagh besoccken. Op den vierden ende volgende dagen, (tot dat de vrees ende het perijckel van de ontsteeking voorby is) heeft *Hippocrates* de uyt-recking verboden; maer de Meesters van onse eeuwe willende de ontsteeking minderen, de pijn versachten, ende de *musculen* na haer beginselen toetrocken, versachten, begieten de gebroocken partye met warm water. Andere nemen water ende olie, *decoctum Malvae*, *Alth. &c.* ende stoven met de damp van de selve het bezeerdelidt een geheel uur lang; alwaer te noteren staet, dat in 't begin van dese stoving de bezeerde partye wel seer opswelt; maer wanneer men met het stoven een weynigh aenhoudt, soo vergaet niet alleen die opswelling, door de damp verweckt, maer oock de voorgaende, die de uyt-recking heeft gemindert. De huyl van een versch geslagen kalf, of van een ander dier, alsoo warm om het accident gebonden, ende eenige uren op het gebroocken lidt gehouden, is oock een voortreffelicke remedie, want soodanige huyl den verteeren, maken weeck, ende stillen de pijn. 3. De manier. Het gebroken lidt wort met de instrumenten, tot de uyt-recking noodtsaeckelick, boven ende onder de fracture of breuck, in de middelbare figuur of gedaente gevat, ende recht uyt van de een om hoogh, ende van de ander om leegh getrocken. 4. De instrumenten. Dit zijn somwijlen de handen alleen van twee stercke dienaers of knechts, wanneer een sachte uyt-recking vereyscht wort, gelijk de I. Figuur van de XXIX. Plaet aenwijst: somwijlen lange treckkoorden ende banden van leder, of sterck lywaet, wanneer de uyt-recking stercker moet wesen; besiet de I. Figuur

van de XXVI. Plaet, ende oock eyndelick de instrumenten, als men seer heftigh moet uyt-recken, gelijk de I. Figuur van de XXV. Plaet te kennen geeft. 5. De qualiteyt of hoedanigheyt is verscheyden ende different, na het onderscheyt, ende principalick na de grootheyt van de beenderen ende *musculen*. De *radius* of kleyne *facite* kan de minste uyt-recking verdragen: de beenderen die in het opperste van de handt ende voet zijn, moeten stercker uytgereckt worden. Tot de elleboogh ende de kleyne pijp van 't been, heeft men noch een krachtiger uyt-recking van doen. Het schouder-been, ende de groote scheen-pijpe vereyffchen noch stercker dan de voorgaende. De krachtighste uyt-recking komt te pas by de gebroocken dye. Boven dit magh in elck been een stercker recking verdragen, 1. een weeck als een hardt lichaem, 2. de eerste, dan de volgende dagen, op de welke de vrees van de ontsteeking duurt, 3. een oude dan een versche beenbreuck. 6. De quantiteyt. Het lidt wordt recht uytgestreckt, tot dat de beenderen tegen malkanderen over komen, maer malkanderen niet en raecken.

2. De conformatie. Dese sal met goedt succes haer voortgang hebben, soo wanneer de uyt-reckende instrumenten allencxkens wederom los gemaect, ende het lidt in de middel-postuur gehouden, de deelen van het gebroocken been, die noch niet recht uytgestreckt leggen, seer naeuw ende volkomentlick recht uyt geleydt worden, soo dat de Chirurgijn met de handen haer uytsteekende deelen sonder eenigh geweld, soetjens ende gemackelick in haer holligheden ende behoerlicke plaetse kan doen ingaen: gelijk in de I. Figuur van de XXVI. Plaet te sien is. Dese operatie geluckt seer wel, als het lidt in sijn behoerlicke postuur gebracht, met sijn gestaltenisse het gefonde been of lidt gelijk sal zijn, soo dat in het aenraken geen ongelijkheyt gevoelt, ende de pijn gestilt of sachter wort.

II. Tot het behouden van het ingefette lidt in sijn plaets behooren twee dingen; 1. Het verbandt. 2. De *topica* *medi-*

medicamenta, dienende tot verhoeding van de ontfteekkingen. Het verbandt geschiet met swachtels, compressen ende spalcken. De *fasciæ* of banden, aengewesen in de XXI X. Plaet, met de letters E. F. G. worden gemaeckt van ondt linnen, dat door het gebruyck eenighsins gesleten is, om dat men se beter soude kunnen handelen, doch noch soo sterck, dat sy getrocken zijnde, niet en scheuren, sy moeten oock geen naden hebben, om gelijk ende sonder pijn t'samen te trecken. De breedte van de banden geeft haer selfs te kennen uyt de grootheydt van het lidt, aengesien tot een dicker deel oock breeder, ende tot een dunner deel smaller banden dienstigh zijn: De lengte moet soodanigh wesen als vereyscht wort, te weten, dat het verbant, soo boven als onder de fractuur, niet weynigh van het gesonde deel omvatte met de behoorlicke omwindingen, de welke soo veel moeten wesen, als 'er tot de vastigheyt van de gebroocken partye sullen noodigh zijn. De *splenia* of compressen, *Lit. I.* in de XXI X. Plaet, zijn linnen doecken, met veel vouwen op malkanderen gevouwen, de naem van *splenia* hebbende bekomen van het woort *splen*, dat een milt beduyt, om dat se de lange ende smalle milten der beestien eenighsins gelijken. Sommige noemen se *plagulas*, andere *plumaceolos* of *pulvillos*, om dat sy oock van veren, taffchen twee doecken genaeyt, gemaeckt worden, ende gelijk als kussentjes zijn. Dese compressen moeten soolang zijn, dat se de lengte van de omrolling des bandts bedecken, dat sy niet souden doen kunnen, indien sy korter waren. De breedte moet drie of vier dwars vingeren wesen, na de maet van de vingers des patienten. Doch belangende de dichte, laet se drie, ja oock vierderley wesen, wanneer grooter vastigheyt noodigh is, ende als se de geheele partye rondtom moeten bedecken, soo moet men der soo veel nemen, dat se de partye rondtom kunnen omvatten, waerom *Hipp. lib. de offic. Med.* seyt: De lengte, breedte, dichte, ende veelheydt der compressen moet dusdanigh zijn, in de lengte moeten sy met de lengte der omwinding van de ge-

broocken partye over een komen: de breedte moet van drie of vier vingeren wesen, de dichte is drie of vier dobbel: de veelheyt is, dat sy in de rondte opgewonden, niet te veel noch niet te weynigh zijn. En *Galenus* in de uytlegging van dese plaets, maeckt eerst mentie in dese reden, daer *Hippocrates* nu van de fracturen verhaelt, van de *plagulae*, oock *splenia* genoemt, door dien se de gelijkheyt van een milt hebben, die hy belast de lengte van het verbandt te moeten hebben, alsoo se daer toe gebruyckt werden, om het selve vastigheyt te geven, ende onbeweeghlick te houden: maer de breedte drie of vier vingeren van de patient: de dichte zy drie of vier dubbelt, wanneer het verbandt een stercker bewaring van doen heeft; maer daer een mindere bewaring genoegh is, soo houdt hy het daer voor, dat sy het verbandt in de rondte konnen omvatten.

3. De spalcken *ferulae* genoemt, ende met de letter K. in de XXIX. Tafel geteykent, zijn lichte bordekens of planckjens, die men leght op de gebroken, ende uyt het lidt geraeckte partyen, om de selve vastigheyt te geven, na dat den tijdt van de inflammatie of ontfsteeking voorby is. Sy hebben groote gelijkheydt met de compressen. De oude Meesters, onder de welke *Hippocrates* de eerste heeft geweest, hebben se toegemaect uyt de houte bast van de struyck *ferula*, of uyt de tacken selfs in de midden doorgekloven, waer door sy oock den naem van *ferula* behouden, want dit hout tot dit gebruyck seer bequaem ende hardt is, dat oock de ouden krucken daer van maeckten, op de welke sy steunden. Wy in Duytslant, in plaets van dese heester of struyck, die in onse, ende andere kouder plaetsen niet en groeyt, maken met seer goet succes onse spalcken uyt de deckfels van de doosen, by de Apothekers ende Koopluyden gebruyckt, om haer waren daer in te brengen. By gebreck van de voorseyde deckfels, kan men oock seer wel tot spalcken nemen de oude scheeden van de degens, die met leder overtrocken, hardt ende glat zijn. *Hippocrates de offic. Med. text. 9.* beschrijft, hoe de spalcken moeten ge-

con-

conditioneert zijn. De spalcken moeten glat (*κεῖλοι*) gelijk, ende aen de eynden opwaerts gebogen zijn, als mede aen beyde eynden van het verbandt een weynigh korter, maer daer de breuck is uytgeborsten, moeten se dickst wesen. Hy wil, dat sy niet ruygh, maer gladt zijn; want gladt zijnde, soo kunnen sy dan om hoogh, dan om leegh, dan recht uyt, dan schuyns ende dwars, na dat het de saeck ver-
 eyscht, getrocken werden: dat sy niet verdraeyt, maer gelijk zijn, want verdraeyt zijnde, sullen se oock het verbandt ende lidt verdraeyen, de welke van de gelijke compressen, over al gelijk omcingelt ende by een gebonden worden. Dat sy oock aen de eynde opwaerts gebogen zijn, dat is van onderen op een weynigh afgeschraept, op dat se meer t'samen trecken aen de plaets van de fractuur, dan aen de gesonde partyen, die t'samen gedruckt, pijnlick, ende daer na ontsteecken worden. Dat sy het verbandt gedaen zijnde, aen beyde zijde korter zijn, gesonde partyen souden drucken, ende pijn, ende ontsteecking verwecken.

Galenus comm. 1. de Chirurg. offic. text. 11. schrijft: Maer het doet groot voordeel aen de gebroocken partyen, dat de spalcken noch ruygh, nochte verdraeyt zijn, om dat sy op beyde manieren t'samen drucken. Maer de verdraeyde spalcken hebben dit noch daer-en-boven, dat sy het verbandt verdracyen, ende alsoo de gebroocken partye oock moet verdraeyt worden. Voorts raedt hy, dat men die uyt-
 kiest, die van de eynden selfs gebogen zijn. Want die spalcken die over al eene dichte, tot het uytterste hebben, die doen het verbandt oock over al gelijk vast houden, ende nederdrucken, recht tegen de sin van *Hippocrates*, die wil, dat de spalcken in de midde meer toe-nijpen, ende van daer tot de uytterste deelen loffer, ja soo los zijn, als het immermeer mogelick is; want na sijn meening moeten se in de lengte korter zijn, dan de ruymte, die het verbandt met sijn lengte beslaet, op dat se het vel buyten het verbandt niet aenraecken, t welck door het ontfangen van de vochtigheden, door de banden uytgedruckt, dicker wort, ende meer opswelt.

opswelt. Daerom behooren oock de spalcken dicker te zijn aen die plaets, daer sy op de fracturen komen te leggen, alsoo de selve plaets voor alle de andere compressie vandoen heeft.

De aenstaende inflammatie, of ontsteecking, sult ghy verhoeden met pijn-stillende ende verdrijvende medicamenten ende middelen, die buyten op de bezeerde partye geleydt worden. Ick gebruyck altijd met een seer gelukkig succes het medicament, dat uyt straffe, sure of harde wijn, rosen-olie, ende met wit van een ey, wel dan met de spatel geslagen, ende met een behoorlicke proportie onder malkanderen gemengt, gemaect wordt. De pijn aendringende, soo laet ick het wit van een ey onderwegen, ende meng te meer olie onder de wijn. In dit medicament doop ick de banden, E. ende F. in de **XXIX.** Plaet, die de naem van *subligamina*, dat is onder-banden, hebben, ende druckt se uyt, gelijk by de letter **H.** in de selve **XXIX.** Plaet te sien is: ende dit na uytwijssing van de leer van *Avicenna, lib. 4. fen. 5. tract. 1. cap. 5.* de *curatione distocationis* belastende, dat wy sorge dragen, dat 'er geen heete ende droogende medicamenten opgeleydt werden, want heete dingen verwarmen, ende trecken door het verwarmen de vochtigheden na hun, maer drooge dingen blijven niet aen malkanderen hangen.

De uyt-recking dan geschiet, de fracture t'samen gevoeght, ende alle dingen tot het binden gereet gemaect zijnde, soo sal men het lidt dat noch na verscheyden zijden uytgestreckt is, immediatelick of onmiddelick met swachtels om hoogh ende leegh rondtom bewinden. Maer in 't begin moet men de eerste swachtel driemaal boven de fracture omwinden, ende soodanigen t'samen-drucking maken, die sussant ende sterck genoegh kan wesen om de beenderen vast by malkanderen te houden: daer van daen moct de bandt om hoogh na de gesonde partye voorts gebraght worden, de t'samen-trecking allencxkens vermindrende; dit alles toont de **I.** Figuur van de **XXIX.** Plaet.

Na dat 'er genoeg van de gefonde partye mede is ingevat, soo moet men aldaer met het binden een eynde maecten; daer na moet men een andere swachtel nemen, langer als de eerste, om dat het aen die plaets kan reycken, daer de eerste heeft opgehouden. Dese moet eens of tweemaal omgerolt worden over de fractuur, doch op een contrarie manier, soo dat dese na de slincker handt toe moet gewonden worden, indien de eerste na de rechter handt sijn keer heeft genomen. Daer van daen moet men het verbant na de onderste partye toe draeyen, de compressie allencxkens verflappende; maer dese swachtel behoeft soo dickwils niet omgerolt te worden, door dien soo veel toevloeyingen van de uytterste ende onderste partyen niet te vreesen staen, en als 'er genoeg van de gefonde partye gevat is, soo moet men het omrollen na beneden toe oock eyndigen, gelijk in de II. Figuur van de XXIX. Plaet voor oogen gestelt wordt, ende met de rest van de swachtel moet men wederom door de fractuur selfs omrollen, doch soo dicht niet op malkanderen, tot dat men eyndelick tot aen het eynde van de eerste swachtel is gekomen. Maer overmits dese twee swachtels albereyts omgerolt, noch niet sterck genoegh zijn om de gebroken beenderen by malkanderen te houden, soo moeten alhier oock de compressen rondtom de fractuur, ende het geheele lidt na de lengte nootsackelick gebuuyckt wesen, niet dat de eene op de ander komt te leggen, maer de een van de ander een dwars vinger des patienten van malkanderen verscheyden zy. Dese compressen sult ghy wederom vast maecten met de derde swachtel, dubbel beginnende, soo dat de eerste omwinding of omrolling boven de fractuur moet wesen, daer na moet het eene eynde na boven toe meer, en het andere na beneden toe weder minder ingerolt worden, en eyndelick van beneden na boven tot die plaets aengehaelt worden, daer het andere eynde van dese swachtel opgehouden heeft; doch beyde de eynden moeten soo dickwils omgewonden worden, dat de uytterste eynden van de compressen aen beyde zijden een wey-

weynigh uyt kijcken. De aenwijzing van dese operatie is te vinden in de III. Figuur van de XXIX. Plaet. Het teycken van een behoorlick verbandt is: wanneer de patient te verstaen geeft, dat hy vastigheyt voelt, doch sonder t'samen-drucking, die hy op de bezeerde partye meer dan op de gesonde, ende aen de uytterste eynden op het minste seght te bevinden.

Op het behoorlicke, ende wel in 't werck gestelde verbandt, volgt de depositie of postuur van het lidt, de welke in de *Figura media*, of middel-gedaente, of postuur, sacht, gelijk, ende eenighsins om hoogh gekeert is. Soo is dan noodigh forge te dragen, dat het gebonden lidt in een houten kasjen of backjen, met geheeckelt ende in linnen ingerolt werck gevult, bequamelick komt te leggen, ende alsoo leggende tot de derde dagh, ongemoecht in sijn ruste blijft, soo de patient op dien dagh, op de welke hy verbonden is, ende de volgende nacht dunckt te voelen, ende daer beneffens in het uytterste deel een weecke ende kleyne swelling sich laet sien; want een groote ende harde swelling bereyckent een quade ende al te nauwe ligatuur of binding, ende is een voorbode van het aenstaende perijckel, van de ontfteeking ende *gangraena*. Dies wegen noodtsaekelick is, de patient sonder vertoeven te ontbinden, ende wederom op nieuw, doch matighlick te verbinden.

Indien het geviel, dat de swachtels op den derden dagh na de eerste verbinding wat loffer schenen te zijn, soo doet se ontbinden. Doch staet aen te mercken, wanneer het verbandt los gemaect moet zijn, voor ende al eer de beenderen eenige vastigheyt aengenomen hebben, dat het niet raedtsaem is allencxkens de omgerolde banden los te doen, maer dat de bezeerde partye stil leggen blijft, ende de banden doorgesneden worden, tot dat men het bovenste deel ontdeekt zijnde, voorts alles kan wech trecken, sonder het lidt uyt sijn eygen plaets op te lichten; want alsoo is het niet

niet noodigh, om het verbandt los te maecken, dat men de bezeerde partye oplicht, ophangt, ende met aenraken handelt (waer mede de patient geen voordeel kan gedaen worden) tot dat men tot het gebruyck der medicamenten kan treden, ende het lidt wederom met de swachtels omwinden. De banden dan op de voorschreven manier ontbonden zijnde, soo moeten de partyen daer de patient de jeuckte voelt, dickwils met laeuw water begoten worden, dat de besloten dampen kunnen uyt trecken; daer na moet het lidt door de ligatuur, die een weynigh naeuwer als de middelmatige is, geconstringeert of toegedrukt, ende in een kas of bus geleydt worden tot den sevenden dagh toe, als wanneer de swachtels weder ontbonden, het lidt met water begoten ende verbonden moet worden, de banden noch naeuwer t'samen getrocken zijnde, nochtans alsoo, dat se het leven ende voedsel tot in het uytterste lidt laten doorgaen. Op het gebroocken deel moet het *ceratum diapalmæ*, of het *emplastrum catagmaticum Renodæi* op een breedt of meer smalle linnen doeckjens, gestreecken, opgeleydt worden, die met de swachtels in sure wijn uytgedrukt, bewonden, en vorders met de compressen, eerst in wijn gedoopt, ende met geslagen wit van een ey nat gemaect, beleydt, ende eyndelick met de banden, mede in sure wijn vocht gemaect, vast gemaect moeten worden.

Dit alles behoorlicken toegestelt zijnde, alsoo om dees tijdt in 't gemeen de ontfteeking niet meer te vreesen is, soo gebruyckt men, tot meerder steunsel van de fractuur, spalcken, die uyt vreesen van de ontfteeking, en om 't verbandt te conserveren, niet veyligh kunnen gebruyckt werden, voor en al eer dat 'er een geheele weeck gepasseert is. Dese spalcken moet men na de lengte van het lidt, rondt om op de compressen aen beyde eynden tusschen de bovenste ende benedenste bandt wat uytsteekende leggen, ende met de banden of stricken, door de letter L. in de XXIIX. Plaet afgebeeldt, vast maken, doch met dese order, dat se eerst aen het bovenste, dan aen het benedenste deel,

deel, ende ten laetsten over de fractuur heen gebonden worden, op dat de t'samen-trecking ende aenhaling op de fractuur, niet stercker valle ende pijn veroorsaecke; het voorbeeldt daer van besiet in de I V. Figuur van de XXIX. Plaet. Voorts moet men in 't opleggen van de spalcken sich wel wachten voor de uytsteekende beenderen, die geen vleysch hebben, want als se daer opgeleyt werden, souden se niet alleen pijn verwecken, maer oock exulcereren, daerom moeten se ofte aen de zijde geleyt werden, of noodtsaeckelick korter zijn, het gebonden lidt moet onbeweeghlick in sijn kas gehouden worden, tot op den twintighsten dagh, 't en waer dat de jeuckte, smering, pijn, ende andere accidenten, de Geneesmeester dwongen de banden los te maecten, ende met bequame middelen de voorgevallen ongelegentheden voor te komen. Niet te min behoort de Geneesmeester onder tusschen om den derden dagh de patient te besoecken ende de slappe spalcken heel sachtjens op de *fracture* wat vastter aen te halen, dit altijd voor oogen hebbende, dat men de spalcken om het gebroocken lidt leght, niet om t'samen te drucken, maer om het onderleggende verbandt te beschermen, ende vastigheydt te geven. Maer wanneer dese termijn oock voorby is, soo moet men de spalcken ende banden los maecten, ende de bezeerde partye met warm water stoven, tot dat se opswelt, maer niet langer, want dese operatie tot de generatie of voeding van een *callus* seer dienstigh is; daer na een *catagmaticum* daer op geleydt zijnde, soo moeten de banden ende spalcken wat lossier aengehaelt worden (om de vochtigheden die de *callus* genereert en de voegen t'samen doet groeyen) ende de partyen, de kas nedergeleydt zijnde, twee dagen gerust blijven leggen, ende naderhandt wederom los gemaect worden, op dat men de grootheydt ende hoedanigheydt van de *callus* magh ondersoecken.

Op elcken vijfden dagh hier na moeten de swachtels los gemaect, het lidt met warm water begoten, ende met

met het *ceratum*, de slappere swachtels, ende spalcken naer behooren gehandelt worden, tot dat de gebroocken partye met een middelmatige *callus* beset werde. Dit geschiedt gemeenlick in de fractien van de elleboogh binnen dertigh, in de fractien van de schouder ende scheen-pijpen binnen veertigh, ende in de fractien van de dyen binnen vijftigh dagen: doch gaet dit niet altydt vast, alsoo de eene natuur van de ander, ende de een ouderdom van de ander verscheelt.

Maer de *callus* wordt gegeneereert uyt het bloedt, dat voor de sevende dagh niet geattraheert of aengetrocken moet worden: waer uyt dan volght, dat het *emplastrum oxycroceum*, in de eerste dagen periculus is, van wegen de aenstaende of tegenwoordige inflammatic. Tot de generatie van de *callus* gebruycken sommige sojens, in de welcke de bladeren van *Agrimonia*, ende de wortels van de *consolida major*, gekooct zijn: andere geven taeyer en slijmachtiger spijsen. De nieuwe Medicijns hebben, ontrent tseftigh jaer geleden, in de Palts aen den Rhijn een seecker soort van een steen gevonden, die aldaer groeyt, en van de inwoonders seer wordt gepresen, om dat se soo goet is tot generatie van de *callus*, ende daerom *ὄσβερον* genoemt wort, van de welcke *Guilhelmus Fabritius Hildanus*, cent. 1. observ. 90. 91. 92. ende *Sennertus lib. 5. Inst. part. 2. sect. 1. cap. 7.* kunnen nagesien worden, van buyten is het seeckerste te gebruycken, niet alleen het *ceratum Barbarum*, ende *diapalmæ Galeni*, maer oock het *emplastrum oxycroceum*, *Nicolai* ende *catagmaticum Renodæi*. Het *emplastrum Barbarum* ende *oxycroceum*, zijn goet des winters, *diapalmæ* des somers, ende *Renodæi* tusschen beyden te gebruycken.

Op de fractien volgen somwijlen cenige toevallen, te weten, jenucke, afvrijving van 't vel, een grooter of kleyn der *callus*, pijn, dunnigheydt van het lidt, ende een verrucking, die al te mael de hulpe van de Geneesmeester van doen hebben.

De jeuckte vergaet door het stoven ende vocht maecken van het los gemaecte lidt met laeuw water, tot dat het roodt wort, en wat meer, dienende daer toe, dat de geatrahcerde materie wederom gedigereert wert. Wanneer het bezeerde lidt niet bequamelick met water kan begoten worden, soo moet men het lidt over den damp van 't water houden. Het krabben van de jeuckte, wort de patienten met recht verboden, alsoo het een seer schadelick ding is, en behalven dat het vel afgekrabt wort, de vochtigheden t'samen treckt, ende sware pijnen verweckt.

De afwrijving of bezeering van het vel, die dickwils haer oorspong daer uyt neemt, dat de losmaecking van de banden langer aenloopt, als behoorlick is; en oock als de patienten uyt onverduldigheydt het vel opkrabben, wordt met laeuw water genesen, gelijk in de curatie van de jeuckte geseydt is, als oock door 't gebruyck van het *unguent. de Cerussa*, 't welck verkoelt en opdrooght.

De pijn geneeft men met de stoving van water ende olie of met het *decoctum* van een hamels-hoofst met camillen gekoockt. Een *callus* grooter als 't behoort, wort gegeneereert, wanneer de patient meer eet, als recht toe, of de Geneesmeester in de genesing achteloos zijnde, minder op-past, nochte met de handt de hoedanigheydt van de *callus* ondersoect, ende de swachtels al te los daer om wint. De al te groote *callus* wort voorgekomen, als de patient wat minder spijs gebruyckt; de hoedanigheydt van de *callus* somwijlen ondersocht, ende de swachtels een weynigh naeuwer t'samen getrocken worden, de selve wort vermindert met sacht-maekkende, daer na weeck-maekkende ende drijvende middelen t'samen, die in de genesing van de ontleding met een *callus* aangewesen zijn, tot dat hy tot sijn behoorlicke middelmatigheydt gekomen is. Een *callus* buyten behooren kleynder zijnde, heeft sijn contrarie oorsaecken, ende wordt oock door contrarie middelen voorgekomen. De selve wort vermeerdt door een rouwer diët, ende attractie of aentrecking van het voedsel

na de bezeerde of lijdende partye, door het opgieten van warm water (nochtans met die maet, dat men ophoudt, wanneer de partye noch verheven is, eer sy nedervalt) ende door het flapper binden van de swachtels.

De dunnigheyt ende vermindering van de partye spruyt uyt volgende oorsaecken; te weten oft uyt de al te straffe t'samen-trecking der banden, of uyt het gebreck van het lijmachtige of taeye voedtsel. By aldien de straffe t'samen-trecking sulcks veroorsaeckt, maect de banden flapper; schort het aen het gebreck van het voedtsel, soo treckt het voedtsel na de bezeerde plaets toe met sloven van warm water, tot dat de partye roodt is, waer op dan een peck-plaeyster op een breeden linnen doeck uytgestreecken, geleydt, ende dickwils snellick wederom afgetrocken moet worden, doch men moet sich wachten de swachtels soo strack om te winden datse voedtsel souden beletten.

De verrucking, of verdraeying van een lidt, of quaedt satsoen van de beenderen wort toegeschreven, of de quaede toetsicht van de Geneesmeester, of de uyt-recking of t'samen-voeging, of het binden minder maeckende, als het behoort: of de patient selfs daer in een misflagh begaende, dat hy voor de vastigheyt van de *callus* of het been beweeght, of daer op steunt, of eyndelick de fractie of breuck selfs, principalick wanneer de dye gebroken wort: want de beenderen van de dye, wanneer men se, door de kracht van de uyt-recking, van malkanderen getrocken zijnde, sal gebonden hebben, sullen van malkanderen getrocken zijnde, alsoo niet kunnen in de bandt gehouden worden, maer sullen hun by een begeven, wanneer de uyt-recking eerst sal opgehouden hebben; want het dicke vleysch alhier meester van de bandt, ende de bandt niet meester van het vleysch is. *Hippocrates de tract.* Het welcke *Celsus* schijnt te bevestigen, schrijvende in het 8. Boeck aen het 10. capittel van de genesing der scheen-pijpen, ende der dye; want men moet weten by aldien de dye gebroken is,

dat se korter wordt, om dat se nimmermeer in sijn voorgaende staet komt. *Avicenna lib. 1. Fen. 5.* seydt, dat de gebroocken dye seer selden recht genesen wordt. Soodanige woorden doen ons indachtigh maecten, dat wy geen volkomen genesing van de dye immermeer beloven, maer dat wy alle mogelicke vlijt doende, het manck gaen in twijffel stellen, op dat ons niet toegeschreven, of ons goede naem in plaets van een belooning gekrenckt worde, wanneer het, of uyt de natuur van de fractie, of uyt onverduyt der patienten, dat seer dickwils geschiedt, voorvalt dat sy manck gaen. Voorts heeft de fractie selfs oock al te mets schuldt, dat het lidt een quade fátsoen, of gestaltenisse krijght, alsoo het kan gebeuren, dat een splinter of stuckjen beens tusschen beyde beenderen geraeckt, ende verhindert, dat sy niet wel konnen aen malkanderen gevoeght ende gesloten worden. De beenderen door het versuym van de Geneesmeester, of door onverduldigheyt van de patient verdraeyt zijnde, moeten nimmermeer gebroocken werden (by aldien het anders niet kan geschieden van wegen de groote quetsing van het lidt in sijn operatien) by aldien de patient oudt ende swack, de *callus* oudt ende hardt, ende het been groot is, gelijk het been van de dye ende schouder. Maer is de quetsing groot, de patient jong en sterck, ende de *callus* noch nieuw ende boven de ses maenden oudt, soo maect de *callus* met begieten, stoven, baden, ende pleysters weeck, sulcks continuerende vijftien dagen lang. Daer na treckt het lidt met de handen, of met stricken, of met de instrumenten, na dat het den noot vereyscht, van malkanderen, tot dat de *callus* breeckt, of scheurt, ende de deelen van het gebroken been met de vlackten van de handen konnen by een gevoeght worden. Dit gedaen zijnde, soo geneest de fractuur als in 't voorgaende aangewesen is. Indien een splinter of stuckjen beens het geheele lidt verdraeyt, soo moet een incisie tot op het gebroocken been met het mesjen in de II. Figuur van de II. Plaet aangewesen, in 't werck gestelt, ende

ende het fluckjen beens, dat de t'samen-groeying ver-
hindert, met het treck-tangetjen uytgetrocken, voorts de
fractuur of breuck door de uyt-recking wederom by een
gevoeght, verbonden, ende in een busse oft kas geleydt
worden, op de selve manier als een versche fractuur of
breuck. In de voorseyde verdraeying van het dye-been kan
men verhoeden, by aldien men in, voor ende na het ver-
bandt, het lidt uytgereckt houdt, door het instrument
glossocomium, in de I V. Figuur van de X XI. Plaet, *se-
cundario*, tot dit gebruyck geordineert, tot dat de fractuur
volkomentlick geconfirmeert of genesen is.

*De genesing van een fractura asseralis, van een been,
in de lengte gebroocken zijnde.*

WAnneer een been in de lengte gebroocken is, soo
moeten de banden nauwer ende stijver, dan in de
andere fracturen, t'samen getrocken worden, op dat de
beenderen, die in de lengte van malkanderen gewecken
zijn, wederom malkanderen mogen aenraecken, ende
sich by een voegen, sonder wederom te rugh te kunnen
wijcken, *Galenus lib. 6. m. m. cap. 5.* Dan staet te letten,
op al het gene, dat wy in de curatie van een dwarffe of
schuynse fractuur hebben te verstaen gegeven.

Dit is dan genoegh, aengaende de genesing van de sim-
pele fracturen of been-breucken, in de welcke nochte de
beenderen ter zijden uytsteecken, nochte oock andersins
eenige quetsuur mede onder loopt. Nu sullen wy in't
kort handelen van die fracturen met een quetsuur, hoe die
moeten genesen worden. Daer zijn verscheyden soorten
van soodanige fracturen, want of het been is van het *pe-
riostium* ende het vleysch ontbloot, of noch met de selve
bedeckt; in beyde moet men wederom verwachten, dat
'er een groot of kleyn stuck van een been, of t'eenemael
geen sal afwijcken.

Een fracture met een flechte of simpele quetsuur.

EEn fracture met een flechte of simpele quetsuur, in de welke nochte het been van sijn decksfels ontbloot is, nochte eenigh stuk van het been sal afgaen, heeft alleen de genesing van een simpele fracture van doen, te weten, 1. een bequame uyt-recking, 2. een behoorlicke t'samen-voeging (op de welke volght de t'samen-voeging der lippen van de quetsuur, dat sy op malkanderen passen, ende malkanderen aenraecken) ende de by-een-houding der selver door t'samen-houdende linnen doeckjens (*lincola emplastica* genoemd) kruys-wijs over geleydt, ende door de swachtel, 3. het verbandt, ende cyndelick 4. de situatie of het leggen: echter aengaende de genesing, staet alhier aen te merken:

1. Dat de uyt-recking in 't werck gestelt wordt van de Chirurgijn, terstondt, of de eerste, of ten uyttersten de tweede dagh ontboden zijnde, te weten, voor ende al eerder een sware ontfleeking toe valt. By aldien de Chirurgijn niet op de voornoemde tijdt, maer op den derden, vierden of vijfden dagh, op de welke een ontfleeking aenstaende is, of alreede haer beginsel heeft genomen, eerst ontboden wordt, soo moet hy hem niet onderwinden het lidt uyt te recken, voor dat de sevende of meer dagen zijn voorby gegaen. Ondertusschen moet de Geneesmeester met alle macht de inflammatie tegengaen, soo wel in 't wech-nemen van de voorgaende oorsaek door de diëet, ende order in eten ende drincken, door de konst van de Chirurgie, ende door geneesmiddelen, als in 't gade slaen, dat de bezeerde partye met pijn-stillende en verdrijvende remedien, ende soo veel mooghlick, met bequame situatie van het lidt besorgt, ende op de wonderrijp-maekende remedien geleyt mogen worden. De ontfleeking voorby zijnde, soo is het eerst tijdt, het gebroocken lidt door de uyt-recking alleen, of met

met hulp van de hef-boom, aen malkanderen te voegen, met de dry-banden, ende een behoorlick getal van compressen te verbinden ende sacht neder te leggen.

2. Dat de uyt-recking soo sterck niet moet zijn, als in een simpele fracture, om dat de vleesachtige, muysachtige ende zenuwachtige substantie alreede gescheurt, gestooten ende gewreven is: andersints soude een seer grootte pijn, ende heftige convulsien, met het hoogste perijckel van het leven verweckt worden.

3. Dat de eerste swachtel een weynigh breeder behoort te wesen; dan de quetsure selfs, voornamentlick ontrent het beginsel, alwaer de omwinding moet beginnen, op dat het de mond van de quetsuur aen beyde zijden magh vatten ende vast houden. Want indien de swachtel smalder waer, soo soude het de quetsuur niet ter degen vatten, ende pijn veroorsaecken.

4. Dat de banden minder ende slapper moeten aengehaelt, ende t'samen getrocken worden, als in een breuck sonder quetsuur, alsoo men dient toe te sien, dat 'er geen pijn ende ontfteeking door t'samen-drucken van de quetsuur ontstaet. Dies wegen het oock noodigh is dat sy weecker ende sachter zijn, als de banden, die men tot een simpele fractuur gebruyckt. Den derden dagh na de uyt-recking moet men de bezeerde partye los doen en weder verbinden, doch alsoo dat het verbandt een weynigh meer t'samen druckt (om het lidt dunner te maecken) soo lang de inflammatie te vreesen staet, 't en ware dat men van wegen de pijn hem anders moeste beraden. Maer het verbandt voor de tweede reys los gemaeckt zijnde, dan moet men het volgende verbandt niet naeuwer, maer slapper maecken, om het bloet, dat de materie moet wesen van de toekomende *callus*, een uytgang te maecken.

5. Dat de spalcken niet op de quetsuur moeten geleydt worden, maer indien se daer moeten opgeleydt worden, dat men se dan gebruyckt tot de zijden van de quetsuur, en tot het tegen-overstaende deel, tot dat de quetsuur gene-

fen is. Maer het gebeurt selden dat een simpele wonde in foodanigen fracture in de tweede of derde toefstelling niet met een lidt-teycken overtrocken, of ten minsten met vleysch gevult soude worden. Wanneer na de genesing van de quetsuur het been noch niet vast genoeg is, soo moet men daer mede, gelijk met een simpele fracture handelen.

Maer by aldiendaer-en-tusschen (want men de affcheyding van het been niet altijd in het begin kan gewaer worden, 't en zy dat de fracture haer gestaltenisse quijt is, of het been lang ontbloot blijft) op den achthienden, twintighsten of anderen dagh de quetsuur haer verargert, ende het been een affcheyding laet mercken, (welckers kenteyckenen zijn meer etter, dan de grootheydt der wonde mede brengt, de ingekeerde lippen der wonde, ende grof plomp vleysch, dat hem in de quetsuur op doet) soo staet te considereren. 1. Of het selve stuck been groot of kleyn is, is het groot, soo sullen de voorgestelde ken-teyckenen heftiger zijn: is het kleyn, soo sullen sy slapper bevonden worden. 2. Of het stuck van het ander been afgescheyden, of noch aen het selve vast is? Het eerste merckt men daer by, wanneer de patient daer op lettende, een beweging, ende niet daer op lettende, een steeckende pijn verneemt: Het laetste wordt men daer by gewaer, wanneer de Patient nochte een verborgen nochte openbare beweging gevoelt.

Een fracture met een quetsuur, alwaer het been wel niet ontbloot is, maer nochtans de affcheyding van een kleyn beentjen te verwachten staet.

IN dit ongeval staet de manier in de genesing van een simpele fracture gebruyckelick, eensins te vreesen, maer moet de spalcken onderwegen laten, de bandt slapper maecken, ende de selve met los ende toebinden, te weten elcken derden dagh, dickwils vernieuwen, het werck

werck der natuur met medicamenten op het spoedighste te hulpe komen, tot dat het beentjen t'eenmael afgescheyden met het treck-tangetjen kan gevat, ende sonder geweld uytgehaelt worden. Dit gedaen zijnde, moet men eerst de spalcken aen de zijden van de wonde leggen, tot dat se toe is, maer soo haest de wonde genesen, ende het been niet te min noch niet vast genoegh is, soo leght men de spalcken rontom, gelijk wy van de simpele breuck geseyt hebben.

Een fractuur met een wonde, in de welke het been niet ontbloomt is, maer nochtans of terstondt, of daer na vernomen wort, dat een groot deel van een been, of meer (gelijk in de quetsuren van de musquetten ende roers) hun sullen afscheyden.

BY aldien het been of de beenderen hun terstondt tot de afscheyding willen begeven, soo wordt tot een soo snelle afscheyding een ander, ende veel van het voorgaende verschelende verbandt vereyscht, om het lidt dadelicks sonder beweging van de fracture los te doen, ende te doen verbinden. Hier toe is niet dienstiger, als de voortreffelicke manier van *Hippocrates*, die de etter niet besluyt, de fracture verscht maect, de inflammatie verhindert, geen pijn verweckt, ende een seer snelle afscheyding der beenderen te wege brengt. Om dit in het werck te stellen, moet men dubbelde compressen van linne doeck maecten, niet smalder dan dat se de lippen van de quetsuur genoegh kunnen vatten, ende een weynigh langer, als dat se een reys om het lidt rondtom kunnen gaen; van foodanige compressen moet men der soo veel maecten, als tot de *fascia ascialis* in de X. Figuur van de XXVII. Plaet aangewesen, noodigh sullen wesen. Dese met een *onolæum*, te weten, van straffe wijn ende rosen-olie toegemaect, om de pijn te stillen, ende de ontsteeking te verhinderen, vocht gemaect zijnde, worden

op een breeder linnen doeck geleydt in foodanige order, dat de middelste compres de naeste, ende dese de helfte van de andere, aen sijn zijde leggende, bedeckt. Dit alsoo toegefelt zijnde, na dat de fracture by een gevoeght, ende een rijp-maekende remedie, te weten, het *Tetra-pharmakon Galeni*, op de quetsuur is geleydt, soo voeght men de voorseyde linnen doeck met de opgeleyde compressen onder het lidt, soo dat de middelste compres recht onder de breuck komt te leggen. (besiet de VIII. Figuur van de XXVIII. Plaet.) Daer na houdt de dienaar het eene eynde van de middelste compres, ende de Geneesmeester of Chirurgijn het andere vast, die aengehaelt worden, dat se veer van de uytterste eynde malkander circel-wijs doorsnijden, ende de bezeerde partye soo naeuw sluyten, als in de fracturen met een wonde, ende stuckjen beens, dat hem sal afscheyden, meer geoorloft als noodigh is. De middelste in een circel aengehaelt zijnde, soo moet men de eerste van de opperste compressen oock aenhalen, als mede de tweede, derde, ende soo voorts, tot dat men aen dat deel is gekomen, tot de welke de eerste swachtel in de I. Figuur van de XXIIX. Plaet behoort op te gaen, indien daer geen wonde by ware. Na dat de bovenste compressen op die manier zijn vast gemaect, soo gaet men op die voet te werck met de onderste, beginnende van de eerste, ende alsoo voortgaende met de tweede, derde, tot dat men komt aen de gesonde partye. (besiet de II. Figuur in de XXIIX. Plaet.) Dese medicamenten met haer verbandt, (wiens banden daeghlicks alleen met het *onolæum* of wijn en olie moeten bevochticht worden) gebruyckt men soo lang, tot dat de tijdt van de inflammatie voorby is. Daer na is het hoogh noodigh met alle neerstigheyt daer op nuyt te zijn, dat het verschuyvende been op het spoedighste nuytgesloten werde. Tot dien eynde behoort men de natuur te baet komen met het inspuyten van het *decoctum sacrum*, ende met het opleggen van het *ceratum sacrum Galeni*, over de quetsuur (dat het alleen de lippen

lippen omvat) ende het *diachalcites* om de bezeerde plaets. Nota, leght op het *ceratum diapalmæ* seven enckele compressen (min of meer) ende haelt haer eynden aen in een cirkel, in de midden beginnende, ende daer na op ende afgaende, gelijk met de dubbelde compressen pleeght te geschieden. De compressen uyt het *ceratum* gebruyckt hebbende, soo leght daer op de compressen van dubbeld linnen gemaect, ende alleen met straffe wijn bevochticht, op dat se beter aen malkanderen blijven hangen.

Wanneer het been te voorschijn gekomen, ende met het trek-tangetjen sonder geweld, indien het kan geschieden, uytgetrocken is, geneest de quetsuur toe met het *ceratum divinum*. De quetsuur tot een lidt-teycken gebraght zijnde, soo wil het lidt noodtsaeckelick in de rust gehouden, ende van alle kanten met spalcken besorghet werden, tot dat het sijn behoorlicke sterckte wederom krijght. Voorts is dit oock aen te mercken, wanneer het noodigh is, dat de banden, uyt oorsaek van haer hardigheyt of onreynigheyt, moeten afgenomen worden, dat men het lidt wel magh oplichten, maer oock terstont wel sachtjes wederom laten sacken op een breeder linnen doeck, op het welke de dobbele linnen doeckjes alreede ordentlick geleyt zijn, *Figuur VIII. van de XXIX. Plaet.*

By aldien het been, dat hem afscheyden wil, niet terstont, maer eerst daer na komt voor te doen, soo verandert het verbandt, dat met drie banden ende de compressen wort toegestelt, in de *fasciam ascialem*, hier boven beschreven, tot dat het been is afscheyden. Wanneer een groot been (hoedanige in de *I V. Figuur van de XXVII. ende in de IX. Figuur van de XXIIX. Plaet te sien zijn*) is afgeweken, soo moet de ronde toestelling van de compressen, met de *VIII. Figuur van de XXVIII. Plaet aen de scheenpijp afgebeeld*, in het kruys-wijs verbandt (door de *I. Figuur van de XXVIII. Plaet voorgestelt*) verandert, ende het afbinden van de onderste compress begoft, ende met de bovenste geëyndicht worden, *Figuur X. Tafel XXVIII.*

op dat de vochtigheden in de holligheyt van het afgefcheyden been vergadert, (die met de om leegh gaende compressen, oock om leegh gestooten zijnde, een groote holligheyt souden maecten) door de quetsuur uytgedruckt werden; de quetsuur tot een lidt-teycken gebraght hebbende, soo konnen de spalcken, tot meerder vastigheyt van de fractuur, gebruyckt worden.

Een fracture met een quetsuur, in de welke het been van het periostum ontbloot is, maer niet buyten de quetsuur uytsteekt.

DEse wordt genesen, eerstelick door een matige uytrecking van het lidt, ten tweeden door een behoorlick t'samenvoeging, ten derden door de t'samenhaling der lippen van de quetsuur, dat se aen malkanderen raccken, ten vierden door een bequaem verbandt, ende ten vijfden door een bequame situatie of nederlegging. In het verbinden moet men oplicht nemen, of'er een been hem sal affscheyden of niet. Wanneer het ontbloote been terstondt wederom met vel overtrocken wordt, soo heeft het geen noodt, dat'er een stuck sal afwijcken; maer blijft het been langer bloot soo magh men gissing maecten, dat het op een affscheyden van een stuck beens sal aenkomen. Indiender geen, of maer een kleyn stuck sich sal affscheyden, soo moet het verbinden met drie banden ende compressen volbraght worden, gelijk in de genesing van een fracture met een enckele quetsuur, alwaer de scheidung van een kleyn been verwacht wordt, aangewesen is. Maer indiender een groot been hem tot het scheidten sal begeven, soo moet men de bezeerde plaets met de *asciali deligatione* binden, gelijk hier boven in de fracture met een groot been, dat hem sal affscheyden, geseyd is.

Een fracture met een quetsuur, in de welke het been
buiten de quetsuur uytsteekt.

Voor ende al eer het ingeset wort, soo moet men wel in acht nemen, of het been in sijn eygen holligheydt, door hulp van een behoorlicke uyt-recking, ende sonder geweld ende perijckel van eenige convulsie, kan wederom gebraght werden, of niet? kan het sonder perijckel geschieden, soo moet men 't insetten, indien niet, soo moet men hem van het insetten onthouden. Dat het insetten periculcus is, sal blijcken uyt de groote uytsteeking, inflammatic, ende hardigheydt van de partye, uyt oorsaek dat de *musculen* t'samen getrocken zijn. Daer-en-tegen dat het insetten licht is, sal men bekennen uyt het kleyne uytsteekende been, dat 'er geen *Phlegmonosisch* geswel by is, ende sachtigheydt van de partye. Wanneer het dan niet wederom kan ingeset worden, soo moet men van twee quaden het minste kiezen (met voorsegging van de toekomstende kortigheydt des lidts, op dat sulcks de dwaling van de Chirurgijn niet moghte toegeschreven worden) ende het uytsteekende bloote been met de scheer in de I. Figuur van de XX. Plaet, affnijden, ende dan door een matige uyt-recking invoegen, want het beter is het lidt wat korter te maecten, als de beenderen niet aen een te voegen, of met groot geweld uyt te recken, ende alsoo de patient een convulsie ende de dootd te veroorsaecken; wanneer men het verminderde been met een matige uyt-recking der handt noch niet kan in sijn plaets brengen, soo moet men de uyt-recking helpen, na de leer van *Hippocrates*, met de hef-boom of sny-beytel, tusschen beyde de gebroken beenen in gesteecken zijnde, na uytwijfing van de IX. Figuur in de XXVII. Plaet. Na dat de gebroocken beenen aen een gevoeght zijn, soo bindt het op de manier in de fracture met een enckele of simpele wonde voorgestelt. Maer in de swachtels ende pleysters moet men

men een gat, komende recht boven de quetsuur, maecken om daeghlicks de medicamenten, tot een groote wonde noodigh, daer door te appliceren. De reden van een gat te maecken, is dese, om dat een groote wonde, die door de tweede intentie moet genesen worden, overvloedigh etter maeckt, ende daerom dickwils wil besien wesen, en het gebroocken been de veelvoudige oplichting ende losmaccking niet wil toelaten, uyt vrees van een nieuwe r'sanentrecking der *musculen*; dies wegen moet men een middel-wegh gebruycken, soo dat de quetsuur ende fracture r'seffens voldaan wordt.

Met dese manier van binden heb ick 'er seer veel genesen; onder anderen is noch een jongman in 't leven, die ontrent twintigh jaren oudt zijnde, des nachts uyt de hooghte om leegh gevallen, ende de *fibula* of kleyne *foele* met de scheen-pijpe in de midden van de scheene heeft gebroocken, soo dat 'er een groot stuck van de *fibula* voo-uyt stack, het welcke by aldien ick met de scheer niet hadde afgenomen, soo soude het my onmooghlick hebben geweest de gebroocken beenderen wederom aen een te brengen. Dese patient quam soo veer binnen de tijd van vier maenden, dat hy in 't gaen hem met een stock kost behelpen; voorts geraeckte hy in dier voegen op de been, dat hy soo gaen kost, even als of hy sijn been noyt gebroocken, of geen stuck van het been verloren hadde. Dit behoort wel in acht genomen te worden, om dat het selden gebeurt, dat een patient van een dubbelde been-breuck, met een quetsuur, ende verlies van een stuck beens genesen zijnde, niet soude manck gaen. Maer al hoe wel dese manier van verbinden een seer groote neerstigheyt van een Chirurgijn vereyscht, soo zijnder nochtans dickwils niet weynigh van die gene, die hun ondanckbaer betoonen; daerom men somwijlen de Quacksalvers niet qualick moet afnemen, die al te mets de genesing, na de leer van *Hippocrates*, met het loon beginnen, ende de selve eyschen, terwijl de patienten noch pijn hebben, die anders na de genesing

genesing wel souden seggen, datse veel gegeven hadden,
gelijck het gemeene veersken luydt:

Accipe dum dolet, nam postquam poena recessit,

Audeat & sanus dicere, multa dedi.

Wanneer een kleyn uytsteeckend' been sonder geweldt
ende perijckel van een convulsie schijnt te konnen ingeset
worden, soo reekt het lidt eerst matighlick uyt, ende brengt
het gebroocken been wederom aen sijn plaets. Konnen de
beenders door de uyt-recking alleen niet wel t'samen ge-
voeght worden, om dat 'er groote pijn ende periculeuse
convulsie te vreesen is, soo laet 'er een stercker uyt-recking
geschieden, maer steeckt alleen het breedste ende dunste
deel van de *vectis* of hef-boom tusschen de uytgestreckte
deelen van het gedeelde been, op dat het onder het neder-
gedruckte deel van het been, op het uytsteeckende eynde
van het selve komende, de uyt-recking help bevorderen,
tot dat de gebroocken beenders recht tegen malkander over-
komen te staen: laet dan allencxkens de uyt-recking we-
derom los, ende treckt de *vectis*, of het *elevatorium* uyt.

Indien het by geval gebeurde, dat het been, op het wel-
ke de *vectis* sijn steunsel hebben moet, aen het bovenste
eynde, wat gemorselt of verbrijfzelt waer, of eenige spitse
of scherpte hadde, dat de *vectis* geen bequame plaets sou-
de konnen hebben, soo moet men die dingen met het *scal-
prum rosarium* in de III. Figuur van de VI. Plaet wech-
nemen, ende de spits of scherpigheyt met de scheer in de
I. Figuur van de XX. Plaet afsnijden, op dat de *vectis* of
elevatorium veyligh kan leggen. Na dat het been op sijn
plaets is gebracht, soo is het noodigh vlytighlick te over-
wegen, of hem yet van het been sal afscheyden of niet; is
het been terstont te recht gebracht, soo sal der niet van
het been afwijcken. Maer is de insetting niet terstont ge-
schiedt, soo kan der wel een afscheyding geschieden; sal
daer niet afgaen, soo moet men op de wonde eerst een
suppuratorium of rijp-maeckend instrument leggen, ende
daer

daer na de manier van verbinden volgen, by de fracture met een simpele quetsuur aengewesen, maer wordt daer yet verwacht, dat hem sal afscheyden, soo moet men 't verbinden op die manier als een been-breuck met de afscheyding van een groot stuck beens.

De XXIX. Plaet.

Van de toefstelling tot het verbinden van een gebroocken been, ende van de Hippocratische manier van verbinden, die in de ontleding en been-breucken moet in acht genomen worden.

De letter A. verthoont een glas met straffe harde Wijn.
B. een glas vol Rosen-olie.
C. Drie Eyeren.

D. Het roeren ende slaen van het wit der eyeren.

E. F. Twee banden, swachtels of windels, van de welke Hippocrates handelt de offic. Med. text. 3. aengesehen het dan twee linnen banden zijn, soo gaet de eene E. uyt haer plaats na boven toe, de ander F. uyt de bezeerde partye na beneden toe.

G. Een bandt met twee hoofden of eynden.

H. Het nat maecken van de banden, want de linnen banden moeten niet droogh zijn, maer met bequame, ende tot het accident passende, vochtigheden bevochtight worden, Hippocrates de offic. Med. text. 16.

I. Vier-dubbelde compressen, daer de vochtigheydt uytgedrukt is.

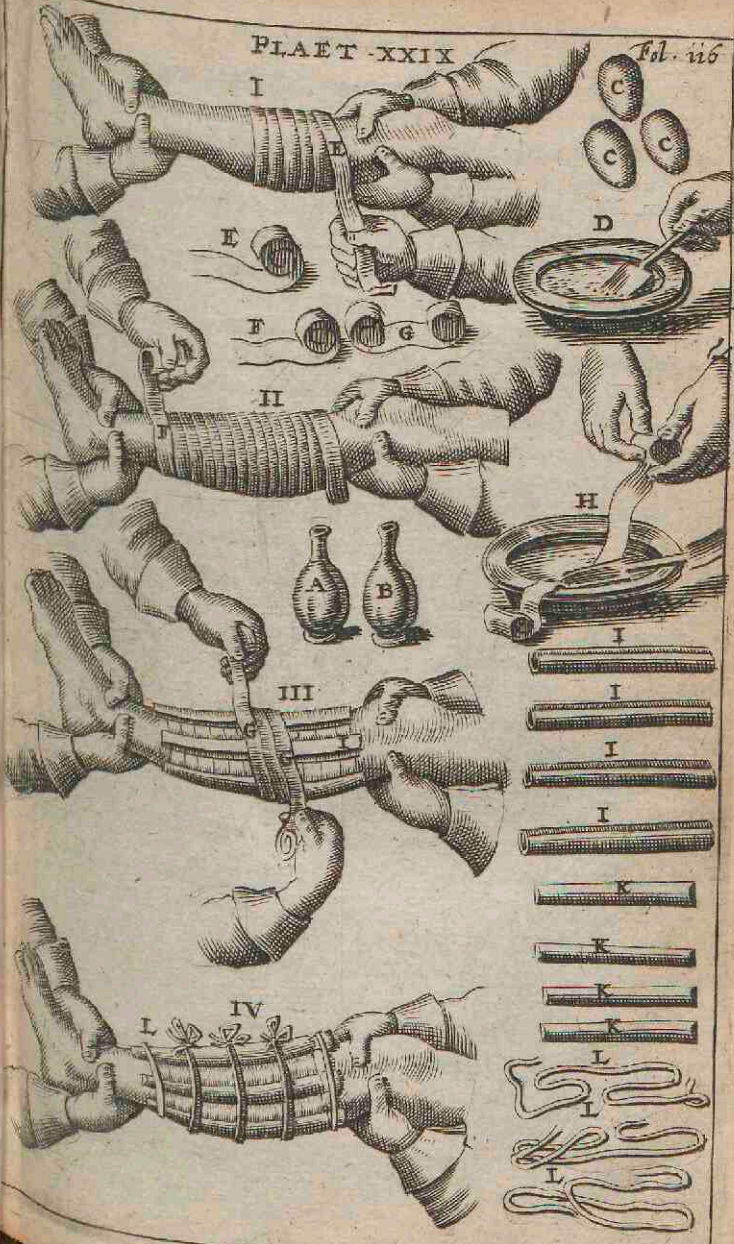
K. De spalcken aen beyde eynden plat ingebogen.

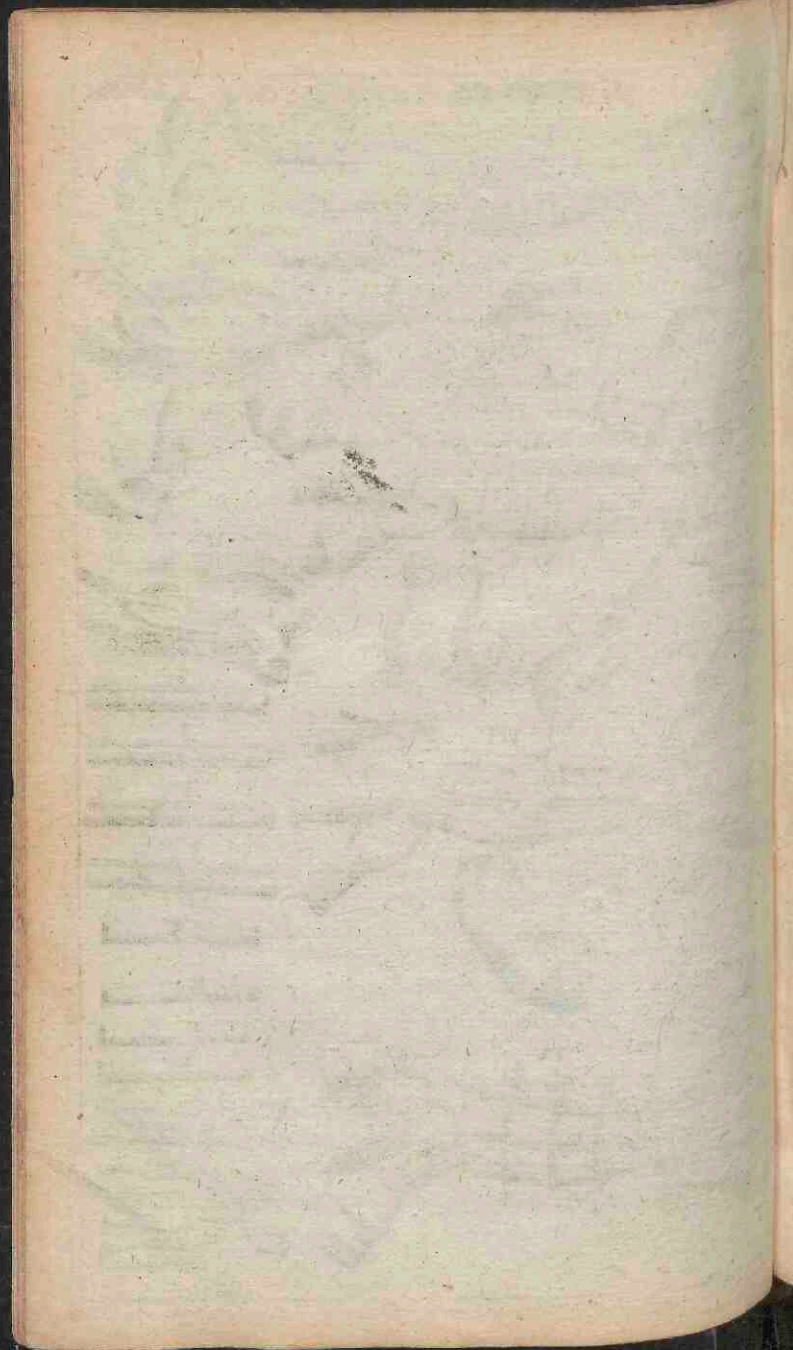
L. De banden, waer mede de spalcken vast gebonden worden.

DE I. Figuur toont, hoe Hippocrates, terwijl twee knechts het lidt uytgestreckt houden, de swachtels E. na de rechter handt toe, driemaal om het bezeerde lidt omrolt, ende voorts met vier, vijf, of meer omrollingen na

PLAET XXIX

Fol. 116

na boven toe leydt, tot dat hy een goet deel van het lidt heeft ingerolt.

De II. Figuur leert, hoe hy de tweede swachtel F. die twee mael soo lang is, als de voorgaende, op een contrarie manier omrolt, (want het voorgaende na de rechter handt, ende om hoogh, ende dit na de sincker handt toe om leegh omgewonden wort) te weten, een reys om de breuck, dan drie, vier, of meer reysen onder de breuck na beneden toe, tot op een goet deel van het lidt. De rest van de swachtel F. dat de Chirurgijn in de sincker handt heeft, moet wederom na boven toe omgerolt worden, tot dat het by het eynde van de eerste swachtel komt.

De III. Figuur verklaert, hoe hy de compressen I. met het nat bevochtight zijnde, na de lengte rondtom de breuck aenlegt, (soo dat de ruymte tusschen een ende de ander, de breedte van een dwars vinger niet te buyten gaet) ende voorts met de swachtel G. twee hoofden of eynden hebbende, vast maect, het eene eynde of hoofd na boven toe, ende het ander na beneden toe, en daer van daen wederom na beneden toe, tot aen het ander eynde omwindende.

De IV. Figuur geeft te kennen, hoe hy na den seven-daghen, op de welcke in 't gemeen de vrees van de inflammatie over gaet, de spalcken op de compressen, ende op de bandt G. de compressen vast houdende, leydt, ende met drie dwars-riemen of banden vast bindt. Want *Hippocrates de fract. text. 23.* beschrijft de genesing van de been-breucken met volgende woorden. Als dan (wel verstaende, na dat alle noodtsaeckelicke dingen reedt gemaeckt, de gebroocken beenderen by een gevoeght zijn, ende het lidt in een middelmatige figuur uytgestreckt is) moet men 't eerst met een linnen doeck binden, het begin van de eerste bandt alsoo op de breuck leggende, dat het de breuck vast houdt, maer niet hart't'samen druckt. Wanneer ghy om de selve plaets de eerste bandt drie reysen sult omgewonden hebben, soo brengt het met het om-

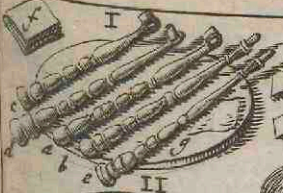
winden na boven toe, op dat het toevloeyen van het bloed tegen gehouden worde, ende laet het aldaer ophouden, want de eerste bandt, behoeft ten aensien van de tweede, soo lang niet te wesen.

Text. 27. De andere swachtel, in het begin wel op de breuck geleydt, ende een reys om de selve omgerolt, moet dan eerst na beneden toe gebraght worden, ende door het minder t'samen-drucken grooter ruymten doorloopen, op dat het te rugh magh gaen, op die plaets, op de welke het voorgaende heeft opgehouden.

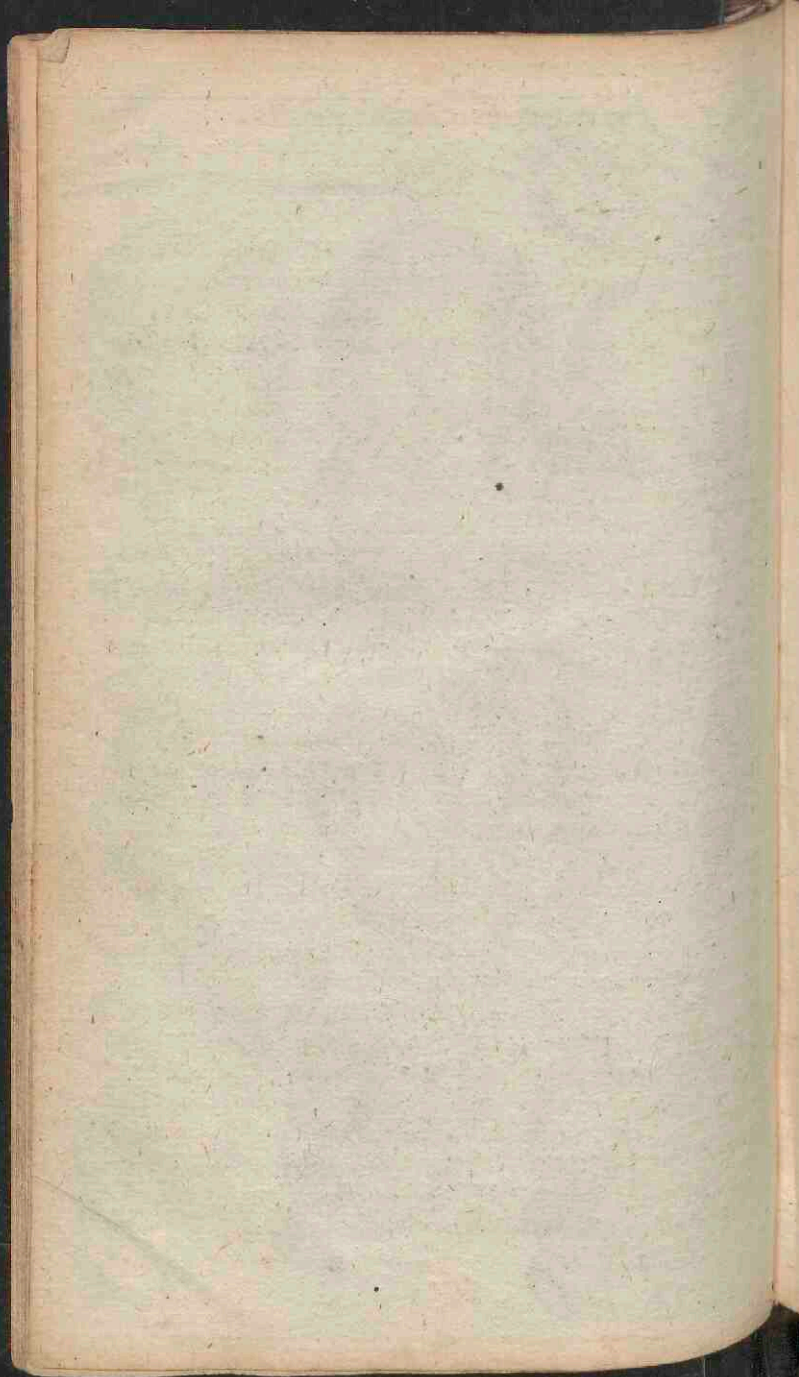
Text. 32. Daer na moet men de compressen matighlick met het *ceratum* (of een ander bequaem medicament) bezeert daer op leggen; want alsoo sullen sy lichter ende vaster aenhangen. Die daer na alsoo met swachtels moeten aengebonden worden (waer toe de swachtel met twee hoofden of eynden soo veel doet als drie andere swachtels) met een verwisselde order, dat men se dan na de rechter handt, dan na de lincker handt toebrengh, meestendeels van beneden na boven toe, al te mets oock van boven na beneden toe.

Text. 41. Maer als ghy (de vrees van de inflammatie over zijnde) de banden los hebt gemaect, soo moet ghy de spalcken aenleggen, ende met lossen banden vatten, soo dat sy rusten, ende het aenleggen van de spalcken in het minste de t'samen-drucking van het lidt niet vermeerdert.

Dit zy genoegh soo veel de generale genesing der beenbreucken ende ontledinggen aengaet.

De XXIX. Plaet.

Van het gereedschap, toestelling, ende manier van een fontanel te setten op de *suturam coronalem*, ende de selve te verbinden: de wonden van het hooft kruys-wijs wijder te maecken, ende de spleetjens van het beekeneel af te schrapen.

Hier behoorde ick wel een verklaringe te maecken, aengaende de vraegh, of het gebruyck van een *cauterium actuale* de *suturam coronalem* oock bequaem is, ende te pas komt? Maer alsoo *Iulius Caesar Claudinus*. 3. *Responsione Medicinali*; *Thomas Fienus*. lib. 3. de *cauteriis*; ende *Marcus Aurelius Severinus pyrotechn. Chirurg.* lib. 2. part. 2. cap. 11. op de selve ten vollen hebben geantwoort, soo wil ick my tot de uytlegging van de figuren deser Plaet begeben.

De I. ende VIII. vertoonen het gereedschap van die dingen, die voor, in, ende na de operatie vereyscht worden, te weten veelderhande instrumenten, een koolsblad met versche boter besmeert, een drie-dubbelde linnen doeck, ende een bandt met vier hoofden of eynden.

De II. Figuur. Het sterretje in de II. Figuur beduydt de plaets op de welcke de *sutura coronalis* ende *sagittalis* malkanderen raecken, ende by een komen; de welcke met het hayr, de dicke huyt, ende een *membrane* bedeckt, een Chirurgijn swaerlick vinden kan. Om desen dan te vinden, hebben soo wel de oude als nieuwe Chirurgijns veel ende verscheyden middelen ende manieren gebruyckt, die *Fabritius Aquapendente de Operationibus Chir.* fol. 6. al te mael verhaelt. Ick de manieren van *Avicenna*, de principaelste van de *Arabiers*, ende van *Celsus*, de voornaemste van de Latijnen tot een brengende en gelijk achtende, ondersoeck de t'samen-voeging van de *suturen*, als volght: Ick treck een draet van de midden van het eene, tot in de

midden van het ander oor, ende wederom eenen anderen draet van het tipjen van de neus in de wervel van het hoofd, na uytwijfing van de III. Figuur. Waer dan beyde de draden een kruys maecken, ende quansuys malkanderen door snijden, daer is de gefochte plaets daer de fontanel moet wesen, die men met inckt moet teyckenen als het hayr met een scheer-mes wech genomen is, gelijk in de IV. Figuur te sien is.

De V. Figuur beeldt af de manier van de operatie, alwaer de Chirurgijn met sijn sliicker handt het instrument (a) geensins gloeyende, vast houdt, met het welcke hy de huyl, met inct geteyckent, heftigh t'samen druckt, om redenen boven in de I. Figuur van de I. Plaet, maer met de rechter handt het instrument (b) wel gloeyende in het pijpen of kasjen van het instrument (a) insteeckt, het welcke, alsoo het oock de kracht heeft om in te snijden, omgedraeyt moet worden, wanneer het het beekeneel komt te raecten. De oorfaeck van het omdraeyen is, dat niet alleen door de *pores* van het been een uytgang aen de materic gemaeckt, maer oock de inflammatie van het *pericranium* verhindert wort, die anders lichtelick ontstaet, by aldien men het instrument niet omdraeyt.

De VI. Figuur is een bandt met vier hoofden of eynden: welcks voorste (h, ende i) onder de kin aen malkanderen vast gemaeckt worden; doch de achterste (k, ende l) moet men aen het achter-hoofd aen malkanderen naeyen; op dat de knoop, terwijlen de patient op de rugh leydt, met de t'samen-drucking geen waecken verwecke; dat dickwils een doodelicke inflammatie van het *pericranium* veroorsaect.

De VII. Figuur verthoont het bequame gebruyck van de bandt, ende de manier van het verbinden, om de medicamenten te doen blijven op de fontanel, die op de t'samen-voeging van beyde de *suiuren* ingebrandt is.

Maer waer toe dient dan het reedtschap in de I. Figuur, als 'er maer twee instrumenten tot dese wercking noodigh ende

ende genoegh zijn: het dient om de patient te bedriegen. Ick laet een leege stoel brengen, gelijk de Barbiers in haer winckels hebben; de eene zijde, het zy de rechter of linker zijde tegen de dagh ende het venster keerende, maer de rugge na de deur toe, om reden, dat de patient het gloeyende yser niet gewaer wert, dat men uyt de keucken brengen moet. De patient behoorlicken geset zijnde, so neem ick de instrumenten (c, d, e) op een houten tafelbort op de tafel leggende, maer het yser (a) houde ick in mijn sack verborgen, ende belast de knecht het yser (b) heymelick aen de meyt van de patient te geven, om wel gloeyende te maecten, maer niet eer te brengen, voor ende al eer men haer gloeyende kolen heet brengen. Na dat dit alsoo bestelt is, soo schraept de knecht het hayr met het scheer-mes af, gelijk de I V. Figuur aenwijft. Daeren-tusschen maeck ick de swachtel Figuur V I. de dubbele linnen doeck (f) by de I. Figuur, ende de andere dingen, gereedt, die na de operatie noodigh zijn: daeren-tusschen met de patient een praetjen maeckende, van de voortreflickheyt van dese Chirurgische wetenschap, ende (by aldien hy leergierigh is, gelijk dickwils gebeurt) van de qualiteyten der instrumenten ende andere dingen, die het gemoet des patienten van de vrees des vyers afkeeren. Alles gereedt zijnde, soo belast ick de knecht met luyder stem, dat hy met beyde de handen de patient aen de slapen des hoofts vast houde, (besiet de II. Figuur van de XXXI. Plaet) dat ick, achter de rugge van de patient staende, de samsamen-voeging van beyde *suturen* (Figuur III.) met de draden magh vinden, ende gevonden zijnde, met inckt mercke: (Figuur IV.) terwijl de plaets gemerckt wort, soo roep ick de meyt, dat sy het Comfoor brengt, op de tafel set, ende een van de yfers (c, d, e) matelick warm maect. Ondertusschen neem ick van de meyt, voorby ende na de tafel toe gaende, het instrument (b) wel gloeyt zijnde, ende brande alsoo de fontanel in de *suura coronalis*, dat het de patient nauwelicks merckt, alsoo

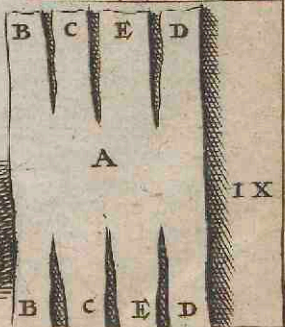
hy meent, dat het yfer tot het branden noodtsaeckelick, noch niet ter degen warm is. Dese manier van de patienten te bedriegen, kan men over al by de fontanellen gebruycken, om het *cauterium* verborgen te houden, ende de vrees van het vyer te minderen.

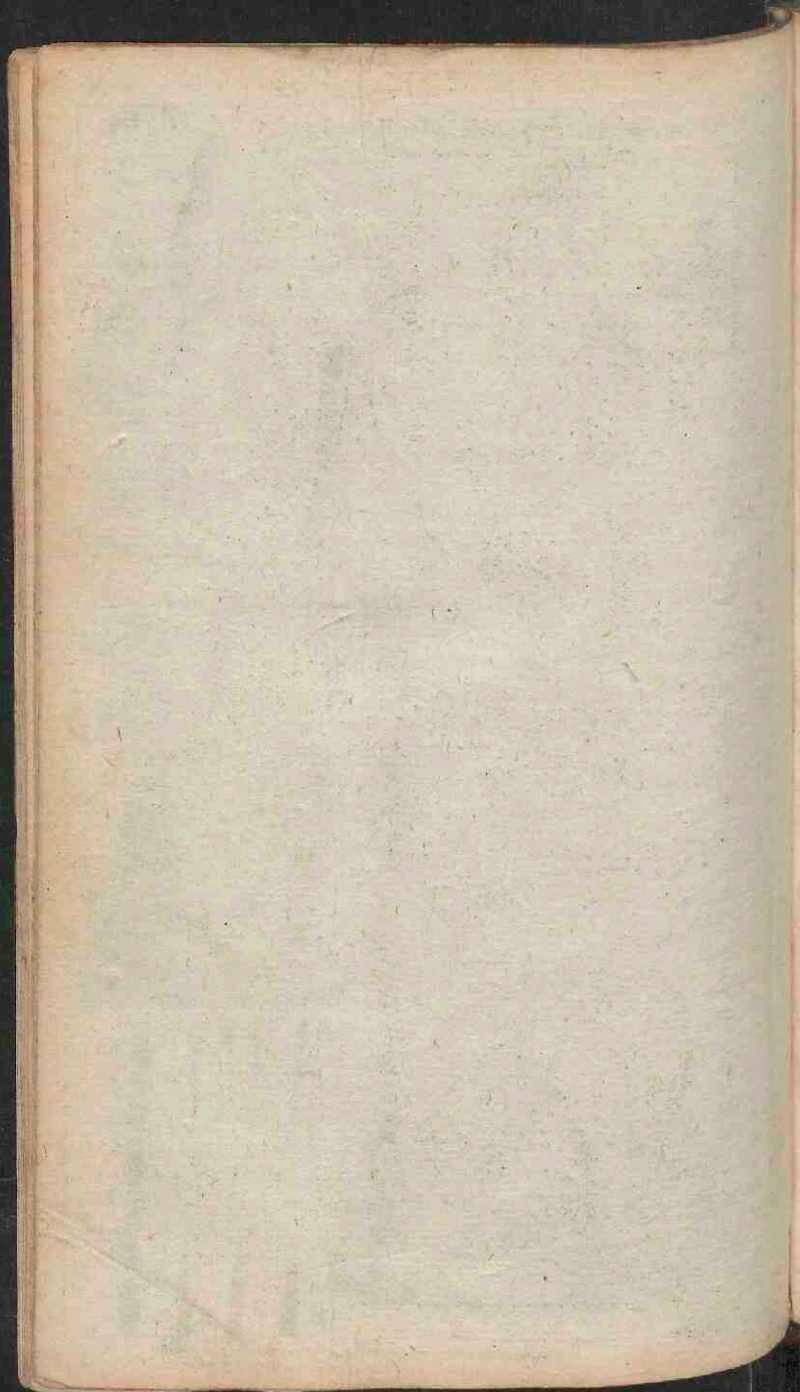
De VIII. Figuur is het gereedtschap ende toefstelling, tot het wijder maecten van de quetsuren des hoofts, ende het afschrapen van de spleten, die niet door beyde *laminas* door gaen.

De IX. Figuur in de wonden des hoofts, met bezeering van het beckeneel, is voor alle dingen noodigh, dat de hayren wech gedaen, ende met het scheer-mes afgeschraept werden. Het hoofd moet men bevochtigen met rosen-olie, nochtans wel toefsiende, dat nochte eenigh hayr noch olie in de wonde geraecke, alsoo sy in de wonden des hoofts niet en dienen. Daer na maect men kruyswijs de wonde wijder, 't en zy dat de *suturen* sulcks niet wilden toelaten. Des daeghs na het wijder maecten van de quetsuur moet de plaets van het instrument met inck gemerckt worden.

De X. Figuur. Den derden dagh na de insnijding schraept men met scheer-messen de swartigheyt van de inck wech. Nota, dat in het afschrapen de lippen van de wonde met linnen doeckjens, gelijk in het trepaneren in de V. Figuur van de XXXI. Plaet, moeten versten worden.

De XI. Figuur verthoont een barst of spleetjen midden in de afgeschraapte plaets, die met de schraep-mesjens noch moet wech genomen werden. By aldien de Chirurgijn versceekert is, dat het spleetjen niet deur gaet, soo moet hy de afschraping achter wegen laten, ende het werck de natuur bevelen, die al te mets een schubbe of schilfertjen met het spleetjen (n) pleeght af te scheyden. Maer by aldien het vermoeden is, dat het spleetjen deur gaet, soo moet hy het afschrapen dat het t'eenemaal verdwijnt, ende het beckeneel over al gelijk verschijnt, Figuur XII.

De XXXI. Plaet.

Van het gereedschap ende manier om de wonden des hoofts op het satsoen van een drie-hoeck te snijden, het cranium of beckeneneel met de modiolis of foretjens door te boren; ende het hoofd met de fascia of bandt Cancer genoemt, te verbinden.

DE I. Figuur is het gereedschap ende toefstelling van de instrumenten, noodigh tot het wijder maecken der wonden des hoofts, ende tot het trepaneren of doorboren van het gebroocken beckeneneel.

De II. Figuur toont een quetsuur wijder gemaect op het satsoen van een drie-hoeck, met het mesjen (a) in de I. Figuur, want de quetsuur kruys-wijs te verwijderen kan hier niet toegelaten worden van wegen de *sutura coronalis*, ende de *musculus temporales*. De snijding begint van het voorhoofd: anders souden de kleyne adertjens van de *musculen* in de slaep des hoofts over dwars deurgesneden worden. De drie-hoeck wert gesocht in de rechter zijde van de spleet of barst des beckeneneels, alwaer men de *modiolis* of het foretjen magh gebruycken, de welcke de *sutura coronalis* van de lincker zijde niet soude willen toelaten, het hoofd houdt men met de handen vast, ende onderiturt het met een kussen, dat het vast blijft.

De III. Figuur. Alhier siet men een wonde des hoofts als een drie-hoeck wijder gemaect, ende het beckeneneel ontbloomt, met een naeuwe spleet of barst, door de welke de materie tot de *membranen* neder sackende, niet kan gelost worden: soo moet dan het beckeneneel aan die zijde van de spleet, met het sterretjen gemerckt zijnde, door de *trepanum* uytgesneden werden, om de materie een uytgang te maecken.

Die het beckeneneel sal trepaneren of doorboren, laet hem gaen tot de patient, versien zijnde met de instrumenten, in de I. Figuur afgebeeldt, te weten, met de boor,

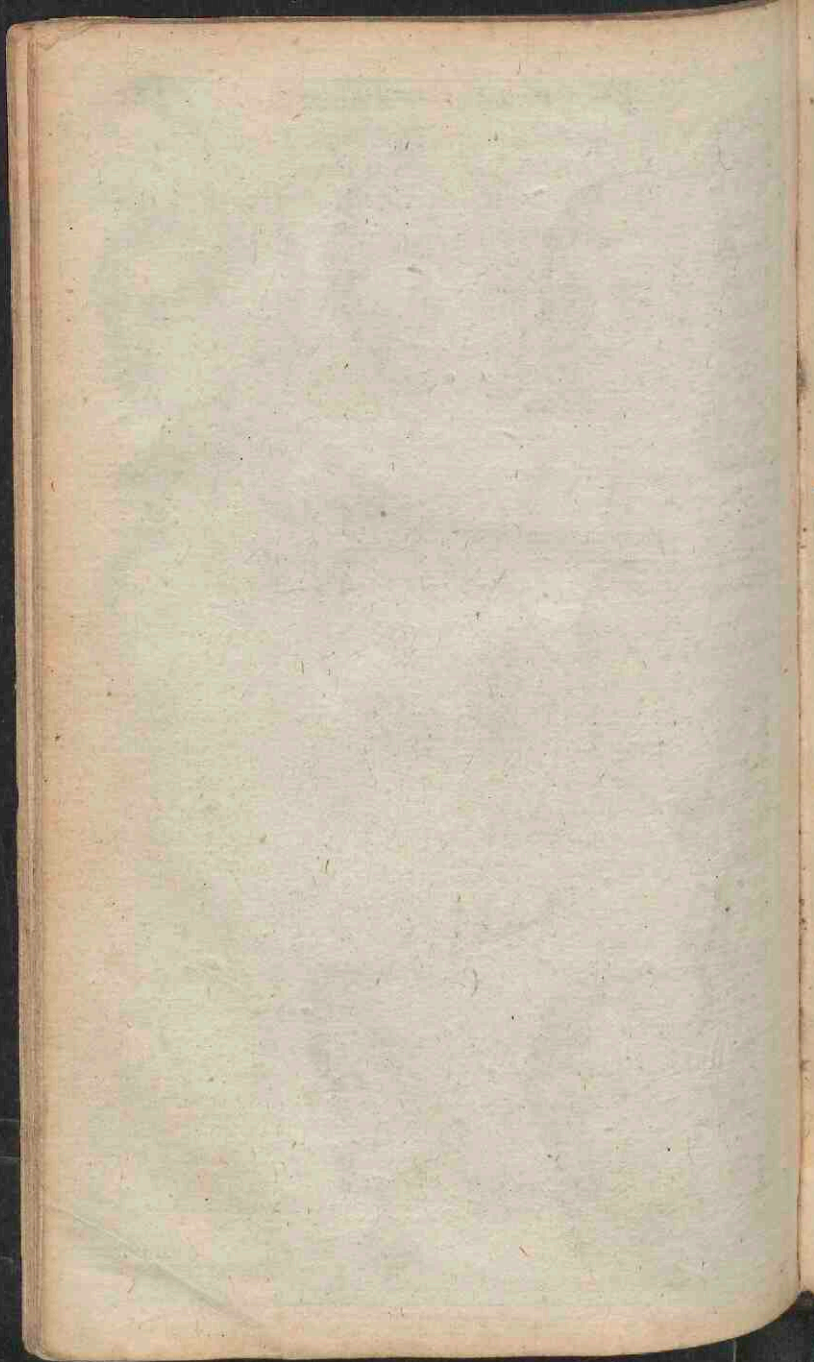
met *modiolus mas* (b) of het foretjen, het mannetjen, ende de twee *foeminae* (c, d) of foretjens, de wijfjens, de twee *specillis* (e, f) de treck-tang (h) ende het *instrumentum lentulare*, ende de *vectis* (i) laet hem daer na die dingen ge-reet maecken die op het tafelbort in de I V. Figuur leg-gen, als mede de swachtel in de X. Figuur.

De I V. Figuur wijft aen een glas vol rose-water (a) waer mede de linnen doeckjens, die op de kanten van de wonde moeten geleyt worden, vochtigh gemaect wor-den, (b) een root zijden lapjen met rosen-olie vochtigh ge-maect, ende aen een draet hangende, (c) het klootjen uyt het drooge pluck (d) gemaect, om te stoppen in het gaet-jen, dat met de *modiolis* of foretjens moet geboort worden, ende verhinderen, dat de materie van de quetsuur op de *membranen* van de hersenen niet komt te vallen; de kloot-jens die men tot het bloot beckeneel gebruyckt, (e, e) want droogh by droogh best past. De klootjens (f) besmeert met het *digestivum* (g) om de kanten van de quetsuur te digere-ren; een enckel liniment op een linnen doeck gestreken (h) een dry of vier-dubbellinnen doeck (i). Het beentjen (k) wort met 't yfertjen (l) uyt 't foretjē 't wijfjen uytgestoten.

De V. Figuur. Alle dingen dan gereet gemaect, 't hoeft onderstut, ende de lippen of kanten van de wonde met de doeckjens beleyt zijnde, soo moet de Chirurgijn de *modio-lus* of het foretjen gebruycken, dat in de midden een punt heeft, ende met een sterretjen in de I I I. Figuur gemerckt is, met de welke hy het trepaneren of doorboren sal begin-nen, de welke de *modioli foeminae* of foretjens, de wijfjens voleynden. *Porradius* vermaent hier de aenkomende leerlin-gen in de Chirurgie, alsoo na de leer van *Hippocrates Aph. 1. sect. 1.* de experentie ende ondervinding sorgelick, ende pe-riculeus is, dat sy hun dickwils oeffenen met het deurbo-ren der beckeneelen van de doodts-hoofden, leggende in plaetse van de *dura mater* een papier onder het beckeneel.

De V I. Figuur vertoont een beckeneel op de zijde van de barst of spleet met de *modiolis* of foretjen uytgesneden.

De VII. Figuur. De kanten van het gat worden alhier gladt gemaect met het *scalprum lenticulare*.

De VIII. Figuur beelt af hoe men het doeckjen met olie bevochtigt, ende aen een draet hangende, op de *membranam* laet neder-sacken, ende daeghlicks wederom uyt-treect, uytgetrocken zijnde, moet 'er dagelicks weder een ander in de plaets geleydt worden.

De IX. Figuur is den doeck of bandt, *Cancer* geneemt, de bequaemste van alle banden, om in de wonden des hoofts t'samen te houden, zijnde in de midde by A. breed, ende hebbende aen beyde zijden vier hoofden of eynden, van de welcke de twee met D. D. geteyckent, van de slaep van 't hooft komen, aen het achter-hooft ophouden, alwaer sy moeten t'samen genaeyt worden. De twee (B. B.) komender van het achter-hooft, ende worden aen het voor-hooft t'samen gebonden. De twee CC. worden achter ende twee voor de ooren EE. afgebogen, ende onder de kin t'samen geknoot, of gebonden.

De X. Figuur is een hooft met de bandt *Cancer* gebonden; de eynden D. worden eerstelick aen het achter-hooft, 2. C. onder de kin, 3. D. in 't voorste deel van het hooft, boven het voor-hooft, 4. ende de eynden E. onder de kin t'samen gevoeght, ende gebonden: doch moet het hooft seer sacht verbonden worden, dat het alleen by een houdt, maer niet t'samen druckt.

De XXXII. Plaet.

De manier om het neder-gedruckte beckenel op te lichten met de hef-boomen, of elevatorien; de beentjens, de membranen van de herffenen steeckende, met tangen af te scheuren; de ruimten tusschen de gaten met de foretjens gemaect, met de draey-zaegh uyt te snijden; ende de generale genesing van het hooft.

DE I. Figuur. Wanneer de nederdruckingen en inbuygingen, of inblutlingen des bekenels, met de hef-

boomen of *elevatorien* in de VII. Figuur van de II. Plaet, ende in de II. III. ende IV. Figuur van de III. Plaet niet kunnen opgelicht worden, soo moet het becke-neel aen de gefonde zijde van de spleet of barst twee mael, of soo dickwils het sal van nooden wesen, met de *modiolis* of foretjens doorgeboort, ende de tusschenstaende ruymten met de draey-zaegh van de V. Plaet uytgesneden worden, op dat men die soorte van een *elevatorium* onder het becke-neel magh steecken, die noodigh sal bevonden worden.

De II. Figuur verthoont de oplichting van een ingedrukt becke-neel met het drie-voetige *elevatorium* in de III. Figuur van de III. Plaet door de boor A.

De III. IV. V. Figuur wijzen aen het gebruyck van de tangen, met de welcke de beentjens, die de *membranen* van de hersenen kunnen steken, ten deelen afgesneden, ten deelen afgedrukt ende afgenepen worden. Siet beneden de aenmercking van *Marten Kunts*, ende *Michael Schnijder*.

In de VI. Figuur wort de bewaerder van de *membranen* geset onder het beentjen, dat met de tangen moet afgesneden worden, op dat de *membranen*, de hersenen bekleedende, niet bezeert worden.

De VII. Figuur. Alhier wort een ingebogen becke-neel met de hefboom of *elevatorium* van *Parvus* opgelicht.

De VIII. Figuur. By gebreck van de voorschreven tangen, wordt het beentjen oock vlijtigh gevat ende afgenomen met dese tang, als maer de bewaerder van de *membranen* van te voren daer onder gesteecken is, gelijk uyt de V. Figuur blijkt.

De IX. Figuur. Doen ick de draey-zaegh of treck-zaegh noch niet en hadde, soo plagh ick de ruymten tusschen de twee gaten oock met dit zaeghjen door te snijden ende uyt te nemen.

De X. Figuur. De ruymte tusschen de gaten uytgesneden zijnde, soo kan men alderhande *elevatorien* of hefboomen onder steecken, doch wort de gene gekosen, die de bequaemste wordt bevonden ende geoordeelt. Tot dese

dese I. Plaet behoort oock de I. Figuur van de volgende Plaet, die het gebruyck van de boor aenwijst, door de welke de steeking, het beckeneel noch niet doordringende, of noch in twijffel zijnde, wort wech genomen.

Maer op dat de Figuren van dese ende de voorgaende Tafels, handelende van de quetsuren des hoofts, te beter mogen verstaen worden, soo sal ick haer gebruyck kortelick in order ophalen, doorloopende de siekten van het beckeneel, *membranen* ende *herffenen*, uyt het quetsen of bezeeren ontstaende.

Van de alderstechteste quetsuur des hoofts.

DE enckele ende slechte quetsuren alleen uyt de incisie van 't vel, tot op het *pericranium*, nochtans sonder des selfs schade gebraght zijnde, ende geen toevallen hebbende, worden aen een gevoeght, ende aen een behouden, of door het aen een hechten met een agglutinerent medicament, of worden genesen door het vervullen met vleysch. Dese laetste manier schijnt veyliger te wesen dan de eerste, om dat de huyl t'eenemaal opgesneden zijnde, het bykans onmooghlick is, dat het *pericranium* niet medegequetst soude worden.

Van de wonde des hoofts, met een bezeering des pericranii, van de alteratie des pericranii, ende de sedes of plaets van het instrument.

DE resterende wonden met de bezeering van het *pericranium* of de *sedes* of plaets van het instrument, moeten door het genereren van het vleysch genesen worden. De eerste worden niet vlytigh t'samen gehecht, noch door agglutinerende medicamenten by een gevoeght; drie redenen, die *Hieronym. Fabrit. ab Aquapend. lib. 2. penteuch. cap. 16.* by brengt; de andere oock niet, op dat de handoperatien, by aldien sy misschien noodtsaeckelick zijn, sonder

sonder pijn mogen in 't werck gestelt worden. Wanneer dan van de eerste ure af, dat de quetsing alleen door de incisie van het *pericranium* is geschiet, de Geneesmeester tot de patient geroepen is, soo moet hy de wonde terstont wijder maecken met klootjens, uyt werck van hennip gemaect, ende met het wit van eyeren wel geslagen, bevochtight, op dat het vloeyen van het bloet te rugh, ende de kanten van de wonde van malkanderen gehouden wert; voorts de partyen dichte by sal hy oock smeeren met warm gemaecte astringerende olien, die de inflammatie afkeeren, ende sal mede oock gebruycken een bequame bandt (die men *cancer* noemt, ende te sien is in de IX. ende X. Figuur van de XXI. Plaet) met een dreedubbelde linnen doeck, op dat de bezeerde partyen van de locht, de hoofwonden seer schadelick zijnde, niet meer beschadight werden, of de medicamenten op de quetsuur geleydt, niet af vallen: van de *fascia* of bandt staet hier aen te merken, dat de eynden DD. aen het achter-hoof met geen knoop t'samen gebonden, maer t'samen genaeyt moeten werden, aengesien een knoop veel hinders doet, ende veel waeckens met pijn veroorsaect.

Op den tweeden dagh na de bezeering, moet hy het werck, ende al dat in de wonde van vreemde dingen bevonden wert, wech doen, ende het bloet gestemt, ende de hayren rondtom met het scheer-mes afgeschraept hebbende, soo sal hy klootjens van pluck geformeert, ende met een digestijf besmeert, in de wonde doen, het *ceratum diapalmæ* met de tang doorgeboort, ende met de salf van het *linimentum simplex* besmeert, als mede een compres van dreedubbelde linnen daer op leggen, verbinden, ende de voorsyde smeeringen oock niet verwaerloosen. Met dese operatie sal hy soo lang aenhouden, tot dat 'er goede, witte, ende niet stinckende etter voor den dagh komt.

Wanneer het hem dan laet sien, soo sal hy onder het digestijf daeghlicks eenigh *detergens* mengen, om de wonde te

te reynigen, tot dat sy t'eenemael fuyver ende reyn is, ende altijd continueren met het gebruyck van de driedubbelde linnen doeck, ende de bandt met salvingen of opsmearingen.

De wonde van de vuyligheden gefuyvert hebbende, soo sal hy fijn best doen om vleysch te teelen. Dies wegen hy het *unguentum sarcoticum*, (ende met de rosen-olie, gelijk eenige onbedrevene Barbiers plegen te doen) op droogh pluck gesmeert, sal opleggen, met het *ceratum diapalmæ* alleen daer over, voorts een driedubbelde linnen doeck in roode wijn, of een astringerende *decoctie* gevat ende uytgedrukt, ende eyndelick de bandt. Hier mede sal hy voortgaen, tot het vleysch volkomentlick gegeneert is.

By aldien het been ontdeekt zijnde, van de locht of alleen gealtereert (indien het maer twee uren in de selve hadde geweest) of oock swart wierdt (indien het langer daer in mochte geweest zijn) soo moet men't dan eerst van alle kanten afschraperen, tot dat het fijn couleur verliest, of dat 'er bloedt na volght: te weten als 'er goet etter, ende een fuyvere wonde verschijnt. By soo verre de Chirurgijn dese tijdt in acht sal genomen hebben, ende het been een reys afgeschraept, met hooft-poeyers bestroyt, ende met drooge pluck behoorlick sal gehandelt hebben, soo sal hy het selve daeghs daer na, wel verstaende na de afschrapering, met vleysch overtrocken vinden, want men niet moet luyfteren na *Jacobus Berengarius Carpensis*, lib. de tract. cran. cap. 42. gebiedende dat men alle dagen het gealtereerde been met het *raspatorium* of de schraper sal afschraperen, aengesien de rasping de voorsyde tijdt te werck gestelt, genoegh is: maer voordien behoorlick tijdt begonnen, meermaels moet herhaelt worden, niet sonder perijckel van de patient, om dat op soodanige manier het *raspatorium* allencxkens bykans op het *diplois* of tweede tafel van het beckeneel komt. Die gene, die wat vervaert zijn, laten dese afrasping

ping van het gealtereerde been op de natuur aenkomen, maer verlengen de geneſing.

De wonde met vleyſch vervult zijnde, moet men eyndelick met de huyt overtrecken, door middel of van drooge linimenten alleen, of oock met het *ceratum divinum* over de ſelve geleydt. Met deſe feer veylige ende ſeeckere manier van geneſing, heb ick ontellick veel patienten te recht geholpen; doch van te voren de *universalia* gebruyckt, ende het regiment van de onnatuurlicke dingen in acht genomen hebbende; Van de ſelve zijn noch in 't leven, *Iohannes Petrus Wils van Vlm*, die op den 13. Meert in 't jaer 1643. behalven eenige fracturen van het *cranium* of herſtebecken, noch drie wonden in het *pericranium* met knodfen zijn geſlagen geworden. *Iohannes Rudolphus Straus van Kafenburg*, Keucke-meester des Graven van *Walnſteyn*, wiens beekeneel ick heb bevonden dicht by de *sutura coronalis* dwars ingefneden of ghouwen te zijn: dat in 't jaer 1645. den 13. Auguſti geſchiet is. *Melchior Frick*, een Volder van *Vlm*, op den ſelven dagh van 't ſelve jaer gequetſt. *Iohannes Bucher*, een Huysman van *Aich-Sadt*, die den 13. Meert in 't jaer 1642. dicht by de *musculus temporalis* of muys van de ſlaep een quetſuur in het *pericranium* kreegh; ende *Erhardus Velfeker van Bambergh*, Diſpenſier van de Amptman *N. Salis*, die in de maent van Junius des jaers 1645. met een hoofd-wonde gequetſt, cyndelick ten huys van de Scherprichter van *Vlm* van my is geneſen geworden, *Matthæus Stoeltzlinus* my in de geneſing de handt biedende.

De plaets van 't inſtrument verſchijnende, moet ter ſtoot na het wijder maecken, 't welck met het meſjen geſchiet, afgeraspt worden. Daer na handelt men de wijder gemaecte wonde, ende het beekeneel met de *raspatorien* of ſchrapers afgeſchraept, met de behoorlicke medicamenten.

Een hoofd-wonde met de ontblooting van het herffecken, en een fractura capillaris, of hayr-spleet, niet door gaende.

En voorsichtigh Medicus ontboden zijnde, om een korte hoofd-wonde te genesen, in de welcke het beekeneel ontdeckt is, sal terstont de hayren, met gemeen olie genat, afschraper, ende de gelegenthey van het been nacuw ondersoecken, of met het *specillum* of tintel-yser, of met de oogen, of met beyde t'seffens; De fracture, barst of spleet gevonden hebbende, of uyt de voorgaende ende tegenwoordige toevallen eenige fracture vermoedende, of oock maer dies wegen in twijffel staende, soo sal hy terstont tegen het gemeene gebruyck der Barbiers met het recht uytgestreckte mes in de II. Figuur van de I. Plaet, kruyswys (na uytwijfing van de IX. Figuur in de XXIX. Plaet, of op het fatsoen van een dry-hoeck, op de manier in de II. Figuur van de XXX. Plaet voorgestelt, wanneer de *sutures*, ende voornamentlick de *musculi temporalis* geen kruys-wijse incisie toelaten) de wonde wijder maecten, op dat het ontbloote been de noodtsaeckelicke *manuale* operatie (veyligh ende sonder quetsing van de gevoelige partyen) met de schrapers of boor in 't werck gestelt, toelate: echter indien de noodtsaeckelicke afrasping of de trepanering, sonder de wonde met het yser wijder te maecten, konde geschieden, soo moet men de incisie eenemaal achter wegen laten.

De wonde na de konst wijder gemaect zijnde, soo sal de Geneesmeester terstont de lippen van de selve, ende het *pericranium* van de substantie des beekeneels met de nagel van de duym, ende voorste vinger van de rechter handt afscheyden, op 't been drooge pluck leggen, de resterende wonde met ballekens uyt werck van hennip gemaect, met wit van eyeren genat, ende met de *putois stegnoticus* bestroyt, vullen; niet alleen om het bloet te stempen, maer oock

oock de wonde sonder moeyte tot op den volgenden dagh open te houden, dat se niet t'samen valt. Daer op sal hy dan leggen het *lirimentum simplex* op een kleyn linnen doeckjen gestreecken, (dat het maer de kanten van de wonde omvat) ende het selve bedecken met het *emplastrum* of *cataplasma Hippocratis*, daer op volgen sal de *fascia* of bandt *Cancer*, na dat de naeste partyen met astringerende olien bestreecken ende besmeert sullen zijn.

Den volgenden dagh, na dat het werck is uytgenomen, het bloedt gestilt, ende de wonde van alle vreemde dingen gesuyvert, soo sal hy met een pen inckt over de spleet trecken, het beckeneel met drooge pluck besorgen, doch de lippen der wonde met eenigh digestijf bestrijcken, het *linimentum simplex* opleggen, met het *emplastrum Hippocratis* bedecken, de naeste partye met het smeeren tegens de inflammatie bewaren, ende met de bandt *Cancer* de wonde verbinden.

In de derde visitatie of besoecking, de wonde los gemaect, ende de ooren van de patient, gelijk sommige willen, met wolle verstoppt, het hoofd in een deeghlick postuur geset, ende met kussens onderstut zijnde, soo moet hy de spleet of barst, die de Kantoer-inckt, of liever Druckers inckt (die *Iul. Caesar Arantius comm. in Hippocr. de vulneribus capitis* beter acht, als de ander inckt, van wegen het *Calchantem* of de *vitriol*, die bijtende is, ende tot de gemeene inckt gebruyckt wert) ingedroncken met de *raspatorien* (in de X. Figuur van de XXX. Plaet) na de lengte afraspen, beginnende van het breedste *raspatorium*, ende voorts traps-wijs gaende tot het naeuwste, tot dat de spleet t'eenemaal wech, ende het been daer onder wit ende gefondt verschijne, 't welck een seecker ende vast teycken zijnde, sal hy het affschraepfel dickwils van de *raspatorien* afnemen, ende seer wel toe sien, dat hy de huyl of het *pericranium* daer mede niet en quetsse: het welcke hy daer mede sal voorkomen, als het hoofd van de patient onder het

het wercken stil ende geruſt wort gehouden, ende de lippen van de wonde over al met linnen doeckjens bewaert zijn, befiet de V. Figuur in de XXX. Plaet. Eenige natten de *raspatorien* met roſen-olie, om ſe te beter te doen loopen; maer om dat ſulck beſmeeren de ſnee van de *raspatorien* ende meſſen bot maect, ſoo pleegh ick de ſelve te veranderen, ende het een na het ander te gebruycken.

Op het been behoorlick ende genoegh afgeraspt zijnde, moet men droogh pluck leggen, (want op het bloote ende geraspte beekeneel geen *digestivum*, nochte eenige ſalf of vertigheyt) ende op de lippen van de wonden een *digestivum* op gepluckt linnen geſtrecken, gebruycken, ende dat met het *linimentum simplex*, ende het *cataplasma Hippocratis* bedecken. De gewoonlicke ſtrijcking of ſmeering van de naefſt-leggende partyen, tot afſwering van de toevloeying, niet vergetende, ende dan met de bandt *cancer* de wonde verbindende.

Als 'er goede etter te voorſchijn komt, ſoo dient 'er eenigh detergerent middel onder het digeſtijf gemengt te worden, tot dat de wonde t' eenemaal ſuyver is, geſuyvert zijnde, moet men hooft-poeyers op het afgeſchraapte been ſtroyen, ende drooge pluck daer op leggen, doch tot de lippen van de wonde het *unguentum ſarcoticum* gebruycken, en dit alles bedeckende met het *ceratum diapalma*, ende een driedubbelde linnen doeck in een *decoctie* van wijn ende ſterckende medicamenten uytgedrukt, ende met de bandt *cancer* ſonder eenige olien daer toe te nemen: De wonde met vleyſch vervult, moet dan met de *Epulotiſche* medicamenten toegeneſen, ende met een huydt overtrocken worden. Op deſe manier zijn *Iohan. Rudolphus Straus à Kaſenburgh*, ende *Casparus Wirib*, Molenaer van het Gaſthuys tot *Vlm*, geneſen, die dicht aen de *sutura coronalis* een hayr-barſt hebben gehad, die niet doorging.

Een hooft-wonde met een doorgaende fractura capillaris, of hayr-scheur of breuck.

Wanneer de Chirurgijn, met de raspatorien dus doende zijnde, een barst of spleet komt te vinden, die door de tweede tafel penetreert of doorgaet, soo moet hy in geenderley manieren trachten de selve met de raspatorien of schrapers wech te doen, (na de mael de membranen of vellen der hersenen bekleedende, door de selve lichtelick kunnen geoffenseert worden) maer de Chirurgische operatie aen een zijde stellende, met uytdroogende remedien alleen te werck gaen, als alleen in soodanigen toestandt, de kracht hebbende om de patienten wederom op de been te brengen, want by soo verre men met de afrasping in tijds op-past, soo is geensins te vreesen, dat de natuur de materie, die door het spleetjen op de dicke membranen of huyl der hersenen (buyten twijffel in kleyne quantiteyt) afdaelt, niet soude kunnen resolveren of doen verdwijnen. Mede sal na het afraspen, de *dura mater* door het spleetjen in de tweede tafel overblijvende, niet met alle ontfangen, alsoo de excrementen of vuyligheden van de quetsuur tot het vloeyen bequaem, van het drooge plucksel uytgedrooght worden.

Somtijds kan het gebeuren, dat het been met de raspatorien afgeraspt, ende met uytdroogende middelen gehandelt, een schubbe of schilfer van hem scheydt, op dat de wegh tot de uytgang der vergaderde materie boven de *membrana*, groot ende suffisant magh wesen. Dese scheyding heb ick aengemerckt in de genesing van *Georgius Sturtzel*, die in 't jaer 1639. aen de rechter zijde van het voorste deel des hoofts een hayr-spleet of barst (die nochtans door beyde tafelen des beckeneels penetreerde of door ging) gekregen hebbende, na de afrasping des spleets of de binnenste tafel, ende ontlassing van een schubbe van selfs komende, in het Siecke-huys tot *Vlm* seer voorspoedlick is genesen geworden.

By soo verre cenige sware accidenten ende toevallen een spleet of barst in de tweede tafel vergeselschappen, die een overvloedige vergaderde materie tusschen het beekeneel ende de *membrana* te verstaen geven, soo moet men sonder vertoeven het beekeneel *trepaneren*, ende alle de *raspatorien* op een zijde setten: volgende hier in het seggen van *Hippocrates text. 2. de vulneribus capitis*. Na dat ghy het been met de scheer-messen sult afgeschraept hebben, by aldien het u schijnt een sectie of snijding te willen vereysschen, soo snijdt het, ende laet niet toe dat de saeck boven den derden dagh uytgesteld wordt, voor ende al eer ghy u tot de incisie begeeft, maer sult het binnen de selve tijdt snijden.

Een hoof-wonde met een oogenschijnlicke maer kleynen barst van 't cranium of beekeneel.

WAnneer men uyt gelegentheydt van de slaghe uyt de hoedanigheydt des instruments, ende de toevallende accidenten verseeckert is, dat de spleet door gaet, soo is het tijdt, dat de Geneesmeester groote neerstigheydt gebruyckt in het ondersoecken ende overdencken, of de barst breed en groot genoegh is tot het lossen van de materie, die door de selve op de dicke *membranam* van de hersenen is afgevloeyt. Is hy niet groot of breedt genoegh, soo moet men tot het *trepaneren* sijn toevlucht nemen. Voor al is 't noodigh, dat de Medicijn oft Geneesmeester, om alle praet van de malle luyden voor te komen, het perijckel voorsegge; want alle naeuwe breucken des beekeneels de uytgang van de materie verhinderende, zijn al tijdt grooter perijckel onderworpen, dan de gene die een behoorlicke ruymte tot de uytgang der materie hebben. Daer op behoort hy terstondt, om sijn operatie op het beekeneel by der handt te nemen, de wonde al te naeuw zijnde, met het mesjen kruys-wijs, of drie-hoekigh (na dat het de bezeerde plaetse mede brengt) wijder te maecten, de lippen van de wonde, en de huydt van het

beckeneel met de nagels van het been af te halen, op het been drooge pluck, ende op de lippen pluck met een *flegnoticum medicamentum* of stoppende medicament te leggen, ende voorts na de manier van de quetsuren des *pericranii* met de rest voort te gaen.

Op den tweeden, of ten hooghsten den derden dagh na de bezeering, (als 'er een sterckte van een beentjen, principa-lick aen de panijskel, of *dura mater* gevoelt wort) soo moet het herffe-becken met de *modiolis*, of kleyne foretjens getrepaneert worden, terwilen de patient noch by sijn krachten is: overmits na de drie dagen, ende soo lang als 'er een inflammatie tegenwoordigh of naeckende is, het gebruyck van de foretjens voor seer periculus moet gehouden werden: soo *Paulus lib. 60. cap. 90.* in de Somer den sevendenden, ende in de Winter den veerthienden dagh verwachten, want de trepanering om de selve tijdt seer late hulpe by brengt, ende de krachten van de patient verflapt zijn, als mede te vermoeden is, dat de materie de panijskels of *membranen* van de herffenen alreets heeft aengetast; Daerom de Geneesmeester in 't begin tot de patient geroepen zijnde, geen vlijt sal sparen om met seer groote spoedigheyt de nootlaeckelicke operatie aen te vaerden, (hem alleen, gelijk sommige willen, wachtende voor de volle maen, een tijdt, in de welke de herffenen vermeerderen, en het herffe-becken meerder naderen, dichter by komen, waer door een Chirurgijn met de *modiolis à l'avis* niet versien zijnde, 't selve met de *membranen* lichtelick bezeeren kan.) Ende tot dese spoedigheyt van de operatie sal hem principa-lick oock aendrijven de t' samendruking, ende het steecken van de panijskels of *membranen* der herffens, die seer haest de apostematien ende quade accidenten plegen te volgen, na het seggen van *Guido de Gauliac. de vulneribus.* Soo sal hy dan uyt de wonde met 'er haest wech doen, dat wech gedaen behoort te werden, het hoeft vast ende onbeweeghlick maecken, de lippen der wonde met linnen doekjens konstigh bedecken (Figuur V. Tafel XXX.)

op datse van uytterlicke locht, of het aenraecken der instrumenten niet geoffenseert worden. Dan sal hy door het trepaneren het herssebecken openen met de *trepanum* dicht by de spleet (Figuur III. Tafel XXXI.) op een leeger plaets, ('t en ware de *furura* of naedt dichte by zijnde, ende om seeckere redenen, soo veel mogelick, moettende gemijdt worden, sulcks verhindert) want de leeger plaets geopent zijnde, een vaerdiger ende lichter uytgang verleent, aen de materie boven de dicke *membrana* haer beyde vergadert hebbende; doch eerst moet men het *modiolus mas* of het manneken gebruycken, dat in de midden een boute heeft, ende behoorlicken omdraeyen, tot dat hy een soodanige rondigheydt in het beckeneel heeft ingedrukt, dat de *modioli foeminae* of wijfjens daer in kunnen passen, ende vast staen. Het manneken uyt de *trepanum* uytgenomen zijnde, soo steekt men het wijfjen in sijn plaets, ende draeyt het sterck ende gelijk om, even als het manneken van te voren is omgedraeyt (tot dat het tot de *laminam vitream* of glazen tafel gekomen is) het selve al te met eens verwisselende, op dat het door het omdraeyen niet al te heet en werde. Het doopen van dese boortjens, of foretjens in olie, by de Ouden gebruyckelick, berispen de hedensdaeghsche Meesters, om dat alle olyachtige dingen de beenen tegen zijn, ende daer en boven de snee ende scherpte van de instrumenten bot maecken. Wanneer men nu soo lang heeft geboort ende getrepaneert, dat men eyndelick tot op de glazen tafel is gekomen, soo moet de boor niet alleen voorzigtiger ende zachter neder gedrukt, maer oock dickwils uytgenomen worden, om de gissing hoe veel beens noch resteert, om door te boren. Hier moet men oock geen navolger zijn van *Glandorpius*, die met trepaneren voortgaet, tot dat het uytgesneden deel van het beckeneel aen de *trepanum* hangen blijft: maer wanneer het been bykans uytgesneden, begint te waggelen, soo moet de Chirurgijn met het kleynste ende slapste *elevatorium* of heffertje,

Figuur VII. Tafel II. (tuffchen het waggelende ende vaste been gefteecken hebbende) 't felve fachtjens over ende weder bewegen, ende met het getande deel van het treck-tangetjen uythalen.

Nota. De operatic dient van wegen het bloet, uyt de *diplois* vloeyende, niet uytgeftelt, maer voorsichtiglick daer mede gefpoeyt ende gehaest te worden: Want het bloedt na het trepaneren ende uythalen van het beentjen, op de *membrana* gelooopen, moet men fachtjens met katoen om de fchroef van het *speculum* of tintel-yfer, afvegen, ende het gat, met behulp van de boortjens getrepaneert, met een klootjen, uyt drooge pluck gemaect, verftoppen, dat de vloedt terftondt fal stillen.

Het trepaneren ge-eyndight, ende het bloedt geftempt zijnde, soo moet de rouwigheyt en fcherpte van 't gat met het instrument *lenticulare* gladt gemaect worden, Tafel XXXI. Figuur VII. Indien een gat, met de boortjens gemaect, niet genoegh fchijnt te zijn, soo moet men noch een ander maecken, gelijk uyt de historie van *Happellius*, *Hebschius* ende *Schneiderus* beneden fal blijcken.

Als dese dingen na behooren in 't werck gefleit zijn, soo moet men op de harde *membranam* door het gat een doeckjen of lapjen van roode zijde, of wit linnen laten facken, rondt gelijk een tafelbort, aen een draet gebonden (om wederom uytgetrocken te konnen worden) ende in warm rofen-olie ingedoopt, Tafel XXXI. Figuur IX. dienende tot dien eynde, dat het de afklimmende materie in etter verandert, ende de *membranen* van wegen de beweging, voor het ftooten tegen het been bewaert. Dit doeckjen uytgefteecken zijnde, soo moet men het gat met een klootjen met drooge pluck floppen, dat de etter in de wonde gegenerereert, niet op de *membrane* van de herffenen kan afvloeyen. Op het ontdeckte been moet men drooge, ende op de lippen van de wonde, met eenigh digeftijf, befmeerde linnen doecken leggen, ende daer op het *linimentum simplex* met een gat (dat de etter niet beftoten wordt)

werdt) het *cataplasma* ende de bandt, de partyen naest aen de wonde gelegen, met verdrijvende olien, tot verhoeding van een *phlegmonie*, besmeert zijnde. Dese manier van geneefing dient naeuw in acht genomen, ende soolang vervolght te werden, tot dat het perijckel van de inflammatie sal opgehouden hebben; De patient behoort oock aengeport te werden, dat hy daeghlicks, na het verbandt, de quetsuur, den uytgang van de materie na de *membranen* toe sackende, helpt bevorderen met het toehouden van de mondt, ende met het uytblasen des aessems door de neusgaten.

Soo haest als 'er goede etter voor den dagh komt, soo moet men in plaets van rosen-olie, rosen-honigh, door gedaen zijnde, met het doeckjen aen een draet gebonden, op de *membrane* laten affacken, ende drooge pluck op het been, maer op de lippen der wonde pluck met eenigh detgerende digestijf besmeert, op leggen, om de reyniging ende fuyvering van de dicke *membrana* ende de wonde te bevorderen. Van buyten moet men voortgaen met het gebruyck van het *linimentum simplex*, *emplastrum Hippocraticum*, de bandt, ende de afstringerende olien.

Siet ghy dat de wonde reyn ende fuyver, ende de *membrana* van alle onreynigheyt gedetergeert is, soo moet men het sijden of linnen doeckjen, ende de rosen-honigh achter wegen laten, ende een klóotjen van drooge pluck in het gat steecken, het ontdeckte been met hooft-poeyers bestroyen, op het been drooge pluck leggen, ende op de kanten der wonde pluck, daer op eenigh *unguentum sacroticum* gesmeert is, ende boven alle't voorz het *ceratum diapalma*, met den drydubbelden linnen doeck in een decoctie van rooden wijn, ende capitale medicamenten uytgedruckt, overleggen, ende met de behoorlicke bandt verbinden. Hier mede moet men continueren, tot dat het been met goet vleysch bedeckt, ende de quetsuur met het selve gevult sal wesen: Eyndelick moet men het met vel door behulp van *epulotische* medicamenten overtrecken. Dese

manier van genesing heb ick seer treffelick bevonden in het genesen van *Georgius Seitz*, een Huysman van *Idelhusen*, van de welcke men kan besien de *XX*.aenmerckingen van de Chirurgicalche genesingen van *D. Gregor. Hofsius*.

Een hoofd-wonde, met een doorgaende, ende genoeghapende barst des beckeneels.

BY aldien de spleet gaept, dat de etter vry ende onvernoode dat men het herffebecken trepaneert, ende de wonde wijder maect, dat nochtans tot dien eynde alleen geschiedt; Daerom *Chalmeteus* met recht alle de genebestraffens ende berispens waerdigh oordeelt, die niet alleen in een kleyne spleet van het beckeneel (onaengesien hy oock niet door gaet) maer oock in een seer groote breuck, niet sonder groote stoutigheydt, met de *modiolus* trepaneren, door welcke grove dwaling de genesing seer langen tijdt verlengt wordt, met een groote verachtering van de patient, ende van de naem ende faem des Geneesmeesters: welcke ongelegentheden ick t'eenemaal in twijffel stelle, of se de onwetenheydt ofte gierigheydt van de Geneesmeesters moeten toegeschreven worden. Als dan een groote scheur in de pan des hoofts de *modiolus* geensins wil toelaten, wat staet dan een wel bedacht, ende vorsichtigh Medicijn of Geneesmeester in een soodanigh ongeval te doen? Laet hem naeuw onderhouden, ende na volgen de genesing van een naeuwe spleet of scheur, na het gebruyck van de *modiolen* of kleyne boortjens noodtsaeckelick zijnde, ende (het trepaneren als overtolligh ende schadelick, nalatende) op de dicke *membranam* of *duram matrem* een lang linnen doeckjen, en de lengte met de breuck of spleet over een komende, aen een draet vast gemaeckt, ende met rosen-olie bevochtight, affacken. Dese soort van genesing sal *Iohannes Anwander*, een Vlot-voerder van *Kirchdorf*, noch in 't leven zijnde, uytter

uytter maten prijsen , in wiens lincker zijde van het voorste deel des hoofts ick in 't jaer 1633. in de maent van Januarius een scheur of barst heb gevonden , (soo breed , dat ick de naeste vinger aen de grootste lichtelick daer in soude hebben kunnen leggen) met een groote ontfteeking van de *dura mater* , die , na dat de *universalia* voor aen waren gegaen , door het seer neerstige gebruyck van de rosen-olie met een sijden lapjen opgeleydt , ende van het *catalasma Hippocratis* na drie dagen is verdwenen .

Een hoofst-wonde met een bezeering van de *dura mater* .

Op de wonde van de *dura mater* met een scheur in het *cranium* oft beckeneel , doet men van gelijcken een langachtigh sijden doeckjen , aen een draet gebonden , ende met rosen-olie bevochticht , sacken ; wanneer der sich goede etter vertoont , soo moet men een nieuw lapjen met rosen-honigh besmeeren , en op de *membrana* laten sacken , de welcke gereynight zijnde , men des selfs wonde met gesmolten salf *Betonica* , lacuw door het gat ingegeven zijnde , moet incarneren . Het andere been ende de uytterlicke wonde moet men handelen op dat fatsoen , als ick boven by de genesing van een doorgaende , ende genoegh-gapende barst of scheur heb aengedient : maer by soo verre de barst naeuw ware , dat men geen *topica medicamenta* op de gequetste dicke *membrana* soude kunnen brengen , soo moet de buyten-wonde met het mesjen wijder gemaect , de panne met de *modiolus* getrepaneert , ende alles voorts in acht genomen wesen ; als boven by de genesing van een naeuwe scheur gelesen wordt .

Een hoofst-wonde met de bezeering van de *pia mater* , ende van de hersenen .

De *pia mater* kan naeuwelicks gewondt worden , sonder dat de onderleggende hersenen oock niet souden

eenige bezeering mede deelachtigh zijn ; dies wegen hier noodtsaeckelick is alle olyachtige ende vette medicamenten op een zijde te setten, alsoo sy, gelijk in der daedt geschreven wordt, de herffenen doen verrotten. Somminge verwerpen oock de rosen-honing van wegen sijn scherpigheyt ende hitte, en gebruycken de syroop van rosen in de plaets ; Nochtans heb ick in foodanige wonde niet alleen de rosen-syroop, maer oock de rosen-honigh dickwils, ende noyt met eenige schade of hindernis gebruyckt. Echter onder alle genees-middelen kan ick niet genoegh prijfen die salve, die *Hieron. Fabrit. ab Aquapendente lib. 2. sui pentateuchi, cap. 20.* beschrijft, ende altydt met groote voorspoedigheyt heeft gebruyckt, welckers deught ick mede heb beproeft aen *Michael Schneider*, van de welcke beneden een bysondere aenmercking staet. De quetsluit ende spleet, sal men moeten besorgen, na de onderrechting van de wonde, in de *cura mater* gegeven zijnde.

Een wonde van de *musculus temporalis*, of muys in de slaep van het hoof, met de bezeering van het *pericranium* ende de *vasa*.

DAer zijn geen periculeuser wonden in het geheele hoof, dan de gene, de welcke de *musculen* of muysen in de slaep van het hoof raecken, want sy worden aen haer buyten-kant met het *pericranium* bedeckt, dat boven haer gevoert wort, ende de selve in sich rolt. Aen haer binnen-kant zijn sy bloot, ende leggen immediatelick of sonder middel aen het bloote been, waer by dit wel in achte nemen is, indien het *pericranium* (dat de voorseyde *musculen* in rolt, of in sich vat, ende van de binnenste dicke *membrana* der herffenen door de *sutures* des beekeneels ontstaet) maer met een slechte inflammatie sich ontfelt, dat het terstondt de dicke en dunne *membranam*, als mede de herffenen selfs van sijn ontfeltenis een mede-gevoelen doet hebben. Daer beneffens zijn de voorseyde quetsuren

ren oock seer periculcus van wegen het overtollige bloedt, vloeyende uyt de doorgesneden *arterien*, dat dickwils van de aldertreffelickste *stegnotica* of bloeststoppende remedien niet kan gestemt worden. In diergelijcken ongeval heb ick noyt voortreffelicker gevonden, dan het *emplastrum Galeni*, (wiens lof by *Zacutus Lusitanus Prax. Med. admirand. lib. 1. observ. 85.* te vinden is) van aloë, wier roock, haren-hayren, seer naeuw onder malkanderen geflooten, ende met wit van eyeren gemengt, om de wonden daer mede te vullen, ende de *arterien* te stoppen. Indien het bloedt (door dronckenschap of dulligheydt ooploepende) door dese alderkostelickste remedie niet gesupprimeert kan worden, soo geeft men de patient met seer goet succes *iiiij. grana spernioli compositi crollii* in, (ende slaet om de hals het *emplastrum Ionstoni in sua Idea Med. cap. de Hemorrhag. narium*) gemaect uyt kley van een oude back-oven, met seer scherpe rosen-azijn vermengt, ende op een bandt, vier dwars vingeren breedt, gestreecken, ende soo dickwils als 't droogh wert, vernieuwt, tot dat het vloeyen van het bloedt ten naesten by binnen een half uur, ja oock wel snelder gestilt wert. Dese drie remedien heb ick in het voorby gaen willen aendienem, om dat se niet alleen in het stillen des bloedts in de slaep van het hoofd haer krachten bewijsen, maer oock sonder eenige fout het desperaet bloeden van de neus, ende van het tandt-vleysch, op het nyttrecken van een tandt dickwils volgende, doen ophouden ende vergaen: gelijk *Jacobus Maeyer*, een *Wever tot Vlm*, ende *Gallus Breittinger*, een *Huysman*, ende *de Waert tot Dornenstadt*, getuygen sullen. Het *pulvis* of poeder ingenomen, tempt het opsieden van het bloedt. De pleyster op een quetsuur geleydt, conglutincert de insnijdingen van de *vasa*; ende het selve aen of om den hals geslagen, belet het vloeyen des bloedts na het hoofd toe. Dese, als mede andere diepere wonden, doch sonder bezeering des beckeneels, na dat het bloedt heeft ophouden te loopen, moet men door de eerste intentie niet

niet genesen, maer tegen het gevoelen van *Vesalius*, met vleysch gevult, ende daer na met een huydt overtrocken worden; doch moet men op het hoogste toefien, dat 'er geen inflammatie oft ontfteeking toeflaet, die met het *emplastrum Hippocratis* afgekeert ende verdreven moet worden.

Een wonde buyten op de musculus temporalis.

Voor eerst moet men het bloedt met werck, dat met het wit van eyeren bevochtight, ende het afstringende poeyer van *Galenus* bestroyt is, stempen; den volgenden dagh het werck wech gedaen zijnde, de wonde aen een voegen met doeckjens, die met het *ceratum diapalma* overtrocken, kruys-wijs moeten overgeleydt worden; de omleggende plaetsen van gelijken met rosenolie besmeert worden, om de *phlegmone* te weeren; op de linnen doeckjens, om dat se niet af sullen vallen, moet men oock een medicament leggen, dat de kracht heeft om de vochtigheden te wederhouden, (hoedanigh het *linimentum simplex*, of het *album coctum* is) ende de bandt *cancer* genaemt.

Een wonde van de musculus temporalis, of muys in de slaep van het hoofd, met een naeuwe barst van het cranium.

Als nu het beekeneel onder de *musculus temporalis* een barst of spleet heeft bekomen, soo en moet men niet terstont vleysch genereren, maer staet voor alle dingen te overdencken, of de spleet breedt, naeuw, of een hayr-spleet is; is het een hayr-spleet, ende naeuwe wonde, soo moet de wonde met klooijens, uyt een spons toebereydt, wijder gemaect worden, soo veel noodigh ende mogelick is: maer by soo verre het niet mogelick is, soo moet men de huydt tot op het been van het herffebecken met het mesjen

mesjen door een incisie openen, nochtans voorzigtelick, op dat de *vasa* of fibren niet dwars doorgesneden werden. Wanneer dan een Chirurgijn by tijds voorkomt een wonde met een hayr-spleet, om het herffebecken wijder te maecken, soo haest hy terstondt een inflammatie ende convulsie van de over-gelegene partye voorseggen, ende daer na (de verwijdering door de spons van te voren te vergeefs ondersocht zijnde) na het vervolgh van de fibren de incisie doen, op dat de voorseyde accidenten, by aldien se by geval daer toe vielen, de artificiele verwijding niet moghten toegeschreven werden; welcke voorsegging seer neerstighlick in acht genomen moet werden, principallick in Duytslandt, alwaer de operatien van de Chirurgijns soo gemeen niet zijn, als in Italien ende Vranckrijk. Na dat men dan de wonde na het vervolgh der fibren heeft wijder gemaect, het muysachtige vleysch van het been afgescheyden, ende de spleet neerstighlick afgeraspt, soo moet men in de rest van de genesing van reguleren na de methode, hier boven by de genesing van een wonde met een naeuwe hayr-spleet of barst aengewesen.

Een wonde van de musculus temporalis, met een spleet van het beekeneel, die genoegh open staet.

Wanneer de spleet van 't *cranium* onder de *musculus temporalis* wijdt genoegh gaect, dat de materie tot op de harde *membrana* gevallen zijnde, genoeghsaem kan uyt gesuyvert worden, soo moet nochte de wonde met het mesjen wijder gemaect, nochte de scheur met de raspatorien afgeraspt, nochte het beekeneel met de boortjens getrepaneert worden, want dese verhaelde operatien worden in een groote spleet verworpen, om reden, die boven in de genesing van een groote scheur zijn bygebraght.

Een contusie of blutsing van het hoofd, sonder scheuring van de huydt, inwijking des beekeneels, ende vermoeden van een spleet.

DIt ongeval wordt met een wonderlicke voortspoedigh-heydt genesen met de vellen van versch geslagene dieren, principalick van een hondt of muys, soo warm overgeslagen, ende op de bezeerde plaets twintigh of meer uren gelaten, alsoo sy de blutsingen wonderlick doen verdwijnen. Indien de contusie door een vel niet t'eenemaal wort wech genomen, soo moet men het tweede oock warm overstaen. Maer alsoo elck een met het villen van een hont niet kan omgaen, soo heb ick een lams-vel daer voor genomen, dat men bykans alle uren kan krijgen, ende soo wel als de andere de kracht van te derigeren heeft.

Met dese eenighste ende seeckerste remedie, dat my noyt heeft gemist, heb ick, behalven veel jongens ende volwassnen luyden, oock het dochtertjen van een Timmerman, vier jaren oudt, dat door een hooge val op het voorste deel van 't hoofd een groote contusie hadde gekregen, dat een seecker Medicijn of Geneesmeester met het scheer-mes soude hebben geopent, by aldien ick hem sulcks niet hadde ontra- den volgens de lesse *Hippoc. sect. 8. aph. 7.* alwaer hy hey- melick te verstaen geeft, dat geen gebreecken met eenige Chirurgische operatien moeten aengetaft worden, 't en zy dat men met het appliceren van de medicamenten van te voren verloren moeyte heeft gedaen. Dewijlder dan geen toevallen, een sectie of incisie vereysshende, tegenwoor- digh waren, nochte eenigh *medicamentum topicum* te ver- geefs geapliceert was, soo heeft hy de Chirurgische ope- ratie achter wegen latende, het lams-vel overgeslagen, ende sijn wonderlicke kracht (niet alleen aen dit meysjen, maer oock naderhant aen de volwassen persoonen) menigh- mael ondervindende, my seer dickwils voor desen gegeven raedt ende hulpe grooten danck bewesen; daerom vermaent ick

ick de leerlingen in de Chirurgie, dat sy noyt eenige contusien of andere geswellen met het mes openen, voor ende al eer sy ondervonden hebben, dat de selve na geen *topica medicamenta* willen luyfteren.

Een enckele inbuyging des herffebeckens, onder de huydt geheel zijnde, aen de kinderen.

DOor een contusie wordt het beckeneel, somwijlen onder de huydt geheel blijvende, neder-gedruckt, of ingebogen, sonder een doorgaende spleet, al-te-mets met een kloof alleen, al-te-mets met een kloof ende nederdrucking r'seffens. Een nederdrucking sonder breuck gebeurt alleen aen de kinderen, maer de spleet soo wel enckel als met een inbuyging, valt seer dickwils in de volwassene voor.

Paræus lib. 9. cap. 3. brengt het beckeneel van de kinderen onder sijn decksel, ende sonder eenige scheidung of scheuring alsoo neder-gedruckt zijnde (soo dat de gene die het besien en bevoelen, een kuyltjen gewaer worden, ende daer geen quade toevallen op volgen) met een gemeene laet-kop seer wel wederom in sijn natuurlicke plaets. Onsen diepsinnigen *Hildanus* heeft tot dien eynde twee hulp-middelen bedocht, te weten een kop van hoorn, ende een pleyster, de welcke geen baet by brengende, soo houdt hy het daer voor in de vijfde aanmercking van de 2. *cent.* dat men moet komen tot de incisie, ende tot het oplichten met sijn *terebya triplois*, welcke operatien nochtans my noch noodtsaeckelick, nochte vorderlick duncken te wesen; noodtsaeckelick en zijn se niet, aengesien soodanige nederdruckingen in de kinderen, die de herffenen ende haer *ventriculum* t'samen drucken, dat de *spiritus animalis*, of levende geesten, niet kunnen uyt-gearbeydt, of uyt-gearbeydt zijnde, door het geheele lichaem verspreydt worden, ongeneeslick zijn, soo zijn se oock niet voordellick; **I.** Om dat het na het getuygenis van *Hippocrates*,

pocrates, de enckele ende flechte hoof-wonden, die uyt de infnijding alleen ontfaen, de Geneesmeester veel spels maecken, ende de patient in perijckel stellen: buyten twijffel sal dan oock de moeyte ende perijckel vermeerderd worden, wanneer behalven het vel oock het *pericranium* ende het been, na de voorgeschreven order, door de incisie gewondt worden. 2. Door dien, terwijl het *elevatorium* of oplichter de punt in het *centrum* of middelpunt van de nederdrucking ingesteecken wort, de kuyl van het herssebecken lichtelick meer na binnen toe wijckt. 3. Overmits de vijse of schroef in 't *cranium* noch teer ende sacht zijnde, tot op de *diplois* toe, met eenigh geweldt moet ingesteken worden, soo staet voorwaer te vreesen, (om dat de voorseyde schroef van het *elevatorium triplois* soodanigh is, dat sy sonder haer te wederhouden recht door-gaet) dat sy de binnen-tafel van 't beekeneel doorborende, met de spits de dicke *membrana* of *dura mater* moght bezeren. 4. Om dat het teere been de locht ontbloot wordt, waer door 't een swarigheyt krijght, die een seker teecken van corruptie is. Dese corruptie voor de natuur overgelaten zijnde, om afgescheyden te worden, kruypt dickwils na de binnen partyen toe, soo dat sy een afschrapping met de *raspatorien*, of een periculeuse uytfnijding met de *modiolis* of kleyne boortjens vereyscht, maer daer-en-tegen de Chirurgische operatie verwaerlooft zijnde, wort de genesing van de wonde met des patienten perijckel verlengt. Maet dat boven op gecorrumpeert of bedorven is, met de *raspatorien* af te raspen, die hebben een vermeerdering van de kuyl te verwachten; daerom komt het een wijs Geneesmeester toe, liever de geheele *manuale* operatie of hand-arbeydt achter wegen te laten, alsoo hy geen voordeel kan doen, als de *rationalis Medicæ artis administrationes*, of bedieningen van de geneeskunst, die in reden bestaen; eenige schande aen te doen.

Door dese redenen beweeght zijnde, onthoud ick my in de

de inwijkingen van de beckeneelen der kinderen, die noch spleet noch sware toevallen hebben, van alle Chirurgische operatien, ende steunende op een lange ondervinding, soo doe ick de hayren rondtom de nederdrucking affchrapen, ende slae daer een warm lams-vel over, en verbind het be hoorlick met de bandt *cancer* genaemt, besmeerende de naeste partyen, insonderheydt den hals, ende de slaep van het hoofd met astringerende olien, om de inflammatie te verhoeden, ende het vloeyen van de humeuren te beletten. By soo verre in de eerste reys het vel de opswelling niet heeft wech genomen, soo legh ick voorts een ander daer op, ende laet het wederom een natuurlicken dagh leggen. Indien de kuyl, en het geswel verdreven zijn, ende geen sware toevallen tegenwoordigh zijn, die eenigh ongemack van de partyen onder de panne souden mogen voorleggen, soo gebruyck ick in plaetse van het lams-vel het *ceratum diapalma* van *Galenus* op een breeden linnen doeck gestreken, om de bezeerde partye te stercken. Dat dese manier van genesing seer veyligh is, hebben meermalen met my aengemerckt die Chirurgijns, die in soodanige voorvallen dickwils met my tegenwoordigh hebben geweest. Onder de principaelste tot *Vlm* zijn de seer bedrevene Chirurgijns *Georgius Riedlin*, ende *Nicolaus Reutte*, de welcke ick goet gedacht hebbe hier tot getuygen te noemen. De aenkommende leerlingen der Chirurgie sullen oock by *Iulius Caesar Arantius ad calcem doctissimi sui commentarii in Hippocratis librum de vulneribus*, een manier vinden om de sware stooren en blutsingen der kinderen door medicamenten veyligh ende met kleyne moeyte te genesen.

Een contusie van het hoofd met een indrucking, maer sonder een spleet onder de huylt, geheel zijnde in de volwassen personen.

Soodanige kuylen onder de heele huylt in het beckeneel van de volwassen personen, worden seer selden of wel

nimmermeer sonder een barst gevonden, 't en zy by de gene die van naturen een weeck bekenneel hebben, want by aldiender na de insnijding geen spleet in de buyten-tafel van het bekenneel hem voor doet, soo heeft men te vreesen, dat de binnen-tafel moght geborsten zijn, door de welcke de materie wel kan om leegh na de herffenen komen, maer niet wederom door de selve uytgelost worden. Soodanigen breuck heb ick bemerckt in het jaer 1632. tot *Vlm* aen een Sweedsch soldaet, die aen de indrucking van het bekenneel overleden is. Ick begeerigh om te weten de oorsaek van een soo haestige doot, heb het bekenneel doorgezaeght, ende niet alleen sijn binnen-tafel gescheurt gevonden, maer oock een beentjen dat buyten twijffel de *matres* der herffenen gestadigh gesteecken heeft van sich gevende, de buyten-tafel was geheel ende onbezeert. Soo dickwils dan soodanigen kuyl in de hoofden der volwassen persoonen haer laet sien, soo is het een ongetwijffelt teycken, dat het herffebecken gedeelt ende geborsten is; want indien het bekenneel niet geborsten waer, seydt *Hippocrates*, soo soude het in de midden hem niet om leegh kunnen begeven: maer *posito*, hoe wel noch niet toegestaen, dat 'er een inwijcking is van een drooger herffebecken, sonder eenige barst, soo moet men sulcks op de natuur alleen niet laten staen, (na de leer van *Felix Wurtz*) maer terstondt een kruys-wijse, of drie-hoeckige insnijding doen, het *pericranium* van het *cranium* affcheyden, ende de gapende wonde met klotjens open gehouden, op dat de Geneesmeester niet alleen magh verseeckert zijn, of het bekenneel geborsten is, maer oock op dat hy het instrument van een bequaem *elevatorium* of oplichter magh gebruycken, indien daer een barst by is, dat meest te vreesen staet.

Des daeghs na de incisie van de huydt tot aen het bekenneel, (by soo verre geen spleet in de buyten-tafel mer de oogen kan gesien, ende met geen knoop van het *specillum* of tintel-yser vernomen, of oock door geen andere

toevallen kan vermoedet worden, dat de binnen-tafel geborsten is) neemt het drie-hoeckige deel van de boor in de V. Figuur van de III. Plaet met een sterretje gemerckt, boort met het selve het bekkeneel in de mitte of de middel-punt van de indruking sachtjens door, doch niet verder dan in de buyten-tafel. Steeckt in dit gat de boor van de *triplois*, ende draeyt hem door hulp van de bovenste schroef soo lang om, tot dat hy een weynigh vastigheydt heeft bekomen in de binnen-tafel. Recht daer na het nedergedruckte bekkeneel op in een perpendiculare lijnie, de onderste schroef van het instrument *triplois* nabeneden toe omdraeyende. Het bekkeneel opgelicht zijnde, doet het *instrumentum diplodis* wech, ende handelt met de wonde op die wijze, die boven voorgeschreven is by de hoofd-wonden, met een ontbloot bekkeneel, ende de plaets van het instrument.

Een contusie des hoofts aen de volwassen personen, met een inbuysing van 't cranium des bekkeneels, ende breuck van de binnen-tafel, sonder een wonde van de huydt ende spleet van de buyten-tafel.

Wanneer na de Chirurgische incisie van de huydt de buyten-tafel haer geheel ende onbezeert op doet, ende by de indruking quade accidenten zijn, soo behoef men niet te twijffelen, of de binnen-tafel heeft eenige schade geleden; daerom moet het bekkeneel met de boor van het instrument *triplois* niet recht om hoogh opgelicht, maer ter zijden van de nederdrucking getrepaneert worden, op dat de materie, die door de verborgen barst van de binnen-tafel op de dicke *membrana* van de hersenen is afgevloeyt, een uytgang hebbe, ende het ingewecken bekkeneel, door toedoen van het noodtsaekelicke *elevatorium*, opgelicht worde.

In de contusien van het hoofd, met een kuyl aen een volwassen persoon, moet een kruys-wijse of drie-hoeckige

incisie in de onbezeerde huydt gedaen, of de wonde van de huydt niet wijdt genoeg zijnde, met het mesjen wijder gemaect worden: maer in de contusien, sonder een kuyl of inbuyging, moet men het mesjen, de *trepanum* ende de *elevatorien* t'eenemaal op een zijde stellen, ende het lams-vel alleen overstaen, 't en ware dat 'er foodanige toevallen by quamen, een breuck van 't beekeneel te kennen gevende, die een mes of de *modiolis* van nooden hadde.

Een inwijcking van het beekeneel, met een barst, die in de midde van de indrucking breedt is.

Soo wanneer by de nederdrucking des beekeneels een soogen-schijnlike barst (die niet wijdt genoeg zijnde, de ontblooting des beekeneels van het *pericranium* vereyscht) bygevoeght is, de selve is oft in 't midden van de nederdrucking oft aen de zijde. Die in de midde is, is wijdt of naeuw; Is de spleet wijdt ende de nederdrucking matigh, soo licht het beekeneel op met het *elevatorium* of de oplichter in de VII. Figuur van de II. Plaet. Wanneer de barst breedt, ende de matige nederdrucking grooter verschijnt, soo gebruyckt een stercker opheffer in de II. Figuur van de III. Plaet. By aldien het beekeneel met een breede barst veer is ingeweken, soo doen de voorsejde *elevatorien* of opheffers weynigh voordeels: daerom moet men het selve met het *elevatorium* van het *triplois* in de III. Figuur van de III. Plaet B. ophalen.

Een inwijcking des beekeneels, met een naeuwe spleet midden in de nederdrucking.

AEn de eynden van de inwijcking moet het beekeneel met de *modiolis* of kleyne boortjens uytgesneden, daer na de ruymte tusschen beyden met mijn draey-zage in de V. Plaet, sonder eenige vrees van de bezeering, wech

wech genomen worden. Dit geschiedt tot dien eynde, dat niet alleen 't een of het ander van de voorseyde *elevatorien* of opheffers onder het beckeneel kan gesteecken, maer oock de beentjens met het treck-tangerjen mogen uytgenomen worden, die al te mets van de binnenste tafel des beckeneels hun afscheyden, ende gelijk als een spitse of punt de dicke of dunne *membrana* van de dicke herffenen steecken.

Een inwijcking van het herffsebecken, met een wijde ende naeuwe breuck aen de zijde van de nederdrucking.

DE barst of breuck midden in de nederdrucking, is wijdt of naeuw. Onder een wijde barst moet een opheffer onder gesteecken werden, die daer op past. Een naeuwe barst vereyscht, dat het beckeneel aen de gefonde ende ontdeckte zijde van de selve barst met een *modiolis* of kleyne boor doorgeboort, ende dan door hulp van de *elevatorien* of opheffers, opgelicht wert. Indien de opheffer door het eene gat onder gesteecken zijnde, het beckeneel niet kan doen opgaen, soo moet men oock het tweede gat maecken, daer na met de draey-zage de ruymte tusschen beyden wech nemen, op dat op elcke plaets van de wijder gemaecte breuck, het noodtsaeckelike instrument van het *elevatorium* of opheffer kan onder gesteecken, ende 't beckeneel op sijn behoorlicke plaets wederom gebraght worden.

Een hoofft-wonde met een afschaving des beckenels.

DEse wonde vereyscht geen *manuale* operatie of handt-arbeydt, maer moet alleen met vleysch overtrocken worden, gelijk de panne, met *raspatorien* versich afschraept. Besiet beneden de aenmercking *Alphonsi Schadei*, een *Patricius* van *Vlm*.

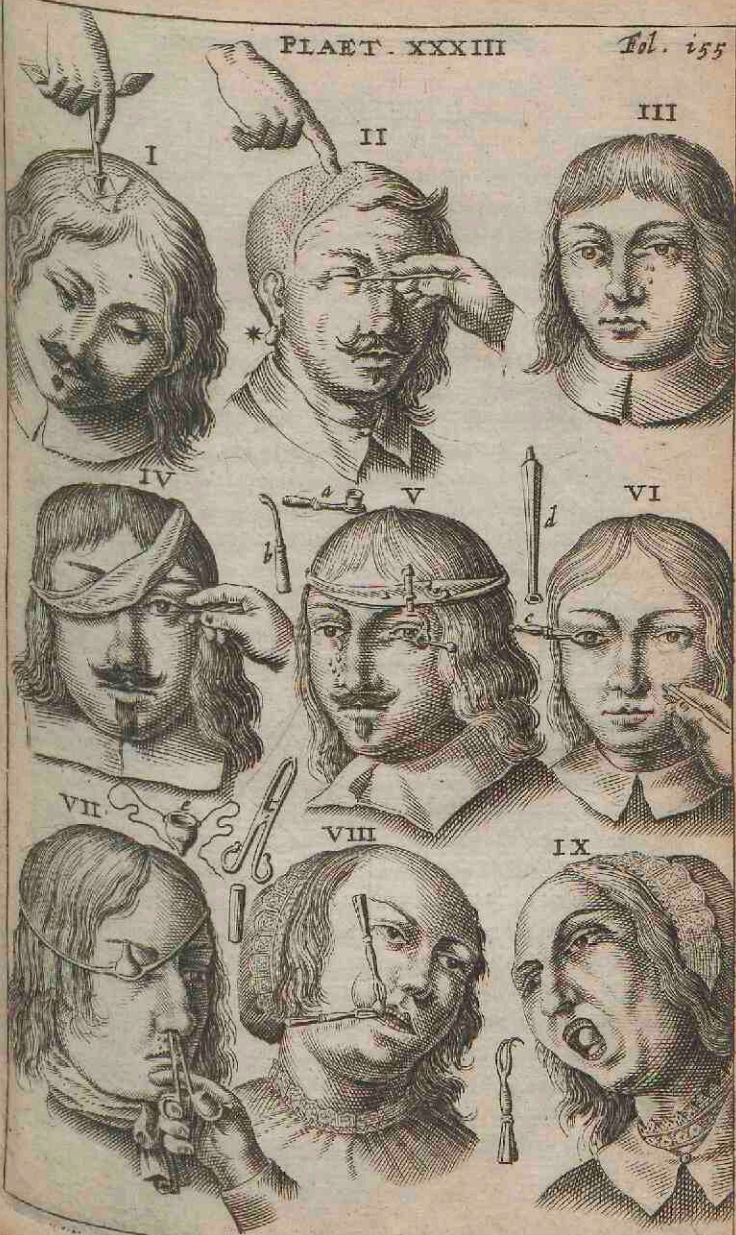
Een tegen-barst,

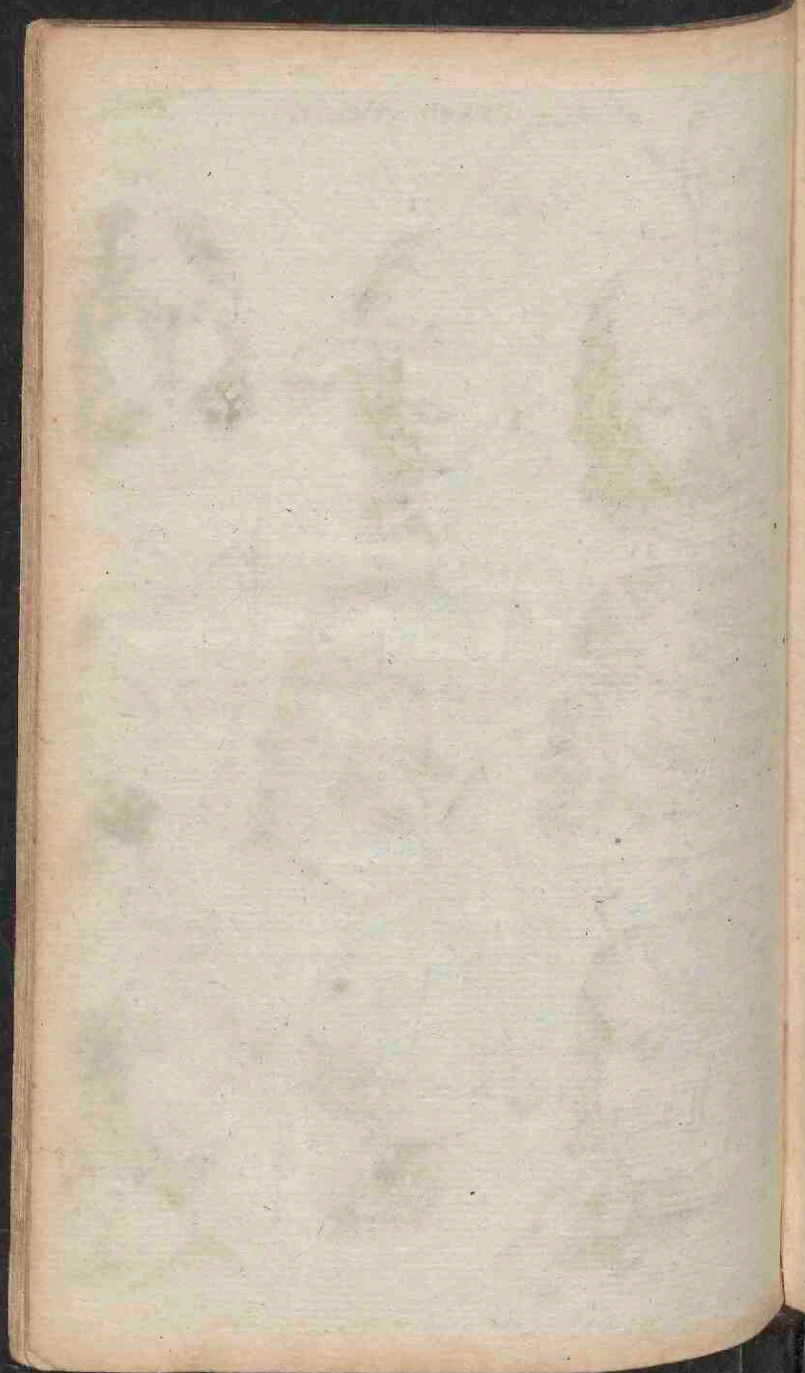
DE welcke Hippocrates *calamitatem* noemt, gevonden zijnde, wordt genesen, gelijk de contusie van het heissebecken, onder de onbezeerde huydt, te weten, door de insnijding van de huydt met het mes, door de afscheyding des *pericranii* van het been, ende door de trepanering der panne met de *modiolis*, of kleyne boortjens, indien de doorgaende barst naeuw is.

Een steeking van de hoofs-panne, doorgaende,
ende niet doorgaende.

MOet met de boortjens in de I. Figuur van de XXXIII. Plaet verdreyen worden, maer wanneer se door beyde de tafels gaet, soo moet men het beekeneel met de *modiolis* openen, settende in de punt selfs de bout van het boortjen, het manneken, tot dat 'er een plaets zy, in de welcke het boortjen, het wijfjen kan staen: welcke twee operatien, op dat se haest veyligh ende gemackelick mogen toegaen, soo moet men het *pericranium* van 't been afscheyden.

Dese aengewesen manier van genesing der breucken ende wonden is voorwaer voortreffelicker, dan de gene, de welcke *Felix Wurtz*, cap. 7. 8. & 9. *decurat. vulnerum*, heeft voorgestelt, ende onse Barbiers over al in Duytslandt, gelijk als een *oraculum* van *Apollo* na volgen, nochtans seer dickwils met groot perijckel van het leven der patienten: Daerom geeft het my oock geen wonder, dat het met de genesing dickwils soo slecht afloopt, alsoo de geseeyde plaets van *Felix Wurtz*, veel dwalingen vervat, de welcke de aenkomende leerlingen sullen gewaer worden, by aldien sy de korte ende Hippocratistische manier om te opereren ende te genesen, met de manier van *Wurtz* alleenlick confereren.

De XXXIII. Plaet.

Van de afschraping van een steeck in het beekeneel, de snijding van de vasa temporalia, de genefing van de aengewassen oogh-schellen, van een volkomen vlies der oogen, ende van een druypende oogen-fistel, van de manier van de oogen te bevestigen.

DE I. Figuur toont, hoe een steeck van het heiffebecken, die niet doorgaende is, met het boortjen in de I. Figuur van de III. Plaet wordt wech genomen, na dat de huylt opgesneden, ende het been ontdeekt is.

De II. Figuur de vinger in de II. Figuur, soeckt, na dat de hayren afgeschraept zijn, de plaetsē van de incisie van de vasa temporalia, die tusschen de wervel, de *musculus temporalis* ende de *musculus* van het voorhoofd geschiet; sy ondersoeckt met een, of het onderleggende *vas* een *vena* ende ader, of een *arterie* of locht-ader is. Wanneer het onder-kaeckebeen beweeght zijnde, met de vinger eenige beweginge van de *musculi temporalis* gevoelt, soo moet de ader of locht-ader hooger gesocht werden, indien der eenige klopping gevoelt wordt, soo is het *vas* een *arterie* of locht-ader, maer by aldien niet, soo is het een ader.

Met de andere handt wordt een *ancylepharon*, of het aenwassen van de oogh-schellen genesen. De oogh-schellen groeyen of selfs aen een, of aen de *albam* of *corneam tunicam* van het oogh, of aen alle beyde. De genefing van de oogh-schellen aen malkanderen gegroeyt zijnde, wordt volbraght door het kromme mesjen in de VIII. Figuur van de VII. Plaet, aen wiens punt een kleyn ende scherp klotjen van silver vast gemaect is, de welcke van de binnenste hoeck wort ingesteecken, alwaer sy bykans nimmermeer aen malkanderen vast zijn, tusschen het oogh ende de oogh-schellen tot aen de buyten-hoeck, soo dat de botte zijde tegen het oogh aenkomt, ende de scherpe zijde tegen

gen het t'samen-groeyen der oogh-schellen ; daer na soeckt men met de vinger , voor ende al eer men de incisie doet , de plaets daer de incisie moet geschieden , de welcke gevonden zijnde , soo wordt de t'samenvoeging der oogh-schellen doorgesneden : tusschen beyde de doorgesneden oogh-schellen leght men linnen doeckjens , op dat sy niet wederom aen een groeyen .

Wanneer de oogh-schellen aen de *tunica* van de oogen vast hangen , soo steekt het breedste deel van het *specillum* oft tintel-yser in de VI. Figuur van de VII. Plaet , met groote moderatie ende voorlichtigheyt tusschen het ooghschel ende de *tunica* van het oogh , op dat die dingen die aen malkanderen hangen , van een gescheyden worden , sonder bezeering van beyde de partyen , indien het mogelick is ; Nochtans by aldien een van beyden moet bezeert worden , soo is het beter dat de aengewassen oogh-schel , dan het oogh selfs geincideert werde . Na dat het oogh van het ooghschel bevrijdt is , soo leght oock een suyveren linnen doeck tusschen beyden , op dat sy door het aengroeyen niet wederom aen malkanderen vast raecken .

De III. Figuur vertoont een *suffusie* of vlies in het rechter oogh , dat in de IV. Figuur met de naelde moet wech genomen werden , oock een kleyn geswel met een huydt overtrocken , tusschen de neus ende de grootste hoeck van het slinker oogh opgekomen , ende binnen toegescheurt , dat men een *Agilops* noemt , ende met geen medicamenten kan genesen worden . Dies wegen men dit kleyne geswel met de tanden van het treck-tangetjen vat , ende op de grondt rondtom besnijt , of met snijden los maect met het mesjen in de I. Figuur van de II. Plaet , soo nochtans dat 'er yet van dit sponsachtige vleysch overgelaten werde , want anders soude daer een gedurigh afloopen van tranen op volgen .

De IV. Figuur leert , hoe het gesonde oogh voor het afnemen van het volkomen vlies , met katoen , ende een bandt gefloten wordt ; Item de plaets , alwaer de naelde aenge-

set wordt, (Tafel VIII. Figuur I V.) de welcke van *Abucasis lib. 2. cap. 23.* met volgende woorden beschreven wordt: Set het uytterste eynde van de naelde dicht by de *tunica cornea* door de dichte van de *radius* of het botte tinrel-yser, in het witte van het oogh selfs, de welcke na de kleynste of de buytenste hoeck siet.

Van de suffusie, of van het vlies.

EEn volkomen, rijp, ende voleyndt vlies, dat tot een huytjen of velleken is gegroeyt, gelijk men 't noemt, met het insteeken van de naelt door de *corneam tunicam* wech te nemen van de ommegang des oogh-appels, aen de welcke het is vast gegroeyt, wordt voor de uytterste remedie gehouden. Maer voor ende al eer met de operatie een beginfel gemaect werde, soo moet de Oculist overdencken, of een, of beyde de oogen met dit accident bevangen zijn. By aldien beyde de oogen overtrocken zijnde, de patient t'eenemaal blind, sijn gesicht niet kan gebruycken, soo is het lichter hem dese operatie te onderwinden, overmits het niet slijmer kan wesen, al soude het met de operatie niet gelucken. Maer een oogh alleen lijdende, alsoo 't gesonde by gebreck van het andere, noch genoegh is tot het sien, soo moet men met minder roeckeloofheyte de operatie aenvaerden, principalick wanneer het vlies, dat somwijlen binnen den tijdt van drie, vier, vijf of meer jaren naeuwelicks tot sijn perfectie komt, noch niet t'eenemaal volwassen is: Nochtans behoort men oock geensins de materie, het velleken of vlies veroorsaekende, dick te maecken, gelijk *Ioh. Baptista silvat. contr. 56.* dese vraegh seer wel decideert.

Ende al is 't dat de meeste Autheuren een middelmatige verslijving ende verdicking van die humeur willen hebben, soo is nochtans uyt d'ervarentheyt bekennt, dat het vlies veel lichter te genesen is, wanneer het sijn volkomen dichte ende stijvigheyt heeft bekomen, want de onrijpe,

weecke, ende noch slijberige materie staet de naelde niet tegen, ende kan oock niet heel wech genomen werden; maer gescheut zijnde, groeyt ende dickt wederom aen, of oock wel harder wordende, of met een waterachtige vochtigheyt bestort zijnde, brengt sy te wege, dat de patienten niet alleen niet met allen sien, maer oock verstecken worden van alle hope, door de operatie, voor de tweede reys herhaelt, wederom te recht gebracht te worden; alsoo dese operatie wel voorseecker te vergeefs voor de tweede reys herhaelt wordt. Dit placht oock te geschieden, wanneer men de punt van 't instrument de Chrystallische, of de glazen vochtigheyt, ende haer tunijcken bezeert, of alleen de *uvra* in de ommegang van de oogh-appel gescheut wordt, waer aen dat men gewaert wordt, wat dit voor een onseecker ende twijffelachtige remedie is, ende dat men lichtelick een dwaling ofte misflagh kan begaen, die nimmermeer kan geremedieert werden, daerom men soo roeckeloos niet behoort te wesen, in 't beloven van de gesontheidt aen de patienten, de welcke wy nergens van, dan van onse naerfligheidt kunnen verseecken; onaengesien de Quacksalvers sulcks doen, die niet beschaemt zijn, of sy haer beloften niet volbrengen, als sy maer gelt verdienen. Ick wil wel bekennen, dat ick dese operatie noyt by der handt heb genomen, schoon ick de instrumenten gereedt hadde; maer ick heb se met goet succes in 't werck sien stellen van eenen Italiaen aen 't eene oogh van een Edelman, als mede van een Monnick van *Verona*. Dese Operateur van *Padua* heeft op de volgende manier de operatie by der handt gevat. Na dat sy het lichaem geprepareert, en voorts den naem Godes hadde aengeroepen, soo heeft hy een kamer van middelmatigh licht gekosen, ende op een heldere schoone ende stille dagh, drie uren voor de middaghs maeltijt, de patient noch nuchteren zijnde, in een stoel dicht by het bedt geset, soo dat hy achter sijn rugge eenigh steunsel, ende een kussen hadde, ende met het gesicht tegen

tegen de dagh gekeert was; uyt een tegen-over-gestelde
 stoel heeft de Chirurgijn de patient met de beenen van
 malkanderen getrocken, met de stoel aengevat, ende sijn
 handen van beyden zijden op sijn dyen steunende, tegen
 gehouden; achter de rugge van de patient stondt een
 dienaer, om met beyde de handen het hoofd van de pa-
 tient over-eynde, ende vast te houden, die het rechter
 ooggh, dat gesondt was, met katoen, ende een bandt be-
 deekte, (besiet de IV. Figuur van dese tegenwoordige
 Plaet.) Dit beschickt zijnde, heeft de dienaer voorts
 kuffentjens geleydt tusschen de Chirurgijn ende de pa-
 tient, om den arm van de opererende vast tegen te hou-
 den: besiet by *Guilhelmus Fabricius Hildanus*, cent 4. ob-
 serv. 16. het instrument, op het welke, gelijk als op
 een fondament, of een pylaer, de elleboogh van de Chi-
 rurgijn seer vast komt op te leggen; daer op heeft de
 Chirurgijn met de duym het lijdende ooggh gewreven,
 (de ooggh-schelle toe doende, ende terstondt wederom
 openende,) ende het selve, nae dat hy van te voren
 zaet van Fenicool gekaeuwt hadde, met sijn aessem gefo-
 veert: daer na heeft hy een goude naelt genomen, (want
 het vlies, dat men wech moeste nemen, was wit, ende
 de silvere naelde komt alleen te pas, wanneer de stijve,
 ende r'samen-gelooopen vochtigheydt swart is, of een an-
 der coleur heeft) de welke lang, met een gestreept ende
 gefronst handt-vat, om te vaster te houden, ende tegens
 de punt seer spits ende scherp, ende allencxkens dunder
 zy, (besiet de IV. Figuur van de VIII. Plaet) dese heeft
 hy met de lincker handt, steunende op de buyten-zijde des
 oogghs, dicht by de sit-plaets van het ooggh, in het witte,
 niet veer van de *Iris*, een weynigh hooger dan in het midde
 ingedrukt, oock niet met geweld, maer allencxkens te
 samen draeyende, ingesteecken, tot dat sy in de *corneam*
tunicam doordrong, dat de patient met het minste gevoe-
 len van pijn, lichtelicken heeft verdragen. De ingesteec-
 ken naelde heeft hy terstont, na het gat van de ooggh-appel,
 alwaer

alwaer het vlies was aangewassen, toegekeert, ende allencxkens na de binnenste sit-plaets van het velleken voortgedreven, dat bequamelicken konde geschieden, om dat de gouden naelt door de *corneam tunicam* konst gesien worden; met de selve tot aen die plaetse gebraght, en eenige reysen sachtjens om hoogh ende om leegh beweeght, om het velleken van de ommevang des gats wech te krijgen, (alsoo het met de eerste reys altijd geluckt) heeft hy het vlies nedergedrukt, ende aen sommige plaetsen los zijnde, voorts t'eenemaal van d'andere plaetsen, daer het noch vast aen hing, afgescheyden, ende om leegh, te weten in de onderste ende duyftere plaets van het oogh gebraght. Als nu het vlies onder de oogh-appel was gekomen, soo heeft de Chirurgijn het oogh gesloten, ende de naelde een quartier uurs daer in gelaten, op dat het vlies in het onderste deel, daer het henen gebraght was, soude blijven, dat men daer aen gewaer wort, by aldien door de beweging des ooghs het vlies niet wederom op komt. Ondertuschen sal men hem wachten, dat men het selve in het opereren niet in meer deelen snijdt of scheurt. Want al worden de selve stuckjens nedergedrukt, soo komen se nochtans lichtelick wederom in de oogh-appel, ende in de selve vloeyende of swemmende, soo verduyfteren se het gesicht. Na dat hy dan dese operatie wel ende behoorlick hadde volbraght, soo is het afhaken van het vlies voorspoedighelick gesuccedeert, de oogh-appel liet het swarte wederom sien, ende de patient heeft terstont weder konnen sien. Eyndelick het oogh-schel nedergedrukt, en het oogh gesloten zijnde, heeft hy de naelde allencxkens wederom uytgetrocken, op dat de materie die het vlies heeft gemaect, niet wederom op haer voorgaende plaets soude vloeyen, of de Chrystallische of glazen vochtigheyt in het oogh soude bezeert worden. Men moet oock voor het uytloopen van de waterige vochtigheyt niet beducht zijn, alsoo het gat, in dese dicke *tunica* gemaect, terstont wederom t'samen loopt, soo haest de naelde daer uytgetrocken is. Dese

Dese operatie alsoo gedaen, het oog gebetert ende gevonden zijnde, nochtans beyde oogen ses dagen lang gesloten houdende, heeft hy dagelicks drie of vier mael katoen op de eene zijde met rose- ende fenicool-water, dat met een weynigh safferaen ende poeyer van fenicool gemengt was, bevochtight, daer op leggende om het gesicht te stercken. Maer om de inflammatie voor te komen, soo heeft hy het *unguentum* van het welgeslagen wit van eyeren, ende de astringerende poeyers van *Galenus* gemaect op een linnen doeck gestreecken, ende op het voorhoofd geleydt: als mede eyndelick boven het katoen, ende het *defensivum* voorseydt met een anderen linnen doeck, ende een bandt vast gebonden. De patient gebruyckte lichte spijsen, ende moeste een tijdt lang in't duyster blijven, met toegesloten houten vensters van alle kanten, op dat het gesicht noch niet veel lights gewent zijnde, soetjens ende sachtjens soude gewent worden, het licht te verdragen, dat oock de *spiritus* of geesten met geen geweld na de oogen toe soude vliegen, soo verboodt hy de patient alle heftige bewegingen, als het stercke hoesten, sniesen, roepen, ende drucken in het water-maecken, of ontlasten van de excrementen. De patient op sijn rugge leggende, en stondt niet op om sijn gevoegh te doen, alsoo hem een houten vat of instrument tot dien eynde bereydt, onder gesteecken wiert. Alsoo heeft hy sijn voorgaende gesicht wederom verkregen, ende door het naerstigh gebruyck van de *prophytaetica* of bewaer-middelen, ende van een fontanelle op den arm, veel jaren daer na gefondt geweest. N. *Marianus* een Romeyn van geboorte, ende seer vermaert Oculist, heeft oock in de maent van December, van't jaer 1637. hier tot *Vlm* in mijn tegenwoordigheydt met een seer goedt succes het vlies afgenomen van mijn Heer *Tobias Neubronner*, ende Mevrouw van *Kazenboeck*. Ende dit zy genoegh, aengaende de geluckige genesing van het vlies, dat ick heb goedt gevonden uyt mijn medicinalische aenmerckingen hier by te brengen, tot dienst van

van de liefhebbers van de konst der Medicijn, op dat sy yet mochten hebben om hun daer na te reguleren in het verbeteren van eenige misflagh, die van de Quacksalvers (welcke luyden hedensdaeghs de genefing van soodanige accidenten betrouwt wordt) in haer tegenwoordigheyt mochte begaen worden. Ende alsoo de genefing van het vlies in de oogen, een van de subtiylste is, soo heeft *Celsus lib. 1. cap. 7. de natura oculorum* de selve seer klaer voorgestelt, de welcke de goetgunstige Leser kan nasoecken, ende voorts, indien hy meer begcert te weten, dese materie by *Platerus* ende *Georgius Bartisch*, de Oculist van *Dresden* opsoecken. Daer worden veelderhande descriptien van oogh-middelen, dienende tot de verdrijving, ende verdwijning van de beginnende vliessen, by de *Autheuren* gevonden, die voortreffelicke affectien oft werckingen van haer toegeschreven worden. Ick heb seer goet bevonden, de gal van een Snoeck met een weynigh suycker vermengt, 't welck na de universale purgatie, ende een *resicatorium* achter de ooren geset, met druppels in het slinker oogh gedruppelt wierdt, ende in den tijdt van een weck het vlies, dat eerst begoft heeft, doen verdwijnen. *Adrianus Spigelius* heeft het seer dickwils met goede voorspoet gebruyckt, ende my daer beneffens seer hoogh gerecommandeert de olie van de lever van een *musstela fluviatilis* of lampray, waer van *Forestus lib. 11. observ. 35.* kan nagesien worden, als mede het ooge-waer van *Martinus Rolandus*, ende het andere, dat seer nuttelick, tot *Napels* seer gebruyckelick is. 't Selve heeft *Joh. Anglicus* in sijn *practica* beschreven, 't welck hy *Rosam Anglicam* noemt. *Sennertus* maect daer van mentie, *Pr. lib. 1. p. 1. sect. 2.* doch sonder descriptie, de welcke is, als volgt: Neemt *Venckel*, *Wijnruyt*, *Oogen-troost*, *Verbena*, *Tormentill*, *Bruynheyligh*, *roode Rose-blaren*, *wilde Endivie*, *Callitrichum*, *Guychelheyl*, *Pimpenel*, *Steinckende gouwe*, *Papyrus*, *Wijngaert-blaren*, *Iuffrouw-merck*, *Agrimony*, *Geyten-bladr*, van elcks even veel. Wrijft dit alles in flucken,

ken, ende gewreven zijnde, leght het daeghs te voren in witte wijn, des anderen daeghs in de wijn van een jongen, die het Venus-werck noch niet heeft gepleeght, den derden dagh in 't sogh van een vrouwe, ende den vierden dagh in seer goeden heunigh, ende disteleert het dan, ende bewaert het tot het gebruyck. Beyde dese wateren heb ick wel noyt gebruyckt, maer nochtans buyten mijn voornemen, de jonge liefhebbers willen voorstellen, om de werckingen van deselve, die my van een soo voortreffelick Geneesmeester ten hooghsten zijn gerecommandeert, by voorvallende gelegentheydt te ondersoecken.

De V. Figuur toont een gat na de uytstijding van een geswel met een huylt overtrocken, in de grootste hoeck des ooghs. Op dit gat wort het pijpien A. (in de I. Figuur van de I. Plaet) geset, dat het oogh moet beschermen, ende met het t'samendrukken van de huylt dichte by het gevoelen verdooven, tot dat het ontbloote, of worm-steekige been met het instrument B. (in de V I. Figuur van de XIX. Plaet) gloeyende door het pijpien ingesteecken, gebrandt wordt. Op het gebrande been moet men pluck leggen, tot dat 'er een schubbe van het been afsaet. De siftelachtige holligheydt, met het sponsjen in wijn, daer aluyn in gesolveert is, uytgedrukt, ende met het instrument *umbellatum* t'samen gedrukt, geagglutineert worden, t'welck gedaen zijnde, de sweer voorts met vleesch genererende, ende cyndelick met huyltmaeckende medicamenten gehandelt moeten worden.

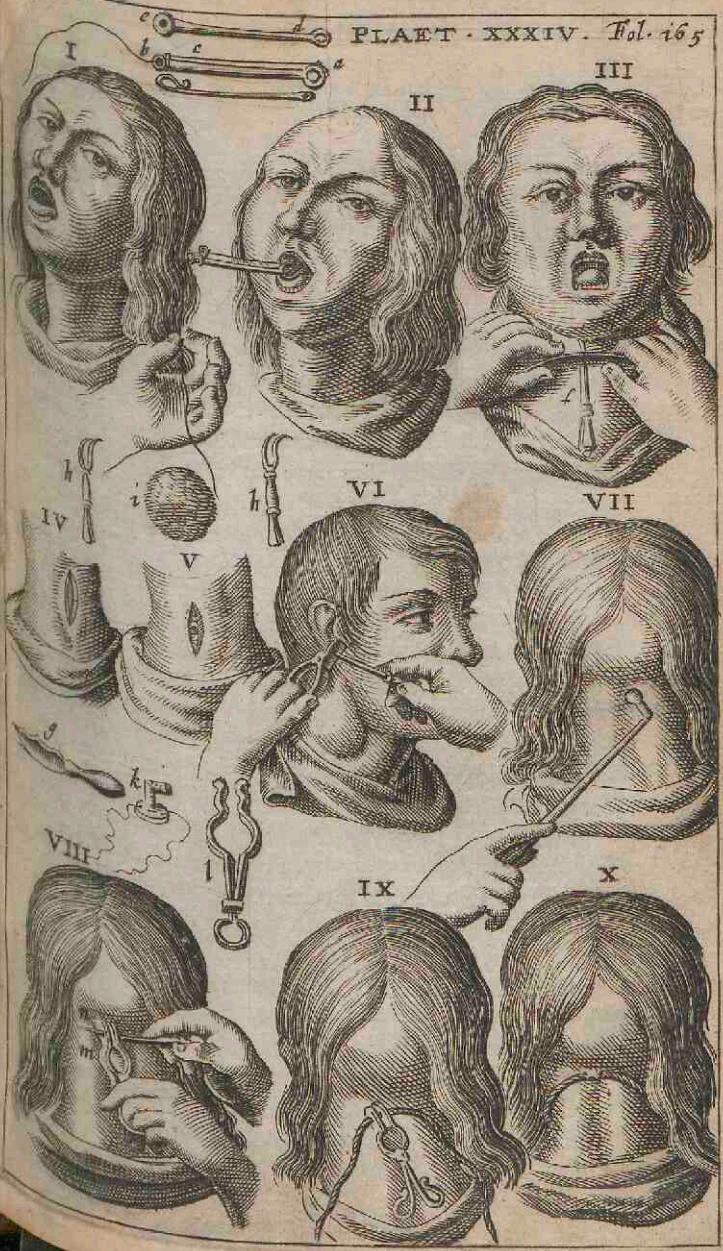
De VI. Figuur is een afbeelding van 't rechter oogh met de ring C. (in de V. Figuur van de VIII. Plaet) vast gemaect van de *polypus* uyt het rechter neusgat af hangende, ende de snijding van een geswel met een vel onder de huylt in de boventste kaeck ontstaen: wiens velleken onvoorsichtighli. k met de Diamant D. opgescheurt, ick met het breede tintel-yser, na dat de materie uytgelost was, van de huylt, ende onderleggende *musculen* tot op de wortel

tel heb afgescheyden, ende met het mesjen in de II. Figuur van de XII. Plaet afgesneden, ende het gaerjen met het *cauterium actuale* in de VII. Figuur van de XIX. Plaet wel gegloeyt zijnde, toegeschraept; 't welck gedaen zijnde, de wonde met *emplastische* linnen doeckjens t'samen getrocken hebbe.

De VII. Figuur stelt voor oogen het glaesjen E. (in de X. Figuur van de VIII. Plaet) aen het ooggh vast gebonden, door wiens trechttertjen men het ooggh-water druppel-wijs in het ooggh laet loopen: daer na de manier om de *polypus* uyt de neus te trecken met het instrument van *Hieronymus Fabritius ab Aquapendente* gevonden: voores de *polypus* met de tang gevat, ende oock buyten de tang zijnde. *Mattheus Glandorpius* heeft een seer fraey Tractaet geschreven van de natuur, ende genesing van de *polypus*, de welcke de genesers van dit accident met seer groot voordeel sullen kunnen door lesen.

De VIII. Figuur toont, hoe beyde de lippen met twee dubbelde haeckjens van malkanderen getrocken ende gehouden worden, terwijlen men besigh was met het uytstrijden van een geswel, dat een vel hadde, ende tusschen de *musculen* van de opperste lippe, soo groot als een hennen-ey, uytgegroeit was, 't welck seecker eerlicke ende schoone Joffrouwe, niet sonder pijn, seer leelick maeckte, ende ontstelde; besiet hier van beneden een bysondere historie.

De IX. Figuur is een ontwerp van een uytgewassen stuck vleysch, gelijk een *campernoellie*, in 't voorste deel van het verhemelté des mondts, achter de sny-tanden, dat grooter was als een wal-noot, of ocker-noot, ende daer een hoopen bloedts uyt liep, als het maer met een vinger of de tong aengerackert wiert, waer van beneden oock een bysondere aenmercking beschreven is.

De XXXIV. Plaet.

Van het afsnijden van een bedorven huygh, van de doorsteking van de aspera arteria, ende inbranding des achter-hoofsts: van het maecken van een setaceum met de gloeyende naelde in de neck, ende in het lelleken van het oor.

IN de I. Figuur wordt getoont de huygh, in de midde met een *sphacelus* of mortificatie, die met de draet door de ring A. in de VII. Figuur van de X. Plaet aengeset, ende te samen getrocken, afgesneden moet worden, voor ende al eer de corruptie oft bederving sich voorder uyt-spreyde, ende de geheele huygh met de aenpalende partyen afficiere.

De II. Figuur de ring A. die in de VII. Figuur van de IX. Plaet te sien is, reedt gemaect zijnde, soo sal de Dienaer met het *speculum oris*, in de IV. Figuur van de XI. Plaet, de tong nederdrucken, gelijk in de VII. Figuur van de XXXVI. Plaet aangewesen is. Maer de Chirurgijn sal het bedorven deel van de huygh met de ring vatten, ende met de rechter of lincker handt de draet B. heftigh na hem trecken, ende alsoo de huygh seer naeuw t'samen drucken; by de huygh een knoop gemaect hebbende, sal hy de draet C. met de tang afsnijden, ende na dat het instrument uytgetrocken is, by de draden buyten de mond laten afhangen, tot dat de huygh den tweeden of den derden dagh daer na afgevallen is.

Wanneer de huygh door de toevloeyende pituiteuse of slijmachtige materie slap wordt, of sackt, soo wordt hy seer voorspoedighlick genesen door het opblasen van het poeder, t'samen gemengt met rouwe aluyen ende witte peper. De manier nu van dit poeder op de huygh te blasen, is als volght: Na dat de tong met het *speculum oris* om leegh gedruckt is, soo sal de Chirurgijn terstondt met de rechter handt de lepel D. met het poeder gevult aen de huygh

huygh houden, ende de mondt setten aen het gat van de pijpe C. ende alsoo het poeder van alle kanten op de huygh blafen. Besiet *Guilhelmum Fabricium Hildanum cent. 2. observat. 21. de urulae relaxatæ curatione.*

De III. Figuur. De *aspera arteria* wort in de gebreken van de *largux* of lelletje van de tong, die een versticking dreygen, van een Chirurgijn in de Anatomie bedreven, op volgende manier seer veyligh geopent. Het hoofd van de patient wort achter over gebogen, niet alleen om de *aspera arteria* sichtbaer, maer oock langer te maecken, op dat de membraneuse interstitien of tusschen-ruymten van de selve hun meer ten voorschijn geven. Dan maect men met inckt een lange streep, of regel, midden door de voorste lengte van den hals, bykans tot aen de holligheyt van de strot; daer na moet men met de vingers het hoofd of opperste van de *aspera arteria* aenraecken; hier van daen moet men uyt het voorste deel seer naeuw met de vinger foecken het eynde van de *largux* of lel, het welck gevonden zijnde, soo moet men om leegh klimmen, tot dat drie of vier ringen van de *aspera arteria* voorby zijn gegaen, (drie in een korte, ende vier in een lange hals) welke bepaling men bekent of door 't gevoelen, of door de reden; door 't gevoelen in de hals sonder vleysch, door de reden; wanneer wy ons inbeelden ende gissen de breedtheydt van drie ringen, of cirkels, (waer toe dan wel dient, dat men de *asperam arteriam* van eenigh gesondt mensch siet) op dat aldaer de insnijding magh volbraght werden, maer niet terstont onder de *largux*, op dat aldaer de inflammatie lichtlick op de incisie volgende, de *largux*, die van te voren genoegh gesloten is, niet mede gedeelt wert. Dese membraneuse plaets gevonden zijnde, in de midden tusschen twee cartilagineuse of knorsachtige ringen of cirkels, moet men na de lengte van de hals met inckt teyckenen. Daer na sal de dienaar de huydt met de onderleggende vleesachtige *membrane* aen de eene ende andere zijde met de vingeren, te weten, de duym, ende de voorste vinger van

van beyde handen vatten; de welcke de Chirurgijn na de lengte van de linie geteyckent, van de *largux* af tot de strot toe, (want alsoo loopt het geen perijckel, dat 'er eenigh vat, zenuwe of *musculus* bezeert werde) met het kromme mes F. in dier voegen sal snijden, dat de dwars-linie midden in de incisie zy, ende de incisie selfs soo lang kome te werden, dat sy geopent zijnde, een dwars-duym in haer breedte begrijpt, ende het gebruyck van het tweesnijdige mesjen G. magh toelaten.

De IV. Figuur. Na de incisie moet men de lippen van de quetsure met de vingers van een trecken, ende het bloet met de spons I. afvegen, op dat de twee *musculen* recht op de *aspera arteria* leggende, ende *sternohyoidei* genaemt, hun sien laten; als dan moet men de *musculen*, die met een witte linie of regel onderscheyden zijn, met het handt-vat van 't mesjen H. na de lengte van een trecken, op dat het lichaem van de *aspera arteria* te voorschijn magh komen.

De V. Figuur. Wanneer de *aspera arteria* in het gesicht is gekomen, soo moet men de ruymte met het ingebogen haeckjen soo lang houden, tot dat 'er een dwarfe incisie met de scherpte van de halve *spatha* tusschen de eene ende de ander *cartilago*, of knorf-been gedaen zy; het mesjen moet men soo diep indouwen, tot dat het de holligheyt van de *aspera arteria* penetreert, 't welck men sal weten als de aeffem dan met een gedruys door de quetsure uytgaet; daer na komt het silvere pijpjen K. te pas, 't welck krom is, en gaten heeft, oock met de grootheyt van de wonde seer naeuw over een komt, op dat het de binnenste zijde van de *arterie* niet aen en raect, als mede gevleugelt, of aen het eynde met een rondt affetsel, op dat het van de aeffem niet binnen getrocken en worde, ende insgelijcks aen twee draden vast gebonden is, om dat men 't kan uyt trecken ende vast maecken. Dit pijpjen sal men in de wonde van de *arterie* sleetcken, ende soo lang in de selve laten, tot dat de vrees van de inflammatie over is; daer na moet het pijpjen uytgehaelt worden, ende

de quetsure, des noodt zijnde, door de scarificatie van de huydt ende de vleeschachtige *membrane* vernieuwt zijnde, de lippen van de selve door het hechten aen een getrocken, en met linnen pleysters, ende een behoorlick verbandt bewaert worden.

De VI. Figuur toont een *setaceum* in het lapjen van het slincker oor ingebrandt, om de materie te interciperien of te stuyten, die van daer door de ader met de naelde nu doorgestecken, of gebrandt, dagelicks toevloeyde, om het geswel te voeden ende vermeerderen, dat van het dickste eynde van den hals ahangende, van wegen de strotaderen ende binnenste tack van de *arteria carotidis*, noch afgesneden, noch van de huydt afgescheyden kan worden. Soo haest de *eschara* met boter wech genomen was, soo heb ick in het *setaceum* eerst een looden ring gesteecken, tot dat het van alle kanten geconsolideert was; dit gedaen zijnde, soo heb ick in plaets van de looden een gouden ring met een seer schoone peerel geciert, gelijk de Arabische wijven hedendaeghs voor een groote pronck aen beyde de oorlapjes dragen, daer in gesteecken. Dit insteecken van de ring heeft niet alleen het tocnemen ende vermeerderen van het geswel verhindert, maer oock by geval het selve soo seer vermindert, dat de patient, zijnde een persoon van Adel, met sijn wambois bekleedt, het selve lichtelick bedecken koste. Aengaende de uytstijding, ende affnijding van de geswellen met een blaesken of velleken, besiet de II. Figuur van de XXXV. Plaet.

De VII. Figuur wijst aen de inbranding van het achterhoofd, aen de volwassien perfoonen met een gloeyende ende rondt yser, als'er perijckel is van de *apoplexia* oft geraecktheyt, ende andere staep ende gebreecken. Maer de holligheydt van het achterhoofd plaght met het gloeyende yser ingebrandt te worden, principalick de nieuw-gebooren, ende de suygende kinderen, die van de vallende sieckte dickwils gequelt worden, om dat se koude ende vochtighe heiffenen hebben. Tot *preservatie* dan, ende geneffing van

van dese sieckte, heeft de geneeskonst een seeckere ende vaste remedie gevonden, te weten, het inbranden van het achter-hoofst, 't welck soo veyligh als het is, soo seecker reveleert het oock de pituiteuse humeuren die het hoofst beswaren, de selve daer-en-boven oock dickwils met seer groot voordeel deriverende en evacueerende. Dies wegen de inbranding van het achter-hoofst op sommige plaetsen soo gemeen is, dat 'er oock tot *Florenzen* in Italien geen, of altoos seer weynigh kinderen gevonden worden, die terstondt, na dat sy het H. Doopsel ontfangen, dese branding niet uytgestaen, ende geleden hebben. De manier om sulcks te doen, is als volght: Wanneer de hayren met het scheer-mes afgenomen zijn, soo moet het ovale ende langwerpigh yser in de VII. Figuur dat met de holligheydt van het achter-hoofst tusschen het eerste ende tweede wervel-been over een komt, gloeyende gemaect worden, waer mede men de holligheydt door de teerheydt met kleyn perijckel ende buyten vrees van een *paroxismus*, maer eens ende sachtjens moet aenraecken. By soo verre het perijckel groot, de patient onder, ende de *paroxismus* tegenwoordigh is, ende de plaets veel dagen moet open gehouden worden, soo is het hem noodigh dat het yser twee of drie mael, ende dieper geset werde. Daer na moet men op de gebrande plaets of boter met *diapalma*, of het *triapharmacum* leggen, om de *eschara* te doen afvallen; wanneer se afgevallen is, sal men de wonde met het *ceratum sacrum* of het *diachylon* soo lang open ende dragende houden als het den noodt vereyscht, en eyndelick met het *emplastrum de cerussa*, of een ander heel-pleyster toe laten gaen.

Op de selve plaets maect men oock een *setaceum* met drie instrumenten; te weten met de tang, met de gloeyende naelde, ende met de *setor*. Door dese remedie worden de vochtigheden die het hoofst beswaren, ge-evacueert, door het te rugh trecken van de oogen na de neck toe. Die na de mondt ende borst toe af-vloeyen, gederiveert,

ende de gene die na de *spinalis medulla*, ende de juncturen van de ledematen afdruppen, geintercipieert. Aengefien dan het *setaceum* soo groot-voordeel doet, soo hebben wy goedt gevonden de manier om de selve in 't werck te stellen, ende te volbrengen met eenige woorden en eenige figuren, de liefhebbers ten besten hier aen te wijfen.

De Geneesmeester doet de patient op een leegh stoeltjen sitten, ende focckt met de voorste vinger, de plaets tot het *setaceum* bequaem zijnde, of de holligheyt die tusschen het eerste ende tweede wervel-been is; soo haest hy die gevonden heeft, soo moet hy het hayr met het scheer-mes doen afschrappen, ende de plaets die doorgestecken moet worden in de lengte met inckt teyckenen, soo dat de linie midden in de holligheyt komt. Maer om niet te missen, soo moet de patient sijn hals recht uyt strecken, en dan moet de Chirurgijn beyde de gaten die hy maecken moet, soo wel aen de rechter als aen de slinker zijde, van gelijcken met inckt teyckenen, soo dat de ruymte van beyde de teyckens anderhalve dwars-vinger meer of min van malkanderen zy, na dat de huydt van de patient dick of dun is.

De VIII. Figuur. De plaets geteyckent, en den inckt ingedrooght zijnde, sal de patient sijn hoofd alsoo achterwaerts over buygen, dat de huydt, ende de *panniculus carnosus* of vleesachtige pannijckel, slap worden. De Geneesmeester sal daer op met de vingers de huydt, ende de vleesachtige *membrane* van de onderleggende *musculen* oplichten, ende soo veel hy kan, van beyde de voorseyde deeffels (sonder de *musculen* van de neck te raecken, uyt vreesse van de ontfteeking ende andere quade accidenten) met de bequame houvast, of tang L. of M. in de I. II. ende III. Figuur van de VII. Plaet vatten, na hem trecken, ende naeuw t'samen halen, soo veel de patient verdragen kan, ja al soude het hem oock wat zeer doen, op dat de zenuwen alsoo t'samen getrocken ende gedruckt zijnde;

de, de partye die doorgesteecken moet worden, eenighs vordooft werde, ende de patient minder gevoelen heeft van het vyerige instrument, dat anders dapper pijnlick is. Doch sal hy de huylt, ende de *membrane* alsoo met de tang vatten, dat de linie of regel door de lengte van de holligheydt getrocken, ende de merckteycken van de gaten, moerende aen beyde zijden gemaect worden, door de gaten van de tang van voren kunnen gesien worden. Daer na sal hy de naelde N. in de I V. Figuur van de VII. Plaet, seer wel gegloeyt, om te rasser ende lichter door te gaen, door beyde de gaten van de tang gelijk als in een oogeblick doorstooten, ende wederom uythalen.

De IX. Figuur. Daer na de tang alsoo onbeweeghlick houdende, sal hy de naelde, in de V. Figuur van de VII. Plaet, die aen het een eynde een wassen kloodjen, ende aen het ander eynde een zijden touwtjen of koortjen heeft hangen, doortrecken; het selve met het wit van een ey bestreecken, tot in de midden toe, met versche boter opgesmeert wesende, doorhalen, ende voorts alsoo laten hangen.

De X. Figuur. Naderhandt sal hy beyde de eynden van het zijden koortjen na voren toe aen den hals, ende op de borst halen, ende de doorgesteecken plaets met een vierdubbelde linnen doeck met rose-water, ende wit van een ey bevochtight, ende uytgedrukt, (om alsoo de inflammatie voor te komen) ende met een bequame bandt verbinden. De volgende dagen, tot op de seste, in het genter, voor ende al eer hy het koortjen, dan na de rechter, dan na de slincker zijde allencxkens treckt, soo sal hy het deel van het selve, dat onder de huylt moet komen, met eenigh *degestivum* besmeert, ende daer op een vierdubbelt *diplema*, met het voorseyde medicament uytgegeeft, leggen, tot dat de wonde goedt etter van haer sal hy het koortjen met dese volgende, of een andere bequame salve besmeeren.

Neemt *Veneetse Terpentijn*, in water van *Kaesjes-bladeren* gewassen, een onçe.

Syroop van rosen, een half onçe.

Poeyer van Turbiib, en *Rabarber*, van elcks der-
tigh greynen, maeckt'er een salf af.

Hier over sal hy leggen de pleyster tot de fontanellen
litt. L. in de laetste Plaet beschreven, soo lang als hy van
sins is de wonde open te houden. Eyndelick sal het koort-
jen allengskens en soetjens uyttrecken, ende het vel aen de
onderleggende *musculen* met het opleggen van het *ceratum*
divinum, vier dubbelt pluck, ende met een *compressie*
bandt agglutineren.

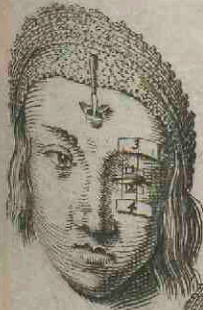
I

II

IV

III

V

VI

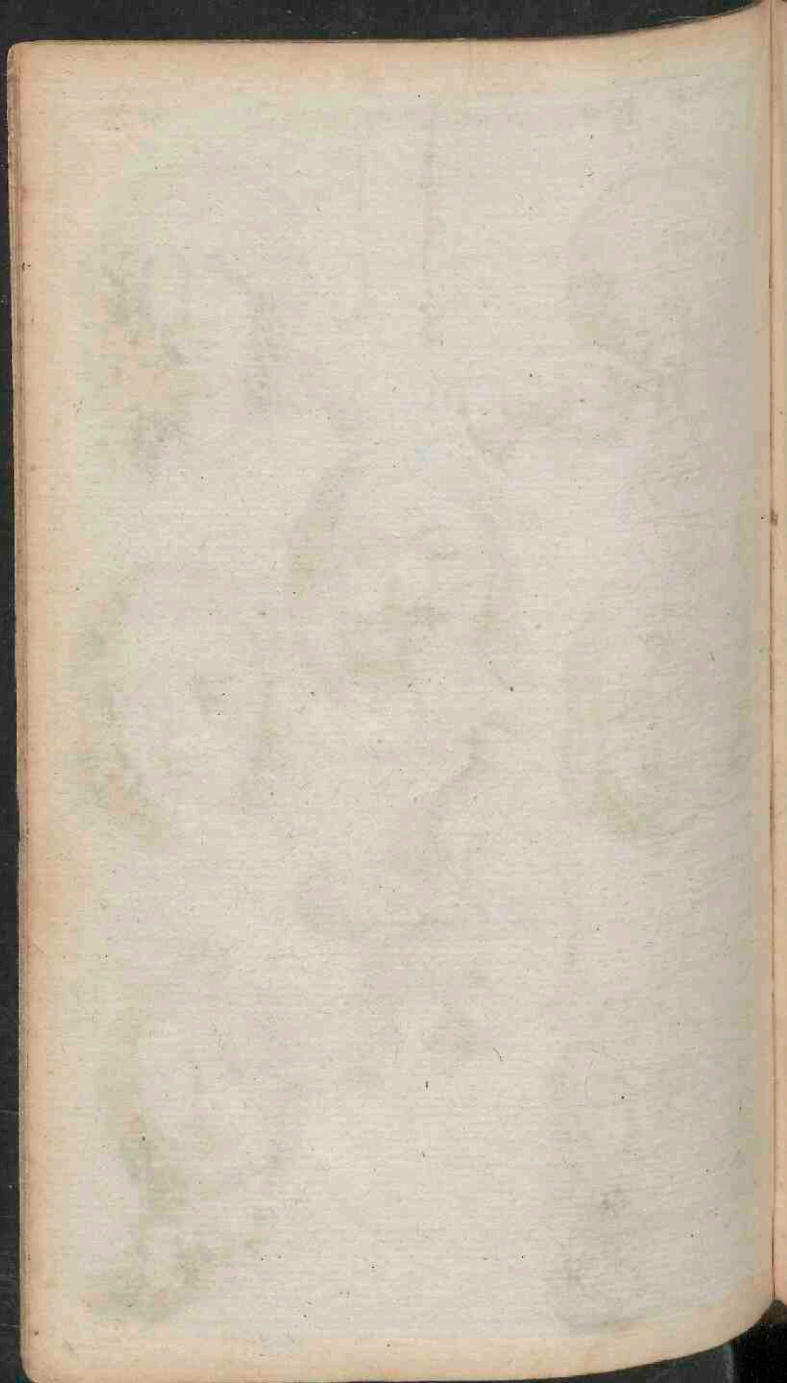
VII

VIII

De XXXV. Plaet.

Van de incisie van een setaceum, van het uyttrecken der hayren, de oogen in de weegh zijnde, van de uyt-snijding der geswellen, een vel of blaesken hebbende, van de genesing van de bovenste oogh-schel, te weten, als se te slap, of ter contrarie by een getrocken is; van de genesing van de staphylome, ende pterigium, van de t'samenhaling der lippen, van een wonde in de wange, met plagulis emplasticis, of becht-pleysters, ende van de verbetering van een hase-mondt.

DE I. Figuur is een manier, om een *setaceum* te maecten, met de tang in de X. Figuur van de VII. Plaet, ende het mesjen in de VI. Figuur van de XVIII. Plaet afgebeeld zijnde, de welcke *Guilhelmus Fabricius Hildanus* in de 40. aenmercking van de 1. Centurie beschrijft, ende oordeelt, dat se de voorgaende met het gloeyende yser te boven gaet, om dat het vyer niet alleen de partyc uyt-drooght, ende sterckt, maer oock de patienten pijn ende schrick doet hebben. Maer alsoo die drooghte met versche boter verbetert wort, ende een middelmatige hitte ende pijn veel vermagh, tot het t'samen-trecken van de quade vochtigheden, ende de patienten soo wel van het snijden, als van het branden een afgrijzen hebben, soo heb ick, de redenen van *Hildanus* op een zijde stellende, seer vele een *setaceum* met seer goede voorspoet ingebrant, ende de manier van de selve te bedriegen, in acht genomen, die ick in de VII. Figuur van de XXX. Plaet heb geleert.

De II. Figuur toont, 1. Het uyttrecken, ende uythalen van de hayren uyt de oogh-schellen, die *Paulus* heeft geleert. Keert dan met de vingers de oogh-schel om, haelt de hayren, het oogh steeckende, ende quellende, met het treck-tangetjen uyt, ende brant de huyt met het gloeyende knoopjen van het *specillum* of tintel-yser, soo dat se dicht

werdt, ende de hayren niet meer uytwassen. 2. De uyt-snijding van een *atheroma*, of kleyn gefwel, dat midden in't voorhoofd uytgegroeeyt zijnde, grooter was, dan een wal-noot, of ocker-noot; in dese figuur geschiedt de incisie met het kromme mes, dwars door de huydt, die het facxken van de *atheroma* bedeckt, maer in de I V. Figuur in de lengte, dat de geheele *abscessus* met sijn vel magh afgescheyden worden. Op de dwarffe incisie van het voorhoofd volgen merckelicke gebreecken, want de fibren of kleyne adertjens van de *musculen* doorgesneden zijnde, hangen de wijnbraeuwen om leegh, ende verhin-deren het openen van de oogh-schellen. Daer volght oock op een ongeneefflicke *paralysis* van de oogh-schellen, van wegen de incisie der zenuwen, gelijk *Adrianus Spigelius*, door de ervarentheydt is gewaer geworden, in een slechte quetsure der zenuwe van het voorhoofd, soo als hy in *Fabrius corp. humani lib. 7. cap. 2.* aengeteyckent heeft. Om dat nochtans soodanigh gefwel midden in de *musculen* van het voorhoofd ontstondt, ende de dwarffe incisie seer weynigh *fibrem* bezeerde, soo volghde op de selve, nochte een *paralysis*, nochte eenigh ander gebreck, dat de oplichting van de oogh-schellen verhinderde: maer om de uyt-snijding van dit *atheroma* te beter te verstaen, soo sal ick hier de genesing van de gefwellen in haer huyden of vellen leggende, met seer korte woorden beschrijven.

De gefwellen in haer blaesken of vellen leggende, als daer zijn *meliceris*, *atheroma*, ende *scatoma*, of hangen gelijk de vijgen aen een dunne steel, Tafel XXXIII. Figuur II. of zijn met een breeder *basis* oft voet aen alderhande partyen des lichaems vast. De afhangende gefwellen worden niet uytgesneden, maer aen de kleynzeerige ende vervaerde persoonen met een draet afgeset, die men onder aen de steel t'samen treckt, dat de party doof wort, ende soo lang laet blijven, tot dat het gewas afvalt. Aen de resolute ende onvertsaeghde persoonen worden se met een mes wech genomen. Of het quam, dat na het afsnijden van

van het afhingende gefwel het bloedt overtolligh vloeyde, of de draet yet van de wortel achter liet, soo dat 'er wederom een nieuw gefwel mocht uyt groeyen, soo fal men maer de plaets met een gloeyend yfer even toefchroeyen, ende na het wech nemen van de *eschara* met een huylt overtrecken. Dit is het vaerdighste ende spoedighste middel om soodanige gefwellen te genesen, soo dat de gevelsing van wegen de kleyne ende gelijcke alteratie snel sal volbraght worden. Die met een breeder voet aen de partyen hangen, die zijn of kleyne, of middelmatigh, of grooter, of seer groot: De kleyne komen in grootheydt over een met een hase-noot, de middelmatige met een ocker-noot, of wal-noot, de grootere met een hennen-ey, ende de grootste met een pompoene. De grootste konnen van wegen de aderen ende arterien niet afgescheyden worden, maer men moet se afsnijden.

De afsnijding geschiet na de onderwijfing van *Hieron. Fabrit. ab Aquapend.* met een tang, de welcke de geheele *abscessus* by de wortel vat, ende t'samen nijpt, soo dat hy om het vloeyen van het bloedt te mijden, met gloeyende mesjens geheel afgesneden wordt boven de tang, (wiens afbeelding te vinden is by *Guilhelmus Fabricius, Bild.* in de II. Aenmercking van de I. Centurie) behalven dat de huylt van het blaesken afgetrocken wordt. De plaets moet daer na met concoquerende, reynigende, vleysch, ende huylt-maekende remedien gehandelt worden.

De resterende gefwellen al te mael worden uytgesneden: Met dese uytfnijding gaet het alsoo toe: Voor eerst moet de patient, ten aentien, soo wel van het licht, als van de Chirurgijn, op het bequaemste op een stoel, of in het bedt nedergeset, ende met de handen op de rugge vast gebonden worden, indien het een jongen, of vrouws-perfoon, of een ander kleynhertigh perfoon is, op dat hy onverduldigh door de pijn, de Meester met het werck besigh zijnde, met de handen niet en belette, of vervaert zijnde,

zijnde, ende schrickende, hem niet gins en weer keert, gelijk *Marcus Aurelius Severinus*, lib. de *abscessib. anom.* cap. 23. uyt *Hippocrates de offic. Medic.* vermaent. Dan neemt men de patient de hayren met het scheer-mes wech (indien het geswel op het hoofd is, anders is het niet noodigh) ende merckt de lengte van de sneed, of incisie met inckt, die soo groot moet wesen, als de rondigheyt van het geswel mede brengt; somwijlen vereyscht het geswel een dubbelde, of kruys-wijse incisie, ende dan moet de eerste incisie langer wesen als de tweede. Een kleyn ende middelmatigh geswel moet maer eens gesneden wesen, principalick wanneer het aen de *musculus* van het voorhoofd, of van de staep van 't hoofd hangt, op dat de fibren of adertjens, en de *vasa* niet over dwars gequetst worden.

Een kruys-wijse incisie wordt vereyscht van die geswellen, die de naeste aen de middelmatige, ende oock grooter zijn, als mede de gene, die van de hayren bedeckt worden. In een enckele ende kruys-wijse incisie moet men nochtans toesien, op dat het onder-leggende blaesken niet gesneden wordt, principalick wanneer het een *meliceris* is, want dan loopt 'er de vochtigheyt uyt, en het geswel valt tot malkanderen, soo dat het blaeskelick swaerlick kan gescheyden worden, daer het noodtsaekelick is, dat het blaesken, of het vel daer de materie in is, die wel honigh of pap gelijckt, wech genomen werde; want oock het minste deel daer van over gelaten zijnde, terstondt weder oorfaeck sal zijn, dat 'er een nieuw geswel voor den dagh sal komen; maer in een *steatoma* is het geringelick soo groot niet, al wordt het vel met de incisie geraeckt, alsoo de ongelachtige vettigheyt, of dicke substantie als smeer, swaerlick uytvloeyt. By aldien de *abscessus* niet neder, of t'samen valt, soo kan het vel seer licht van een getrocken worden; soo behoort dan het kromme mes, met het welcke de huydt alleen geincideert wordt, met de scherpte uytwaerts gekromt te zijn, *Figuur II.* Na

Na dat 'er een enkelde, of een dubbelde ende kruys-wijse incisie is gedaen, soo steeckt het breede deel van het tintel-yfer in de VI. Figuur van de VIII. Plaet, tusschen de huylt ende het velleken of blaesken, dat een ander colour heeft, als de huylt, met de welke ghy allencxkens het gevatte blaesken van de huylt sult af trecken, dat lichtelick sal geschieden, overmidts het blaesken niet vast aen de huylt aen hangt. Indien het geviel, dat het blaesken in de ommegang meer aen de huylt hing, soo scheyt het af met de scherpte van het mesjen, met de schuynse handt gehouden (Figuur I. Tafel II.) ende onder met het handt-vatsel van het mesjen in de IV. Figuur van de XII. Plaet. Terwijlen ghy met het afscheyden besigh zijt, soo laet het uytloopende bloedt dickwils met een spons af vegen, op dat het u in het snijden niet hindert: wanneer ghy tot op de gront van het velleken sult gekomen zijn, soo moet ghy de ader, door de welke het geswel sijn voetsel treckt, met de scherpte van het mesjen dwars door snijden, op dat niet het minste deel van het velleken overschiet, ende het geswel op nieuw wederom uytgroeyt. Als dit nu alles volbraght, ende het blaesken t'eenemaal uytgetrocken is, soo moet hy de lippen van de wonde, indien se te los hangen, en overtolligh zijn, afsnijden, en daer na met hecht-plaesters een kruys-wijs daer overgeleydt, by een voegen, en niet aen een naeyen, door dien de patienten aen alle de pijn een verdriet hebben. Op desen voorschreven voet heb ick een geestelick persoon de knyete van twee *atheromata*, soo groot als gansen-eyeren, seer voorspoedighlick genesen.

By aldien het blaesken al bereydt, of van selfs, of door de onvoorsichtigheit des Chirurgijns, gescheurt of geborsten ware, soo moet noodtsaekelick het geswel, of wederom op sijn oude voet komen, of een leelicke, ende bykans ongeneesslicke wonde blijven. Als wanneer men de tijdt, wanneer als het geborsten is, moet overwegen; is de barst versch, soo steeckt het breedt deel van het tintel-yfer, of het handt-vat van het mesjen tusschen de huylt ende het blaes-

blaesken, tot dat de *membrana* van het geswel t'eenemael gefepareert is; maer is het geswel lang van te voren gescheurt, soo moet het met smeltende ende verdrijvende middelen geconsumeert, by aldien de perfoonen vreesachtigh zijn, of met gloeyende yfers gebrandt werden, by aldien het patienten zijn, die niet en schromen. Na dat het verdreven is, soo moet de wonde, gereynight zijnde, met vleesch gevult, ende met een huylt overtrocken worden, besiet *Aetium Terra. 4. serm. 9. cap. 7. & 8. ende Celsiusum lib. 7. cap. 6.* van de manuale operatie, oft handt-arbeydt, om de *meliceris*, *steatoma*, ende *atheroma* te genesen, de welcke met volgende woorden beschrijft: Men moet alles van te voren met het scheer-mes glad afschrapen, indien het met hayren bedeckt is, ende daer na de incisie doen in de lengte, of kruys-wijs, maer het vel van het *steatoma* moet oock gesneden worden, om alles, dat van binnen vergadert is, te doen uytloopen, alsoo het selve vel niet lichtelick van het onderleggende vleesch der *musculen*, ende de huylt kan afgescheyden worden: maer in de andere geswellen, te weten, in de *meliceris*, ende *atheroma* moet het vel of blaesken ongesneden blijven. De incisie in de huylt gedaen zijnde, soo laet sich terstont een wit ende gespannen vel sien, als dan moet men met het handt-vat van 't mesjen het vel of blaesken van de huylter in is, uyt-smijten: nochtans, wanneer aen het gene dat deel een *musculus* aen het blaesken soude vast sitten, soo moet de selve niet bezeert, maer het opperste deel van het blaesken met een scheertjen afgesneden werden, doch het onderste deel blijven hangen; voorts na het uyt-nemen van het geheele blaesken of sackjen, soo moet men de lippen of kanten van de wonden met naeyen, of door de fibulen, indien het de patient verdragen kan, aen malkandedaer op leggen. Als de geheele *tunica*, of de helft, die aen de *musculus* vast sit, of yetwes daer van over gelaten is, soo

So moet men na de afbijtende remedien, of een kleyn vyertje, etter-maeckende remedien gebruycken.

De III. Figuur toont aen het rechter oog een verflapping ende losheyt van de opper oogh-scheel, ende aen het sincker oog de manier om de selve te genesen, de welke *Hieronymus Fabritius ab Aquapendente* schijnt hooger te houden, als de wreede ende ingekropen manier van *Celsus*, ende met de volgende woorden te recommanderen: Wanneer de bovenste oogh-scheel het oogh bedeckt, soo legh ick een linnen doeckjen, twee of drie bandekens hebbende, ende met volgende lijm bestreecken, op de geheele bovenste oogh-scheel, welck lijm soodanigh is:

Neemt *Draecken-bloedt*,

Wieroock,

Sarcocolla,

Mastick, van elcks een vierendeel loots, macckt 'er een poeyer af, en met wit van een ey gemengt zijnde, brengt het tot de dichte van honigh.

Diergelijck doeckjen met twee of drie bandekens, legh ick oock op 't voorhoofd, boven de wijnbraeuwen, dan binde ick de bandekens van het onderste doeckjen aen de bandekens van het bovenste doeckjen vast, soo dat de onderste oogh-scheel opgehact, het oogh geopent, ende bin den behoorlicken tijdt het slappe oogh-scheel door hulp van het voorseyde astringerende, droogende, ende 't oogh-scheel, als mede het voorhoofd door t'samen-treckende lijm genesen wort. Dese manier van genesing geluckt seer wel, door dien het niet alleen uyt drooght, 't gene daer in gevloeyt is, maer oock de nieuwe toevloeying van de vochtigheydt belet. Ick heb dit ondervonden aen een edel Juffrouw, gelijk *Georgius Baulerus* kan getuygen, die het niet en wilde gelooven, voor en al eer hy selfs de wercking met verwondering hadde gesien.

De IV. Figuur toont een kruys-wijse incisie van de huylt boven het saccken van een *atheroma*, van de welke hier

hier boven in de II. Figuur is gehandelt. Soo haest een incisie is gedaen, in 'de huydt met het kromme mes, indien se met het *specillum* of tintel-yser niet kan gesepareert werden, soo begint se af te trecken, van het sacxken met het mesjen in de I. Figuur van de II. Plaet, om 't welke na te komen, de Chirurgijn voorsichtelick dient te handelen, ende liever het dwarsse als het rechte mesjen te gebruycken, alsoo het rechte al te snel insnijdt, ende het sacxken noodtsaeckelick quetst.

In het rechter ooggh wordt aengewesen het gebreck Ἐλαγφίαλμυς , van een hasen-oogh, wanneer het ooggh open blijvende, van de opper ooggh-scheel niet kan bedeckt worden. In het slinker ooggh is te sien de genesing van *Aquapendente* gevonden, ende voorgestelt, die seer sacht is, ende seer geluckigh afloopt, als men tot het eynde daer mede continueert; leght een doeckjen, drie bandekens hebbende, ende met lijm besmeert zijnde, op de bovenste ooggh-scheel (N°. 1.) ende een ander diergelijcke onder de benedenste ooggh-scheel op de wang, recht tegen over het eerste doeckjen, soo dat de bandekens gelijk tegen mal-kanderen over komen, (N°. 2.) de lijm droogh zijnde, ende de doeckjens vast aenklevende, soo bindt de bandekens vast toe, ende treckt se wel t'samen. Is het aen dese twee niet genoegh, soo maect het derde boven het eerste aen het voorhoofd vast, (N°. 3.) ende 't vierde op de wang beneden het tweede, dat het met het derde tegen over pertinent over een komt, (N°. 4.) dese aen de huydt oock vast klevende, soo bindt de bandekens aen malkanderen, ende maect se met een dubbelde knoop vast, alsoo sal de bovenste ooggh-scheel uytgespannen, ende na de benedenste ooggh-scheel toe getrocken worden, ende het ooggh bedecken. Dese manier van genesing heb ick selfs noyt ondervonden, maer dickwils sien in 't werck stellen.

De V. Figuur leert de genesing van een *staphylome*, (dat al te mets een breeder *basis* of grondt heeft, (b) al te mets oock een nauwer fundament of grondt, (a) als sijn resten

resterende lichaem is) de welcke door de geseyde con-
 strictie of t'samen-trecking geschiedt . Is het *staphyloma*
 in het rechter oogh , soo doet de patient bequamelick aen
 de voeten van de Chirurgijn setten , ende met het gebo-
 gen hooft op des selfs knyen steunen , maer is dit gebreck
 aen het sincker oogh , soo laet de patient op een stoel te-
 gen over de Chirurgijn gaen sitten .

De *constrictio* of t'samen-trecking van het *staphylome*
 met een naeuwe grondt , beschrijft *Celsus lib. 7. cap. 7.*
 De oogh-schellen van malkanderen getrocken zijnde ,
 moet men aen de wortels selfs midden door de grondt van
 het *staphyloma* over dwars (van die hoeck , die de rechter
 handt bequaem valt , tot den anderen hoeck) een naelde
 met twee draden , door halen ; daer na den dubbelen draet
 in de mitte doorgesneden , ende de naelde wech gedaen
 zijnde , de twee eynden van de eene draet van bovenen ,
 ende van de andere draet van beneden , sterck t'samen-
 trecken , de welcke allencxkens snijdende , dit geswel al-
 soo uytfnijden . Dese ende volgende manuale operatie
 worden gebruyckt , niet om het verloren gesicht weder-
 om te brengen , dat onmooghlick is , maer om eenighsins
 de oncierlickheyt ende leelicke gestaltenisse van het ooght
 te benemen .

De genesing van de *staphyloma* , dat een breeder gront
 ende voer heeft , is te vinden by *Paulus Aegineta lib. 6. de*
remed. cap. 19. die soodanigh is : men moet van onder op
 een naelde sonder draet door de grondt of wortel van het
staphyloma doorstecken , als mede daer na een andere nael-
 de met een dubbelden draet van de hoeck des ooghs , die
 aen de rechter handt is tot den anderen hoeck , door de wor-
 tel van het *staphyloma* doortrecken , ende de eerste naelde
 sonder draet daer in blijvende steecken , de draet aen het
 oogh van de naelde doorsnijden , ende de naelde wech-
 genomen zijnde , het eene deel van de *staphyloma* na boven ,
 het andere na beneden met draden vast binden . *Hieronymus*
Fabrit. ab Aquapend. gebruyckt in beyde de *staphylomaten*
 een

een enckelen, ende niet gedraeyden sijden draet, die roode is, om dat de tinctuur of verwe de t'samen-trecking ende snijding helpt; dan de draden in beyde dese gebreecken t'samen gehaelt zijn, soo staet het wit van een ey dapper onder malkanderen, ende leght het met wol op het oogh, om het selve tegen de inflammatie te bewaren. De bande des anderen daeghs los gemaect hebbende, moet het oogh met sachte medicamenten getraectert worden, tot dat de draden met het *staphylome* afvallen.

De VI. Figuur representeert de genesing van het gebreck *pterygium* of nagel genaemt, dat uyt de binnenste hoeck des ooghs ontstaen zijnde, boven op de oogh-appel hem uytstreckt, ende het gesicht verhinderende, door de manuale operatie genesen moet worden, die met vijf handen te werck gestelt, seer wel geluckt, by soo verre men daer mede omgaet, als volght: De patient in dit postuur gebraght zijnde, gelijk by de genesing van het *staphyloma* gementioneert is, soo sal de Chirurgijn aen de bovenste ende benedenste oogh-schel een *linteum glutinatorium*, of gelijmt linnen doeckjen appliceren, beyde met een lang bandtjen, de welke de dienaer, veer van 't oogh staende, sal vast houden, ende na hem trecken, op dat de ooghschellen van een getrocken, ende sonder ongelegentheyte van de werckende Chirurgijn gehouden worden. Een ander dienaer sal het oogh vast maecten met het appliceren van de ring, in de V. Figuur van de VIII. Plaet, daer op sal de Chirurgijn het hoeckjen met de spitse, matighlick omgebogen, in de IX. Figuur van de VIII. Plaet, ontrent het midde van de oogh-appel onder het *pterygium*, dat opgelicht moet worden, onderstecken, wel toesiende, dat hy de *corneam tunicam* niet bezeert: Daer na sal hy een naelde een weynigh gebogen, met een enckelen rooden sijden draet, dwars onder het *pterygium*, met het ondergestecken haeckjen opgelicht, doorstecken, beyde de eynden van de draet met de slinker handt t'samen vatten, ende het *pterygium* met de draet gespannen, door het handt-vat van het mesjen in

in de IV. Figuur van de XII. Plaet, dat hy in zijn rechter handt vast houdt, van de midden tot aen het eynde sacht-jens afscheyden, 't welck gedaen zijnde, sal hy de draet wech doen, het afgescheyden deel van de nagel met het haeckjen vatten, het selve gevat van een spannen, ende met de afscheyding des nagels door het handt-vat van het mes-jen soo lang voortgaen, tot dat hy komt aen de grooter hoeck des ooghs, alwaer hy met het mesjen in de II. Figuur van de XII. Plaet, soo naeuw ende pertinent de nagel moet uytstrijden, dat nochte yet daer van overgelaten werde, alsoo het geulcereert zijnde, naeuwelicks eenige genesing toelaet: nochte oock yet van de *caruncula* afgetrocken werde, op dat het gebreck *púada* genaemt, daer op niet en volge; dit werck volbraght zijnde, sal hy uyt droogende dingen op 't oogh leggen, waer van *Sennertus*, *Fabrianus ab Aquapendente*, ende *Celsus*, nagesien kunnen worden.

De VII. Figuur stelt voor oogen een gehouwen wonde in de rechter wang gehouwen, ende de bovenste lippe by de voorste tanden, gelijk een hase-mondt, gespleten.

In de VIII. Figuur is de genesing van de voorschreven gebreeken te sien. De lippen van de wonde worden aen een gehaelt, ende met opgeleyde hecht-plaesters by een gehouden, tot dat sy heel worden. De hase-mondt verbetert men als volght: De gespleten lippe moet men aen beyde zijden met de haeckjens vatten, ende van het tant-vleysch met het bequame mesjen in de I. Figuur van de II. Plaet afscheyden, daer naer een linnen doeckjen tusschen het tant-vleysch en de lippen steecken, dat se niet wederom aen malkanderen vast raecken, ende de lijm-lapjens met koortjens aen beyde zijden appliceren, voorts de lippen van de barst met de scheer vernieuwen, en vernieuwt zijnde, aen malkanderen, ende door de t' samengetrocken koortjens van de lijm-lapjens by een houden, op dat se soo haest niet wederom van malkanderen gaen, tot dat de lippen met de Spaensche *Balsam* t' eenmael aen malkander zijn genesen.

De XXXVI. Plaet.

Van de branding der tanden, die vervuylt ende verrot zijn : van de yfsnijding eens tants, die het hol der kaecke bezeert : van de voeding der patienten, die van wegen de nauuw t'samen getrocken tanden geen spijs kunnen genieten : van de genezing van een gat, in't verhemelte van de mondt : van de periculouse inspatting in de ooren ; opening van de t'samen getrocken tanden ; nederdrucking van het onderste kaecke-been ; snijding des tong-riems, ende uythaling der dingen, die in de keel zijn blijven steecken.

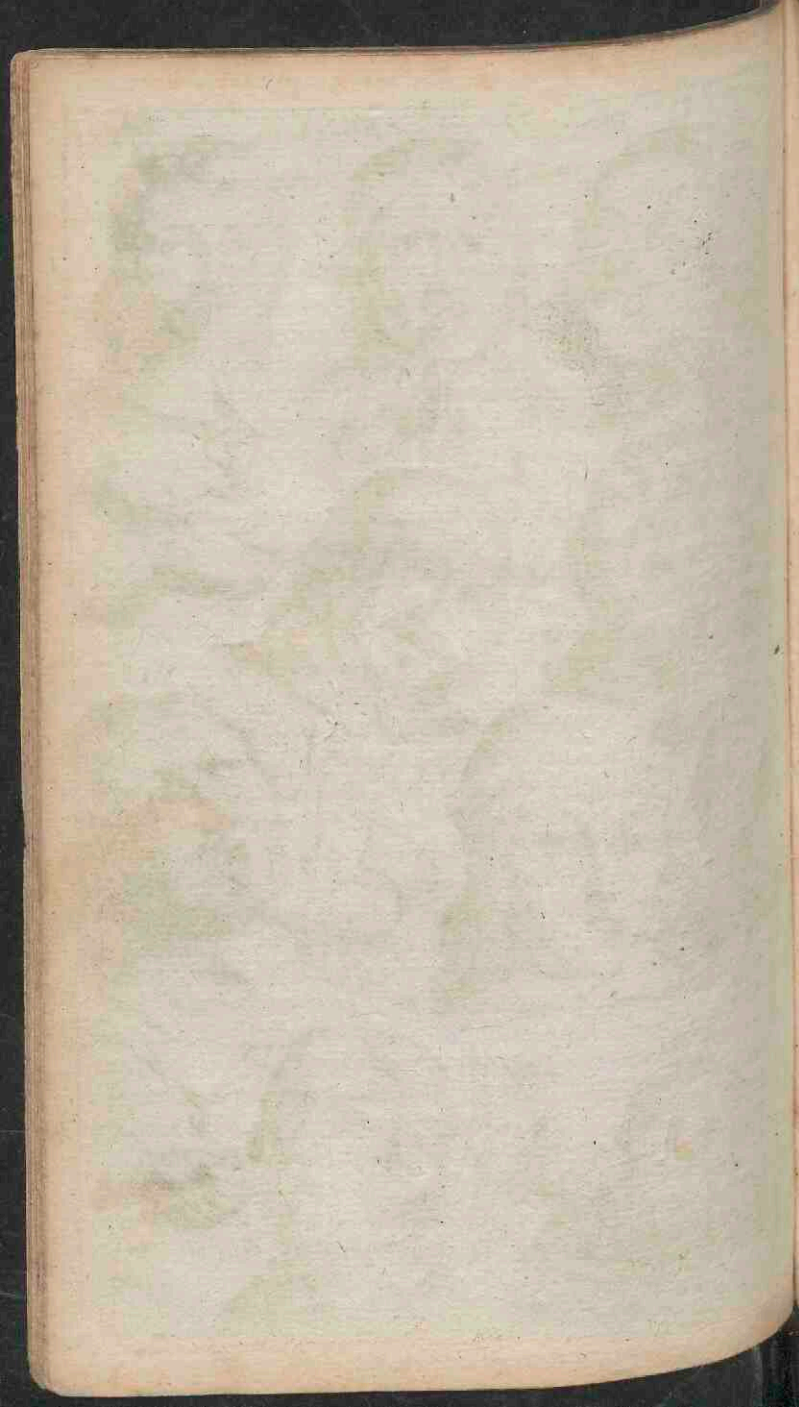
DE I. Figuur leert hoe de vuyle verrotte, ende tanden die gaten hebben, met gloeyende yfers in de XIX. Plaet afgebeeldt, in de gaten gesteecken, ende gebrandt worden, om de verrottigheyt wech te nemen.

De II. Figuur wijst aen, hoe een tandt buyten sijn behoerlicke plaats gegroeyt zijnde, ende het hol der kaecken van binnen bezeerende, met het instrument in de II. Figuur van de XI. Plaet uytgesneden wort.

De III. Figuur stelt voor oogen 't gebruyck van de trechter met de XI. Figuur van de X. Plaet afgebeeldt, welcks nauwe eynde men tusschen het tandt-vleysch insteeckt, ende door het wijde eyndt de vochtige spijs laet doorloopen, in de mondt van de gene, welckers tanden dicht op een gestoten zijn.

De IV. Figuur het verhemelte des mondts in dier voegen van de pocken opgegeten zijnde, dat het gat oock in de holligheyt van de neus doorging, ende de patient sijn spraek verhinderde. Dit heb ick met een gouden instrument, aen het welcke een sponsjen hing, gestopt, soo dat de patient sijn spraek wederom na behooren konst gebruycken. Na 't gebruyck van 't *desoetum*, soo heb ick 't gat eenige reysen met gloeyende yfers geraeckt, dat van de natuur met vleysch is gevult geworden, na dat 'er van te vo-

ren eenige beentjens hun hadden afgescheyden. Het zeer met vleysch gevult, heb ick met uytspoelingen van de mondt, ende uyt droogende *errhynen* gecicatriseert.

De V. Figuur vermaent de aenkomende leerlingen van de Chirurgie, dat sy in het genesen van de gebreecken der ooren de bequame liqueuren of vochtigheden, liever sachtjes in de ooren doen druppelen, ende vloeyen, als door de oogenspuyt met geweld inspuytten, op dat de *membrana* van het *tympanum* niet gescheurt worde, ende een ongeueflicke bewaring des gehoors daer op volge.

De VI. Figuur verdoont de dilatatie, of van een trecking der sterck t'samen-getrocken tanden, met het *instrumentum dilatorium* in de IX. Figuur van de IX. Plaect, om voor te komen, dat de patient niet van honger sterue. Wanneer het instrument niet kan gebruyckt worden, soo worden seer voorspoedighlick voedende Clysteren van achteren geapliceert: dit heb ick ondervonden aen eenen *Melchior Frikh* genoemt, die van wegen een quetsure in de mage, veerthien dagen lang met soodanige Clysterien is gevoedt geworden.

De VII. Figuur toont de applicatie van het *speculum oris*, dat seer noodtsaekelick is, om de gebreecken van de keel te ondersoecken, (Tafel XI. Figuur I V.) want dit instrument niet alleen nederdruckt, maer oock het onderste nedergedruckte kaecke-been soo lang vast houdt, tot dat men de bezeerde plaets wel doorsien, ende de behoerlike medicamenten geapliceert heeft. De spatel ter zijden van dese Figuur, die veel gaten heeft, druckt in 't gemeen alleen de tong neder, op dat men de gebreecken des mondts magh besten. Met de ring van de spatel, eenighens scherp zijnde, worden de dicke ende taeye sluymen ende vuyligheden afgehaelt, die dickwils op de selue in de heete ende vyerige koortsen vast sitten.

De VIII. Figuur onderwijft, hoe men de tong-riem onder de tong al te naeuw zijnde, ende de spraek verhinderende, gelijk het gemeene gevoelen is, snijden moet, de

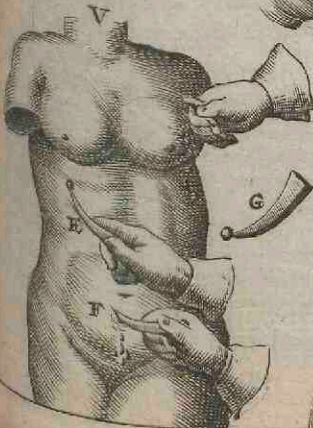
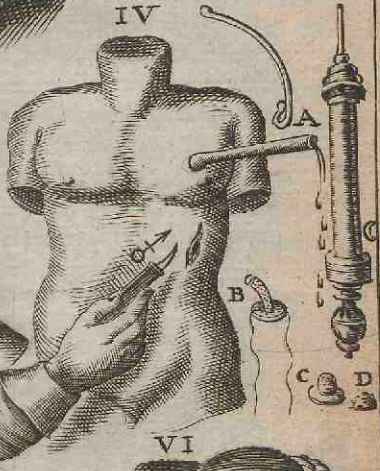
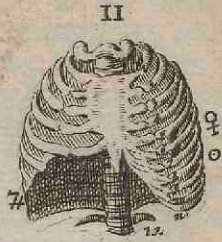
de welke de Vroet-vrouwen over al met de nagel, ende onse Barbiers onvoorsichtiglick met het laet-yfer van een scheuren, 't welck een sterck vloeyen des bloedts, en een groote pijn veroorsaect, en waer uyt daer na andere ongelucken ontstaen, de welke *Hieron. Fabrit. ab Aquapendente* met de *annexe* of by gevoeghe manier om dese incisie in 't werck te stellen, met volgende woorden verhaelt: Behalven de nederdrucking ende suyvering, is dit de derde Chirurgische operatie de tonge aengaende, wanneer men de bandt onder de tong los maect; maer voor ende al eer daer van eenigh gewach make, soo wil ick u doen indachtigh zijn de ruyckeloosheydt van de Vroet-vrouwen, die over al ende sonder onderscheydt alle nieuw-geborenen kinderen de bandt onder de tong met de nagel van de voorste vinger, die sy tot dien eynde altijd lang ende sekerp behouden, doorsnijden, ende gelooven, dat het kindt in 't toekomende niet soude kunnen spreecken, by aldien sy 't selve soo niet en hadden gedaen; even als of een mensch van naturen niet soude kunnen spreecken, die nochtans sonder hulp van een sot wijs, die hem soude helpen, de spraek, als een eygen menschelicke actie ende wercking obtineert ende besit, zijnde een wonderlicke ende belacchelicke onwetentheydt van meest alle de Vroet-vrouwen. Ick heb een nieuw-geboren kindt gesien, dat van wegen de achtergeboort wat langer opgehouden zijnde, niet te min wel te vreden was, noch weenende, noch eenige moeyelickheydt gevoelende, maer terstont begonde te weenen, soo haest de Vroet-vrouw de bandt onder de tong met haer nagel onvoorsichtiglick hadde doorgesneden. Doch is dit noch het minste, zijnde veel erger, dat uyt dese incisie, met de nagel dickwils een inflammatie ontsaende, de kinderen verhindert, dat se de tepels van haer moeders, of minne-moeders borsten niet kunnen vatten, nochte het sogh genieten, ende daerom dickwils komen te overliden: behalven dat de suygende persoonen oock niet selden de borsten swellen, ende de ouders, dat noch het

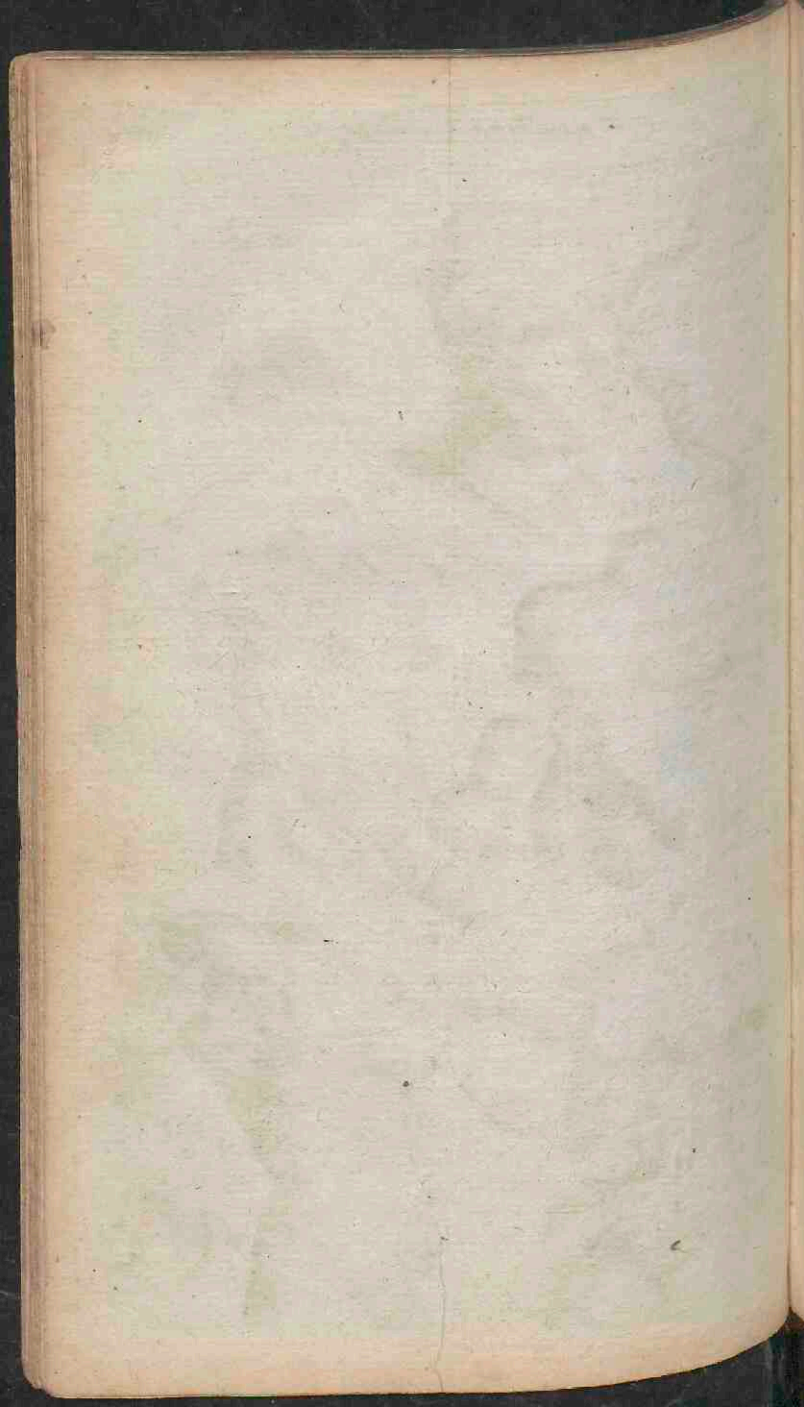
eightste

erghste is, of de ontijdige ende sware geboorte, of de enckele onvermogentheydt ende slappigheydt des kindts niet konnende de tepels vatten, of oock eenigh ander gebreck veel eerder als de onwetentheydt, ende onbedrentheydt van de Vroet-vrouwen, de schult van dese ongelucken toeschrijven. Aengessen dan dit seer waerachtigh is, soo verwondere ick my dat de Wetten sulcks niet verbieden, waer door de Vroet-vrouwen de kinderen dickwils soodanige dooden mede aendoen. Daerom vermaen ick een yegelick Huys-vader ende Huys-moeder, in het minste niet toe te laten, maer hooghlick te verbieden, dat de Vroet-vrouwen uwe of andere kinderen met de nagel aenraecken; maer soo het gebeurde, dat de bandt van de tong grooter ware, soo kan het tot allen tijden des ouderdoms uytgesneden worden, 't welck nochtans de bandt van de tong selden, ja bykans nimmermeer gebeurt, om dat de natuur de menschen niet soude voortbrengen tot het spreecken, 't en ware sy hem oock seer bequame instrumenten tot dien eynde besorghde en verleende. By aldiender onder hondert duysenden kinderen maer een geboren wordt, dat een grooter bandt of ligament heeft, het welcke door de manuale operatie der Chirurgijns moet geholpen worden, soo is 'er niet aen gelegen, of het stondt na de geboorte, of na dat het van de mamme ontwendt is, of oock op een ander tijdt door het snijden van een bedreven Chirurgijn geholpen wordt. Indien dit gebeurt, soo belasten wy, dat de patient sijn tong buyten de tanden uytsteeckt, de welcke *Celsus* wel met het getande deel van het treck-tangetjen, maer wy met de tang vatten, ende vast houden. Al te mets konnen wy se nochte met het trecktangetjen, nochte met de tang vatten, gelijk in de jongens, ende jonge kinderen, die de tong niet konnen, of oock niet willen uytsteecken; daerom moet men maecken dat se weenen of huylen, ende al soo de tong met een dunne rouwen linnen doeck tusschen de duym ende voorste vinger vatten, buyten de mont trecken,

ken, om hoogh rucken, ende om buygen, dat men de tong-riem kan gewaer worden, ende met de rechter handt uytfnijden. Wy nemen daer toe niet het gemeene ende onbequame laet-yfer van de Barbiers, maer het mesjen met de spits een weynigh achterwaerts gebogen, ende fnijden het ligament of de bandt van de tong, indien het grooter is dan het behoort, over dwars, een, twee, of drie reysen, tot dat het geheel doorgesneden is, nochtans met de uytterste toeficht, dat de onderleggende *vasa* niet bezeert worden: op welckers incisie een sterck bloedt, en daer op een versticking, of ten minsten het verlies der krachten, in een soo teeren ouderdom volght. Dit sal niet gebeuren aen een Chirurgijn, die pertinente kennis van de *Anatomie* heeft, de welke de *vasa* onder de tong perfect kennende, de selve met het kromme mesjen weet te mijden. Dit zijn de woorden van *Hieronymus Fabrius ab Aquapendente*.

De IX. Figuur is een onderwijfing, hoe men een vis-graet, of een beentjen met hoecken, of yet anders, dat onder het eten in de keel is blijven steecken, ende niet in de maegh neder gesackt, met instrumenten, tot soodanigen handtwerck passende, of uythaelt, of voorts om leegh doet sacken. Om dese dingen uyt te nemen, heeft men verscheyden manieren. Kan men se sien, soo vat men se met het recht uytgestreckte treck-tangetjen in de I. Figuur van de IV. Plaet, ende haelt se uyt de keel; ondertuschen het *speculum oris* gebruyckende. By aldien men de graten, beentjes, of andere diergelijcke dingen niet in't gesicht kan krijgen, door dien se dieper in de keel zijn gesackt, al hoe wel men wijdt gaept, ende de tong met het *speculum oris* neder gehouden wordt, soo moet men de selve met het kromme treck-tangetjen vatten, Tafel X. Figuur I. ende het instrument, Tafel X. Figuur II. dickwils in de keel insteecken ende uythalen. Andere verwecken de mage, na het eten, of met de vingers, of met pen-nen met soet amandel-olie besmeert, ende in de keel ge-steec-

steecken, tot het spouwen of braecken, om met de spijs de graten of andere dingen uyt de keel te doen gaen; Maer wanneer het uyttrecken van de graet, of andere dingen, met de voorsz maniere te vergeefs by der handt genomen wordt, soo gebruyckt *Hieron. Fabrit. ab Aquapendente* een witte wasch-keers, soo dick als de kleyne vinger, en een weynigh gekromt of gebogen, die hy de patient in de handt geeft, dat hy se in de keel steeckt, tot dat het gene is blijven steecken, om leegh in de maegh sackt.

Sommige belasten tot dien eynde grooter brocken in te slocken: andere binden een klootjen of kogel van loot aen een draet vast, die se inswelgen, ende wederom uyt-halen, tot dat 't gene in de keel sit, om leegh in de maegh geraeckt. Wanneer het ding in de keel steekkende, nochte met instrumenten door de mondt uytgetrocken, nochte door eenige andere middelen om leegh gestooten kan worden, soo laet *Fabritius ab Aquapendente* na de leer van *Paulus* ende *Leonides*, het geheele werck voorts op de natuur en de tijdt beruften.

De XXXVII. Plaet.

Van de inbranding der neusgaten, principalick in de ozæna, ende na het uysnijden van de polypus: van de manier om de paracentesis van Paulus ende Hippocrates, in het werck te stellen: als oock de quetsuren der borst ende des onderbrycks, wijder te maecken, ende de platte tepels van de suygende Vrouws-persoonen op te halen.

DE I. Figuur is een aenwijfing, hoe de neusgaten, of alleen geulcereert zijnde, of een bederving des beens voelende, met gloeyende yfers, ende door de pijpiens ingestecken, gebrandt worden. Hier by moet men voegen, 't gene boven by de III. IV. V. ende VI. Figuur van de IX. Plaet geseydt is. Ick heb een Kleer-maecker tot *Padua* genesen, die door de Spaensche pocken bedor-

ven, een *ozæna* in sijn neus hadde, ende twee jaren achter een van de principaelste Barbier van die plaetse, met het *decoctum ligni guajaci* van binnen, ende met medicamenten uyt de *Antimonium* ende *Mercurius* toe gemaect, van buyten gehandelt wierdt: maer al dese moeyte te vergeefs zijnde, soo liet de patient door de Chirurgijn by Doctor *Spigelius* om raedt ende hulp aensoecken, die doen ter tijdt onpasselick zijnde, niet kost uytgaen, om de patient te besoecken, ende dies wegen my by de voorschreven Chirurgijn heeft gevoeght, ende belast, dat ick een wieck van suyver lijnwaedt soude maecken, de selve in het zeere neusgat steecken, ende een natuurlickendagh daer in laten, om de gelegentheydt, quantiteyt, ende qualiteyt van de *ozæna* te vernemen. Dit heb ick gedaen, ende de wieck uytgetrocken, die ick bykans aen het bovenste eynde, en aen de rechter zijde, gelijk als in de ronde, vuyl ende seer stinckende heb bevonden, oock aen *Spigelius* alsoo vertoont, die de selve soo heeft niet heeft gelien, of seyde, dat de selve ulceratie bykans aen de hooghste plaets van het neusgat was, te weten, boven de *cartilagineuse*, of knorftachtige partyen op de rechter zijde, wel niet groot, maer met een bederving van het been, ende daerom een inbranding was vereytschende. Na de reden vragende, gaf hy my ter antwoord: om dat de wieck bykans aen het eynde vuyl is, soo heeft dese ulceratie in de hooghste plaets van het neusgat haer *situm* of sit-plaets, om dat se alleen van buyten besmet is, sochters met geen groote alteratie, om dat de vleck kleyn is, ende met een bedorven been, om dat de wieck swart is, ende heftigh stinckt. De manuale operatie van de Chirurgijn, om dat de geapliceerde medicamenten tot noch toe geen effecten hebben gedaen, die nochtans al over lang de ulceratie souden gecicatriseert hebben, 't en ware dat het been niet bedorven hadde geweest. Dese inbranding van het neusgat door het pijpien, licht zijnde om

om te doen , heeft hy my overgelaten , die oock van mijn manuale operatien de aldereerste heeft geweest ; daerom heb ick een bequaem pijpjen gekosen , (want hy der veel hadde) te weten , foodanige , die ter zijden een gat hadde , gelijk in de IV. Figuur van de VII. Plaet te sien is . Dit heb ick met een linnen doeck , dat in swarte sure wijn vocht gemacckt , ende wederom uytgedrukt was , bewonden , om de onbezeerde partyen te beschermen , ende in het geulcereerde neusgat gesteecken , soo dat het gat van het voorseyde pijpjen pertinent met het zeer over een quam . Het pijpjen geprepareert , en in het neusgat gesteecken zijnde , soo heb ick het yser in de VI. Figuur van de IX. Plaet wel gloeyende genomen , ende door het pijpjen tot in de bezeerde plaets gesteecken , ende terstondt wederom te rugh getrocken , herhalende dit insteecken ende uythalen , ten hooghsten vier of vijfmael , en dat seer haestigh , om welke reden men oock ten minsten twee gloeyende yfers by der handt moet hebben , gelijk ick aen de aengewesene plaets heb vermaent . Na de inbranding , verslaching van de pijn , ende wech neming van de *eschara* , soo heeft se de natuur door hulp van de medicamenten , binnen veerthien dagen een stuckjen van het been gesepareert , ende is de wonde wederom genesen , na dat 'er uyt-droogende medicamenten op geleyt waren .

Dese Chirurgische operatie heb ick daer na by vele tiner goet succes gebruyckt , al hoe wel de Duytschen , maer insonderheydt die van *Vlm* , van het inbranden een groote afkeer hebben , voor beyde de oogen van de patienten katoen , ende een doeck doende , om hun alsoo het gesicht van het gloeyende yser te benemen .

Het geswel van de neusgaten , *ozana* genaemt , met , of sonder het vermoeden van de Spaensche pocken , nochtans sonder verrotting van haer been , by aldien het met medicamenten niet kan genesen worden , vereyscht een dicht pijpjen in de V. Figuur van de IX. Tafel afgebeeld , 't welck ick nochtans om de waerheyt te seggen , noyt heb

gebruyckt, noch oock heb sien gebruycken. Maer een Student van Meylandt heeft my verhaelt, dat hy de inbranding door een t'eenemael dicht pijpjen, van de seer voortreffelicke *Hieronymus ab Aquapendente* daer toe gebruyckt, seer voorspoedighlick hadde toegelaten.

Buyten twijffel heeft het die manier geweest, de welke den Autheur selfs beschrijft. Men moet een yser pijpjen nemen, (t'eenemael dicht, gelijk in de V. Figuur van de X.I. Plaet te sien is, niet in linnen gerolt, maer met welgeslagen wit van een ey besmeert) soo lang dat het met de lengte van het geswel over een komt, ende de holligheydt van de neusgaten gelijk is. Door dit moet men een gloeyend yser indouwen, dat het maer het pijpjen raect, alsoo sal het gloeyende yser het pijpjen, ende het pijpjen de neusgaten ende de *ozanam* verwarmen; doch niet dat de neusgaten door dese warmte pijn hebben, maer de bezeerde plaets sonder pijn verwarmt wert, soo dat het de patient wel verdragen magh; waer op gelet zijnde, soo moet men het pijpjen terstont uythalen, ende wederom in stecken, ende het gloeyende yser soo dickwils herhalen, dat het maer verwarmt, tot dat de bezeerde partye door de dickwils herhaelde beurten genoegh uytgedrooght is, want het dickwils in en uythalen, en het verwarmen sonder pijn versterckt voor het inbranden, te weten, door het uyt droogen en verstercken van de partye, ende door het verteeren van de vochtigheden, ende het genesen van het geswel.

De II. Figuur toont de ontdeckte ribben van de borst, op dat de leerlingen in de Chirurgie beter mogen verstaen, 't gene beneden van de opening der borst sal geseydt worden. De letter *A.* wijst aen de *Paulinische* plaets, de letter *B.* de gene, die beneden de *Paulinische* plaets is, ende de letter *C.* de *Hippocratische* plaets, want op dese aengewesen plaetsen wort de borst geopent, het zy oock met wat soort van een *empyema*, of van etter tusschen de borst, ende de long, de patient beladen is.

De III. Figuur. De letter D. toont een dubbele draet, door de welcke de *Paulinische*, ende de ander plaets neffens de selve gevonden wort. De letter E. wijft aen de incisie van de huydt, alleen boven de *musculos intercostales*, of muisen, tusschen de ribben, die geschiedt met het mes, genaemt *skolopomachairior*.

In de IV. Figuur siet men 1. hoe in de quetsuren, door de borst in de holligheyt des lichaems gaende, het bloedt door de pijp A. (Tafel XII. Figuur IX.) uytgetrocken wordt. 2. Hoedanige pijspe B. (Tafel XII. Figuur XII.) in de sectie F. van de borst, wat voor een silver hoetjen C. (Tafel XIII. Figuur VIII.) als mede de spons D. ende de spuyt G. (Tafel XIII. Figuur II.) dienende tot inspuyten van de noodtsaekelicke vochtigheden in de borst, moet gebruyckt worden. 3. Hoe men de borst moet openen, ende wat 'er te doen staet na de *Paulinische* of *Hippocratische* opening. Eer men de opening aenveert, soo moeten vier dingen in acht genomen worden. I. Of het raedtsaem is, dat de Chirurgische operatie by der handt genomen wert. II. Op wat tijdt het behoort te geschieden. III. Op wat plaets. IV. Op wat manier.

I. Of de opening by der handt te nemen zy, of niet, sulden vier dingen te kennen geven. 1. De sieckte. 2. De tijdt van 't jaer. 3. De krachten van de patient. 4. De grootheydt van de sieckte, of quantiteyt van de vochtigheyt, die ge-evacueert moet worden.

1. De sieckte, te weten, wanneer in de ruymte van de borst, of etter uyt een geswel van de *peripneumonia* ende inflammatie van de longen, of uyt de *pleuris*, of een galliche, of een scherpe vochtigheyt uyt een *erysipelas* van de longen, of een waterachtige vochtigheyt uyt de *hydrops* van de borst, of bloedigh etter, of bloet uyt de wonde sal vloeyen. De vergadering van dese materie bekennen wy 1. uyt den aeffem alleen, moeyelick ende swaer zijnde in het inhalen, om dat de longen, van wegen de vergaderde materie, haer niet vry kan uytspannen; maer niet swaer in het uytblafen,

blasen, alsoo de materie met haer swarte longen t'samen druckt. 2. uyt het snel ende haestigh slaen des pols, kleyn, ongelijck ende onordentlick zijnde. 3. uyt een voorloopende koorts met heftiger toevallen. 4. uyt het sware leggen op de gefonde zijde, om dat de materie op de long komende te leggen, de selve beswaert, dat sy niet vry gins ende weder kan beweeght worden. 5. uyt de bemerckte overvloeying in het hol van de borst, waer by ten 6. kan gevoeght worden, den hoeft, de welcke, nochtans niet altijd by alle *empyemata* tegenwoordigh is, maer dan eerst, wanneer de materie in de *bronchien* van de long is, welcke materie, of met haer menighte of met haer scherpigheydt de binnenste huydt van de *aspera arteria*, ende haer beginsel, als zijnde partyen, met een subtyl gevoelen begaeft, ontstelt, ende alsoo den hoeft verweckt.

2. De tijdt van 't jaer. *Hippocrates* belast het wintersche ende somersche *solstitium* te mijden, om dat ontrent die tijden een seer groote, ende quansuys schielicke verandering des lochts pleegh voor te vallen, ofte, om dat altijd na de incisie eenige locht van buyten in de borst komt, principalick, terwijlen de materie door de verschgemaecte wonde uytgeleeght wort, soo moeten de selve tijden, soo veel mogelick, gevloten worden.

3. De krachten: want by aldien de krachten niet wel of middelmatigh zijn, soo moet dese operatie onderweken gelaten worden, op dat daer door dese voortreffelicke manier van opening, door de doot van de patient, niet in een quaedt gerucht vervalle. De krachten oordeelen de Geneesmeesters in 't gemeen uyt de pols, die haer nochtans in dit kas bedriegen kan, om dat soodanigen materie, binnen de borst vergadert, een kleyne, snelle, dickwils staende, ende onordentlicke pols maect: maer het seeckerste teycken der krachten, dat se noch bestaen, is, wanneer de patienten sitten, of gaen kunnen, door genoeghsame sterckte der natuur, of oock met een leu-
stock of krucke.

4. De quantiteyt. Want is 'er weynigh materie in de borst, soo is de opening niet noodigh, alsoo de natuur de selve of digereren, of door de urijn-gangen ende andere plaetsen afscheyden sal. Maer indien se overtolligh bevonden wort, soo moet men sonder uytstel tot de opening komen, op dat de patient door de menighte der materie niet verstickte, of door de vuyligheydt van de selve, sijn long niet bedorven worde.

II. Op wat tijdt? Den tijdt schijnt ons Hippocrates aangewesen te hebben, *lib. 6. Epid. f. 7. text. 9.* seggende: Die het water hebben, moet men *Σάσσοι* snijden; maer die uyt-teeren, moet men *ἄρινα* branden. De uytleggers hebben beyde de woorden door het Latijnsche woort *starim*, dat is, terstondt, uytgeleydt; maer het woort *Σάσσοι* heet hier minder, even als of Hippocrates seyde, die het water hebben, moet men soo haestigh niet, maer die uyt-teeren, seer haestigh, ende terstondt snijden of branden: De reden is, om dat de watersuchtige, ten aensien van de materie, die allencxkens in de borst vergadert wiert, niet van nooden hebben, dat terstont in 't begin de incisie geschiede, alsoo die vergadering dan eerst schade maer luyden aan de teering vast zijnde, ende een *empyema* hebbende, vergaderen de materie quansuys in een treck, soo haest de *vomica* of het geswel is opgeborsten, waer door de sectie of snijding terstont in 't werck gestelt moet worden. 1. Dat de patient niet verstickt, door dien de quantiteyt van de etterachtige materie de uytspreyding van de longe verhindert. 2. Dat in de longe, of in een ander deel van de borst, door de scherpe in-etende etter geen geswel ontstaet, dat daer na, of seer swaerlick, of t'eene-mael niet genesen kan worden.

III. Op wat plaets? Dese moet soodanigh zijn, dat de opening seer veyligh in de selve magh geschieden. Maer de plaetsen zijn veelderhande, voor, achter, ter zijden,

den, beneden ende boven. Voor ende achter is de opening van de borst niet veyligh, ende kan oock niet wel geschieden, van wegen de *musculus pectoralis*, ende de *musculen* op de rugge, die seer zenuwachigh zijn, ende derhalven seer periculeus in de selve te snijden: Soo re- steert dan, dat men met de sectie of insnijding van ter zij- den, ende of van boven, of van beneden te werck gaet, want alhier de *musculi* soo niet aen de borst hangen. Van voren pleegh nochtans al te mets de opening te geschie- den, te weten, ontrent het *sternum* of borst-been, indien de materie tusschen de *mediastinum* vergadert is. Daer- om dan *Paulus lib. 6. cap. 44.* in het bovenste deel van de zijde; maer *Hippocrates lib. 2. de morbis* in het beneden- ste deel de borst opent. In het bovenste deel, tusschen de vijfde ende sesste ribbe van boven af te tellen, in de II. Fi- guur van dese Tafel, by de letter *A.*; in het benedenste deel, tusschen de derde ende vierde ribbe, van beneden op te tellen, in de II. Figuur van dese Tafel, by de letter *C.*

Paulus vindt sijn plaets, tellende de wervel-beenders van de borst, van boven af beginnende: tusschen het vijfde ende sesste wervel-been leyt hy een draet in de spits van de rugh-graet, ende treckt hem tot midden aen het borst- been. Daer na meet hy het derde deel van de draet af, ende dat van het borst-been tot aen de rugh-graet toe, ende merckt de plaets met inckt, de welcke het uytterste eynde van de drie-dubbelde draet aenraeckt, de welcke alsoo geteyckent zijnde, een rechte, ende een perpendi- culare linie met de tepel van de borsten maect. Siet de letter *D.* in de III. Figuur van dese Plaet.

Hippocrates opent de borst tusschen de derde ende vierde ribbe, van onderen te tellen, om reden, om dat alsoo het etter, ende eenige andere materie in de borst be- grepen, beter uytvloeyt, ende plaets kiest, daer de nyr- steeking is, ende kromte van de ribben, aen de welcke de *musculen* aengroeyen, nochtans niet boven de selve, of te

te rughwaerts na de rugge toe, om dat de zenuwachtige *musculi* de opening verhinderen; maer een weynigh voorwaerts naer het borst-been toe, by de letter C. in de II. Figuur van de XXXVII. Plaet. Het schijnt wel dat in dese plaets eenigh perijckel is, van wegen het *diaphragma*, om 't selve niet te bezeeren, dat doch niet is, na de mael het *diaphragma* of middel-schot, daer het aen de ribben hangt, soo hoogh niet komt dat het soude kunnen gequetst worden, (want het door de menighte van de materie nedergedrukt wordt) soo moet dan de opening aen die plaets geschieden, daer de materie sal vergadert wesen. Is het in de slincker zijde, soo moet de borst in de slincker zijde geopent worden; indien in de rechter zijde, soo moet de opening in de rechter zijde geschieden, ende in gevalle in beyde de zijden, als dan moet oock de opening in beyde zijden in 't werck gestelt worden. Uyt de verhaelde plaetsen nochtans, moet de *Hippocratische* gekosen worden, om dat de etter, ende vreemde materie in de borst vergadert, door de leger-plaets van de opening meer na beneden hellende, beter dan in de *Paulinische* plaets uytgelost worden: Nochtans moet dese plaets oock niet geheelick veracht worden, na de mael de saeck wel overdacht zijnde, de *Paulinische* plaets boven de *Hippocratische* moet gestelt worden, by aldien de opening in de rechter zijde moet geschieden, om dat het bultachtige deel van de lever in de rechter zijde 't *diaphragma* om hoogh drijft. Maer in de slincker zijde komt de *Hippocratische* plaets te pas, om dat het *diaphragma*, van wegen de leeger *situatie* van de milt ende menighte der materie, na beneden gedrukt kan worden: want *Hippocratis lib. 2. de morb.* seyd: 't Waer te wenschen, dat de materie, die men moet uyt-legen, altijd in de lincker zijde lagh, of leeger als de *Paulinische* plaets, te weten, tusschen de seste ende sevenste ribbe by de letter B. in de II. Fig. van de XXXVII. Plaet; want in de levende klimt het *diaphragma* soo hoogh niet, als in de dooden. Op dese plaetsen wordt dan de borst

geopent sonder bezeering van het *pericardium*, de longen ende het *septum transversum*, of *diaphragma*.

IV. Doch is de manier foodanigh: De opening van de borst geschiet, of door incisie ende insnijding, of door doorsteeking van de snijding ende branding, maectt *Hippocrates* mentie, *sect. 7. aph. 47.* seggende: Yeder een die met etter beladen, gebrandt, of gesneden worden, &c. van de branding alleen, spreekt hy *lib. 2. de morbis*. By alle dese drie manieren staet te letten op het leggen van de patient, op den aessem, op de instrumenten, ende op de wercking. 1. Aengaende de *situatie* of het leggen van de patienten, soo moet het lichaem van de patient, als mede den arm van de zijde, de welcke geopent moet worden, een middelbare postuur hebben, soo dat de patient in de *Paulinische* manier op de rugge, ende in de *Hippocratische* manier op de buyck leght. 2. Den aessem betreffende, soo moet de patient in de *Hippocratische* manier den aessem uytblasen, dat de long t'samen valt; in de *Paulinische* moet hy den aessem inhouden, dat het *diaphragma* om leegh gedruckt wort. 3. De instrumenten zijn verscheyden, na de manier van de operatie verscheyden is. Tot de incisie gebruyckt *Hippocrates* het mesjen in de I. Figuur van de II. Plaet, dat *spatha* genaemt is: maer *Paulus* opent de borst met het *σκολόπομαχαίριον*, het welcke een lang mesjen met een ingebogen of binnewaerts gekromde punt is, in de I. Figuur van de XII. Plaet. De Chirurgijs van dese eeuw, gebruycken se beyde. Tot de inbranding besight *Hippocrates* een langwerpigh yser, doch niet seer dick, alsoo na de inbranding het gat grooter wordt, dan de dichte van het yser is. *Hippocrates* doorboort oock de ribbe met een holle boor, op de manier van een schroef gemaeckt, maer niet dicht, gelijk de Schoen-maeckers hebben, met de welcke sy de solen van de schoenen door stecken, om de draet daer door te halen. Dese drie operatien gebruyckt men na de verscheydenheyt van de materie, in de borst begrepen zijnde, want alsoo de eene materie dick,

dick, de andere dun is, soo wil d'ene een groote, ende de andere een kleynder gat hebben. Wanneer de materie dick is, ende etter by een is gelooopen, soo moet 'er een incisie of snijding geschieden. In een dunne ende waterachtige materie, gelijk van de watersuchtige, moet men met de branding der *musculen*, of doorboring van de ribbe de borst openen, volgens de meening van *Paulus* ende *Hippocrates*. De hedendaeghsche Meesters houden meer van de incisie of snijding, als van de branding of doorboring, ende maecten de selve kleynder in de watersucht van de borst, grooter in de etterige, ende de grootste in de vergadering van een pituiteuse ende slijmachtige materie.

Het snijden of de incisie volbrengt men als volght: De plaets gevonden, ende met inckt geteyckent zijnde, soo moet de patient in een middelbare postuur gestelt, daer na de huyt met het mesjen in de I. Figuur van de XII. Plaet, ende met de letter E. in de III. Figuur van dese tegenwoordige XXXVII. Plaet aengewesen, na achteren ende na boven toe geincideert worden, voorts moet het mesjen (Tafel II. Figuur I.) met een witten doeck, alsoo gebonden, dat sijn opperste deel alleen na de maet van de nagel van de groote vinger vry blijft, ende niet dieper dan be hoorlick ingesteecken zijnde, yctwes quetst, aen de buyten *musculen* tusschen de ribben aengeset zijnde, soetjens ende allencxkens ingedouwt worden, tot dat het doorgaet, siet de letter F. by de IV. Figuur van dese tegenwoordige XXXVII. Plaet. Of het quam dat dese wonde naeuwer viel, ende de materie dicker ware, soo moet men of de selve wijder maecten met het mesjen in de I. Figuur van de XII. ende met de letter E. in de V. Figuur van dese tegenwoordige Plaet verthoont, het welcke de longe, door dien het soo bewouden is, aen 't bovenste eynde geen quaet kan doen: of om de materie dunder te maecten, heunigh-water, met de spuyt geteyckent, met de letter in de IV. Figuur van dese Plaet, in de borst sachtjens spuyten. Na de snijding soo laet de materie uyt de borst loopen, doch niet t'sef-

fens, ende op een reys, op dat de patient de krachten niet ontgaen, ende een grooter ongeluck daer op volge. By aldien wyse op een reys wilden lossen, soo soude de natuur, de vergaderde materie gewoon zijnde, een *vacuum* of ydele ende lege plaets gevoelen, ende om de selve te mijden, alle vochtigheden in het geheele lichaem begrepen, daer na toe senden, waer door een grooter *empyema* als het voorgaende, ontstaen soude. Men kan dagelicks ses ongen, of een pondt, of soo veel als de krachten verdragen mogen, laten uytloopen van de materie, de wonde moet alle dagen met een wieck, van werck of rouw linnen gemaect, ende aen een draet gebonden, tot op den thienden dagh gestopt worden; als de materie bykans al te mael geloft is, soo moet men vijf dagen lang wijn ende olie, laeuw gemaect met de spuyt, geteyckent met de letter G. in de I V. Figuur van dese Plaet, in de borst ingespuyt worden, op dat de longen, de vochtigheyt gewent zijnde, niet schielick uyt drooge. Daer na moet het silvere pijpjen, geteyckent met de letter B. in de IV. Figuur van dese Plaet, in de wonde gesteecken worden, om de vochtigheyt, des morgens ende des avondts ingegeten, wederom uyt te laten; want wat des morgens is ingespuyt, moet men des avondts wederom laten uytloopen, ende wat des avondts daer in is gekomen, moet des morgens wederom uytgelaten worden.

Na den vijfthienden dagh van de incisie, moet men in plaets van het silvere pijpjen, een wieck nemen, met wit wasch besmeert, ende hol, op dat de quetsure niet in een ongeneeflicke fistel verandere, of noch materie in de borst achter blijve.

Wanneer de borst t'eenemaal uytgedrooght is, soo moet de holle wieck, met wit wasch besmeert, dagelicks soo wel in de dichte als in de lengte vermindert worden, tot dat de wonde, met vleysch vervult, met de huydt overtrocken kan worden. De materie waterachtigh, of dun etter zijnde, soo steeckt terstondt na de opening van de borst, in het gat een pijpjen, met het gat pertineent over een

een komende, ende een wieck aen het pijpjen met een draet vast gebonden, dat het water of dunne etter al te mael niet t'seffens uytloopt, ende de patienten sterven, gelijk Hippocrates sect. 6. aph. 27. vermaent: maer dat men soo veel van de materie laet uytvloeyen, als de gelegentheyt van de krachten toelaten.

Indien het, van wegen de koude locht, of een andere oorfaeck, niet raedtsaem en is, dat de materie dagelicks eens of twee mael een uytgang gemaect wordt, soo leght op het pijpjen het sponsjen D. in de I V. Figuur van dese Plaet, ende voeght het hoetjen C. daer op, op dat de selve materie quansuys alle oogenblick, allencxkens, ende sonder verlies van de krachten, door de gaten van het selve magh uyt-sweeren.

De V. Figuur verthoont, hoe men de quetsuren van de borst ende onder-buyck, wijder maect, dat met de messens volbraght wordt.

Een wonde van de borst, aen wat plaets sy oock is, of gaet door, ende doorsteect de *pleuram*, of gaet niet door, ende doorsteect de selve oock niet. Voorts is een wonde, of naeuw, of wijdt, of breedt, ende beyde, of met, of sonder de quetsinge van de binnen-partyen.

Een quetsuur van de borst, onder de selste ribbe, doorgaende in de holligheyt, ende breedt genoegh, doch sonder dat de binnen-partyen bezeert zijn, behoort nimmermeer gehecht, of door de eerste intentie genesen te worden, om de materie, die in de holligheyt van de borst is gevloeyt, niet perijckel van het leven des patienten, de uytgang niet te benemen: maer laet voor eerst een wieck, van raeuw linnen gemaect, aen een draet gebonden (om met het inhalen van den aeffem niet in de borst getrocken te worden) ende met bloetstempende dingen vochtigh gemaect, in de wonde gesteecken worden, om de selve open te houden. Op den tweeden ende resterende dagen, de quetsuur met een wieck van linnen, dat een weynigh versleten, ende met een ettermaeckende medicament besmeert

smeert is, gederigeert, ende de wonde alsoo open gehouden worden, dat de vergaderde materie een vrye ende onverhinderde uytgang hebben magh.

By soo verre de vergaderde materie binnen de borst dick ware, ende onbequaem tot de uytgang, door de wonde, soo maect se eenige dagen met *lavamenten*, gemaeckt uyt de decoctie van gerst, corenten, ende rosenheunigh, ende steeckt het silvere pijpien B. in de I V. Figuur van dese Plaet, met een digestijf besmeert, in de wonde met de spons D. in de selfde I V. Figuur van de selfde Plaet toegestopt, ende met het hoetjen C. bedeckt, op dat de etter, als mede de ingespuyte decoctie, allencxkens magh gesuyvert worden; als nu de etterachtige materie naer behooren uytgesuyvert is, soo steeckt in de plaats van het pijpien, een holle wieck van gewast linnen, met vleeschmakende dingen genat, in de wonde, die dagelicks, gelijk hier voor geseydt is, dunder ende korter moet gemaeckt worden, op dat se het teelen van het vleysch niet verhindert. Is de voorseyde wonde naeuw, soo maect se terstondt wijder met het mesjen E. in de V. Figuur van dese Plaet, om de materie uyt te suyveren.

Als een wonde boven de vijfde ribbe van de borst doorgaet, het zy dat se naeuw of wijdt is, soo moet het gat open gehouden worden met een wieck die met een stoppende medicament besmeert, ende aen een draet gebonden is, op dat het bloedt in de borst noch niet t'samen geronnen zijnde, door de aengesette pijp A. in de I V. Figuur van dese Plaet, den selven dagh, of daeghs daer aen magh uytgetrocken worden.

Indien de materie van wegen haer dickigheydt, of oock om dat de quetsuur wat hooger is, door de pijp niet wil uytvloeyen, soo dient by tijds een voorflagh van opening gedaen, ende de selve, na dat se van de patient, of omstaende bloedt-vrienden toegestaen is, op de manier by de uytlegging van de III. ende I V. Figuur van dese Plaet wijdtloopigh voorgestelt, in 't werck gestelt te worden: maer

maer by aldien dit seeckere hulp-middel der Chirurgie niet wort toegestaen, als de materie door de mont van de wonde van sich selfs wijdt genoegh, of met het mesjen te vergeefs wijder gemaect zijnde, niet wil uytvloeyen, soo voorseght eerst de patient het perijckel des levens, ende onderstaet daer na de materie liever met uijn-drijvende middelen, door de mondt ingegeven, uyt te drijven, als met lickpotjens door de borst uyt te werpen.

In de quetsuren van de borst met een kleyne incisie van de longe, of van het *diaphragma*, aen het vleeschachtige deel moet men niet alleen sorge dragen, dat de materie, of door de wonde van selfs wijdt genoegh, of met het mesjen wijder gemaect, of door een nieuw gat, of door de uijn-gangen geloft worde, maer oock door de spuyt in de borst lachtjens doen inloopen, eerstelick een *decoctum*, dat de bloedende aderen t'samen-treect, daer na, dat de dicke materie verdunt, ten derden, dat de wonde van binnen sijnvert, ende eyndelick ten vierden, dat de wonde consolideert ende geneest.

Uyt een doorgaende wonde van de onder-buyck valt uyt, of het net, of de darmen. Is het net uytgevallen, soo moet men overdencken, of het noch gesondt, of verrot is. Is het noch gesondt, soo moet men het met warme wijn afwasschen, ende met de vingeren van de handen soetelick na binnen toe drijven; daer na de lippen van de wonden t'samen-trecken, dat se malkanderen aenraecken; ende t'samen-gehaelt zijnde, met de hecht-plaesters in de V. Figuur van de XXXIX. Plaet voorgebeeldt, aen een houden. Maer indien het net verrot is, soo moet men het uythalen met een enckelen rooden sijden draet, seer sterck t'samen trecken, ende dan het bedorven deel boven de t'samen-gehaelde draet met het mesjen afsnijden, maer t'gene dat gesondt is, met warme wijn afwasschen, ende soetelick in de onder-buyck te rugh brengen, doch dat de lange draet van buyten blijft afhangen; daer na moet men de quetsuur met de voorseyde hecht-plaesters aen

een voegen, nochtans alsoo, dat 'er eenige ruymte over gelaten worde, daer de draet uyt hangt. Wanneer het ingewandt uytgefackt is, soo moet men het terstont, voor ende al eer het met eenige winden vervult wordt, sonder geweld met de vingeren wederom te rugh in de onder-buyck brengen. Indien het gat van de wonde naeuw ende kleyn, ende de uytgevallen darm door de lange vertoeving, buyten de buyck van de aenraeckende koude locht, met winden vervult, ende soo opgeblasen is, dat het onmooghlick is de selve door hulp van de handen wederom binnen in sijn plaets te brengen, soo moet men hem een lange wijl met een spons, met witte ende warme wijn nat gemaect ende uytgedrukt, stoven, ofte met een masse van rouw vlas, in een scherpe loogh gekooct, dat de winden verdeelt worden, daer na de selve wederom binnen brengen, de wonde behoorlick aen een hechten. Indien het wederbrengen van de darm op sijn plaets, op dese manier niet wil gelucken, soo maect de wonde wijder met de *Syringotomus* G. ende F. dat de darm wederom ingesteecten, ende de wijder-gemaecte wonde, volgens den regel van *Galenus*, aen een gehecht kan worden.

De VI. Figuur de letter H. by aldien onder de voorgaende quetsuur van de onder-buyck, de dickere darmen met een snede gewondt zijn, soo moeten se soetelick uytgetrocken ende gehecht worden, op de manier gelijk de Pellers de vellen t'samen naeyen, latende een deel van de gedraeyde draet, buyten de quetsuur van de onder-buyck hangen, naderhandt met warme wijn gewasschen, ende soetelick wederom in haer behoorlick plaets gebraght worden. Ten laetsten, de poeyers van Wieroock, *mastic*, *pyrethrum* daer op gestroyt, ende de wonde met hechten aen malkanderen gehaelt worden.

De tepels van de soogende wijven, i. schuylen seer dickwils in dier voegen binnen de borsten, dat de nieuw-gebooren kinders de selve noch vatten, noch melck daer uyt suygen kunnen: Laet in foodanigen voorval de Minne-moeder

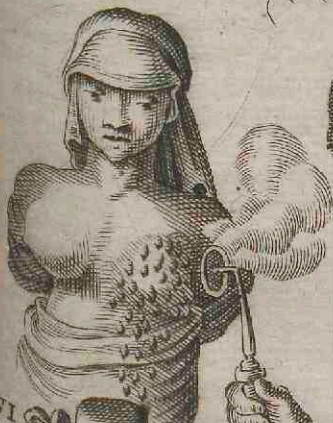

IV

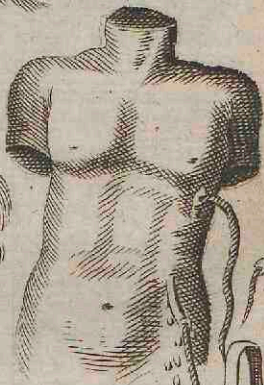

II

III

VI

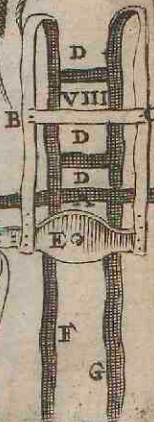

VII

A

B

D

VIII

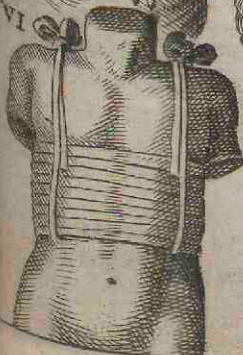
D

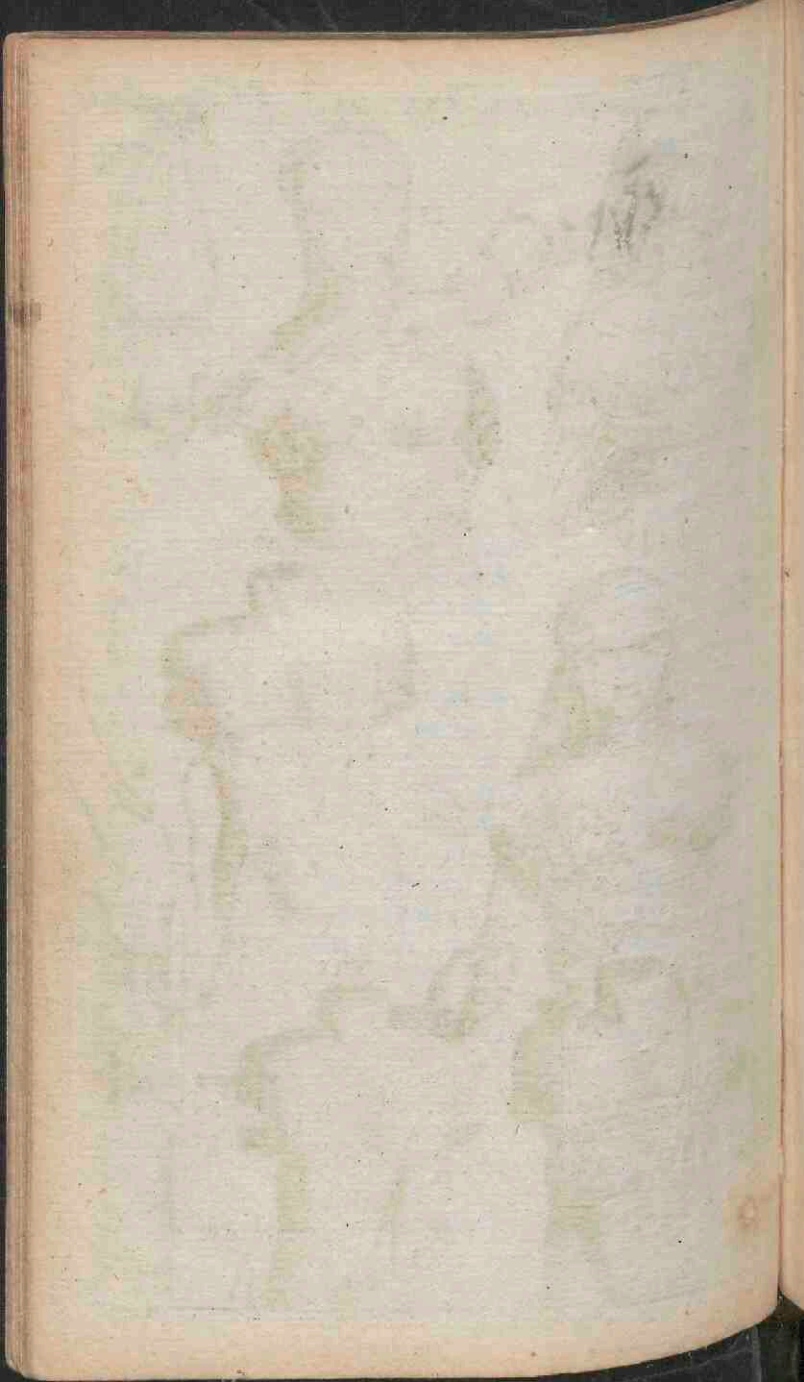
D

E

F

G

der van het kindt het onderste eynde van glas, Tafel XVI. Figuur V. op de verborgen tepel setten, ende de mont van de pijp met haer mondt vatten, ende door het suygen de tepel uyttrecken: of laet yemandt onder het lange glas K. aen de tepel voegen, ende 't selve met een bant aen de borst vast binden, daer na het naeuwste gat met de lippen vatten, ende te gelijk door het suygen de schuylende tepel uyt-halen. *Amatus Lusitanus* vult het glas L. van een naewer mont met siedend heet water, ende als het heel heet is, soo giet hy het wederom uyt, ende set de mont van het glas terstont op de tepel, want het blijft schielick aen de tepel vast hangen, ende treckt se soo sterck uyt, dat se met de mond van het kindt lichtelick kan gevat worden; dese instrumenten halen niet alleen de tepels uyt, maer oock de melck. Indien het niet noodigh is, dat de melck met de tepels uytgehaelt wordt, soo kan men seer veyligh tot het uythalen van de tepels een vinger-hoet gebruycken, die uyt het hout van klim gemaect is.

De XXXVIII. Plaet.

Van het affnijden der borst, van de Kancker opgegeten: van de doorsteeking der fistels, onder de ribben kruypende: van de Celsische t'samentrecking des Navels, en van de Navel-riem.

DE I. Figuur toont de gront van een borst daer de Kancker aen is, die met de twee naelden, in de VIII. Figuur van de XII. Plaet, daer een draet van gedraeyt vlas in is, ende onder doorgestecken is.

De II. Figuur beeldt af, hoe de Chirurgijn de t'samen-gehaelde eynden van de doorgestecken draden met de sincker handt vat, ende met de rechter handt het mesjen in de VII. Figuur van de XII. Plaet aen set, ende met het selve de Kancker met de wortel affnijdt.

De III. Figuur stelt voor oogen de Kancker van de

borst, afgesneden, die ses medicinalische ponden heeft gewogen.

De I V. Figuur leert hoe de Chirurgijn na de afsnijding van de borst de plaets met een gloeyende yser sachtjens brandt, (besiet beneden een bysondere historie) alleen om de partye te stercken.

De V. Figuur is het instrument van *Hieronymus Fabricius ab Aquapendente*, met het welcke de fistel van de borst wordt doorgessteeken, die van de boven-ruymte tusschen de ribben, onder de een of d'ander, of oock meer ribben haer invoeght, te weten, tusschen de *pleura*, ende de ribben, tot dat se in eenige ruymte van de onderleggende ribben eyndight. Men steekt het uytterste eynde van het silvere ende kromme pijpjen A. van boven tot beneden op de grondt van de fistel, dat se nochtans boven uyt kijckt, daer naer drijft men door het pijpjen in de fistel gesteecken, de lange naelde B. (die veer van de spits een oogh of gat heeft, en daer een draet door is) soo dat de grondt van de fistel doorgessteeken wordt, ende de draet soo wel boven als beneden uytgaet. De gront van de fistel doorgeboort zijnde, soo treckt de naelde uyt door het nieuwe gat, ende haelt de eynden by malkanderen, dat de gaten van de fistel open gehouden worden, ende de etterachtige materie door het onderste uytloopt, tot dat de holligheydt onder de ribben, of met vleysch gevult, of geagglutineert wort. Van de resterende fistelen der borst, liet beneden de I V. Figuur van de XXXIX. Plaet.

De VI. Figuur is het *vinculum* of bandt van *Sofstratus*, dat seer wel te pas komt, wanneer de borst met een sieckte bevangen is, die een bandt van doen heeft; dese beschrijft *Galenus lib. de fasciis cap. 81.* het komt meest te pas, wanneer men de borst, oft rugge, oft zijde, of borst, principalick van wegen een wonde in de borst, ofte uyt oorsaecke van een breuck van een ribbe, wil binden. Wy hangen twee bandekens drie vingers breedt, ende haer behoerlicke lengte hebbende, boven op de schouders, ende laten haer by

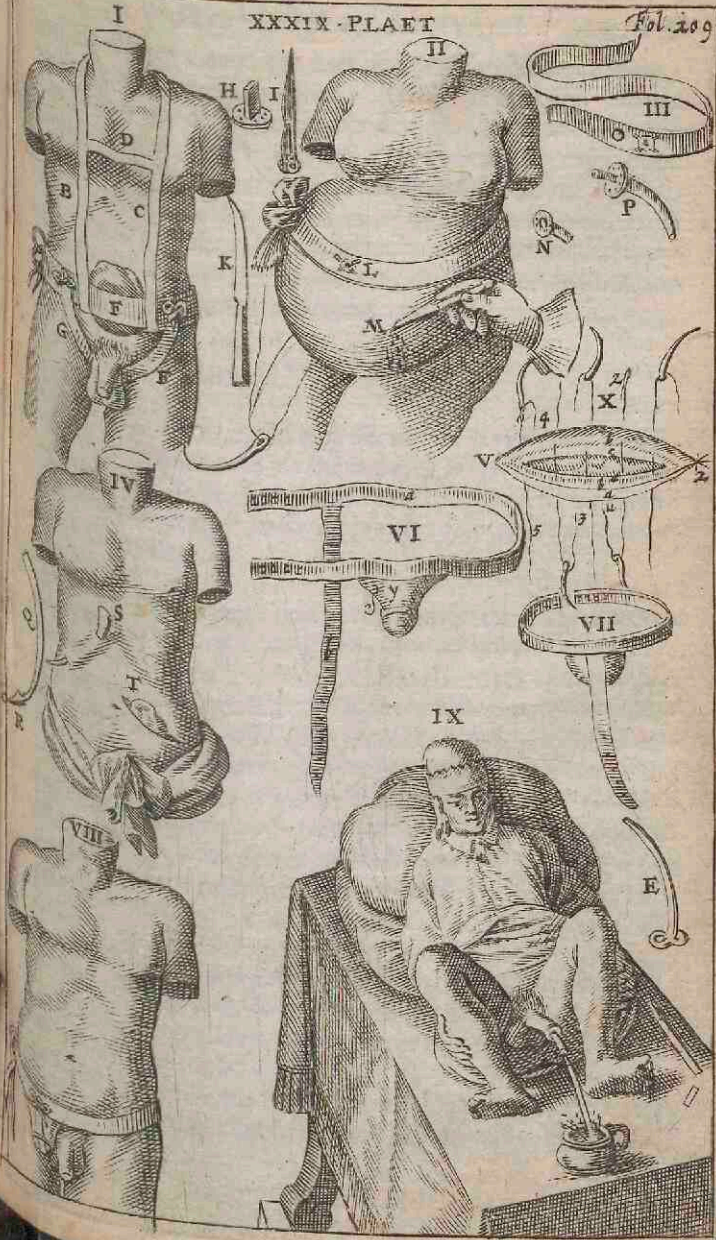
by de eynden recht om leegh hangen; Daer na binden wy met een knoop de geheele borst ende zijden vast, dat sy bedeckt worden met soodanigen swachtel, die maer een caput of eynde heeft, of een gerolde swachtel: maer de eynden, die aen het voorste ende achterste deel hingen, naeyen wy aen de omrollingen van de swachtel vast, ende indien se langer zijn, soo voegen wy se na bovenen toe t'samen, daer de strot met het breede been van de schouders aen een gevoeght wordt.

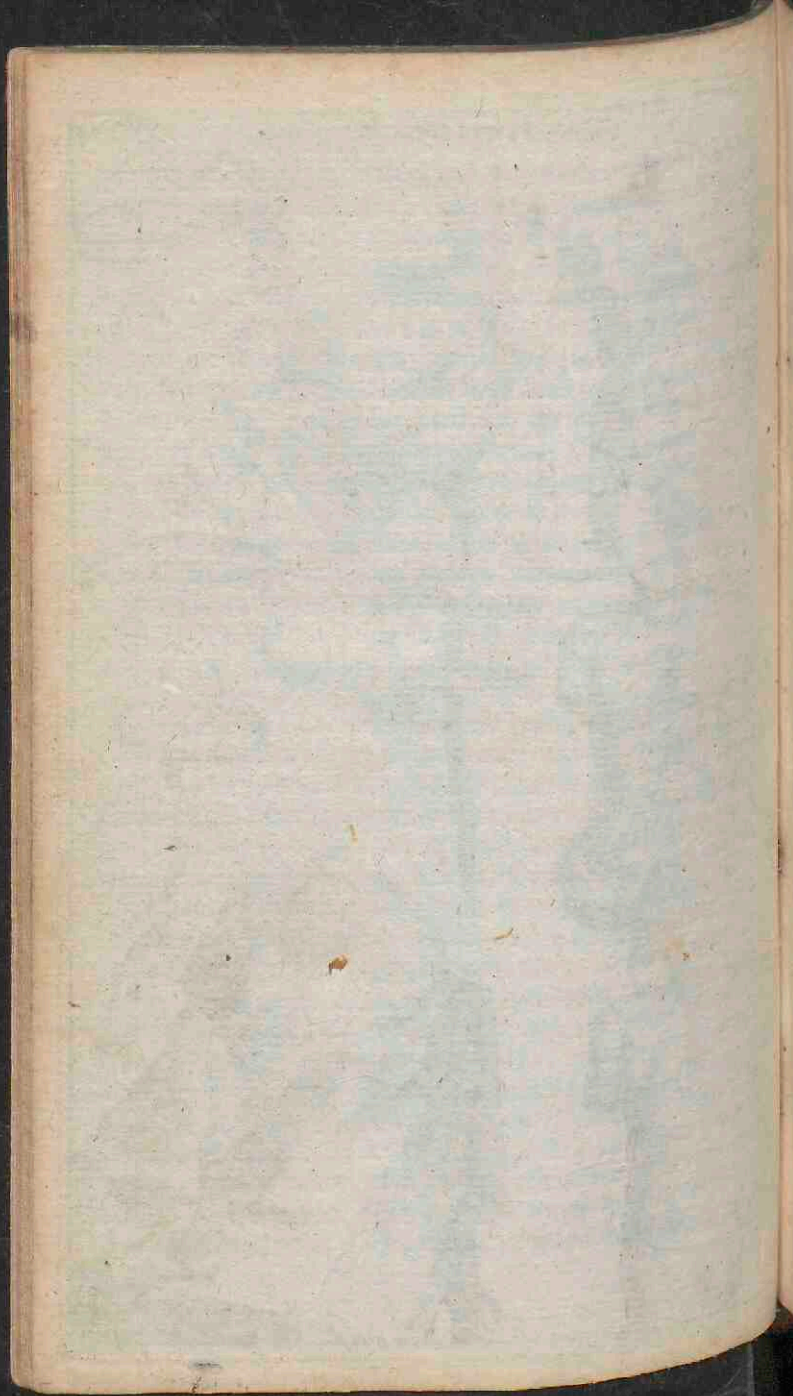
De VII. Figuur is een aanwijfing van de Chirurgische operatie, waer mede *Celsus* het uytsteecken van de navel heeft genesen. Het lichaem van de patient op de rugge geleydt zijnde, om, 't zy de darm, of het net, of alle beyde door de wijdt-gemaecte navel uytvallen, wederom aen haer plaets te brengen, soo vat hy de navel met een tang, treckt hem na sich toe, ende doorsteeckt hem aen de grondt met een naelde, daer twee enckelde ende geverfde sijde draden door zijn: Daer na snijdt hy beyde de draden by het oogh van de naelde met het mesjen door, ende beyde de eynden van yeder draet t'samen gebonden zijnde, soo treckt hy de grondt van de verheven navel op het sterckste t'samen, dat het gene, dat boven de bant is, sterft ende afvalt: maer om dat de patienten dese geleyde Chirurgische operatie soo lichtelick niet toelaten, soo heeft *Hieronymus Fabritius ab Aquapendente* een sachter, ende van my dickwils beproefde operatie gevonden, die hy met een medicament, ende de navel-riem, van de volgende Figuur volbrengt.

By occasie van dese materie, hebbe my, niet sonder redden, goedt bedacht, hier by te voegen een seer rare relaxatie des navels, ende boven-natuurlicke uytfincking der uythangende darmen, ontstaen uyt de schielicke impressie of indrucking van de inbeelding der moeder, die ick den 14. Januarij 1643. van *D. Georgius Gockelius*, ordinaris Medicijn van onse Republijck, ende mijn Confrater ontfangen heb. Een Boerinne van *Bermsstadt* in het gebiedt

biedt van de stad *Vlm* (soo luyden de woorden) de huysvrouw van *Iacob Hoecker* in den Oegst-tijdt des voorleden jaers, doch in de eerste maenden van haer dracht, met haer arbeydt op het landt besigh zijnde, ende eenige op de acker gins ende weder verstroyde Koorn-schooven vergaderende, wierdt onder een van de selve schielick een hoop kruypende slangen gewaer, ende haer handt op de plaets van de navel leggende, beelde haer de beweging ende gestaltenisse van de selve soo hardt in, dat se de geheele tijdt over van haer swaer gaen, wel soo wat passelick was, doch gisteren in de schemer-avondt een dochter heeft gebaert, die ter doopt zijnde, voor de rest frisch, maer door de ingewortelde inbeelding niet wel geformeert verscheen, soo dat al het ingewandt, dat anders natuurlicker wijs in de onder-buyck behoort te schuylen, hier tegen de natuur door de gerelaxeerde of losse navel, buyten het lichaem, gelijk als in een groote lege sack van leder, alleen met het *peritonæum* bekleedt, sich liet sien. Na dat nu dit ingewandt buyten de baer-moeder zijnde, de moederlicke ende heylsamen warmte miste, ende van de uytwendige locht bezeert, ende t'samen gedrongen wierdt, soo kostte het noch door hulpe van een warmer stove, noch met deekens, nochte door eenige hulp ende konst van de Geneesmeester in sijn natuurlicke staet behouden worden: waer door het geschiede, dat het kindt naeuwelicks op de werelt zijnde gekomen, na twee dagen, te weten, des Sondaeghs daer aen dese werelt is overleden.

De VIII. Figuur A. is een navel-riem van dubbelt katoen gemaect, die aen het deel met de letter E. geteyckent, alwaer hy de navel bedeckt, een harde schildt heeft, gelijk een koeck, in wiens middel-punt een klootjen of kogeltjen van t'samen-getrocken lianen te sien is, die hem in de uytgereckte navel insteeckt, ende het ingewandt, of het net, of alle beyde verhindert, dat se niet wederom uytdringen. Maer eerst moet men een constringerende *ceratum*, op een sacht leder uytgespannen, daer

daer op leggen, ende dan met de aengeleyde riem de onder-buyck t' samen trecken. Sommige voegen aen de navel-riem A. de schouder-banden B. C. die met de drie dwars-banden D. D. D. vast gemaeckt worden, ende maecken de riem aen de schouders vast, dat hy niet om leegh sackt, maer aen de plaets by de navel vast blijft hangen: maer sy zijn niet noodtsaeckelick, om dat de beenderen van de heup het af-sacken, ende de onder-banden F. G. het opklimmen des riems verhinderen.

De XXXIX. Plaet.

Van de riem aen de uyt-sacking des navels geappliceert zijnde: van de manier, om de onder-buyck te openen; de buyten-sistels van de borst te incideren: de wonden des onder-buycks te hechten, ende de te rugh-gehouden urijn een uyt-gang te maecken.

DE I. Figuur toont de navel-riem in de VIII. Figuur van de voorgaende Plaet, hoe hy aen een mans-perfoon is aengedaen; met de welke alleen ick veel middelmatige uyt-sackingen des navels, soo wel aen mans als vrouspersonen, soo aen volwassen menschen als kinders heb genomen, ende verhindert, dat sy niet grooter zijn geworden.

De II. ende III. Figuur toonen de plaets, manier, ende instrumenten van de *paracentese*, of opening te doen in de onder-buyck van de water-suchtige luyden. Aengaende de Chirurgische operatie, moeten oock vier dingen in acht genomen worden. 1. of men se behoort by de hant te nemen. 2. op wat tijt. 3. op wat plaets. 4. op wat manier.

1. Of se moet voorgenomen werden, dat sullen de sieckte, ende de krachten des patienten uytwijfen. De sieckte is, of een *ascites* alleen, of het water is met de andere soorten van water-sucht vermengt; te weten, wanneer de swelling van de onder-buyck, principalick door een overswelling van de onder-buyck, binnen korten tijt seer groot is
gewor-

geworden, ende de genees-middelen door de mondt inge-
 geven, niet helpen, door dien haer kracht geenfins tot ee-
 nige werckingen gebraght kan worden, als zijnde de na-
 tuurlicke warmte door de menigthe van de vochtigheydt
 onderdruckt; de krachten moeten volstandigh zijn, die
 wy daer uyt bekennen, wanneer de patient noch kan over-
 eynde staen, of sonder ongemack op een floel sitten. Soo
 heeft dan dese operatic geen plaetse in een oude sieckte,
 ende in de swackheyt van de krachten, de welke den ou-
 derdom, kindtsheyt, hoeft, buyck-loop, ongefondtheyt
 van de binnen-partyen des lichaems, een voor-loopende
 heete koortse, ende een hardt geswel, ende bedorventheyt
 van de *viscra* of ingewandt, te kennen geven.

II. Den tijdt wanneer, is terstondt, ende voor en al eer
 de vochtigheydt in de onder-buyck besloten, de *viscra*,
 ende de andere binnen-partyen merckelick beschuldicht.

III. De plaets, in de welke de *paracentesis* of opening
 behoort gedaen te worden, is of in de navel, of vier dwais-
 duymen des patienten onder de navel, of in de rechter, of
 linker zijde, ende nimmermeer in de midde van de onder-
 buyck by de witte linie. Wanneer de navel soo los, of soo
 geswollen is, dat tusschen het buyten-deel ende de hollig-
 heyt van binnen, ende het water alleen een dunne huyl is,
 die oock met het aenraecken selfs, ende t'samen-drucken
 met de vinger, klaerlick vernomen wort, soo wort de on-
 der-buyck seer bequaemlick in de navel geopent; maer in-
 dien de slappigheyt van de navel niet verschijnt, soo opent
 men dan het deel onder de navel op de rechter zijde, wan-
 neer het gebreck in de milt is; ende op de linker zijde,
 by al dien de lever van de *ascites* een oorsaek is.

IV. De manier begrijpt de postuur ende situatie van de
 patient, de instrumenten ende de wijs van de operatie. De
 sieckte, die van wegen het water een seer geswollen ende
 gespannen onder-buyck heeft, laet die op de rugge in het
 bedde leggen, of op een leegh stoeltjen sitten. De instru-
 menten, met de welke de buyck van de water-suchtige
 op

op het bequaemste geopent wort, zijn tweederhande; te weten, of het instrument uyt het pijpjen H. een affetsel hebbende, ende de naelde I. t'samen gemaect, in de XVII. Figuur van de XII. Plaet, dienende tot het doorstecken van de navel, of het mesjen H. aen de punt wat ingebogen, ende maer een scherpte hebbende, in de I. Figuur van de XII. Plaet, dienende tot de opening van de onderbuyck onder de navel. De navel wort seer veyligh doorgestecken, by aldien het instrument met de pipe in de XVII. Figuur van de XII. Plaet aen een bandt genaeyt, ende in de mitte van de selve bandt by L. ingestecken wort tot aen de steert, waer mede het pijpjen geteykent is, daer na moet men de naelde uyt het pijpjen nemen, ende het pijpjen voorts tot aen het affetsel in de onder-buyck stecken, en daer laten blijven sitten. De incisie onder de navel nootdtaeckelick, is verscheyden. *Fallopious* gaet met dese incisie te werck, als volgt: Eerst snijdt hy de huydt dwars over de onder-buyck ontrent een duym groot, met het kromme ende aen de eene zijde botte mes, de welcke geopent zijnde, soo doorsteekt hy de rest met het mesjen, waer mede de Duytschen de ader openen, om het bloet uyt te laten, te weten, met het gemeene laet-yser. *Hieronymus* *Fabritius ab Aquapendente* gebruyckt met *Fallopious* eenderhande mesjen, maer hy steekt het selve eenighsins schuyns in de huydt, tot dat hy tot aen de holligheydt is gekomen, ende het *peritonæum* oock heeft doorgestecken.

Dat het mesjen tot aen de holligheydt is doorgedrongen, bekent men niet alleen by het uytbarsten van het warurgijn, maer wordt oock lichtelick bemerckt van eenen Chireven zijnde, wanneer hem, terwijl hy druckt, niet met allen meer regen staet. Na de incisie treckt hy het mesjen uyt, ende steekt in plaets van 't selve in het gat een suyver silver pijpjen, een affetsel hebbende, aen de zijde met gaten, de eerste reys wat langer, ende voorts korter, 't welck alleen de holligheydt raecken kan, aen het

het eynde schuyns, met het mesjen naeuw over een komende, ende aen de swachtel O. vast gemaect, dat het niet buyten het gat vallen kan. Door dit pijpjen laet hy de *serosische* vochtigheydt, niet met hoopen, maer alleen soo veel uytloopen, als de krachten, die men seer wel ende seecker uyt de pols bekent, toelaten.

Na dat het water met de behoorlicke quantiteyt uytgehaelt is, soo treckt hy het pijpjen niet uyt, maer laet het in de onder-buyck steecken, ende sluyt het by de letter P. met een wieck van linnen gemaect, sullende daer na meer water uythalen.

De watersuchtige moeten wel bewaert worden, dat de swachtel niet buyten haer weten los wordt, het pijpjen uytvalt, het water op een reys uytloopt, ende dit bykans eenige behulp-middel tegen een sieckte van soodanigen gewichte, door 't verlies van het leven der patienten niet in een quaden naem kome.

Fabritius navolgende, heb ick op den 7. Augusti in het jaer 1625. tot *Vlm* de onder-buyck geopent, van een seer Edele Juffrouw, aen de *ascites*, *anasarca*, ende *tympanitis* sieck zijnde, die anderhalf jaer na de opening seer wel te pas geweest heeft, ende aen een oprechte *tympanitis* overleden is.

In de I V. Figuur wort getoont een incisie van een fistel in de borst, seer snel, ende als in een oogenblick volbraght, de welcke geschiet met het instrument *syringotomum*, dat aen het eene eynde de scherpe snee Q heeft, gelijk de I. Figuur van de X I V. Tafel aenwijst, ende aen de punt de ronde kloot van wasch R. op dat het in 't insteecken het vleysch te minder soude scheuren: Dit wordt in een pijsse gesteecken, ende wanneer het op de grondt van de selve geraeckt, soo wordt het door het opleggende vleysch ende huydt met de rechter handt doorgeschooten, dat de Wassen-kloot in het zeer blijft, ende de punt van het *syringotomum* door het gemaecte gat uytgaet, de welcke met de sliicker handt gevat zijnde, soo wordt de ruymte

ruymte tuffchen beyde de gaten, gelijk als met een ftoot doorgesneden.

Daer-en-boven toont dese Figuur een wonde van de onder-buyck, wijder gemaect, om de darmen wederom in te brengen: welcke wonde in de volgende Figuur na de meening van *Galenus, lib. 6. meth. med. cap. 4.* wel verstaende het *peritonæum* met de *musculen*, ende de *musculen* wederom met het *peritonæum* t'samen gehecht wordt.

De V. Figuur leert een middel, door hulp van het welke de quetsuren van de onder-buyck tot malkanderen aengehaelt worden, ende aen een gehaelt zijnde, met hechten by een gehouden worden. Na dat het ingewandt wederom binnen op fijn plaets is gebraght, soo laet de die-naer met de handen de lippen van de wonde vatten, ende de Chirurgijn soo veel van de wonde toelangen, als tot het hechten noodtsaeckelick sal wesen. Derhalven soo steeckt hy de naelde I. in de welke een draedt uyt vlas t'samen-gedraeyt is, van beneden, ende van buyten (U) na binnen toe, door de huydt (Æ) ende de onderleggende *musculen* tot aen het *peritonæum* (C) daer na sonder het *peritonæum* (C) van dit deel te raecken, soo steeckt hy de naelde door het *peritonæum*, ende oock door de *musculos* van het ander deel van binnen na buyten toe. Voorts neemt hy de naelde uyt, haelt beyde de eynden van de draedt aen een, ende maect een *punctum* twee daer op, latende een ruymte van een dwars-vinger, soo steeckt hy de naelde met eenen anderen draet, door de onder-buyck van het selve deel van boven ende van buyten (X) na binnen toe, sonder nochtans het selve *peritonæum* te raecken, daer na steeckt hy de naelde aen de over zijde door het *peritonæum*, *musculen* ende huydt, van binnen naer buyten toe, ende maect een *punctum*, ende alsoo gaet hy voort, dan het *peritonæum* doorsteekende, dan wederom voorby gaende, tot dat 'er soo veel *puncta* worden, als 'er tot een volkomen hechting van nooden zijn.

stoptheyt van de kamer-gang, groote hardigheydt van het *scrotum* of sackje, ende seer sware pijn, soo moet men soo lang van het wederom-brengen des darms afftaen, tot dat de inflammatic over is, de vuyligheden afgegaen, ende de winden verdreven zijn.

Tot de inflammatie dient het volgende *cataplasma* :

Neemt *Garsten-meel*, een pondt,

Tarwe-semelen, een half pondt,

Oly van rosen, drie oncen,

Rooden Wijn, soo veel als genoegh is; dit mengt te samen.

Dit *cataplasma* warm op de kloot-sack, ende de lief-schen geapplianceert, derigeert seer sterck, drijft de vochtigheden matelick uyt, ende sterckt de partyen seer krachtighlick. Indien na vier-en-twintigh uren de inflammatie niet wech en is gegaen, soo moet men de *cataplasma* soo dickwils vernieuwen, ende daer over slaen, als tot de genefing van de *phlegmone* sal schijnen noodigh te wesen. Op het *cataplasma*, door de al te groote hette uytgedrooght, soo dat het daerom swaerlick kan afgetrocken worden, moet men warme wijn ende olie onder een gemengt, gieten. De ontsteecken plaets wordt met gelijcke nuttigheydt uyt *Fallopium*, gestooft met een warme loogh van boecken-houte affche gemaect, soo neemt dan twee massen of klompen van rouwe wolle draedt, (die haer kracht van te digereren door het wasschen van de vollers noch niet hebben verloren) doet se in een ketel, ende koockt se met een halve handt vol komijn-zaedt in een scherpe looge, haelt ende druckt daer na een van de klompen uyt tusschen twee tafel-borden, uytgespannen zijnde, leght se soo warm als het de patient verdragen kan, op het sackje, neemt se wederom af wanneer het laeuw is geworden, ende leght dan de ander wederom op, ende herhaelt dit soo lang ende de soo dickwils, tot dat de inflammatie verdwenen is. Soo daer groote pijn de inflammatie vergeselschapt, soo moet by

by het *cataplasma* een deel of redelicke quantiteyt rosenolie gedaen worden.

By soo verre by de inflammatie eenige *faeces* of vuyligheden mede onder liepen, die het inbrengen van de darm verhinderden, soo is het wel een seer desperaet werck; niet te min kan men even wel de purgatiën door de mond nalatende, alsoo sy een grooter toevloeying van de vochtigheden, na de bezeerde plaets toe souden causeren, ende maecken dat de doot selfs, na het getuygenis van *Fallopins*, soude verhaest worden, onderstaen de vuyligheden uyt te halen met baden, of stovingen, de spanning los maekkende, ende sacht-maekkende clystieren met matige quantiteyt gebruyckt. Ondertusschen moet men sich wel wachten, dat 'er geen nieuwe *faeces* oft vuyligheden weder gegeneereert worden, en daerom de patient spijsen van goet voedsel, en waer van weynigh excrementen kunnen geven, als dunne vleesch-sopjens, en slorp-eyeren.

De winden vervullen oock seer dickwils de darm sonder inflammatie, in welcken gevalle niet treffelicker is, dan de stoving uyt de *decoctie* van een scherpe loogh met het zaet van Comijn, een rouwe wolle draet, ende een weynigh stercke Malvasey. Na het genesen van de inflammatie, het lossen van de *faeces*, ende verdrijven van de winden, soo brengt de darm wederom aen sijn eygen plaets, de selve soetjens ende sachtjens met de vingeren aendrijvende.

Na het inbrengen van de darm, van wegen de relaxatie van het *peritoneum* in het sackjen gesoncken, soo recommandeert *Hieronimus Fabritius ab Aquapendente* seer hooghlick sijn volgende *ceratum constrictivum*:

Neemt *Armenische Bolus*,
Draecken-bloedt,
Mastick,
Sarcocolla,
Bislingua,

Tegulbria gestooten, van elcks drie vierendeel loots,
Rynsche Hars, anderhalf onse.

Het wit van een Ey,

Wasch, soo veel als genoegh is; maect 'er een Ce-
ratum van.

Strijckt het op een dun ende weeck leder, na dat de be-
zeerde plaets groot is, dat het niet veel grooter wordt, en
als de hayren van de schamelheydt eerst afgeschraept zijn,
soo leght het *ceratum* daer op, ende vernieuwt het niet,
't en zy dat het niet meer aen het vel wil aenhangen, het
ceratum daer op leggende, so bint de breuck-bant in de VI.
Figuur aen de schamelheydt naeuw t'samen, na uytwijfing
van de VIII. Figuur, op dat het gat van het *peritoneum*,
door het welcke het ingewandt uyt sackt, t'samen-druckt.

Indien van wegen het gescheurde *peritoneum* het inge-
wandt na het *scrotum* of sackje neder sinckt, soo moet
men astringerende ende glutinerende dingen t'samen men-
gen, als

R. *Cerat, constrikt.* Hier. Fab. ab Aquap.

Empl. Apostolicon. Nicol. ana p. æq.

M. & malax. cum ol. mastichin.

Strijckt het op een leder, ende voeght het met de broeck-
bandt aen de schamelheydt, tot behouding van de darm
op sijn plaets, ende consolidering van de opening, door
de welcke de darm sijn wegh neemt na de sack toe, want
de voornaemste genesing bestaet in uytterlicke remedien,
ende een pertinente onderbandt.

Wanneer dese dingen niet baten, soo is 't noodigh, dat
het lichaem met een algemeene purgatie gesuyvert werd
van alle vochtigheden, insonderheydt van de gene, die
ferosisch ende pituitosisch, de consolidatie ende t'samen-
trecking van het *peritoneum*, dat of gescheurt, of wijdt
gemaect is, die van selfs seer swaer zijnde, verhinderen,
waer by noch komt, dat alsoo het noodtsaeckelick is, dat
niet

niet alleen uytterlicke , maer oock innerlicke *astriictoria* gebruyckt worden , by aldien de universale purgatie achter wegen gelaten zijnde , het lichaem met veel excrementeuſe vochtigheden vervult soude zijn , dat 'er obſtructien ende verſtopheden van de *viſcera* ontſtaen , ende het lichaem in koortſen ende andere ongelegentheden vervallen mocht : Doch moet de purgatie met ſachte ende lieffelicke medicamenten geſchieden . Na dat men dan de *uni-verſalia* heeft laten voor gaen , ſoo moet men ſijn toevlucht nemen tot innerlicke ende uytterlicke middelen , die conſtringeren ende t'ſamen-trecken . Onder alle middelen die men moet innemen , heb ick dit navolgende *electuarium* wel het beſte bevonden :

Neemt Conſerf van bloemen van Waelwortel , twee oncen ,
 Van Roſen die jarigh is een onçe ,
 Geconſijte Orange-ſchellen ,
 Geconſijte Limoen of Citroen-ſchellen , van elcks een
 half onçe ,
 Poeyer van Deur-bladt ,
     van Scheurſel-kruyt ,
     van Nater-tong ,
     van Wael-wortel , van elcks anderhalf vier-
     rendeel loots ,
 Zaet van Weegh-bre , vier ſcrupel ,
     van Suyckerey ,
 Venckel , van elcks een vierendeel loots ,
 Root Corael toegemaect , anderhalf vierendeel loots .
 Peerlen toegemaecte , een half vierendeel loots ,
 Chryſolijt toegemaecte , twintigh graen ,
 Syroop van Miſpelen , ſoo veel genoegh is om een
 Conſerf te maecten .

Van het welcke de patient vier uren voor de middagh-
 maeltijdt , ende drie uren voor den avondt-maeltijdt de
 quantiteyt van een ocker-noot groot moet nemen , ende
 daer

daer op een beecker vol van suurachtige roode of witte wijn drincken, in de welcke het volgende sackjen hangt:

Neemt Hoef-bladen,
 Wond-kruyt,
 Maeghde-palm,
 Paerde-staert,
 Nater-tong,
 Deur-bladt, van elcks een handt vol,
 Wortel van Salomons zegel, anderhalf onçe,
 Van Wael-wortel, een vierendeel loots,
 Weeghbre-zaet, een half onçe,
 Suyckerey-zaet, drie vierendeel loots,
 Venckel-zaet, een half loot,
 Cumijn-zaet, een vierendeel loots. Stoot en snijdt
 het al te samen, en hangt het in een saccken op
 drie maten witten Wijn.

Indien van wegen de koorts de wijn alleen niet kan toegelaten werden, soo kan men de selve met water vermengen, ende met de bladeren van *Alchimilla* altereren. Voor de jonge kinderen is dit volgende poeyer oock seer dienstigh:

Neemt Wael-wortel,
 't Kruyt van Nater-tong,
 Deur-bladt,
 Scheursel-kruyt, elcks een vierendeel loots,
 Weeghbre-zaet, vier scrupel,
 Venckel-zaet,
 Suyckerey-zaet, elcks een vierendeel loots,
 Rood Corael toegemaect, twee scrupel,
 Toegemaecte Peerlen, een scrupel,
 Toegemaecte Chrysolijt, een half scrupel,
 Suycker van Rosen in koecckens om de acngename
 smacck; maect 'er een poeyer van.

Hier

Hier van moet men 's morgens ende 's avondts een kleyn lepeltjen vol in de pap ingeven. Na het innemen van het poeyer, moet men het kindt te drincken geven van dese mixtuyr, of van het volgende decoctum:

Neemt Weeghbre-water,
Hoefbladen-water, van elcks ses oncen; mengt het,
en soo ghy wilt maectt het met suycker soet.

Neemt Wael-wortel,
Maeghde-palm,
Wond-kruyt,
Weeghbre-zaet, elcks een half loot; snijdt en koockt
het te samen.

Tusschen het gebruyck van de innerlicke middelen, moet men oock van buyten op de schamelheyt onder de breuck-bandt opleggen een bequaem ceratum, ende soo dickwils het moet vernieuwt worden, soo stooft de bezeerde plaets (terwijl en de patient op sijn rugge in het bedde leght) met het volgende decoctum:

Neemt Wael-wortel,
Tormentill, van elcks anderhalf onse,
Maeghde-palm,
Nater-tonge,
Twee-tong,
Scheursel-kruyt,
Deur-bladt, van elcks een handt vol,
Rose-bladeren,
Bloem van Granaten, van elcks een halve handt vol,
Granaet-schellen,
Toppen van de Eeckelen,
Zaet van Sumach, van elcks een half loot; koockt
dit te samen in rooden Wijn.

Leght daer na een nieuw ceratum op, ende laet het soo lang daer op, tot dat het niet meer aen de huydt blijft hangen.

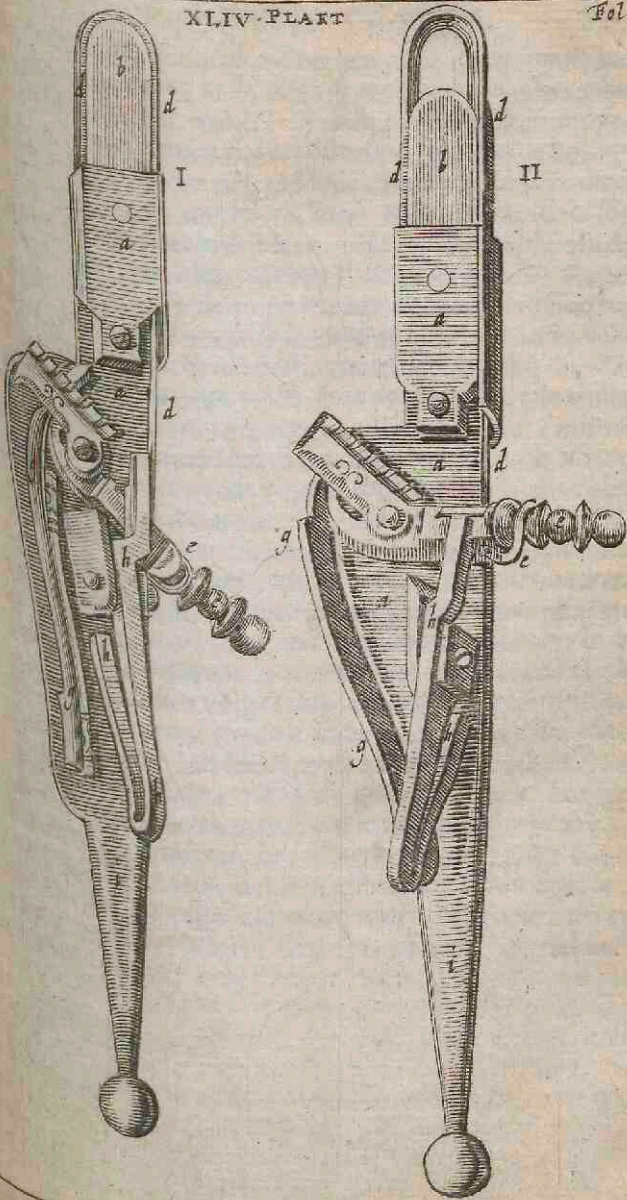
gen. Dese verandering van het *ceratum*, ende stoving van de bezeerde plaets moet soo lang herhaelt worden, tot dat de uyt-recking of gescheurtheydt van het *peritoneum* t'samen-getrocken, of geagglutineert is: Derhalven moet de patient hem onthouden van alle soete spijsen die winden maecten, ende een ongesonde sap of vochtigheydt hebben, als alle rouwe kruyden, vruchten met schellen, vruchten die niet duren, melck-spijsen ende diergelijcke. Hy moet broodt met annijs of kerwe-saet, en wel gebacken zijnde, gebruycken: daer beneffens vleysch dat droogh is, om te constringeren of t'samen-trekken, als mede taey en lijmachtigh om te consolideren. Tot het astringeren dienen de lijsters, meerlen ende de patrijsen, ende tot het consolideren de kalfs-voeten, ende de voeten ende vleugels van de gansen ende endvogels, welcke spijsen beter gesoden dan gebraden zijn. De *ordinaris* dranck laet wesen geen soete of witte, maer roode ende een weynigh t'samen-treckende wijn, of ten minsten van een middelmatige smaeck. Maer de spijs ende dranck matighlick, ende in kleyne quantiteyt genoten, doet veel tot de tijdelicke reconvalescentie. Laet de patient op sijn rug, ende met het hoofd ende de voeten verheven, ten minsten veertigh dagen lang in het bedt blijven leggen, ende voor de onder-bandt naeuwe sorge dragen, dat hy nimmermeer, voor hoe korten tijdt het oock soude mogen wesen, sonder bandt opstaet, ende veel min sijn gevoegh doet, op dat het ingewandt uytvallende, niet wederom opene, 't gene alreede door hulp van de medicamenten is t'samen-getrocken, ende geconsolideert. Men moet oock sijn best doen, dat de patient altijd een open lijf behoudt, anders soude het drucken veel schade by brengen, indien hy met geweldt ende met hardt drucken sich van de harde vuyligheydt soude moeten onlasten.

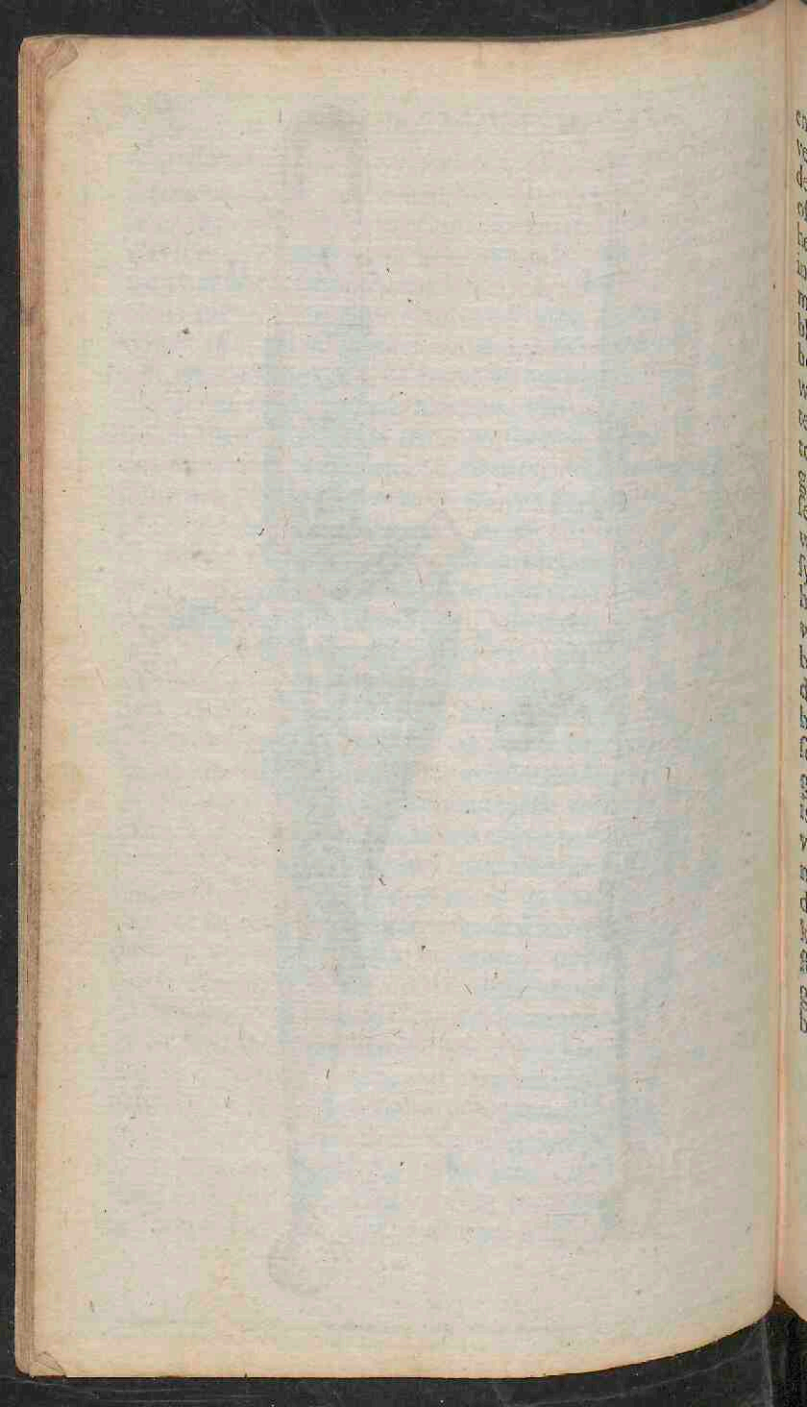
Tot het versachten van de buyck, of kamer-gang, dienen de laxerende priuymen van de *Augspurgers*, vier of vijf

vijf een ure voor de middaghs-maeltijt ingenomen. Het is oock niet schadelick, dat men eens ter weeck de overvloedigheden *primæ regionis* uytfluyvert met de *pilulis aloë-ticis Hieron. Fabrit.* een scrupel swaer, een ure voor de avondt-maeltijt ingenomen; of met een clysterie tegen den avondt geset: het welcke by aldien het van een verlichtende ende verkoelende *decoctum*, rosen-honigh, *electuarium lenitivum*, ende camillen-olie gemaect sal zijn, veel dagen een open lichaem sal laten. De veertigh dagen voorby zijnde, soo magh de patient wel opdragen, maer hy moet het *ceratum* met de bandt soo lang dragen, tot dat sy schijnen veyligh te kunnen wech genomen worden. Al hoe wel niemandt van de gene die met het lubben omgaen, gelooft, dat de gescheurde luyden sonder het seer periculeuse snijden van de ballekens of klooten (in de IX. Figuur van de XL. Plaet) kunnen genesen worden, sonder wederom in het selve quaedt te vervallen: soo heb ick nochtans ontelbare persoonen, der welckers namen ick al willens met stilswijgen voorby ga, door lanckheydt van tijdt, ende seer groote naefsigheydt; door de voorseyde middelen, order van spijsse ende dranck, ende de breuck-bandt, wederom tot haer voorgaende gesondtheydt geholpen: maer de gene die ick van wegen het sware accident, of sijn langdurigheydt, niet geheel heb kunnen genesen, heb ick nochtans geprefereert, dat de sieckte niet heeft toegenomen.

De IX. Figuur toont hoe het water, of de urijn, die haer uytgang niet kan hebben, door de *catheter* uytgehaelt wordt; welcke Chirurgische operatie een ervaren Medicijn-meester licht valt om te doen, maer van een onbe-maer swaerlick, ende met perijckel wordt bestaen. De dreven beschrijft *Celsus liber. 7. capit. 26.* maer de saeck dringt'er somwijlen wel toe, dat men het water door de manuale operatie moet laten uytgaen, wanneer men het niet maecken kan, of door dien de passagie van de
urijn

urijn door ouderdom overvallen, of een steen, of t'samen-
 gelooopen bloedt van binnen daer voor geschoten is: Maer
 oock kan een middelmatige inflammatie, of een stuckjen
 vleysch, de urijn-gang verstoppende, verhinderen, dat
 men het water natuurlicker wijze niet maecken kan; Ende
 dit is niet alleen in de mans-perfoonen, maer oock som-
 wijlen in de vrouws-perfoonen noodtsaeckelick. Daer-
 om worden kopere, of beter silvere pijpen, gemaeckt,
 die de naem van *catheter* hebben, van de welcke een Me-
 dicijn-meester voor de mans-perfoonen drie, ende voor
 de vrouws-perfoonen twee behoort te hebben, om tot alle
 lichamen, soo wel groote als kleyne perfoonen. De pij-
 pen voor de mans-perfoonen moeten de grootste vijfthien,
 de middelmatige twaelf, ende de kleynte negen duymen
 zijn; ende voor de vrouws-perfoonen de grootste negen,
 ende de kleynte ses duymen. Dese moeten een weynigh,
 maer die voor de mans-perfoonen, noch meer krom of
 ingebogen, ende al te mael seer licht, als mede niet al te
 dun, nochte al te dick zijn. Den patient moet men rugh-
 links, of op een stoel, of op een bedde setten, ende de
 Geneesmeester aen de rechter zijde staende, moet wel met
 de lincker handt de mannelicke roede vast houden, maer
 met de rechter handt de silvere pijsse met olie besmeert,
 sachtjens in de urijn of water-gang steecken, ende de pijsse
 mat de roede gebogen zijnde, in de blase selfs voortdrij-
 ven, wanneer se tot de mont van de selve gekomen is, ende
 daer na voorts wederom uyt nemen, na dat de patient sijn
 water gemaeckt heeft. Dit zijn de woorden van *Celsus*.
 In dese wercking van de Chirurgie moet men voor alle din-
 gen daer op letten, dat in het insteecken van het silvere
 pijpsen de *valvula carnosae*, of het vleeschachtige velleken,
 het welcke de monden van de *vasa seminalia*, die in de urijn-
 gang uytgaen, sluyt, niet beschadicht wordt, dat men be-
 kent uyt de moeyelicke insteecking, pijn, ende uyt-
 vloeyende bloedt; want als dese teycken en verschijnen,
 soo moet men het pijpsen een weynigh te rugh trecken,
 ende

ende wederom fachtjens insteecken, tot dat se sonder het velleken te raecken, in de blaes gaet, ende het water door de selve gemaect wordt. Sommige binden een noppe, of vlocke van katoen aen een silveren draet, in de holligheydt van de silvere pijp passende, steecken de selve draet in de holligheydt van de *catheter*, ende drijven hem soo met de pijp voort in de blaes. Na dat dan de pijp in de blaes is gekomen, soo trecken sy de draet met het aengewonden katoen uyt de pijp te rugh, ende halen alsoo het water gelijk als door een spuyt uyt de blaes. Maer nochtan niet, om dat het water door de pijp, aen de zijden gaten hebbende, vry uytgaet; oock niet de draet, om dat te reden voorsz, meer schade dan voordeel doet: want terwijlen sy de draet uyt de pijp te rugh trecken, soo halen sy dickwils de pijp mede uyt, die met meerder swarigheydt wederom moet ingestecken worden; wanneer het water te rugh wordt gehouden door de inflammatie van de blaes, soo geschiet het insteecken van de *catheter* niet sonder perijckel, want door het scheuren van de hals van de blaes wordt de inflammatie vermeerderd, ende wanneer de selve ophoudt, soo volght daer op, dat de urijn niet kan gehouden worden, 't welck schier ongeneesslick is. Soo is dan beter met een kleyn wasch-licht in de IX. Figuur van de XIII. Plaet, passelick gebogen, ende met gemene olie besmeert, eerst de operatie te beproeven, als door het gebruyck van de *catheter* het quaedt erger maecken. In de *Ischuria*, uyt het gebreck van de nieren ontstaen, wordt de pijp ende het wasch-licht oock te vergeefs gebruyckt, om dat de urijn, of het water niet in de blaes begrepen is.

De XL. Plaet.

Van het setten des patienten, om de steen uyt de blaes ende urijn-gang uyt te nemen: van de versachting des brandts in het water, door de Chirurgische operatie: van de uytroying van een stukken vleysch in de urijn-gang, tegen de natuur ontstaen: van de opening in de mannelicke roede: van het binden der pockige wratten aen de voor-huydt: van de genesing der gescheurtheden, met verlies van de kloot: van de incisie van het gebeele Hymen: van de opening van de gestoten schamelheydt; ende van het insetten, ende inhouden der baer-moeder, buyten de onder-buyck gesackt zijnde.

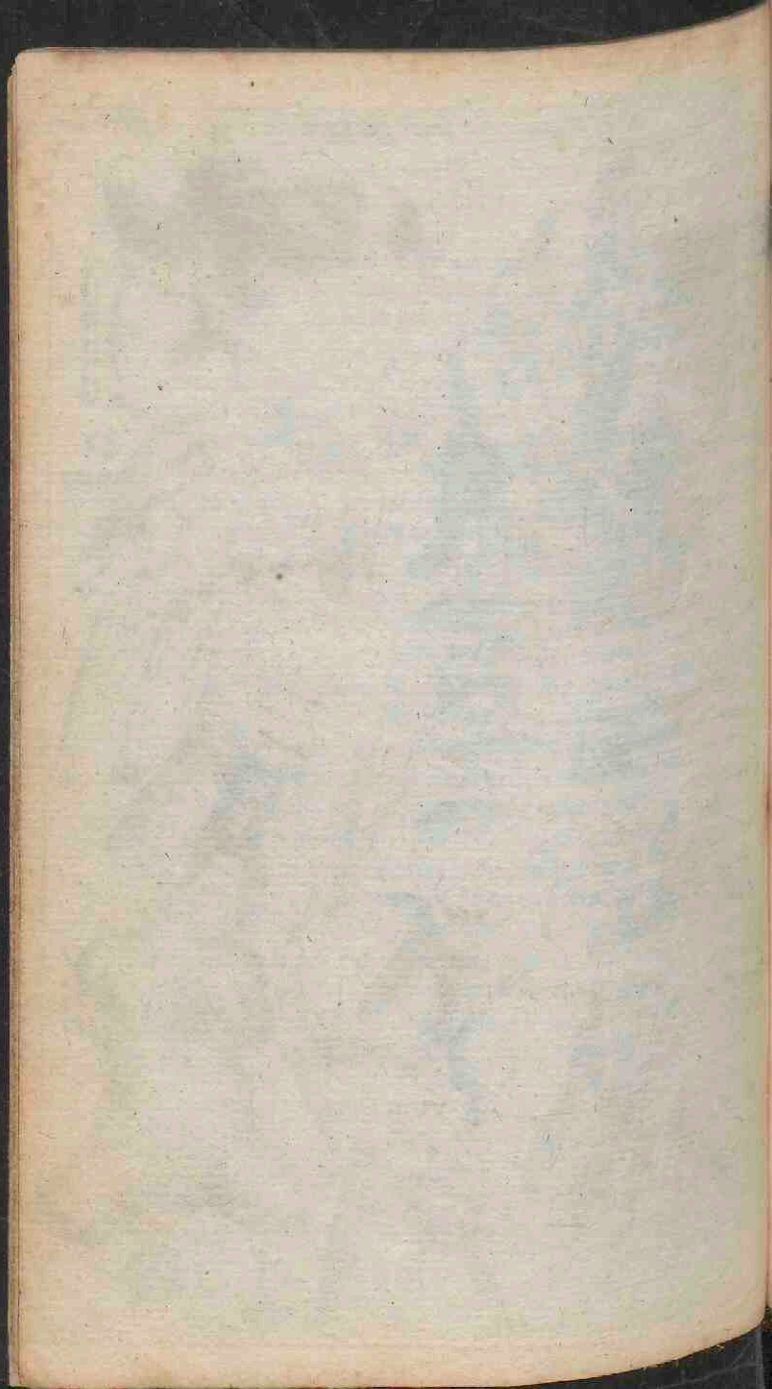
DE I. Figuur leert het postuur ende situatie van een persoon die de steen heeft: want in desen ondersoeckense de steen met de catheter A. door de water-gang in de blaes, ende met de voorste vinger in het fundament gesteecken.

De II. Figuur stelt voor oogen, behalven de manier om de steen te ondersoecken, de incisie van het perinaeum B. op het *itinerarium* C. in de blaes ingesteecken, gedaen door hulp van het mesjen in de II. Figuur van de I. Plaet. Na de sectie, soo treckt den Operateur of steen-snijder het *itinerarium* uyt, ende steeckt door de wonde van het perinaeum de catheter daer in, op dat het *dilatatorium* of *specillum* van de blaes op de pijs, sonder letsel in de blaes soude komen. Het *specillum* geapliceert zijnde, soo treckt hy de catheter uyt, maect de hals wijder, wat de steen mer een bequaem instrument, ende treckt hem uyt. 2. Van het uyttrecken des Steens, heeft *Ambrosius Paræus* in het 17. boeck van 't 34. tot het 48. cap. ende het seer voortreffelicke Tractaet van *Guilhelmus Fabricius Hildanus* van de snijding des steens in de blaes.

In de III. Figuur wort een steen sonder snijding uyt de water-gang uytgehaelt, om dat hy veel meer uyt een wijder

der ende ruymmer plaets, gelijk de water-gang in de man-
 llike roede is, sal uytgetrocken worden, by aldien hy door
 een naeuwer plaets, te weten, door de hals van de blaes is
 uytgegaen. Ick neem het *specillum* of tintel-yfer van
Aquapendente, als een lepel uytgeholt, ende aen het eynde
 een oorlepel gelijkende D. het welcke ick in de urijn-
 gang insteeck, dat het de steen E. voorby ende te boven
 gaet, ende hem eenighsins met sijn lippe en holligheyt vat,
 dan laet ick door de pijp van 't *specillum* of tintel-yfer aman-
 del-olie in d'urijn-gang loopen, en hael 't *specillum* allencx-
 kens te rugh na my toe; want alsoo wort het steentjen soet-
 jens uytgetrocken, terwijlen het niet alle met de ving-
 ren t' samen-gedruckt, maer oock met het holle tintel-yfer
 getrocken wort, besiet de VIII. Figuur van de XIV. Plaet.
 Ja ick heb seer dickwils aengemerckt, dat de steentjens
 in de urijn-gang gevallen zijnde sonder snijden, ende son-
 der hulpe van het *specillum* uytgegaen zijn, indien de pa-
 tient dickwils in een versachtend badt is geseten, ende soo-
 danige remedien de steen maighlick afdrijven, ingeno-
 men, of in de urijn-gang heeft doen indruypen.

De IV. Figuur versacht de hettigheyt ende brant in het
 water, de welcke in een fenijnige *Gonorrhœa*, terwijlen
 't water gemaect wort, soo heftigh is, dat de patienten lie-
 ver wilden sterven, dan pissen. Wanneer dan in 't water-
 maken soodanige hette ende brandt vernomen wort, die na
 geen genees-middelen, het zy dat sy door de mond in-
 genomen, of door de urijn-gang ingegoten zijn, wil luy-
 steren, soo laet de patient in sijn urijn-gang inbrengen
 een seer wel gepolijste gladde silvere pijp E. met draden
 daer aen vast gemaect, die hy met de handen vat, op dat
 de pijsse van het geweld van 't perssende water, buyten de
 gang van de roede niet uytgestooten soude worden, maer
 vast blijft, tot dat het water door de selve, sonder de urijn-
 gang te raecken, ende sonder pijn uytloopt.

De V. Figuur. In de water-gang ontstaet uyt een sweer
 seer dickwils een stuckjen vleysch, ende groeyt soo aen,
 dat

dat het de urijn aen haer uytgang verhindert. Dit wordt wech genomen door de manual oeperatie, ende bequame medicamenten, die de kracht hebben van wech te bijten. Op dat nochtans geen meer andere partyen, als het stuckjen vleysch selfs in de urijn-gang souden uytgegeten worden, ende het uytlopende water de geappliceerde medicamenten niet soude afwasschen, soo heeft *Hieronymus Fabricius ab Aquapendente* een instrument bedacht, door wiens hulp niet dan het stuckjen vleysch alleen opgegeten ende voorts verhindert wordt, tot dat het medicament tot het stuckjen vleysch gebruyckt, van het water, dat dikmaels gemaeckt wordt, niet kan uytgespoelt worden. Maer het pijpien G. wordt van linnen gemaeckt, dat dick wasch besmeert, soo lang als een dwars-vinger, (ende van die breedte, dat se aen de catheter I. past) hebbende een langen draet aen hem hangen. Dit pijpien moet nochtans eerst van buyten met een bequaem medicament bestreecken zijn, als tot een exempel:

Neemt *Honigh tot asfche gebrandt,*

Tritia bereydt,

Versche boter in Weeghbre-bladeren gewasschen,

Terebinthijn, van gelijcken gewasschen,

Geel Wasch, van elcks een half onçe,

Gebrande Aluyn, een achtendeel loots; maecht 't een salfken af.

Het welcke, gelijk de veelvoudige ervarentheydt getuyght, soodanige stuckjens vleysch van de water-gang sonder pijn ende letsel van de andere partyen verteert. Sommige prijsen seer het experiment van *Rochus Crevierus*, het welcke is:

Neemt *Poeyer van levende Precipitaet,*

Solpher,

Spaensch groen,

Rauwe Antimony, van elcks drie vierendeel loots,

Wit Wasch, een onçe.

Vermengt het na de konst in een looden Mortier, tot de forme van een salve. Het pijpen dan met een van dese voorseyde medicamenten bestreecken, moet bequamelick gevoeght worden aen het yser H. buyten de pijspe uyt-kijkende, ende dan met de silvere pijp, ende de stilet in de water-gang gesteecken worden, op dat het stuckjen vleysch niet ontmoet. Wanneer het nu op de plaets van het stuckjen vleysch is, soo moet men de silvere pijp met het daer insteeckende yser te rugh trecken, maer het ingestreecken pijpen, dat van linnen met Wasch besmeert, gemaect is, in de water-gang laten, dat het water door het selve kan gemaect worden, de welcke met eenen oock verhindert, dat het medicament tot het stuckjen vleysch geapliceert, van de urijn niet wech gespoelt kan worden.

De VI. Figuur. Het gebeurt somwijlen, dat de kinderen sonder een gat in 't hoofd der roeden, door 't welck sy haer water maecten, geboren worden, 't welck men terstont met het mesjen K. dat een naeuwer punt heeft, moet helpen. De patient moet op de rugge geleydt, en de roede dicht by 't hoofd met de slincker handt gevat worden, ende het mesjen in de rechter handt houdende, het gesloten gat geopent worden, 't welck gedaen zijnde, een subtyl stopfeltjen van loot, dat dicht, ende met een *epuloticum* besmeert is, in het gat moet gesteecken worden, 't welck men moet uyttrecken, wanneer de patient wateren moet, ende dan wederom insteecken, ende dat drie of vier dagen achter een, tot dat de kanten van het gat met een vel overtrocken zijn. Indien sy geboren worden, een seer naeuw gatjen in het hoofd van de roede hebbende, soo moet men 't op 't spoedighste wijder maecten, door het insteecken van een kleyne wieck (uyt het binnenste mergh van een Vlier-boom gemaect, t'samen-gedrukt, ende met rosen-salf besmeert) dat het van de vochtigheydt swelle, ende bevochtight zijnde, het gat wijder maect.

De VII. Figuur toont de uytgewassen in het hoofd, ende de voor-huydt van de mannelicke roede, uyt de Spaensche

pocken ontslaende, als mede de maniere om de selve te genezen: Want alsoo dese stukjens vleysch op een naeuwe grondt sitten, soo bindt men se met een enckele, dunne, ende roode sijde draet, dat sy binnen den tijdt van twee dagen afvallen. Sy worden dickwils seer nuttelick met olie van *Antimonium* of *Logadorum* aengeraeckt; somwijlen worden de wratten met het treck-tangetjen gevat, ende met gelijcke baet met een mesjen afgesneden. De plaets brandt men wel met een gloeyende yser, dat het bloedt de partien, dicht daer aen zijnde, niet soude besmetten.

De VIII. IX. X. XI. XII. XIII. ende XIV. Figuur toonen de schrickelicke Chirurgische, gelijk de *Nurfsners*, seer vermaerde lubbers in Italien, in mijn tijdt de darm-breucken genezen hebben. De patient wort met de rugge op een tafel vast gebonden, daer na teyckent men schuyns aen de schamelheyt de geheele *dilatatie* met inckt: de knecht druckt beneden aen de onder-buyck de darmen t'samen, dat se niet na buyten dringen; Daer op maeckt de Chirurgijn met het kromme mes een schuynse incisie in de huydt, Figuur VIII. (op dat de *processus* of voortgang van het *peritonæum* magh gesien worden) en maeckt met het selve mesjen een incisie in het *peritonæum*, Figuur X. ende drijft de kloot door het gat, Figuur XI. omhoogh, scheurt met de voorste vinger alle *membranam virginalem dilatatam*, Figuur XII. ende treckt met eenen de kloot na buyten. Naderhandt vat hy de *vasa spermatica*, ende de *tunicam vaginalem*, met de tangen daer toe bequaem gemaect zijnde, ende hecht se aen malkanderen. Naderhandt snijdt hy boven de *sutura*, of plaets daer 't gehecht is, de kloot met het mesjen uyt, ende snijdt hem wech. Andere binden de *vasa spermatica* ende de *tunicam* aen twee plaetsen vast, ende de eynden van de onderste draedt gevat hebbende, soo snijden se de ruymte tusschen beyden deur, ende worpen de kloot wech. Maer alle de *vasa* die bloedt storten, brandt hy met een gloeyen-

gloeyende yfer, brengt se wederom binnen, latende noch een lange draet buyten hangen, en steeckt eyndelick door het gat van de schamelheyt het yfer L. in de XIV. Figuur voor aen dese punt met een klotjen van wasch bewaert, tot op de gront van de klot-sack, om die door te stecken, ende uyt te suyveren de materie die dagelicks uyt de wonde van de schamelheyt in de klot-sack om leeght sinckt. Dese opening houdt men met een wieck open, tot dat de wonde van de schamelheyt genesen is.

De XV. Fig. toont de *membranam* dwars over de vrouwelikheyt getrocken, dat d'oude voor 't *hymen* hebben geacht.

De XVI. Figuur. De *membrana, hymen* genoemt, ende de by-slaep verhinderende, ende boven een gat hebbende, tot de uyt-suyvering van het *menstruum*, wort met het kromme mesjen in de II. Figuur van de XII. Plaet, dat voor aen de punt een klotjen van wasch moet hebben, doorgesneden, op dat alsoo de vrouwe bequaem voor de man gemaect wordt. By soo verre het voorseyde velleken de scheede van de baer-moeder t'eenemaal verstoppt, soo incideert se *Paulus lib. 6. cap. 27.* door, met de *Spatha Celsi* in de I. Figuur van de II. Tafel.

De XVII. Figuur leert, hoe *Hieronimus Fabricius ab Aquapendente*, in de t'samen-gewassen lippen van de vrouwelike schamelheyt, de operatie na de leer van *Paulus* in 't werck stelt: hy legt de vrouwe gelijk in de voorgaende, alsoo oock in dese Figuur op de rugge, soo dat de knyen boven aen de buyck dicht aengetrocken worden, ende de dyen van malkanderen gescheyden zijn. De ellebogen legt hy onder de knye-schijven, ende bindt se met bequame banden aen de neck vast. Daer na doet hy de incisie in de aen een gewassene lippen, van te voren na de lengte met inckt geteyckent, met het mesjen tot de incisie van de fistels, te weten, of met het *syringotomum* aen het eene eynde scherp zijnde, in de I. Figuur van de XIV. Plaet, of met het *scolopomacharion* in de I. II. III, ende V. Figuur van de XII. Plaet. De lippen van een gescheyden,

ende het bloedt gestempt zijnde, soo besmeert hy een looden pijp met eenigh *epuloticum*, ende steeckt het in de schamelheydt, tot dat se volkomen genesen is, op dat de lippen niet wederom aen een groeyen.

De XVIII. Figuur handelt van het uyrfacken der lijfmoeder, buyten de onder-buyck, welcke accident de vrouws-perfoonen onderworpen zijn, wanneer de *ligamenta* of banden van de lijfmoeder, of uytgereekt, of gescheurt worden. De genesing van dit quaedt vereyscht drie dingen, 1. dat de lijfmoeder wederom binnen aen haer oude plaets gebraght wordt, 2. dat se daer in gehouden wordt, 3. dat de *ligamenta* geadstringeert, ende geconsolideert worden.

Voor ende al eer men se aen haer gewoonlicke plaets wederom binnen brengt, soo moet men overwegen, of het een simpele *procedentia uteri* is, of met een inflammatie, of koude swelling vermengt: want wanneer dese toevallen tegenwoordigh zijn, soo laet het met de insetting aenstaen, tot dat dese siekten verdwenen zijn. De inflammatie sult ghy stutten met een *cataplasma*, of met een klomp rouw vlas in scherpe loogh gekoockt, ende uytgedrukt. Hier van besiet de genesing van de darm-breuck in de uytlegging van de VIII. Fig. van de XXXIX. Plaet. Het koude geswel sult ghy doen vergaen, door de stoving met de *decoctie*, met *maluwe*, *althea*, Camille-bloemen, &c. De voorseyde swelling genesen, de vuyligheydt door een clysteer uytgesuyvert, ende het water gemaect zijnde, (op dat de lijfmoeder van alle kanten van de t'samen drucking bevrijdt magh zijn,) soo moet een Chirurgijn, of bedreven Vroet-vrouw de patient achter over leggen, soo dat de heupen hooger komen, ende de knie-schijven krom, ende met de beenen van malkanderen. Daer na moet men nemen de keers O. onder met een platte voet, uyt wasch, ende *asafetida*, of Duyvels-dreck gemaect, ende juyft soo dick dat se in de vrouwelickheydt past. Met dese sal men sonder geweld voortdowwen, al 't gene dat uyt-

uytgefackt is, tot dat de geheele last wederom in de holligheydt is gebracht. Dit alsoo in het werck gestelt zijnde, soo laet de patient de keers met drie dubbelt lijnwaedt in roode wijn uytgedrukt, ende met de bant in de III. Figuur van de XLI. Tafel vast maecten, acht of negen dagen met uytgestreckte ende t'samen-gevoeghde beenen blijven leggen, soo dat het eene op het ander leght, de *lapidem aquile*, of Arent-sleen genaemt, aen den arm binden, ende aen de neusgaten soet-ruyckende dingen gebruycken, als se met de opstijging der baer-moeder niet gequelt is. Na dat de baer-moeder, die door de uyt-recking van de *ligamenten* is uytgefackt, wederom op haer plaets gebracht is, soo moet men het lichaem van de serosische vochtigheden suyveren, ende (na het setten van de koppen met veel vlams onder de navel ende nieren, doch sonder sacrificatie, ende het gebruyck van de innerlicke astringerende middelen) op de contreye van de baer-moeder, ende by de schamelheyt een constringerende of t'samentreckende *ceratum* leggen, ende het hoepjen P. van Palm-hout in de schamelheyt doen, ende tot het eynde van de volkomen geneesing laten steecken. De vrouwe moet alle drie oft vier dagen het *ceratum* wech nemen, het pijpien van de *metrenchyta* in de III. Figuur van de XIII. Plaet in de vrouwelickheyt insteecken, een uur lang in een warm badt van welicke astringerende dingen bereydt, (want de stercker astringerende middelen houden de maendt-stonden te rug) sitten, ende daer op het *ceratum* vernieuwen. Daer beneffens moet sy oock de order van de natuurlicke dingen wel in acht nemen, gelijk de gescheurde aen de voorgementioneerde plaets voorgeschreven is. Het gebruyck van de astringerende middelen is de kraem-vrouwen, die noch niet recht gesuyvert zijn, seer perijculeus. Wanneer de *membranosische ligamenten* van de baer-moeder afgescheurt zijn, soo moet men onder het *ceratum* mengen, het *emplastrum Apostol. Nicolai*, of een andere consoliderende pleyster.

De XLI. Plaet.

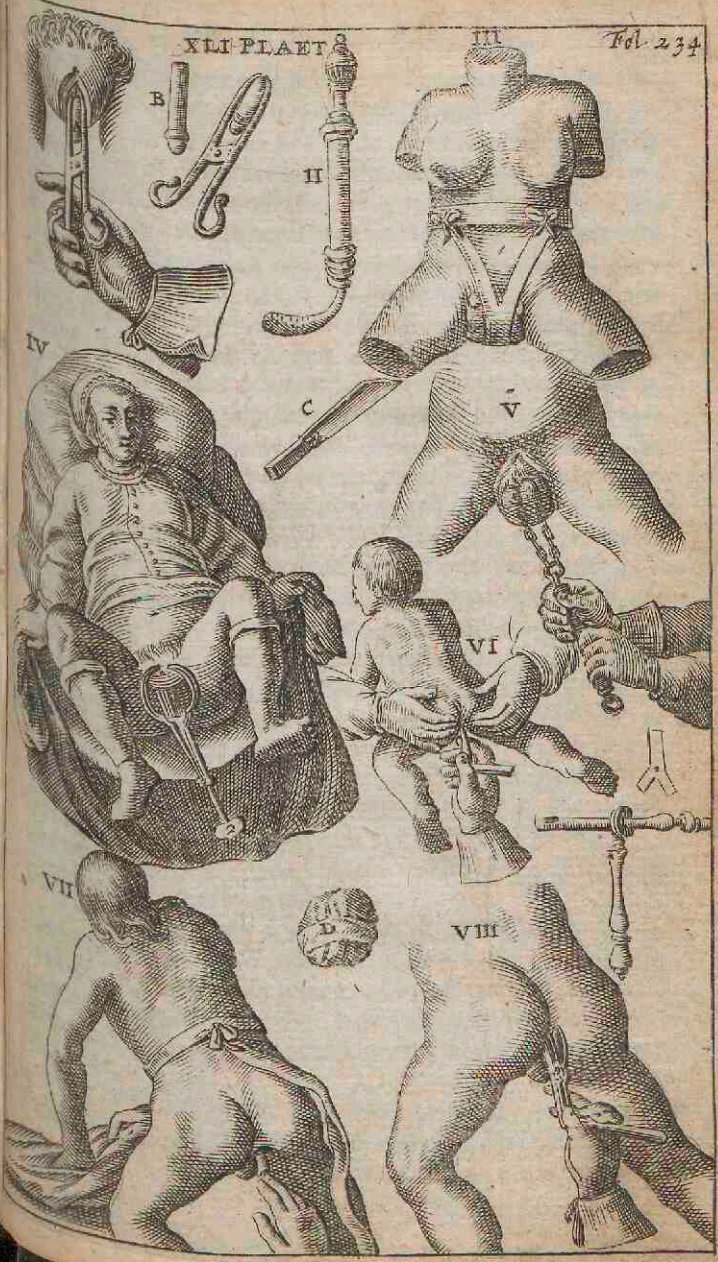
Van de afkorting van een al te lange clytoris: van de *Metrenchyta*: befichtiging des fondaments, ende der lijf-moeder: uytbaling van een doode vrucht; ende insetting van een uytgesackte darm.

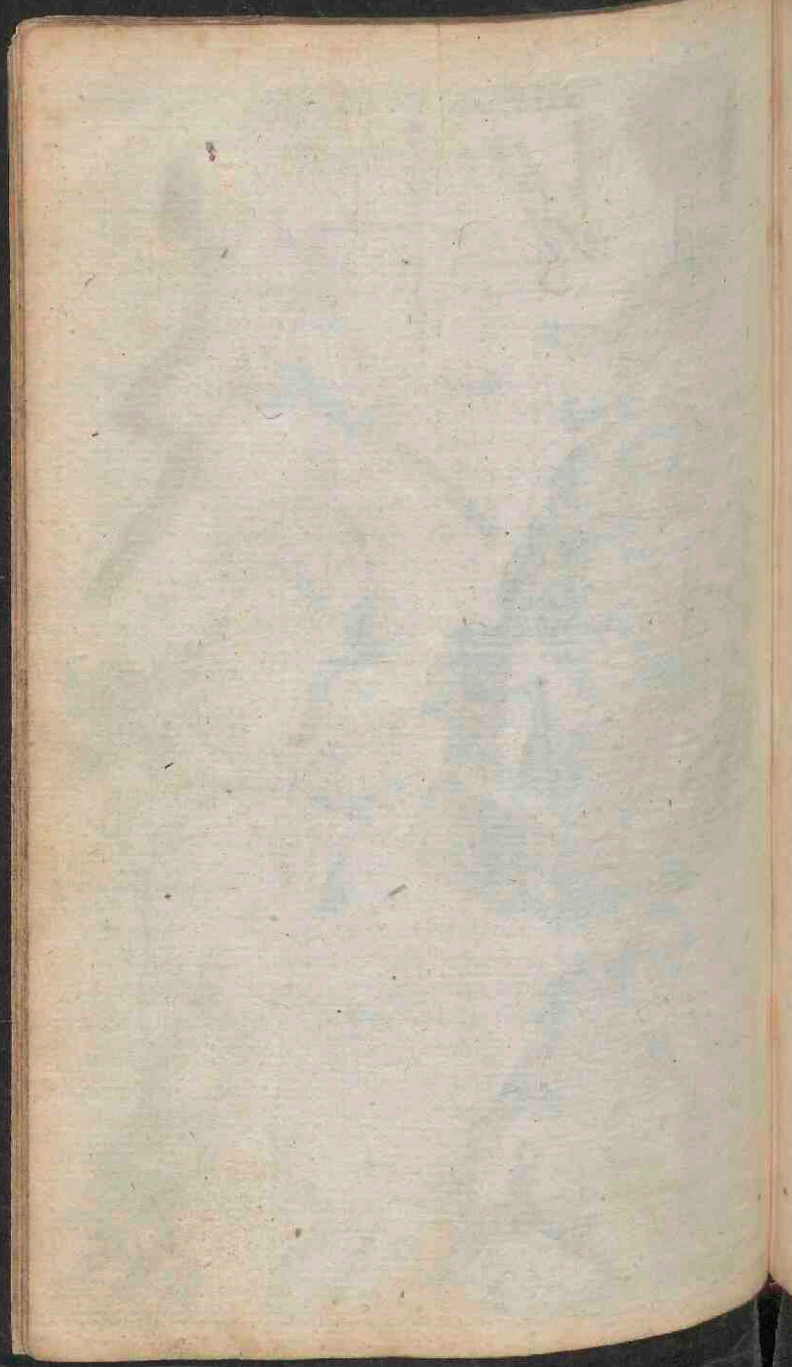
DE I. Figuur onderwijft hoe *Hieronimus Fabricius ab Aquapendente*, met het instrument tot de polypus bequaem, de onnutte aenwas van de clytoris, (een accident by de *Egyptiers* ende *Arabiers* seer gemeen) afsnijdt. De letter A. toont de clytoris met de tang gevat. B. het uytgesneden lichaem van de clytoris sonder de tang.

De II. Figuur beteyckent de *metrenchyta*, vast gemaect aen de spuyt in de I. Figuur van de XIII. Plaet, dat se in de vrouwelickheyt kan ingesteecken worden, om daer door de bequame vochtigheden daer in te doen.

De III. Figuur toont de bandt, dat de medicamenten aen de mondt van de lijf-moeder van buyten geapliceert, vast houdt.

De IV. Figuur toont de applicatie van het *Speculum uterinum* of moeder-spie in de IV. Figuur van de XVI. Plaet afgebeeldt, de welcke *Paulus lib. 6. cap. 73.* met volgende woorden beschrijft: Set de vrouwe achter over op een stoel, met de beenen na het hoogste van de buyck aengehaelt, ende de dyen wel van malkanderen getrocken, steeckt haer ellebogen of armen onder de knie-schijven, ende maect se met een bequame bandt aen de neck vast. De Chirurgijn aen de rechter zijde sittende, moet met het ondersoecken, het instrument *dioptra* genaemt, ende met den ouderdom over een komende, ondersoecken, ende met het tintel-yser de diepte van de moeder-hals meten, dat de pijp van de *dioptra*, indien se langer ware, de lijf-moeder niet soude t'samen-drucken; soo de selve piipe van de *dioptra* langer bevonden wordt, soo moet ment t'samen-gevo-

gevouwen linnen op de lippen van de vrouwelickheyt leggen, ende de *dioptra* daer op setten: maer men moet oock de pijp warm gemaect, ende met een bequame olie besmeert, sachtjens insteecken, dat het schroefjen om hoogh blijft, ende die de operatie doet, moet de *dioptra* vast houden, maer de knecht het schroefjen sonder geweld draeyen, op dat de platen van de pijpe van een getrocken, ende de vrouwelicke holligheydt van malkanderen gescheyden, ende het gene ondersocht soude mogen worden, dat de manuale operatie oft handt-arbeydt vereyscht.

De V. Figuur. Hier wordt een doode vrucht uytgehaelt, (te weten, wanneer de vrucht met de geprepareerde paerds-klooten, de welcke *Horatius Augenius* tot dien eynde recommandeert, of met het sogh van een andere vrouw niet kan uytgedreven worden) met de haecken, in de I V. Figuur van de XVII. Plaet uyt *Andr. à Cruce* afgebeeldt, ende in de holligheden van beyde de oogen der vrucht gesteecken. Indien het niet geheel magh uytgehaelt worden, soo moet het met het mesjen in de II. Figuur van de II. Tafel in stucken gesneden, ende met stukken uytgehaelt worden; doch dat men daer beneffens op alles acht neme als het behoort, waer van meer by *Hieronymus Fabricius ab Aquapendente* te vinden is.

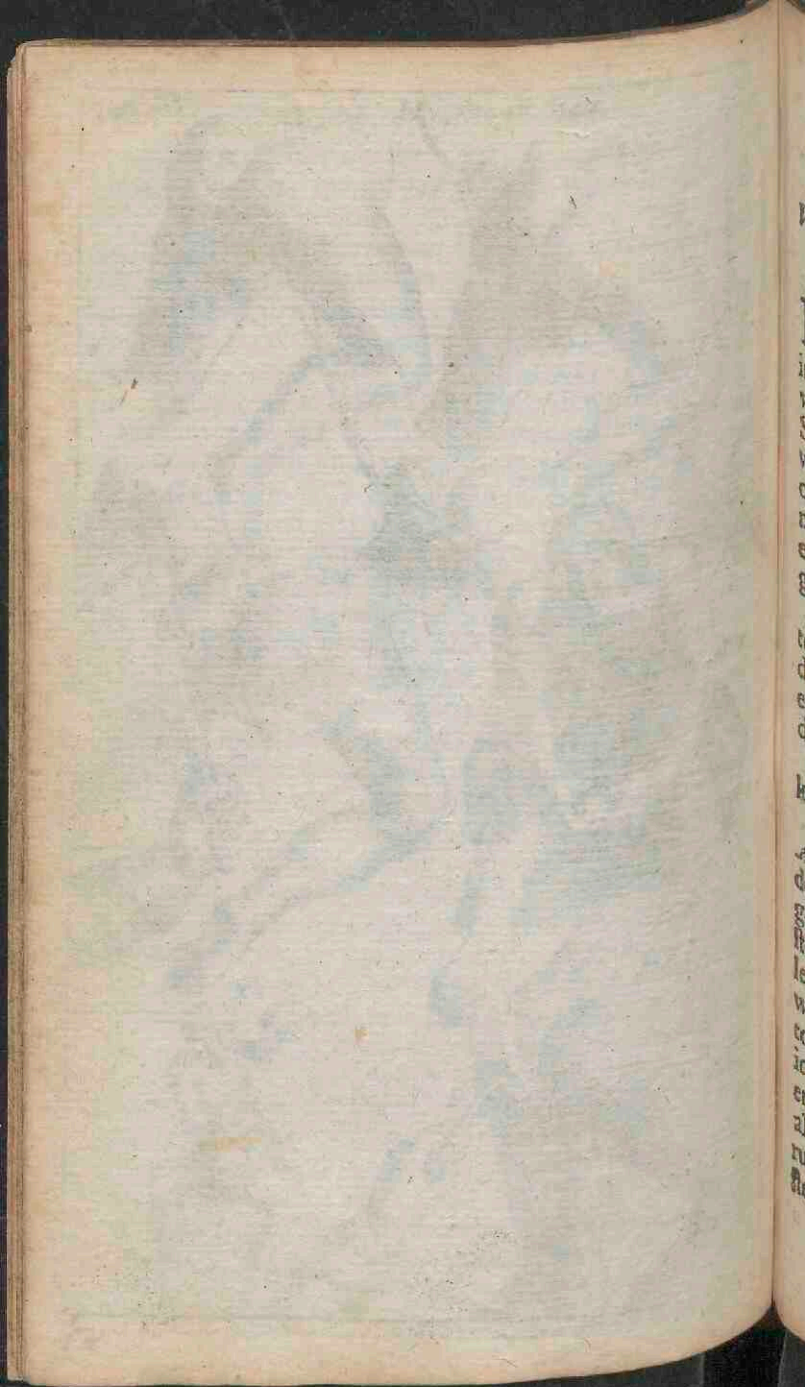
De VI. Figuur. Het gesloten fundament van een nieuw-geboren kindt, wort hier geopent. Na de opening moet men die dingen gebruycken, van de welcke wy by de opening van de mannelicke roede, ende de vrouwelickheyt gesproocken hebben.

De VII. Figuur toont, hoe de uytgesackte achterdarm sachtjens, ende met de vingers van de Chirurgijn, (andere prefereren de vingers van de patient) weder te recht gebraght wort, met het verdubbelt linnen D. ende de swachtel om de medicamenten, ende de darm in te houden.

De VIII. Figuur. Het fundament wordt besichtight met de *dioptra*, in de II. Figuur van de XVII. Plaet, warm

gemaect, ende met olie besmeert, op dat se glibberigh
 gemaect worde, om de gelegentheydt van de spenen oft
 ambeyen te onderfoecken. Men bekent oock seer volko-
 mentlick de gelegentheydt van de exulceratien of sveren,
 met een wieck in het fundament gesteecken, een gehee-
 len dagh over daer in gelaten, ende daer na wederom uyt-
 getrocken. De ulceratien dan van den achter-darm wel be-
 lien zijnde, worden seer veyligh genesen. Het pijpjen
 met een lang handt-vat, ende aen de zijde met gaten in de
 I. Figuur van de X I V. Plaet, moet met een linnen doeck
 in sure wijn genat ende uytgedrukt zijnde, (want het
 bedichte pijpjen in de I. Figuur van de X I V. Plaet, be-
 smeert men alleen met het wit van een ey) bedeckt, ende
 in het fundament gesteecken worden, om het gloeyende
 yser in de I V. Figuur van de X V I. Plaet, drie of vier
 mael daer in te steecken, ende wederom uyt te halen, gelijk
 boven by de I. Figuur van de X X V I I. Plaet, aengaende
 de genesing van de *ozæna* geseyt is. De operatie volbraght
 zijnde, moet de bezeerde plaets seer met ingegoten ende
 opgeleyde medicamenten voorts tot het eynde van de vol-
 komen genesing waer genomen worden.

De XLII. Plaet.

Van de incisie der fistelen : genesing der spenen : applicatie van de Enterenchyta, ende twee monsters.

DE fistelen in het fundament zijn tweederhande : sommige nemen haer oorsprong van een exulceratie in de achter-darm, die verscheyden oorsaecken heeft, te weten, een zoutachtige *punitam*, scherpe gal, ende de Spaensche pocken (principalick in de heete landen) de welcke met haer bijtende fistelen in het fundament veroorsaecken : andere ontstaen uyt een kleyn geswel, gekomen van het rijden, of vallen, buyten om het fundament, ende in een *aposteunie* verandert, welcke etter geen uytgang hebbende, een diepe holligheyt maeckt.

De eerste, of eten op het *intestinum rectum*, of den achter-darm, ende doorboren met eenen de vier gemeene decksels, soo dat 'er een etterachtige materie, of veel meer, etterachtigh bloedt door de huydt uytgaet, of staen ontrent de partyen van de musculen ende huydt.

De laetste van gelijcken, of perforeren de darm, of raken maer de buyten-*tunicam* van de achter-darm.

Van de teycken en der voor-gestelde fistelen handelt *Aguapend. lib. 3. Pentateuclis cap. 12.* seer pertinent. Alle dese heb ick met de yfers fraey sien snijden, ende met seer goet succes genesen de seer voortreffelicke Genees-meester ende Chirurgijn, *Adrianus Spigelius*, mijn hoogh-geleerde Meester, wiens *praeparator Anatomicus* ick heb geweest geheele seven jaren lang, te weten, van 't jaer 1616. tot het jaer 1623. ende by wiens Chirurgische operatien ick thien jaren lang present geweest ben, op de seer oude ende vermaerde Universiteyt van *Padua*, de welcke niet alleen in Italien, maer oock geheel Europa, en over al seer ruchtbaer onder alle Academien bykans de voortreffelicste is, van wegen de uytmentheydt van de vermaertste

Leeraers, aensienlickheyt der studien, ende de uytmunten-
de gedenck-teecken van leerende deughden, ontbreekt
my oock niet aen exempels van voorname mannen, met
een groote couragie den oorlogh volgende, die met de
fistel des fondaments uyt de Spaensche pocken ontsaen,
gequelt hebben geweest; de welcke ick heb, steunende
op de ervarentheyt van mijn Meester, hier in mijn Vader-
landt op volgende manier genesen.

*Genezing van de fistelen des fondaments,
die doorgaen.*

ALs ick een fistel, die, of uyt een ulceratie van de ach-
ter-darm, of uyt een kleyn geswel op de billen on-
tsaen is, die doorboort, ende de medicamenten niet wijc-
ken wil, sal genesen, soo neem ick het silvere tintel-yser B.
in de I. Figuur in dese Plaet, aen beyde de eynden met ron-
de hoofden, C. D. ende buygh het soo veel het noodigh
is. Aen deses uytterste eynde D. als mede aen het knoop-
jen E. van het *syringotomum* in de III. Figuur van de
XIV. Plaet, maeck ick de dubbele linnen draet F. vast,
voorts steeck ick het tintel-yser allengskens in de mont
Q. van de pijp, ende trek het selve, als mede de dubbel-
de linnen draet, ende het knoopachtige hooft van het mes-
jen door de mont van het fundament, gelijk uyt de letters
H. ende I. in de II. Figuur van dese Plaet blijkt. Daer
na soo vat ick met de sincker handt het snijdende deel H.
van het *syringotomum*, ende met de rechter handt sijn deel
I. ende snijde alsoo met eene snee door het trecken ende
aendringen van de pijp met een stoot de fistel t'eenemael
door, om dat de patienten met geen lange pijn souden ge-
quelt worden. Wanneer se dan geincideert is, soo moet het
bloet gestempt, de inflammatie verhoed, de *callus* of hardig-
heyt met het medicament, Neemt *Precipit aet* een achren-
deel loots, *Rooshonigh* een half onse, mengt dit te samen, wech
genomen, ende de wonde met vleysch gevult, snde toe-
genesen

genesen worden. Op dese voet worden de fistelen seer lichtelick, ende veyligh genesen, sonder een *cauterium actuale*, hetwelcke andere, als tot het wechnemen van de hardigheyt der fistelen seer dienstigh zijnde, hooghlick prijsen.

*Geneefing van de fistelen des fondaments,
die niet doorgaen,*

WAnneer my een fistel van het fundament voor komt, die ontstaen is uyt een ulceratie van de achter-darm, ende de gemeene integumenten of decksels niet heeft geperforeert oft doorboort, soo neem ick het tintel-yser K. hetwelcke aen sijn een eynde een rondt hoofden heeft, met het gaetjen L. om een sijden draet door te halen, ende aen het ander eynde gelijk een drie-puntige naelde toegespist is, om de grondt van de fistels door te stooten, aen wiens punt het wassen kloodjen M. valt gemaect moet worden, waer door de punt van het instrument tot de gront van de holligheydt een vryer doorgang heeft, ende niet te vreesen staet, dat se tegens de zijden van de fistel aenstooten, dese operatie verhinderen, ende pijn verwecken sal. Het tintel-yser dan geprepareert zijnde, soo soeck ick de grondt van de ulceratie van den achter-darm, ende de selve gevonden hebbende, soo doorboor ick de huyde met het tintel-yser strack voort te stooten, (Figuur III.) ende treck het geheel door de fistel, soo dat de sijden draet O. in de V. Figuur uyt beyde de gaten uythangen. Na dat de holligheydt door-gebroocken is, soo doet *Celsus lib. 7. cap. 4. de fistulis ani.* ende die hem navolgen, alle beyde eynden van de dubbelden draet, (hoe wel een enckele sijden draet die roodt ende dun is, rasser doorsnijdt, ende bijt van wegen sijn dunnigheydt ende verwe) aen een binden, de selve met seecker kleyn hout N. in de V. Figuur seer naeuw prangen, ende alsoo de incisie van de geheele holligheydt met de draet voleynden. Maer nademael de incisie ende geneefing van de geheele fistel met de draet in de

de V. Figuur seer langsaem voort gaet, ende gedurige pijn daer by is, (daer doch alle operatien met 'er haest ende lief- felick geschieden moeten) soo verwerpt se *Hieronymus Fabritius ab Aquapendente* met recht, ende seght dat se nergens plaets heeft, dan by de gene die het yser al te seer vreelen; Daerom draegh ick my hier in als volghet: Na dat de fistel met het tintel-yser door gedaen is, ende de gaten door twee dagen lang seer naeuw t'samen-getrocken, wijdt genoegh gemaectt zijn, tot het gebruyck van het *syringotomum* in de II. Figuur van de XI V. Plaet, dat aen sijn een eynde een dick hoofftjen heeft, soo doe ick 't hoortjen N. ende de sijden draedt in de V. Figuur van dese Tafel wech, en incideer de fistel op die wijze, gelijk ick boven by de I. ende II. Figuur beschreven heb. Dese laetste genesing van de fistelen niet de draet, ende het mesjen, vereenicht de meeningen van *Celsus* ende de hedendaeghsche Meesters, ende is beter ende verdraeghlicker, dan de simpele incisie met de draet, gelijk de experiente betuyght, maer principalick wanneer de monden van wegen de lengte incisie holligheydt veer van een staen. Wanneer oock dese operatie sal schijnen langsamer te zijn dan het behoort, soo sal een Chirurgijn alle behoorlicke conditien van een operatie voldoen, by aldien hy terstondt een incisie doet in de fistel met het *syringotomum*, dat met sijn uytterste eynde, daer anders een knoopjen aen is, incideert. Dit instrument heb ick boven in de I. Figuur van de XI V. Plaet afgebeeldt, ende in de III. Figuur van de XXXIX. Plaet geapplianceert. Wanneer soodanige fistelen van een kleyn uytterlick geswel, dat gesuppereert is, verweckt worden, soo verey schense soodanige genesing, gelijk in de I V. Figuur van dese Tafel is afgebeeldt.

Noteert. De *sphincter* kan op alderhande manier, na de leer van *Hippocrates de haemorrh.* veyligh, ende sonder bezeering van sijn schuldige plicht geincideert worden, indien hy noch maer sijn achtste deel onbezeert behoudt, anders

ders soude het water niet opgehouden kunnen worden ,
 maer altijd van selfs loopen , ende de doot daer op vol-
 gen . De fistelen van de oude luyden uyt een oude fluxie ,
 worden niet veyligh genesen , 't en zy dat men voor de con-
 solidatie een fontanel set, drie of vier vinger boven de knye
 aen de binnen-zijde , om de dagelicks vergaderde materie
 te evacueren . De spenen , die de operatie der handen ver-
 eschen , zijn of innerlick , of uytterlick , de welcke *Hie-*
ronymus Fabricius ab Aquapendente eerst seer geleerdelick
 heeft aangewesen in *operat. Chirurg. tit. de Hemorroiditis* .

Deselaten hun ten eersten sien , maer de andere niet , 't en
 zy dat men den onder-buyck t'samen-drucke , ende den
 aeffem houdt , of dat se met de stoel-gang hun openbaren .
 Wanneer sy de manuale operatie van doen hebben , soo
 zijn se alle beyde , of geswollen , of vloeyen overtolligh .

Genefing van de geswollen spenen , of ambeyen .

Somwijlen zijn de geswollen spenen , of pijn , of inflam-
 matie , ende dan moet men de genefing liever met inner-
 licke ende uytterlicke medicamenten , te weten , met de salf
 van de *Linaria Horstic. lib. 4. observ. 42.* ende andere re-
 medien , welckers *Casis de scrophularia* behoort te wesen ,
 de welke alleen van haer vuyligheden gesuyvert , aen de
 hals gehangen , ende op het naeckte lijf gedragen , miracu-
 leuselick de pijn van de ambeyen versacht ; (besiet *Turbern.*
lib. 2. fol. 432. ende *Crato consc. 207.*) als het quaet met
 de manuale operatie erger maecten : maer by aldien se son-
 der gevoelen van pijn , ende sonder een *phlegmone* hun tot
 II. Figuur van de XIX. Plaet , met het welcke , wel
 gloeyende , ick de ambeyen soo brande , dat ick se nochtans
 niet aenraeck , dat is : dat se de hette des vyers gevoelen , soo
 veel het de patient kan verdragen . Indien de patient , als
 wel dickwils gebeurt , de manuale operatie vrees , soo ge-
 bruyck ick oock met goet succes de *hirudines* , of bloed-
 suygers ,

lygert, op een sonderlinge manier toegemaect, treck het overvloedigh bloet uyt, legh daer na een wieck met het simpele liniment besmeert in 't fundament, ende appliceer een nieuwe spons in swarte sure wijn, of daer astringerende dingen in gekooct zijn, bevochtight, ende uytgedruckt, om de partye te verstercken.

Hippocrates wil tot de voorseyde manuale operatie een yser met een rondt hoofd hebben, gelijk het gene is dat in de V. Figuur van de XIX. Plaet na 't leven is geschildert, ende in de volgende VII. Figuur met de letter Q. geteykent is, met het welke hy se alle in 't bysonder uyt drooght. Ick acht nochtans dat het breede hier beter is, om dat de operatie soo veel te haestiger volbraght wordt: maer 't yser van *Hippocrates* is beter, als de eene of d'ander van de geswollen ambeyen vloeyt: om dat dit de gene die bloedt storten, lichtelick voorby gaet, maer het platte alle vloeyende spenen met de blinde, of niet vloeyende, met groot hinder van de patienten uyt drooght, 't welck ick uyt de aenmerckingen van *Spigelius* heb willen aenwijzen.

Somwijlen soo swellen de spenen wel, maer konnen, door dien se dieper in de darm sitten, geensins in 't gesichte komen, ende veel minder met het gloeyende yser, het zy het breede, of het ronde, geraeckt worden. Indien dan eenige hulp van de Chirurgie verwacht wordt, soo is tot de uyt drooging noodtsaeckelick het pijpjen, het welke boven in de III. Figuur van de XVI. Plaet ontworpen, koudt in het fundament gesteecken, ende verwarmt wort met het gloeyende yser in de IV. Figuur van de selve XVI. Plaet, dickwils in het pijpjen ingesteecken, om verwarmt zijnde, de spenen allengskens uyt te droogen.

De Chirurgische genesing van de spenen al te seer vloeyende.

Wanneer se overtolligh bloeden, soo moet men se alle met het yser in de VIII. Figuur een voor een raeken.

ken, ende maer een over laten, door de welke het overvloeyende bloedt voortaan uytvloeyen kan. Haer vloet is somwijlen soo obstinaet, dat het al te mets oock de alderbedrevenste Medicijn-meester onmooghlick is, al maect hy schoon een revulsie, ende medicamenten van binnen ende van buyten gebruyckt, de selve te scelpen. Dese obstinaetheyt ben ick tot *Venetien* gewaer geworden, (waet ick een jaer lang de Chirurgie heb geoeffent, ende de geneesing van de spenen de Geneesmeesters dickwils voorvalt) een Venetiaensch Edelman, uyt het geslacht van de *Consarenen*, een jongman van ses-en-twintigh jaren, van een sanguinische temperament, die in de tijdt van het voorjaer de eerste reys met uytwendige ambeyen, die te seer hadde gequelt was, maer noyt van te voren daer af hem eerst de binnen-ader van de rechter arm doen openen, ende drooge koppen sonder scarificatie op de rugge laten setten, de *crocommartis* met oude rosen-conserve, behalven het binden van de boven partyen, ingegeven, ende seer sterck astringerende medicamenten, daer wit van een ey onder was, ende op gebrandt katoen gesmeert, op de ontfelde plaets geleydt; niet te min heeft de overtollige vloedt voorts geduurt, ende de patient, anders een roode verwe van natuur hebbende, t'eenemael bleeck gemaect, soo dat hy perijckel van sijn leven liep. Ick heb den Edelman, als mede de gene die present waren, de branding van de aderen voorgeslagen, om het vloeyen van het bloedt te stillen, ende het leven te behouden; volgende hier in de leere van *Hippocrates lib. 2. de hæorrh.* van *Aërius Terrab. 4. ferm. 2. cap. 5.* ende van *Sennertus pr. l. 3. p. 2. c. 13.* tegen *Hieronymus Fabritius ab Aquapendente*. Dese voorslag heb ick bevesticht uyt *Hippocrates aph. 6. sect. 2.* tot de hooghste sieckte wordt de uytterste remedie vereyscht, ende *aph. 6. sect. 8.* wat de medicamenten niet genesen, dat moet het yser genesen, ende wat het yser niet geneest, dat moet het vyer genesen. De woorden, wat het vyer niet geneest,

geneest, dat moet men voor ongeneesslick houden, al wil-
 lens overslaende, op dat de patient geen occasie soude ne-
 men, om aen de herstelling van sijn gesondtheyt te twijf-
 felen; maer de patient siende, dat hem de doot op de
 lippen sat, heeft onsen ouden *Hippocrates* geloof gegeven,
 ende my, ende de gene die present waren, met de uytge-
 streckte handt belooft, dat hy de brandende Chirurgie, als
 de laetste remedie wilde toelaten. Daerom ick my met
 'er haest na huys begevende, my met de noodtsaekelicke
 instrumenten heb versien, te weten, met de punctalen in
 de VII. VIII. ende IX. Figuur van de XIX. Plaet, de
 welcke ick, als ick weder quam, de knecht van den Edel-
 man heb gegeven, dat hy se soude gloeyende maecken; met
 de welcke, na dat se wel gloeyende waren, ick de uytgan-
 gen of gaetjens van de speen-aderen een voor een schroey-
 de, en een korst daer over braght, van de opperste begin-
 nende, dat het bloedt uyt de ongeschroeyde afvloeyende,
 de gegloeyde yfers niet soude uytblussen, besiet by *Ludovi-
 cus Septalius lib. 7. animadvers. 112.* dingen die seer weer-
 digh zijn om te lesen.

Na dat het bloedt na dese manuale operatie gestempt
 was, ende een goede order van eten ende drincken onder-
 houden wiert, soo is dien Edelman wederom tot sijn voor-
 gaende gesondtheyt geraeckt, de welcke ick heb geraden,
 dat hy alle drie maenden vier kopperen op de schouder-bla-
 deren, ende de rugge soude laten setten ende sacrificeren,
 op dat de natuur in 't toekomende niet moghte gewent
 worden de overvloedigheydt des bloedts door de aderen
 van het fundament uyt te drijven. Door dese dingen wel
 in acht genomen zijnde, is hy van de vloeying der spenen
 bevrijdt geworden, en heeft thien jaren lang daer na ge-
 sonde en wel te pas geweest.

By aldien de natuur van den voorsyden Edelman voor
 desen de spenen meermaels geopent, ende als daer toe
 gewent zijnde, de overvloedige humeuren na dese par-
 tye alleen hadde plegen te houden, soo soude ick een ee-
 nige

nige speen met het yser on-aengeraeckt gelaten hebben, die daer na met *emplastische* ende astringerende poederkens soude hebben moeten toegesloten worden, soo dat se lichtelick van selfs, of door konst geopent, ende het bloedt dat dagelicks in het lichaem vergadert wordt, ende op de behoorlicke tijden pleegh ge-evacueert te worden, daer door gesuyvert soude kunnen worden, op dat de accidenten daer uyt niet soudent ontstaen, van de welke Hippocrates *sect. 5. apb. 12.* mentie maect, seggende: Indien yemandts ambeyen of spenenlang geduurt hebben, gesenes worden, 't en zy dat een van deselve open gehouden wordt, soo staet het perijckel van het water ruschen vel ende vleysch te verwachten, of de tering is naeckende. Ende *Epidemior. lib. 6. sect. 3. text. 33. 34.* Die gene, de welke het bloedt door de gaten der aderen die in het fundament zijn, plegen quijt te geraecken, die sullen nochte met inflammatie van de longen, nochte met een inkerende ulceratie, nochte met bloedt-vinnen, nochte met kleyne geswellen, die na de gelijckenis van de *ciceres tremithi* genoemt worden, nochte oock misschien met de leproosheydt, ende lichtelick met geenige andere diergelijcke siekten, of accidenten gequelt worden. Nochtans hebbender veel van de gene die ter ontijdt zijn gesenes, diergelijcke siekten gekregen, ende heel qualick daer aen geweest.

Ge-exulcereerde spenen.

DE binnen-spenen moet men uyt droogen, dat se niet in fistelen veranderen. Daerom steeckt men in het fundament het ysere pijpjen ter zijden een gat hebbende, in de II. of III. Figuur van de X VI. Plaet, in het welke men het yser in de I V. Figuur van de X VI. Plaet, wel gegloeyt dickwils insteeckt ende wederom uythaelt, waer mede de ulceratien van despenen gebrandt, ende de partyen dicht beschermt worden. Na dat de pijn gestilt, ende

de *eschara* wech genomen is, soo moet men de ulceratie met vleesch-maekkende ende *epulotische* medicamenten wederom incarneren ende consolideren.

De VIII. Figuur toont de applicatie van de *enterochyts*, of het clysteer-instrument, met de pijp in de V. Figuur van de XIII. Plaet, waer mede yemant hem selven in het fundament een clysteer setten kan.

Den 18. Junij 1639. is de Huys-vrouw van *Bartholomæus Abelinus*, een Linnen-wever tot *Vlm*, van een doode vrucht in de kraem bevallen, dat aen de plaets van de schamelheydt geen teycken hadde, waer by men bekennen kost, of het een knechtjen of een meysjen was: want daer geen eenige passagie te sien was, door de welke de vrucht haer water maecken, of haer gevoegh soude hebben konnen doen. Aen het *perinæum* of *interfæminæum* hing yet soo lang als de kleynste vinger, het welke gelijk het *intestinum cæcum*, geen gat hadde, van het been der schamelheydt tot op de hiel, waren beyde de beenen aen malkanderen gegroeyt, zijnde anders de vrucht van een schoone gedaenté.

De IX. Figuur. Anno 1651. den 5. Julij, ontrent ses uren na de middagh, heeft *Anna*, de Huys-vrouw van *Georgius Langius* den Koe-herder, in 't dorp *Winterbach*, in 't Hertoghdom *Wirtenbergh*, een monstreuse vrucht ter werrelt gebraght, ende soo gestelt was, gelijk se hier afgeteyckent gesien wordt; te weten, met twee hoofden, vier voeten, ende soo veel armen. Dit monster wiert soo haest als het geboren was, van de Eerwaardige *M. Iohannes Riepp*. Predikant van die plaets, gedoopt, ende daeghs daer aen den 6. Julij, in de Kerck van *Christians* ende *Christiana* genoemt; te ses uren na de middagh is het deser werrelt overleden. Den 7. Julij heb ick ter presentie van *Christoforus* van *Rueff*, *ordinaris* Medicijn-meeſter tot *Schorndorff*, *Iacob Gukkelin*, *Apoteker* van de selve plaets, de vader van het kindt, ende verscheyde andere, de borst ende de buyck na de konst geopent, ende eerſtelick twee ma-

gen gevonden, aen yeder van de welcke dunne darmen vast
geweeft waren, die nochtans met malkanderen by het be-
ginfel van de dicke darmen in een *intestinum cæcum*, colon
ende *rectum* uyt quamen. Het ingewandt konstigh uyt-
gehaelt zijnde, soo quam onder het rechter *hypochondrium*
maer een *parenchyma* van de lever te voorschijn; in het
lincker een eenigh van de milt; maer ontrent de lendenen
drie nieren, ende soo veel *ureteres* van gelijcke grootte, die
met haer uytgangen in de *cystem urinariam* alleen opett
ronden. Aengaende de partyen van de generatie, soo was
daer maer een lijf-moeder, hebbende alle deelen tot het
genereren noodigh zijnde. 't Gene achter aen het fonda-
ment hing, was niet open, maer gelijk het *intestinum cæ-*
cum gesloten. In de ruymte van de borst heb ick twee her-
ten gevonden, in even soo veel *capsulis* besloten, een ee-
nigh *mediastinum*, dat beyde de herten in dier voegen van
een heeft gescheyden, dat het eene op de rechter, ende het
ander op de lincker zijde lagh.

De XLIII. ende laetste Plaet.

Van de Galenische bandt Funda: kanker van de lippen:
samen-drucking van een ingesneden arterie: uyt-recking
van een gekrompen been: inbuyging van een stijven arm:
opening van een groote holligheyt in de dye: de plaetsen
ende banden van de fontanelen: uytrecking der musgaet
ende andere kogels uyt de geschoten wonden: de snijding van
een geswollen ader, of span-ader: het hechten der wonden:
afschraping van de rotte scheen-pijp, ende borst-bandt, die
Galenus *cataphractam* noemt.

Als de Funda van Galenus I de fasc. c. 62 te weten, een
bandt in vier deelen gesneden, bequaem tot het binden
van de onder-kin: wiens beschrijving ick goet gevonden
hebbe hier voor te stellen, tot dienst van de liefhebbers
der Chirurgie, ende voornamentlick van de Barbiers, die

selden het selve boeck van de banden by der handt hebben; op dat se dese bandt, ende de manier, ende het gebruyck van de selve souden leeren, niet alleen seer nuttelick zijnde, om de accidenten der lippen, en voornamelick een ge-exulcereerde kancker te genesen, maer oock yeder een, met de Chirurgie omgaende, seer noodigh om te weten. Leght het middelste deel van de bandt, dat geheel is, op de onderste lippe; de twee bovenste deelen haelt na de kin toe, ende van daer na het achter-hoof, alwaer ghy se in de gedaente van de letter X. de eene over de ander gaende, na het opperste van het hoof, tusschen het selve ende het voor-hoof sult aenhalen, ende de knecht geven om vast te houden: maer de resterende twee deelen streckt uyt onder de oor-lapjens, na het achter-hoof toe, ende haelt se in de gedaente van de letter X. aen, na het voor-hoof toe, ende bindt dan dese, ende die de knecht vast heeft gehouden, aen malkanderen vast.

Æ. toont de ge-exulcereerde lippe met de bandt *funda*, na de meening van *Galenus* gebonden. De patient was *Gallus Sigman*, een Huysman van *Langenau*, in het gebiedt der stad *Vlm*, een geulcereerde kancker aen de lippen hebbende; de welcke na dat hy van veel bedrevene Chirurgijns met sijn leetwesen hadde verstaen, dat hy van dit quaedt niet soude genesen worden, ten ware het selve door de incisie met de wortel uytgeroeyt wierde. De patient niet hebbende waer van, heeft door aenhouden by de loffelicke Magistraet der stad *Vlm* verworven, dat hy in het Gasthuys opgenomen wierdt, ende de kancker van de seer bedreven Chirurgijn *Georgius Riedlin* soude afgeset worden. Na dat de kancker met de tang afgeset, ende de wonde bykans toegenesen was, soo heeft hem het quaedt op een nieuw verheft. De Raedt dit vernomen hebbende, heeft desen patient aen mijn cure overgegeven. Alsoo ick van wegen de pijn des hoof, ende de pijn der leden, die de patient des nachts gevoelde, geen achterdocht kreegh, soo wierdt hy in het Siecken-huys van

van die gene, die de Spaensche pocken hebben, overgebragt, ende gebruyckte het *decoctum* van 't *lignum Guajacum*, waer door de pijn van het hoofd, ende van de uytterste partyen in komen te cesserem. Daer na heb ick raedtlaem gevonden het lichaem door de sweet-drancken te seer verlet zijnde, met het gebruyck van het *serum caprillum*, of Geyte kerne-melck te verkoelen, ende voorts van de swarte galachtige vochtigheden te suyveren met het volgende *decoctum magistrate*:

Neemt Rivier water, vijftien ponden,
 Heele Garst, drie vingeren vol; koocht dese in een
 toegestopte vat, tot dat de Garst splijt: doet 'er
 dan by
 Bernagie,
 Bruynheyligh,
 Cichorey,
 Carde Benedict,
 Wilde Latouw, van elcks een handt vol; dit wederom
 gekoocht tot dat 'er twaelf ponden blijft:
 in het overige weeck
 Wortelen van Boomvaren of *Polypodeum*, 3. oncen,
 Coloquint-appelen sonder kernen in een doekskes
 gebonden, een half loot,
 Swarte Nies-wortel toegemaecte, een loot,
 Ireas,
 Agaricum, van elcks een onse,
 Rozijnen, anderhalf loot,
 Anijs-zaet een achtendeel loots; mengt dit te samen,
 en koocht het op de helft: en doet 'er dan eyndelick by
 Caneel, een half loot,
 Noot-muscaet, een vierendeel loots,
 Zene-bladeren sonder stelen, anderhalf vierendeel
 loots; deelt het gekleynsde in negen deelen, houdende
 yeder deel of dronck seven oncen.

Yeder *dofis* wierdt in een glas met een naeuwen hals be-
waert, met een vinger dick olie daer op gegoten, ende
hem om den anderen dagh 's morgens gegeven; daer op
hy wel bedeckt is blijven leggen, tot dat hy de vochtig-
heyt aen sijn lichaem bemerckte, ende nuttighde een uur
daer na een sopjen, en om dat de dranck van wegen de
colocyntus wat bitter was, soo heeft hy terstondt, na dat
hyse hadde ingenomen, yet van een gebraden appel, of
een half onse *passularum* daer op gegeten. Dit *purgans*
treckt niet alleen seer licht de vochtigheyt, die toevloeyen
kan, maer oock de gene die alreede toegevloeyt is. Soo
moet zengemerckt worden, dat door het gebruyck van
desen dranck veel van de pijn van een ge-exulcereerde
kancker bevrijdt, ende noch meer van de kancker die noch
niet geulcereert was, genesen zijn. Dit zy in 't voorby
gaen van dit *decoctum* geseydt.

Na dat het lichaem geprepareert was, soo heb ick,
door 't bidden van de arme man verwonnen, de lippe met
goede voorspoedt, gelijk het in 't beginsel schein, met
een schein afgescheden; maer des anderen daeghs wierdt
ick een kleyn geswel gewaer, dat de schein, als tot op dese
handt-arbeydt seer onbequaem, hadde overgelatop.

Dit kleyne geswel heb ick te vergeefs gepooght wech-
te nemen met het *pulvis causticus*, beschreven van *Aqua-*
pendente lib. i. pentateuch. cap. de cancro, ende begoft daer-
om aen de seckere genesing te twijffelen, ende de naec-
kende vernieuwing van 't accident te vreesen; maer de
patient heeft uyt mijn last het *decoctum purgans*, weder alle
vier dagen eens gebruyckt, ende doen de ulceratie by-
kans toegenesen was, door hulp van de volgende salve
by de *Turia*:

Neemt Oly van Rosen,

van Myrtelen, elcks een pont,

Kalfs-smeer van een gesneden kalf, ses onsen.

Sap van Nacht-schade,

van Weegh-bladeren, elcks tien vierendeel loots.

Wijia

Wijn van Granaten, vier oncen; koockt dit te samen tot dat al de vochtigheydt verteert is, en dan door gedaen zijnde, doet 'er by
 Gestooten Ceruus, derdebalf loot,
 Geprepareerde Goudt-gelit, derdebalf onse,
 Gebrandt loodt, schoongewasschen,
 Toegemaecte Antimony, elck vijf vierendeel loots,
 Tutia of Oogen-niet, vijf vierendeel loots,
 Campher, een achtendeel loots; mengt dit al te samen in een looden mortier.

Ich hier toegenesen was, want het voorseyde kleyne geswel bleef alleen maer over; soo heeft hy, na dat hem een goe-
 de order van leven gerecommandeert, ende van uytwen-
 dige en inwendige medicamenten voorsien was, met een
 hopende van haest gesondt te worden, seer verblijdt zijn-
 de, ende seer gehaest om wederom na huys te keeren; maer
 't gene ick vreesde, gelijk geseydt is, dat is oock na het
 verloop van een half jaer alsoo gebeurt, te weten, dat het
 accident voor de tweede mael hem op het nieuw verhef-
 sende, erger was dan oyt van te voren. Ick houde het daer
 voor, dat dese vernieuwingen de scheer alleen, daer de
 operatie mede geschiedt is, moeten toegeschreven wor-
 den, die tot dese manuale operatie seer onbequaem heeft
 geweest. Wanneer dan de kancker de geheele lip heeft in-
 genomen, soo sullen de Chirurgijns uyt mijne ende *Riedline*
dwalingen geleert zijnde, hun t'eenemaal van de scheer
 onthouden, want het bykans onmooghlick is, dat se niet
 soude yet achter laten, waer uyt het quaedt hem niet we-
 derom soude verheffen. My heught dat ick eens in de pu-
 blicke les dese waerschouwing van de seer voortreffelicke
Adrianus Spigelius heb gehoort, die ick doch niet geacht
 heb, tot dat ick aen desen huys-man, ende aen een ander
 patient heb ondervonden, dat de selve niet in acht geno-
 men zijnde, de patient van sijn leven, ende de Genees-
 meester van sijn goede naem ende faem perijckel loopt.

De patient voor de tweedemaal in dit quaedt vervallen zijnde, heeft voor de derde reys versocht door de Chirurgie van my genesen te worden, de welcke ick met een silvere mondt, scherp, ende in sterck-water gedoopt zijnde, na het goetduncken van *Aquapendente*, buyten twijffel met meerder voordeel soude by der handt genomen hebben, indien de rondtom geswollene *vasa* niet hadden te kennen gegeven, dat het vergeeffschen arbeydt soude wesen.

De letter B. toont het gebruyck ende applicatie van dat instrument, dat ick boven in de III. Figuur van de X V I I. Plaet beschreven, ende doen afschilderen hebbe. Dit heb ick voor de quetsuren, of eerder steecten van de arterien, in het gewrichte van de handt, dat in een duël oft kamp lichtelick gebeurt, tot het stillen ende stempen van het bloet seer nuttelick ondervonden, gelijk beneden uyt een bysondere aenmercking sal blijcken. Andere nemen een silvere munt, die sy op de quetsuur binden, welke manier nochtans seer periculèus schijnt te zijn, uyt reden dat een soodanigh binden seer naeuw ende dicht moet wesen, (alsoo het slapper zijnde, het vloeyen van het bloet niet en belet) maer van wegen de aenstaende *gangrena*, ende daer op volgende *Sphacelus* of het vyer ende mortificatie van de buyten-handt in het perijckel veroorsaect; want de *vasa* in dier voegen t'samen-gedruckt worden, dat het voedtsel en de *spiritus vitales* niet kunnen invloeyen. Daerom ick oordeele dat het tot meerder welvaert van de patienten sal strecken, dat alle Chirurgijns diegelijcken instrument by der handt sullen hebben, om het selve in de tijdt van noodt te gebruycken. Tot *Padua*, alwaer de *Anatomische* ende Chirurgische oeffening eenige eeuwen heeft gefloreert, wierdt in mijn tijdt een seer bedreven Meester in het snijden van de arterien gevonden, de welcke om de grouwsame pijnen des hoofts te genesen, door raedt van de Genees-meesters de arterie of locht-ader in het gewrichte van de handt dickwils geopent, ende na dat hy

soo

ſoo veel bloedts hadde uytgelaten, als behoorde, de won-
 de met het voorſeyde instrument in dier voegen t'ſamen-
 gedruckt heeft, dat 'er niet een eenigh druppel buyten
 ſijn believen geſtort wierde, ende geen toeval, die an-
 ders te vreeſen ſtaet, daer toe ſloegh. Het is dickwils
 in de ſtadt *Vlm* gebeurt, dat de onbedrevene Barbiers de
 tijtel van een Chirurgijn onwaardigh zijnde, in plaets
 van de *vena Baſilica*, de daer by leggende arterie geopent
 hebben, waer uyt in 't gemeen een al te groote ſtorting
 des bloedts, of een groote *aneurisma* is gevolgt, het
 welcke niet wel geneſen zijnde, de doot heeft veroor-
 ſaekt. Indien dan in het toekomende ſoodanigen miſ-
 ſlagh onvoorſiens ſoude mogen worden begaen, ſoo ſou-
 de tot verbetering van de ſelve na miſjn oordeel (behalven
 de remedie van *D. Gregorius Horſtius*, en de eerſte van
 de Chirurgiſche aanmerckingen ſecr waardigh om te leſen
 voorgelt) diergelijcken instrument, dat door het t'ſa-
 men-druicken van de arterie het bloedt ſtempt, niet vreemt
 zijn, dat het op de bezeerde arterie gevoeght wierdt. In
 Switſerlandt weten ſe de arterien van de ſlaep van 't hooft,
 die of door ongeluck of door de konſt geborſten, oft ge-
 opent zijn met het *cornex* of kromme gedeelte van de
 middel-ſchel van een ocker-noot, met goet ſucces te
 comprimeren.

C. vertoont de applicatie van het yſer, (het welck ick
 boven in de I. Figuur van de *XVI*. Plaet uyt het boeckjen
 van *Guilhelmus Fabritius Hildanus*, van de brandt heb doen
 afbeelden) dienende tot de uyt-trecking van een contract,
 of t'ſamen-getrocken knie van 't ſoontje van *Jacob Murdel*,
 vleeſch-houwer, vijf jaren oudt, ſijn Vader op de ſtraet
 naloopende, ende ſtruyckelende is gevallen, ende heeft
 ſonder over pijn te klagen, tot op den vierden dagh gegaen
 ende geſtaen; maer op den ſelven dagh heeft hy beginnen
 maack te gaen, ende over de contuſie van ſijn knie te kla-
 gen. De moeder om het kindt ſeer bekommert zijnde,
 ontbiedt *Johannes Andræas*, een Barbier, die terſtont het

cataplasma van *Felix Wurtz* tegen het t'samen-geloope
 bloedt (om de materie van een te drijven soo ick geloove)
 met een drie-dubbelden linnen doeck, in warme wijn uyt-
 gedrukt, des anderen daeghs daer over sloegh. De jon-
 ge dus gehandelt zijnde, kreegh een seer heete koorts,
 de welcke met medicamenten van een Medicijn-meester
 behoorlick gebruyckt, op een seeckeren *dies criticus* door
 een *abscessus* van de bezeerde voet, te weten, door een *re-*
sypelatosische inflammatie gesolveert wierdt, die het gehe-
 le been, ende de dye tot aen de schamelheydt heeft inge-
 nomen, de jongen met hette, roodigheyt ende pijn heftigh
 quellende. Na de genesing van de inflammatie bleef er
 in de knie, die al voor de koorts geplettert was, noch een
 groot geswel over, 't welcke na dat het alle *resolventia* had-
 de tegen gestaen, sy gepooght hebben tot supperatie te
 brengen, ende alsoo de knie, soo wel van binnen als van
 buyten met een *causticum* geopent; al hoe wel der geen
 materie, of altoos seer weynigh uytliiep. Doen het nu soo
 gestelt was, soo heeft de Medicijn-meester sijn affcheydt
 genomen, ende de Barbier *Andreas* met de rest voort laten
 omspringen. Dese heeft na sijn konst den jongen gehan-
 delt, de ulceratien, door het *causticum* ingebrandt, weder-
 om toegenesen, ende het geswel t'eenemael hart gemaect.
 De moeder noch meer bekommert zijnde voor haer kindt
 als oyt van te voren, ende bemerckende dat de goede man
 niet suffisant was, om dit quaedt te genesen, ende daerom
 oock bekommert was, dede my ontbieden om mijn raedt te
 hooren: Dit is soo veel ick uyt haer verhaling verstaen
 heb. By de jongen komende, soo heb ick op de knie een
 geswel, niet qualick op de gene gelijkende die in 't ge-
 meen *glidchwam* genoemt worden, ende den jongen con-
 tract of stijf gevonden, want hy kost sijn knie niet uytsteec-
 ken. Na dat ick van te voren geseydt hadde, dat dit een
 accident was van een twijffelachtige, ende oock lang-
 durige genesing, soo heb ick de saeck alsoo aengevat.
 Om het geswel weeck te maecten, ende te verdrijven, heb
 ick

ick daeghlicks een quartier uurs lang met een spons de volgende stoving gebruyckt:

Neemt Kaesjes-bladeren,
Verbasum,
Bruynheyligh, van elcks anderhalve handt vol,
Bloemen van Kaesjes-bladeren, een handt vol,
Lijnzaet, een onge,
Smeer-wortel, twee oncen;
snyt dese dingen te samen.

Na de fomentatie, heb ick het *ceratum diafinapi* daer op geleydt, het welcke Hieronymus Fabritius ab Aquapendente, cap. de melicerid. beschreven, ende D. Spigelius verbeterd heeft, als volght:

Neemt Sal: Gemmæ,
Gout-gelit,
Ceruys, van elcks vier oncen,
Wasch,
Terebintlijn, van elcks een half loot,
Galbanum,
Oppoponax, van elcks een half onge,
Gestooten Mostaert-zaet, twee oncen,
Ouden Oly, negen oncen,
Stercken Wijn, soo veel genoegh is; maect 'er een sachte plaester van.

Onder de knie-schijven, ende op de zijden heb ick de knie met het volgende unguentum gesmeert:

Neemt Den Vnguentum Evæ, derdehalf onge,
Semi-salf, ses oncen,
Ceratum Citrinum, een onge,
Oly van Pieren, ses oncen,
Oly van Vosschen, twee oncen;
maect 'er een salf van.

Neemt Oly van Olijven, een pont,
Het Mergh van Ossen-schoncken.

Geel Wasch,

Rijnschen Harsch, van elcks twee oncen,
Versche Boter, drie oncen; maeckt 'er het Vnguen-
tum Evæ of pijn-stillende salf van, dat Foscar-
nus mede uyt Turekyen heeft gebraght.

Neemt Sap van Toeback, ses oncen,

Gele versche Wasch, vier oncen,

Harsch, drie oncen,

Terebinthijn, twee oncen,

Oly van Myrten, soo veel genoegh is om een sachte
plaester te maecken.

Welcks beschrijving ick uyt het *I. Boeck Pentateuch. Chi-
rurgie. Hieron. Fabrit. ab Aquapendent. cap. de herpet. mi-
liari*, gehaelt heb.

Door het continuele gebruyck van de stoving ende *ce-
raturum*, is het geswel van de knie vergaen: Maer van het
smeeren der knie-schijven, dienende tot het uytstrecken
van het been, heeft de patient geen baet gevonden; daer-
om heb ick dit ysere instrument geappliceert, op dat het
been allencxkens soude mogen uytgestrekt worden,
welck instrument hy continueel dagh en nacht heeft aen-
gehadt, na dat eerst het *ceratum barbarum* met het *magi-
strali diasinap.* vermengt; op de knie, tot verstercking
des selfs, geleyt hadde, de knie-schijven insgelijcks ge-
smeert, ende met het volgende *sparadravum* bedeckt
hebbende:

Neemt *Ceratum citre*, dat hier boven beschreven is, twee
oncen,

Versch geel Wasch, twee oncen,

Rijnschen Harsch, en Terebinthijn, elcks een once;
smelt dit te samen, en doopt 'er een doeck in.

De schroef van 't instrument wierde dagelicks oock een
weynigh aengehaelt, tot dat het been wederom recht uyt
konde gestrekt worden, soo dat hy binnen een jaer sonder
leun-

leun-ſtock wandelde. De oorſaeck van de contractie, of krimpung, was de quade ſituatie van 't been, de welke men hadde moeten verhoeden met het houten kaſjen in de IV. Figuur van de XXI. Plaet.

Den 10. October in 't jaer 1636, ben ick by een jongen, genaemt *Marten Grave van Leipheim*, ontboden, die my ſijn been getoont heeft, dat na achteren toe door een *ganglium* in de knie gekrompen was, 't welck ick met het ſelve instrument, ende met oplegging van de ſelve medicamenten, na het gebruyck der *univerſalien*, binnen den tijdt van acht maenden heb geneſen, dat hy het koſt uytſteecken.

De letter D. leert het gebruyck van het instrument, in de V. Figuur van de XVIII. Plaet: Want gelijk als tot het uytſtrecken van den arm niet beter is, dan dat men een ſware ſteen in de handt draeght, alſoo heb ick, om de ſelve allencxkens te buygen, niet beter bevonden dan dit instrument. De patient was een Soldaten jongen, de welke, den arm uyt het lidt zijnde, van wegen de quade ſituatie, de ſelve niet heeft kunnen buygen. Deſen heb ick, gelijk de voorgaende jongens, daeghlicks geſmeert, een *ſparadrappum* opgeleyt, ende belaſt het instrument te draegen. Hy is in den tijdt van twee maenden geneſen, ende heeft den elleboogh, als 't noodigh was, ſonder pijn te voelen, ende ſonder hinderniſſe, kunnen buygen. Soo moeten dan de jonge Chirurgijns wel letten, dat de gelick leggen; of uyt het lidt gewecken ledenen bequame-dickwils op een quade Figuur een inflammatie volghet.

E. Anno 1626. den 19. November ontbiedt my mijn broeder *Martinus* tot ſijn Schoon-vader, *Iohannes Wolventer*, een Schipper tot *Vlm*, die in de Scheeps-vaert op de Rivier de *Donauw*, ſeer bedreven was: De ſelve, de welke D. Greg. Horſt, in de IX. van ſijn Chirurgiſche aenmerkingen heeft gecureert, heeft my getoont een holgheyd in de lincker dye, (de welke ſijn oorſpronck genomen hadde uyt een contuſie, die tot rijpen gebraght, ende

ende verwaerlooft was) ende mijn genesing begeert; de grootte van de holligheydt met het tintel-yser ondersoekende, bevondt, dat sy maer superficieel, doch even wel tamelick lang ende breedt was: Maer alsoo dusdanige helende holligheden selden geagglutineert zijn, gelijk bekend is, soo heb ick daeghs daer aen de selve met de *forseer deceptor* in de IX. Figuur van de VII. Plaet, (want ick doen met de *syringotomus* in de I. II. ende III. Figuur van de XII. Plaet, ende in de I. Figuur van de XIV. Plaet, noch niet versien was) buyten weten van de patient, gesocht te incideren oft snijden, doch om dat de operatie met dese scheer al te langsaem voortging, soo heeft de Schipper, het instrument bemerckende, de dye beweeght, ende met sijn handen mijn rechterhandt afgekeert, waer door ick de genesing met het yser op een zijde gestelt hebbende, de holligheydt een weynigh wijder gemaect zijnde (gelijk uyt de Figuur blijkt) met geslagen wit van een ey, ende gehekelt werck, hebbe verbonden. Het bloedt in een stilstandt gebraght zijnde, soo deed ick den derden ende vierden dagh Heunich-water in de plaets loopen, om de holligheydt uyt te wasschen. Den vijften, seften, ende sevensten dagh, heb ick swarte sure wijn, daer in de *balauftia*, Granact-schellen, &c. gekoockt waren, in de selve gespuyt, ende een nieuwe spons met de selve vochtigheydt genat, ende uytgedrukt met een lange swachtel, en dry dwars vingeren breedt, (want breder zijnde, soo treckt het soo niet by een) daer op gebonden, het binden van onderen beginnende, ende boven de holligheydt op de gesonde partye ophoude. Met dese medicamenten, in de welcke een groote kracht is om te glutineren; ende met dese manier van verbinden is mijn Broeders Schoon-vader seer voorspoedighlick in den tijdt van een weeck genesen. Van dien tijdt af heb ick de Chirurgische operatien niet eerder by de handt genomen, voor dat de ordinaris genees-middelen te vergeefs waren gebruyckt; noch heb oock noyt daer na

na de *forsex deceptoris* (om dat se de Chirurgijn, ende niet de patient bedriecht) tot het wijder maecken van de holligheden gebruyckt.

De letter F. toont de plaets van de fontanel op den arm. De fontanellen worden aen veel ende verscheyden plaetsen geset. Die op den arm ingebrandt worden, schijnen beter ende bequamer te zijn als d'andere, waer door sy oock voor andere van de Genees-meesters gekosen worden: te weten, om alle de vochtigheden uyt te voeren, die het menschelicke hoofd plegen t'ontstellen, alsoo dese fontanellen, midden tusschen de boven ende onder-partyen staende, het opklimmen van de vochtigheden in het hoofd beletten, ende de gene die van het hoofd na beneden sacken, door haer bequame distantie seer fraey resolveren ende riven. Sy doen een groote ende wonderlicke hulpe, niet alleen in de gebreecken des hoofts, der oogen, oorden, neus-gaten, mondt, keel, ende strot, maer oock van de borst, hert, ende der longen. Maer al hoe wel dese fontanellen in de voorseyde siekten, tot de genesing seer behulpigh zijn, ende daerom de siecken seer bequaem valgen, dat se de selve sien, ende met haer eygen handen regeren konnen, soo wordender nochtans niet weynigh gevonden, die de gesondtheydt verachtende, de fontanellen in 't generael misprijsen, om dat se arbeydt ende naerstigheydt vereyssen: sommigeschouwen se van wegen de stanck, andere weygeren se te laten setten door dien se het vyer vreesen. Dese geef ick tot antwoordt, dat noch de kleederen des morgens ende des avondts sonder moeyte aen ende uyt gedaen, nochte de excrementen door de stoel-gang sonder stanck gelost worden. Maer gelijk als beyde dese dingen tot het menschelicke leven van doen zijn; alsoo zijn de fontanellen oock seer dienstigh om wel te leven, ende volkomene gesondtheydt te ghenieten: Ende gelijk niemandt den arbeydt verdriet, die hy aen het kleeden ende ontkleeden besteedt; alsoo beklagt hem niemandt over de fontanellen, jae heeft oock

oock een vermaeck, soo wel aen de soetigheyt, die hy uyt het jeucken voelt, als oock dat hy van dagh tot dagh klaerlick bemerckt, dat dese evacuatie van de materie, die uyt begaene mis-slagen haer oorspronck nemende, ende in het lichaem behouden zijnde, een groot quaet soude veroorsaect hebben, of veel meer, dat hy door hulp van dit middel, de verloren gefontheydt wederom verkrijght; waer door hy dickwils met een fontanelle niet te vreden, hem lichtelick twee, of oock wel meer, na dat het den noodt vereyscht, laet setten, waer by noch komt, dat de fontanellen behoorlicken gehandelt, niet en stincken, ende op behoorlicker plaetsen geset, niet pijnlick zijn.

De plaets van de fontanellen, vereyscht vier conditien.

1. Dat de patient hem in 't gesicht kan hebben.

2. Dat hy tot het verbinden bequaem zy.

3. Dat hy een ader heeft.

4. Dat hy geset wordt in de ruymte, tusschen twee *musculen*, om de pijn, de welcke de beweging verhindert, te verhoeden.

De plaets wordt op den arm gevonden, wanneer de Chirurgijn den arm des patienten op verscheyden wijfseke scheyding van de *musculus deltoides*, ende de *biceps* gewaer wordt. Veel setten de fontanellen op de *musculus deltoides* selfs, sommige op sijn eynde, andere op sijn achterste deel. Ick nochtans verkiefe om de voorsseyde conditien, de plaets met de letter F. geteyckent, te weten, de ruymte tusschen beyde de geseyde *musculen*, ende liever in het bovenste deel, dat minder gevoeligh is, dan in het onderste, daer hy binnen korten tijdt na toe loopt.

De plaets gevonden zijnde, soo staet de manier van te setten te overdencken. Een fontanelle wordt gemaect met het mesjen, met een *causticum potentiale*, ende met het gloeyende yser; Maer alsoo de vinders van dese manuaele operatie

operatie het gloeyende yser meer in 't gebruyck hebben ; om dat se langfaem , ende meestendeels met pijn wercken , en oock soo veyligh niet gebruyckt worden , na de mael de kracht van haer wercking ons soo naeuw niet bekend is ; ende sy somwijlen buyten ons vermoeden krachtiger , ende oock dickwils slapper bevonden worden . Ick laet oock om de voor-verhaelde redenen , het snijdende yser , of het mesjen varen , ende segge noch , dat de incisie bloet stort ; het welcke veel niet kunnen sien . De Ouden gebruyckten met dexteriteyt het gloeyende yser , dat krom was , ende een lang handt-vat hadde , (in de II. Figuur van de I. Plaet afgebeeld ;) maer doen sy sagen , dat het selve instrument niet alleen het vleysch , van de Chirurgijn geteyckent ; brande , maer oock de byleggende partyen heet maecte ; soo hebben se behalven dat , een instrument bedocht met een pijp , dat de naeste partyen beschermt ; besiet de I. Figuur in de I. Plaet . Door dit pijpen , niet gegloeyt ; ende sterck in de huylt ingedruckt zijnde , stooten sy het dicke gloeyende yser , dat het penetreert na de intentie van de Medicijn-meester , al te mets wat dieper , ende al te mets soo diep niet . *Julius Casser Placentinus* , heeft een instrument in de I. Plaet afgebeeldt ; ende in dese tegenwoordige Plaet met de letter G. geteyckent , geïnventeert ; dat het vyer verborgen houdt , de naeste partyen beschermt , ende boven de andere instrumenten tot het inbranden van alle fontanellen , die niet in 't hooft geschieden , het bequaemste ende veylighste is . Dat ick met dit instrument meer dan ses hondert fontanellen ; met verwondering der gene , die rondtom stonden ; ende met lacchen van de patient heb gemaectt , sullen die gene getuygen , die noch leven ; ende de fontanellen van my geset dragen .

H. is een bandt , tot het verbinden der fontanellen op den arm seer bequaem , om dat het lichtelick van de patient daerom gedaen kan worden , seer nuttelick , om dat het de fontanel op haer plaets behoudt , ende seer schoon , om dat het van wit linnen gemaectt zijnde , kan gewasschen worden .

worden. Dese bandt wort oock soo lichtelick niet gesien ende gevoelt als de andere.

I. Is de plaets van de fontanellen op de dye, (die vier dwars vingeren boven de knie tusschen de *musculus sartorius* ende *vastus internus* moet gesocht worden) seer bequaem tot het verbinden, *vena sapirena*, alwaer de fontanel in de opstijging van de moeder met resolveren en deriveren groote kracht bewijst. Ick heb daer na Vrouwenpersoonen genesen, die ick niet noemen wil, die van wegen de verstoptheyt van haer maentstonden de verwoetheden der lijfmoeder, ende andere toevallen hebben onderworpen geweest, veel meer oock, die quade ende niet na de medicamenten luysterende, ulceratien op de schenen hebben gehad, in 't voorgaende accident met revelleren, ende in 't laetste met intercipiëren en deriveren: ginder werckt de fontanel met te rugh trecken, hier met opvangen, ende afkeeren.

K. is een fontanel, die ick my tusschen het beginsel van de *musculus gasterocnemius* tegen de *sciatica* of pijn in de heupe met seer groote baet heb geset. De seer voortreflike man, *Adrianus Spigelius* in *hum. corp. fabric. lib. 5. cap. 9.* prijst wel, van wegen de doorgang van de *vena poplitea*, de inbranding van de fontanelle aen de *bra* of dickte van 't been, of daer de beginselen van de *musculus gasterocnemius* aen een komen, de welcke *Daniel Bueretius* in *Anat. Casser. Placent. Tab. Anatom.* (die ick van de erfgenamen van *Casseri* voor *Spigelius* geldt heb gekoft) *lib. 1. Tab. 2. lit. græca ω.* heeft geteyckent. Maer om dat die plaets sleyl om hoogh gaende, tot het verbinden seer onbequaem is, soo heb ick, na de leer van *Vesalius* in *corp. hum. fabric. lib. 2. Tab. 10.* de *musculus*, een plaets die wat hooger is, gekosen, ende niet sonder reden, want dese fontanel heeft alle conditien of eygenschappen van een goede fontanel, die ick hier boven verhaelt heb. 1. De *venam popliteam*, de welcke de oude ende nieuwe Meesters in de *sciatica* of sieckte der heupe, ende andere sieckten, de wel-

welcke *Aurelius Severinus lib. de angeologia cap. 26.* heeft vergadert, voorwaer met groot succes openen. 2. De ruymte van de beginselen van de *musculus gastrocnemius*, want men oock niet behoeft te vreesen dat die voorname zenuwe die onder de knie doorloopt soude bezeert worden, nademael, als de fontanelle geset wordt, de zenuwe voortgaende, terstondt dieper inslact, soo dat haer van het gloeyende yser geen leet kan geschieden. 3. Een verbinding, die vast blijft. 4. De patient selfs kan de fontanel bestieren ende waer nemen. Het is seer wel bekent, dat die gene, die eens aen de *sciatica* geraeckt, niet slichtelick daer van verlost wort, dat hy hem soude kunnen verseecken voortaen altijd van soodanige tormenten bevrijdt te blijven: Ick kan nochtans heylighlick betuygen, dat ick my na het gebruyck van het *Talsengensische* badt, in 't gemeen de gesont-brun genoemt, ende ontrent de stad *Vlm* gelegen, door hulp van dese fontanel, negen jaren lang van de over-val deser sieckte hebbe gepreserveert, en misschien noch langer doen sal, indien ick leef, van meeninge zijnde het laten van de *vena ischiadica*, alle purgation, sweetdrancken, ende de *topica medicamenta*, die ick een ge-eijn-meesters, ingenomen ende gebruyckt heb, te laten varen. Derhalven indien 't toekomende in diergelijcke gedurige tormenten van de heupe, soo wel inwendige als uytwendige medicamenten, sonder baet sullen hebben gebruyckt geweest, soo magh men op mijn raedt, ende op goede hope van behoudenis tot de Chirurgische operatie, gelijk als tot een plechtanker, sijn toevlucht nemen; te weten, tot het inbranden van de fontanel op de geteyckende plaets; want ick en twijffele niet of de patient sal de gesontheydt, ende de Chirurgijn een seer groot lof verkuigen.

L. is de swachtel tot de fontanelen op de dye, ende aen het dick van de beenen, zijnde 't beste van allen.

Hoe nu de fontanellen gemaect, beweert ende bestiert moeten werden, souden wy konnen leeren uyt het schrift van *Aquapendente*, daer van hy mentie maect in *opere suo operationum chirurgicarum*, & *titulo de fonticulis*, 't en ware de selve niet verloren hadden geweest door de onachtsaemheydt van de Boeckdrucker, aen de welcke den Autheur de selve gegeven hadde om te drucken. Die nu 't selve niet hebben, konnen het fraeye Tractaet, 't welck Hieron. Capivacius de *recta cauteriorum administratione*, ende Dominicus Calvanus, *Medicus Athesinus*, beschreven heeft, (de welcke ick mijn sparadrapp. danck weet.

Neemt Natte Ceruys, twaelf oncen,
 Poeyer van Ceruys, vier oncen,
 Wierroock,
 Gom Dragant, van elcks ses drachmen,
 Ireas,
 Benzoyn, van elcks vijf drachmen,
 Vochtige Storax,
 Spijck-oly, van elcks een half loot,
 Spaensche Zeep, twee oncen,
 Wasch, twee oncen, of soo veel als genoegh is.

De Chirurgijs tot Verona dit voor de mans-perfoonen gebruyckende, voegen een weynigh *muscus* daer by, om een aengenamen reuck te hebben.

Misce secundum artem & cum tela nova F. sparadrappum, met het welcke ick in den tijdt van twee-en-twintigh jaren met de hooghste verwondering van yder een, meer dan duysent fontanellen van alle toevallen heb gepreferveert) *lib. 2. cap. 13. 14. 15. 16. 17.* De welcke ick voorseker weet, dat, na de meening van *Aquapendente* sijn meester, seer net zijn beschreven, doch in de Italiaensche tael, ende waerdigh om in 't Latijn overgeset te worden.

Sommige prijsen seer hooghlick het *ceratum*, waer mede de Hertogh van Hetrurien sijn fontanellen van alle toevallen preserveert.

Neemt

Neemt Sap van Klim-op, drie pont,
 van Taback, een pont,
 Terebintbijn,
 Rynsche Harsch,
 Roos-salf,
 Geel Wasch, van elcks een pont,
 Oly van Noten Muscaten, twee oncen,
 Poeyer van ruyckende wilde Galigæ, een onse,
 Schoonen Ceruys, een pont; maeckt 'er een dunne
 plaester af.

M. Een tang in de quetsuren van de musquet, of
 andere diergelijke schoten, om de diep-leggende kogels
 uyt te halen, de welcke ick in de IX. Figuur van de
 XI V. Plaet na het leven heb afgebeeld.

N. Toont het gebruyck van de voorseyde tang, ende
 hoe semoet geappliceert worden, 't welck alsoo geschiet.
 Treckt het boortjen uyt, ende laet het buyten 't pijpjen
 om leegh na de lepels toe sacken, soo dat het instrument
 gesloten wordt, ende de gedaente heeft van het instru-
 ment in de XI. Figuur van de XI V. Plaet afgemalen.
 Dit gedaen zijnde, besmeert het buyten-pijpjen met ro-
 sen-olie, ende laet de Chirurgijn met de rechter handt
 het instrument sachtjes in de wonde brengen, tot dat de
 getande kanten van de lepels de kogel vatten, laet dan
 de Chirurgijn met de sincker duym ende voorste vinger
 het instrument vast houden, ende met het selve, soo veel
 het de patient magh verdragen, de kogel drucken, dat se
 aiet van de tang wijckt, laet hem daer na met de vingers
 van de rechter handt het boortjen door het gat van het
 ronde handt-vat tot aen de kogel insteecken, het selve om-
 draeyen, ende allencxkens met booren in de kogel stecc-
 ken. Soo haest nu de Chirurgijn sal bemerckt hebben,
 dat het boortjen in de kogel vast genoegh is, soo sal hy het
 buyten-pijpjen een weynigh, ende al soetjens om hoogh
 trecken, ende terstondt wederom om leegh doen gaen,
 dat

dat de gedeelde lepels de kogels wederom vatten, ende daer mede gevat zijnde, heel vast houden, en alsoo het werck van het boortjen te hulpe komen. Wanneer dit al te mael beschickt is, gelijk het behoort, soo laet hem het boortjen, beyde de pijpens, ende alsoo het geheele instrument met de gevatte ende opgenomen kogel uyt trecken, op die manier als de Figuur uytwijst.

Men moet alhier aenmercken, dat veel de instrumenten, in de X V. Plaet voor oogen gestelt, recommendeeren, de welcke, by aldien de kogel ontsnapt, lichtelick een zenuwe-ader ende arterie wordt bezeert. Dies wegen die gene, die de twee instrumenten in de IX. ende XI. Figuur (de welcke ick, gedurende desen Duytschen Oorlogh, in de twintigh jaren lang by seer veel soldaten voerspoedighlick heb gebruyckt) niet hebben, ofte oock niet hebben kunnen, seer wel doen, dat se in plaets van de andere tangen de recht uytgestreckte krane-beck in de VI. Figuur van de XI. Plaet, of de krane-beck in de X. Figuur van de IX. Plaet gebruycken, als met de welcke de Chirurgijns van Padua seer dickwils sonder schade de kogels uyt de wonde trecken, waer van het seer volkomen Traactet van Francisc. Plazzon de vulner. sclopetorum kan nagesien worden.

O. wijst aen de opening van de *varices* of krimp-aderen, na de meening van *Aquapendente*, de welcke nochtans, gelijk se onse Duytschen schricklick is; alsoo kunnen oock quade toevallen daer uyt ontstaen. Terwijl ick tot Padua studeerde, heb ick in het Siecke-huys van S. Franciscus, een huys-man, onder de handen van de seer voortreffelicke *Spigelius*, dese manuale operatie op de afgebeelde manier, met seer groot voordeel sien uytstaen.

Ick hebbe dese manuale operatie hier in mijn Vaderlandt eenmael poogen na te volgen; maer door de misflagh van de patient, te weten, door de al te groote beweging, daer nochtans t'eenemaal geen beweging behoort te wesen, soo volghde daer op een inflammatie, de siecke heftigh

tigh pijnigende, ende verhinderende, dat het niet uyt-
 viel, als ick wenschte, waer door de patient ende sijn ou-
 ders my wenschte, dat ick met die inflammatie moghte
 gepijnicht worden. Dese verachting van mijn goede
 naem eenmael geleden hebbende, soo heb ick daer na in
 dit accident van de *varices*, de patienten alleen getrac-
 teert met *topica*, uyt een honde-vel gemaect, en onder
 de kouffen gedaen.

P. toont een wonde met een fabel, diep in de dye ge-
 houwen, die met vier *sutures* of *fibulen* een gat heeft, in
 het welke de wieck Q. ingestecken wort, om de wonde
 de uytgang van de materie open te houden.

R. toont de manier om een verrot been, met de *raspa-*
torien, in de VI. Plaet voor oogen gestelt, af te schrapen.

Marten Schmidt, van Oellingen, een jongen van elf ja-
 ren, klaeghe over een seer heftige pijn van 't rechter
 scheen-been, ende twee gaten, die een flinckende etter-
 achtige materie uytgevende, van de welke het eene by
 de binnen, ende het ander by de buyten-encklacuw was.
 Dit accident heeft de Barbier van het Dorp gehandelt, als
 een ontleding of luxatie van het been. Den 16. Decem-
 ber Anno 1640. is de patient tot *Vlm* in het Gast-huys ge-
 braght, die ick uyt last van de eersame Raedt heb besocht,
 ende terstont bemerckt, dat dit accident geen luxatie was,
 maer een bederving, ende meeting, of verteering van de
 geheele scheen-pijpe, de welke ick voor nam om te ge-
 nesen, als volght: De eerste dagen heb ick hem voor ge-
 schreven een goede order van spijs ende dranck, als mede
 't volgende dranckjen:

Neemt Syroop van bleecke Rosin, anderhalf onse,
 Lenityf, anderhalf loot; mengt het met het sap
 van Cordiale gekoockte bloemen, en maect 'er
 een kort drancxken van.

Door welcks wercking hy vijfmael een geweldige sero-
 fische materie gelost heeft. Den 22. December heb ick

van het onder-hoofst of onder-eynde der scheene tot aen de encklaeuwe, met het mesjen, sonder bezeering van de aderen, *arterien*, ende zenuwen, een incisie gedaen, met de nagels van de vingers het *periostum* van de scheen-pijpe gescheyden, ende de wonde met werck van Hennip, het *stegnotische* of verstoppende medicament (uyt het wit van een ey met rose-water geslagen, ende het astringerende poeyer van *Galenus* gemaect) ende de bandt met twee hoofden of eynden verbonden. Den 23. na dat het bloedd gestemp was, soo heb ick de wonde ontbonden, zijnde besien, ende bevonden, dat ick in mijn meening niet bedrogen was; want niet alleen het voorste deel van de scheen-pijpe boven op, maer oock het achter deel tot op het mergh bedorven was. Ja ick heb oock terstont eenige stuckjens van de bedorven scheen-pijpe met het treck-tangetjen uytgenomen, ende van wegen het heftigh krijten des patienten, met medicamenten ende de swachtelbandt wederom verbonden. Den 24. heb ick het bedorven been met de *raspatorium* afgeschraept, ende het hoofst van de scheen-pijpe onder aen t'eenemael bedorven ende seer stinckende bevonden. Derhalven ick het been van de scheen-pijpe met het *decoctum divinum* heb gereynicht, het poeyer van de *aristolochia* ende *storentinische* daer ingestroyt, ende de wonde met het *ceratum diapalme* bedeckt, met de swachtels verbonden. Den 25. ende 26. heb ick het been afgeschraept, ende veel stuckjens van de scheen-pijpe met het treck-tangetjen uytgehaelt. Den 29. heb ick van het onder ende binnen-hoofst der scheen-pijpe, een groot deel bedorven zijnde, met de scheer in de I. Figuur van de XX. Plaet, afgesneden, Den 30. heeft de stanck van het been, door het gebruyck van het *decoctum divinum* wat opgehouden. Den 31. na dat de pijn van de voet, ende de stanck ophielt, soo heb ick de patient met glutinerende spijsen gevoedt, om een *callum* te genereren, ende op de wonde het *ceratum divinum* geleydt, om de selve te sluyten. Van dese tijdt af, tot op den

den 4. Januarij, is uyt het onder-hoofst, of eynde van de scheen-pijpe, of de buyten-encklaeuwe een etterige materie gevloeyt. Den 6. is om dit gat dicht vleysch verschenen. Den 7. was de wonde wel gestelt, ende de natuur heeft het been der scheen-pijpe, van het onder-hoofst tot aen de midden opgegeten, geheel afgescheyden. Na dat dit afgescheyden was, soo is de wonde binnen den tijdt van een maent geconsolideert ende toegenesen.

Van het Gumma Gallicum, of hardigheydt, uyt de Spaensche pocken ontstaende.

BY aldien de pockachtige hardigheden, na de drancheden van de *Sarsapariglia* (die alle Venerische hardigheden ende accidenten veel lichter, ende in korter tijdt, dan het *lignum sanctum* versacht ende verdriift) door de mond ingegeven, niet luyfteren willen, soo wordt het volgende *ceratum* met seer goede baet daer op geleydt:

Neemt Quick silver, dat met speecksel gedoodt is, een half onse,

Poeyer van Taback, een achtendeel loots,

De plaester Diachel met de Gom,

Den *Ceratum Oxyleum*,

Den *Ceratum Cytrinum*, van elcks een onse,

Oly van Pock-hout, een vierendeel loots; maecks 'er een dunne plaester af.

By soo verre de selve, onder het gebruyck van dit middel, met een gedurige pijn beset zijn, ende niet verdreven worden, soo is het een seer seecker teycken dat het been, onder de hardigheydt leggende, verrot is: mits welcken noodtsaeckelick is, dat de hardigheydt in de lengte van de scheen-pijpe, met het mesjen in de II. Fi-guur van de II. Plaet geopent, ende het ontdeckte ende bedorven been met de *raspatorien* afgeschraept werde.

Dewijl nu dusdanige hardigheden in Duytslandt seer selden voorvallen, daerom soo wordt de manuale geneesing der selver niet toegelaten, dan van die gene, die se in de heftigste pijnen ende tormenten begeeren: maer in Italien zijn se seer gemeen, ende worden door de manuale operatie seer voorspoedighlick genesen.

Al hoe wel ick nu veel edele ende onedele, aen soodanige pockachtige hardigheden vast zijnde, onder handen heb gehad, soo is het my nochtans van seer weynigh toegelaten geweest, dat ick de manuale operatie heb mogen gebruycken: maer om dat ick tot *Padua*, alwaer bykans ontelbare over de gedurige pijnen van de scheenen klagen, dese operatie seer dickwils heb gesien, ja oock selfs de selve aldaer seer dickwils met mijn handen te werck gestelt, soo heb ick de manier van de selve te volbrengen, by die van *Padua* gebruycklick, met weynigh woorden by dit werckjen willen voegen, dat de liefhebbers van de Chirurgie, (tot dienst van de welke ick dese dingen beschrijve) de patienten, die gelijk als op het uytterste gekomen zijn, ende van hun de manuale operatie begeeren geholpen te worden, vaerdighlick werten te hulpe te komen. Den eersten dagh snijden se de hardigheydt op met het geseyde mesjen in de lengte van de scheen-pijpe tot op het been; daer na maecken se de wonde met hennippe werck, dat met wel-gestagen wis van een ey bevochtight is, wijder, ende verbinden de wonde met een bequame bandt, om het toevloeyen van de humeuren te beletten. Des anderen daeghs doen se het werck wech, bewaren de naeste gesonde partyen met een *defensivum*, dat se niet bezeert worden, ende vullen de wonde, konstigh verheven zijnde, met eenigh *causticum* (hoe wel ick het *holosericum* van *Ambrosius Paracelsus* in het 32. Cap. van sijn 25. Boeck beschreven, soude prefereren) daer na bedecken sy't met een plaester, op een breedte, ende de geheele scheene omvattende, linnen doeck gestreecken, ende verbinden de voet wederom na de

de konst, met een nat gemaecte ende uytgedruckte swachtel. Den derden dagh sluyten sy alles wech, ende leggen soodanige remedien daer op, die de *escharam* afscheyden. Na dat de selve wech genomen is, soo schra- pen sy het rot af tot op het leven, ende overtrecken daer na het been met vleysch. Sy openen eerst de hardigheydt voor een incisie, dat het *cauterium potentiale* te rasser tot het wercken gebraght werdt. Nochtans is de incisie niet altydt noodtsaeckelick, 't en zyaen die gene, die, als de Chirurgijns haer de rottigheydt van het been te kennen ge- ven, 't selve niet willen gelooven, voor ende al eer sy 't selfs gesien, ofte gevoelt hebben.

De letter S. toont het verbinden van de *Cataphraëta*, alsoo genaemt, om dat het een Romeynsche pantsier of borst-harnasch gelijckt, ende is goet voor die gene die men by de strot, het breedde schouder-been, borst, rug- ge, of zijden moet verbinden; de swachtel nu van een eynde, wordt alsoo omgerolt: Eerst wordt het om de oxsel gedaen, (*Galen. lib. de fasciis 79.*) dan wordt het schuyns over de borst getrocken, dicht by die plaets daer de strot met het borst-been by een komen: Daer van daen door de neck na het breedde been van de contrarie schouder, ende de onderleggende oxsel, ende van de selve tot de neck over het deel van te voren overgeleydt, soo dat het by de neck de gelijckenis van de letter X. maect. Daer na wordt se dwars gegeven tot het bree- de schouder-been van de andere kant, ende de oxsel, van de oxsel na de neck, dat het in het wervel-been van den hals de gedaente van de letter X. krijght; daer na onder de oxsel, ende schuyns by de selve plaets, daer de strot met het borst-been by een gevoeght wordt, soo dat hier oock de gedaente van de letter X. te staen komt, ende by de neck, ende op het breedde schouder-been, ende onder de oxsel, dat het viermael de letter X. voor oogen stelle, te weten, eens van voren, eens van achteren, ende tweemaal by de strot. Even op die manier gaet het om, soo

272 *Vytlegging van het Wapen-huys der Chirurgijns.*
soo dickwils het van doen is; daer na wordt het om de
borst ende zijden in de rondte omgetrocken, soo dat de
geheele t'samen-voeging de gelijckenis van een wambays
heeft.

Alsoo heb ick door Godes toelating in dese XLIII.
Tafelen niet alleen de afbeelding, maer oock
het behoorlick gebruyck van mijn Chirur-
gische instrumenten, soo perfect als my
mooghlick heeft geweest, door de aen-
leyding van de noyt faillerende gele-
gentheyt, yeder een die leeren wil,
voor oogen willen stellen, be-
schrijven, ende aen het licht
laten komen.

H O N D E R T
CHIRURGISCHE
AENMERCKINGEN,

Bevestigende ende verklarende die dingen, die in de beschrijving van de voorgaende Platen in 't kort aengewesen zijn.

HONDE
HIRURGISCHE
LEMMERCKINGEN

... en de verlanende die die
... die in de beschrijving van de voor-
... Grande Placu in 't kort aan-
... Gevelen zijn.

H O N D E R T C H I R U R G I S C H E A E N M E R C K I N G E N .

De I. Aenmercking.

*Een hoofst-wonde met een groote inbuyging ende scheure
des beckeneels.*

DEn 9. Januarij des jaers 1637. ten seven uren,
na de middagh, is *Iohannes Happelius* van
Vlm, een Quartier-meester te peert, heet
ende vochtigh van temperament, gaende in
sijn twee-en-dertighste jaer, in een hand-
gevecht van een Trompetter gequetst, ende seven won-
den gekregen, van dewelcke de eene in de buyte *radius*
of *secile* van de slincker arm dicht by de *carpus*, de andere
seste in het hoofst; te weten, de eerste achter het slincker
oor, de ander ontrent de *sutura coronalis*, de derde by de
sutura sagittalis, de vierde ende vijfde kruys-wijs aen het
voor-hoofst waren, zijnde alle dese, als alleenlick met de
punt van de degen gemaect. Doch de seste in de *mus-*
culus temporalis van de rechter zijde, ontrent het beginsel
van de *sutura coronalis*, was *periculus* genoegh, want de
degen omgekeert, ende de kleyne knoop van het geveest
tot aen de groote doorgedrongen zijnde, heeft de hersen-
panne met een breuck nedergedrukt. Een Stadts Chi-
rurgijn hadde dese wonden al te mael gehandelt, gelijk
men slechte wonden pleegh te handelen.

Den

Den 10. dito heb ick uyt last van de Borgemeester, des
 sen patient besocht, ende alle de andere quetsuren, na dat
 ickse besien hadde, gering geacht, behalven dese eene in
 de *musculus temporalis*: ende ben oock in mijn meening
 niet bedrogen geweest, alsoo ick met de stompe en breede
 specille of tintel-yser in de VI. Figuur van de VIII. Plaet
 het beckeneel neder-gedruckt hebbe bevonden; dies we-
 gen ick een nieuwe ende t'samen-gewrongen spons in de
 quetsuur heb gesteecken, om de selve wijder te maecken,
 ende hebbe het been met het poeder van de *Iris Floren-
 tina*, ende de *Aristolochia* bestroyt, hebbe oock vorder
 een *digestivum* tot de lippen van de quetsuur gebruyckt,
 ende het *diapalma*, als mede een bequaem *cataplasma*, daer
 op geleydt.

De quetsuren by de *sutura coronalis* ende *sagittalis* heb
 ick met ingesteecken pluck, ende een opgeleydt *digesti-
 vum* oock eenighsins doen wijder maecken, daer op leg-
 gende het *ceratum diapalmæ*, ende voorts met den bandt
 in de IX. ende X. Figuur van de XXXI. Plaet verbin-
 dende. De rest heb ick als slechte ende simpele wonden
 gehandelt. Zijn spijs heeft geweest een *panatella*, *cremor
 bordei*, ende Damascenische pruymen. De dranck was
 volgende *aqua bordei Magistralis*, of gerste-water.

Neemt Ongepelde Garst, een half onse,

Krenten, twee onsen,

Anijs-zaet, anderhalf vierendeel loots.

Des avondts heeft hy tot opening van sijn lichaem, des-
 wijl hy vijf dagen lang seer hardtlijvigh hadde geweest, de
 volgende Clysteer gebruyckt:

Neemt Kaesjes-bladeren,

Viole-bladeren,

Betony,

Parietarie, elcks een handt vol,

Lijnzaet, anderhalf loot,

Venckel-zaet.

Citroen-zaet, van elcks anderhalf drachmen,
 Smeer-wortel, een loot; koockt dit in water op
 thien onzen nats, daer by doende
 Purgerende Honich van Rosen, anderhalf onse,
 Lenitijf, een onse,
 Oly van Violen,
 van Camillen, van elcks anderhalf onse;
 maect'er een Clysteer van.

Den 12. des morgens ten thien uren, heb ick de patient,
 als mede de gene die tegenwoordigh waren, te kennen ge-
 geven, dat alsoo hy een ongeruste nacht gehad hadde, en-
 de een grooter swelling ende pijn aen de quetsuur bevon-
 den wierde, de quetsure in de *musculus temporalis* soude
 moeten met het mesjen wijder gemaect worden. De
 quetsuur op de voorsyde manier verbonden zijnde, heb
 ick de patient, van wegen de bitterheyt in sijn mont, ge-
 ordineert het volgende *Syrupum cholagogum*:

Neemt Purgerende Syroop van Rosen, twee onzen,
 Extract van Rabarber, anderhalf drachmen,
 Diacarthamum, anderhalf scrupel,
 Magisterium van Wijnsteen, twintigh granen,
 Water van swarte Kriicken, soo veel genoegh is;
 mengt dit voor een dunne Syroop.

Die hem vijf reysen een galachtige materie heeft doen
 lossen. Den 13. heeft hy hem wat beter bevonden, dan
 des voorgaenden daeghs: De quetsuur heb ick na mijn ge-
 bruyckelicke manier verbonden. Den 14. heeft de patient
 geklaeght over pijn in de wonde van de *musculus tempo-
 ralis*. Daerom hebben ick ende de Chirurgijn van de eer-
 ste ure dat de patient gequets was, ontboden zijnde van
 wegen de naeuwigheyt, goet gevonden ende geresolveert,
 de wonde langs de *ductus* of leydinge van de *fibren* ende
 adertiens in de *musculus temporalis*, op het fatsoen van een
 drie-hoeck, of van de letter V. in de II. Figuur van

de XXXI. Plaet met het mesjen wijder te maecken, op dat het nedergedruckte beckeneel by de kuyl, met de *modiolis* van de boor behoorlicken mochte doorgeboort, ende met een bequaem *elevatorium* of hefboom onder besteecken zijnde, opgelicht worden, Tafel XXXII. Den 15. ende 16. dito heb ick van wegen de pijn, ende de aenstaende nieuwe maende, de wonde verbonden als voren. Den 17. heeft de patient sijn versachtende clysteer gebruyckt, alsoo de materie door al te naeuwe wonden geen uytgang koste vinden, ende daerom hem pijn aendeed. Den 18. des morgens te negen uren, heb ick hem van wegen de ongerustigheydt van de voorgaende nacht, de wonde van de *musculus temporalis*, op het scharfoen van de letter V. met het recht uytgestrekte mesjen in de II. Figuur van de II. Plaet wijder gemaect, het *pericranium* met de nagels van het been gesepareert, de holligheydt met hennippe werck tot ronde ballekens of klotjens gemaect, die ick met wel-geslagen wit van een ey vochtigh gemaect, ende met de *pituis stegnoticus* bestroyt hadde, gevult. De naeste partyen met rosenolie besmeert, ende het *splenium* of compres in de I. Figuur van de XXXI. Plaet, in roode wijn uytgedruckt, met de voor gementioneerde swachtel daer toe gebruyckt. Alsoo het bloedt, na de incisie van de *integumenta* of deckfels van de hefften-pan, vast bleef sitten, heb ick den 19. de voor-gesene nederdrucking ende inbuyging van het beckeneel, aen de omstaenders getoont, ende de noodtsaeckelicke trepanering of doorboring, aangewesen. Den 20. heb ick het beckeneel by de nederdrucking, ende het beginsel van de *sutura coronalis* met de *modiolis* getrepaneert, de kanten van het gat met het *instrumentum lenticulare* in de IX. Figuur van de II. Plaet gladt gemaect, het nedergedruckte beckeneel met het slapste *elevatorium* of oplichter, in de VII. Figuur van de XXXI. Plaet opgelicht, tot de dicke *membrana* de ronde roode sijde, met laeuw rosen-olie bevochtigh, ende aen een

A E N M E R C K I N G E N . 5

een draet, na uytwijfing van de IX. Figuur in de XXXI. Plaet vast gebonden, gebruyckt, op het beckeneel het hooft-pulver, ende droogh, doch op de kanten van de wonde met een *digestivum* besmerde pluck geleyt, ende eyndelick het *ceratum diapalmæ*, als mede het *cataplasma Hippocratis* daer boven op gevoeght. Den 21. heeft het sich met de wonde ende de patient, tot betering geschickt, ende de patient beleed, dat hy de geheele nacht over geslapen hadde: Daerom heb ick wederom, tot op de dicke *membrana*, de roode sijde gebruyckt, met rosen-olie bevochticht, ende aen een draet vast gemaect, als mede het beckeneel, met het pulver van de *Aristolochia rotunda*, ende *Iris Florentina* bestroyt, ende op de kanten van de wonde 't volgende *digestivum* geleydt:

Neemt *Terebint-hijn* in *Betony-water* gewasschen, derdehalf *drachma*,

Een Doyer van een Ey. M.

Doende voorts het *ceratum diapalmæ*, ende het *cataplasma* daer by. Van den 22. tot den 26. heeft de patient, aengaende de wonde, seer wel te pas geweest. Den 27. heb ick noch vier nedergedruckte stuckjens van de hooft-panne, die met de oplichters van de II. Plaet niet konden opgelicht worden, met het nieuwe instrument in de II. Figuur van de IV. Plaet uytgesneden, ende hebbe wegen de toegevallen verrottinge, de sijde met het liniment, bestaende uyt Syroop van drooge Rosen, eenige druppels Brandewijn ende Terpentijn, op de dicke *membrana* geleydt, ende het versledderende uytwassende vleysch met het poeyer van gebrande Aluyn doen vergaen. Den 28. heb ick, om de galachtige ende zoute humeuren af te drijven, waer van sijn lichaem vol was, de volgende infusie geordonneert:

Neemt *Vytgelesen Rabarber*, een vierendeel loots,
Agaricus in *koecxkens*, anderhalf *drachma*,
Seneblaren, een loots,

Vytgelesen Gengber,

Room van Wijnsteen, van elcks een half scrupel,
 Bornagie-bloemen een weynigh; stelt dit over naech
 in de weeck, in water van swarte kerffen soo veel
 als genoegh is, 't welck opgezoden en uytgedruckt
 zijnde, doet 'er by anderhalf onse uytgelesen Man-
 na, en maeckt 'er alsoo een dranck van.

De welcke een groote menighte van zoute vochtigheden
 heeft afgedreven. Den 29. ende 30. hebben de patient,
 ende de wonde hun wel bevonden. Den 3. Februarij heeft
 hy door sijn onordentlicken regel van diëet, sulcke uytne-
 mende pijn van 't colijck geleden, dat hy in vier dagen
 achter een niet slapen kost, doch na het gebruyck van het
 volgende Clysteer,

Neemt Het Decoctum carminans, of water op pijnstillende
 kruyden gezoden, thien onsen,
 Purgerende Honigh van Rosen,
 Van Rosmarijn bloemen, van elcks een onse,
 Lenitijf, derdehalfloot,
 Oly van soete Amandelen,
 van Wijn-ruyt, elcks anderhalf onse;
 maeckt 'er een Clysteer van.

heeft de pijn nagelaten tot op den avondt, op de welcke
 de voorseyde Clysteer wederom is geset geworden. De
 wonde was, gelijk in de voorgaende dagen, wel gestelt,
 ende daer begoft soo wel aen de *dura mater*, als midden in
 de panne, roodt vleysch te groeyen. Den 9. Februarij,
 na een genomen drancken van drie onsen soet Amandel-
 olie, twee onsen Manna, ende een onse Camillen-water
 gemaect, heeft de pijn van de colijck, die hem heftigh
 tormenteerde, een weynigh opgehouden, want hy de geheele
 nacht met waken toegebracht hadde: daerom hy den 10.
 een badt van soet water heeft gebruyckt, in het welcke vol-
 gende *species*, in een saccken gesteecken, gekoockt waren:
 Neemt

Neemt *Kaesjes-bladeren*,
Camille-bloemen,
Parietarie,
Eer-en-prijs,
Lijn-zaet,
Carue-zaet,
Semelen, elcks anderhalf handt vol; naeyt dit te
 samen in een sacksken.

Dit heeft de patient goedt gedaen. Den 11. heeft hy een
 groote menichte gal uytgespogen. Des avondts heeft
 men hem de gewoonlicke Clysterie geset, dat het spouwen
 in de quetsuren des hoofts seer ongelegen zijnde, ende de
 pijn ontrent het hert heeft doen cesseren. Niet te min
 heeft hy niet kunnen slapen, soo dat ick hem heb ingege-
 ven vier greyn van het *Laudanum opiatum* met de *magisteriis*
 in conserf van Rosen-olie, waer op hy ses uren seer gerust
 heeft geslapen. De wonde met seer goedt vleysch vervult,
 heb ick besorghet met pluck, ende met het *ceratum divinum*,
 om de selve met een huydt over te trecken. Den 14. en-
 de 15. heeft hy hem seer wel bevonden, doch van wegen
 de overvloedigheyt der galachtige ende *pituitosische* voch-
 tigheyt des lichaems, heeft hy in een Alsem-wijn ingenom-
 men dit volgende purgerende pulvis:

Neemt *Poeyer van Rabarber*, twee scrupels,
Mechoacan: anderhalf scrupel,
Room van Wijnsteen, een half scrupel; maeckt 'er
 een poeyer af.

Dat hem seven kamer-gangen heeft doen hebben. Den
 16. ende 17. stondt alles wel. Den 18. is de patient son-
 der verlof uytgegaen, ende door de koude wederom in
 de colijck vervallen, die door het gebruyck van het bo-
 ven-gestelde badt seer haest wederom heeft opgehouden.
 Den 19. de wonde met vel overtrocken ende genesen
 zijnde, soo heeft hem de patient, tegen de koude wel
 T 3 gewa-

gewapent zijnde, sonder eenige colijck te gevoelen, in de locht begeven.

De II. Aenmercking.

Een hoofd-wonde met een ontsteeking van het pericranium, ende een twijffelachtige scheure des beekeneels.

IN het jaer 1638. den 15. Octobris, ben ick uyt last van de Borgemeester, gegaen ten huysse van *Johann. Jacobus Heckingius*, een Borger ende Schoen-maecker in de stadt *Vlm*, den welcken ick te bedde leggende, ende met vier wonden aen sijn hoofd gequetst zijnde, gevonden hebbe: van de welcke de eene was in het voorste deel des hoofts van de slinker zijde, met een groote inflammatie van het *pericranium*, sich tot een verrotting stellende, ende met een fractuur van het beekeneel: De andere als simpele quetsuren, hadden niet veel te beduyden. Dese alle viere heeft een seecker Barbier, die op de Badstoven te passen gewendt is, terstondt verbonden, ende gelijk als simpele quetsuren getraecteert. Den 16. dito, te werten den tweeden dagh na de quetsing, soo heb ick, van wegen de grooter verrotting ende inflammatie des *pericranii*, als mede van wegen de noch twijffelachtige scheure des beekeneels, te weten, of hy door of niet door ging, de quetsuur in het voorste deel des hoofts met een mesjen kruys-wijs, na de aenwijling van de IX. Figuur in de XXX. Plaet wijder gemaect, ende met *stegnotische*, oft samen-treckende ende stoppende medicamenten verbonden. Het bloedt de derde dagh t'eenmael gestempt zijnde, soo heb ick oock de fractuur van de herssen-panne met de *raspatorien*, in de X. Figuur van de XXX. Plaet afgeraspt. Den vierden dagh heb ick de spleet noch dieper wech geschrapt, ende niet te min niet konnen met eenige afschrappers het teycken afschrappen, dat met den inckt in de spleet geteyckent was. Ondertusschen heb ick, ten aensien van de

de verftoptheydt des buycks, ende de fluxie der humeuren op de borft afvallende, de volgende fachte purgeer-dranck geordineert, om de humeuren ende vochtigheden niet al te veel op de gang te helpen:

Neemt *Purgerende Syroop van Rosen*, twee oncen,
Lenitijf, een onge,
Water van zwarte Kriecken, soo veel genoegh is
 tot een drancxken.

Die hem tot sevenmael toe een galachtige materie heeft afgedreven. Doen ick de vijfde dagh de quetsuur befagh, ende de patient deed zijn aeffem ophouden, soo is 'er een feeruse materie met eenige bloedt-druppels, uyt de fractuur feer diep met de *raspatorien* wech gefchraept, uytgevloeyt. De dingen dan dus ftaende, soo zijn my in de gedachtenis gekomen de gouden spreucken van onsen ouden Medicijn, alsoo seggende, *lib. de vulner. textu 22.* wanneer de borft dieper ingaet, ende met het fchrapen niet kan wechgenomen worden, soo moet men in dit ongeval de snijding of trepanering by der handt nemen, ende *text. 28.* wanneer yemant een geborften of gefcheurt, ofte gekneuft, ofte op wat wijfe het oock zy, gebroocken been vernemende, door een mis-flagh het felve noch geraft, nochte getrepaneert hebben, even als of het been fulcks niet van doen hadde, &c. Onder de nieuwe Anatomiften ende Chirurghijns, zijn *Hieronymus Fabritius ab Aquapendente*, ende *Fallopjus* fijn Meester, van dit gevoelen, dat men de fwarende wreede toevallen, de welcke onse Barbiers met het hooghste perijckel van de patient dickwils verwachten, geensins moet te gemoet sien. *Fallopjus* acht de kneufingen in de buyten-tafel van het beckeneel, weynigh, maer daer en tegen fchrijft hy, dat die gene, die in de midden van het beckeneel doordringen, in het minfte niet sonder perijckel zijn, om dat aldaer het bloedige etter hem vergadert, dat om leegh komende, de dicke *membranam* van de herffenen, of de *duram matrem* met fijn fcherpigh-

heydt kan bijten ende bezeeren ; Daerom heb ick den seften dagh, van wegen de voorseyde oorfaecken, de panne dicht by de borst met de *trepanum* in de V. Figuur van de XXXI. Plaet getrepaneert, het gat met de *lenticula* in de VII. Figuur van de XXXI. Plaet glat gemaect, het ronde sijde lapjen, met rosen-olie besmeert, ende aen de draet gebonden, gelijk in de VIII. Figuur van de XXXI. Plaet te sien is, op de harde *membranam*, het poeyer, ende drooge pluck op het been, het pluck met het *digestivum* nat gemaect, op de kanten, ende het *diapalma* met het *cataplasma* daer op geleyt. Tegen den avont was 't beter met de patient, dan des morgens, nademael de pijn van beyde oogen aen de aengewassen *tunica*, over de welke hy voor de trepanering heftigh geklaeght hadde, ophielt.

Den sevendenden was hy wel te moedt, nergens over klagen- de, dan over een kleyn hoestjen, ende een seer kleyne swaer- heyt ontrent de oogen. Na dat de wonde wederom ont- bonden was, ende ick de dicke *membranam* besichtight hadde, soo quam daer een soo groote stanck uyt het getre- paneerde gat nytdringen, dat ick de wonde naeuwelicke- soo was de dicke *membrana* boven op eenighsins slijmach- tigh, ende half verrot, gelijk als het *pericranium*, soo dat de rosen-olie niet scheen suffisant te wesen, ende daerom een ander *compositum* de verrotting van de *membrana* meer tegenstaende, vereyscht wierde, als dit volgende :

Neemt Syroop van gedrooghde Rosen, een half loot,
Gewasschen Terebintbyn in Betony-water, een vier-
rendeel loots,
Brandewijn, ses droppelen ; maeckt 'er een smet-
ringsken van.

Met het welke ick een rondt linnen lapjen heb bevocht- tigh, ende laeuw op de voorseyde *membrana* opgeleydt, (de IX. Figuur van de XXXI. Plaet) de pluck tot het been, ende het poeder uyt de ronde *Aristolochia* ende Floren-

Florentinische Iris gemaect, gebruyckt, de kanten met een bequame salve besorgh, ende daer-en-boven het *ceratum*, ende het *cataplasma* (bestaende uyt boonen, meel, gars, kruym van broodt, roode wijn, ende rosen-olie) met de bandt *Cancer* in de X. Figuur van de XXXI. Plaet daer op geleydt. Den achtsten dagh heeft sich de patient wel bevonden, ende de grouwelicke stanck een weynigh gemindert. Den 10. heeft de patient wederom een purgerende dranckjen ingenomen, ende ses stoel-gangen gehad. Den twaelfden dagh heeft de dicke *membrana* van de hersenen, door het boven-gestelde *linimentum*, beginnen roodt te worden. Den 13. was de patient wel te pas, ende de *dura mater* scheen rooder dan daeghs van tevoren. De slijmachtige, ende half verrotte partye van de *dura mater* heb ick, van alle kanten afgescheyden zijnde, met het treck-tangetjen van de I. Figuur van de IV. Plaet gevat, ende door het gat uytgetrocken. Van den 14. tot den 20. heeft hy wel geweeft. Op den 20. Novembris is er een beentjen van het *cranium* of beekeneel afgeschilfert, het welcke ick, van de binnenste tafel des beekeneels eenemaal afgesondert zijnde, met het treck-tangetjen heb uytgetrocken, ende de quetsuur door hulpe van het *ceratum divinum* toegenesen. Den 27. heeft de patient, in sijn voorgaende gesontheydt herstelt, my voor mijn moeyte ten hooghsten bedanckt.

De III. Aenmerckling.

Een hoof-wonde in de *musculus temporalis*, met een seer breede spleet van het beekeneel, ende ontsteeking van de *dura mater*.

Johannes Anwander, een Vlot-voerder van *Kirchdorf*, is den 3. Januarij 1633. des avondts met een sabel gequetst geworden, in de slincker slaep van het hoofd, met een soo wijdt-gapende spleet van het beekeneel, dat ick

mijn voorste vinger seer gemakkelick daer inne soude hebben kunnen leggen. Desen patient is den tweeden dagh na de quetsing gebraght geworden in het huys van *Iohannes Georgius*, een Chirurghijn, alwaer ick terstondt, op de ontsteecken *dura mater* heb opgeleyt een langachtrigh lapjen met rosen-olie bevochtight, ende voorts op het been de drooge pluck, ende op de wonde het *digestivum*, als mede het hoof-poeder ende het *ceratum diapalmæ* (waer toe het *lanimentum simplex* oock dienstigh soude hebben geweest) de *cataplasma*, ende de bandt *Cancer*. De beschrijving van het opgeleyde *digestivum*, ende van de *cataplasma*, is als volght:

Neemt *Terebinthijn* in Roos-water gewassen, een half loot,
 Oly van Rosen, een vierendeel loots,
 Een Doyer van een Ey;
 maeckt 'er een *digestijf* af.

Neemt *Garste-meel*,
 Boone-meel, van elcks ses oncen,
 Kruym van Roggen-broot, vier oncen,
 Poeyer van Roos-bladeren, een half onse,
 Oly van Rosen, drie oncen,
 Oxymel, *Simplex* en rooden Wijn, soo veel genoght
 is; maeckt dit over het vyer tot een pap.

Des avondts heeft de patient, door dwang toegelaten, de volgende *Clysteer* om de humeuren te rugh te trecken, gebruyckt:

Neemt Het *Decoctum* voor een versacht end *Clysteer*,
 thien oncen,
 Vytgetrocken *Cassie Fistula*, een onse,
 Purgerenden Honich van Rosen, anderhalf onse,
 Oly van *Violen* en *Camillen*, elcks anderhalf onse;
 mengt dit.

Den derden dagh heb ick hem doen ader-laten, te weten de *medianam* op de sincker arm, ende ontrent vijf oncen bloed

bloedt laten uytloopen. Sijn kost was licht om te verdranck, te weten een *panatella*, ende *cremor bordei*; sijn dranck was *aqua bordei magistralis*, onder het welcke hy, om sijn dorst te blusschen, al te mets heeft gemengt twee of drie lepels vol van de volgende Syrupus:

Neemt Syroop van Limoenen,
 van Granaten,
 Extract van Rosen, elcks drie onsen;
 mengt dit onder een.

De wonde los gemaect, hebben wy, met de voorgaende medicamenten, ende de gewoonlicke bandt verbonden, door dien de inflammatie wat geremitteert was.

Alsoo de patient seer klaeghde over de bitterheydt van sijn mondt, soo heb ick hem de volgende purgeer-dranck verordineert:

Neemt Purgerende Syroop van Rosen, derdehalf onse,
 Manna, een onse,
 Suycker van Rosen, een half loot,
 Water van Kriecken, soo veel genoegh is om een drancxken te mengen.

De welcke de vierde dagh ingenomen zijnde, de patient een seer galachtige materie heeft quijt gemaect.

Den vijfden dagh was het beter met de patient, alsoo de inflammatie van de *Meninx* t'eenemaal was verdwenen.

Den seften dagh heb ick op de *membranam* een lapjen met de Syroop van Rosen geleght, ende by het *digestivum*, dat op de kanten van de wonde moeste geleydt worden, heb ick Rosen-honigh gedaen, ende daer mede de wonde ende de *membranen* daeghlicks onderhouden, tot dat se alle beyde suyver genoegh waren. Den thienden dagh stonde de *membrana* seer schoon, soo dat ick het de wonde ende de *membrana* seer schoon, soo dat ick het lapjen onderwegen latende, de wonde met het *unguentum de Bethonica* met vleysch heb gevult, ende daer na met het *ceratum divinum* gecicatriseert of tot een lidt-reycken gebraght.

gebraght. Den ses-en-dertighsten dagh begofte de patient te klagen over een steeckende pijn aen de bezeerde plaets, ontstaen zijnde uyt een schelfertje of splintertje van het been, dat de natuur afgescheyden, ende ick met het treck-tangetjen heb gevat ende uytgetrocken. Met dese seer weynige remedien is desen doodelick gequetsten patient in seer korte tijdt, sonder eenige *manuale* operatie, seer geluckigh tot sijn voorgaende gesontheidt gebraght geworden.

De IV. Aenmercking.

Een periculeuse hooft-wonde, het been van het voorhoofd delende, ende door het trepaneren genesen zijnde. Desen val heb ick my niet ontstien uyt te schrijven ex D. Gregorii Horstii lib. posteriorum observ. p. 357.

IN't jaer 1626. den 11. October is *Georgius Seitz* in het dorp *Edel-huysen*, ontrent veertigh jaren oudt, des nachts met een degen in het voorste deel des hoofts swaerlick gequetst geworden, ende heeft terstont een Quacksalver aengetroffen, die, niet lettende op de doorgaende barst of spleet van het beckeneel, terstont (op sijn manier) de bryten-wonde met Sarcotische of vleysch-maeckende dingentrachte te heelen; Maer alsoo de *Symptomata* of toeval-len daeghlicks hoe langer hoe swaerder wierden, soo begeeft hy hem op het aenraden van de sijne, in de *Stad Vlm*, ende ontbiedt den 20. October, beneffens my, *Johannes Scultetus*, mijn Confrater, een man in de Chirurgie seer ervaren, om onsen raedt ende hulp te gebruycken. De omstandigheden aengemerckt hebbende, quamen wy in het vermoeden, dat'er yets quaets moeste schuylen, soo dat wy eenighsins met geweld de wonde wijder maeckende, het beckeneel selfs door de beyde tafels door ende door geborsten ende gedeelt bevonden hebben: zijnde onder de selve een etterachtige materie vergadert, die door het blasen van den adem door de neus-gaten, met een

een gefloten mont tot de uytgang bevordert wierdt . De
 Prognoficatie gedaen zijnde , hebben wy gefeydt , dat de
trypanum moefte gebruyckt worden , ende daerom hem
 belaft een goede moedt te hebben , alfoo de krachten noch
 niet verflapt waren . Na dat hy met het *electuarium lenit.*
 des daeghs van te voren gepurgeert was , foo hebben wy
 den 21. Octobris geresolveert , met een rechte incifie ,
 langs de recht uytgestreckte *fibren* van de *musculus* , in het
 voor-hoof , of liever in de wijnbraeuw , de huyl te ope-
 nen ; op dat , de fcheydinge kruys-wijs gedaen zijnde , ge-
 lijk het anders pleeght te gefchieden , de *fibren* van de
 voorfeyde *musculus* over dwars gequetft zijnde , het bo-
 venfte ooggen-fcheel naderhant niet om leegh gedruickt sou-
 de worden , welck ongeluck my heught , dat het in 't jaer
 1614. den 7. Meert , een seecker Vrouw tot Eifenbach ,
 die uyt de hooghte om leegh vallende , defe *musculus* hadde
 gequetft , overgekomen is . De incifie dan behoorlick
 gedaen zijnde , foo wierdt de huyl van het beckeneel , met
 de vingeren afgefcheyden , ende de wonde met gefchraept
 linnen , die met de *pulvis stegnoticus* beftroyt , ende van
 buyten met het wit van een ey een weynigh genat waren ,
 verbonden . Den 22. na dat het bloedt geftempt was , foo
 heeft mijn Confrater de *trypanum* in de V. Figuur van de
 XXXI. Plaet gebruyckt . Na dat defe *manuale* opera-
 tie volbraght was , foofagh men , dat de *dura mater* oock
 eenighfins gequetft ende ontstecken was , ende dat bloe-
 dige etter door het kleyne gat van het felve uytwelde . Soo
 hebben wy dan terftont gepooght de ontsteeking te alte-
 reren , ende de bloedige etter daeghlicks af te vegen : on-
 cuatien behoorlick niet nalatende de innerlicke verfachtende eva-
 manier van lichte ende matige kost ende dranck . Op de-
 fen voet is de patient binnen de twee of drie wecken vol-
 komentlick te recht gebraght geweest , foo dat hy hem toe
 noch toe in het derde jaer by lijn voorgaende gefontheydt
 bevindt . Hier uyt blijkt dan , dat niet alleen in het be-
 gin ,

gin, maer oock in de voortgang van de sieckte, de *Trypanum* kan gebruyckt worden, als 't de krachten van de patient noch maer toelaten.

De V. Aenmercking.

Een hoof-wonde met een seer groote nederdrucking of inbuyging van de herffen-panne.

Martinus Kuntz van Durchauyt Meyssen, wiert in 't jaer 1634. in de maent van April van een Capiteyn, met een dicke ysere boeye op de rechter zijde van het achter-hoof, dicht by de t'samenvoeging van de *sutura coronalis* ende *sagittalis*, in dier voegen gequetst, dat niet alleen het *pericranium* bezeert, maer oock een groot gedeelte van de herffe-pan neder-gedruckt ende ingebogen was, doch dese groote bocht wierdt in het begin van de sieckte, van wegen de menighte van het geronnen bloet, van de Barbier niet in acht genomen, maer ging met dese wonde van soo grooten gewichte veerthien dagen lang te werck, als of het een slechte wonde hadde geweest, waer op seer groote *symptomata* of toevallen zijn gevolght. Dese dingen dan alsoo gestelt zijnde, soo ben ick met *D. Gregorius Horstius* mijn Confrater, tot de gequetste ontboden, ende de wonde besien hebbende, vonden wy een seer groote nederdrucking van het beckeneel, ontrent de *suturam sagittalem* ende *lambdoidem*, de welke wy met een gemeen advijs goet vonden, (alsoo de patient met een continuerlicke koortse, hoof-pijn, ende draeying gequelt wiert) dat door de insnijding van de huydt, ende de opening van de herffe-pan, moest genesen werden. Des avonts heeft de patient, van wegen de verstoptheydt des kamergangs, een verkoelende ende vochtighmaeckende Clysteer gebruyckt. Den 16. de bandt afgenomen, ende de wonde belichticht hebbende, raecte ick de nederdrucking een weynigh met de vinger aen, ende terstondt klaegh-

klagghde den patient over een steeckende pijn, die hy gevoelde. Daerom heb ick de holligheydt van de huydt met in't kruys-wijs geteyckent, en geteyckent zijnde, met het recht uytgestreckte mesjen in de II. Figuur van de II. Plaet geopent, het *pericranium* met de nagels van het been afgescheyden, ende de wijder gemaecte wonde met werck van hennip, dat met de *stegnoticus putois* van *Galenus*, ende wel-geflagten wit van een ey bevochtight was, verbonden. Den 27. hebben wy, na dat het bloet gestempt, ende het werck wech genomen was, soodanigen grooten inbuysing van het beckeneel bevonden, dat wy gedwongen waren het beckeneel sevenmael met de *modiolis* in de Circumferentie van de nederdrucking te trepaneren, ende de ruymten tusschen de geboorde gaten met de scheer in de I. Figuur van de XX. Plaet uyt te snijden, dat noch aen het beckeneel in de XXXII. Plaet te sien is; Dit gedaen zijnde, heb ick de kanten van het beckeneel met het *instrumentum lenticulare*, in de VII. Figuur van de XXXI. Plaet over al gladt gemaect, het ronde sijde lapjen, met rosen-olie bevochtight op de *dura mater*, het been met het *pulvis*, uyt de *Aristolochia rotunda*, ende *Iris Florentina*, bestroyt, ende met drooge pluck beleyd, de lippen der wonden met pluck in het *digestivum* uyt de *resina terebinthina in aqua plantaginis tota lota*, *vitello ovi*, & *oleo rosato* gedoopt, besorgt, ende over dit voorverhaelde *diapalma* geleydt, ende hebbe alles, na dat ick versift daer toe mede gebruyckt hadde de *cataplasma*, bestaende uyt *mica panis domestici*, *farina hordei* & *fabarum*, *floribus ros.* & *benotica*, *oxymel. simplici* & *olco rosato*, ende met de swachtel van *Galenus*, *Cancer* genoemt, verbonden. Dep 28. hebben wy hem uyt de Mediaen-ader op de sincker arm doen uytlaten ontrent vier ongen bloeds. Sijn kost was een *panatella*, ende de dranck een Gerste-water, met het sop van de Granaet-appelen gemengt. Den 30. heeft hy gebruyckt dit volgende Syroop, om dat hy klagghde over de bitterheydt van sijn

fijn mondt, die bykans by alle hoofd-wonden de patienten lastigh valt :

Neemt Syroop van Rosen dat purgeert, twee onzen,
 Lenitijf, een onse,
 Limoen-zaet, anderhalf scrupel,
 Het sap van gekookte hert-sterckende bloemen;
 maect 'er een dunne Syroop af.

Die hem in vijf kamer-gangen een galachtige ende schuymachtige materie heeft doen afgaen. Den 1. Mey heeft de patient een geruste slaep genoten. De *dura mater* was ontrent de *suturam sagittalem* slijmachtigh, ende half verrot, waer op ick een liniment *ex syrupo de rosis siccis, spiritu vini & terebinthina*, op een sijden lap gesmeert heb geleydt, ende voorts de wonde met de resterende medicamenten besorgt. Den 2. heeft hy van wegen de borst; gebruyckt 't volgende Syroop :

Neemt Syroop van Limoenen, een onse,
 Van Suyring,
 Oxyfack,
 Simplex, van elcks een half onse,
 Krieccken-water,
 Hoefbladen-water,
 Bornagie-water, van elcks twee onzen; tot een
 drancksken.

Den 3. dagh, als hy sijn neus-gaten toe, ende den aeffen te rugh hielt, soo is een overvloedige ende gele materie uyt de wonde gevloeyt. Daer na de wonde geluyvert zijnde, quam een swart stuckjen beens dichte by de *sutura lambdois* te voorschijn. Den 4. heeft de dorst opgehouden, ende het stuckjen van 't boven-genoemde been heb ick met het treck-tangetjen uytgehaelt. Den 5. heb ick de wonde van wegen haer stanck, met het *decoctum divinum* gewasschen. Den 6. heeft de geseyde stanck opgehouden, ende om de wonde te beter uyt te droogen, heb ick oock dit *digestivum* gebruyckt :

Neemt

Neemt *Terebinthijn* in water van *Scordium* gewasschen,
 een half loot,
Gestooten Myrrhe,
Ronde Hool-wortel,
Ireas, van elcks een scrupel,
Honich van Rosen; maeckt'er een salfken van.

Den 7. was het wel met de patient; doch alsoo hy geen open lijf genoegh hadde, wierdt hem de volgende clysteer geset:

Neemt *Het koocksel voor een Clysteer*, acht oncen,
Diacatholicum, een onse,
Oly van Violen,
 van *Camillen*, elcks anderhalf onse;
 maeckt'er een Clysteer van.

Waer van hy drie mael afgegaen heeft. Den 8. heeft hy met een geruste slaep overgebraght. Den 9. heeft de *dura mater* seer roodt geweest, ende zijn uyt de selve, terwijlen ick se met katoen suyverde, eenige bloedt-druppels gevloeyt. Van den 10. tot den 14. heeft hy hem seer wel bevonden. Den 15. nam hy wegen de hardtlivigheyt, de bolos uyt een onse *elect. lenitivi*, ende de behoorlicke quantiteyt suycker geformeert, die hem viermael deden ter stoel gaen. Den 20. begoft op de dicke *membrana*, ende de ruymte tusschen de tafels van de panne, roodt vleysch te groeyen. Den 24. was hy seer wel te pas, doch tot meerder verstercking van het hooft, heb ick by het bovengestelde *cataplasma* noch gevoeght roode wijn, ende een weynigh tarwe semelen. Den 30. Mey geschiede een groote afschilfering van het bekenneel, ende de wonde dicht met vleysch vervult zijnde, heb ick het *ceratum divinum* daer op geleydt, om de wonde met een huylt over te trecken. Den 10. dito was de wonde gecicatrificeert, ende den 11. heeft de patient wederom uytgegaen. Den 20. tenenmael genesen zijnde, heeft hy hem wederom in sijn Oorloghs-dienst begeben.

De VI. Aenmercking.

Een andere hoofr-wonde met een seer groote inwijcking van het beckeneel.

IN't jaer 1636. den 18. November te negen uren voor de middagh, wierdt een seecker huys-man van Idelhuysen, van een warm ende vochtigh temperament, ende ontrent twee-en-dertigh jaren oudt zijnde, van een seecker Smit, van wegen seeckere twist, aengaende de palen van de Ackers, voor den Rechter ende goede Mannen, met een omgekeert houweel of graef-yser, op de rechter zijde van het voorste deel des hoofts, in dier voegen geslagen, dat hy niet alleen achter over ter aerden neder viel, maer oock bloedt de neusgaten overvloedigh uyt liep, sonder gevoelen ende beweging voor doot lagh; sijn huys-vrouw liet ten thien uren een Chirurgijn van *Vlm* ontbieden, die de quetsuur met de astringerende *putois* van *Galenus*, ende het wel geslagen wit van een ey, verbondt; daer hy nochtans, ten aensien van de oorfaeck, die seer gewichtigh was, de selve met een incisie kruys-wijse hadde behooren wijder te maecken. Den 19. ten vier uren na de middagh wierdt hy met een draegh-bedde na *Vlm* gebracht, ende ontrent seven uren heb ick hem met groote pijn in 't hooft, koorts, ende een dick geswollen rechter ooggh hebbende, ende in swijm vallende, gevonden, wes halven ick hem terstont de volgende dranck, om hem te verstercken, geordonneert hebbe:

Neemt *Kriek-water*,
Suyring-water,
Bornagie-water, elcks anderhalf onse,
Van den Spiritus Cepal: Ans. 40.
Toegemaecte Peerlen, twintigh granen.
Toegemaectt roodt Corael, van elcks een scrupel.
 Chry-

*Chrysolijt-steen toegemaect, een half scrüpel,
Peerel-suycker een half onse; mengt dit te samen.*

van de welke hy dickwils een of twee lepels heeft genutticht. Tegen den dorst ende de walging nam hy des avonds de helft van desen julep:

Neemt *Syroop van sap van Viole bloemen, anderhalf onse,
Tincture van Rosen, met Iulep, vier onsen,
Endivie-water, twee onsen,
Granaten-wijn, vier onsen; mengt dit, om in twee malen in te nemen.*

Den 20. dito, twee uren voor de middagh, heeft hy over seer groote hooft-pijn beginnen te klagen: de bandt los gemaect, ende de wonde ontdeekt, ende besichticht zijnde, soo heb ick met het knoopachtige deel van het tintel-yser de breedte ende lengte van de wonde seer naersthick ondersocht, ende de panne seer ingebogen, ondervonden, Daerom heb ick de selve dagh met de *spatha* van *Celsus*, in de I. Figuur van de II. Plaet, de wonde in de gedaente van de letter X. of van een kruys wijder gemaect, ende de *membrana* van het beckeneel met de nagels afgetrocken hebbende, om het bloedt te stempen, ende de quetsuur open te houden, daer op geleyt hennippe werck, met wel geslagen wit van een ey, nat gemaect, ende met de *pulvis stegnoricus* bestroyt. Tot weering van de inflammarie heb ick het geheele hooft, ende de hals met rosen-olie besmeert, ende een vier-dubbelt compres in roode wijn uytgedrukt, op de wonde ende de naeste partyen geleydt, ende met den bandt in de X. Figuur van de XXXI. Plaet verbonden. Des avonds heeft hy een verkoelende Syroop gebruyckt, ende tot sijn dranck gerste-water, ende een *panatella* tot sijn avondt-maeltijt genutticht.

Den 21. ten thien uren voor de middagh, alsoo het bloet t'eenmael gestempt was, heb ick den bandt wederom los gemaect, alles wel gedaen zijnde, heb ick de wonde besichticht, ende niet alleen een inbuyging in het been van

het voorste deel des hoofts, een dwars-vinger breedt van de *sutura coronali*, ende twee dwars-vinger breedt van de *sutura sagittali* bevonden, maer oock een verspreyding van twee barsten, of spleten, ontstaen door het geweld van de kneusing, van de welcke de voorste van de voorseyde depressie, door de *suturam coronalem* na het rechter oogh toe, ende de achterste na de slinker oor hem streckte. De saecken soo verwert zijnde, heb ick op het been de *pulvis* van de *Aristolochia rotunda*, ende *Iridis Florent.* gestroyt, op de kanten van de lippen het *unguentum digerens*, ende daer op het *ceratum diapalme* geleydt. Tot het groote geswel van het rechter oogh, heb ick gebruyckt dit *cataplasma*:

Neemt Garste-meel,

Boone-meel, elcks ses oncen,

Kruym van Wittebroot, derdehalf onse,

Poeyer van Rosen,

van *Betonica*, elcks ses drachmen,

Oly van Rosen, drie oncen,

Oxymel en Simplex, soo veel genoegh is.

Voor de middagh, twee uren voor den eten heeft hy ingenomen de *bolos lenitivos, ex elect. lenitiv. 1. onca. ℞. sacch. albiss. s. q. formatos*. Den 23. dito ben ick van wegen de groote inflammatie des hooft-pijns, draeying, ende geswel van 't rechter oogh, genootsaeckt geweest, het ingebogen beckeneel dichte by de *sutura coronalis* ende *sagittalis*, met de boortjens van de *trepanum* door te boren. Na dat het beckeneel getrepaneert, ende de rouwigheden van het gat met het *instrumentum lenticulare* afgeschraept waren, soo heb ick met het *elevatorium* in de II. Figuur van de XXXII. Plaet, onder het neder-gedruckte been gesteecken, het selve wederom aen sijn plaets gebraght, op de *dura mater* een sijden lapjen met rosen-olie vochtigh gemaect, ende aen een draet gebonden, geleydt, ende voorts de wonde met het bekende *pulvis*, drooge, ende met het *digestivum* bestmeerde pluck, het *ceratum diapalme*, ende

ende *cataplasma* verbonden, vergetende ondertuffchen de naefte partyen van de wonde ende den hals oock niet te smeeren. Des avondts was het vry wat beter met de patient, dan des morgens, eer de panne getrepaneert was; hy continueerde met het gebruyck van de *sirupus refrigerans*. Den 24. ten thien uren voor de middagh, heb ick de patient, die hem veel beter bevondt, dan in de voorgaende dagen, vier ongen bloet doen laten uyt de mediaen-ader van de rechter arm, om een *revulsie* ende *refrigeratie* of verkoeling te maecken. Den 25. was de pijn versacht, ende de patient nam in volgende purgeer-dranck voor de hardtlijvigheyt die in de hoofd-wonden seer schadelick is:

Neemt *Lenitijf*, een once,
Purgerende Syroop van Rosen, twee onsen,
Kriecke-water, soo veel genoegh is;
 maect 'er een dranck van.

De wonde ende het rechter oogh stonde my seer wel aen. De patient gebruyckte wederom des avondts sijn verkoelende syroop. Den 26. seyde de patient, dat hy de geheele nacht seer geruft geslapen, ende geen pijn in het hoofd, of in het rechter oogh hadde gevoelt. Den 27. heeft hy wederom geruft geslapen, ende geen moeyelickheyt ontrent de wonde gevoelt. Uyt de *dura membrana* van de hersenen zijn eenige druppels sereuse materie uytgevloeyt. Om dan de materie wat meerder uyt te droogen, heb ick een liment van Rosen-syroop, *Terebinthina*, ende Brandewijn toebereydt, ende op een sijden lapjen gesmeert, op de dicke *membranam* geleydt. Tot meerder sterckinge van het hoofd, heb ick in plaets van het originel simplex, wreedde roode wijn onder de *cataplasma* gemengt. Den 28. heeft de patient sich soo wel bevonden, als des daeghs te voren: doch ick wierdt gewaer, dat de *membrana* door de contusie boven op swart was. Den 29. heeft hy van wegen de verstoptheydt des stoelgangs, sijn purgeer-dranckken ingenomen, ende drie kamergangen gehadt; doch de *membra-*

na heeft haer door hulp van het *linimentum* tot de suppetatie begeven, soo dat de selve, ende de swarte vlekken, na dat se met katoen afgewischt, ende een weynigh bloedt uytgeloopen was, root verschenen. Den 30. was het wederom wel, behalven dat hy klaeghde eenige kloppende pijn ontrent het voorhoofd ende de *musculum* te voelen. Den 2. December is de selve pijn van self vergaen, ende seyde de patient, dat hy ten aensien van sijn krachten sonder stock soude kunnen wandelen. De etterachtige materie, die de selve dagh van de *dura mater* door het getrepareerde gat uytvloeyde, was wit, ende wel gekoockt. In plaetse van het *linimentum*, ende het *digestivum* heb ick het *unguentum de Betonica*, met het *ceratum cirinum* vermengt, op de *membrana carnosa*, ende op de kanten van de wonde geleydt:

Neemt Sap van Betony, vier oncen,

van Pimpinel,

van Mater Sylv:

van het kruydt van Wael-wortel of *Consolida*

Major, van elcks een half once,

Malvesey, derdehalf once; koockt dit tot dat den

Malvesey verzoden is: doet 'er dan by

Terebinthijn, twee oncen,

Kalfs-smout,

Oly van Rosen, van elcks een once,

Poeyer van Mastix,

van Myrrhe,

van Minua, van elcks anderhalf drachma,

Spaensch-groen, twee drachmen,

Wasch, soo veel genoegh is voor een salf van *Betonica*.

Den 3. ende 4. stondt het wel met de patient, ende ick trock een stuckjen van de *dura mater*, gesepareert zijnde, met de tanden van het treck-tangerjen uyt, ende leyde daer de selve remedien op, die ick in de voorgaende dagen gebruyckt hadde. Den vijfden dagh was de *dura mater* van alle

alle kanten met roodt vleysch overtrocken, dat een goedt teycken is, na de leer van *Celsus*, die in het 8. Boeck seyt; wanneer de saeck wel gaet, soo begint het vleysch van de *membrana* selfs te groeyen. Den 7. heb ick tot meerder verdrooging het *ceratum divinum* op de *dura mater* geleydt. Den 8. 9. ende 10. was het wel met de patient. Den 11. heeft hy niet met allen geslapen. Den 12. heeft hy over hoofst-pijn geklaeght. Den 13. heeft hy een weynigh geslapen. Den 16. ben ick met het *specillum* of tintel-yser, een weynigh gebogen zijnde, tusschen de eerste ende tweede tafel van het beckeneel gekomen, ende een stuckjen been met het knoopjen aen alle kanten los gemaect zijnde, met het treck-tangetjen uytgehaelt. Den selven dito heb ick een ander stuckjen beens, ontrent het voorhoofst afgeschilfert zijnde, met het instrument *ἀκαρταβόλω* uytgetrocken. Den 19. 20. 21. 22. is hy wel te pas geweest: Maer den 23. heeft hy geklaeght over een beswaerlicke hoofst-pijn, ende daerom het boven-geffelde dranckjen ingenomen, dat hem vijf stoel-gangen heeft doen hebben. Na de middagh klaeghde hy over de pijn in de maegh, om dat hy veel kout water hadde gedroncken. Op de Kersdagh at hy al te veel vleysch, soo dat 'er een nieuwe toevloeying van humeuren haer verhief, een kortfige hette het lichaem overviel, ende swart vleysch in de wonde te voorschijn quam. Daerom heb ick hem het vleysch eten verboden, ende de *panarella* alleen tot een spijs toegelaten. Het lichaem voorts sacht purgerende, ende lichte verdragelicke spijsen hem voor-schrijvende, heb ick het uytwassende vleysch met gebrande Aluyn doen vergaen, soo dat het binnen den tijdt van vijf dagen beter met hem wierdt. In de maent van Januarius heb ick de wonde doen cicatrifiseren met het *ceratum divinum*:

Neemt Gom *Ammonica*.

Galbanum,

Opoponax,

Bdell:

Poeyer van Myrrha,
 van Wierroock,
 van Mastix,
 van lange Hool-wortel,
 van Spaensch Groen,
 van Bloedt-steen, elcks een onse.

Goudt-gelit,
 Gemeenen Oly van Olijven, van elcks een pont,
 dat is twaelf onzen,

Geel Wasch,

Hars,

Terebinthijn, van elcks ses onzen; maeckt 'er een
 Ceratum van, dat de ulceratien haest toe-heelt,
 en alle overtolligh vleesch wech neemt.

Ende alsoo de patient met de voorseyde remedien tot sijn
 voorgaende gefondtheydt gebraght.

De VII. Aenmercking.

Een contusie of blut sing van 't hooft, op de hondertste dagh de
 doot aenbrengende, om dat het gebruyck van de trepanum
 achter wegen gelaten was.

EEn huys-man, nytnemende sterck, en die noyt van sijn
 leven sieckelick hadde geweest, veertigh jaren oudt,
 van eenige andere dapper met vuyften afgeroft zijnde, had
 harde slagen op sijn bloote hooft gekregen. Dit geschiede
 den 11. November 1630. De patient heeft dit niet veel
 geacht, ende eenige dagen volgende, sijn gewoonlicke din-
 gen gedaen, al hoe wel hy geen kleyne pijn van de slagen
 gevoelde. Den 10. van de selve maent begoft hy swacker
 te worden, ende een heftiger pijn te gevoelen; daer by kost
 hy 't onderste kaecke-been swaerlick bewegen, soo dat hy
 de mondt naeuwelicks openen, ende de spijsle daer in steec-
 ken, ende eyndelick oock den mondt sonder hulp van de
 handt het kaecke-been t'saem-druckende, niet meer heeft
 konnen

konnen fluyten. De Barbier van 't Dorp ontboden zijnde, heeft de flagen van het hooft, ick weet niet met wat mid- delen, beginnen te cureren; maer na de mael het hoe langer hoe erger wierdt, soo is vier dagen daer na, te weten, den 22. van de selve maendt, een bedreven Chirurgijn uyt de naefte Stadt ontboden geworden, die het hooft van de *echymosis* eenighfins gefwollen heeft bevonden. Dese heeft met verfcheyde disculierende remedien, de swelling wel te righ gedreven, maer de pijn niet wech genomen, die het geheele hooft, ende de *nucham* of neck heeft ingenomen, ende met foodanige macht sich verheven, dat hy noch het hooft bewegen, noch de oogen ophieven konft. Daer by quamen noch de draeyingen, weynigh flapens, lichte ylig- heden, ende fwackheden der leden, soo dat hy naeuwelicks op de voeten staen, veel minder wandelen, oock al te mers de armen niet oplichten konfte. Een Medicijn-meester eyn- delick ontboden zijnde, ende den 7. Decembris by hem komende, heeft hem uyt het bedt, op een banck settende, ende een seer ftuur ende wreedt gelaet toonende, aengetrof- fen, soo dat hy niet weynigh ontstelt wierde, ende of con- vulfien, of cenige andere swaerdere, ende haeft aenstaende *symptomata*, of toevallen vreesde. Als hy de teycken en ende *symptomata* onderfochte, soo heeft hy, de handen, oock het hooft over al aentastende, om te weten, op wat plaetse de grootste pijn was, in het achterste ende bovenste deel een weecke plaets gevonden, de vinger ontwijckende, in de welcke met de vinger nedergedruckt zijnde, een oo- gen-fchijnlicke holligheydt staen bleef; waer door hy een uytflorting ende t'samen-looping van een t'samen-geloo- pen ende verrot bloedt onder de musculuse huylt bemerc- kende, heeft geoordeelt, dat men se moest door de incisie van de huylt uytvoeren, op dat het been van het *cranium* gein- flammeert worden, of de voor-verhaelde accidenten niet toenemen, ende de dootd veroorsaecken fouden. Dit is van de tegenwoordige Chirurgijn in 't werck gestelt, ende

de huydt met het scheer-mes kruys-wijs geopent, ende de incisie tot op het *pericranium* geschiet, soo dat'er swartachtigh geronnen, ende serosisch bloedt uyt de wonde liep. Door dese opening zijn de *symptomata* eenighsins versacht geworden, ende de hooftpijn is meestendeel vergaen. Andere, principalick de gene, die de patient soo qualick mishandelt hadden, begosten qualick te oordeelen, even als of dese incisie niet noodtsaekelick, maer te vergeefs geweest, ende het hoof meerder schade aengebracht hadde. Daer door is de tegenwoordige Medicijn, die niet weynigh perijckels uyt de quaetheyt van de toevallen, oordeelde te naecken, beweeght geworden, ende daer beneffens in vermoeden gekomen, of het beckenel ergens door de slagen een barst gekregen hadde, (want hem doen noch niet bekennt koste zijn, of'er oock wapenen of stocken, behalven de vuyften, waren gebruyckt geweest) of dat het bloedt onder de huydt vergadert, door de verrotting de hersse-pan hadde besmeert, of door de ontfteeking in het buytenste gedeelte, dichte by de *sutura sagittalis* een deel van het vervuylde etterachtige bloedt door de *suturam* na binnen toe geweken was, of eenige adertjens gaende na de herssenen, of na des selfs *membranen* geborsten waren, van de welcke het uytvloeyende bloedt in een bloedigh etter verandert, dese *symptomata* mochte veroorsaeckt hebben. Daerom hy oock geraden heeft, dat het *pericranium* van het *cranium* of beckenel afgetrocken soude worden; ja dat men de trepanering by der handt soude nemen, indien de *symptomata*, oft toevallen niet achter bleven. Voorts heeft hy gewilt, dat men hem een ander Medicijn, in de Chirurgie wel bedreven, soude byvoegen: de welcke ontboden zijnde, als hy alle de omstandigheden seer naeuw hadde ge-examineert, met hem t'eenemaal eens is geweest, ende tot noch meerder voorzichtigheyt de opening des hersse-beckens heeft voorgeslagen, alsoo anders noyt eenige vaste verseeckertheydt soude kunnen beloofst worden, 't welck hy met redenen ende

de exempels heeft geconfirmeert. Maer hier toe heeft de derde Medicijn, als mede de Chirurgijn, die van de tegenpartye opgemaect waren, geensins willen consenteren, om dat 'er geen swaerdere toevallen by waren, nochte eenige teyckenen van het gequetste heisse-becken te voorschijn quamen, soo dat sy hem buyten perijckel verklaerden te wesen; daerom hebben sy raedtsaem gevonden, de wonde die noch eenige dagen konde open gehouden worden, toe te genesen, 't welck de andere, niet willende daer voor aengesien zijn, dat se de patient onnoodige quellingen begerden aen te doen, toegestemt hebben. Soo is dan de quetsuur toegenesen geworden, van die tijdt af heeft hy wederom beginnen met seer groote pijn van het hoofd gequelt te worden, voornamentlick in het binnenste van dat deel, alwaer de incisie geschiet is, waer over hy oock noch klaeght; daeghs ende 's nachts quamen die draeyingen ende groote slappigheden weder, heele nachten sliiep hy niet, hadde een walgh van spijsen, de onderste partyen trilden, ende waren kout, maer de bovenste daer-en-tegen met een continuele hette bevangen. Den 5. Februarij gevoelde hy een sware sincking door de sincker deel van het hoofd, even als of hy met heet water begoten wierdt, ende de humoren vielen voor de strot, ende rolden op de borst, alwaer sy een soodanigen swarigheyt hebben veroorsaect, dat hy meende dat hy soude sticken, doch zijn na weynigh uren wederom verdwenen. De tegenwoordige Medicus heeft wederom geoordeelt, dat men de wonde wederom moeste openen, ende wijder maecten, daer toe de andere geensins heeft willen verstaen, maer geoordeelt de saeck sonder perijckel te zijn.

Maer de patient wort dagelicks hoe langer hoe swacker, teert aen sijn lichaem uyt, ende sterft.

Hier uyt ontstaet een dubbelde vraegh, 1. of de opening ofte incisie van de huydt in het hoofd, van de tegenwoordige Chirurgijn by der handt genomen, noodtsaackelick heeft geweest, 2. of de slagen op het hoofd het perijc-

perijckel ende de doot zelfs hebben kunnen veroorfaecken. Op het eerste wordt geantwoordt, dat niet alleen de incisie van de Chirurgijn in de huydt gedaen, maer oock de doorsnijding van het *pericranium* zelfs, ende de trepanering van het beckeneel seer noodtsaeckelick soude geweest hebben, van wegen de tegenwoordigheydt van de aendringende toevallen, die eenige schade onder het beckeneel te kennen gaven. Aengaende het tweede, dat de blutzingen ende contusien sonder of met een spleet, noyt moettende veracht worden, na den hondertsten dagh van de quetsing de doot zelfs aenbrengen kunnen, maer principalick, wanneer het gebroocken beckeneel met de *modiolis* niet getrepaneert ende geopent wordt, om de materie, die door de barst op de dicke *membranam* of de herffenen allencxkens om leegh sackt, uyt te suyveren. Dese vragen heeft my *Iacobus Eggoldus*, Stadts-Doctor tot *Memmingen*, voorgestelt. Dese vier volgende aenmerckingen sullen mijn antwoord bevestigen, van de welke de twee eerste, als my gecommuniceert zijnde, ick terstondt hier volgende sal in voegen.

De VIII. Aenmercking.

Een contusie van de herffenen, in de negende weeck schielick de doot aenbrengende.

IN het jaer 1636. in de maent van December, heb ick uyt de verhaling van *Iohannes Georgius Gockelius*, ordinarius Medicus der Stadt *Vlm*, mijn Confrater, verstaen, dat door occasie van de seer droevige Duytschen oorlogh, in de welke veel kloeckmoedigh bloedt aen beyden kantten gestort zijnde, aen vele vrome reden van droefheydt heeft veroorfaeckt, een Keyfersche soldaet, uyt Oostenrijk van geboorte, in een schermutsering, daer het tot op de degens aenquam, met twee slagen in het achterhoofst van een Sweedsch ruyter in dier voegen is geraeckt gewor-

worden, dat hy verwonnen ende ter aerden gesmeten zijnde, gevangen, in de handen van sijne vyanden geraeckt, ende in het afstrecken met andere sijne kammeraets half doodt in het Gasthuys tot *Vlm* gebraght is geweest.

Dese dan al te samen zijn, na dat door goede gunst van onsen achtbaren Raedt, tot de krancken eenige Doctoren, waer van *D. Gochlenius* een was) en haren Chirurgijn daer toe bestelt was, van eten en drincken, als oock uytwendige en inwendige medicamenten soo versorghet, en na de konst getraecteert, dat veel van de selve gesondt ende behouden wederom na huys zijn gekeert; doch desen onsen geslagen soldaet, (nochtans sonder een bloedige wonde, ende sonder eenige scheuring, of oogenschijnlike inbuyging van het beekeneel) na dat ontrent negen weecken verloopen waren, als hy niet alleen vaerigh spreecken ende gaen koste, ende geen pijn meer van de quetsing gevoelde, maer oock dickwils om hem te vermaecken, ging wandelen, goet gier maecte, ende eynelick oock op sijn vertreck, ende wederom-keering in sijn Vaderlandt dachte, is, na dat hy t'eenemael geresolveert was, om met de eerste gelegentheyt met een secker schip te vertrecken, des nachts gesondt ende wel te pas, gelijk het yeder man scheen, te bedde gegaen zijnde, schielick in de slaep doodt gebleven.

Op dat nu de oorfaeck van dese onverwachte doodt niet soude verholen blijven, heeft de voorseyde mijn Confrater by de Vooghden van het selve Gasthuys aengehouden, dat se hem souden verlof geven door het openen van het beekeneel door de Chirurgijn ende besichtiging van de *mures* ende de substantie selfs, van de herffenen, het geheele fundament voorder te ondersoecken, ende de saeck van het begin wederom op te halen. De voorseyde Vooghden lichtelick hier toe verstaende, is de incisie kruys-wijs geschiedt, het *pericranium* van het been afgescheyden, ende het beekeneel selfs, na de gebruyckelicke manier, in de ronde met een zage afgezaeght zijnde, heeft hy door een

een seer naerftige besichtiging ende aenmercking van alle partyen, niet de minste barst of spleet, noch oock het minste teycken van eenige nederdrucking konnen bemercken, maer daer-en-tegen in de substantie van de herffenen onder de geslagen partye gelegen, en (gelijck in de verrotte appels wel pleegh te gebeuren) ontrent een vinger dick, een seer groote, ende bykans tot de *ventriculos* toe, doordringende verrotting, ende eenige bederving van de *pia mater* hadde gevonden, maer dat alle de resterende partyen onbezeert waren geweest.

Ons gevoelen met malkanderen gecommuniceert hebbende, hebben wy van de uytterlicke oorfaeck, ende de geweldige slagen geensins konnen twijffelen, nademael de selve niet alleen de sieckte, maer oock de doot desen Soldaet hebben veroorfaeckt; maer dit heeft ons in een twijffel ende verwondering gestelt. 1. Dat die quetsende kracht niet de naeste, maer veel eer de binnenste partyen door het slaen gequetst heeft, al hoe wel men door ervarentheyt diergelijcke exempels meer heeft aengemerckt. 2. Hoe die getemperde, ende door-schijnende *animalische spiritus*, soo swaer ende heftigh in de herffenen konnen ontstelt worden, dat sy gelijck als in een oogeblick een *syderatie* toelaten, de buyten-partyen gefondt ende behouden blijvende. 3. Waerom dese soo groote vertotting in de herffenen selfs haer oorspronck genomen hebbende, ende met de *pia mater* gemeen gemaect zijnde, noyt eenige pijn van de binnenste partyen, nochte eenige bederving van de inwendige oft uytwendige sinnen veroorfaeckt, maer onverfien de faculteyt ende kracht van gevoelen met het leven selfs wech genomen heeft. Soo laet dan de Chirurgijn in dese aenmercking dit onthouden, dat sy geen slagen van het hoofd, schoon de partyen de herffenen begrijpende, onbezeert bevonden worden, kleyn ende gering achten, in de selve noyt een ongetwijffelde behoudenis beloven, ende geen mislagen, principalick in de *dieta*, of order van eten ende drincken, toelaten, maer

maer liever met een voorsichtige konst, ende wijs mistrouwen, de patienten alsoo handelen, dat sy als waer-lichten van onse konst mogen zijn.

De IX. Aenmercking.

Een inwijking van het beckeneel, ende steeking van de dura mater, die uyt gebreck van de noodtsaeckelicke instrumenten, de patient om 't leven heeft gebraght.

Den voorseyden *D. Gockelius* heeft my verhaelt, doen hy in 't jaer 1633. den 23. Februarij na *Biberach* beroepen wierdt, om Stadts Doctor te wesen, ende van wonden, dat een scecker Huys-man van de invallende vyant in zijn eygen huys geplondert, ende met het geveft van een degen in dier voegen op de wervel van het hoofd geslagen is geworden, doch even wel sonder een bloedige wonde, dat het been van het beckeneel, gelijk als een kuyl, heftigh ingedruckt, de *pia* ende *dura mater* gesplift, ende een kortse met vervreemding des verstandts verweckt heeft. Den Doctor by de patient ontboden zijnde, ende hem een purgatie in gegeven, ende op den arm een ader hebbende laten openen, trachte de kortse, als mede de andere toevalten met altererende medicamenten te versachten, ende heeft daer beneffens sijn uytterste best gedaen om met de geneene instrumenten, die hy by der handt hadde, de nedrucking op te lichten, ende het beckeneel wederom in sijn natuurlicke postuur te brengen, maer alles te vergeefs: want van wegen het gebreck van de *trepandum*, die men door de onveyligheydt der wegen soo haest niet heeft konnen by der handt krijgen, soo is de man de volgende morgen seer onnooselick overleden, soo dat het gebreck ende beschreven instrumenten, als mede van de beoorlicke manuale operatie, hem de hope van sijn behou-

bchoudenisse bekomen heeft. Hier moet men een merc-
ken, by aldien den eersten dagh van de quetsing de buydt
kruys-wijs geincideert, ende het bloedt gestempt zijde;
het beekeneel met de *modiolis* getrepaneert hadde geweest,
dat men het beentjen, de *membranen* van de herffenen
steekende, soude hebben konnen uyt nemen, soo soude
de patient misschien niet gestorven hebben.

De X. Aenmercking.

*De draeying in het hooft, van een schaepjen, ontstaen uyt een
abscessus van de herffenen.*

IN't jaer 1634. den 24. December, was ick in de winc-
kel van *Nicolaus Reutte*, een Chirurgijn, die mentie
maeckte van sijn schaepjens, van de welcke een gequelt
was met een draeying des hoofts, van de Duytschen *Wir-
bling* genoemt. Na het seggen van de Schaep-herder is
dit quaedt de schoonste schaepjens gemeen, die eyndelick,
na dat de geheele herffenen in water verandert zijn, schie-
lick sterven. De Chirurgijn heeft belast dit schaepjen,
dat met de draeying ende omlooping des hoofts gequelt
was, te slachten, ende heeft het hooft van het geslachte
schaepjen my toegesonden, dat ick 't selve openen, ende
de rechte oorfaeck van dit *symptoma* ernstelick soude na-
voischen. Het herffebecken ontdeckt zijnde, soo heb
ick by de *meninges* de substantie van de herffenen, ende de
voerste *ventriculos* van de selve seer naerftighlick door-
keecken, ende niet een druppel van eenigh water gevon-
den: Daer op heb ick de derde ende vierde *ventriculos* seer
nauw besien, ende daer in oock geen teycken van eenigh
water gewaer konnen worden; maer de derde was met
veel bloedts gevult. Daer na deed ick met het beenen
hecht van het Anatomische mesjen de instrumenten van de
reuck oplichten, ende heb op de lincker zijde, te weten
tusschen de herffenen, ende haer *pia mater* een *abscessum*
gevon-

gevonden, een visch-blase gelijkende, ende vol van seer klaer water zijnde, als mede by het lincker oog een swartachtige materie van de hersenen. Ick was verwondert, na de mael in dese sieckte de hersenen selfs geassicieert waren, waerom het schaep niet eerder de convulsien, ende de *paralysis*, als de draeying heeft gehad.

De XI. Aenmercking.

Een contusie des hoofts, op de welke een draeying ende apoplexia of geraecktheydt gevolght is.

A Nno 1645. den 25. Januarius, heb ick het hoofd van mijn schaepjen geopent, dat van een diergelijke draeying is doot gebleven. Het beckeneel afgenomen zijnde, soo heb ick de substantie van de hersenen met alle sijne decksels ge-examineert, ende ter stont in de slinker zijde, quansuys van het achter-hoofd, onder de *dura mater* een blaesjen gevonden, soo dick als een visch-blase, dat met water ende wormkens, gelijk in de kafen groeyen, gevult was. Dit geswel met een huylt overtrocken, ende grooter dan een duyven-ey, hadde hem in dier voegen in de hersenen ingedrongen, dat liet oock de derde *ventriculus* van de selve eenighsins t'samendruckte. Het schaepjen, gelijk de Schaep-herder getuyghden, heeft sich den geheelen dagh, op de welke het gestorven is, op de rechter zijde rontom gekeert. 't Gene de voorgaende schaepjens is gebeurt, kan de menschen oock gebeuren: want ick heb diergelijken gebreck met de Barbier *Johannes Burans*, ende de Chirurgijn *Georgius Riedlin* aengemerckt een vrouws-persoon *Maria Schwartzmannin*, die, na een blutling van het voorste deel des hoofts, van mijn ge-nesen zijnde, een geheel jaer lang over de draeying alleen seer heftigh heeft geklaeght, ende, na dat sy veel middelen te vergeefs hadde gebruyckt, eens aen het avontmael sittende, door een seer stercke geraecktheydt schielick

lick is overleden. Haer Ouders versochten op my, dat ick het beckeneel soude openen, om haer te verseeckeren, of verlossen van de achterdocht van eenigh fenijn, die sy uyt seeckere feyt vermoeden. Het herisse-becken dan geopent, ende de herissenen besichticht hebbende, soo wierdt ick in de sfincker zijde een geswel gewaer, aengaende het blaesjen, ende de materie in het selve, het voorgaende niet seer ongelijk, dat in de grootte van een middelmatigh hoender-ey, de derde *ventriculus* van de herissenen ten deele t'samen-gedrukt heeft. De gene, die my vraeghden, wat de oorfaeck van sulcken, met een huylt overtrocken, geswel moghte wesen, heb ick tot antwoordt gegeven, ende wel ter propoost dienende, dat de herissenen aen die zijde heftigh geslagen, swack is geworden, waer door het toevloeyende voedsel niet in de substantie van de herissenen, maer in een dusdanige materie is verandert geyden. Uyt dese dingen blijkt wederom, dat alle oortslagen hoogh moeten geacht worden, alsoo niemant met een soo subtyl verstandt begaeft is, die niet al te mets de binnenste partyen tot de ondergang gedisponeert zijnde, soude onbekent zijn.

De XII. Aenmercking.

Een hoofd-wonde, met de incisie van de falx, membrana crassa, ende pia mater.

A Nno 1635. is Michael Schneider, een Soldaet van Vlm tot Elchingen in Guarnisoen leggende, van een Keyserlich Soldaet, op de wervel, ende in het achter-hoofd met een sabel gequetst geworden. De wonde in het achterhoofd was slecht, maer die op de wervel was niet alleen met een groote bocht ende barst van het beckeneel, maer oock met quetsing van de dicke *membrana* van de herissenen, ende van de *falx*, daer de tacken van de *arteria carotis*, maer ende de *vena jugularis* in uytkomen. Een onbedreven Barbier,

bier, heeft de twee wonden op zijn manier gehandelt, ende door de eerste intentie genesen. Wat geschiedt 'er? Desent seer ellendigen patient lijdt daer op seer wreede pijn, op de welcke gevolgt is een raserny, convulsie van het geheele lichaem, ende cyndelick de *apoplexia* of geraecktheyt. De saecken dan dus staende, wierdt ick de selfde weeck na de quetsing, van zijn huys-vrouw, die doen ter tijdt noch leefde, tegen den avondt ontboden; ende vondt hem met een *apoplexie* overvallen, welcke oorsaecke de obstructie of verstoptheyt van de zenuwen, was door de overvloedige etter, dat door de wonde hadde behooren uytgesuyvert te worden: ja de menighte van swarte ende stinckende etter was soo groot, dat het oock door de neusgaten, ende het verhemelte zijn uytgang sochte, de *apoplexiam* loosde, ende my een seecker teycken was, dat 'er een been moeste geborsten zijn, als oock een quetsing van de binnen partyen te kennen gaf. De toegenesen plaerse van de wervel, met de vinger aenraeckende, soo ben ick een seer groote kuyl gewaer geworden, die een oogenschijlick ken-teycken van de inbuyging is. De prognosticatie gemaect hebbende, soo seyde ick, dat de patient seer groot perijckel liep, ende deed hem een purgerende Clysteer setten, ende na de wercking van het selve de hooft-ader openen. Den tweeden dagh heb ick met het mesjen in de I. Fignur van de II. Plaet door de incisie de huydt ende het *pericranium* kruys-wijs geopent, het *pericranium* met de vingers van het heftigh nedergedruckte ende veel reysen gekloofde been afgescheyden, ende met de *stagnotische* medicamenten de wonde wijder gemaect, op dat se tot de volbrenging van de manuale operatien, in dit accident meest noodtsacckelick zijnde, genoegh open soude staen. De derde dagh, als het bloedt vast genoech bestalt was, soo heb ick het beckeneel vijf mael aen den ommeloop van de inbuyging met de *trepans*, vatt den *Aquapendente* getrepaneert, door elk gat een doeckjen met Rosen-olie genat, op de *dura mater* laten sacken,

op het been de bekende *pulvis* gestroyt, ende de lippen van de wonde met het *digestivum*, *cerato diapalmæ*, een dieldubbelde doeck uyt warme wreede roode wijn uytgedruckt, ende de bequame bandt bedeckt. Den vijfden dagh heb ick de ruymten tusschen de gaten met mijn draeyzaegh in de I. Figuur van de XXXII. Plaet doorgesneden, het nedergedruckte, maer op de voorseyde manier, van het gesonde ende geheele deel des beckeneels afgesonderde deel, wiens binnen-tafel tot op de *diplois* bedorven was, met het treck-tangetjen uytgenomen, ende de uytsteekingen, na dat ick daer van te voren een *custos membrana* hadde onder gebraght, met de scheeren of tangetjens in de III. IV. ende V. Figuur van de XXXII. Plaet afgenomen. Na dat dit geschiet was, soo heb ick met het *instrumentum decussorium* in de X. Figuur van de II. Plaet de hersenen matelick nedergedruckt, soo dat de etterachtige materie in seer groote quantiteyt door de geopende wegh is uytgevloeyt. Op de dicke *meninx*, wiens *falx* dwers doorgesneden, sonder ophouden bloedt druppelde, als oock op de dunne, leyde ick daer na een linnen doeckjen, met het gat over een komende, ende besmeert zijnde met de salve van *Hieronymus Fabricius*, op het been dede ick de *pulvis*, ende drooge pluck, op de kanten van de wonde het *digestivum*, ende het *ceratum diapalmæ*, als mede het *catalplasma*, ende de swachtel daer boven over. Des avonds begoft het met de patient te beteren, ende de materie niet meer door de neusgaten, ende het verhemelte des mondts haer te lossen. Den seften dagh heb ick de *membranam*, ende haer *falcem* wederom beschouwt, ende het druypen van het bloedt gewaer geworden, twee van wegen de diepte van dit *vas* niet koste bedwongen worden, want de *vasa* geincideert zijnde, eysschen noodtsaekelick het aenraecken, ende eenighsins t'samendrukken van de astringerende ende consoliderende middelen, 't welck beyde uyt vreesse van een nieuwe bloedt-vloeyinge ende apoplexie, niet heeft konnen in 't werck gestelt worden; daerom heb ick de

de bloed-vrienden, ende de Huys-vrouw van de patient te kennen gegeven, dat hy sonder perijckel van sijn leven niet t'eenmael tot sijn voorgaende gesontheydt gebraght konde worden, na de mael de wonde toegenesen zijnde, de uytdruppende materie wederom in etter veranderende, ende geen uytgang door de boven-partyen vindende, de voorseyde *symptomata* ende toevallen verwecken, ende een ootsaek des doodts zijn konde. Dese voorsegginge dan voor af gedaen hebbende, handelde ick de *membrana*, het been, ende de kanten van de wonde na gewoonheydt, ende hielt de wonde open, gelijk als een fontanelle, in de by een komfte van de *sutura coronalis* ende *sagittalis* in-gebrandt, door de welcke de materie oock allencxkens haer uytgang heeft genomen, ende heeft de patient een half jaer lang sijn ampt wederom bedient: maer voorts droncken zijnde, heeft hy dit opstaende gaetjen verwaerde, soo dat het binnen vier-en-twintigh uren toegroeyde, ende niet een druppel meer uyt liep. Alsoo nu de voor-geliene *symptomata* ende toevallen hun niet terstont mercken lieten, soo heeft de patient met sijn huys-vrouw van sijn na drie maenden van de selve *symptomata* wederom overvallen zijnde, schielick gestorven is. Indien ick na sijn doodt het beckeneel met de zaegh hadde geopent, (twelck my niet toegelaten wiert) soude ick buyten twijffel de materie onder de panne gevonden hebben. Uyt dese historie blijktt klaerlick, dat de trepanering niet alleen in de eerste dagen, maer oock dickwils lang na den tijdt van de quetsing of bezeering, met seer groot voordcel kan in't werck gestelt worden. Uyt de volgende historie sal oock blijcken, dat de quade *symptomata* al te mets terstondt hun laten mercken, somwijlen oock wel na de hondertste dagh verschijnen, de welcke nochtans buyten allen twijffel de sicken noyt souden overvallen hebben, by aldien het beckeneel terstont in het begin, gelijk ick boven heb gewaershouwt, geopent hadde geweest.

De XIII. Aenmercking.

Een hoofd-wonde, in de negen-en-twintighste weeck met de trepanum genesen.

A Nno 1629. in September, heeft de Neef van N. Tischler, een Ritmeester tot Mylanen, een wonde in het hoofd ontfangen, die de Chirurgijn geen toevallen bemerkende, door de eerste intentie binnen veerthien dagen toegenesen heeft: Genesen zijnde, is hy in de Meert van 't jaer 1630. te *Vlm* gekomen, ende heeft over seer groote pijn van 't geheele hoofd, draeying, duysternisse der oogen, ende een *paralysis* van de rechter arm, geklaeght. Ick een barst van het beekeneel vermoedende, heb hem de acht-en-twintighste weecke, na dat hy gequetst heeft geweest, de huydt ende het *pericranium* op 't fatsoen van een drie-hoeck opgesneden, het beekeneel den 13. Meert ten huysen van *Nicolaus Reutte*, aen de zijde van een seer naeuwe barst tweemaal getrepaneert, ende de ruymte tusschen de gaten met de draey-zaegh uytgesneden: De materie, die door de spleet allengskens onder het beekeneel was gesackt, uytgesuyvert zijnde, zijn de toevallen verdwenen, soo dat desen patient binnen den tijdt van een maent sijn voorgaende gesontheidt volkomenlick wederom verkregen heeft.

De XIV. Aenmercking.

Een barstende indrukking van des selfs beekeneels binnen-tafel, sonder letsel van de buyten-tafel.

A Nno 1626. in de maent van Julius, heb ick de Wel- edele twee mannen van de voortreffelicke Republiick van *Vlm*, een schriftelick verhael gedaen, dat ick *Bartholomeus Schaeffer*, een Keyserlich Soldaet, van de *Altenstattsche*

statische huys-luyden gequetst , willende besoecken , doot gevonden , ende in tegenwoordigheydt van vele , de oorsaek van sijn doot , aen de welcke hy den 20. van de selve maendt overleden was , seer vlijtighlick ondersocht hadde : zijnde de eenighste oorsaek van de selve , een quetsuur in de rechter zijde van het achter-hoofst , ontrent de *suturam lamdiformem* , met een quetsing ende inwijking alleen van de binnen-tafel (de buyten-tafel onbezeert zijnde) die de hersenen terstont heeft t'samen-gedruckt , zijnde van de Barbiers als een simpele wondt toegesenen ; want alsoo in dese schade van het beckeneel , de materie , door de verborgen spleet of barst op de hersenen om leegh gesackt zijnde , sonder de hulpe van de verwaerloofde manuale operatie des Chirurgijns niet heeft konnen nyrghesuyvert , nochte de panne , de hersenen staegh om leegh druckende , sonder een bequaem instrument opgelicht worden , soo is 'er een *abscessus* ontlaen onder het beckeneel , de welcke eerst een koortse ende rasernye verweckt , daer na geborsten zijnde , de rechte *ventriculus* der hersenen opgevult , ende met schielicke convulsien den genen de doot aengebraght heeft , wiens leven nochtans in 't begin van de quetsing , door de behoorlicke trepanering ende oplichting , (welcke twee operatien in Italien , sonder eenigh perijckel van te bezeeren , bykans daeghlicks in 't werck gestelt worden) buyten twijffel soude hebben konnen gesalveert geweest zijn .

Ende om dat in onse contrey niet alleen dese , maer oock van te voren veel meer van wegen dese verwaerloosde , of veel meer onbekende manier , van het beckeneel door de manuale operatie te openen , zijn gesnevelt , soo heeft de seer vermaerde Magistraet van *Vlm* , met recht order gestelt , dat de Barbiers , soo veel mooghlick , souden onderwesen worden , hoe sy hun in foodanige periculouse voorvallen te dragen hadden , op dat het de patienten , by feyl van een behulpige handt , niet met de doot souden moeten bekoopen .

De XV. Aenmercking.

Een hoof-wonde, wa de opening van het beekeneel, door het
drincken van de verboden wijn doodlick zijnde.

ANno 1634. den 19. Mey, hebben eenige Kuypers eenen *Henricus Hebich* genoemd, in het hoofd ontrent de *suturam coronalem*, ende de *musculus temporalis*, gewondt, daer *Nicolaus Reutte* de eerste dagen over ging, de welke my op den derden dagh by de patient deed ontbieden, uyt wiens wonde ick terstondt een stuckjen van de panne, van alle kanten afgescheyden zijnde, met het trecktangetjen heb uytgehaelt. Den 4. dagh heb ick, van wegen de groote ontsteeking der wonde, bequame medicamenten gebruyckt, tot op den 9. dagh na de quetsing, op de welke de patient heeft beginnen te klagen over een steckende ende beswacricke pijn des hoofts, die my tot een seer seecker teycken diende, dat 'er een etterachtige materie onder de panne begrepen was, ende de *membrana* van de hersenen van een been gesteecken wierden. Den 10. dagh hebben de Ouders van de patient oock ontboden *D. Gregorium Horstium*, die neffens my, van advijs is geweest, dat het beekeneel met de *modiolis* soude getrepanceert worden, om alsoo de materie, onder de panne gesackt zijnde, een uytgang te maecken, ende het been-tjen uyt te halen. De panne heb ick den 1. Junij, in tegenwoordigheyt van *D. Horstius* getrepanceert, ende terstondt bemerckt, dat de *membranen* van de hersenen geïnflammeert waren. Op den derden dagh na de opening heeft de etterige materie, van wegen de seer groote inflammatie van de *dura mater*, niet genoegh kunnen uytgesuyvert worden; dies wegen heb ick met consent, ende ter presentie van beyde de Doctoren, *Georgius Horstius* ende *Iohannes Regulus Villingerus*, met de *modiolis* een ander gat gemaect, ende de ruymte tusschen beyde garen met

met mijn draey-zaeghjen uytgezaeght. Na dese tweede reparering heb ick een beentjen, van de binnen-tafel gesepareert zijnde, dat de hersenen ende des selfs *membraenen* gestadigh hadde gesteecken, met het treck-tangetjen uytgenomen, 't welck uytgenomen zijnde, heeft de steekende pijn eenige dagen t'eenmael opgehouden, tot dat door al te veel wijn drincken, een *abscessus*, in de substantie van de hersenen ontstaende, een *symptomatische* of toevallende koortse, een rasernye, ende convulsien door 't geheele lichaem verweckt, ende een oorfaeck van sijn doot geweest heeft, door dien hy den 20. Junij deser we-
relt overleedt.

De XVI. Aenmercking.

Een contusie van het hooft, binnen dry maenden met de aenstaende nieuwe maen convulsien verweckende.

M Arcus Boeck, zijnde een soon van Daniel Boeck, van Vl'm, heeft den 15. November Anno 1629. op sijn hooft gevallen, ende terstont sijn Ouders een *ecchimosis* in de rechter zijde van het voorste deel des hoofts, dichte by de *sutura coronalis* ende *sagittalis* getoont, waer op eerst een hooft pijn, ende daer na de convulsien gevolgt zijn. Ontboden zijnde, heb ick terstondt door inwendige middelen de convulsien doen cesserer, ende de swelling met het omstaen van het vel van een versch geslacht Lam bykans doen vergaen. Na twee maenden is de swelling van het hooft dagelicks grooter geworden, soo dat de voortgaende *symptomata* in de derde ende vierde maendt, ontrent de nieuwe maen, den jongen overvielen; wederom van de Ouders ontboden zijnde, heb ick het geswel ter degen besien, ende gaf de tegenwoordige ommeftaenders te kennen, dat dusdanige *symptomata*, na mijn oordeel, verweckt wierden van een scherpe, ende het *pericranium* knagende ende bijtende materie, waer in mijn meening

ning my oock niet bedrogen heeft. Derhalven heb ick met het mesjen in de II. Figuur van de II. Plaet, een incisie kruys-wijse na de uytwijfing van de X. Figuur in de XXX. Plaet, tot op de herffe-panne gedaen, ende na uyt-suyvering van de materie de wonde wijder gemaect. Op den 2. dagh het bloet gestempt zijnde, verbont ick de wonde, ende wiert gewaer, dat het beckeneel swart enderaeuw was. Op den derden dagh heb ick de herffen-panne tot op de mitte afgeraspt, hooft-pulver daer op gestroyt, ende met drooge pluck bedeckt, tot dat 'er seer goet vleysch op groeyde. De wonde heb ick gehandelt eerst met digererende, daer na met reynigende, ten derden met vleysch-maekkende, ende ten vierden met cicatriserende middel. Op dese wijze is desen jongen van seven jaren op den twintighsten dagh na de incisie, op de hondert ende twintighsten dagh van het ongeluck, in sijn voorgaende gefont-heydt herstelt geworden; hy leeft noch, ende kan de lit-teycken van de incisie noch toonen.

De XVII. Aenmercking.

Een hooft-wonde met de afschaving van de buyten-tafel des beckeneels.

DEn 4. November Anno 1631. is eenen van een voort-naem geslacht tot *Vlm*, op de wervel, ende in het achter-hooft gewondt geworden, met verlies van de huydt, ende afschaving van de herffen-panne, op de grootre van een Rijcksdaelder. *Nicolaus Reutte* heeft de wonde terstondt met *stegnotische* middelen gevult, ende ick deed hem eerst clysteren, ende na dat hy het Clysteer wederom quijt was, ses ongen bloet uyt de *vena cephalica* of hooft-ader laten. Den 5. dagh de wonde verbonden zijnde, soo heb ick het been, tot op de midden afgesneden zijnde, het hooft-poeder daer op gestroyt, ende 't selve met pluck, als mede het *digestivum* op de kanten van de wonde besorght.

forcht, ende tot verhoeding van de inflammatie het *diapalma* ende *cataplasma* daer boven opgeleydt. Den 3. dagh heeft de patient, van wegen de bitterheydt des mondts, een *medicamentum cholagogum* ingenomen, ende veel galachtige materie geloft, die de maegh, des selfs krop ende mondt bitter maecte. Den 5. dagh was de patient aen de beter handt. Den 8. klaeghde de patient over de hooft-pijn ontrent de quetsuur, alsoo hy een verstoppt lichaem hadde: Derhalven wierdt hy geclysteert, ende met het lossen van de clysteer raecte hy met eenen hooft-pijn quijt. Den 9. dagh was de etter in de wonde wit ende egack, mits welcken ick by het digererende wat detergerende salf hebbe gemengt. Den 12. dagh begofte vleysch op de herffen-panne te groeyen, waer door ick het vleysch-maekkende middel uyt het *unguentum de betonica*, ende het *ceratum cirinum* op de lippen van de wonde hebbe geleyt, tot dat het beckeneel, door hulp van dit vleyschmaekkende middel overtrocken, ende het hooft-pulver met dicht vleysch overtrocken was. De wonde, mer vleysch gevult zijnde, heb ick gecicatrifeert met het *ceratum divinum*, ende alsoo met dese slechte remedien, (die nochtans een Chirurgijn seer selden bedriegen, als hy maer, de *universalia* voor hebbende laten gaen, een goede order van leven voorschrijft, ende naerstighlick daer op uyt is, dat de patienten, met een licht kostjen te wieden zijnde, hun van de Wijn ende het Venus-spel onthouden, ende een open lijf behouden.) Desen voornoemden Edelman noch by 't leven zijnde, als mede veel andere, heb ick sonder afschrapping of trepanering van het herffen-becken, seer geluckighlick genesen.

De XVIII. Aenmercking.

Een seeck, gaende door beyde tafels van de herffen-panne.
 Anno 1631. den 29. Augusti heeft een Keyfers soldaet met een seecker spits instrument, eenen *Jacobus Wirts* van

van *Aicho*, op de wervel van het hoofd gequetst, den welken de Barbier van die plaets heeft verbonden, ende binnen de tijdt van een weeck genesen. Op den achtsten dagh na de genesing, heeft de patient geklaeght over een groote swelling ende hooftpijn ontrent de bezeerde plaets. Den 9. dagh heeft men hem na *Vlm* gebraght, den welcken op den 10. dagh de huydt, ende het *pericranium* met het mesjen in de II. Figuur van de II. Plaet op het fatsoen van de letter X. door een incisie heb geopent, ende de hersenpanne ontbloot. Den 11. heb ick een steeck van het hersenbecken gevonden, de welcke ick de selve dagh met de boort in de I. Figuur van de XXXIII. Plaet heb gepooght wech te nemen; Maer alsoo desen steeck tot aen de tweede tafel raect, ende te vermoeden was, dat hy daer door ging, soo heb ick dit boortjen onder wegen gelaten, ende de panne den 12. dagh met de *modiolis* getrepaneert, ende de materie onder het beekeneel gesackt zijnde, een uytgang gemaect. Na de uytstuyvering van de materie, soo heb ick op de *membrana* een linnen doeck, met rosen-olie bevochticht, geleydt, het been met het hooftpoeyer bestryoyt, de lippen met het *digestivum*, ende daer op met het *diapalma* ende bekende *cataplasma*, als mede, eyndelick met de bandt *Cancer* bewaert. Den 13. dagh heeft de pijn opgehouden, ende den 14. de inflammatie haer vermindert. Den 30. heeft het beekeneel sich ontschilfert. Den 40. was de wonde met een huydt overtrocken.

De XIX. Aenmercking.

Een hooftwonde met twee Fungis, of sponsachtige vleeschgewassen, die doodelick was.

Conradus Schoiffelen van *Vlm*, een Keyfers soldaet, se-ven-en-twintigh jaren oudt, van een heet ende droogh temperament, wierdt in de bloedige ende scherpe bataille by *Wittenweier* den 9. Augusti van 't jaer 1638. met een

label in het achter deel van 't hoofd gewondt, soo dat het
 been met eenen oock gequetst was. Met dese wonde
 heeft een Quacksalver in 't begin gehandelt, even als of
 het een slechte quetsure was. Den 24. December is de
 patient tot *Vlm* aengekomen, ende in de handen van een
 onbedreven Barbier vervallen, die de wonde, gelijk de
 eerste dede, verbonden heeft tot op den 33. Januarius,
 van 't jaer 1639. op de welcke hy in het Siecken-huys van
 sijn Vaderlandt is genomen geworden, alwaer desen sijnen
 Meester, de wonde ten deele toegenesen, ten deele met
 een uytgewas van vleysch bedeckt zijnde, met een
 stompe ende dunne *specille* of tintel-yser ondersocht, en-
 de het selve ontrent het derde deel van sijn lengte recht
 toe, niet alleen in de scheur van het beekeneel, ende bey-
 de *membranen* van de herffenen, maer oock in de sub-
 stantie van de herffenen selfs, (zijnde helaes een groote
 mis-slach) ingesteecken heeft, soo dat 'er een groote me-
 nighte etter uyt liep. Den 1. ende 2. Februarij het lig-
 tuen geprepareert ende gepurgeert zijnde, begoft de pa-
 tient te klagen over de swaerheyt van de oogen. Den 3.
 heeft den onvoorsichtigen Barbier, uyt last van de patient,
 my, als oock mijn Confrater *D. Moyses Heldius*, ende
Georgius Riedlin, een seer bedreven Chirurgijn doen ha-
 len. De wonde besichticht, ende de omstandigheden
 aengemerckt zijnde, dochten wy dat 'er wat quacchts on-
 der moest schuylen, principalick van wegen de *specille*
 of tintel-yser, dat soo diep ingesteecken hadde geweest,
 dies wegen ick de huylt met het mesjen in de I. Figuur van
 de XXXI. Plaet, op het fatsoen van een drie-hoeck
 heb geopent, ende de wijder gemaecte wonde met ste-
 grotsche medicamenten verbonden. Den 4. het bloedt
 gestempt, ende de wonde besien hebbende, wierden wy
 een groote ende breede barst van de herffen-panne, ende
 twee sponsachtige gewassen gewaer. De saecken dus
 staende, soo heb ick op de panne de *pulvis cephalicus*,
 ende drooge pluck op de lippen van de wonde met het
dige-

digestivum besmeert, ende het *diapalma*, ende voorts de *cataplasma* van *Hippocrates* tegen de inflammatie, daer boven opgeleydt, ende met de bandt met vier eynden in de IX ende X. Figuur van de XXXI. Plaet, de geheele wonde verbonden. Den 6. klaeghde de patient over de draeying van het hoofd, ende pijn van 't rechter oogh. Den 7. was 't beter met hem, doen nam hy in eenige *bolos* uyt ses drachmen, *Elect. lenitiv.* & $\frac{1}{2}$. loot, *elect. de succo rosar. cum saccharo*, ende wierdt viermael een galachtige materie quijt. Den 8. klaeghde hy wederom over de pijn van 't rechter oogh. Ick leyde op de sponsachtige gewassen het *unguentum Aegyptiacum* van *Hildanus*, met poeyer van gebranden Aluyn vermengt, welck medicament de selve twee gewassen wel niet heeft verteert, maer soo treffelick afgevaeght, dat ick de stompe *specille* of tintel-yser in de VI. Figuur van de VIII. Plaet, tusschen beyde gewassen soude hebben konnen steecken. Ende alsoo de barst breedt ende lang genoegh was, ende de Barbier soo veel mislagen begaen hadde, soo heb ick het trepaneren niet willen by de hand nemen, op dat een soo voortreffelicke operatie, die soovelten tot behoudenis heeft gediend, niet in een quaet gerucht mochte komen: Want uyt de verhaelde diagen de hersenen selfs bezeert waren; Daerom deden wy den negenden dagh de patient van wegen de hooftpijn de mediaen-ader op de rechter arm openen, ende in de vier onzen bloedt uytloopen. Des avondts bevont hy hem beeter. Den 14. heeft hy weynigh geslapen, om dat de kachel koudt was: Want gelijk de hooftwonden gaern een matige warmte hebben, alsoo is hun ter contrarie de koude seer tegen. Den 15. was hy wel, ende de lippen van de wonde, onlangs gemaect, waren roodt, ende sonder pijn; maer de sponsachtige gewassen hebben hun grooter vertoont. Tot het uytroogen van dese *Fungi*, of gewassen, heb ick gebruyckt het *decoctum divinum*:

Nemmt

Neemt *Malvesey*, anderhalf pondt,
Roode Rose, een kleyne halve handt vol,
Bethony,
Mater Sylv:
Pimpernel,
Cent aurea,
Arabische Staechas, van elcks een halve handt vol,
Lange Hool-wortel,
Florentijnschen Ireas,
Schorfen,
Wieroock, van elcks een half loot; koockt dit te sa-
 men tot dat de twee deelen van het nat verteert
 zijn, maer laet de Roosen maer eens opwellen:
 daer na giet het nat door, en doet 'er dan by
Honigh van Roosen wel gesuyvert, twee onsen;
 mengt dit te samen.

Doch heb niet uytgerecht met dit medicament, dat
 nochtans in andere diergelijcke gewassen groote hulp ge-
 daen heeft, daerom sneed ick met het scheer-mes een
 deel van het grootste gewas af. Den 16. stondt het wel
 met de patient, maer hy klaeghde over de al te geringe
 ende flappe kost. Den 17. klaeghde hy over de ongevoe-
 tickheydt van sijn geheele rechter zijde, ende beyde de
 gewassen verschenen grooter dan in de verleden dagen.
 Den 18. heeft hem de patient met de geordineerde spij-
 gen niet willen te vreden houden, weshalven sijn Susters
 hem een *panatellam* gemaect heeft, van Appelen ende
 andere dingen toegerecht, die hy, na dat hy de selve ge-
 noet had, terstondt wederom overgegeven, ende hem
 seer qualick daer na bevonden heeft. Den 19. is een
 groote menighte etter door de ruymte tusschen beyde
 gewassen uytgevloeyt, ende de panne eenighsins geel,
 ende de lippen van de wonde nedergedrukt geworden.
 Den 30. wierdt sijn rechter zijde lam, ende hy sloop de
 geheele nacht, nergens over klagende. Den 21. ver-
 schenen beyde gewassen wit, ende de panne blaeuw.

Den

Den 22. heeft hem de spraek begeven : De hersenen wierden van een *carus* overvallen , ende de rechter arm met convulsien gequelt . Den 23. 's morgens ten negen uren heeft het de patient afgeleydt . Den 24. Februarij heb ick de wonde beschouwt , in de welke de voorseyde gewassen in dier voegen waren gesloncken , dat ick de kleyne vinger lichtelick in de barst koste steecken . Na dat de panne met de zaegh geopent was , soo was de binnen-kant of zijde van het bezeerde been soo seer bedorven , dat het geheele been van het achter-hoofd tot aen de *suturum lamdoidem* , dunner was dan het *os pretofum* . (Hier moet aengemerckt worden , dat om recht te weten , dat 'er een fractuur in 't *cranium* is , het noodigh zy dat de patient noten , of de harde pitten van eenige vruchten kraeck , als 'er geen nederdrucking van 't beekeneel by is , die de decksels van de hersenen soude kunnen steecken , ende een sware pijn aenbrengen ; want desen kraeckte hase-noten , ocker-noten , ende harde steenen van de kerffen , ende persicken , heeft sijn Oorloghs-dienst bedient , ende noyt over de minste hoof-pijn geklaeght .) Terstondt stack ick de *specille* of tintel-yser tusschen de gewassen , ende bemerkte een groote *abscessus* , die in de lincker zijde van de hersenen schuyelde , ende sijn eygen huyl hadde . Na dat ick de decksels van de hersenen op een zijde gedaen hadde , soo toonde ick de hersenen selfs met de *abscessus* in sijn vel , ende lichte de *processum* tusschen de *pia mater* , die men *falx* noemt , om dat de ruynte tusschen de rechter ende slincker deel van de hersenen met sijn *vasis* ende *spiris* of omdraeyingen soude kunnen besichtigt worden . De hersenen dwars doorgesneden , ende een groot deel van de selve , sonder quetsing van de lincker *ventriculus* , wech genomen zijnde , soo quam de *abscessus* voor den dagh , uyt de welke een groote quantiteyt van stinckende etter is uytgevloeyt . Na dat de selve met katoen afgeveecht was , soo vertoonde sich eenige dicke *membrana* in de circumferentie , in de welke de etterachtige materie begrepen was , want in de naeste partyen geen teycken van in-

inflammatie of corruptie tegenwoordigh was, die geconfideert hebbende, soo toonde ick de lincker *ventriculum*, eenighsins neder-gedruckt, ende de rechter *ventriculum* geensins neder-gedruckt, maer met klaer water vervult. In de lincker *ventriculus* verscheen de *plexus choroides*, bleeck, ende in de rechter *ventriculus* seer roodt.

Hier uyt hebben wy de oorsaeck van de *paralyfis* van de rechter zijde, van de draeying, pijn van 't rechter oogh; ende van de convulsie, des daeghs van te voren in de rechter arm; daerom, soo wanneer de panne geborsten ende bezeert is, ende een sponsachtigh gewas daer onder groeyt, die boven de panne ende het vleysch uytsteekt, soo is het een seer seecker teycken, dat by aldien niet de substantie, ten minsten nochtans de *membranen* van de hersenen gekneult of gescheurt zijn.

De XX. Aenmercking.

Een ooggen-wonde met de punt van een spille, daer in zijnde blyven steecken.

In 't jaer 1644. den 21. Meert, heeft *Rosina Pfeifferin* een dochtertjen van een Soldaet, dat vier jaren out was, in de punt van een spille gevallen, die niet alleen de ooggen-scheel van het slinker oogh quetste, maer oock afgebroocken, ende in derondigheyt van het oogh bleef sitten, ende soo diep daer in geraeckt is, dat se gantscheelick niet meer gesien konde worden. Een Baert-scheerder heeft dese wonde, als een slechte wonde verbonden, ende toegenesen: Maer het oogh is daeghlicks grooter gegroeyt, ende de *membrana* binnen aen de ooggen-scheelick de oogh-schellen met de vingers eenighsins afgetrocken, ende de *membranam* met de breede *specille* of tintelyster van het oogh afgescheyden, besiet de II. Figuur van de **XX XIII.** Plaet; daer op heb ick het *cataplasma*, dat

dat gemaect was uyt een soete appel, het wit van een ey,
ende 't volgende water:

Necmt *Weeghbree-water*,
Roos-water, van elcks een onçe,
Oogen-niet, een drachma,
Chrysolijt-steen toegemaect, een scrupel,
Rauwen Aluyn, een half scrupel; mengt dit te samen.

Laeuw op 't ooghe geleydt, ende met het ooghe-bandt van
Galenus verbonden. Den 12. heeft sy ingenomen *diancy-*
don laxativ. derdehalf drachma, ende vijf stoel-gangen ge-
hadt. Op de *nucham* heb ick belast een *vesicatorium* te ter-
ten. Door het gebruyck van dese remedien heeft de pijn,
ende het geswel van de inflammatie opgehouden. Den 21.
ende 24. heeft het meysjen wel geweest. Den 25. heeft sy
over groote pijn in het ooghe geklaeght. Dies wegen heb
ick selfs het ooghe ontbonden, de ooghe-schellen met de
vingers van het ooghe afgetrocken, ende de punt van de spil-
le met het treck-tangetjen uytgehaelt, soo dat al de pijn
terstondt heeft opgehouden. Zijnde dit de medicamenten
met de welke ick het dochtertjen van de Soldaet seet
spoedighlick tot vorige gesontheydt hebbe gebraght.

De XXI. Aenmercking.

*Een convulsie van het ooghe door de schudding van de
berffenen.*

Den 5. September in 't jaer 1639. ten een uur nae de
middagh, is *Georgius Mercklin*, een Soldaet van *16 lb.*
van een van sijn mackers, door het smijten van een Radijs,
een pont wegende, in het rechter ooghe in dier voegen ge-
quetst geworden, dat hy terstont ter aerden neder vallendes
voor doot lagh. Desen patient alsoo bestorven in het midde-
huys gebraght zijnde, gebruyckte ick volgende medice-
men. Eerstelick heb ick de ooghe-schellen van een getroc-
ken,

ken, ende het bezeerde oogh besien, het welcke ick, als oock het gefonde, om hoogh getrocken heb bevonden. My quam in den sin de 58. *Aphorismus* van Hippocrates. seet. 7. Die gene, de welcke door eenige occasie de heiffen seer heftigh zijn geschuddet, moeten noodtsaekelick terstondt verstommen, dat desen patient oock is wedervaren, mits welcken ick, om een revulsie te maecten, 't volgende clysteer heb geordineert:

Neemt Honigh van Rosen, twee onzen,
 van Roosmarijn, een onze,
 Suycker van Rosen, een half onze,
 Diacatholicon, ses drachmen,
 Pijnstillend-water, negen onzen; mengt dit te samen.

Na de wercking van de clysteer heb ick hem de mes-tiaen-ader op beyde armen doen openen, ende ontrent acht onzen bloedts laten uytloopen: Daer-en-tusschen heeft hy seer dickwils een *aquam confortativum* gebruyckt, dat met de *spiritus Anhaltinus Cephalicus* vermengt was. Den 6. September, te weten, den tweeden dagh na de quetsing, soo zijn by de *Apoplexia* noch gekomen convulsien van het geheele lichaem, die de geheele nacht hebben geduurt. De pols van de patient was gelijk, daerom is hy wederom geclysteert, ende gedurigh met de *spiritus cephalicus* onderhouden geworden.

Na de lossing van het clysteer, bevondt hy hem beter, ende de oogen hebben geen convulsien meer gehad; maer waren wederom gekeert in haer natuurlicke postuur, ja dat noch meer is, soo heeft hy my, ende die om hem stonden, wederom gesien ende gehoort; doch de spraecken konde hy noch niet gebruycken, buyten twijffel, van wepende de r'samendruking of obstructie van de te rugh loopende zenuwen. Den derden dagh heeft hy de geheele nacht geslapen, ende nergens over geklaeght, dan over de r'samendrukingen, de benaenwtheyt van de strot. Daerom nam hy in de volgende purgeer-dranck:

Neemt *Purgerende Syroop van Rosen*,
Manna, elcks anderhalf loot.
Extract van Rabarber, een vierendeel loots,
Diacarthamum, een half drachma,
Pimpinel-water,
Eer-en-prijs-water, van elcks soo veel genoegh is
 tot een dunne Syroop.

Na des selfs wercking heeft hy soo nu soo dan dese slicking
 gebruyckt :

Neemt *Syroop van Violen*,
Oxymel en Simplex, elcks een onse,
Blom van Benzoyn, een half scrupel,
Eer-en-prijs-water, een half loot ;
 mengt dit te samen.

Den 4. was hy beter dan des daeghs van te voren, ende
 toonde met de vingeren, dat hy een ey wilde eten. Den 5.
 was hy wederom wel, ende begeerde met wijsen een *me-
 licratum*; maer om dat hy de spraeck noch niet weder-
 om hadde verkregen, soo heeft hy 's morgens t'acht uren
 desen dranck gedroncken :

Neemt *Purgerende Syroop van Rosen*, twee onsen,
Elect: Diacathol: anderhalf loot,
De succo Rosarum of Roos-suycker, drie drachma,
Koocksel van hert-sterckende bloemen, soo veel ge-
 noegh is tot een drancxken.

Vier uren na het gebruyck van dese *potio medica*, heeft de
 patient perfect gesproocken. Den 7. dagh leer wel te
 pas, ende t'eenemaal wederom te recht geholpen zijnde,
 is hy wederom uytgegaen.

De XXII. Aenmercking.

Een quet suur ende breuck van de neuse.

D En 22. Aprilis 1644. is de Wel-edele ende gestren-
 ge *Wolfgangus à Bartenheim*, een Duytsch Heer van
 Wlm,

Vlm, na zijn Landt-goedt rijdende, van het peert geval-
 len, dat hem met de hoef-yser de neus gebroocken, ende
 soo seer gescheurt heeft, dat de kanten van de wonde,
 door het sterck bloeden, ende de koude van de neus,
 nauwelicks hebben konnen aen een gevoeght worden.
 De selve nacht heeft de Chirurgijn *Iohann. Jacob Riedlin*
 met *stegnotische* medicamenten het vloeyen van het bloedt
 gestemp. Den 23. wierdt ick geroepen, ende heb de
 neus seer neder-gedruckt, ende gescheurt bevonden. De
 saecken in die staet bevindende, soo heb ick de dwarsse
 scheidung, ende de neder-gedruckte beenders van de neus,
 dan met de breede, dan met de stompe *specille* of tintel-
 yser opgerecht, ende op de neus een looden pijp met
 het *ceratum diapalmae*, ende het *linimentum simplex* over-
 trocken, geleydt, op dat de scheidung, ende de beende-
 ren van de neusgaten op haer plaets moghten behouden
 worden. De lippen van de wonde heb ick sonder hech-
 ten aen malkanderen getrocken, ende aen een gevoght
 zijnde, met lange linnen doeckjens in 't volgende medi-
 cament nat gemaect,

Neemt *Wit van een Ey wel geklopt*,
Tutia of *Oogen-niet toe-gemaect*, anderhalf
drachmen,
Chrysolijt-steen toe-gemaect, een scrupel,
Weeghbree-water, een half onse. *M.*

ende kruys-wijs gebonden, by een gehouden, ende al-
 soo het bezeerde lidt mette neus-swachtel van *Galenus*
 verbonden; van wegen de heftige hooft-pijn, heb ick
 over het voor-hooft, ende de *tempora* ofte slapen van
 het hooft, dit *oxyrrhodinum* met hennippe werck over-
 geslagen:

Neemt *Wit van twee Eyeren*,
Rosen-azijn, een half onse,
Rosen-water, vier onsen,
Oly van Rosen, twee onsen. *M.*

Den hals heb ick met astringerende olien besmeert, ende een compres, in straffe roode wijn uytgedrukt, daer op geleydt, om daer mede het toevloeyen van de humeuren na 't hooft te verhinderen. Tegen het beswijmen heb ick hem geordineert dit *aquam cordialem*:

Neemt *Kriicken-water*,
Pimpinel-water,
Water van Hoef-bladeren,
Roos-water, van elcks een onçe,
Toegemaecte Peerlen, anderhalf scrupel,
Magisterium van roodt Corael, een scrupel,
Chrysolijt-steen toegemaect, een half scrupel,
Peerel-suycker, een half onçe. M.

Van het welcke de patient dickwils heeft gedroncken: te negen uren voor de middagh, heeft hy een verkoelende: de buyck laxerende, ende consequentelick de humeuren van het hooft te rugh treckende, *Clysteer* gebruyckt;

Neemt *Kaesjes-bladeren of Malva*,
Pimpernel,
Violen-bladeren,
Bornagie,
Water-rosen,
Camonille-bloemen, elcks een halve handt vol,
Lijn-zaet,
Meloen-zaet,
Venckel-zaet,
Citroen-zaet, van elcks een drachma; koockt dit te samen in *Fonteyn-water*, tot op acht onsen: doet daer by
Purgerende Honigh van Rosen, vier onsen,
Oly van Violen, twee onsen,
 van *Camillen*, een onçe; maeckt 'er een *Clysteer* van.

Door de wercking van dit *Clysteer* is hy een seer dicke ende verbrande materie quijt geraect. Te thien uren heeft hem

hem de Chirurgijn de mediaen-ader op de rechter arm geopent, ende vijf ongen bloedts laten uytloopen, dat galdrontigh ende half verrot was. Des avonds heeft hy een dronck gedaen van het suur water uyt de *Uberkingische* suur-bron, dat onder Granaten-wijn vermengt was, om daer mede sijn onverdraeghlicken dorst te stillen. Ick heb hem lichte kost geordineert, te weten, tot sijn spijsse, de *cremor hordei*, of een Gerste-papjen, al te mets een *panacellam*, al te mets oock vleesch-nat, met een doyer van een ey: ende tot sijn dranck het *decoctum C. C. usli* met Granaten-wijn verbetert.

Den 24. Aprilis was het, aengaende de krachten ende hoofst-pijn, beter met de patient, dan den voorgaenden dagh. Ick heb de wonde met plaester-doecxkens gehandelt, ende de patient, van wegen het al te veel waecten, ende de brandt, volgende voet-badt ende *emulsie* geordonneert:

Neemt *Betony*,

Lattouw,

Violen-blaren,

Water-rosen,

Rose-blaren,

Koren-rosen, van elcks een handt vol; maectt'er een voetstoving van.

Neemt *Meloen-zaet*, anderhalf onse,

Wit Bol-zaet, een half drachma,

Water van Water-rosen,

van *Hoef-bladeren*,

van *Kriecken*,

van *Suring*, van elcks vier ongen; maectt'er een *Emulsio* van: daer by doende

Magisterium van roodt *Corael*, anderhalf scrupel,

Toegemaecte Peerlen, twee scrupels,

Syroop van *Violen*, twee ongen, mengt dit om in drie reysen in te nemen.

Van de welke hy elcke reys een *dosis* na de avond-maeltijd, ende na het voet-badt, ingenomen heeft. Den 25. dito de patient gevraeght zijnde, gaf ter antwoort, dat hy des nachts een weynigh geslapen hadde: maer klaeghde over een seer groote hette ende roodigheydt van 't rechter oogh, de welke, na dat hy met het voorgaende clysteer geclysteert was, het volgende *cataplasma* terstondt heeft geholpen:

Neemt Soete Appelen in Melck gezoden en hardt uytgedruckt, twee in het getal,
 Het wit van een Ey wel geslagen,
 Toegemaecte Tutia, anderhalf drachmen,
 Een weynigh Roos-water. M.

Dit *cataplasma* is in de inflammatien ende epiphoren der ooggen seer tresslick.

Van den 26. tot den 30. April heb ick looden pijpiens met het *unguentum de tutia Magist.* overtrocken, ende met het *pulvis* het uytwassen van het vleysch verhinderende

Neemt Poeyer van gebrande Aluyn, een half scrupel,
 Tutia, twee scrupels. M.

bestroyt, in de neusgaten gesteecken, ende van buyten het *ceratum divinum* daer op geleydt, met welke remedien ick de wonde buyten ende binnen de neus heb toegenesen. Na de genesing van de wonde, heeft de patient selfs de pijpiens met het *unguentum* van de *tutia* alleen besmeert, in de neus gesteecken, ende met de *Galénische* bandt vast gebonden, tot dat oock de beenderen, van te voren gebroocken, ende neder-gedruckt, met een *callus* zijn vereenight geworden. Met dese selfde uytterlicke remedien heb ick oock genesen *Christophorus Schleicher*, ende *Melchior Frick*, die behalven de quetsuur in de neus, ende in het hoofd, oock een wonde hadde in de borst, met quetsinge van het *diaphragma*, ende de mage, van de welke beneden een sonderlinge aenmercking volgen sal.

De XXIII. Aenmercking.

Een geswel met een blaesjen in de bovenste kaeck uytgesneden.

IN't jaer 1631. heeft *Rosina Stenglerin* van *Gieglingen*, melancolijck van temperament, my verhaelt, hoe dat haer vier jaren van te voren een stuckjen vleysch in de linker zijde van de mondt, ontrent de back-tanden van het bovenste kaecke-been uytgewassen was, soo groot als een Note-muscaet, de welcke de *Baerdt-scheerder* van die selve plaets in de sevende maent, sonder eenige voorbereyding des lichaems, of gebruyck van *topica medicamenta*, heeft uytgetrocken, weynigh maenden daer na wederom uytgroeyende, was het hardt, roodt, met aderen beset, ende seer pijnlick, tot in het vierde jaer, in de welcke het grooter was dan een gansen-ey, soo dat het niet alleen aen het voorseyde kaecke-been, ende de back-tanden, maer oock aen de oogen-tandt, ende mid-den aen het verhemelte des mondts aengegroeyt, het sicken ende de spraeck verhinderde. Daerom sy met veel bidden by my aenhielt, dat ick het soude uyt-snijden. Dit geswel was ontrent de tanden eenighsins ge-exulcereert, niet van wegen sijn quaetaerdigheyt, maer van de stercke azijn, met de welcke sy de mondt dick-wils van wegen de stanck hadde gespoelt. Maer doen ick sagh, dat dit geswel niet dan door de *Chirurgische* manuale operatie koste wech genomen worden, soo heb- ick den 4. Octobris om het lichaem te bereyden, dit vol-gende geordineert:

Neemt *Hydromel: Tartaris: twee ongen,*
Bornagie-water, vier ongen,
Cordial: Saxon: een half loot;
 mengt dit om tseffens te gebruycken.

Neemt *Rieckend water Fuchsy,*
Roos-water, elcks een onçe,
Roosen-azijn, anderhalf loot, M.

Dit alles geprepareert zijnde, de mondt van de patient geopent, ende de bystaende haer hoofd vast houdende, soo heb ick het geswel voor, achter, ende oock achter de backtanden, met het mesjen los gemaect, ende met de midde van de tang in de V. Figuur van de XI. Plaet afgenepen, ende uytgetrocken.

Na het uythalen van het geswel, soo heeft de patient, om het bloedt te stempen, de mondt dickwils gespoelt met dese *mixtuur*:

Neemt *Weeghbree-water,*
Prunella-water,
Roos-water, van elcks drie oncen,
*Rosen-azijn, een onçe; maect daer een mondt-
 spoeling van.*

Maer alsoo door het dickwils spoelen van de mondt, het bloedt niet te min niet ophieldt, soo heb ick de adertjens ende arterien met de gloeyende yfers in de XIX. Plaet aengeraect, ende een gebrande spons, met de *pulvis* van *Galenus* bestroyt, als mede een compres met welgestagen wit van een ey, ende roode wijn uytgedrukt, daer op geleydt. Het kaecke-been heb ick van buyten met een uytgedrukte vier-dubbelde linnen doeck ende bandt, met twee eynden verbonden. Des avondts was de patient wel te pas, ende het bloedt gestilt zijnde, soo is een groote menighte van een *serosische* vochtigheyt uyt de mondt gevloeyt. Den 24. heeft de patient over een groote hooftpijn geklaeght, doch zijn even wel de medicamenten, uyt vrees van een nieuwe bloedt-vloeying, in de mondt gelaten geworden. Den 25. heb ick de gebrande spons ende het compres uyt de mondt genomen, ende 't volgende gorgel-water geordineert:

Neemt

Neemt *Weeghblaen-water*,
Prunella-water,
Eer-en-prijs-water,
Rosen-water,
Vijfbladt-water, van elcks vier oncen,
Purgerende Honigh van Rosen, twee oncen,
Extract of Tinctura van Rosen, anderhalf once. M.

De mondt uytgespoelt zijnde, soo heb ick pluck met het
unguentum ex pulveribus Galeni adstringentibus, ende wel-
 seglagen wit van een ey besmeert, op de ulceratie geleydt,
 ende met de bandt, ende drie dubbelt linnen doeck, de
 kaeck van buyten verbonden.

Des avonds heb ick de patient, die hardtlijvigh was,
 een Clysteer doen setten:

Neemt *Pijnstillende koocksel*, of *Decoctum Carminans*,
 acht oncen,
Purgerende Honigh van Rosen, derdehalf once,
Diacatholicum, een once,
Oly van Camillen, anderhalf once,
Oly van soete Amandelen, een once; maeckt 'er een
 Clysteer van.

Den 26. seyde sy, dat se de geheele nacht door seer gerust
 hadde geslapen: aengaende de keel, was sy oock wel. Den
 27. de medicamenten uytgetrocken zijnde, die ick twee
 dagen te voren daer op hadde geleydt; doen verscheen
 ontrent het verhemelte ende de back-tanden, een slijmach-
 tigh stuckjen, dat ick met de *specille* of tintel-yser, het
 welcke met wolle en met *spiritus vitrioli* genat, bewonden
 was, hebbe aengeraeckt, ende haer belast de mondt ende
 keel met het gorgel-water uyt te spoelen. Den 28. na dat
 de medicamenten wederom uytgehaelt waren, soo hebben
 hun alle dingen ontrent de back-tanden ende het verhemelt
 seer wel bevonden. Den 29. de *eschara*, die het vyer ge-
 maeckt hadde, wech genomen zijnde, heeft sy de mondt
 dickwils des daeghs gespoelt met dit medicament:

Neemt

Neemt *Honigh van Rosen*.

Tunctura van Rosen, van elcks anderhalf onse. M.

Den 30. heeft sy van wegen de hoofst-pijn, wederom hoofst-pillen gebruyckt, ende is de pijn t'eenmael overgegaen. Den 31. heb ick de ulceratie toegenesen, ende sy heeft sonder eenige stamering beginnen te spreekken. Den 1. December, heeft de patient wel geweest, doch tot meerder uytdrooging van de mont, het *decoctum sarjaparrille* gedroncken. Den 2. heb ick bykans alle partyen van de mont gecicatriseert bevonden, ende tot voorkominge van de *recidiva* of instortinge van dit accident, haer geraden, dat se het *vinum medicatum* wederom soude gebruycken. Den 3. is de ulceratie t'eenmael geconsolideert geweest, ende de patient seer verblijdt zijnde, heeft sich wederom op straet begeven,

De XXIV. Aenmercking.

Een vleysch-gewas in het verhemelt des monts.

IN het voorste deel van het verhemelt, achter de sny-tanden is een gat, seer waerdigh om aengemerckt te worden, door het welcke uyt het verhemelte in de ruymte van de neus-gaten, een adertjen ende kleyne arterie, met een *tunica* de selve omcingelende, door gaet. Uyt dit gat is voor drie maenden een Edel Juffrouw, ende Huysvrouw van mijn Heer *Albert Schleicher*, een vleysch-gewas uytgegroeit, gelijkende een *Campernoelie* of *Padde-sloel*, uyt de welcke een groote menigte bloet vloeyde, soo wanneer het maer met de tong sachtkens aenraeckt wierdt. Eyndelick als dit gewas, soo groot als een ockernoot geworden was, ende de spraeck verhinderde, soo heeft sy de raedt van haer Baert-scheerder gebruyckt, die eenige middelen, om haer te helpen, in 't werck stelde, maer te vergeefs. Ick den 10. Meert 1641. onthonden

den zijnde, heb de ontfelde plaets befien, ende met de
 Speille of tintel-yfer het gewas aen de gront geraeckt, waer
 uyt het bloet terftondt overvloedighlick is uytgelopen.
 Dit geconfidereert zijnde, was 't blijkelick, dat dit quade
 accident uyt het voorfeyde gat uytgesproten was. Daer-
 om heeft fy eenige reysen, beneffens een behoorlicke or-
 der van eten ende drincken, de pillen van *Aquapendente*
 gebruyckt, die het hoofd seer wel gepurgeert hebben.
 Het gewas heb ick met het medicament, bestaende uyt de
 gerectificeerde *spiritus vitrioli*, *succo portulacæ*, & *unctura*
rosarum, gebet ende vermindert, ende eyndelick de rest
 met instrument uytgehaelt, met het welck ick de *polypus*
 plachte uyt te trecken. Alsoo is sy in den tijdt van
 thien dagen, met de hooghste verwondering, weder-
 om tot haer voorgaende gesontheydt gebraght gewor-
 den. Twee jaren voor dat sy van dit accident overvallen
 wierdt, soo klaeghde sy over een groote pijn ende beswaer-
 lichheydt van het gehoor, maer na de uytstorting van
 het bloedt hoort sy wel. Daerom houde ick het daer
 voor dat 'er een translatie van de sieckte door *μετάστασις*
 is geschiet.

De XXV. Aenmercking.

*Een eeltachtige holligheydt ende bederving des beens in het ver-
 hemelt des monts.*

DE Wel-Edele ende Eerwaerdige *Decanus*, N. van
 Cronburg, heeft door *Ioh. Wolfgangus Beer*, Doctor in
 de Medicijne tot *Augspurgh*, in 't jaer 1626. over een
 tant-pijn, haer seeckeren tijdt houdende, ende over een seer
 moeyelicke holligheydt in het verhemelt van sijn mondt
 geklaeght, ende heeft my om hulp ende raedt aengesocht.
 Nademael dan dit quade accident sijn oorspronck door 't
 onthouden van de gewoonlicke *Hemorrhoiden* heeft geno-
 men, soo heb ick geraden, dat de patient, na het bloedt
 laten

laten uyt de *vena basilica* van de lincker arm, het lichaem met een *vinum medicatum*, van de overvloedige ende vuyle humeuren, soude uytſuyveren, daer na de *hemorrhoides* of ſpenen, door de bloedt-egels, of bloedt-ſuygers openen, ende een fontanelle op de lincker dye ſetten laten; op dat de vochtigheden uyt het geheele lichaem in het hoofd opklimmende, ende de holligheyt met de tant-pijn voedende, quansuys wederom na beneden toe getrocken; ende door de fontanelle uytgevoert soude worden. Om den aenval van de pijn voort te komen, heb ick voor-geſlagen, dat men de manuale operatie, in de *antibelicę* gebruyckelick, by de hant soude nemen, de welcke de voorſeyde Medicijn met mijn gloeyende *scolopomacherion* ſeer wel in't werck heeft geſtelt. Dit alles beſchickt zijnde, ſoo hebben wy de verrotte tandt laten uythalen, op dat de inſpatingen uyt het *decoctum divinum* ſeer treffelick in het geneſen van de verrotheyt der gebeenten door de holligheyt van de uytgetrocken tandt, in de fiſtelachtige holligheyt van het verhemelt komen mocht. Maer om dat de holligheyt van de tant, ende de eeltachtige holligheyt van het verhemelt niet in een quamen, nochre de patient ſonder geweld des vyers koſte geneſen worden, ſoo heb ick gevraeght, of hy de kracht van 't vyer, dat noch overigh was, met goede hope van de behoudeniſſe wilde beproeven? De ſiecke ſulcks toeſtaende, ſoo heb ick het instrument in de I V. Figuur van de I. Plaet aen Doſtor Beer na *Augſpurgh* geſonden, met het welcke, wel gegloeyt zijnde, hy de harde holligheyt, de verrotting van het verhemelt bedeckende; ſonder een druppel bloets te ſtorten, tot aen de holligheyt van de tandt heeft door-geſneden, ende met het ſelve rondtom gedraeyt zijnde, een merckteycken in het been ingedrukt. Naer dat de *eſchara* wech genomen was, ſoo is een groote verrotting van het verhemelt te voorchijn gekomen, de welcke drie of vier mael met de gloeyende yers in de VII. ende VIII. Figuur van de XIX. Plaet geraeckt zijnde, de natuur met

ingenomen uyt droogende medicamenten geholpen zijnde , heeft afgescheyden , ende de ulceratie genesen zijnde , heeft de patient sijn voorgaende gesondtheydt wederom verkregen , hebbende een fontanelle op de dye veel jaren met seer groote baet behouden .

De XXVI. Aenmercking .

Een ander geswel met een blaesjen of velleken in de bovenste wange afgescheyden .

Uyt de Confilien der Medicijns , ende de besichtiging selfs , blijkt ; dat het accident , over het welcke de Edele ende seer eerbare Joffrouw , *Maria Cordula Trappin* , klaeght , een *Hemicrania* ende *steatoma* of *meliceris* , onder de huyl van de boven-wang is . De oorsaeck van dese accidenten is een pituiteuse , dunne ; ende met gal vermengde materie . Gelijk de galle haer oorspronck heeft van de hitte der lever , ende *obstractie* of verstoptheydt van de milt ; alsoo ontstaet de andere (te weten de *pituita*) ten deele uyt het hooft , ten deele uyt de maegh ende de baer-moeder . Om dese accidenten te genesen , soo is het noodt-saeckelick , dat de *pituiteuse* ende galachtige humeuren uytgevoert , de lever verkoelt , de milt van de verstoppen bevrijdt , het hooft uytgedrooght , ende de maegh , ende baer-moeder gesterckt werden , op dat soodanige humeuren in het lichaem niet gebaert , ende vergadert worden , ende daer na in het hooft vallen . Dese indicatien ende aenwijssingen , op dat ick het *prognosticum* of voorlegging aenraeck , geloove ick , dat wy niet sullen konnen voldoen , ten aensien van een soodanige indispositie van het hooft , ende de onderleggende partyen , die swaer is om te genesen . Niet te min nochtans (op dat niet binnen weynigh maenden het quaet erger werde , dat voorwaer sal geschieden , t zy dat met ten eersten bequame remedien gebruyckt worden) soo sal ick voorstellen , wat by

foodanigen toeval te doen staet. Soo moet dan, na mijn oordeel, de *vena cephalica* of hoofd-ader op de rechter arm geopent, ende ses of seven oncen bloedts uytgelaten worden; dit gedaen zijnde, soo sal de patient haer, om een revulsie ende derivatie te maecten, een *setaceum* tusschen het eerste ende tweede wervel-been van de neck laten inbranden, ofte in plaetse van dit, magh sy alle drie maenden een *vesicatorium* in de *nucha* laten setten, ende vier vingeren boven de lincker knye, by de letter I. in de XLIII. Plaet, ende op een bequame plaets van de rechter arm by de letter H. in de XLIII. Plaet een fontanelle setten laten. Tot de harde swellinge soude ick geen *topicum* gebruycken voor het gebruyck van het suur water, ende van de *sarsaparilla*. Het lichaem moet met lieflicke ende sachte medicamenten geprepareert ende gepurgeert worden. Soo magh sy dan dese purgerende Syroop gebruycken:

Neemt Syroop van *Manna Laxatijf*, een once,
 Extract van *Rabarber*, een drachma,
Diacarthamum, derdehalf scrupel,
Magisterium van *Wijn-steen*, een scrupel,
Kriecken-water, soo veel genoegh is,
Oly van *Foely*, twee droppelen, maect 'er een dun
 Syroopjen van.

Laet se daer na het *hydromel Tartarifatum* innemen, ende voorts wederom gepurgeert worden met de infusie van de *Agaricus Rhabarb. foliorum sennæ*, *syrup. ros. solut.* ende *manna*. Wanneer dit gedaen is, soo moet de hette van de lever getempert, ende de verstopte milt door het gebruyck van het suur water geopent worden. Daer na moet het geheele lichaem, principalick het hoofd, van wegen de *Hemicrania*, met volgende pillen gepurgeert worden:

Neemt *Pill: Aureæ*,
Cochie, van elcks een half drachma,
Magisterium van *Ialappa*, seven greynen; maect
 met Syroop van *Betony* daer een-en-twintigh ver-
 gulde pillkens van.

Vorders moet het hooft met fachte *errhinis* ende *maslicaroris* gepurgeert worden, op dat de humeuren niet op de nogen ende borst getrocken worden. Oock moet het hooft met de *spiritus cephalicus* gesterckt worden, daer van elckereys vijftien druppels, in eenige lepels van swarte kriegken-water, des morgens ende des avonts ingevende. In de herfst-tijt, na 't purgeren van 't geheele lichaem, temperen van de lever, openen van de verstopte milt, ende stercken van het hooft, is niet voortreffickers om het harde geswel van het bovenste kaeckebeen te dissolveren, als het *decoctum sarsaparilla*, dat dese prerogatijs heeft, dat het alle harde geswellen digereert, ende dissolveert, doch moet alsoo gebruyckt worden, dat het bloedt niet verhet:

Neemt *Sarsaparilla*, twee oncen.

Pock-hout, een half onse.

Fonteyn-water, acht ponden; stelt dit te samen vier-en-twintigh uren in de weeck, daer na koockt het op de helft, en doet het dan door voor een sweet-drancksken, waer van hy moet nemen vijf oncen, vijf uren voor het middagh-mael, en vier uren voor het avont-mael vier oncen, en dat alle dagen, en een uur het selve in gehad hebbende, laet sich den patient te bedde leggen om te sweeten, en dat voor een uur tijds.

Tot de ordinarijs dranck moet men een tweede *decoctum* maecken, kokende de selfde materie van het eerste *decoctum* in thien pont waters, tot dat het derde deel van het water alleen over blijft, by het welke men derdehalf onse *Rozijnen* moet doen, als het ten naesten by genoegh gekoockt is, ende haer met het gebruyck van dese *decocta* dertigh dagen laten continueren, elcke tweede dagh het tweede *decoctum* vernieuwende. Onder het gebruyck van de sweet-drancken moet men letten, dat de patient niet hardtlivigh werde: daerom moet hy om den anderen dagh een clysteer, ofte liever een laxerende *potionem medicam* gebruycken. Laetse oock alle weeck eens de voorschreven pillen, of een ander medicament van gelijcke krachten innemen, ende

haer dien dagh, op de welke sy purgeert, van het eerste *decoctum* onthouden. Voor de swackheyt der mage, laet haer innemen een halve lepel vol van de volgende *spiritus mastichinus*.

Neemt *Mastix*, drie oncen,
Galanga, een once,
Caneel, een half loot; set dit te weeck in Brandewijn.

Buyten op de mage moet men het *ceratum* uyt de *Carama* ende *Tacamahaca*, of diergelijcke, op leggen. Indien de swelling na dese medicamenten niet luyftert, soo moet men tot de incisie sijn toevlucht nemen. Zijnde dit de weynige medicamenten, die de edele patient seer veyligh kan gebruycken; die ick nochtans het oordeel van den tegenwoordigen Medicijn recommandeer, tot *Vlm* in *Swaaben*, den 20. Augusti 1642.

De genesing van het voorsseyde geswel.

H Et geswel, van het welke ick in dit voorgaende *Consilium* mentie heb gemaect, was wit, onbeweeghlick, hardt, in het bovenste rechter kaecke-been, ende grooter dan een hennen-ey. In de voorleden Herfft (na dat het lichaem geprepareert ende het bloedt gelaten was) soo heeft de patient gebruyckt het *decoctum sarsaparillæ*, door het welke het geswel bykans verdreven is, gelijk het uyt haren brief, aen my geschreven, blijkt.

Extract uyt een Brief, geschreven uyt Heylbrun.
 den 7. Meert 1643.

H Et geswel in de rechter wange, is na het gebruyck van het *decoctum sarsaparillæ* soo gemindert, dat het bykans verdween. Alsoo heeft Godt de Heer de genesing geregeert: Ick meende dat het geswel volkomendlick genesen

genesen was : wat geschiedt ? Ick ongeluckige , ga na de Vastel-avondt in het ordinaris badt , met raedt ende consent van mijn Medicus : naeuwelicks wederom uytgekomen zijnde , soo heb ick een alteratie ende verandering van het geswel bemerckt : Dies wegen ick daeghlicks een grooter drucking , niet sonder pijn , gevoele , gelijk in de voorgaende tijdt , &c. Hier uyt blijkt het voordeel ende nuttelickheyt van het *decoctum sarsaparillæ* .

Maer eenige maenden daer na , als sy het badt gebruyckte , soo is het verwarmt , ende het geswel , van wegen de droefheydt ende continuelicke storten der tranen , wederom tot sijn voorgaende grootheyt vermeerdert . Desaeck gekomen , op dat het geswel door de manuale operatie soude genesen worden . Dit werck dan met D. Christophorus Eisenmenger , ordinaris Medicijn der Stadt Heylbrun , overleydt ; ende de prognosticatie gemaeckt zijnde , soo hebben wy haer vermaent , aengaende de gesondtheyt , goede moedt te hebben , indien het been maer ongeschendt is gebleven . Ick heb , na voorgaende purgatie ende aderlatinge de patient den 2. Mey 1643. op een bedt doen sitten , de handen aen beyde zijden gebonden zijnde ; daer na heeft yemant van de gene , die daer tegenwoordigh waren , met het haeckjen de bovenste lippe eenighsins om hoogh getrocken , dat ick bequamelick tusschen het geswel , ende de eerste *musculus* , die de lippe verheft , met de *cutellus separatorius* konde komen . Met dit mesjen ben ick boven gekomen tot aen de *sutura* van het *os jugale* , ende heb het geswel van de voorseyde *musculus* afgescheyden : maer beneden dicht by de back-tanden ende het tandt-vleysch , heb ick een knorstachtige huylt van 't geswel gevonden , dat ick van het vierde been van de boven-kaeck , te vergeefs met het mesjen heb gepooght af te trecken , soo dat ick gedwongen was het velleken door te snijden ; waer door een dicke materie , ende geel gelijk honigh is uytgevloeyt , ende het geswel gesloncken is . Na dat de materie

uytgelopen, ende de knorft met de tang uytgesneden was, soo heb ick de wonde met het wit van een ey, ende met de *pulvis* van de *Chrysolitus*, ende de aftringerende re-medicie van *Galenus* verbonden. Des volgenden daeghs, als het bloedt gestemt was, soo hebbe ick dicht by de *musculus secundus*, die de lippe afleydt, een seecker kleyn geswel aengetroffen, met een gat daer onder, door het welke ick met de stompe *specille* of tintel-yser, sonder moeyte in de beenachtige holligheydt gekomen ben. Den 12. heb ick, ter presentie van D. *Eisenmenger*, het voorseyde kleyne geswel wech gesneden, ende het gat wijder gemaect. Den 13. na het vertreck van D. *Eisenmenger*, heb ick een ander kleyn geswel, soo hart als een been, dicht by de ooghtant, ontdeckt, ende oock met de tang in de II. Figuur van de XI. Tafel uytgesneden; de ruymte van het uytgetrocken velleken, van de uytterste back-tandt tot aen de ooghtant, was in dier voegen geconsolideert, dat 'er niet een druppel etter uytquam. Het gat heb ick met klotjens open gehouden, tot dat het beentjen door hulp van het *decoctum sarsaparille* sich heeft gesepareert, het welke wech genomen zijnde, soo heb ick de wonde toegenesen.

De XXVII. Aenmercking.

Een geschoten wonde in de onder-kaeck.

IN't jaer 1634. den 27. Augusti, is een Sweedsch Ruyter in de bataille van *Nordlingen*, in de onder-kaeck, een weynigh beneden het rechter oor, met twee kogels gequetst geworden, die alle beyde de tong gequetst, ende een deel van de tegen overstaende kaeck gebroocken hebben, met bezeering van de Amandels, ende alle de backtanden, als mede met een groote storting van bloedt, beswijming ende koorts. Den 5. dagh na de quetsing, heb ick, van wegen het overtollige bloeden, beswijmen ende koorts, de volgende medicamenten gebruyckt:

R. *Syrup*

- R. *Syrup. Acetos. citri.*
Iulap. ros. cum Tinct. ana 1 ½. oncen.
Aq. Endiviæ.
Plantaginis ana 2 ½. oncen. M. p. Syrup.

Des avondts heeft hy dese hert-sterckende dranck gebruyckt :

- R. *Margaritar. præp.*
Corall. rubr. præp. ana gr. vij.
Lapid. Chrysol. præp. gr. vij.
Aq. rosarum.
Plantaginis.
Ceras. nig. ana 1. onçe.
Syrup. corall. ½. loot.
Acetositis citri 1 ½. oncen. M. F. potio.

Voorts ordineerde ick hem dit verkoelende Clysteer, om een revulsie of te rugh-trecking te maecten,

- R. *Mell. ros. sol.*
Olei violat. ana 3. oncen.
Decocti emoll. 10. oncen. mise.

dat hem in drie reysen een swarte ende met bloedt vermengde materie heeft doen lossen. Na het gebruyck van het Clysteer, ende stemping van het bloedt, heb ick de wonde los gemaect, ende niet alleen de onder-kaeck aen beyde deelen, maer oock de tong gequetst, als oock een groote ontsceeking van de strot, ende verlies van de spraek bevonden, ende daerom heb ick terstondt een astringerende gorgel-water, om de mont te spoelen, geordineert. In de gespoelde keel leyde ick soo wel van binnen als van buyten een verbrandt sponsjen, met geslagen wit van een ey genat, ende met de *pulvis stegnoricus Galeni* ende *lap. Chrysol. præp.* bestroyt. De partyen dichte by, verbondt ick met een bant in rosen-olie gedoopt. Dese middelen hebben de over-groote vloeying des bloedts doen ophouden.

Des daeghs was het wat beter met hem, niet te min heeft hy over seer groote hoofd, ende een kloppende pijn in de rechter zijde geklaeght, daerom wierdt hem de mediaenader van de selve zijde geopent, ende vier onzen bloeds uytgelaten. Een ure daer na wierdt hem een gersten sopjen, door de trechter in de III. Figuur van de XXVI. Tafel ingegoten. Den 3. dagh toonde hy oock met de vingers een groote pijn aen de *musculus temporalis*, tot stilling van de welcke van my is geordineert geworden 't volgende *cataplasma*:

Neemt Gersten-meel,

Boonen-meel, elcks anderhalf loot,

Kruym van Witte-broodt, vier onzen,

Rosen-oly, drie onzen,

Rooden Wijn en Oxymel, soo veel genoegh is;
maeckt daer een pap van.

Des avondts heeft hy door een spuyte sijn *panatenellam*, ende een weynigh gerste-water genuttight. In de midder-nacht wierdt hem gegeven een dranck van de *Syrupus acetositis citri*, & *vini Granator. ana 1½ onçe cum aq. cerasor. nigror. 2. onçe*. Den 4. dagh wees hy met de vingers, ende schreef dat hy in de keel, dat is, ontrent de huygh, of *plectrum vocis*, seer groote pijn leed. Na de bloedt-stopping heb ick de wonde los gemacckt, nyt de welcke het etter met een soodanigen stanck vloeyde, dat ick het niet konde verdragen. Na het uytspoelen van de keel met dit volgende gorgel-water,

Neemt Weeghbladen-water, twee onzen,

Prunella-water, een onçe,

Armenische Bolus, een scrupel.

Sal: Prunella, twee scrupels.

Aluyn, een scrupel,

Syroop van Mispelen, een onçe.

M.

sagh ick ontrent den huygh, ende raecte met de botte
specille of tintel-yser eenige waggelende hardigheydt, of
 stukken van een been, dat de omleggende partyen stack,
 ende de pijn ontrent de keel veroorsaecte. Dit heb ick
 met de tanden van het treck-tangetjen uytgenomen. Des
 avonds gebruyckte hy de boven geschreven Clysteer, door
 dien sijn lichaem verstoppt was. Den 5. bevondt hy hem
 wat beter, ende de wonde los gemaect zijnde, quam een
 goede quantiteyt half gekoockte etter uyt de selve. Den
 6. nam hy desen purgeer-dranck in:

Neemt *Syroop van Rosen laxatijf*, anderhalf onse,
Extract van Rabarber, een drachmen,
Weechbree-water, soo veel genoegh is,
Chrysolijt-steen toegemaect, ses greynen.

Door wiens behulp hy in vier reysen een gele materie
 quijt wierdt. De wonde hebbe ick verbonden met het
digestivum als volght;

Neemt *Terebintbijn in Scordium-water* gewasschen,
 een half loot,
Poeyer van Ireas,
 van ronde Hoolwortel, elcks een half dragma,
Syroop van gedrooghte Rosen, een half loot;
 maecke 'er een digestijf van.

Van buyten wierdt een wieck geappliceert, met olie van
 Violen ende aerdt-wormen besmeert. Tot de tong heeft
 hy anders niet gebesight als Rosen-water, ende het gor-
 gel-water. Den 7. heeft hy beginnen te stameren, seyde
 ende roonde oock met de vingers, dat hem de keel we-
 derom zeer deed. Ick besaghse, ende trock noch een
 stukken been uyt, de wonde verbindende gelijk daeghs
 te voren. Den 8. heeft hy geklaeght over de pijn van de
 colijck, maer is na het gebruyck van de ordinariis clysteer,
 by het welcke een deel soet Amandel-olie gedaen was,
 beter geworden.

De XXVIII. Aenmercking.

*Van een tandt-pijn op haer tijdt wederom komende, die voor-
spoedelick is genesen geworden.*

AL hoe wel de pillen van *D. Herlicius* in de mondt ge-
houden, alle tandt-pijn wonderlick doet vergaen;
als de welcke gemaect wort uyt de zaden van het *apium*,
opium, *hyoscyanus*, ende uyt de *syrupus papaveris*:

Neemt Zaet van *apium*, twee greynen,

Dol-zaet,

Opium, elcks vier greynen,

Syroop van Bollen, soo veel genoegh is; maecte daer
een pilleken van.

Soo heeft nochtans, om de tandt-pijn, die op haer seec-
kere tijdt wederom komt, ende na de voortreffelickste re-
medien dickwils niet luyftert, te genesen, ende voor te
komen, *D. Spigelius* met het *scolopomacherion* in de I. Fi-
guur van de XII. Plaet, &c. gegloeyt zijnde dat deel van
de *Anthelix*, dat het bovenste deel van de *Trabus* sonder
middel aenraectt, altijd met een seer geluckigh succes
doorgesneden, ende de wonde daer na geconsolideert.
Door dese nieuwe manuale operatie van de *Chirurgia*,
wordt het tackjen van de *arteria carotis*, dat van de *an-*
thelice des oors tot de tanden voortgaet, dwars door-
gesneden, soo dat de pijn noyt wederom komt, door
dien de toevloeyende humeuren de passagie benomen
is. De wonderlicke deught van dit Chirurgische hulp-
middel, heeft den Autheur ten eersten aen sich sels,
ende daer na, in mijn presentie, aen veel andere onder-
vonden.

De XXIX. Aenmercking.

Een stercke papelsye, of geraecktheyt, ontstaen uyt het sware verkrijgen der tanden.

Den 27. Februarij 1638. is *Ordolphus*, het soontjen van een *Graef Ferdinand Geitzkoster*, tusschen de twaelfde ende derthiende maendt sijns ouderdoms, door dien hem de tanden soo swaerlick begosten uyt te komen, aen een stercke *apoplexia* of geraecktheyt deser werelt overleden. Vier dagen voor sijn overlijden heb ick de ouders voorgeslagen de inbranding in het achter-hoofst, anders seer voordeeligh, ende van my meermalen ondervonden, de welke de ouders niet hebben willen toestaen. Daerom ick soodanige remedien heb gebruyckt, die in een soodanige opswelling, ende jeucken van het tant-vleysch, koorts ende catarrhen, niet sonder baet plegen gebruyckt te worden. Niet te min is de laetste hoop van dit geheele geslacht, sonder eenige merckelicke convulsie van de leden, krijting ende tandt-knerfing, door een algemeene geraecktheidt uyt dit leven wech geruckt geworden. Maer dat den tijdt van tanden te krijgen seer periculus is, principelick wanneer de kinders de ooghtanden uyt dringen, te weten, tusschen de twaelfde ende derthiende maent na dat sy geboren zijn, is bekent uyt *Hippocrates aphor. 25. sect. 3.* als mede uyt het spreek-woordt; dat de ouders voor dat de ooghtanden uytgedrongen zijn, hun van haer kinders leven niet verseeckeren können.

De XXX. Aenmercking.

De tong-riem, met de nagels van de vingers qualick gescheurt zijnde.

A Nno 1628. den 2. Meert, is de huys-vrouw van *Iacob Zimmermann* van een seer schoone jonge soon in de kraem

kraem gekomen, wiens tong-riem een Vroet-vrouw, wiens naem ick wil verschoonen, met de nagels, op haer manier, heeft los gemaect, op dat hy in 't toekomende te degen soude kunnen spreeken. Op dese operatie volghde een pijn ende inflammatie, die het kindt in het vatten van de tepel, of suygen van de melck, groote hindernis aenbraghten. De Ouders hebben de onmachtigheyt van het suygen, de tong-riem toegeschreven, ende meenende, dat de Vroet-vrouw de selve niet los genoegh gemaect hadde, ontboden de Chirurghijn, die met gelijcke onvoorsichtigheyt een incisie in het *ligamentum*, ende de *vasa* van de tong heeft gedaen, waer uyt het bloedt in de *asperam arteriam* liep, ende het kindt op den derden dagh verslickte. Na de doot van het kindt begon de moeder te klagen over de geswellen van de borsten, ontstaen uyt het gestremmelde sogh, van de welcke het geswel in de rechter borst niet wel gehandelt, in een Kancker veranderde, ende de Vrouwe, na seer sware pijnen, de doot aen dede. Een meysjen, eerst geboren, na dat de Chirurghijn haer met een gemeen laet-yser de tong-riem hadde gesneden, koste niet dan een weynigh van de moeders melck, van wegen de pijn in de tong, suygen. Doen het sogh in de rechter borst gestremt was, soo leyde de moeder het kindt aen de lincker borst, 't welck de pijn, eerst versacht zijnde, in beyde borsten getrocken heeft, soo dat het harde geswel van het bestremde sogh geensins konde versacht ende geresolveert worden, 't en ware dat het meysjen of kindt gespeent wierde; gespeent zijnde, soo heeft de moeder aen het selve bemerckt een verdraeying van de wervel-beenders, van de rugge na de rechter zijde toe, welke verdraeying naeuvelicks konnende te recht gebraght worden, daer uyt ontfont, dat het kindt maer aen een borst geleyt wiert. Uyt beyde dese exempels is blijckelick genoegh, hoe periculcus de tong-riem met de nagels van de Vroet-moeders, ende het laet-yser van de Chirurghijns, seer dickwils gescheurt wordt, ende hoe hoogh men de behoorlicke Chirur-

turgifche operatie van dese bandt moet achten, de welcke *Hieronimus Fabritius ab Aquapendente* ons met veel aenmerckingen voorgestelt heeft, besiet hier van de VIII. Figuur van de XXXVI. Plaet.

De XXXI. Aenmercking.

Klieren, of krop-sweren, den geheelen hals innemende.

ANno 1631. in Januario, heeft de Huys-vrouw van *Ioseph Kœnig*, die haer geheelen hals vol klieren, oft krop-sweren hadde, mijn raedt versocht, de welcke ick een *pulvis* ordineerde, gemaect uyt gelijke deelen van *suyccker*, *gember*, ende *turpethum*, onder malkanderen gemengt, die de *pituitam*, een t'samen-gevoeghde oorsaeck van de klieren, uyt de diepste ende veerste plaatsen, na het getuygenisse van *Avicenna lib. 4. Fen. 2. Tract. 2. cap. 10.* bysonderlick expurgeert; maer om dat de natuur van dese vrouwe een afkeer hadde van het gebruyck van dit *pulvis* in wijn in te nenen, soo heeft sy op drie verscheyden reysen, dese volgende *mixturam* sonder walging ingenomen:

Neemt *Poeyer van Turbith*, vier scrupels,
Geconsijte *Gengber*, soo veel genoegh is tot een
Conserfken.

Na dat het lichaem van de dicke humeuren ter degen uytgepurgeert ende gesuyvert was, soo heb ick op de bezeerde partyc het *ceratum oxelaum* opgeleydt, versacht met het *oleo Logadorum*, of de *lacertis*, wiens beschrijving is als volghet: *Recipiantur lacertæ virides vivæ, quantum placet, coquantur in oleo communi, donec lacertæ comburantur, oleum fiat nigrum, Coletura indatur vitro, & reponatur ad solem, usque dum faeces subsideant, oleum clarescat, & fuscum colorem acquirat.* Voorts heb ick haer dertigh dagen een alle morgen doen innemen ses drachmen van het

Electua.

Electuarium, dat *Hercules de Saxonia*, ende *Iohannes Praevotius*, voor een seer seecker remedie tot de geneefing van de *scrophulae* of krop-sweren seer secret hebben gehouden, ende toegemacckt als volgt:

Neemt soo veel groene of gemeene Hagedissen als ghy krijgen kondt, dese de hoofden en staerten afgesneden, en het ingewandt uytgehaelt hebbende, set in stercken azijn te weeck, voor den tijdt van vier dagen, drooght se daer na wederom, en weeckt se in anderen azijn, en als ghy se dan weder in de sonne gedrooght hebt, soo stoot se tot poeyer. Van welck poeyer ghy een onçe sult nemen, en de selve mengen in vier oncen honigh. Van welck mengsel ghy voor de tijdt van dertigh of veertigh dagen, de kinderen een half loot sult geven, maer de bedaeghde een half onçe, ses drachmen, of oock een onçe.

Met dese ingenomen ende opgeleyde remedien, is onse patient binnen den tijdt van een maent genesen geworden. *Ioh. Riol. lib. 2. Anthropogr. cap. 15.* schrijft van het *mesenterium* of het scheydtsel der darmen, dat de klieren of krop-sweren noyt in het lichaem uytbarsten, ten zy dat het *mesenterium* klierachtigh is, dat *Guido* ende *Ingrassias* oock getuygen. Soodanigen *mesenterium*, met ontellicke kliertjens vervult, heb ick gevonden in het doode lichaem van de edele Juffrouw, *Alie Sheimern*, dat ick heb geopent, om de oorsaek van de water-sucht te onderfoecken, alsoo het geheele lichaem klierachtigh was.

De wonderlicke kracht van het *unguentum*, dat *Fabritius ab Aquapendente lib. 1. pentateuch. cap. 21.* tegen de open staende krop-sweer recommandeert, heb ick gevonden aen een seeckere Bagijn ende een meysjen, hebbende dese geulcereerde klieren aen de hals, ende de ander aen de borsten.

De XXXII. Aenmercking.

Een Squinancie, met een swaren aeffem, ende onmacht van flocken.

EEn feker edele Juffrouw van *Vlm*, wiert in't jaer 1627. den 7. Julij, als fy haer maent-ftonden hadde, op den avondt overvallen van een *Squinancie*, die haer het aeffem-halen feer swaer maecte, ende het infwelgen van Spijs ende dranck benam. Ick ontboden zijnde, heb haer fchielick een laxerende *Clyfteer* doen fetten, ende na loffing van het felve, vier ongen bloedts uyt de mediaen-ader van den arm laten uytloopen. Den 8. Julij te ses uren, wiert haer uyt mijn laft een stercker *Clyfteer* gefet, ende na loffing van de felve, als men fe in het bedt over eynde gefet hadde, heeft de *Barbier* de adren onder de tong geopent, als mede drooge koppen op de *partem domesticam* van de dye, gelijk oock des voorgaenden daeghs, met veel vlams gefet, niet alleen, op dat de maent-ftonden niet fouden ophouden, maer oock dat geen meerder attractie of trecking na de bezeerde partye toe soude gefchieden. Na dat'er bloedts genoegh uytgetrocken was, soo heb ick de koppen wech genomen, ende de patient verordineert een gorgel-water, dat in alle periculeufe foorten van *Squinancien*, als se noch in het toenemen zijn, feer geprefen wordt, indien men dickwils des daeghs de keel met het felve gorgelt:

Neemt *Moftaert-zaet*, anderhalf *ferupel*,

Stercken Wijn-azijn, een onse,

Weeghblaen-water, vier oncen,

Seer witte *Snycker*, maect daer een gorgel-water af.

De welcke de patient, feer na aen de doot zijnde, teti deele door het te rugh-drijven van de humeuren, ten deele door het oplossen van de felve, binnen den tijdt van vier-en-twintigh uren van de *Squinancie* bevrijdt heeft.

De

De XXXIII. Aenmercking.

Het aengesicht met Boskruydt verbrandt.

IN de maent van November des jaers 1634. hadde de soon van een Kruidenier in sijn winckel een pot met gloeyende kolen neder geset dicht by een kasse, in de welke thien gemeene ponden boskruyt wech geleydt waren; de Zuyde windt heftigh waeyende, voerde een vonck uyt de pot in de kasse of koffer, met geen decksel bedeckt, uyt de welke het ontftecken boskruyt uyt vliegende, het aensicht van den jongen, willende sijn handen warmen, in dier voegen heeft verbrandt, dat hy nochte de oogenschellen oplichten, nochte de spijs ende dranck of met de handen vatten, of met de mont ontfangen koste. De ouders seer bekommert om de genesing van den jongen, hebben van de eerste ure der quetsing by my om een goeden raedt aengehouden, de welke, om na mijn vermogen te voldoen, ick geordineert heb een *linimentum*, met het welke alleen de Chirurgijn de gequetste partyen des daeghs viermael heeft besmeert, en binnen den tijt van een weeck desen grooten brandt, sonder eenigh lidt-teycken genesen.

Neemt *Versche Boter*, tot negen of verscheyden reysen gesmolten, en op water van *Kiekvorschen* zaet gedistileert gegoten en gewasschen, ses oncen,
Oly van *Eyeren*, 2. oncen; maeckt'er een smeering af.

Welck in alle verbrandingen den brandt bluscht, de inflammatie versacht, de puysten verhindert, ende met eenen de pijn versacht.

De XXXIV. Aenmercking.

Een Gutta serena door het inbranden van het seraceum in de nucha.

M*Aria Roethin*, geboren in de Jurisdicte van de stad *Vlm.*, was in't jaer 1639. ontrent het 26. jaer van haer

haer ouderdom, door het achter blijven van haer maentstonden, gequelt met een gebreck van beyde oogen, dat men in 't gemeen *gutta serena* noemt. Dese Vrouw in het Siecken-huys ingenomen, dede ick ontrent de nieuwe Mane de *venam saphenam* op de rechter voet openen, ende ses ongen bloedts uytloopen, daer na heb ick haer geordineert dese hoofd- ende moeder-pillen :

Neemt *Pillen de Castoreo*, of van Bever-geyl, twee scrupels.
Extract: Coch: een scrupel,
Mag: van Iulappa, ses greynen,
Byvoet-water, soo veel genoegh is; *maect 'er een-*
en-twintigh pillekens van.

Als mede een *vinum medicatum*, om het geheele lichaem ende het hoofd te suyveren. Na het gebruyck van dese purgation, heb ick haer een fontanel doen inbranden, op de rechter dye, vier vinger breed boven de knye. Na het verloop van vier weecken, heeft sy haer maentstonden wederom gekregen, maer seer weynigh; daerom ick de patient heb doen innemen een *dosis pilularum de ammoniac*o *correctarum*, door de welke de suyvering oogenschijnlick genoegh is bevordert geworden.

Om de derde nieuwe maent, zijn de maentstonden voor den dagh gekomen: Daerom de patient wederom gebruyckt heeft de pillen, de maentstonden bevorderende, na de welke sy na wensch gevloeyt hebben. In de vierde maent heeft dese purgatie met de behoorlicke quantiteyt op de vereyschte tijdt haer ingestelt. Nochtans heeft de patient, seer droevigh zijnde, daer door haer gesicht niet wederom verkregen. Om dat ick dan voor dede aen de huys-vrouw van *Iohan David Commerellius*, ende aen *Iohannes Cunradus Fhingerus*, het inbranden van een *setaceum* in de *nucha*, tegen soodanige verstoptheden van de zenuwen, seer voortrefflick heb bevonden, soo heb ick aen haer neck een *seton* geappliceert, ende de ulceration twintigh dagen open gehouden, tot dat sy, seer verblijdt

zijnde, haer gesicht wederom verkregen heeft. De maent-
stonden behoorlick vloeyende, heb ick de fontanel op de
dye geconsolideert, ende is van die tijdt af tot op het jaer
1645. seer wel te pas geweest.

De XXXV. Aenmercking.

*Een vleysch-gewas in de neusgaten, van de pocken ont-
staende.*

EEn seeckeren Boer van *Tungingen*, was met een *ozæna*
Gallica gequelt, door wiens uytgroeying de neusga-
ten soo verstoppt wierden, dat de patient door de selve
geen locht meer scheppen kost: daerom gebruyckte hy
door mijn ordinantie een sweet-dranck uyt het hout, de
welcke ge-eyndicht zijnde, soo heb ick het gewas ver-
drenen met de volgende Salve:

*Ncemt Van het Smeeringsken, om de vleysch-klierkens in
den water-ganck wech te nemen, daer fol. 45.
van staet, een onçe,
Præcipitaet, anderhalf drachma; maect daer een
salsken van.*

Waer mede de wiecken besmeert worden, die men in de
neusgaten steeckt. De stuckjens vleysch uytgebeten zijn-
de, heb ick de looden pijpjens met het *ceratum divinum*
besmeert, in de neusgaten gesteecken, tot dat de ulce-
ratiën geconsolideert waren. In soodanige ulceratiën re-
commanderen andere de *mixturam ex decocto ligni sassa-
fras, melle rosato, pulvere præcipitati, & aloës succotrine,*
met de welke sy dickwils des daeghs de neusgaten wal-
schen, ende dit gebreck seer geluckigh genesen.

Met dese voorseyde seer treffelicke Salve heb ick oock
onlangs een Wever in de stadt *Vlm*, na dat hy van te voren
gesweet hadde, sonder eenige pijn te gevoelen, binnen
den tijdt van een weeck van dit gebreck verlost.

De

De XXXVI. Aenmercking.

Een ongeneesslicke gutta serena van beyde oogen.

Johannes Hegelin, een Deurwaerder tot *Vlm*, klaeghde in 't jaer 1642. over een *amaurosis* of duysterheydt der oogen, die hedensdaeghs *gutta serena* genoemt werdt. In het Gast-huys gebracht zijnde, gebruyckte hy verscheyde reysen de hoofd-pillen:

R. *Mass. pilul. Lucis.*

sine quibus ana $\text{r}\frac{1}{2}$. scrupel.

Magist. Gialapp. gr. vj.

Ol. fenicul. dest. gutt. ij.

Aq. Euphrasie q. s.

Form. pill. n^o. xxvij.

De welke geen haet deden. Ick heb belast eerst een *vesicatorium* in de neck te leggen, ende een *setaceum* in de *nucha* te appliceren, welke beyde remedien, als de patient sonder eenigh voordeel gebruyckt hadde, soo wierdt ick gedachtigh aen 't gene in mijn aenmerckingen in 't jaer 1620. heb opgeteyckent. Het doode lichaem van een seecker arm wijf tot *Padua*, (die in de twintigh jaer met een *amaurosis*, allengskens haer overvallende, gequelt hadde geweest, ende eyndelick van een verborgen kancker in de linker borst, door medicamenten in de holligheydt van de borst ingesteecken, seer ellendighlick gestorven was) wiert op het Anatomische Tooneel gebracht, alwaer ick in tegenwoordigheydt van veel Studenten, de rechte oorsack van dese blindtheyt ondersocht heb. Na de opening van de herffen-panne heb ick de twee voorste *ventriculos* van de herffenen gevonden, dat sy neder-gesackt, ende aen een gelijk als t'samen gelijmt waren, dat de *spiritus animalis* door de selve niet kost na de oogen toe voortkomen, waer door de zenuwen van het gesicht allengskens

verflappende, (want sy noch eens soo kleyn als in andere verschenen) soo volghden daer op een *amaurosis* of blindheydt, sonder dat beyde de oogen bezeert waren: want sy noch behoorlicken gevoedt wierden, alsoo de aderen ende arterien hun bevonden, als het behoorde, behalven dat de *arterie*, gaende in de wortel van de oogen, opswol, ende een inflammatie mede braght, te weten, wanneer de maendt-stonden regurgiteerden. *Spigelius* voeghde in sijn Anatomische les, die hy, aengaende het hooft, van dese arme vrouwe dede, dit daer by, dat men dit gebreck niet soude kunnen tegen staen, onaengesien *Pausanias* verhaelt, dat eens een soodanige *gutta serena*, uyt de quetsure van het voorhoofd ontstaende, is wech genomen geworden; dat oock klaerlick hier uyt blijktt, dat de *gutta serena* niet altijd, ja seer selden uyt de verstophtheyt van de zenuwen des gesichts spruyt, maer in 't gemeen een soodanige dispositie presupponeren. Daerom is het oock geen wonder, als soodanige gebreecken na de geprobeerde remedien niet en willen luyfteren.

De XXXVII. Aenmercking.

Een inwijcking van een weeck beekeneel, aen een volwasssen Vrouws-persoon, geensins geborsten zijnde.

IN de algemeene curatien van de contusien of blutsingen van het hooft, boven by de XXXII. Plaet aangewessen, heb ick aengemerckt, dat het beekeneel van een volwasssen persoon seer selden sonder eenige barst, het zy van de binnen of buyten-tafel, neder gedruckt wert, 't en zy aen soodanige perfoonen, die van naturen een weeck of sacht beekeneel hebben. Dit wordt vast gestelt met het exempel van de meyt van *Mich. Rietman*, die in haer dertighste jaer, een emmer met water op haer hooft dragende, van de trap van boven neder om leegh op de rechter zijde van haer voorhoofd gevallen is, over het welcke, geswollen zijnde,

zijnde, *Nicolaus Reutts*, die ontboden was, een warm Lamsvel over gesslagen heeft. Des anderen daeghs het Lamsvel wech gedaen zijnde, ende een kuyl met de vingers gevoelt hebbende, heb ick de omstaenders de indrucking van het bekenneel, ende de noodtsaeckelicke separatie van de huyl, te kennen gegeven. Dese toegestaen zijnde, heb ick een incisie met het mesjen, kruys-wijs in de geheele huyl gedaen, ende ben terstondt met de oogen, ende met de ronde *specille* of tintel-yser gewaer geworden, de kleyne indrucking in de buyten-tafel des bekenneels, doch sonder eenige barst of spleet. De wonde verbonden hebbende, ende seer twijffelachtigh zijnde, aengaende de binnen-tafel, offe moght geboosten wesen of niet, alsoo de val van boven neder seer heftigh was geweest, hebbe de trepanering met de *modiolis* voorgeslagen, de welcke de patient niet heeft willen toelaten. De prognosticatie dan daer hebbende, dat dese quetsuur, of eerder dese indrucking, met een barst van de binnen-tafel, sonder de trepanering van het bekenneel, niet veyligh soude kunnen genesen worden; maer by aldien de binnen-tafel noch geheel was, dat de patient aldan met minder perijckel tot haer voorgaende gesontheit soude kunnen geraecken, soo heb ick de wonde twaelf dagen lang open gehouden, ende de selve met een eenigh accident, dat eenigh spleetjen van de binnen-tafel, of eenige bezeering van de hersenen te kennen gaf, bemerckende, door de tweede intentie gecureert.

De XXXVIII. Aenmercking.

Een barst soo dun als een hayr, ende doorgaende, aen een jongen, ende een volwassen persoon, genesen.

I N't jaer 1644. ging een wagen, van twee paerden getrocken, ontladen zijnde, over *David Heylbronner*, ende de quetsie het rechter voorhoofd met de ontblooting van

een been, ende een barst van het beekeneel; de welke de Chirurgijn *Ezechiel Vogel* waer genomen, ende de Ouders van de jongen getoont heeft, de wonde wijder maekkende met werck, dat met het *stegnoticum* bewaert was, op dat men met de afschraping van het beekeneel op het veylighste te werck moghte gaen. Ick wierdt des volgenden daeghs gehaelt, ende bevondt het beekeneel van het *pericranium* verontdeckt, met een twijffelachtige barst gebroocken, soo heb ick dan, met mijn *raspatorien* versien zijnde, de barst afgeraspt, ende boven de midden komende, aengemerckt, dat de binnen-tafel van het beekeneel, alleen met een *rimsa capillari*, of met een barst, soo dun als een hayr, geborsten was. Daerom deed ick de *raspatorien* wech, handelde de wonde ende het been met de gewoonlycke medicamenten, ende hielp den jongen binnen den tijdt van 24. dagen seer voorspoedighlick tot sijn voorgaende gesontheydt, die uyt verwaerloofing van de *raspatorien* hadde kunnen verloren gaen, gelijk de ervareneydt dickwils getuyght. De redenen, waerom ick het beekeneel niet getrapaneert heb, heb ick boven by de XXXII. Plaet aengewesen.

Op de selve manier heb ick *Iohannes Georgius Holnung* wederom te recht geholpen, die den 28. December 1635. in de *musculus temporalis*, met een wonde, ende een *rimsa capillaris*, of barst soo dun als een hayr, is gequeest geworden.

De XXXIX. Aenmercking.

Een bluising van het achter-hoofst, met *raspatorien* afgeschraepende zijnde.

Maria Lutzen, in de maent van September, des jaers 1637. van de Baeyersche Soldaten seer ellendighlick getracteert zijnde, heeft over een seer heftige pijn van het achter-hoofst geklaeght, van de welke een Quacksalver de

de oorfaeck was, die terftont met etter-maeckende medicamenten het gefwel rijp gemaect, ende daer op 14. dagen lang resolverende middelen gebruyckt heeft, tot dat de etterachtige materie, van wegen de dickigheydt der *integumenten* of bedeckfelen, geen uytgang vindende, het *pericranium* (waer van daen de groote pijn ontftont) ende het beekeneel corrodeerde, ende de infteeckingen van de *musculen* (die het hoofd uyt-recken, ende *splenii recti* genoemd worden) van het been af trock. De patient in het Gasthuys tot *Vlm* gebraght zijnde, heeft om de manuafe operatie aengefocht. De univerfale middelen dan eerst gebruyckt, ende een goede order van eten ende drincken geordineert hebbende, soo heb ick, om de materie een uytgang te maecten, de buyten-deelen van het achter-hoofd op 't fatfoen van een dry-hoeck opgefneeden, op dat de kleyne adertjens, ende *fibræ* van de voorfeyde *musculen* niet bezeert fouden worden. Op het been komende, heb het felve ruygh, ende van de materie gecorrodeert bevonden. Na dat de materie uytgeleeght was, soo heb ick de kanten van de wonde met het genoegh bekende *stegnotifche* medicament gevult, ende des anderen daeghs het ruyge been met de *raspatorien* van alle kanten afgeraspt. Na de se operatie heb ick op het beekeneel de *pulvis cephalicus* gestroyt, ende tot de wonde een *digestivum* gebruyckt, tot dat binnen twee dagen het been, met de *raspatorien* afgeraspt, met dicht vleysch overtrocken wierdt. Het been met vleysch bedeckt zijnde, soo heb ick de wonde, door hulp van het *unguentum de bethonica* geincarneert, ende met het *ceratum divinum* gecicatrifeert. Na den twintighften dagh van de afschrapping, soo heeft het beekeneel, eenige schilfertjens afstootende, nieuwe pijn in het hoofd verweckt, die nochtans de beentjes met het treck-tangetjen uytgenomen zijnde, terftontd heeft opgehouden. Hier moet in 't voorby gaen gewaerschouwt worden, dat de leerlingen van de Chirurgie (by aldien de blutsingen van het hoofd tot etter gebraght, de opgeleyde

medicamenten soo lang niet willen wijcken) het gebruyck van de resolverende medicamenten niet uytstellen, maer liever, sonder vertoeving ende vrees van perijckel, de deckfels van het beckeneel met een behoorlicke incisie openen, op dat de etter onder de seer dicke huydt langer verblijvende, niet een bedorven qualiteyt aenneme, ende met het *pericranium* het onderleggende beckeneel op-ere: besiet de XXXII. Plaet onder de Tytel: Een blutsing van het hoofd, sonder quetsing van de huydt ende het beckeneel.

De XL. Aenmercking.

Een fistel in de borst, met een erosie van de clavicula.

DEN 10. Novembris 1627. quam by my *Sabina* de huysvrouw van *Iohannes Majer*, Borger ende Pasteybacker tot *Vlm*, toonende een geswel met een fistel boven de lincker *claviculam*, of krop-been, die sulcken naeuwen gat hadde, dat men naeuwelicks de punt van een spelde daer in konde steecken. De oorsaeck daer van vragende, gaf sy tot antwoord, dat sy een half jaer geleden een seer heete koortse gehadt hadde, die door een *abscessum* in dese partye geraeckt was. Desen *abscessus* heeft een Medicijn, anders seer geoeffent, ende *Matthæus Memmingerus*, een Baert-scheerder, na gebruyckte etter-maackende medicamenten, met een *causticum medicamentum*, niet seer genoeghlick (om dat het ses-en-dertigh uren op de bezeerde plaets leggende, seer schrickelicke pijn ende veel beswymingen veroorsaecte) geopent, ende de *escharam*, soo groot als een rijksdaelder, met het laet-yser met geweld afgetrocken, uyt de welcke wech genomen zijnde, een weynigh stinckende ende gele materie uytgevloeyt is. Dit geswel vier weecken open houdende, genasen 't selve eyndelick toe, blijvende noch een merckelick geswel ende hardigheydt over, welckers resolutie of oplossing sy de natuur over-

overlieten. Anderhalve maent daer na is het overgebleven gefwel veel grooter uytgegroeÿt, dat fy wederom met rijp-maekende middelen weeck gemaect, ende met het scheer-mes opgefneeden hebben, om de materie te doen uytloopen, die wederom weynigh ende galachtigh heeft geweest. Daer na hebben fy de wonde door de eerste intentie geconsolideert. Alsoo hebben fy de derde ende vierde reys met het yser in de *abscessus* een incisie gedaen, het minste vermoeden niet hebbende dat het been gequetst was, schoon het accident, soo dickwils hem vernieuwende, hun sulcks genoegh hadde konnen te kennen geven; soo dat ten laetsten de *abscessus* in een fistel soude veranderen, waer door de patient, soo dickwils als hy de linker arm of d'een of d'andere voet een weynigh verroerde, seer wreede pijn gevoelt, ende in een beswijming gevallen is. De welcke haer ellendigheÿdt dus verhalende, ende my om raedt ende hulpe versoeckende; ick geordineert heb foodanige middelen, die de overvloeydige ende galachtige humeuren in het geheele lichaem uytvoerden, want de menighe der selve wesen aen, de heete ende drooge constitutie van haer lichaem, de voorgaende heete koorts, ende de gele materie selfs, die door de mond van de fistel, gelijk als uyt drong. Na dat het lichaem geprepareert, ende verscheyden reysen door het *cholagogum*, of gal afdrijvende medicament, wel gepurgeert was, soo heb ick de seer nauwe fistel wijder gemaect niet met snijdende yfers (met de welcke niet alleen de *musculus pectoralis*, door de voorgaende incisien genoegh gequetst, noch meer soude zijn bezeert geworden, maer oock te vreesen stonde, indien sy niet seer nauw ende wel gebruyckt wierden, dat de *vasa jugularia*, of gesneden, of een weynigh gequetst zijnde, het leven met heet bloet niet souden mogen uytstorten) maer met een wieck, gemaect uyt de wortel van de *Gentiana*, (dat is op de fatsoen van een wieck bereydt, op de kachel uytgedrooght, ende de een zijde aen een draet gebonden) de welcke het

gat ingesteecken, met het *emplastrum diapalmæ*, ende de *deligatura cataphracta* met de letter S. in de laetste Plaet, geteyckent, ingehouden, ende in de fistel een natuurlicken dagh gelaten heb. Den volgenden dagh heb ick de wortel van dunne galachtige etter, geswollen ende aen het eynde swart zijnde, met het treck-tangetjen uytgehaelt, ende met de ronde *specille* of tintel-yser de gelegentheydt van de holligheydt, ende de oorfaeck van dese verwe ondersocht hebbende, het been ruygh ende beweeghlick bevonden. Daerom ick, om het gat ruymmer te maecken, een grooter wortel als de voorgaende heb gebruyckt, met het *emplastrum diacalcitheos*, ende de voorseyde swachtel, met eenen de naeste partyen smeerende, om de wortel in te houden, ende de inflammatie te verhoeden, die de pijn, uyt het ruymmer maecken ontsaende, al hoe wel se niet heftigh ware geweest, lichtelick na sich soude hebben kunnen trecken. Den derden dagh heb ick een grooter wortel ingesteecken, ende soo voorts de grootte van de wieck dagelicks vermeerdert, tot dat my het gat ruym genoegh dochte te zijn, om het been, dat alree bykans afgescheyden was, wech te nemen.

Op den seften dagh heb ick de fistel, met klootjens uyt een spons bereydt, ende aen een draet gebonden, gevult, de draden uyt het gat hangende, op dat se wederom kosten uytgetrocken worden, ende leyde het *emplastrum* met de *fascia cataphracta*, ende besmeerde de byleggende partyen.

De preparatie van de klootjens is als volght: Men moet een nieuwe spons nemen, noyt in soet water vochtigh gemaect, en in gelijke deelen van t'samen-gesmolte haricken wasch indoopen, daer na onder de pars sterck nytdrukken ende in de schaduwe droogen; al eer se gedrooght zijn, soo snijdt men se tot ronde klootjens, ende bindt de selve aen een draedt vast. Den 7. dagh, als de sponsjens uytgehaelt waren, soo was de fistel seer wijdt, door de welcke ick het beentjen met het treck-tangetjen gevat, sonder merckelicke pijn uytgenomen heb. Op den 8. dagh

na dat het bloedt gestempt was, heb ick op het gesonde ende ontdeckte been 't volgende *pulvis* gestroyt:

Neemt *Ireas*,

Hool-wortel,

Wortel van Verckens-venckel, van elcks anderhalf scrupel,

Euphorbium, een half scrupel,

Myrrha, een scrupel; maect 'er een Poeyerken af.

Die ick op drooge pluck gestroyt, opgeleydt heb, tot dat het met vast vleesch overtrocken was. De ulceratie heb ick met het poeyer van de witste suycker (die de scherpigheydt van de gal oock versacht) daeghlicks besprengt zijnde, gedetergeert, ende met het *emplastrum diapalmæ* eyndelick toegenesen. Op de overgebleven hardigheydt sloegh ick het *emplastrum oxyleum*, met een driedubbelde linnen doeck, in wijn van de *decoctie* uytgedrukt, ende de behoorlicke bandt, om de overblijffelen te doen verdwijnen; ende te verhinderen, dat 'er geen nieuwe toevloeying dese partye, noch swack zijnde, overvallen moghte. Alsoo heb ick dese vrouwe in veerthien dagen seer voorspoedighlick van dit seer moeyelicke ende periculose accident verlost, gelijk sy selfs noch in 't leven, ende met *Georgius Hebichius*, een Verwer, nu thien jaren hertrouwt geweest zijnde, getuygen kan.

De XLI. Aenmercking.

Een borst-wonde met een gebroocken ribbe.

Johannes Vandereisen van *Augsburg*, een Plaet-snijder ende voor-vechter, wierdt tot *Vlm* in 't jaer 1628. in de *Herbergh*, daer de *Roos* uyt hangt, des nachts te elf uen van een seecker *Backer*, een *Marcus-broeder*, in de lincker *hypochondrium*, by de vierde ribbe, *cesta spuria* genaemt, gewondt, (die in het knorstachtige deel dwars doorgesneden was) dat het *amentum* of net uyt hing, ende

ende veel bloedts uytliet, waer op veelderhande toeval-
 len, te weten beswijming, braecken, ende een groote
 pijn, ende opswelling van het middel-rifte volghden.
 Ick ontboden zijnde, heb het net noch geheel wederom
 in sijn plaets geholpen, een wieck van hennippe werck,
 met het wit ende de doyer van een ey onder malkanderen
 geslagen, genat, met het *pulvis stegnoticus* bestroyt, ende
 aen een draet gebonden, in de wonde gesteecken, het *ce-
 ratum diapalmæ* daer over geleydt, met de bequame bandt
 van *Sofstratus* verbonden, ende een hert-sterckende medi-
 cament ingegeven. Den 4. Januarij ontrent seven uren
 des morgens heb ick de patient wederom geviseert, om
 de wonde los te maecten, ende te besien, maer alsoo de
 swackheydt der krachten, ende de vrees van een overtol-
 ligh uytloopen des bloedts, sulcks niet toelieten, soo heb
 ick hem doen nuttigen een hoender-sopjen, met astrin-
 gerende middelen toegemaect, ende van wegen de pijn,
 uyt de colijck ontstaende, een *cataplasma*, uyt digereeren-
 de, resolverende, ende pijn-stillende medicamenten be-
 staende, over de buyck geslagen. Tot herstellinge van de
 krachten ende bloedt-stempinge, heb ick dit volgende
electuarium geordineert.

R. *Cons. ros. antiq.*

symp. ana 4. oncen.

Trochisc. de charab.

Terra sigill.

Corall. rubr. præp. ana 1. scrupel.

Marg. præp. ½. scrupel.

Syrup. Myrthin. q. s. pro Electuar.

waer van hy des daeghs dickwils een drachma ingenomen
 heeft.

Voor de benauwtheydt van de borst, ende den quaden
 aessem, heb ick hem doen gebruycken dit volgende *Ecle-
 gma*, van het welcke hy dickwils heeft gefickt, ende een
 dicke ende taeye materie uytgeworpen:

Neemt

Neemt Syroop van Venus-hayr,
 van Soet-hout, elcks ses drachmen,
 van Hoef-blaren,
 van Eer-en-prijs, van elcks een half onçe,
 Koecxkens van *Diatragacanthum frigidum*, drie
 drachmen,
 Water van Violen, soo veel genoegh is; maect 'er
 een Syroopken van.

Van wegen de pijn ende de swelling, heb ick het gebruyc-
 kelicke *cataplasma* geappliciert. Den 5. dagh van de voor-
 schreven maendt, heeft de pijn ende swelling een weynigh
 geremitteert, mits welcken ick, door dien het bloet ge-
 stilt was, los gemaect, ende in de selve een wieck, met
 het *digestivum* besmeert, ende aen een draet gebonden, in-
 gesteecken hebbe, daer op leggende het voorgaende *cera-
 tum*, de *cataplasma*, ende de selve bandt. Den selven dagh
 heb ick hem belast te eten een sopjen met de kruyden pim-
 pinell. Tormentill. Consol. major. Saracen. Equiset. Veronic.
 Fragar. & sem. melon. gealtercirt, op dat de materie, in
 de buyck begrepen, door de urijn-gangen mochte uytge-
 voert worden. De *astringentia*, wierden daer by gevoeght,
 op dat de *diuretica*, of urijn-druyven, de middelen sonder
 dese ge-exhibeert zijnde, geen nieuwe bloetvloeying sou-
 den verwecken. Tegen de nacht klaeghde hy over eenigh
 jeucksel in de urijn-gang, dat een teycken was, dat de ma-
 terie in het hol van de buyck begrepen, door hulp van de
diuretica uytgedreven wierdt.

Den 6. dagh heeft de pijn opgehouden, ende de swel-
 ling ontrent de wonde verdwenen; maer de patient sey-
 de, dat hy een grooter jeucksel hadde gevoelt, terwijl
 hy sijn water maecte, 't welck ick hebbe besien, ende
 wiert gewaer, dat het met veel etters vermeng^a was.

Den 7. heeft de patient over de pijn in de rechter schou-
 der, ende des avondts over de pijn van de lever met een
 koorts ende drooge hoesft, geklaeght.

Als nu den 8. de voorscyde pijnen met de koortfige
 hette

herte toenamen, soo heb ick hem uyt de *vena basilica* op de rechter arm in de vier ongen bloets doen uytloopen; Waer op de pijnen na een of twee uren, als mede de koorts, wederom op gehouden hebben.

Den 9. was de materie van de wonde rijp, ende de patient bevont hem wel, soo dat ick de wonde begoft te consolideren, de wieck daeghlicks verminderende, tot dat de wonde moeste gecicatriseert worden. Doch des nachts ontrent het *os sacrum* ende de contreye van de blaes eenige pijn voelende, die 't colijck wel gelijk was, ordineerde ick hem de 10. dagh volgende dranck:

Neemt Oly van *Amandelen*, versch geperst, vier ongen,
Manna, van de suyverste, derdehalf onse,
Camille-water, soo veel als genoegh is;
 maect 'er een dranck van.

De welcke ingenomen hebbende, een groote menighe gal uytgebraect, ende door twintigh stoel-gangen een seer galachtige materie, die van alle dese pijnen de eenigste oorfaeck was, geloft heeft. Door dese uytstuyvering is het met de patient beter geworden, ende al de pijn opgehouden, tot dat hy den drie-en-twintighsten dagh, op de welcke hy hem onordentlick met eten ende drincken dragende, van een galachtige loop is overvallen, want hy hadde door aenrading van eenige *Vrouwtjes*, seer graegh sleet-pruymen gegeten, waer door een heftige colijck ende *tenesimus*, of pijnlicke perssinge tot stoel-gang ontsaen is. Daerom gaf ick hem tot den 24. dito *Rhabarb. pulv. ad. 1. drachma in aqua cichorei*, ende twee uren daer na desen volgende dranck in:

Neemt *Versche Oly* van soete *Amandelen*,
Sap van gekoochte *Camillen*, van elcks vier ongen. *M.*

De gal geloft zijnde, ging de pijn van 't colijck ende de *tenesimus*, ontrent elf uren voor de middagh t'eenemael over. Den 28. is de wonde met het *ceratum divinum* t'eenemael

nemaal toe genesen, soo dat de patient, nochte eenige pijn ontrent de wonde gevoelende, nochte over eenige swa-
righeydt van den aeffem klagende, den 29. deses maents
uytging, ende tot midder-nacht toe, met sijn kameracts
de kroesen dapper leegh maecte. T'eenemaal genesen
zijnde, heeft hy hem den 4. Februarij, tot de wederom
reys in sijn Vaderlandt gereedt gemaect, ende voor sijn
vertreck, hem om een seer slechte oorsaeck over sijn wif
verstorende, ende de selve dapper met stocken asgeroest:
Ick dit te weten komende, heb hem vermaent, dat hy in 't
toekomende, soo veel mogelick was, van foodanige ont-
steltenissen des gemoedts sich onthouden soude.

De XLII. Aenmercking.

Een periculose borst-wonde.

DEn 9. Februarij 1633. is de wel-geboren Heer Ni-
colaus Diëtericus, genaemt *Spherreiter*, in een duël of
kamp van de wel-geboren Heer *Ritwein*, Swedische over-
ste Wacht-meester, met twee wonden gequetst geworden,
van de welke het eerste aen het gewrichte van de handt,
aen de lincker arm, zijnde de aderen ende *tendines*, tot het
uytterste van de handt uyt loopende, heftigh bezeert had-
de: ende de andere een dwars vinger beneden de rechter
tepel, in de holligheyt van de borst deur-gegaen was, met
bezeering van de *vasa intercostalia*, soo dat hy bloet spouw-
de. Hy wiert terstont, van wegen de toevallen, ende voor-
namentlick om 't beswijmen, met karossen in sijn herbergh
gebraght, alwaer hy met alle nootsaeckelicke medicamen-
ten besorght, ende verbonden wiert. Onder anderen ach-
te ick dit aenmerckens waerdigh, dat ick hier verhalen
sal: Daer waren eenige onder de groote menigthe van
de ommestaenders, die hun lieten verluyden, dat sy het
bloet, dat in de borst gelooopen was, uytstuygen kosten.
Toegelaten zijnde, hebben sy wel gesogen, niet het bloet,
maer

maer het geldt, want eenen seeckeren Quidam heeft de ge-
 quetste in het suygen een Diamant-ring, daer hy duysent
 gulden voor gegeven hadde, stillekens van de vinger afge-
 trocken, die hy, verklickt zijnde, wederom geven moe-
 ste. Ick gehaelt zijnde, heb de wonde besichticht, ende
 met het botte *specille* of tintel-yser door het gat in de
 holligheyt van de borst ingesteeken, bevonden dat sy
 met bloedt vervult was; het bloedigh spouwsel dede my
 vermoeden, dat de longe geraeckt was: waer door ick de
 wonde, het wit van een ey met de *pulvis adstringens Galeni
 lapidis chrysoliti preparati*, ende een weynigh *agua planta-
 ginis*, wel onder malkanderen geslagen, door hulpe van
 de spuyt in de I V. Figuur G. van de XXXVII. Plaet
 ingespuyt heb. Voorts stopte ick de wondé met een wieck
 van hennippe werck gemaect, met de selve vochtigheyt
 genat, ende aen een draet gebouden, besmeerde de naefte
 partyen met Rosen-olie, leyde het *ceratum diapalmæ* daer
 op, als mede een drie dubbelde linnen doeck, in roode
 wijn uytgedrukt, ende verbondt de wonde met den bandt
Softrati, in de VI. Figuur van de XXXII. Plaet. Tot
 de wonde in het gewrichte van de handt, gebruyckte ick de
 selve middelen, om het bloedt te stempen. Tot versterc-
 kinge van de krachten ende stempingen des bloeds, in de
 borst loopende, nuttighde hy dickwils dit volgende water:

Neemt *Kriecken-water*,

Roos-water,

Weeghbree-water,

Pimpernel-water,

Eer-en-prijs-water, van elcks anderhalf onse,

Caneel, anderhalf drachma,

Spirit: Liliorum convall. een drachma,

Toegemaecte *Chrysolijt-steen*,

Toegemaecte *Bloedt-steen*,

Toegemaect roodt *Corael*, van elcks anderhalf
 scrupel,

Bezoar, seve greynen,

Tot-

*Voegemaecte Peerlen , een scrupel ,
Peerel-suycker , een half onçe . M.*

Voor den dorst dronck hy gersten-water , met de *Syrupus corattiorum* , ende *tinctura Rosarum* gemengt , ende onderhieldt stricktelick een ordre van een lichte kost .

Van wegen het bloedt-spouwen ende de koorts , als mede om een revulsie ende lucht te maecken , soo deed ick hun de *venam jecorariam* van de gequetste zijde openen , ende vier oncen bloedts aftappen . Dit gedaen zijnde , heeft hy anders niet tot sijn avont-maeltijt genomen als het *decoctum hordei* , met de *tinctura rosarum* gemengt , ende *ptisanam hordei* . Den anderen morgen heeft hy geklaeght , dat hy voorleden nacht weynigh of niet geslapen hadde : waer over hy te acht uren des morgens is geclysteert geworden :

Neemt *Wortels van Suring* ,
Heems-wortel , elcks een half onçe ,
Het kruydt van Pimpinell ,
Agrimony ,
Suring ,
Kaesjes-bladeren ,
Violen-bladeren ,
Eer-en-prijs , van elcks een halve handt vol ,
Lijn-zaet , een half onçe ,
Venckel-zaet ,
Citroen-zaet , een drachma ; koockt dit te samen in water , tot op thien oncen nats :
Doet daer by
Honigh van Rosen Laxatijs , drie oncen ,
Oly van Violen , twee oncen ,
van Camillen , een onçe ; maecke 'er een Clysteer van .

Dit werckte drie mael . Na dat het Clysteer wederom geloft was , soo heb ick den bandt van de wonde los gemaect , uyt de welcke een weynigh bloedts liep . Doen klaeghde hy over een groote pijn , ende hette in de gequetste

ste zijde, om dat het vergaderde bloedt in de borst verhet was, maer alsoo het selve bloedt, van wegen de naeuwe wonde geen uytgang hadde, (schoon de patient in die postuur geleydt wierdt, gelijk hy gequetst was) ende de koortse hem al te seer verhief, soo was het t' eenemaal noodtsaeckelick, dat men een uytgang maeckte, of niet wijder maecken van de wonde, door het mesjen in de I. Figuur van de XII. Plaet, ende de V. Figuur E. van de XXXVII. Plaet, of door een nieuwe incisie, tusschen de derde (Tafel XXXVII. Figuur II. C.) ende vierde ribbe, van de onderste op te tellen, na de leer van *Hippocrates*. Hier moet in 't voorby gaen aengemerckt worden, dat *Hippocrates* de ribben van de onderste, te weten, de getelde twaelfde, begint op te tellen, om dat sy met de vingers seer wel konnen getelt worden, ende dat het even soo veel is, als of hy geseydt hadde, dat de incisie tusschen de negende ende thiende ribbe, van boven af te tellen, geschieden moet. Het wijder maecken van de wonde soude te vergeefs hebben geweest, om dat het meeste deel van het bloedt, in de borst begrepen, in de contreye van het middelrif vergadert was. Met de *paracentesis* soude ick weynigh uytgerecht hebben, het zy dat se in de rechter of in de lincker zijde hadde aengestelt geweest. In de lincker zijde soude sy geen baet gedaen hebben, door dien de materie in de rechter zijde lagh: soo moghte oock geen incisie geschieden in de rechter zijde, van wegen de groote pijn in de rugge, ende opswelling van de lever. Soo was dan noch over de uytspuyvering door de urijn, ende het uytspouwen van boven: maer 't was te periculeus middel uyt te wachten, van wegen de menighte der materie, die een versticking van de natuurlicke warmte dreyghde.

Daerom heb ick de wonde, gelijk des daeghs van tevoren verbonden, ende besnuytende tot andere remedien mijn toevlucht te nemen, heb ick my laten maecken een pijpien, ende flopper van goudt, in de IV. Figuur A. van de XXXVII. Plaet, dat het lichtelick in een drie-
hoeks

hoeck of in de rondte koste gebogen worden. Dit instrument op het fatsoen van een drie-hoeck gekromt, ende sachtjens door de wonde, in de holligheyt van de borst gesteecken, ende de stopper uytgetrocken zijnde, soo is een groote menigthe bloedts (sonder eenige suyging met de mond) door het pijpien uytgelopen. Na dese evacuatie van het bloedt, heb ick in de wonde gesteecken het goudé pijpien met een vleugel, in de XII. Figuur van de XII. Plaet, besmeert zijnde met de *pulvis adstringens Gal. chrysp. præp.* ende wit van een ey, het *emplastr. diapalmæ.* een nieuwe spons, in roode wijn uytgedruickt, een dubbelde linnen doeck, en de bandt van *Softratus* daer op leggende. Na dese evacuatie heeft de gequetste beter, dan de nacht van te voren, kunnen rusten. Den derden dagh na de quetsing heb ick het voorsyde instrument wederom gebruyckt, ende wederom anderhalf pondt bloedt, niet alleen met verwondering van de gene, die tegenwoordigh waren, maer ook met goede toelating der krachten, van de patient uytgetapt.

Na dat hy het middaghmael met de *piisana* ende het *decoctum bordei* gedaen hadde, soo heeft hy des avonds dese emulsie ingenomen :

Neemt Meloen-zaet, een loot,
 Bollen-zaet, een vierendeel loots,
 Water van Aerdbeyen-bladeren,
     van Pimpernel,
     van Eer-en-prijs,
     van Water-rosen, elcks twee oncen; maect
     'er een Emulsio af: daer by doende
 Geprepareerde Chrysolijt-steen,
 Geprepareerde Peerlen,
 Geprepareerde roodt Corael, elcks negen greynen,
 Syroop van Violets, een onse. M.

Na welcks gebruyck hy de geheele nacht gerust geslapen heeft. Den 4. dagh sijn water maeckende, soo heeft hy een

seer wreede pijn in de urijs-gang gevoelt. Ick besagh de urijs, de welcke t'eenemaal troubel ende stinckende, my tot een seer seecker teycken diende, dat de materie in de borst begrepen, haer loop na de urijs-gang nam.

Des avondts, om dat hy hardtlijvigh was, wierdt hem volgende clysterie geset:

R. *Sequent. Decocti* 10. onzen.

Mell. viol. sol. 2. onse.

Cass. rec. extr. $\frac{1}{2}$. onse.

Ol. viol. 3. onse.

Dat hem twee kamer-gangen heeft doen hebben.

Neemt *Eer-en-prijs*,

Pimpernel,

Prunella,

Weegh-blaren,

Agrimony, van elcks een halve handt vol,

Ongepelde Garst, een kleyn weynigh; kooekt dit te samen in water en wijn, tot op een pont of twaelf onzen, het welke gekleynst zijnde, vermengt met Honigh van Rosen, twee onzen, mengt dit te samen voor een afwiffend, en te samen heeland inspuyt sel.

Dit decoctum door de spuyt in de I V. Figuur G. van de XXXVII. Plaet ingespuyt, ende wederom geleeght zijnde, soo heb ick het gouden pijpien met gaten, in de XII. Figuur van de XII. Plaet met een *digestivum* besmeert, in de wonde gesteecken, ende op het selve het *ceratum diapalmæ*, als mede een vier dubbelde compres, in roode Wijn uytgedrukt, overgeslagen. Daer-en-tusschen is de wonde in het gewricht van de handt oock niet verwaerlooft, maer een om den anderen dagh met de behoorlicke middelen besorgt ende verbonden geworden. Den sesten dagh gebruyckte hy voor de bitterheydt des mondts desen volgenden purgeer-dranc:

R. *Syr.*

R. Syr. ros. sol. $1\frac{1}{2}$. onçe.
 Extract. Rhab. 1. drachma.
 Diacarth. 1. scrupel.
 Cremor. Tart. 1. scrupel.
 Ad. Cichor. q. s. M. F. Potio.

Den sevensten dagh heb ick onder sijn ordinaris dranck gemengt 't volgende *decoctum* :

R. Herb. *Veronicae*.
Agrimon.
Vincæ per vinc.
Prunell.
Fragar. ana. 1. handt vol.
Cin. Astacor. fluviat. 1. onçe.
 Coq. inf. q. vini oligophori ad 1. pont. s. col. adde me'l.
 ros. col. 2. onçe. M.

Den achtsten dagh soo was de wonde van het gewrichte, ende de patient in een goede staet. Niet te min heeft hy desen *pulvis cordialis* ingenomen :

R. Pulv. lap. chryf. præp.
 Mag. marg.
 coral. rub. ana. gr. iv.
 M. cum s. q. syrup. viol. & corall.

Den 9. bevondt hem de patient seer wel ; uyt de borst-wonde liep een weynigh rijpe etter : waer door ick het inspuyten van het *decoctum* nalatende , alleen het pijpen met het *digestivum* besmeert , op de wonde geleydt hebbe . Op de wonde van de handt leyde ick , in plaets van het *diapalmæ* , het *ceratum divinum* , om de selve te cicatriferen .

Den thienden dagh is niet met allen uyt de borst-wonde uytgevloeyt , maer de patient klaegde over een kleyne hoest , die door het gebruyck van de *trochisci pectorales cum ambra & moscho* over ging .

R. *Spec. diarr. s. 2. scrupels.*
diamb. c.

Pulv. ireos Florent. ana 1. scrupel.

Trochif. Gall. mosch. ver. gr. xxxj.

Amyl. 1. drachma.

Sacch. albiss. 1½. onse.
candi alb.

penid. ana 6. drachmen.

Ambr. gryf. ver. gr. vj.

mucilag. tragac. in aq. rosar.

diss. q. s. F. Trochisci.

De urijs was noch troubel, ende het water-maecken viel hem pijnlick.

Den 11. dagh als de patient seer wel te pas was, ende niet met allen meer uyt de wonde liep, soo heb ick, om te verhoeden, dat de wonde van de borst niet tot een fistel soude worden, het pijpen achter wegen gelaten zijnde, een wieck aen een draet gebonden, ende met het *unguentum de bethonica* besmeert, daer in gesteecken, ende het *ceratum citrinum* daer over geleydt.

Den 12. 13. ende 14. heeft de patient nergens over geklaecht, ende geseydt, dat hy, ten aensien van sijn krachten, wel sonder een leun-stock wandelen konde.

Als den 15. 16. ende 17. dagh de wonde suyver ende schoon was, soo heb ick daeghlicks een korter wieck in gesteecken, op dat het vleych van binnen uytgroeyen moghte. Den 17. was de wonde aen de handt, door hulp van het *ceratum divinum*, gecicatriseert.

Van den 18. tot den 22. dagh is de patient seer wel te pas geweest, weshalven ick de wieck heb uytgehaelt, ende in plaets van de selve een compresjen van pluck gemaect, ende met het *unguentum de bethonica* besmeert, op de wonde geleydt, ende de selve met een nieuwe spons, in roode wijn uytgedrukt, ende met het compres-bandt, of *fascia catracta* in de laetste Plaet, by de letter S. verbonden. Den

Den 28. is de wonde met het *ceratum divinum* gecicatri-
seert, ende de patient in sijn voorgaende gefontheydt her-
stelt geworden.

Den 34. klaeghde hy over seer groote pijn in de lincker
voet, die uyt de ontseltenissen des gemoedts ontstonden,
doch na dat het lichaem van de galachtige humeuren ge-
suyvert was, verdwenen.

De XLIII. Aenmercking.

Een borst-wonde, de paracentesis vereyschende.

IN de maent van April 1622. is *Antonius*, een Voerman
tot *Padua*, in de rugge gequetst geworden, dat de degen
voor aen de lincker borst uytging, ende twee wonden
maeckte, waer op een snelle val op de aerde, een sware
beswijming, verlies van de spraek, koude sweet het ge-
heele lichaem over, een intermitterende pols, ende een
bloet-spouwen volghde, met het vermoeden, dat het hert,
of den *oesophagus* gequetst was. Ick heb de wonde aen
beyde zijden verbonden, doch hebbe eerst de borst-wonde
met het *scalpulum falcatum* of krom mesjen, in de V. Figuur
E. van de XXXVII. Plaet geopent, ende daer na in alle
beyde een wieck van hennip gesteecken, in het wit van
een ey gedoopt, ende aen een draet gebonden zijnde, ende
niets achterwegen gelaten, dat tot soodanige wonde nootd-
saeckelick vereyscht wordt. Na dat de wonde verbonden
was, soo wierdt de patient, van wegen de groote swack-
heydt der krachten, toegelaten wijn te drincken. Den ge-
heelen dagh over konde ick geen pols van de arterien in het
gewrichte met mijn vingers vernemen.

Den volgenden dagh, al hoe wel een groote menighte
bloets uyt de wonde geloopen was, soo kost nochtans geen
pols vernomen werden, 't en zy dat de patient van de eene
plaets op de ander, of van de een zijde op de ander beweeght
wierdt. Den selven dagh heeft hy een *panarellam* genut-
tigt.

ticht, ende terstont wederom uytgebraeckt, waer uyt ick besloot dat de *oesophagus* gequetst was.

Den derden dagh was de aeffem van de patient seer belemmert, ende hy gevoelde groote pijn dicht by het *diaphragma* of middel-rift, uyt de wonde vloeyde nauwelicks een druppel, ende dat het meeste was, de pols hiel geheel op: daerom is de borst tusschen de derde (Tafel XXXVII. Figuur II. C.) ende vierde ribbe, na de leer van *Hippocrates*, geopent geworden, met die intentie, dat de materie in de borst begrepen, uytgeloft, de ingeborene warmte niet verstickt, ende de longen selfs niet verrotten soudon. Na de opening zijn nauwelicks drie of vier druppels bloedt uyt de wonde gevloeyt; dat ick daerom achte dat het moet aengemerckt worden, om dat sommige voorgeven, dat een seer groote vloeying ontstaet uyt de incisie van de *vasa intercostalia*: maer ick ontkenne niet dat al te mets, ende principalick in de galachtige lichamen soodanigen vloeying in de holligheyt geschiedt, wanneer een ader of arterie geincideert wort, die nochtans met het mesjen in de I. Figuur van de II. Plaet seer lichtelick kan voorby gegaen worden. Laet een *vena* of *arteria intercostalis* gequetst zijn: wat is 'er aen gelegen? weynigh of niet, want het bloedt uyt een versche wonde tusschen de derde ende vierde ribbe, kan in de holligheyt van de borst niet gehouden werden, ende indien het behouden wiert, soo soude het den volgenden dagh, terwijken de wonde sal verbonden worden, wederom uytloopen. De borst dan geopent zijnde, soo liep daer na een geheel part materie uyt als water, daer vleysch in gewassen is. Na de evacuatie van dese materie, heb ick de pols merckelick gevoelt, ende in de wonde een wieck met het medicament uyt het wit van een ey, ende de *pulvis adstringens Galeni*, besmeert, ingesteecken. Des avondts heb ick de wonde met de konst gemaect wederom ontbonden, ende als vooren een pondt materie, met de derde part van etter gemengt, daer uyt gehaelt. Daer na wiert in de wonde gesteecken

Becken een wieck, uyt t'samen gerolt linnen gemaect,
ende met het volgende *digestivum* besmeert,

R. *Olei Hyperic.* $\frac{1}{2}$. onse.
Resinæ Terebinth. 1. onse.
Mell. ros. colar. $\frac{1}{2}$. onse.
M. F. digestivum.

ende het *ceratum diapalmæ*, een vier dubbelde linnen doeck
in roode wijn uytgedrukt, ende de behoorlicke bandt
daer op geleydt.

Den 4. dagh heb ick de bovenste wonden verbonden,
ende uyt de wonde van my gemaect, een glas vol etter,
het vierde deel met bloedt gemengt, uytgetrocken. On-
trent de lippen van de nieuwe wonde liet haer een inflam-
matie sien; waer door ick de patient het gebruyck van de
wijn verboden, ende gerste-water tot sijn dranck geor-
dineert heb. De pols was seer merckelick, ende uyt de bo-
venste wonde vloeyde een etterachtige materie, maer seer
weynigh: daerom ordineerde ick de patient 't volgende *Sy-
rupus*, van de welcke hy des morgens, ende des avondts
twee uren voor de avont-maeltijt vier of vijf oncen innam:

Neemt *Gepelde Garst*, een handt vol,
Aerdtbeyen-bladeren,
Maeghden-palm,
Buglossa,
Pimpernel,
Cichorey,
Hoef-bladeren,
Philosella ofte *Guychelheyl*,
Paerde-steert,
Verberia, elcks een halve handt vol,
Meccrab, twee oncen,
Soet-hout, een vierendeel loots,
Fonteyn-water, ses ponde,
Witten Wijn, twee pondt; koockt dit te samen tot
Bb 5 op

op de helst : daer op het laetste by doende twee onsen
Honigh van Rosen ; mengt dit te samen .

Den 5. dagh is wederom een glas vol etter uyt de selve wonde gevloeyt , dat eenighsins stonck , ende meer geel als wit was . Uyt beyde de oude wonden ging een snotachtige materie als kaes , (gelijk ick in de *peripneumonics* dickwils gesien heb) nochtans seer weynigh . De lippen van de nieuwe wonde waren blaeuw , de compressen door de groote onsuiverheyt des lichaems swart , ende de koorts buyten gewoonte grooter .

Den 6. lieper een half glas etter uyt , t welck soo stonck , dat niemant in de kamer konde blijven . Onder de compressen verscheen oock een melancolijcke vochtigheyt , waer door ick t volgende *decoctum* ordineerde :

R. *Scordi*. I. handt vol.

Mell. ros. colat. I. pondt.

Aq. comm. 6. ponden.

coq. ad tertiæ partis consumptionem .

Van dese *colatur* wierdt met de spuyt in de II. Figuur van de XIII. Plaet een geheel pondt in de wonde gespuyt . Na de inspuytting heb ick een wieck , met het voorschreven *digestivum* besmeert , daer in gesteecken . *Hippocrates* seydt , by aldien de silvere *specille* oft tintel-yser in de etter gesteecken , ende terstondt uytgetrocken , swart wordt , dat de patient swaerlick opkomen sal . Ick heb , *Hippocrates* hier in volgende , de *specille* of tintel-yser in de etter gesteecken , het welcke , alsoo het niet swart wiert , maer seer wit bleef , my van het opkomen des patients goede hope heeft doen hebben .

Den 7. dagh hadde de patient een heftiger koorts dan de voorgaende dagen ; daer vloeyde oock meer etter uyt , doch niet soo stinckende als de vijfde ende seste dagh .

Den 8. dagh wierden de lippen van de wonde , tusschen de derde ende vierde ribbe gemaect , geïnflameert ;

keert; waer door de patient grooter pijn, en een heftiger koorts hadde.

Den 9. dagh heeft de stanck van de etterachtige materie merckelick opgehouden. Des avondts was een nieuwe *Erysipelas* of roos aan de wonde, met een verwijdering van 't gat, ende ontblooting van de derde ribbe.

Den 10. dagh verscheen de nieuw-gemaecte wonde noch grooter dan des daeghs van te voren, de oorfaeck daer van was, na mijn oordeel, een galachtige vochtigheyt, die door haer scherpigheydt de vleeschachtige substantie corrodeerde. Des nachts heeft hy, van wegen de *Erysipelas*, ontrent de *costas spurias*, of bastaert-ribben, ende de *nervus intercostalis*, die in de afkomende *musculus* van de buyck ingevoeght is, pijn gevoelt.

Den 11. dagh was het beter met hem, soo dat hy de geheele nacht sliep; hy wilde de spuyt, van wegen de pijn in de *membranae*, onder de ribben niet toelaten.

Den 12. dagh gevoelde hy even een soo groote pijn als eer-gisteren: daerom liet ick het met de wieck berusten, ende leyde alleen een stuckjen van een spons, in het *decoctum vulnerarium* uytgedrukt, op de wonde: des nachts heeft hy tweemaal over sijn geheele lichaem gesweet.

Den 13. dagh bevondt hy hem beter, ende witte etter vloeyde uyt de wonde. In diergelijcke vallen is niet beter dan het lichaem niet te purgeren: want by aldien men een purgatie ingaf, soo souden alle vochtigheden na het ingewandt toe loopen, het lichaem dun maecken, ende quade toevallen verwecken.

Den 14. dagh heeft hy de geheele nacht wel geslapen: de etter is oock in een kleyne quantiteyt uyt de wonde gekomen: maer des avondts was de quantiteyt van de uytloopende etter grooter, en de pols buyten gewoonte heftiger.

Den 15. dagh heeft hy een harder koorts gehad, dan des daeghs van te voren, om dat hy liever op de lincker ende gesonde, dan op de gequetste, ende rechter zijde lagh, waer door de etter, in de borst begrepen, de koorts heeft

heeft vermeerderd : des avonts is 'er in de zijd'-wonde een wieck gesteecken , om dat het vleysch te seer wiesch .

Den 16. dagh heeft hy, voor de bitterheyt des monds, die hy ontrent vier dagen bespeurt hadde, de *Rhabarbara* ingenomen, waer van hy vier galachtige kamer-gangen heeft gehadt, ende daer na hem beter bevonden .

Den 17. dagh heb ick hem het ordinaris *decoctum* wederom gegeven : Des avondts is 'er witte etter, maer seer weynigh uyt de wonde gekomen, dies wegen hem het *decoctum*, met de spuyt niet meer is ingespuyt geworden. Hy heeft oock niet meer gehoest, ende des nachts wel geslapen, doch de koorts was een weynigh stercker dandes daeghs van te voren .

Den 18. heb ick hem noch het *decoctum* ingespuyt, nochte een wieck in de wonde gesteecken, maer alleen pluck, met het *unguentum de bethonica* besmeert, daer op geleydt, ende de selve met het *ceratum barbarum* bedeckt. De etter was eer groen als wit. In de nacht heeft hy geslapen, maer in sijn droom gekeven, dat een overvloedigheyt van quade humeuren beduydt heeft.

Den 19. heeft hy de geheele nacht over gesweet, de etter was noch eenighsins groen, vier uren voor het middaghael heeft hy ingenomen *Cass. rec. extracta* 1½. *dissolue in aqua cichorei, borraginis, pimpinellae & veronicae*, die hem dry galachtige kamer-gangen verweckt heeft, zijnde de excrementen seer galachtigh.

Den 20. is 'er een half onçe etter uyt gegaen, daerom heb ick in de nieuwe, ende met de wieck wederom wijder gemaecte wonde, een tinnen pijpen in gesteecken, met een spons in roode wijn uytgedrukt. Hy kost de geheele nacht niet slapen, door dien het pijpen de ribben, ende de *membranam* van de *pleura* druckte.

Den 21. is 'er niet uyt de wonde gevloeyt : Niet te min is het pijpen nochtans, gelijk gisteren, in de wonde gesteecken. Daer na heeft hy ingenomen *flores cassiae*, in het voorseyde gemengde sopjen gedissolveert, met de *pulvis Mechoacae*

Mechoacæ nigrae; ende *Cremor Tartari*. Voortaan heeft hy een *decoctum vulnerarium* meer gebruyckt, maer een sopjen van kruyden, te weten, van *Cichoria*, *Borrago*, *Sonchus*, *Fragariae*, ende *Vinca per vinca*. Het gat in de borst is toe gegaen.

Den 22. heeft hy wederom het voorseyde sopjen genutticht.

Den 23. is hem het *decoctum vulnerarium* noch eens ingespuyt geworden, maer weynigh etter uyt gekomen, hetwelcke, alsoo het noch wat groenachtigh was, soo heeft hy wederom sijn purgeer *pulvis* ingenomen.

Den 26. 27. ende 28. heb ick het *decoctum vulnerarium* niet meer ingespuyt, ende de wonde maer eens des daeghs verbonden; twee dagen daer na heeft de koorts opgehouden.

Den 29. dagh heeft de patient sijn sopjen genutticht, de etter was wit, ende de patient soo veel als buyten peesjckel.

Den 36. dagh, als ick de wonde wederom besagh, soo is een groote menichte etter uyt deselve gevloeyt, met een swelling van de lippen, dat een teycken van eenige mislagh was, die hy met eten of drincken begaen hadde; gevraeght zijnde, gaf hy tot antwoord, dat hy van de verboden Melck-spijsen gegeten hadde, van de welke hy hem voortaan heeft onthouden, ende voorts binnen korten tijdt sijn gesontheyt wederom verkregen.

De XLIV. Aenmercking.

Een fistel in de borst, met de naelde door-gesteeken.

Een Keyfersch Officier in't jaer 1630. dry dwars vingers beneden de *claviculam extram*, of het rechter krop-been doodelick gequetst, ende tot *Vlm* in de herbergh, daer de ploegh uyt hangt, bykans genesen zijnde, wordt, van wegen eenige mislagen, met eten ende drincken begaen, met

met een inflammatie overvallen, de welcke tot etter ge-
 worden zijnde, een seer breede fistel onder 't vel heeft ge-
 maect, welcks eynde of grondt tot aen de achtste ribbe
 is gesackt, soo dat nochte de Chirurgijn, nochte de Medi-
 cijn, de vergaderde materie in dese holligheyt kosten uyt-
 suyveren, 't en zy dat sy de patient daeghlicks met de bee-
 nen om hoogh, ende met het hoofd om leegh doen stellen.
 Maer alsoo het met de consolidatie van dese holligheyt
 lang aen liep, ende de patient aen dit daeghlicksche ver-
 keerde postuur een verdriet kreegh, soo heeft hy my, door
 sijn Waert aen hem gerecommandeert, laten halen. By hem
 komende, ende de saeck vernemende, heb ick hem voor
 geslagen de incisie, die met het *scolopomachæron* seer ge-
 luckighlick pleeght uyt te vallen. Dese operatie my ge-
 weyert zijnde, soo heb ick een middel bedocht, hoe son-
 der incisie van de holligheyt, een lichte uytgang aen de
 materie soude kunnen gemaect worden; mits welcken in
 het gat van de holligheyt, met de *Gentiana* wijder ge-
 maect zijnde, het instrument in de V. Figuur van de
 XIV. Plaet, aen wiens punt een klompjen wasch vast ge-
 maect was, insteekende, stack ick de gront van de fistel,
 buyten weten van de patient (want hy meende dat ick
 de gelegentheydt van de fistel ondersoecken wilde) seer
 gaeuw door, ende trock de naelde wederom terugh. De
 materie door de gemaecte wegh uytgeleeght zijnde, soo
 stack ick in de onderste wonde een wieck, daer een geheel
 ey in was, ende in het bovenste gat een andere wieck, met
 het *unguentum de bethonica* besmeert, ende het *emplastrum*
diapalmæ; ende een vier-dubbelde linnen doeck daer op
 geleydt hebbende, verbondt ick voorts de geheele borst
 met de swachtel *Sofstrati*. Daer na heb ick de nieuwe
 wonde met een holle wieck van gewascht linnen eenige
 dagen open gehouden, tot dat de wonde om hoogh met
 het *ceratum divinum* geconsolideert was: de zijden van de
 holligheyt heb ick met het *mellieratum* seer wel gerey-
 night, een nieuwe spons in roode wijn uytgedruckt, ge-
 bruyckt;

bruyckt, ende met de swachtel in de laetste Tafel by de letter S. dat van *Galenus fascia cataphracta* genaemt wordt, seer dicht aen malkanderen gebonden, om wederom te doen aen een groeyen. Na dat de holligheydt t'samen groeyt was, soo heb ick het pijpen of holle wieckjen, daeghlicks gemindert, ende de ulceratie eyndelick gecicatriseert. Dese manier van genesen succedeert wel, als de holligheydt geen *callum* of hardigheydt heeft: andersins geluckt de curatie niet wel.

De XLV. Aenmercking.

Een Empyema, door de opening van de borst genesen.

I N 't jaer 1625. wiert *Nicolaus Kohler*, een Borger ende de Schipper tot *Vlm*, in de borst achter op de rugge, tuschen de 4. ende 5. ribbe, van boven af te tellen, gequetst met een broot-mes, dat de longen soo seer quetsie, dat de patient terstondt (behalven het bloet-spouwen) over een groote benaeuwtheyt des aeffems klaeghde. Ick ter eerster ure van de quetsing ontboden zijnde, heb in de holligheydt van de borst de *mixturam stegnoricam* met een spuyt ingespuyt, ende het gat van de wonde met een wieck open gehouden. Tot de herstelling van de krachten, ende het te righ houden van het bloedt, heb ick hem het *electuarium* (wiens *ingredientia* in de 41. Aenmercking te vinden zijn) ende lichte kost ende dranck verordineert. Van hem wech gaende, heb ick de andere, die by hem stonden, aengeseydt, dat hy niet soude opkomen, indien beneden geen nieuwe wonde met het mesjen ten eersten gemaeckt wierde; dat doen gweygerit wiert. Des morgens heb ick de patient selfs de *paracentesin Hippocraticam* voor geslagen, die hy hem terstondt heeft laten wel gevallen, soo dat hy door middel van de selve andere medicamenten, seer voorspoedighlick te recht gebraght zijnde, eenige jaren daer na geleest heeft.

De XLVI. Aenmercking.

Een Empiema, door opening van de borst gecureert.

IN 't jaer 1631. heeft *Valentinus Dettelbacher*, een *Bac-*
ker tot *Vlm*, in de herbergh, de *Sonne* genoemt, sich
selven met een mes onder de lincker tepel, in de holligheyt
van de borst gesteecken, nochtans sonder quetsing van de
binnen-partyen. Daerom heb ick in de wonde een wieck,
met het gemeene *stegnoticum* bevochticht, in gesteecken,
ende met een compres in swarte sure wijn uytgedrukt,
ende met de *facia Sostrati* verbonden; daer na heb ick hem
een laxerende Clysterie doen setten, ende een deel bloedt
uyt de rechter arm laten loopen: Daer na de materie ten
deele door de wonde, ten deele door de urijn-gangen uyt-
gevoert zijnde, soo heb ick de wonde met inwendige ende
uytwendige medicamenten, die hier soo dickwils voor ge-
selt zijn, te weten, met de inspuytingen, salven, emul-
sien, ende wondt-drancken geconsolideert.

De XLVII. Aenmercking.

*Een borst-wonde, gaende dooy het middel-rift, in de grondt
van de mage.*

DEN 15. Augusti is *Melchior Frick* een *Voller* tot *Vlm*,
van een seecker *Hovenier* gequetst geworden, niet al-
leen in het hooft ende de neus, waer van wy alreede in de
XX XII. Plaet, ende in de *XX II*. Aenmercking geseyt
hebben: maer oock in de borst, vijf dwars vinger onder de
lincker tepel. De wonde in het hooft ende neus heeft de
Chirurgijn Elias Walther terstondt met de *stegnoticis* be-
hoorlicker verbonden, ende de derde in de borst vindende,
my laten ontbieden; Ick dan komende, ende willende de
geleghentheydt van de wonde in de borst met de *specille* of

of tintel-yfer onderfoecken, soo heb ick in de holligheydt niet kunnen komen, door dien de wonde was toe-geval-
 len, van wegen de veranderde plaets der *musculen*, alwaer de patient gequetst was. Terwijl en ick met het onder-
 soecken besich was, soo heeft de gequetste een groote quantiteyt bloedts uytgebraeckt, soo dat hy in een sware beswijming vallende, meer de Hemelsche dan mensche-
 licke hulp schein van doen te hebben. Dese braecking heeft my een bezeering van de maegh, ende consequente-
 lick van het vleeschachtige deel des middelriffs, ende een doorsteeking van de borst te kennen gegeven; daer-
 om de bystaende personen, het perijckel van 't leven voorseggende, stack ick een wieck, met het gebruyck-
 licke *stegnoticum* toe gemaect, in de wonde, appliceerde het *linimentum simplex*, ende verbondt de borst met het *Vinculum Sostrati*, in de VI. Figuur van de XXXVII. Plaet, des anderen daeghs 's morgens om vijf uren, braeck-
 te de patient wederom wel twee kannen bloedt, met wijd gemengt, ende daer na al 't gene, dat hy in de mondt genomen, ingesloct heeft. Soo is dan een vraegh ontstaen, alsoo de wonde van de neus niet in de holligheydt van de neusgaten deur ging, soo dat het bloedt door het verhemelt van de mondt op de keel, ende alsoo daer van daen in de maegh soude hebben kunnen vloeyen, waer uyt dan dit braecken van het bloedt ende spijsen ontstaen moghte? De gene, die dese vragen stelden, gaf ick tot antwoordt; al hoe wel de vervallen wonde het ingesteecken *specillum* of tintel-yfer, geen ingang in de holligheydt van de borst toeliet, nochte eenige wonde haer in de buyck sien liet, dat nochtans de accidenten, op de quetsing van de borst volgende, genoegh bewesen, dat de degen door de *musculos intercostales*, ende het vleesige deel van het *diaphragma* of middelriff (want indien het zenuwachtige deel daer van gequetst ware, soo souden veel swaerdere toevallen de patient quellen) in de mage door-gegaen was. De vloet van het bloedt, in het holle van de borst; ende veel

meer de fuyverheydt van het hembt, gaven te kennen, dat de *pleura* door gefteecken was, want indien de borft niet hadde geopent geweest, foosoude het uytloopende bloedt buyten twijffel het hembt seer root geverwt hebben. 't En feydt oock niet, dat de patient noyt over eenige benaeuwtheyd van de borft, of de hoeft, heeft geklaeght, want het bloedt de voorseyde toevallen veroorfaeckende, is door de wonde van het middelrif in de holligheydt van de buyck gevloeyt, in de welcke het in etter verandert, eyndelick door het fundament is uyt gegaen. De braecking van het bloedt, ende van 't gene hy genuttight hadde, de verloren appetijt, ende de pijn voor het hert, waren teyckenen van de wonde in de mage. Door dese redenen dan beweeght zijnde, heb ick alleen op de mage gefien, doch alfoo, dat ick de andere wonden mede behoorlick heb in acht genomen; dies wegen gaf ick hem dickwils de dranck ende de confoliderende medicamenten, doch in een seer kleyne quantiteyt (op dat door haer menighte de maegh niet soude gespannen of tot braecken verweckt worden) ende hebbe de krachten geconferveert, met het fetten van twee clyfteren daeghs, van vet vleysch-nat ende een doyer van een ey toebereydt: Sijn dranck was Granaten-wijn, ende het medicament oude Rosen-conferf, met de *pulvis* van *maslix* gemengt:

Neemt *Conferf van Rosen*, die oudt is, vier onsen,
Fijne gestooten Maslix, een half onse,
Syroop van Wael-wortel, soo veel genoegh is;
 maeckt daer een *Conferf* van.

Hier van moeste hy des morgens ende des avondts innemen de quantiteyt van een ocker-noot. De buyten partye van de mage heb ick gesmeert met astringerende olien,

Neemt *Oly van Rosen*,
 van *Maslix*,
 van *Queen*, elcks een half onse,
 van *Alsem*, drie drachmen. *M.*

ende

ende de wonde onder de tepel, gelijk als een simpele wonde door de tweede intentie genesen. Den 7. dagh heeft de patient een etterachtige stoelgang gehad. Den 8. is de wonde in de borst geconsolideert geworden.

Den 14. ende resterende dagen, heeft de patient de consoliderende vochtigheden ingenomen, ende sonder pijn in gehouden.

De XLVIII. Aenmercking.

Een fistel in de borst, met op-ctende dingen genesen.

IN't jaer 1643. heeft *Iohannes Wolfius*, een jongman van *Heylbron*, in de rechter zijde van de borst een hardt geswel gekregen, dat tot etter gebraght, ende qualick genesen, in een fistel is verandert, de welke de Chirur-gijns van *Heylbron* voor een desperaet gehouden, ende aen de natuur voorts over gelaten hebben. De patient na *Vlm* komende, versochte mijn raedt ende hulp, die ick hem oock toeseyde: Ende eerst de *universalia* hebbende laten voorgaen, soo maecte ick het seer naeuwe gat van de fistel (om de gelegentheydt van de selve te ondersoecken) met het mergh van de slier-boom, seer hardt in malkanderen gewrongen, soo wijdt, dat het ronde *specillum* of tintel-yser in de VI. Figuur van de VIII. Plaet daer door konde ingesteeken worden, met het welke ick het ruyge been heb aengeracckt. Om de *callus* of hardigheyt van de fistel te consumeren, soo stack ick een lange dunne wieck, met de volgende salve besmeert, in de fistel:

Neemt *Gestooten Dol-zact*, een scrupel,
Gebranden Aluyn,
Gebrandt Koper-roodt, een half drachma,
Versche Boter in Weegblaren-water gewasschen,
 soo veel als genoegh is tot een salfken.

De hardigheydt geconsumeert zijnde, soo stack ick in de fistel een wieck, wiens punt met het *decoctum divinum* genat, ick met gepulveriseert *Euphorbium* besprengt, en de rest met dit *unguentum* besmeert hadde:

R. *Ung. de Bethonic. I. onçe.*

Aegyriac. simpl. ½. onçe.

M. F. *Ung. quod calli generationem prohibet.*

Ick heb het daer op geleydt, tot dat na twee maenden de ribbe eenige schilfertjens van sich heeft gegeven, de welke uytgenomen hebbende, voorts daeghlicks de wieck vermindert, ende met het *unguentum de bethonica* alleen besmeert, geappliceert, tot dat dese ulceratie met vleysch gevult, door hulp van het *ceratum divinum* soo veer quam, dat se de cicatrisatie van doen hadde. Met dese opgeleyde medicamenten, ende een *vinum medicatum*, heeft de patient sijn voorgaende gesontheydt wederom verkregen, ende is van *Vlm* vertrocken.

De XLIX. Aenmercking.

Een borst-wonde, met het mesjen wijder gemaect.

Johannes Georgius Kostnitzer van *Vlm*, is den 2. Novem-ber 1631. in de lincker zijde, tusschen de seste ende se-venste ribbe van de borst, gewondt geworden, soo dat de wonde, sonder eenige quetsing van de inwendige par-tyen, door ging, nochtans soo naeuw zijnde, dat 'er geen wieck kost in gebraght worden, daerom ick ontboden zijnde, de selve terstondt met het mesjen in de I. Figuur van de XII. Plaet, of in de V. Figuur E. van de XXXVII. Plaet heb wijder gemaect, op dat het bloedt in de hol-ligheydt gesackt, ende een benacuwtheydt van de borst verweckende, bequamelick soude kunnen ge-evacueert worden. Na dat soo veel bloedts door de wonde uytge-suyvert was, als de vervallen krachten toelieten, soo heb ick

ick een wieck van raeuw linnen, met een bloedt-stillende remedie bevochtight, ende aen een draet vast gebonden, in de wonde gesteecken, ende na een voorgaende laxerende clysterie, door de Chirurgijn een deel bloedts uyt de mediaen-ader van de lincker arm doen aftappen. De volgende dagen heb ick een behoorlicke quantiteyt uytgelaten, de wieck met het dickwils voorgestelde *digestivum* besmeert, in de wonde gesteecken, ende alsoo de wonde des morgens, ende des avondts verbonden, tot dat al de materie uytgesuyvert was, ende de wonde goede etter maeckte; eyndelick gebruyckte ick in de wonde een hol pijpen, van gewast linnen, dat ick dagelicks kleynder ende dunner maeckte, tot dat de wonde met vleysch gevult, door het *ceratum divinum* gecicatriseert wierde.

De L. Aenmercking.

Een andere borst-wonde, met het mesjen wijder gemaeckt.

DEn 5 December is de Barbier *Adam N.* by my gekomen, ende heeft my geboodtschapt, dat de eerwaerdige *Gallus Schnitzer*, Predikant in het dorp *Einsingen*, des daeghs te voren na de avondt-maeltijt, van een seecker Keyserfch Soldaet met een degen gequetst was, ende twee wonden gekregen hadde, de eene op de rechter zijde van de onderste kaeck; de andere op de rugge, dichte by de werfels, tusschen de derde ende vierde ribbe van de borst, (te weten, op die plaets, op de welke *Hippocrates de paracentesis* pleeght te maken) gaende in de holligheyt van de rechter zijde, tot aen de opperste ribbe van de selve zijde, een weynigh leeger als daer het *clavicula* of krop-been aen het hooghste eynde van het *os sternum* gevoeght is, met een bezeering van de longe, ende de *vasa intercostalia*, op de welke dese toevallen gevolght zijn, te weten, een sware beswijming, een seer beswaerde acstem, koude sweet, ende seer groote pijn ontrent de borst. De Bar-

bier heeft de wonde op de rugge verbonden ; met een wieck , met het wit van een ey besmeert , ende alleen gesteecken tusschen de *membranam carnosam* , ende de *musculus* die men *aniscalptor* noemt : leggende het *Emplastrum sticticum Crollii* (Sticht-plaester) daer op . De wonde in de onderste kaeck , hadde niet te beduyden , soo dat hy de selve met het *ceratum diapalmæ* alleen bedekte . Des anderen daeghs heb ick de gequetstengevonden , sijn aessem seer swaerlick halende , ende van wegen de quetsing van de *vasa intercostalia* , soo wel voor als achter , seer groote pijn lijdende . Ick ondersochte de naeuwe wonde met het botte *specillum* of tintel-yser , ende geraeckte met het selve in de holligheydt van de borst , soo dat ick gissing maecte , dat 'er een groote quantiteyt bloedts in de borst by een vergadert was .

Om het vloeyen van het bloedt te stutten , soo heb ick terstondt volgende *mixture* met de spuyt in de holligheydt van de borst ingespuyt ,

R. *Pulv. adstring. Galen. i. drachma.*

Chrysol. præp. i. scrupel.

Albumin. ovor. no. iv.

Aq. plantagin. q. s.

M. Pro. injectione.

ende in de wonde een wieck , aen een draet gebonden , gesteecken , ende met een dicker *stegnoticum* besmeert , om de selve open te houden ; leggende daer op een linnen doeck , in roode wijn uytgedrukt , ende de bandt *Sofstrati vinculum* , in de VI. Figuur van de XXXVIII. Plaet , genaemt , om de wieck in te houden , ende de inflammatic voor te komen .

Tot stemping van het bloedt , ende stercking der krachten , gebruyckte hy dit *conditum* :

R. *Conserv. Sympit. 6. drachmen.*

Rosar. antiq. 1. onçe.

Troch. de terra sigill.

Charab. ana 1. scrupel.

Bol. armen. præp. 2. scrupels.

Marg. præp. $\frac{1}{2}$. scrupel.

Sacch. ros. tab. &

Syrup. granat. ana q. s.

M. F. Conditum, de quo æger sæpius per diem sumat aliquam portionem.

Voor den dorst heb ick hem dese verkoelende ende astringerende jupel geordineert :

Neemt Syroop van Granaten,
 van Mispelen, van elcks anderhalf onçe,
 Water van Eer-en-prijs,
 van Weegh-bladen,
 van Prunella,
 van Cichorey, van elcks drie oncen,
 Speciei diamargariti frigidi, een scrupel.

Ten vijf uren na de middagh nam hy eenige grana van het laudanum opiatum, met de magisterien in, na de welcke hy vier uren gerust geslapen heeft. Den 3. dagh wierdt hem een pijn-stillende ende laxerende clysterie geset, door dien hy in de onderste buyck groote pijn hadde :

Neemt Heems-wortel,
 Tormentil-wortel, van elcks een half onçe,
 Malva,
 Agrimony,
 Eer-en-prijs,
 Violen-blaren,
 Camille-bloemen, van elcks een handt vol,
 Lijn-zaet,
 Fenugriek-zaet, van elcks vier drachmen,
 Rozijnen, een half onçe;
 koockt dit te samen in Fonteyn-water tot op thien oncen, daer dan by doende

Honigh van Rosen laxatijf, drie oncen,
Oly van Violen, derdehalf onse; maect^{er} een Cly-
stee van.

Daer op volghden twee galachtige ende serofische stool-
gangen. Na dat de clysterie geloft was, soo wierdt hem
de Lever-ader van de gequetste zijde geopent, ende vier
oncen bloedts uytgelaten: te drie uren na de middagh
heb ick de wieck uytgehaelt; maer daer is van wegen de
nauwte van de wonde, niet uytgelopen, waer door ick
se met het mesjen van de V. Figuur in de XXX. Plaet,
wijder heb gemaect, op dat de materie, in de borst ver-
gadert, een vryen uytgang hebben moght. Na de ope-
ning lieper een pont bloedt uyt, dat soo heet was, dat het
in het uytloopen de patient meer brande, als een ontfteec-
ken keers soude gedaen hebben. Het pondt bloedt quijt
gemaect zijnde, heb ick de mixtuyr, de bloedt-storten-
de aderen t'samentreckende, in de borst gespuyt, ende
een wieck aen een draedt gebonden, ende met een be-
quaem medicament besmeert, in de wonde gesteecken.
Ick ordeneerde voorts, tot versachting van de pijn in de
borst, dese Salve:

R. Ung. pectoral. $\mathbb{r}$. onse.

Ol. amygdal. dulc.

Chamomill.

lumbricor. terr.

ana $\mathbb{r}\frac{1}{2}$. drachma.

M. ad ollam.

Den vierden dagh was de koorts, uyt oorsaecke van het
bloedt, in de borst begrepen, grooter als de voorgaende
dagen. Het vinculum of bandt *Sofrati* los gemaect, ende
de wieck uytgehaelt zijnde, lieper een geheel pondt, ende
des avonds anderhalf pont bloedt uyt de wonde. Ontrent
thien uren in de nacht, gebruyckte hy volgende emulsie,
na de welke hy wederom drie uren geslapen heeft:

R. Semin.

- R. *Semin. melon. excort.* 1. onçe.
lactuc.
papav. alb. ana 1. scrupel.
Aq. Frag.
Pimpinell.
Veronic. ana 4. onçen.
F. Emuls. cui adde
Spec. diamarg. frig. 1½. scrupel.
Syrup. violat. 2. onçe.
M. pro duabus.

Door dien hy soo swaerlick den aeffem haelde, ende van wegen het groote uytvloeyen des bloedts, pijn in de borst voelde, soo heeft hy seer dickwils een lepel van dese mixtuur genutticht:

- R. *Aq. Veronic.* 3. onçen.
Pimpinell.
Cichor.
Plantag.
Ceras. nigr. ana ½. onçe.
Lapid. Bezoard. gr. viij.
Hamatit. ½. scrupel.
Terr. sigill. 1. scrupel.
Corrall. rubr.
Mag. marg. ana ½. scrupel.
Manus Christ. perl. ½. onçe.
M. ad vitrum.

Den vijfdén dagh na het los maken van de bandt, is 'er wederom anderhalf pondt bloedts uytgelopen. Het halen van den aeffem viel hem lichter als in de voorgaende dagen; dies wegen ick hem dese wondt-dranck ordineerde:

- Neemt *Ongepelde Garst*, een kleyn weynigh,
Aerdtbeyen-blaren,
Maeghden-palm,
Bugula,

Pimpernel,
 Eer-en-prijs,
 Cichorey,
 Hoef-bladeren,
 Philesella,
 Verbena,
 Paerde-staers, elcks een halve handt vol.
 Meecrab,
 Tormentilla, elcks een half onçe,
 Soet-hout, een drachma,
 Fonteyn-water, ses ponden,
 Witten Wijn, twee ponden.

Dit koockt op het halve deel, ende in het eynde van 't op-
 koocken doet daer by *mell. ros. colat.* $2\frac{1}{2}$ onçe, *Misc. & col.*
pro Syrupo. Hier van nuttighde hy daeghlicks 's morgens
 vroegh ten seven uren vier onçen, ende des avondts te vier
 uren drie onçen; sijn dranck was gerste-water met wondt-
 kruyden gekoockt. Den 7. dagh heeft hy hem wat beter
 bevonden, ende een pondt bloedt door de wonde geloft.
 Des avondts wierdt hem de voorschreven clysterie geset,
 door dien hy pijn ontrent de navel hadde. De wieck,
 die in de wonde moest gesteecken worden, heb ick met
 de *digestivis* besmeert:

Neemt *Terebinthina* in *Weeghbrce-water* gewasschen, an-
 derhalf drachma,

Oly van Pieren, een drachma,

Een doyer van een Ey. M.

Den 7. dagh heeft de pols t'eenemael gelijk geweest,
 ende zijn soo wel 's morgens als des avondts, acht onçen
 etter, met bloedt vermengt, uyt de wonde geloopen.

Den 8. is'er wederom een pondt oprecht etter uyt ge-
 loopen. De patient klaeghde over den hoest, waer door
 ick hem volgende *Ecclegma* ordineerde.

R. *Loboch. de pulm. vulp.*

Sani & exp. ana 6. drachmen.

Syrup.

Syrup. de farf.

de ros. sicc.

Veronic. ana ℥ . onçe.

Hyssop. $\frac{\text{℥}}{2}$. onçe.

Pulv. Hyssop. $\text{℥}\frac{\text{ss}}{2}$. scrupel.

Flor. Sulphur. ben. purg.

Trochisc. de spodio $\text{℥}\frac{\text{ss}}{2}$. scrupel.

M. & dentur cumbaculo liq.

Ondertusschen wierden, om de stanck van de etter, de inspuytungen van het *decoctum scordii, hordei, & mell. ros.* niet versuymt. Den 10. lieper een pondt wel gekoockte ende rijpe etter uyt de holligheydt van de borst, soo dat de patient beter te pas was, dan den voorgaenden dagh. Den 11. loste hy een half pondt seer wel gekoockte etter, met eenige stuckjens van de longen, in de welke men de *ramos* van de *aspera arteria* seer oogenschijnlijk bekennen kost. Den 12. ende 13. was de uytloopende etter rijp. De patient nam voor den hoest, ende de bitterheyt des monds, twee uren voor de middaeghsmaeltijdt, de volgende *bolus* in,

R. Flor. Cass. rec. extr. ℥ . onçe.

Spec. diamarg. frig. $\frac{\text{℥}}{2}$. scrupel.

Agaric. trochisc. 2. scrupels.

Rhab. elect. ℥ . scrupel.

cum sacch. f. bolus.

die hem drie of vier stoelgangen verweckte. Den 14. dagh was hy veel beter dan in de voorgaende dagen. Den 15. lieper vier ongen finckende etter uyt de wonde, daerom ick de holligheydt van de borst met de voorseyde inspuytung uyt suyverde. Den 16. dagh is 'er minder quantiteyt etter uyt gekomen, oock was de stanck soo groot niet, als in de voorleden dagen. Den 17. was de urijn niet meer galachtigh, gelijk van te voren. Ick deed' de patient, die seer over sijn hoest klaeghde, dit lickpotjen gebruycken:

R. Rad.

R. Rad. Symph. decoct. contus. & cribro traj. 2. oncen.
 Spec. diatrag. frig.
 Succ. liquirit.
 Sacch. penit. ana 1. loot.
 Syrup. liquirit. viol. ana. q. s. M.

Den 18. heeft de hoeft ende stanck opgehouden, soo dat de geheele injectie van de warmte niet verandert en was.
 Den 19. was de patient wel, ende het water natuurlick.
 Den 30. heeft de patient over pijn in de wonde geklaeght, die ick heb besichticht, ende bevonden, dat het pijpjen van seer goetd vleysch uytgedrukt was: daerom, ende oock om dat 'er geen materie uytgevloeyt is, ick het pijpjen wech gedaen hebbe, ende een wieck, met het *unguentum de bethonica* bestreecken, in de wonde gesteecken: door de welcke ick dagelicks tweemaal van dit volgende *decoctum* in de holligheyt van de borst ingespuyt heb, om de inwendige partyen te consolideren, ende te corroboreren.

Neemt Ongepelde Garst, een halve handt vol,

Wael-wortelen,

Tormentilla, elcks een half onse,

Kruydt van Eer-en-prijs,

Pimpinella,

Muys-ooren,

Alchimilla,

Heydens Wondt-kruyt,

Bugula,

Verbena,

Paerden-saeyt,

Maeghden-palm,

Aerdbeeyen-bladeren,

Scordium, elcks een halve handt vol.

Cichorey-zaet, een loot,

Fonteyn-water, ses ponden,

Witten Wijn, een pondt; koockt dit tot dat een derde

derde deel verkooct is : daer op het eynde bydoende

Honigh van Rosen, anderhalf onse ; mengt dit voor een inspuytfel.

Den 36. was de wonde t'eenemaal toegenesen, ende de patient in sijn voorgaende gesondtheydt herstelt zijnde, ging wederom uyt.

De LI. Aenmercking.

De geluckige genesing van een Empyema, door urijn-drijvende middelen.

IN't jaer 1638. den 24. Junij, op St. Jans dagh, des avondts ten 7. uren, is *Iohannes Maschque*, een Capiteyn, seer beschoncken zijnde van eenen de *Grien*, een Luytenant, in een duël gequetst geworden, in de rechter *musculus temporalis*, twee dwars-vingers beneden het krop-been, soo dat de wonde door de hoof- ende borst-ader, in de holligheydt van de borst doorgaende, met een seer groote toevloeying des bloedts, beswijming, convulsie, ronckende slaep, koude sweet, ongevoeligheydt des pols, ende *risus Sardonius* vergefelschapt was: ende alsoo lagh hy langer als een half ure, sonder gevoelen ende beweging. In dese soo periculose val, soo heb ick sijn huysvrouw ende dochter, ten aensien van alle dese toevallen, aengefeydt, dat dit voorboden des doodts waren. Mijn is in den sin gekomen de 9. *Aphorismus Hippocr. sect. 7.* Het verlies des verstandts, of een convulsie, ontsaende na het verlopen des bloedts, is quaedt. Niet te min zijn volgende medicamenten gebruyckt geworden :

R. *Aq. Ceras. nig. 4. onsen.*
Spir. Cephal. Ang. 1. drachma.
Lapid. Bez. 1. scrupel.
Corall. rub. præp. 1½. scrupel.

Lapid.

Lapid. Chrysol. præp. ʒ. scrupel.

Sacch. perlat. ʒ. onçe.

Om een revulsie te maecken, soo wierdt hem een scherp *suppositorium* of set-pille geset, ende de neusgaten, ende pols, wierden met het wel-ruyckende water van *Fuschius*, ende wijn-ruy ende azijn bevochtight. De wonde verbandt ick met een wieck van rouw linnen gemaect, in het wit van een ey gedoopt, ende met de *pulvis stegnoticus* bestroyt, met een linnen doeck, in roode wijn uytgedrukt, ende met de *fascia Galeni* aen het krop-been. Na dat hy alsoo verbonden was, soo heeft hy de geheele nacht gerust ende de wijn uytgeslapen. Den 2. dagh hadde hy een benaeuwtheyd in de rechter zijde, ende ontrent de contrey van het *diaphragma* of middel-schot, daerom hem de mediaen-ader van de selve zijde geopent, ende vier ongen bloedts uytgelaten wierden. Des avonts heeft hy van wegen de hettigheyd van sijn water, de helft van dese *emulsie* gebruyckt:

R. *Sem. Melon.* ʒ. onçe.

Aq. Pimpinell.

Fragaria.

Veronica ana 2 ʒ. onçe.

Ceras. nig. ʒ. onçe.

Corall. rub. præp. ʒ. scrupel.

Marg. præp. ʒ. scrupel.

Lapid. Chryf. præp. ʒ. scrupel.

Sacch. cand & Syr. viol. simp. ana ʒ. onçe.

M. pro. emulsione.

Ick heb een wieck met een digestijf (uyt het wit van een ey, ende *terebinthina*, in Rose-water gewasschen, bestaende) besmeert, ende met de *pulvis lap. Chryf. præpar.* bestroyt, in de wonde geleydt, daer na een compres uyt roode wijn uytgedrukt, daer op gedaen, ende met de bandt *Galeni* alles verbonden. Den derden dagh heeft hy de volgende Clysterie gebruyckt,

Neemt

Neemt *Kaesjes-bladeren*,
Violen-blaren.
Parietaria,
Eer-en-prijs,
Camille-bloemen.
Bloemen van Malva, van elcks een halve handt vol,
Lijn-zaet, een loot,
Meloen-zaet,
Citroen-zaet, van elcks drie drachmen; kooekt dit
 in water tot op negen onzen: doet by het afgiet sel
Honigh van Rosen,
Solutiÿf, twee onzen,
Elect: Lenitivum, een onçe,
Oly van Violen,
 van *Camomillen*, van elcks anderhalf onçe,
 maect's er een *Clysteer van*.

Na het gebruyck van het welke hy vier kamergangen
 heeft gehad. Om dat het bloedt soo seer vloeyde, soo
 gebruyckte ick in de wonde het *medicamentum stegnoti-*
cum, uyt het witte van een ey, *lapid. chryf. præparat.* en
 de *pulvis Galeni adstringens* gemaect. De patient moe-
 te, van wegen de beswijming, dickwils des daeghs eeni-
 ge *grana* van de *confectio Alkermes* nuttigen, waer door
 het wat beter met hem wierdt.

Des avondts, na het gebruyck van de *emulsië*, heeft hy
 geklaeght over de hette van het water, in het welke, in
 een glas ontfangen, op de gront een etterachtige materie
 haer sien liet. De pijn ende benaeuwtheydt om het *dia-*
phragma ende lever, hielt oock op, soo dat hy de geheele
 nacht wel gerust heeft. Den 4. dagh heeft my raedtsaem
 gedacht, een wondt-dranck te ordineren, door dien de
 materie in de ruymte van de borst, na de urijn-gangen haer
 passagie nam, ende om dat 'er geen koortse was.

R. *Cineris Astacor. stuv. I½. handt vol.*
Herb. Pimpinell.

Vincæ

Vincæ per vincæ.

Veronicæ ana 2. handt vol.

Aq. Fragariæ 1. pont.

Vini Oligophor. 7. pont.

Koockt het op tot op het derde-deel, ende doet op het eynde daer by *mell. rosar. col. 2. oncen.*

Dit *decoctum* wiert 's morgens ende des avonts onder de *emulsie* gemengt, dat het bloedt, in de borst begrepen, wonderlick in de urijn-gangen geleydt heeft, uyt de wonde liep dickachtigh gestremmelt bloedt, waer door ick in de holligheyt van de borst, het astringerende ende consoliderende *decoctum*, dat in de 50. Aenmercking beschreven is, met de spuyt dede inspuytten.

Daer na heb ick een pijpjen van raeuw linnen ende geel wasch gemaect, in de wonde gesteecken, daer op leggende het *ceratum diapalmæ*, ende een spons, in roode wijn uytgedrukt, met de bant. Den 5. ende 6. was het met de patient wederom beter. Den 7. dagh heeft hy niet met allen geslapen, ende seer geklaeght over de pijn in de wonde, ende de borst. Doen ick de wonde besagh, soo was het pijpjen, of de wieck van het holle gewastelinnen buyten de wonde geraeckt, waer door de materie in de borst leggende, ende de pijn verweckende, geen uytgang konde hebben. Na leeghmaking van de materie, klaeghde de patient over de bitterheydt van sijn mont, ende nuttighde daerom desen *syrupis*,

R. *Mann. el. 1½. onse.*

Extr. Rhab. 1. drachma.

Cremoris Tart. 2. scrupel.

Aq. Veronicæ. q. s.

M. F. Syrup. liquid.

die hem drymael een galachtige materie dede lossen. Des avondts, als de pijn in de bovenste ende onderste deelen der borst, dat is ontrent de wonde, als mede in de contreyen van de lever ende *diaphragma*, ophielt, soo hebben wy de onder-buycks besien, belast, ende bemerckt dat by met

met winden gespannen was; daerom heeft hy de geordineerde Clysterie gebruyckt, ende de geheele nacht na wensch geslapen. Den 8. was het water van de patient troubelende Catarrens, soo dat de pijn van gisteren eerder uyt een *defluxie* des hoofts, dan van de wonde selfs schijnt ontstaen te zijn. Den 9. dagh heeft hy de *emulsie* met het *decoctum vulnerarium* gebruyckt. De wonde wiert verbonden, gelijk in de voorgaende dagen; behalven dat de holle wieck alleen met het voorschreven digestijf besmeert, ende met de *pulvis* uyt *aloë*, *Thure*, *lap*, *Chrysolito* bestroyt was, het *decoctum vulnerarium* eerst door de wonde met de spuyt ingespuyt zijnde. Den 10. 11. 12. ende 13. dagh voer hy seer wel. Den 15. was de urijn klaer, ende de patient sliep de geheele nacht seer wel; goedt ende wit etter liep uyt de wonde; Daerom troock ick het pijpen, of de holle wieck, uyt het gewaste linnen gemaect, uyt, ende stack het met het *unguentum de bethonica* besmeert, wederom daer in. Den 16. is hy uyt het bedt opgestaen, ende heeft een weynigh gewandelt, ende daer liep uyt de wonde wat wit ende rijp etter. Des avonds gebruyckte hy het *decoctum vulnerarium*, ende de *emulsionem semin. melonum*. Den 17. ende 18. dagh was hy wederom wel te pas, ende weynigh of geen materie, quam uyt de wonde te voorschijn. Dies wegen haelde ick de wieck uyt, ende leyde pluck ende het *ceratum diapalmæ* daer op, ende bondt een nieuwe spons, in roode wijn uytgedrukt, daer over. Den 20. ende 21. dagh heb ick de wonde gecicatrifeert.

De LII. Aenmercking.

Een *ex-ulcereerde* kancker, van een borst, met het mesjett afgesneden.

A Nna Sibilla, Abdisse van *Vrspring*, ontrent seven- en-veertigh jaren oudt, van een warm ende een weynigh droogh

droogh temperament, begofte voor vijf jaren van haer maendt-ftonden gebreck te hebben, waer door op haer lincker borft een hart, swart ende pijnlick gefwelleken fch heeft verheven, foo dat fy de Barbier van die plaets om raet ende hulp heeft moeten aenfoecken; die de oorfaeck niet verftaende, de hardigheyt van 't felve gefwel met facht ende vocht-maeckende dingen gepooght heeft te refolveren; maer op defe voet heeft hy haer niet alleen niet geholpen; maer de ellendige Vrouwe noch tot grooter ellende gebracht, want wy weten uyt onfen *Sennerius*, dat de kanker, met weeck-maeckende middelen gehandelt, veel erger wort. Doen dit kleyne gefwel na de facht-maeckende medicamenten niet heeft willen luyfteren, foo heeft de Barbier de incisie van het felve voorgestelt, ende met het wech-fnijden befich zijnde, ende fiende het bloet uyt de borft voor den dagh komen, het hafen-padt gekofen, ende de bloedige ende bykans doode Abdiffe verlaten, foo dat van wegen de vlucht des Barbiers, de Bagijnen in het Klooster, door groote benacuwtheydt gedwongen hebben geweest het vloeyende bloet te stillen, ende de siecke Abdiffe met krachtige wateren te ftercken. Door defe incisie heeft de geheele borft beginnen te sweeren, ende fchrickelick groot geworden, met een ftanck even als of azijn met vleysch gemengt ware: De koortfe, om dat het hert daer dichte by was, waer feer groot, ende de pijn foo fcherp ende bitter, dat fy 't niet langer soude hebben konnen verdragen. Sy heeft haer na *Siffingen* begeven, ende by my, ende mijn fwager *D. Johannes Regulus Villingerus*, om hulp ende raedt aengehouden; wy hebben ten eerften aenfen, ende in de eerfte visitatie, uyt den reuck, swelling, ende oorspronck, terftont geoordeelt, dat dit quaet een kanker was, de welcke alfoo hy anders niet, dan door de affnijding van de geheele borft, konde genesen worden, foo hebben wy de Abdiffe vermaent, dat fy foodanige affnijding met een kloeckmoedige couragie, ende seeckere hope der ge-fontheydt (alfoo dit quade noch niet diep ingewortelt, ende

ende de tijdt van de maendt-ftonden al bereyds gepasseert) soude uytstaen , ende overbrengen .

Sy dan haer consent daer toe gegeven hebbende , heb ick de geulcereerde borst, van wegen de seer groote stanck, verrotting ende pijn , met het *decoctum divinum* uytgewasschen , een poeyer van *alumine usto* , *tulia prepar* , *lapide Chrysolito* , & *scordio* toegemaect , daer op gestroyt , ende het *ceratum oxelaum* , met het *linimentum simplex* gemengt , daer over geleydt .

(R. *Cerati oxelai* .

Linimonti simpl. ana 1. onçe .

Ol. myrtin. 2. drachmen. M. in mortario plumbeo.

De beschrijving van het *Linimentum simplex* is , als volgt:

R. *Succ. Solatr. rec. exp.*

Ol. ros. ana 20. onçen .

coq. secund. art. ad consumptionem succi , colaturæ addē

Litharg. aurei.

Ceruf. ana 1. pont.

Misc. sec. art. in formam Ung.

Het *ceratum oxelaum* wordt uyt volgende dingen toe gemaect :

R. *Ol. comm. vetust. 1. pont.*

acet. vin. acerr.

Litharg. aur. ana $\frac{1}{2}$. pont.

Misceantur ad ignem lentum , donec cerati consistentiam , acquirant .)

Voorts ordinerden wy een purgeer-wijn uyt het water , ende de melancolie verdrijvende middelen , op dat het lighaem door een *Epicralis* van de quade humeuren soude gesuyvert worden . Daer na is Mevrouw de Abdisse de mediaen-ader aen de lincker arm geopent , doch is het bloeds in seer kleyne quantiteyt afgenomen geworden , alleen tot dien eynde , op dat wy des selfs substantie ende hoe-

danigheyt moghten besien: Dit was nu noch serofich, ende half verrot. Daerom heeft sy een *conditum* uyt de *Trochiscis viperinis* gebruyckt.

R. *Conservæ Boraginis*. 1½ onçe.
Trochisc. de viperis. 1. loot.
Syrup. corall. q. s. F. condit.

Op dat de *serofische* ende quade materie van het *centrum* tot de *circumferentie* moghte geleydt worden. Van het seer neerstigh gebruyck der voorsyde remedien, heeft de patient beter geweest, ende de stanck ende verrotting t'eene-mael doen cessen.

Na dat het lichaem op de voorschreven manier geprepareert ende gepurgeert was, soo heeft de Abdisse op de affetting der borst aengedrongen; Daerom ick, op dat door langer uytstel de kancker niet dieper moghte wortelen, den 21. Junij 1641. alles tot de handt-arbeydt noodtsaeckelick zijnde, gereet gemaect, ende des daeghs daer aen de affetting op de volgende manier in 't werck gestelt heb. De patient eerstelick een dranckjen uyt de *confectie alkermes*, hert-sterckende wateren, ende caneel-water toebereydt, ingenomen hebbende, ben ick tot de manuale operatie getreden. Al hoe wel men in de affnijding van de geheele borst een lange twee-snijdende ende seer spitse naelde nemen moet, in de welcke twee draden ingevadent zijn, die men op de grondt van de borst in de midde moet door trecken, ende daer na aen beyde zijden vast binden, ende t'samen halen, ende indien het niet genoegh is, een andere diergelijcke naelde met draden, door halen, ende gelijckerwijs binden, als uyt de I. Figuur van de XXXIX. Plaet blijkt, soo heb ick nochtans, op de Anatomische experientie steunende, tot verhoedinge van de seer groote pijn, die van de dobbelde doorhaling der naelden ontstaet, sonder doorsteecking van de naelden, de borst met een nieuwe bandt, veel eynden hebbende, dat ick van nieuws bedocht, gebonden, in de *circumferentie* van

van het opgegeten gefwel met inct geteyckent, ende alsoo met een treck, door hulp van een seer scherp mesjen, van de *musculus pectoralis* met de wortel, (op dat my niet moghte gebeuren, 't gene daer na een seecker Steen-snijder is gebeurt, dat in de volgende Aenmercking verhaelt sal worden) t'eenmael wech genomen, ende nochtans het bloedt niet terstont gestempt, maer na dat al het swarte galachtige ende verbrande bloedt uyt de naefte aderen uytgevloeyt was, soo heb ick de aderen ende arterien, alleen om te stercken, met een gloeyende *cauterium* maer een weynigh in gebrandt, op de bezeerde plaets de astringerende *pulvis* van *Galenus*, ende van de *lapis Chrysolitus preparatus* met het wit van een ey gemengt, ende op de pluck gesmeert, opgeleydt, ende met de bandt, dat *Galenus* ende andere Grieksche Autheuren *cataphractam* noemen, vast gemaect. Den 27. Junij het bloedt gestilt zijnde, soo heb ick tot de afgesette borst geen *digestivum*, maer van wegen de vochtigheyt deser partye, alleen het *ceratum divinum* gebruyckt. Den 28. was 'er geen pijn, noch eenigh teycken van een inflammatie tegenwoordigh; niet te min heeft sy den 29. een dranck van een purgeerwijn, ende den 30. een deel van haer *conditum viperinum* ingenomen, om de overblijffelen van de quade humeuren uyt te voeren ende te verdrijven. Den 30. is sy na *Vlm* gereden, ende heeft haer tot den 4. Augusti seer wel te pas bevonden, oock noyt over eenigh toeval geklaecht. Den 6. heb ick eenige kleyne witte stuckjens vleysch in de borst aengemerckt, ende Mevrouw de Abdisse gevraecht, of sy niet ergens een misslagh met eten of drincken begaen hadde, die my tot antwoord gaf, dat sy uyt last van de huys-waerdin een dronck wijns gedaen hadde, dat haer nochtans seer verboden was. Den 8. was haer stem hardt ende raeuw, ende my quam terstont in den sin het seggen van *Hippocrates libr. de glandulis*; de gene, de welke door sieckte of een ander ongeluck de borst wordt afgeset, krijgen een wreede of wilde stem. Den 9. heeft se wederom

wederom de purgeer-wijn, met *manna* gemengt, gebruyckt, door dien sy hardtlijgh was. Den 13. als sy tot vermaeck, katoenen handschoenen borduurde, soo is in het onderste deel van de borst een *herpes miliaris* ontstaen, om dat sy den arm staegh beweeghde. Daerom wy haer een foodanige oeffening verboden, ende een *vinum medicatum* geordineert hebben, op dat de galachtige materie uyt de circumferentie of ommeegang des lichaems, tot het *centrum*, ende van daer buyten het lichaem soude gevoert worden. Den 14. Augusti heb ick haer om een revullie te maecken, dat diergelijcke scherpe humeuren niet eerder in de principale partyen des lichaems moghten geraecken, op de lincker voet boven de knye, ende op de rechter arm een fontanelle geset. Den 16. verdoonde sich van wegen de over groote hette der locht, ende heftige jeuckte van de *Herpes*, een uytgewas van vleysch, mits welcken sy desen *Syrupus* in nam,

R. *Syrup. ros. sol.* 2. ongen.
Extract. Rhab. 3½. scrupel.
Diacarth. 2. scrupels.
Mag. Tartar. 1. scrupel.
Aq. cichor. q. s. pro Syrup.
liquido.

die haer met negen kamer-gangen een seer groote menigte gal heeft doen lossen, het *pulvisculum ex Tutia & Lap. chrysol. præp. ana 1. drachma, & alum. Roch. 4. scrupels*, toegemaect, ende op pluck gestroyt, leyde ick op het uytgewas, als mede op de *Herpes miliaris*, van wegen de heftige jeuckte het *ceratum citrinum*, na dat het met het *decoctum* uyt *malva* ende regen-water gestooft was. Door het gebruyck van dese middelen is het uytgewas gecorſumeert, ende de *Herpes* t'eenmael met sijn jeuckte verdwenen. Den 7. September hebben bey de fontanellen haer schuldige plicht gedaen, van den 9. tot den 15. heeft se de *pilulas aloëticas Hieronymus Fabritius ab Aquapendente*

dente gebruyckt, om dat sy hoofst-pijn hadde, ende haer behoorlicke kamer-gangen miste. Daer na heeft sy wel te pas geweest, ende de bezeerde plaets gecicatriseert geworden. Den 28. September is haer een ader geopent, om het bloedt te ondersoecken, dat goet, roodt, ende sonder verrotting was. Den 6. Octobris is sy seer wel te pas, ende met uytnemende groote blijdschap van *Vlm* vertroocken.

De LIII. Aenmercking.

Een geschoten wonde in de mannelickheydt.

IN de maent van Julius 1633. is N. N. een Cornat, in een Iduël, met een musquet-kogel in de rechter dye, dichte by de schamelheydt, in de urijn-gang, ende de lincker scheene gequetst geworden, want de kogel onder in het mannelicke lidt gegaen zijnde, ende na de lengte van de urijn-gang uytloopende, hadde 't lincker been oock gequetst. Ick wierdt de derde dagh na de quetsing geroepen, ende hoorde de patient over een groote verscheuring des urijn-gangs, ontsleecking van de mannelicke roede, ende een *priapismus* klagen: Daerom deed ick hem, uyt vrees van een *gangraena*, terstondt een versachtende clysterie setten, ende hem een lichte order van spijs ende dranck voorschrijvende, (die in het voorkomen ende genesen van alderhande inflammatien, seer veel vermagh) heb ick in de quetsuren van de rechter zijde der schamelheydt, van de roede ende van het lincker been, *Violen-olie*, (*oleum violatum*) met *Carde-benedicten* en *Malve-water* seven mael afgewasschen, ende met een weynigh *millis rosati colati* gemengt, door hulp van de spuyt ingespuyt, en de wiecken met het selve medicament besmeert, daer in gesteecken, het *unguentum linimenti simplicis*, ende een *cataplasma ex farina hordei, & fabarum mica panis, oxy-mellire simplicis*, oleoque rosato & violato toegemaeckt,

daer over geslagen, ende de gequettste partyen met een bequame swachtel verbonden.

Den 4. uyt oorfaecke dat de inflammatie van de roede, ende de koorts seer groot was, opende de Barbier hem de lever-ader op de rechter arm, ende liet ses ongen bloedts uytloopen. Op den selven dagh na de middaghs-maeltijt, wiert hem de *vena saphena* op de rechter voet geopent, ende vijf ongen bloedts uytgelaten. Des avondts heeft hy, van wegen de seer groote pijn in de roede, ende quade voortgang van sijn water, de volgende *emulsie* gebruyckt;

Neemt Meloen-zaet,

Lactuw-zaet,

Witbol-zaet, elcks een drachma,

Kuyfche Lam-zaet, twee scrupels,

Water van Water-rosen,

van Aerdibeyen-bladeren,

van Suyring, elcks drie ongen; maeckt een *Emulsio* af: daer by doende

Syrop van Violen, anderhalf onse.

Den 5. dagh klaeghde hy over een seer groote pijn, die hy in het water maecken gevoelde, ende een *eschara* begoste haer soo wel in de urijngang als in de andere quetturen af te scheidyden; daerom heb ick met de spuyt in de selve, de volgende *mixtuur* gespuyt:

Neemt Roos-water,

Water van Kaesjes-bladeren,

van Cardobenedict, elcks twee ongen,

Armenischen Bolus,

Gebranden Harts-boren toegemaeckt, een drachma,

Toegemaeckten Chrysolijt, om bloedt te stelpen, anderhalf scrupel,

Oly van Violen, een onse. M.

In de wonde van de urijngang heb ick, in plaets van een wieck, door het gat van het hoofd der roede de gouden Catheter in de XIV. Figuur van de XII. Plaet, met linnen

nen overgetrocken, ende met het *linimentum simplex* besmeert, ingesteecken. Tot de lassen, met rosen-olie besmeert, gebruyckte ick rauwe ongewassen wolle, ende belaste de lendenen met dese volgende salve te smeeren:

R. *Vng. infrigid. Gal.* 2. oncen.

Comitis. $\frac{1}{2}$. once,

Ol. ros. 2. drachmen. M.

Den 6. dagh konde de patient door de uytgang aen het hooft van het manlicke lidt sijn water niet maecken, door dien de urijn-gang door een stuckjen van de *eschara* verstopt was, dat ick met de tanden van het treck-tangetjen gevat ende uytgchaelt heb. Den 7. ging de pijn wat over, ende het stondt wat beter met de patient, als in de voorgaende dagen. Den 8. dagh heeft de patient wijn gedroncken, ende met de meysjens gespeelt. Des avonds klaeghe hy over de *priapismus*, ende een ontsleeckende pijn in de roede. Dies wegen, als mede van wegen het bloedt, dat hy quijt is geworden, heeft hy sijn Clysterie ende *emulsie* gebruyckt. De lendenen besmeerde ick met een alstringerende salve, spuyte in de roede de *mixtuur*, ende stack in de urijn-gang de voorseyde pijpje met linnen overtrocken, ende met het *linimentum simplex* besmeert. Tot de quetsuur van de schameilheydt ende het been, gebruyckte ick na de inspuyting het *Oleum violatum* ende *rosatum*. Den 9. is hem de *vena saphena*, van wegen de noch durende inflammatie, op de lincker voet wederom geopent, ende alle medicamenten, gelijk des daeghs van te voren, geapliceert geworden. Den 10. was het beter met de patient, ende heb, na dat de *eschara* wech genomen was, met de spuyt in de urijn-gang volgende *liqueur* gespuyt:

Neemt *Weeghbree-water*,

Prunella-water,

Rosen-water,

Cardobenedict-water, elcks een once,

Dd 5

Toe-

Toegemaecte Tutia, twee drachmen,
 Bloed-steen, een scrupel,
 Armenischen Bolus, anderhalf scrupel. M.

De wonde van de schamelheyt ende het been, heb ick met digererende, afvegende, vleysch-maekende ende epulotische middelen gehandelt. Den 11. heeft hy de geheele dagh ende nacht sonder pijn ende moeyelickheydt door gebraght. Den 12. was hy hardtlijvigh, ende gebruyckte volgende bolos:

R. Flor. cass. rec. extract. 1. onçe.
 Mann. elect. 2. drachmen.
 Pulv. liquirit. 1. scrupel.
 Sacch. albiss. q. s. F. Bol.

Waer van hy vier kamer-gangen hadde. Den 13. ordinerde ick voor de Genorrhæam, die nochtans niet fenijnigh en was, dit conditum:

R. Conserv. Malv.
 Violar.
 Fl. cichor. ana 1. onçe.
 Semin. Agni cast. 1½. drachma.
 Lactuc. 1. drachma.
 Papav. alb. 4. scrupels.
 Syrup. papav. q. s. Misce.
 F. Cond.

Van het welke hy 's morgens ende 's avondts, eer hy te bedde ging, ende de emulsie gebruyckte, de grootte van een Castanie nuttighe. Den 14. heeft een taeye materie de uriyn-gang dicht by het hoofd van de roede, in dier voegen verstoppt, dat de uriyn door de wonde van de schamelheydt haer uytgang nam: daerom ick dit taeye stuckjen met het treck-tangetjen uytgetrocken, ende de pijp met het linimentum simplex overtrocken, ende met een draet vast gebonden, om niet uyt te vallen, na dat ick de boven-geschreven vochtigheydt hadde ingespuyt, in

in de urijs-gang gefteecken hebbe. Den 15. 16. 17. 18. ende 19. is hy door het gebruyck der medicamenten, seer wel geweest: ende uyt de wonden liep seer weynigh wit, licht, ende gelijk etter, ende daer begoft seer roodt vleysch in te groeyen. Den 22. ende 23. heb ick in plaets van het pijpjen in de XVI. Figuur van de XII. Plaet, een wassen keers met het *ceratum divinum* beginnen te besmeeren, ende met het insteecken van de selve, de urijs-gang geconsolideert. Ondertusschen nochtans heeft hy altijd niet seer dicke ende harde spijsen, ende daer beneffens sijn verkoelende *emulsie* gebruyckt. Den 17. dagh is de urijs-gang geconsolideert, ende de andere buyten-wonden van de schamelheydt ende het been gecicatrifeert geworden.

De LIV. Aenmercking.

Een kancker van de borst, qualick genesen.

Den 9. December van 't jaer 1643. heb ick met de Chirurgijn *Georgius Riedlin*, ende *Iohannes Georgius Banler*, uyt last van den Raedt, de huys-vrouw van *Matthias N.* besocht, die seer groote pijn aen de rechter arm hebbende, ons heeft verhaelt, dat de Steen-snijder *N. N.* haer in de derde weecke, na dat sy in de kraem gekomen was, een verborgen kancker in de lincker borst, in de tegenwoordigheydt van een seecker Medicijn der Stadt *Vlm*, sonder eenige preparatie ende evacuatie van de voorgaende oorfaeck, met het scheer-mes heeft afgesneden, ende twee geswellen onder de oxel, wel groot, maer nochtans aen de *musculen* niet hangende, hadde achter wegen gelaten, om de selve met *topica medicamenta* te verdrijven. Na dat twaelf dagen verlopen waren, soo heeft de Chirurgijn op het voorste geswel een *causticum*, uyt de *arsenicum* toegemaect, opgeleydt, dat het geswel niet uyt de wortel heeft verteert,

maer

maer soo groote pijnen verweckt, dat de vochtigheden, uyt het geheele lichaem toeloopende, den arm schricklick uytspanden. De saecken dus gestelt zijnde, soo geven wy haer man, ende de ommestaenders te kennen, dat de ellendige vrouwe nochte met het yser, nochte met medicamenten te recht konde gebraght worden, maer van wegen de overgelaten geswellen, seeckerlick sterven moeste, dat oock in korten tijdt alsoo is geschiet: Want de krachten door de pijnen afgeslooft, geen purgerende middelen toelieten, ende de pijnen met geen pijnstillende middelen konden wech genomen worden. Soo heeft dan soo wel den Operateur of Steen-snijder, als den Medicijn qualick gedaen. I. Dat sy de genesing des Kanckers in den tijdt van de Kraem, in de welcke het lichaem niet magh van de swarte galachtige humoren gepurgeert worden, aengevaert hebben. II. Dat sy dit quaet niet door het yser met de wortel uytgeroeyt hebben (niet wetende de 13. Aphorismus van Hippocrates, sect. 12. 't gene in de siekten achter gelaten wordt, veroorsaecht ordinaris dat de siekten wederom komen) maer eerder met de periculouse *arsenicum* de uytstuyveringen der baer-moeder te rugh getrocken, ende het quaedt veel arger gemaect hebben. III. Dat sy de begeerde genesing, de wel bedreven Anatomisten, (die, na dat se de algemeene of universele remedien hadden laten voorgaen, de niet veer ingewortelde geswellen sonder bezeering van de *vasa*, of perijckel van een *recidiva*, souden hebben konnen uytstnijden) niet hebben overgelaten, hun verontschuldigende met de 38. Aphorismus sect. 6. Het is beter de gene niet te genesen, die een heymelicke Kancker hebben, want genesen zijnde, sterven se te haestiger, maer niet genesen zijnde, houden se haer leven te langer slepende.

De LV. Aenmercking.

Een kleyne ende verborgen Kancker van de borst, met medicamenten geresolveert.

IN September van 't jaer 1634 heeft *Barbara Heyleren*, een Boerionne van *Bermaringen*, my in de lincker borst een geswel getoont, dat van de opgehouden maendstonden ontstaen, met geen medicamenten, maer door de snijding alleen scheen wech genomen te konnen worden, want het hadde alle teyckenen van een Kancker: te weten, de hardigheydt, scherpe pijn, rondigheydt, ongelijckheydt, blaewigheydt, warmte, ende een uytpuyling van de *vasa*, swart zijnde. De voorgestelde handt-operatie wilde sy niet toelaten: ende *Amatus Lusitanus* verbiedt daer tegen de Kancker met uytterlicke medicamenten aen te tasten. Niet te min, alsoo ick sommige kenne, die van de verborgen Kanckers, door uytgelesen medicamenten zijn verlost geworden, soo heb ick de patient doen innemen dese *portionem melanagogam*.

R. *Confect. Hamech.* 6. drachmen.

Extract. bell. nigr. 1. scrupel.

Crem. Tartar. $\frac{1}{2}$. scrupel.

Decoct. fl. & fr. q. s. M.

Ende doen de pijn in de rugge verswaerde, haer ses ongen bloedts uyt de *vena saphena* op de lincker voet, afgetapt. Dit gedaen zijnde, soo heb ick het lichaem, van de swarte galachtige humeuren gelijk als geverft zijnde, met het *decoctum magistrale*, in de laetste Plaet met de letter *Æ*. voorgestelt, uytgesuyvert, ende na de behoorlicke uyt-suyvering des lichaems, op de borst geleydt het *ceratum Johanne Prevotii*.

R. *Farin. mil.* 2. onse.

Ol. ros. compl. in mortar. plumb. duct. 1. onse.

Plumb.

Plumb. crud. pulv. ½. onçe.

Pulv. virg. aureæ.

Sonch.

Solan. ana 2. drachmen.

Ceræ nov. 22. drachmen.

Resin. Pin. 10. drachmen.

M. F. Ceratum.

dat binnen den tijt van drie maenden het geswel ongevoelick geresolveert heeft. Daer-en-tusschen, als de maentstonden, die wel twee jaren achter gebleven waren, met geen ingegeven medicamenten konnen gevordert worden, soo heb ick dese vrouwe in beyde binnen-deelen van de dye een fontanel geset, met die intentie, dat onder het genesen de quade materie na beneden toe soude getrocken worden: Dese heb ick, na dat het geswel geresolveert was, een jaer lang open gehouden, op dat de *humores*, wederom in het lichaem vergadert, niet wederom een ander of uytterlick of innerlick deel moghten beschadigen. Na het verloop van een jaer, heeft dit ongeluckige wijf, die haer selven schein seer gesont te zijn, de fontanellen wederom doen toe groeyen, ende over een nieuw geswel in de rechter borst begiennen te klagen, het welcke, na dat het door het yser met de wortel is uytgeroeyt geworden, soo heeft se het *decoctum* wederom gebruyckt, ende de fontanellen vernieuwt, die ick haer belast heb, tot aen het eynde van haer leven te behouden, 't welck of sy gedaen heeft, my onbekent is.

De LVI. Aenmercking.

De pijnen van de kancker worden versacht.

DE huys-vrouw van *Petrus Heilbronner*, heeft in de rechter borst een kleyne ende verborgen, maer in de lincker borst een groote ende ge-exulcereerde kancker gehad. De verborgen kancker is na het gebruyck van het *decoctum*

decoctum magistrale, door het *ceratum oxelaum* in een looden mortier gewreven, gemindert geworden. De voortreffelike pijn-stillende *mixtuur* uyt het *linimentum simplex*, *ceratum oxelaum* ende *oleo myrtino*, heeft de seer wreede pijnen van de ge-exulcereerde kancker, tot haer doot toe versacht. De selve patient heeft jaerlicks gelaeght over een seer moeyelicke smerting, *intertrigo*, in 't weeck van de buyck, ontsaende uyt een al te groote vertigheydt; want in het gaen, principalick des somers, als haer lichaem met een groote sweet bevangen was, soo wierden de voorseyde partyen, tegen malkanderen slaende, gewreven, dat het vel afging, ende een inflammatic daer op volghde. Dit quaedt heeft de patient selfs met soet water, in het welke de maluwe opgekooct was, gewasschen, ende door de opstroying van de *pulvis euporifus* elcke reys binnen twee dagen genesen.

R. Flor. Belauft.

Rosar. rubr.

Santal. rubr. ana 3. drachmen.

Camphor. 1½. scrupel. M. F. Pulvis.

Dit poeyer geneest oock seer haestigh de inflammatic, ende afgewreven smerting van de jonge kinderen, dat uyt de scherpe melck sijn oorsprong neemt.

De LVII. Aenmercking.

Een ulceratie van de borst, wiens pijn door een fontanelle op de dye, is versacht geworden.

EEN seecker Schipper, tachtentigh jaren oudt, gevoelde een groote benaewwtheydt ende seer heftige pijn, als mede eenige puystjens in de rechter zijde van de borst, de welke ge-exulcereert zijnde, heeft de pijn ende benaewwtheyt opgehouden. Desen patient ontboodt de Chingija, ende badt hem hooghlick, dat hy hem dese seer moeye-

moeyelicke ulceratien soude toe genesen. Na dat se toe genesen waren, soo is de pijn ende benaeuwtheidt van de borst wederom gekomen, dat de patient veel weecken niet konde slapen. Terwijl en het soo met hem was gelegen, wierdt ick ontboden, ende vraeghde den ouden man, of hy geen langdurige ulceratien op de beenen gehadt hadde? Hy gaf my te kennen, dat hy thien jaren lang een seer groote ulceratie op 't rechter scheen-been, doch sonder letsel van sijn gang, gehadt, ende van dien tijdt af, dat de selve genesen was, eerst de benaeuwtheidt, daer na de pijn, ende ten derden de puystjens, ende ten laetsten de sweertjens, op de borst gevoelt hadde. Om dese humeuren dan af te keeren, soo heb ick hem op de dye van het been, dat van te voren geulcereert was, met het instrument van *Jul. Cass. Placent.* een fontanel geset, die des volgenden daeghs eenighsins geïnflammeert was, waer door ick hem een goede hope van sijn gesontheit gegeven heb. De *eschara* wech genomen zijnde, ende de fontanel haer behoorlicke wercking doende, heeft de pijn, ende de swarigheidt des aeffens allengskens nagelaten, soo dat de patient in den tijdt van dertigh dagen van alle dese toevallen t'eenemaal is verlost geworden, ende veel dagen daer na sijn oude gesondtheit genietende, sonder eenigh letsel sijn dingen heeft gedaen. Hier uyt kunnen de leerlingen in de Chirurgie leeren, met wat groot perijckel in de langdurige ulceratien, principalick in de lichamen van oude luyden, genesen, ende met wat voordeel de fontanellen op de dye van binnen geset worden, by aldien door een misflagh of van de patient, of van de Chirurgijn, soodanige ulceratien, die het geheele lichaem van de onsfuyverheden reynigen, toe genesen geworden.

De LVIII. Aenmercking.

Een geschoten wonde op de rugge.

B Althasar Steiger, een huys-man van Gegglingen, als hy sijn huys-vrouw den 27. Januarij, 1644. van *Vlm* met een wagen wederom na huys wilde brengen; soo heeft een droncken Soldaet sijn roer geloft, ende in eene reys de huys-man ende sijn wijf soo swaerlick gequetst, dat sy wederom te rugh na *Vlm* keeren moesten, alwaer een Chirurgijn de wonden tot 's anderen daeghs heeft verbonden. Den 28. Januarij wierdt ick van wegen de groote inflammatie der wonden, van des huys-mans Meulenaer gehaelt, ende heb de huys-man met drie kogels gequetst bevonden, waer van d'eerste schuyns onder de *sutura lambdoidis* van het achter-hoofst, de tweede, ontrent de achtste ribbe van de borst, wierdt uytgetrocken, ende de derde, een weynigh boven het *os sacrum* of stuyt-been, soo diep was ingeraeckt, dat se geensins konde uytgehaelt worden. De wonde van het achter-hoofst hebben wy met pluck eenighsins wijder gemaect. De borst-wonde niet veel hebbende te be- duyden, hebben wy als een slechte wonde verbonden. De wonde by het stuyt-been, die seer pijnlick was, hadde een soo groote inflammatie veroorsacckt, dat oock de schamelheydt daer mede aengetast wierdt. In dese wonde hebben wy, van wegen het groote toe- vloeyen des bloedts, het wit van een ey, wel met de spa- tel geslagen, de *pulvis adstringens Galeni*, ende de *pulvis Chrysol. præp.* met de *aqua plantaginis* door een spuyt in de wonde gespuyt, om de humeuren te rugh te trecken; gebruyecten wy een verkoelende Clysterie, ende deden hem de mediaen-ader op de rechter arm openen. Des avondts nuttighde de patient niet alleen eenige lepels van dit hert-sterckende water:

E e

R. Aq.

R. *Aq. ceras. nigr.*
Pimpinell.
Ros. ana 1. onçe.
Cinam. 3. drachmen.
Spirit. Cæphal. Anh. 2½. scrupel.
Corall. rub. præp. 1½. scrupel.
Lapid. chryf. præp. ½. scrupel.
Manus Christ. perl. 6. drachmen.
M. advitrum.

Maer oock van dese verkoelende *syrupus* :

R. *Syrup. acetos. simp.* 1. onçe.
Acetos. citr. ½. onçe.
Aq. Endiv. 2. onçen.
Nymph. 1. onçe.
Pulv. Marg. præp. ½. scrupel.
M. pro dosib. j.

De huys-vrouw van de huys-man was met vijf kogel-tjens gequetst, van de welcke het eene beneden het lincker oor ingegaen, ende onder de huyt voortloopende, ontrent het been van de onder-kaeck uytgekomen was; het tweede, derde ende vierde, waren op de rugge, tusschen de schouder-bladen blijven hangen. Het vijfde hadde sijn ingang ontrent het binnen-deel van de schouder genomen, ende was ontrent de bocht van d'elleboogh weder uytgegaen. De wonde by het kaecke-been ende tusschen de schouders, hebben wy gelijk slechte quetsuren verbonden, maer die aen den arm als een dubbele wonde gehandelt: Daerom staecten wy, van wegen de inflammatie des geheelen arms, in de selve wiecken, met het volgende *digestivum* besmeert,

Neemt *Terebintlijn* in *Weeghbrce-water* gewasschen,
 een drachma,
Oly van Pieren, een drachma,
 Een doyer van een Ey. M.

na dat wy eerst door de spuyt het *oleum violarum*, ende *lumbricorum terrestrium* in de wonde gespuyt hadden. De wiecken bedeckten wy met het *diapalmæ*, op een dicht linnen doeck gestreecken, ende met het *linimentum simplex* besmeert, daer op leggende het *cataplasma*, bestaende uyt *farina hordei*, & *fabarum*, *mica panis*, *oleo rosar*. *Chamom.* *arque lumbricorum terrestrium*, & *vino rubro*, ende den geheelen arm met de swachtel verbonden. Dese medicamenten gebruyckten wy tot op den sevenden dagh, op de welke de *eschara* afgevallen is. Daer-en-tusschen wiert met eten ende drincken, een goede ende behoorlicke order gehouden, ende de preparerende ende altererende medicamenten oock wel in acht genomen.

Den 8. stont het wel met de siecke vrouwe, ende de inflammatie van den geheelen arm heeft opgehouden: Dies wegen wy wiecken in de wonde gebruyckten, met 't volgende *linimentum* besmeert,

Neemt *Terebinthijn* in *Weeghbree-water* gewasschen,
een *drachma*,

Poeyer van *Myrrha*,

van *Aloë*, van elcks een *scrupel*,

Toegemaecte *Chrysolijt-steen*, een half *scrupel*,

Honigh van *Rosen*, anderhalf *drachma*,

Peruviaenschen Balssem, anderhalf *scrupel*,

Syroop van gedrooghde *Rosen*, soo veel genoegh is
tot een *salsken*.

ende sloegen over de wiecken het *ceratum diapalmæ*, met een spons, in roode wijn uytgedrukt, ende de windel met twee eynden, die wy, eenighsins wat uytgedrukt, daer opbonden. Den 14. dagh waren de wonden al te mael genesen, ende de vrouwe geluckighlick in haer voorgaende gesontheydt herstelt, reysde wederom na *Geggingen*.

De siecke huys-man aengaende, al hoe wel de holligheyt in het achter-hoofd den derden dagh wat grooter was als des daeghs te voren, soo hebben wy senochtaus

met een t'samen-gewrongen sponsjen wijder gemaect, ende de wonde, van wegen de stanck, met het *decoctum divinum* uytgewasschen. De inflammatie ende pijn ontrent het stuyt-been, heeft door het gebruyck van het voorschreven *cataplasma*, ende van het herhaelde Clysterie, nagelaten. Den 5. was de etter van de wonde, by het stuyt-been wit ende rijp. De wonde in het achter-hoofd was vry wat diep, ende de patient klaeghe over groote hoofd-pijn ontrent het voor-hoofd. Den 7. dagh is het geswel, ende de pijn by het stuyt-been t'eenemael verdwenen, ende de pijn by het voor-hoofd, heeft door het bloeden van de neus oock opgehouden. Den 8. besetten wy het stuyt-been met een wieck, met een salf besmeert, die uyt de volgende *pulvis* toegemaect was:

Neemt Toegemaecte Chrysolijt,

Bloedt-steen,

Aloë,

Aræenische Bolus, van elcks anderhalf scrupel;
maectt'er een Poeyer af.

De wieck alsoo besmeert, hadden wy met geslagen wit van een ey nat gemaect, ende het *Emplastrum albicodi* daer op gebonden. Den 9. is alle pijn vergaen, ende de patient heeft gerust geslapen: wy gebruyckte tot de wonde by het stuyt-been, een korter wieck, met een spons, in laeuwe roode wijn uytgedrukt, aen de zijden, ende de bandt daer op. De wonde des achter-hoofds noch hol zijnde, heeft sonder pijn een serosische materie van sich gegeven.

Den 10. seyde de gequerste, dat hy de nacht wel gerust hadde. De wonde by het stuyt-been was wel gestelt, ende gaf weynigh wit ende rijp etter uyt. Hy gevoelde om de oogen een beswarende pijn, op de welke eenige uren daer na een bloeden van de neus volghde, soo dat die pijn wederom ophielt, seggende de patient, dat dit neus-bloeden gemeen by hem was.

Den

Den 11. wiert de wonde by het stuyt-been gecicatriseert.
 Den 12. heb ick de wonde in het achter-hoofst, met het
 stompe *specillum* of tintel-yser ondersocht, ende schuyns
 tusschen de *cucularis* ende *patientiae musculus* na beneden
 komende, de Chirurgijn ende de gequetste gewaerschouwt,
 dat de wonde, ten aensien van de groote contusie of blut-
 sing, noch periculeuser was. Als hy de geheele nacht wel
 geslapen hadde, soo is hy na huys gereden, de holligheyt in
 het hoofst noch niet genesen zijnde, door dien verscheyden
 soldaten in sijn huys het winter-quartier hadden. Daer-ent-
 tusschen heeft hem de Chirurgijn dagelicks besocht, ende
 de holligheyt met verbinden in acht genomen, thien da-
 gen daer na versochte de Chirurgijn op my; dat ick de ge-
 quetste een *portionem medicam* ordeneren soude, dat ick de-
 de, daer van hy eenige kamergangen hadde. Des anderen
 daeghs quam de Chirurgijn wederom by my, seggende,
 dat hy de holligheyt openen moeste, ende de manier, om
 sulcks in 't werck te stellen, wel wiste. Den 28. Februa-
 rij heeft hy de holligheyt geopent, maer met wat mes,
 dat weet ick niet. Den 29. dito kreegh de patient een
 koorts. Den 1. Meert nam hy een purgeer-dranck in.

R. Syrup. ros. sol. $1\frac{1}{2}$. ounce.
 de mann. 6. drachmen.

Extract. Rhab.
 diacarb. ana $1\frac{1}{2}$. scrupel.

Mag. Tart. 1. scrupel

Aq. ceras. nigr.

q. s. M.

F. Syrup. liquid.

Desen gaf hy terstondt wederom over, soo dat geen wer-
 king daer op volghide. Den 3. wierdt het erger met hem.
 Ick na *Gegglingen* ontboden zijnde, vondt hem seer swack,
 de geheele wonde met een ontfteeking *Erysypelas* of rose
 beset, ende de holligheyt van de buyten-kant naeuwelick
 tot op het derde deel van de voorseyde Barbier geopent;

want een weynigh lager een groote holligheydt hem noch verborgen was, die hy met het mes on-aengeraeckt gelaten hadde: het *pericranium* was soo verrot, dat het lichtlick met het *specillum* of tintel-yfer van het beckeneel hadde konnen afgescheyden worden, de wonde met bequame middelen verbonden, ende de krachten gesterckt zijnde, soo wierdt hem de hooft-ader van de selve zijde geopent, uyt de welcke een serofich ende half verrot bloet vloeyde; mits het alsoo met de patient geschapen was, soo heb ick hem geraden, dat hy hem wederom in de Stadt soude dragen laten. Hy dan den 4. wederom in de Stadt gebracht zijnde, heb ick de wonde wederom los gemaect, ende een *Erysipelas* gevonden, de welcke niet alleen de wonde, maer oock het voorste ende achterste deel van het hooft in dier voegen hadde beset, dat de patient, over een seer heftige hooft-pijn klagende, de oogen in het minste niet kost open doen.

Den 5. heeft hy, van wegen de groote pijn ende inwendige hette, dit verkoelende Clysterie gebruyckt;

Neemt *Suring-wortelen*,

Heems-wortelen, elcks een half onçe.

Kruyd van Water-rosen,

Violen-bladeren,

Kaesjes-bladeren,

Betony,

Bloemen van Camillen, elcks een halve handt vol.

Lijn-zaet, drie drachmen.

Citroen-zaet,

Fenchel-zaet, elcks een drachma,

Rozynen, een half onçe; koockt dit te samen in

Fonteyn-water, daer na het kleynsen by doende

Honich van Rosen laxatijf, vier onsen,

Oly van Violen,

van *Camillen*, elcks anderhalf onçe;

mengt het tot een Clysteer.

Des avonts nam hy een verkoelende *syrupus*. Den 6. heeft hy een gerufte nacht gehad, ende geklaeght over pijn voor 't hert, ende een groote slappigheyt der krachten, daerom ordineerde ick hem als volgt,

R. *Cons. ros. vitriol.*
violar. ana I. onçe.
Cons. Alkerm. compl. I. drachma.
Cortic. citr. cond. 2. drachmen.
Syrup. acetos. citr. q. s.
M. F. Condit.

Waer van hy des daeghs dickwils een weynigh genomen heeft. De wonde gaf half bloedigh etter, ende het *pericranium* liet hem half verrot sien: Maer al hoe wel dese quetsuur behoorde (ten aensien van de holligheyt) wijder gemaect te worden, soo dorst men het nochtans niet bestaen, alsoo de krachten al te slap waren. Ondertusschen heeft men hem tegen de benaeuwtheyt der borst, ende het waecken, de volgende *emulsie* doen innemen:

R. *Sem. melon.* $\frac{1}{2}$. onçe.
papav. alb. 1. drachma.
Amygdal. dulc. $\frac{1}{2}$. loot.
Aq. ceras. nigr.
Nimph.
Frag. ana 3. oncen.
F. Emuls. cui adde
Magist. Corall. rub. $\text{R}^{\frac{1}{2}}$. scrupel.
Sacch. perlat. $\frac{1}{2}$. onçe.
Misc. ad vitrum.

Den 7. is hy in een beter staet geraeckt, ende de opswelling van het geheele hoofd ende het aensicht, vergaen: De wonde heeft goet etter gegeven, maer de kanten waren vuyl; dies wegen het *unguentum Aegyptiacum compos.* op de selve geleydt is: vermits het *pericranium* noch half verrot was, soo hebben wy de *syrupus de rosis siccis* met de

spiritus vini gemengt, daer op geleydt : van wegen de dorst ende hoofd-pijn, wierdt de Clysterie van gisteren wederom geset.

Den 8. is de koortfige hette wat over gegaen, maer mitfdien de patient klaeghde over de pijn, ende brandt van de wonde by het fluyt-been, dat alreede gecicatrifeert was, soo heeft hy de ordinaris clysterie ende *emulsie* van Meloenen gebruyckt. Op de wonde die noch vuyl was, leyden wy het *unguentum Aegyptiacum compos.* ende op het half verrotte *pericranium* de *syrupus de rosis ficcis*, met de *spiritus vini* ende het *decoctum divinum* gemengt.

Den 9. seyde hy, dat hy ses uren wel geslapen hadde. Uyt de wonde liep groenachtige etter, doch seer weynigh. Des avondts was hy wel, ende de geheele hette ging over.

Den 10. des avondts klaeghde hy over een seer groote hette van de rugge, ende heftige hoofd-pijn, seggende, dat hem de droomen, die hem schrickten, in sijn slaep seer hinderlick waren. Daerom gebruyckte hy sijn ordinaris clysterie, ende hadde drie galachtige stoel-gangen.

Den 11. was hy de geheele dagh wel te pas, ende hadde een geruste nacht. Den 12. 13. 14. ende 15. was het wel met hem, ende de holligheyt van binnen, braght een weynigh rijp etter voort. Den 16. was hy wel, maer gebruyckte, van wegen de overvloedigheyt van de galle in het lichaem, volgende *Syrupus* :

R. *Syrup. ros. sol.* 2. oncen.

Extr. Rab. e. 4 $\frac{1}{2}$. scrupel.

Diacarb. 1. scrupel.

Magist. Tartar. $\frac{1}{2}$. scrupel.

Aq. ceras. nig. q. s. M.

Den 23. als de onderste holligheyt van wegen het bovenste gat niet koste toegenesen worden, soo heb ick de opening van de holligheyt voorgeslagen, op dat de materie een uytgang moghte krijgen : maer alsoo de voorgaende opening geen baet hadde by gebraght, soo heeft hy t'ene-

t'eenemaal van de opening een afkeer gehad. Daerom
 stak ick des avondts een wasch-keers tot op de grondt van
 de holligheyt, ende liet se over nacht daer in blijven. Des
 morgens heb ick se uytgetrocken, ende in plaets van de
 selve de naelde in de VIII. Figuur van de XII. Plaet
 (de welcke aen het eene deel het touwtjen of *seton* in de
 VII. Figuur van de VII. Plaet ingevadent, vast houdt,
 ende aen het ander eynde scherp voor aen een wassen kloot-
 jen heeft) op de grondt van de holligheyt geset, ende alsoo
 de huydt, buyten weten van de patient, seer snellick door-
 gesteecken, ende het touwtjen gelijk als in een *setaceum*
 laten steecken. Den 30. het lichaem wederom gepur-
 geert, ende de mediaen-ader in de rechter arm geopent
 zijnde, soo heeft hem de patient wel bevonden, ende het
 boven-gat is tot aen het touwtjen geconsolideert gewor-
 den. Den 6. April heeft hy hem seer wel bevonden, ende
 is van *Vlm* vertrocken. Den 8. wierdt het touwtjen
 uytgetrocken, ende den 10. de wonde gecicatrifeert.

De LIX. Aenmercking.

*Een doodelicke wonde door de verwaerloofing van de
 Paracentesis.*

I N't jaer 1645. den 10. Meert, heeft een seecker jong-
 man te acht uren na de middagh, een seer naeuwe won-
 de, twee dwars vingers beneden het rechter schouder-
 blad, ende vier vingers van de rugh-graet, in de holligheyt
 doorgaende, de welcke een seecker Barbier, anders onbe-
 dreven zijnde, (by de welcke de gequetste als op de eerste
 oogenblick van de quetsing gekomen is) heeft gehandelt,
 even als een slechte wonde, die niet doorging. Daerom
 liep het bloedt uyt de gequetste *vasa intercostalia* om leegh
 in de holligheyt van de borst, ende veroorsaecte een soo
 groote benaewwtheydt van de borst, dat de ouders van de
 jongman my oock ontbieden lieten. Ontrent twaelf
 uren

uren in de nacht heb ick de wonde los gemaect, die van wegen de qualiteyt des degens de veranderde postuur der borst, ende de opgeleyde astringerende medicamenten, soo naeuw was, dat ick nocte met de *specille* in de hol- licheyt komen, nocte eenige bloet-stempende middelen, of door de spuyt inspuyten, of met een wieck konde in- steken; daerom ick de ommestaenders het perijckel van 't leven des patienten te kennen gegeven, ende de *paracen- tesis* op de *Hippoeraiſche* plaets in de II. Figuur by de let- ter C. van de XXXVII. Plaet voor-geflaghen heb, om alsoo de materie, een ongetwijffelde versticking dreygen- de, een uytgang te maecten. Maer alsoo de ouders dese buyten twijffel seer heylsamen manuale operatie in dit sub- ject niet hebben willen toelaten, ende de materie door de ingegeven uriyn-drijvende middelen soo schielick niet sou- de hebben kunnen uytgedreven worden, soo is de patient den 6. dagh verstickt, ende deser werelt overleden, die misschien, het wijder maecten in 't begin niet versuymt geweest zijnde, sonder quetsing van de binnen-partyen ge- salveert soude hebben kunnen worden, want de longen wa- ren onbezeert, alsoo hy noyt bloet spoude. Den *oesophagus* was oock niet gequetst, om dat hy sonder moeyelickheyt de spijs ende dranck heeft door geswelght. Het hert was niet geraeckt, als mede nocte de *vena cava*, nocte de *ar- teria magna*, om dat de patient na de ontfangen wonde soo lang niet soude geleeft, maer eer gestorven hebben. De *capsula cordis* was sonder letsel, om dat het hert van sijn vochtigheydt berooft, hem seer haest begeeft. Het *dia- phragma* of middelschot hadde oock geen nootd, om dat die *symptomata*, die na het getuygenisse van alle Autheuven, de Chirurgie beschrijvende, dese wonde vergeselschappen, daer niet by waten, maer de patient klaeghde nergens an- ders over, als over de benaeuwtheyt van de borst, de welc- ke de vergadering van het overtollige bloedt veroorsaecte. Hier wil ick de aenkomende leerlingen in de Chirur- gie vermaent hebben, dat sy, geroepen zijnde om een borst- wonde

wonde te genesen, seer naestigh met de *specille* onderzoeken; de patient eerst in die postuur gebraght zijnde, in de welcke hy is gequetst geworden, of de wonde in de holigheydt der borst door gaet, of niet? Indien se door gaet, dat sy 't aensleggen, dat 'et periculus is. Is se naeuw, de opening voor te slaen, ende het consent van de patient ende de ommestaenders verkregen hebbende, de selve met het mesjen in de V. Figuur E. van de XXXVII. Plaet te openen. Op dat de vergaderde materien in de borst of van selfs magh uytloopen, of door de ingesteecken pijpe in de IV. Figuur van de XXXVII. Plaet uytgehaelt worden; Maer is se wijdt, dat se de selve, van wegen de voorseyde redenen, met een ingesteecken wieck open houden. Maer als de vergaderde materie, van wegen het hooger lager van de wonde, niet van selfs kan uytloopen, nochte oock van wegen haer dickigheydt, door het ingesteecken pijpen uytgehaelt, nochte van wegen de menigh- te, door de urijn-gangen uytgedreven worden, dat se terstondt (terwijl de krachten des siecken noch niet verslapt zijn) de opening van de borst noch overigh zijnde, voorlichtelick voorslaen, het zy dat se toegelaten of geweygert wordt, op dat noch de bloed-vrienden van de patienten, indien sy onder de heftigheydt van de wonde sterven moghen, noch die gene, die aen de quetsing schuldigh zijn, de schult van verwaerloosing of doodtslagh op haer schuyven kunnen.

De LX. Aenmercking.

Een afsnijding van de manlicke roede.

IN de maent van Julius in 't jaer 1635. heb ick een seec-ker Borger tot *Vlm*, de manlicke roede door een *sphacelus* bedorven, dicht aen het levende vleysch, met het mesjen in de VI. Figuur van de XII. Tafel afgesneden, de aderen ende arterien om het bloedt te stempen, terstondt met

met de gloeyende yfers toegeschroeyt, ende met de selve de resterende verrotting geconsumeert, tot dat de patient de kracht des vyers gevoelde. De operatie ge-eyndicht zijnde, ende de pijp (door de X VI. Figuur van de XII. Plaet aengewesen) in de uriyn-gang gesteecken hebbende, leyde ick op de gebrande plaets het *inguenum Aegyptiacum Mæsue*, met pluck, om de *escharam* wech te doen, de welcke wech genomen zijnde, soo heeft het *ceratum divinum* de ulceratie in seer korten tijdt toe genesen, ende de siecke is behouden gebleven. Ick heb een oude gast gekent, de welcke de ordinaris Chirurgijn in het Siecken-huys tot *Padua*, de mannelicke roede door de Spaensche pocken bedorven, even eens heeft afgesneden, ende de wonde met bequame medicamenten toegenesen.

De LXI. Aenmercking.

Ongeneeslicke kanckers, ontstaende uyt de verstoptheyt van het gal-blaesjen, ende van de gal-gang.

IN't jaer 1622. heb ick het doode lichaem van een secker Frans Edelman geopent, die door de schrickelicke pijn van 't colijck uytgeteert zijnde, gestorven was, ende vondt het *intestinum colon* met een verborgen kancker besmet, wiens oorsaeck na mijn oordeel was de *obstractie*, of verstoptheyt van de *porus biliaris*: Want dese was aen de eynde, alwaer hy in den *duodenum* ging, met een steentjen, soo groot als een erte, soo verstopt, dat 'er niet het minste van de gal door geëvacueert konde worden. Nochtans heeft de natuur dese menigthe van de gal niet door het geheele lichaem verspreyt, gelijk se anders pleeght, maer alleen in het *colon intestinum* geleydt. Den 24. Januarij, 1624. heb ick in het doode lichaem van *Catharina N.* een Venetiaensche Vrouwe, die aen een geulcereerde kancker van de baer-moeder, gestorven is, het gal-

gal-blaesjen gevonden, met een *calculus* of steentjen, soo helder als een crystal, gevult; ende gespauwen, soo dat het niet bequaem was yet van de gal te ontfangen. Niet te min heeft de natuur de gal dagelicks gemaect, niet in de circumferentie des lichaems, maer na de baer-moeder toe uytgedreven. Uyt dese twee historien schijnt het, dat men oock twee dingen moet aenmercken: 1. Dat niet altydt op de obstructie van de *porus bilarius* ende *cysticus* de geel-sucht volgt, maer dat de gal oock al te mets na het ingewandt, of lijf-moeder, of na een andere edele partye toe uytgedreven wordt. 2. Moet men acht nemen op de lesse die de seer geleerde *Spigelius*, aengaende dese twee voorvallen, gegeven heeft. By aldien dese Venetiaensche Vrouwe, ende de Frans-man, de kancker in de borsten, of leden ontstaen hadde geweest: soo soude de wonde, na de *radicale* uytfsnijding, met het yser niet hebben kunnen gecicatrifeert worden: of indien se genesen hadde geweest, soo soude dese quade materie de principale partyen ingenomen, ende de patienten na dry of vier jaren de doot aengedaen hebben, om dat de oorfaeck niet heeft kunnen wech genomen worden, de welke was de gedurige verstoptheydt van het gal-blaesjen. Ick heb oock aangemerckt, een ongeneeslicke verstoptheydt van de milt aen een vrouws-perfoon, de welke in haer leven eenige jaren gequelt heeft geweest met een pijnlicke ulceratie aen haer been, de welke hoe dickwils sy genesen wierdt, soo dickwils quam haer de *quartana* of vierendaeghsche koortse over, tot dat die humeur, wiens vergadering men niet konde beletten, door een fontanelle, op de dye geset, daeghlicks uytgevoert, ende alsoo op die voet de *quartana*, of de vierendaeghsche koorts, ende het opkomen van de seer pijnlicke ulceratie aen het been, verhindert wierdt.

De LXII. Aenmercking.

Een bederving des beens van het lincker schouder-bladt.

IN de Meert van't jaer 1632. heb ick het lincker schouder-bladt van de soon van de Schout van *Burlenfingen*, seer bedorven zijnde, genesen, dagelicks door twee gaten van een holligheyt, die door het insteecken van wiecken, met het *unguentum de bethonica* besmeert, open gehouden wierden, dit *decoctum* inspuytende,

Neemt *Florentijnschen Ireas*,

Ronde Hool-wortel,

Wael-wortel, elcks een *drachma*,

Kruyt van Eer-en-prijs,

Muys-ooren,

Pimpinel,

Verbena,

Maeghden-palm,

Aerdibeyen-bladeren, elcks een handt vol.

Zaet van Weeghbree,

van *Cichorey*, elcks een half onse,

Fonteyn-water, ses pondt,

Witten Wijn, twee pondt; koockt dit tot op twee derde parten, en doorgedaen zijnde, doet 'er by

Honigh van *Rosen laxatijf*, vier onsen; mengt dit voor een inspuyt sel.

tot dat het schouder-bladt een soo groote schelfer of splinter van het been separeerde, dat ick se door de naeuwe gaten niet koste uythalen. Daerom heb ick de ruymte tusschen de gaten met het mesjen in de II. of III. Figuur van de XIV. Plaet doorgesneden, ende na dat de voorseyde schilfer met het treck-tangetjen uytgehaelt was, de zijden van de holligheyt, door 't opleggen van een nieuwe spons, in roode wijn uytgedrukt, ende de bandt

Wat *apbracta* van de letter S. in de laetste Plaet naeuw aengehaelt, wederom aen het been van het schouder-bladt doen aengroeyen.

De LXIII. Aenmercking.

Een steen, sonder incisie van de urijn-gang, of gebruyck van het *specillum* uytgenomen.

IN de maent van Februarius, des jaers 1639. is een secker jongman van *Leipheim*, in het Siecken-huys tot *Vlm* gebracht, die sijn water niet koste houden, door dien de hals van sijn blaes gescheurt was door een steen, ses oncen swaer, die de vermaerde Steen-snijder van *Augsburgh*, *Angelus Marian*, met een tang uytgetrocken hadde: maer alsoo dit gebreck ongeneeflick was, soo is hy versien met medicamenten, die de scherpigheydt van het water versachten, ende de smerting verhinderen, van *Vlm* vertrocken; de selve heeft oock sijn water niet kunnen maecten, in de Mey-maendt van het selve jaer, verhindert zijnde door een steen, de urijn-gang verstoppende, waer door ick hem, mijn raedt versoeckende, in een brief heb geordineert des morgens ende avondts het gebruyck van de volgende *Iulep*:

R. Syrup. de *Alib. Fernel.* 4. oncen.

Aqua Malv. 8. oncen. M. pro *duabus* dosibus.

Dit gebruyckte hy, ende sat dickwils in een badt, de gang wijder maeckende, tot dat een rondt steentjen, soo hardt als een kessel-steen, ende bykans drie drachmen wgende, van de urijn tot in de uytgang van de roede is gedreven, met 't welck ick met het trek-tangetjen heb gevat, ende heeft alsoo sonder de incisie van de urijn-gang (de welcke *Sennertus instit. lib. 5. part. 1. sect. 2. cap. 13.* uyt *Fabrit. Hildan. tractatu de lithomia vesicae. cap. 27.* voorstelt) ende sonder het *specillum* in de VIII. Figuur van de XI V. Plaet, kunnen uytgenomen worden.

De

De LXIV. Aenmercking.

De zenuwen met een steeck gequetst.

IN de zenuwen, met een steeck of houw gequetst, na dat het geheele lichaem versorght is, soo incideren sommige Medicijns eerst de huydt met rechte hoecken, dat de etter een vryen uytgang magh hebben, ende de *medicamenta topica* tot de steeck van de zenuwen penetreren, ende doorgaen kunnen: andere de incisie met rechte hoecken gedaen hebbende, snijden de zenuwe oock dwars deur met goet succes, voor ende aleer sy de medicamenten van buyten gebruycken, op dat de toeloop van de humeuren verhindert werdt, die de pijn vermeerdert, een inflammatie maect, ende een oorsaeck van convulsie wordt. Maer om dat de patienten dese incisie van de huydt ende doorsnijding van de zenuwe, met een steeck gequetst, selden of nimmermeer toelaten, soo sal ick tot voordeel van de Barbiers (die niet selden in het ader-laten de by-zijden of onderleggende zenuwen onvoorsichtighlick quetsen) een dickwils geprobeert *topicum* hier by stellen.

R. *Euphorb. optim. i. scrupel.*

Resin. Tereb. ʒ. once.

Cer. par. M. F. Ung.

Dit moet men op een linnen doeck strijcken, ende warm over de bezeerde partye slaen. Met dit middel alleen, terstondt gebruyckt, heb ick veel diergelijcke steecken genesen, gelijk mijn Swager ende Confrater D. Iohann. Blofius, ende Nicolaus Reutte de Chirurgijn getuygen kunnen.

De LXV. Aenmercking.

Een Gumma Gallicum door de Chirurgie genesen.

M *Artinus Fischer*, klaeghde over een *gumma Gallicum* van 't lincker been, dat noch na het sweeten, nochte na het *ceratum* onder de letter R. in de XLIII. Plaet gerecommandeert, wilde luyfteren. Daerom heb ick de aengeloopen ende rotte scheene, met een *causticum* ontdeckt, ende de selve tot op het leven met *raspatorien* afgeschraept. Dese operatie ge-eyndight zijnde, soo heb ick een uytdroogende *pulvis* op het been geleydt, als mede drooge pluck, tot dat het met vleysch overtrocken wiert. De ulceratie heb ick eyndelick met de seer bekende vleysch-maeckende ende *epulotische* middelen gehandelt. De patient door dese operatie ende remedien seer voorspoedelick in sijn voorgaende gesontheydt hebbende verkregen, heeft naderhandt veel jaren geleest, ende sijn leven eyndelick met een violente doot ge-eyndight. De fenijnigheydt van de Spaensche pocken is al te mets soo groot, dat se oock de beenen, ende het mergh op teert, ende dies wegen het gebruyck van de *raspatorien* niet genoegh is, maer daer-en-boven noch of de *modioli*, of gloeyende yfers vereyscht worden, om met de wortel uyt te roeyen, of te consumeren het resterende, dat de opgestroyde *pulvis* van het *Euphorbium* niet heeft kunnen afscheyden. Een dusdanige fenijnigheydt heb ick aengemerckt tot *Padua*, aen een tachtigh-jarige Vrouwe, uyt wiens lincker scheen-been *Fabritius* dickwils beenen, soo groot als de voorste vinger, uytgehaelt heeft.

De LXVI. Aenmercking.

Een Meliceris op de schouder ende knie.

I N't jaer 1629. klaeghde *Andreas Moenchmayer*, een Karre-man tot *Vlm.*, over een moeyelicke *Meliceris* of

ſweer, hebbende etter gelijk honigh op de rechter ſchouder, de welcke ick, na dat het lichaem eerst gepurgeert was, het opleggen van het *ceratum diasinapios*, in de laetste Plaet by de letter C. beschreven, verdreven heb. De sonderlicke wercking van dit *ceratum* tegen dit accident, heb ick onlangs geproeft aen *Waldburgæ Hegelerin*, die door mijn aenraden, op diergelijcke ſweer, op haer rechter knye, soo groot als een gansen-ey, op gekomen zijnde, het selve *ceratum* heeft opgeleyt, dat binnen den tijdt van een maendt dit geswel, met al het gene, dat het door verwaerloofing van de *universalia*, uyt het lichaem aen sich getrocken hadde, t'eenmael heeft doen verdwijnen.

De LXVII. Aenmercking.

Onvruchtbaerheydt uyt een qualick ingebracht breuck.

DE Menisten in Moravien, de breucke van het ingewandt genesende, na dat se de uytgefallen darm wederom ingebracht hebben, plegen het gat van het *peritoneum* met de kloot te stoppen: maer de bedreven Chirurgijns prijsen geensins dese manier van genesen, om dat de kloot lichtelick daer uyt gehouden wordt, indien het gat grooter is dan de kloot, ende de patient alsoo in sijn ouden staet blijft, ofte, om dat de kloot grooter zijnde als het gat, benaewwt zijnde, pijn gevoelt, ende een inflammatie of onvruchtbaerheydt, of de dootd zelfs mede brengt: daerom staet de leerlingen van de Chirurgie wel hier op te letten, dat sy in het wederom brengen van den darm, op sijn behooricke plaets de *testiculum* of kloot in het klootsacksken laten, op dat hy in het gat gedouwt zijnde, niet pijnlick worde, ende de *coitum* of byslapen verhindere: want ick sommige kenne, die, van wegen dese eenige oorfaeck, in een onvruchtbaer ende tweedrachtigh houwelick leven, als mede een soon van een seecker Backer, op

op die voet genesen, de welcke, wat voor een houwelick hy doen sal, den tijdt sal leeren.

De LXVIII. Aenmercking.

Erysipelata, of rosen.

Door het gebruyck van het *linimentum simplex*, noch niet garstigh, maer dickwils verandert (wiens beschrijving boven in de 52. Aenmercking te vinden is) heb ick ontellicke *Erysipelata* of rosen, in de buytenpartyen des lichaems, seer voorspoedighlick genesen, daer beneffens oock de *universalia*, ende de innerlicke verkoelingen niet onderwegen latende. By gebreck van dit *linimentum*, heb ick noyt yet beters bevonden, als versche olie van soete Amandelen, met het *aqua solatri*, in een glazen viool negen mael gewasschen, met hetwelcke, koudt zijnde, de ontfteecken plaets soo lang besmeert wordt, tot dat de hette haer vermindert. Andere recommanderen de *Balsamum Saturni*, met lijn-olie toebereydt, ende met een penne of pluym dickwils opgestreecken.

De LXIX. Aenmercking.

Een geschoten wonde, met een Gangraena.

IN 't jaer 1634. is *Iohannes Philippus Schmid*, een Wacht-meester van *Vlm*, in de veldt-slaggh van *Nordlingen*, met een musquet-kogel door de schouder geschoten geworden: dese wederom na *Vlm* komende, verviel in de handen van een onbedreven Chirurghijn, die de lippen van de wonde niet met wiecken, maer met een *seton* door de lippen gesteecken, open hielt, sonder besorging van voorgaende inwendige medicamenten, ende heeft daer mede de patient sulcken grooten pijn aengedaen,

dat 'er een *gangraena* na de inflammatie volghde, waer op by geval komende, deed ick terstondt de *seton* wech, sloegh een *cataplasma ex farina malvarum*, & *aqua rosacea* toegemaect, over de wonde, deed hem een versachtende Clysterie setten, ende liet hem, om een revulsie te maecken, seven oncen bloedts, dat seer galachtigh ende serofisch was, uyt de lincker arm loopen: Daerom gebruyckte de patient des anderen daeghs, als de *gangraena* ophielt, dese *portionem hydrocholagogam*, die hem thien stoelgangen verweckte.

R. *Syrup. ros. sol.* 2. oncen.
Extract. Rhab. 1. drachma.
Cnicoph. 2. scrupels.
Mag. Tarr. $\frac{1}{2}$. scrupel.
Aq. Borrah. q. s. M. F. *Potio.*

Den derden dagh is de *gangraena* t'eenmael verdwenen. De resterende dagen heb ick het verrotte vleysch aen de wonde, met het *unguentum Aegyptiacum* van *Hildanus* afgescheyden, ende de wonde eyndelick door der tweede intentie binnen den tijdt van een maent met seer goede voorspoet genesen. De patient noch in't leven zijnde, kan de wonderlicke krachten van dit *cataplasma* niet genoegh prijsen, ende schrijft de behoudenisse van sijn arm het selve alleen toe.

De LXX. Aenmercking.

Een in-etende Herpes miliaris.

Ick heb de drooge ulceratien en sweeren, van de *Herpes Ixodens* ende *miliaris*, na de besorging van het geheele lichaem, met de *medicamenta cholagoga* & *refrigerantia* (gal-uytvoerende ende verkoelende medicamenten) verscheyden reysen ingenomen, ende door afwassching, met het *decoctum malvarum* in soet-water, genesen met het

het voortreffelicke *ceratum Nicotianæ*, wiens beschrijving ick uyt het *pentateuchum Chirurgi* van Hieron. *Fabrit. ab Aquapend.* in de laetste Tafel by de letter C. heb gevoeght. Indien de ulceratien al te diep ziju ingekropen, soo moet uyt het voorfeyde *ceratum* een falve gemaectt worden :

R. *Cerati Citrin.* ʒ. onçē.

Olei myrth. q. s.

M. F. *Unguentum.*

't Welck op droogh pluck gesmeert, daer op geleydt, ende met het opgeleyde *ceratum de cerussa* geconserveert moet worden, dat het niet afvalt .

De LXXI. Aenmercking.

Een geulcereerde Erysipelas .

I N 't jaer 1645. den 24. Augusti, heeft de wel-geboren Heer *Diëterich*, in 't gemeen *Sperreiter* genoemt, geklaeght over een geulcereerde *Erysipelas* of Rose aen beyde beenen, met een heftige jeuckte, ende uytvloeying van een scherpe materie, door de sweet-gaten van de huyt. Aengesien dan dit accident ontstondt uyt een overloopen of opzieding des bloedts, ende overvloedigheydt van de galle in het geheele lichaem, soo heb ick hem een laxerende ende verkoelende *Clysterie* doen setten,

R. *Specier. decoct. carm.* ʒ. onçē.

Herb. violar. ʒ. handt vol.

coq. inf. q. aq. simpl.

Colatur ʒ. onçen. adde

Mell. ros. sol. ʒ. 2½. onçē.

Flor. cass. rec. extr. ʒ. onçē.

Ol. violat. ʒ. onçen *Misc.*

ende door opening van de lever-ader ses onçen bloedts uytloopen, als mede des avondts, om de hette te temperen, volgende *julep* besigen.

R. *Brod. de rad. cich. condit. 9. oncen.*

Aq. cichor. q. s. M. pro duab. dofib.

Sijn dranck was gerste-water, met de *unctura rosar.* gemengt, ende de spijs verkoelende. Op de bezeerde beenen heeft sijn Veldt-Chirurgijn dickwils des nachts een driedubbelde linnen doeck geleydt, in het volgende *decoctum* warm uytgedrukt, om de jeuckte te versachten, ende het toevloeyen van de scherpe materie te beletten:

Neemt *Kaesjes-blaren*, een handt vol,

Eer-en-prijs, een halve handt vol,

Aluyn, een drachma; *koockt dit in Rivier-water*, en bewaert het *afkooeksel* in een pot.

Den 25. dito heeft de jeuckte, ende de scherpe uytvloeying door de sweet-gaten, opgehouden; daerom leyde ick op de geulcereerde scheenen het *emplastrum Saturni* van *Mynsicht*, met het *linimentum simplex* gemengt, ende opeen dunnen linnen doeck gestreecken. De patient nuttighde volgende dranck, dienende tot uytstuyvering van de serofische ende galachtige vochtigheden,

R. *Syrup. ros. sol. 3. oncen.*

Extract. Rhab.

Diacarth. ana 2. scrupels.

Aq. Endiv. q. s.

M. F. Hauslus.

dit deed hem thien kamer-gangen hebben. Den 26. dito, alsoo hy hem heftigh ontfelt hadde, soo wierden de scheenen van een heftige inflammatie overvallen, die een gewisse *gangrenam* dreyghde. Om dit aenstaende accident voor te komen, soo heb ick mijn seer wel beproeft *cataplasma* (van het welcke ick in de 69. Aenmerckking mentie heb gemaeckt) warm daer over geslagen, ende soo dickwils als het droogh wierdt, een ander belast daer op te leggen. Den 27. ging de inflammatie over. Den 28. is

fy t'eenemael verdwenen; daerom heb ick wederom tot de ulceratien gebruyckt, de mixtuyr, als volght,

R. *Empl. de Saturno Myns.*
Linim. simpl. ana part æq.
 M.

tot dat den 9. September de ulceratien toegensfen waren, ende de patient nocte over pijn, nocte over hette, meer klaeghde.

Om te verhoeden, dat het accident niet moghte wederom komen, soo heb ick hem *vinum medicatum* geordineert, na welcks gebruyck ick hem op de rechter arm een fontanel heb geset, ende voorts een *electuarium* voorgeschreven, om de tanden te suyveren, ende haer wortels vast te maken.

R. *Pulv. Porzellan. 4. oncen.*
Lign. aloës.
Santal. citrin. ana 1. once.
Mosch. ½. scrupel.
Rad. Ireos 2½. once.
Alum. crud. 2. drachmen.
Mellis ros. optim. dessp. 2. pondt.
 M. *ad ignem in form Electuar.*

De LXXII. Aenmercking .

Waterachtige swellingen .

M Et het voortreffelick water van ongebluschte kalck, eenige dagen lang gebruyckt, heb ick veel waterachtige geswellen, alreede vast zijnde, verdreven. Men neemt een stuckjen ongebluschte kalck, soo groot als een ocker-noot, ende werpt het in heet ziedende water, tot dat het smelt: Daer na roert men het water met de kalck, ende laet het wederom stille staen, dat de kalck sich wederom set. Het klare water hier van, giet men soetjens daer van in een ander vat, waer in een nieuwe spons, daer het

nitrum noch in is, uytgedrukt, ende op de plaats, daer het accident is, vast gebonden wordt. Maer men moet daer op letten, dat men de selve plaats eerst met soet Amandel-olie, of oudt verckens-smeer besmeert; want het lichtelick kan geschieden, dat eenige portie van de kalck, die seer scherp ende corrosijf is, mede in het overgegoten water komt te vallen, die met de spons overgeleydt, de geseide plaats soude kunnen in-eten ende opbijten. Even de selve lof heeft oock in het genesen van foodanige geswellen een spons in het *oxycratum* nat gemaect, by aldien de swelling eerst begint, of in het toenemen is.

De LXXIII. Aenmercking.

Een doodelick bloedt-spouwen.

E En veertigh-jarigh man, van een heet ende droogh temperament, heeft geklaeght, dat hy vier maenden geleden, koorts hebbende, seer veel bloedts hadde gespogen, dat door de wrijving van de uytterste partyen, ende door gebruyckte medicamenten, aengaende de herte van de lever, weder over gegaen was. Nu wederom ontrent twaelf uren in de nacht, heeft hy eerst bloedt gespouwt, ende daer na het avondtmael, of de spijs, die hy des avondts gegeten hadde. Desen heb ick doen innemen de volgende *pulv. in aq. plant.*

Neemt Gestooten Pimpinel-wortelen,

Gestooten Wael- ofte swarte Smeer-wortelen, elcks twee scrupels; mengt dit om teffens te gebruycken.

Des daeghs daer aen, als de patient wederom thien pondt bloedts gebraect hadde, soo heb ick hem op de leden, ende de rugge, drooge koppen, sonder *scarificatie*, ende de Clysteer *domesticus* laten setten.

R. De-

R. *Decoct. Mercurial.* 10. ongen.

Mell. crud. 2. ongen.

Elect. Lenitivi 1. onçe. M. F. *Enema.*

Den derden dagh klaeghde hy over de bitterheydt van sijn mondt, ende spouwde daer na een groote menigthe gal, ende gevraeght zijnde, of hy noyt eenige ulceratie op de voeten gehadt hadde, gaf hy tot antwoord, dat hy op beyde scheenen ulceratien gehadt hadde, die meer met ytterlicke dan innerlicke medicamenten genesen waren. Na de genesing van de ulceratien quam een *erysipelas* op beyde beenen, die door het innemen van het *decoctum* van het *lignum sanctum* verdwenen is. De oorfaeck van het bloedt-spouwen heeft buyten twijffel geweest de genesing van de ulceratien; waer door ick, om de vochtigheden te revelleren, op beyde dyen vier vingers boven de knye, een fontanel met het *cauterium placentini* heb gebrandt, want hier in bestondt, na mijn oordeel, de behoudenis van de patient, die andersins in korten soude moeten sterven: Nochtans volghde op dit setten van de fontanellen nochte eenige koorts, gelijk het pleeght, nochte eenige inflammatie, nochte oock een slechte *erysipelas*, die soude hebben kunnen te kennen geven, dat de materie byt het *centrum* in de circumferentie, of na de buytenste deelen getrocken wiert: wanneer geen van dese toevallen de fontanel vergeselschapt, soo is het een seer seecker ende vast teycken, dat de materie in het lichaem fix ende vast is, ende de patient sterven moet. De 5. dagh heeft hy wederom veel bloedts gespouwt. Den 6. heeft hy een convulsie gehadt, ende is gestorven.

De LXXIV. Aenmercking.

Een vleysch-breucke.

I N de maent van Augustus des jaers 1634. klaeghde een seecker Edelman over een groote *Carcocela* of hardigheyt

heyt van de lincker kloot, dewelcke ick, beneffens de *universalia*, ende goede order in eten ende drincken, met het volgende *emplastrum*, ende de *pulvis radicum ononides*, de welcke *Petrus Matthiolus comm. in Dioscorid. lib. 2. cap. 18.* ons recommandeert, ongevoelick verdreven heb,

R. *Gummi Ammoniac.*

Galban.

Bdell. ana $\frac{1}{2}$. *onçe.*

dissolutis in aceto adde

Adip. Anat. liquat. & col. 1 $\frac{1}{2}$. *onçe.*

Cera citrum. 2. ongen.

Ol. lilior. albor.

Medull. cur. bovis ana 10. drachmen.

M. in forma. Empl.

*t welck opeen linnen doeck gestreecken, op de kloot-sack geapliceert, ende alle vier dagen vernieuwt moet worden.

Van de gepulveriseerde *ononis* nam hy alle morgen in alsem-wijn een drachma in. Aen de binnen-kant van de rechter dye vier vingeren boven de knie, heeft hy hem een fontanel laten setten, om de vochtigheden af te leyden, ende heeft het gebruyck van de gesejde medicamenten soo lang geconfirmeert, tot dat hy binnen vier maenden sijn volkomen gesondtheydt verkregen heeft. In 't jaer 1642. werdt *Georgius Klarer van Reichenbach* in 't Gasthuys tot *Vlm* gebracht, die met de selve remedien van diergelijcke accident seer voorspoedelick genesen wierdt. Behalven dese zijn noch veel meer andere, die door hulp van dit *pulvis* allencxkens genesen zijn, welckers namen nochtans, als noch van meer andere, die met accidenten aen de heymelicke partyen gequelt hebben geweest, ende meestendeels noch in 't leven zijn, ick hier niet sonder reden met stil-swijgen voorby ga.

De

De LXXV. Aenmercking.

Een fistel in de rechter borst.

En seeckere Boerinne, in 't kinder-bedt leggende, kreegh een inflammatie uyt het stremmelen van de melck in de rechter borst, de welcke door al te stercke *resolventia* verhardt, door het gebruyck van onbequame middelen, eerstelick in een aposteunie, ende eyndelick in een diepe fistel met een hardigheyt ende naeuw gat veranderd. Daerom heb ick de ordinaris Chirurgijn van desen patient geraden, dat hy haer lichaem met eenigh *panchymagogen* suyveren, het gat van de fistel met wiecken uyt de wortel van de *gentiana* gemaect, wijdt genoegh maecten; ende de hardigheyt met een linnen wieck eens in gesteecken, ende met de volgende salve besmeert, consumeren soude,

(Neemt *Præcipitaet*,
Gebranden Aluyn,
Spaens Groen,
Salpeter, elcks even veel,
 Het wit van een Ey, soo veel genoegh is;
 maect daer een salfken van.

't welck seer snellick, maer niet seer genoeghlick ende veyligh, de hardigheyt van de fistels in de zenuwachtige partyen uytroeyt:) de *callus* verdreven zijnde, dat hy dan de wonde met het *unguentum Aegyptiacum Mesuæ* reynigen, met het *unguentum de bethonica* incarneren, met het *ceratum divinum* consolideren, ende de overblijffsels van het harde geswel met het *ceratum oxaleum* soude resolveren. De Chirurgijn volghde mijnen raedt, ende de patient verkreegh binnen korten tijdt haer gewenschte gesontheit.

De LXXVI. Aenmercking.

Een Recidiva van de ambeyen, ontstaende uyt de medicamenten van de Scammonium.

EEn Vleesch-houwer van *Vlm*, noch in 't leven, van een langdurige bloet-gang der spenen, door het pijpien ende ysertjen in de III. ende IV. Figuur van de XVI. Plaet, eyndelick verloft zijnde, is soo dickwils wederom in het selve ongeval vervallen, als hy een purgatie gebruyckte, in de welcke sene-bladeren of *scammonium* was: Dics wegen ick, als mede andere vermaerde Medicijns, hem het gebruyck van foodanige medicamenten, in de welcke sene-bladeren ende *scammonium* geordineert waren, verboden hebben, de welcke van dien tijdt af veel jaren lang van de bittere pijn der spenen bevrijdt zijnde, een seer gesont leven heeft gehad.

De LXXVII. Aenmercking.

Het fundament, niet wijdt genoegh zijnde.

IN't jaer 1640. is *Iacobus Neubronner*, een Borger ende Droogh-scheerder tot *Vlm*, een jongen Soon geboren, wiens fundament niet wijdt genoegh, maer soo naeuw was, dat'er naeuwelicks de spits van een gemeene naelde of spelde konde gesteecken worden; Ick wiert ontboden, ende dede een voorflagh van de manuale operatie in de VI. Figuur van de XLI. Plaet voor oogen gestelt, die de Ouders niet hebben willen toelaten, dies wegen heb ick gepooght dit seer naeuwe fundament, met seer dunne ende spitse wieckjens, uyt de wortels van de *gentiana* tobereydt, wijder te maecten, die met olie bevochtight, in het gat van het fundament in stack, ende soo lang daer in liet, tot dat sy dick geswollen, het fundament na behooren

hooren wijder maecten. De manier met dese wortels om te gaen, vint men boven in de 40. Aenmercking, als mede de manier om de selve te binden, dat se niet uytvallen, in de VII. Figuur van de XLI. Plaet. Ick heb een Vroetvrouw gekent tot *Padua*, die het fundament, t'eenmael gesloten, met een spelle plagh door te steecken, ende het gemaecte gat met ingesteecken wiecken van de *gentiana* wijder te maecten.

De LXXVIII. Aenmercking.

De uythaling van een doode vrucht.

WAnneer een doode vrucht, eerst door de ingenomen medicamenten, van de welcke in de V. Figuur van de XLI. Plaet mentie gemaect is, niet kan uytgedreven worden, sop wordt gerecommandeert de roock van verrotte druyven, ettelicke reysen daeghs in de Vrouwelickheydt oproockende, over wiens krachtige wercking ick my alhier heb verwondert aen een seecker Vrouws-persoon, in 't leven zijnde, die liever heeft willen sterven, dan de seer veylige hulpe van de handt des Chirurgijs, of van de haeck, ende andere instrumenten, die ick wel dickwils gesien, maer om de waerheyt te bekennen, noyt selfs by eenigh levend mensch hebbe gebruyckt, toelaten. Nochtans heb ick de doode vrucht, door wiens inhouding de barende Vrouwen gestorven zijn, uyt drie doode lichamen, met de haecken in de IV. Figuur van de XVII. Plaet, sonder eenige scheuring van de baer-moeder ende schamelheydt, geheel uytgetrocken, ende daer in aangemerckt, dat de meyning van de gene waerachtigh is, de welcke seggen dat de beenen van de schamelheydt in een sware geboorte van malkanderen getrocken worden.

De LXXIX. Aenmercking.

Een venijnige Gonorrhœa, of druyper.

Een seecker Duytsch Edelman, twintigh jaren oudt, van een heet ende droogh temperament, heeft den derden dagh na een vuyle by-slaep over een venijnige Gonorrhœa beginnen te klagen, om de welcke te genesen, ick het lichaem eenige reysen met de volgende bolus gepurgeert heb:

R. Terebinth. venet. aq. malv. lot. 4. scrupels.
 Flor. cass. rec. extr. 6. drachmen.
 Mercur. dulcis. gr. 14. greynen.
 M. c. sacch. & s. bolus.

Daer na heb ick hem tot sijn ordinaris dranck een bequaem decoctum geordineert:

Nemt Ongepelde Garst, een vinger of twee vol,
 Meloen-zaet, een weynigh gekneust,
 Paerde-staert, een halve handt vol,
 Fonteyn-water, negen pondt.

Als mede tot versachting van de hette der lenden, dit verkoelende middel:

R. Cerat. santal.
 ung. ros.
 comitiss. ana 6. drachmen.
 ol. nymph.
 violar ana $\frac{1}{2}$. onçe.
 Camph. pulv. $\frac{1}{2}$. scrupel. M. pro ung.

Alle morgen, drie uren voor de middaghs-maeltijt, gaf ick hem de mixtuur, de welcke Ioh. Petrus Faber recom-mandeert, ex succi limon. 1. onçe, & spiritus camphoræ 1. scrupel. Met welcke middelen de patient den selfden dagh na de begofte cure, sonder inspuying, (de welcke andere

andere met een wonderlicke voorspoedt, *ex plantaginis succo, melle rosato, mercurio dulcificato, alioque succo trina*, toe maecten) seer voorspoedighlick te recht gekomen is. Ick heb 'er oock veel genesen met het *aqua Quercetani ad Gonorrhæam*, eenige dagen ingegeven, na dat sy eerst met Mercurialische dingen gepurgeert waren.

De LXXX. Aenmercking.

Een knaging van de mage genesen.

IN 't jaer 1622. heb ick het doode lichaem van een Moninck van *Padua*, geopent, die men seyde, dat aen de colijck gestorven was. De oorsaeck van sijn doot ondersoeckende, soo wierdt ick gewaer, niet alleen de grondt van de mage, met een *phlegmone*, of ontfteecken swelling beset, maer oock tot in de midden van de *tunica* gecorrodeert ende opgegeten te zijn. In de genesing van soodanigen inflammatie ende opknaging der mage, is niet voortreffelickers, na het seggen van de seer uytnemende *Spigelius*, dan de *terra sigillata*, dickwils ingenomen, als de welcke, van wegen haer taeyigheyt, aen de geknaeghde velen der mage, seer vast aen hangt, (niet anders dan het *ceratum diacalciteos* aen een geïnflammeert been geapliceert) ende de knagingen verdrooght. De waardigheyt van dit seggen heb ick daer na met mijn hooghste verwondering tweemael ondervonden, in seer groote pijnlickheden der mage, die met geen ingenomen ende overgeslagen middel kosten gestilt worden, als alleen met de *terra sigillata*, met de *syrupus* van de *consolida major* getempert.

De LXXXI. Aenmercking.

Een bedorven scheen-been.

DEn 8. Junij 1634. klaeghde *Augustinus Mertz*, een Koopman tot *Vlm*, over een sware ulceratie ende pijn

pijn van de rechter scheen, met een uytteering van het geheele lichaem. De ulceratie besienende, soo hebben wy niet alleen het been van de scheene van de buyten-kant tot op het mergh bedorven, maer oock het onderste caput of hoofd van de kleyne schein-pijpe bezeert gevonden, ende met de seer vermaerde *D. Gregorius Horstius*, ende *D. Iohannes Regulus Villingerus* raedt houdende, t'samen besloten, dat het geheele been van de schein moest wech genomen worden; maer om dat het lichaem, ten aensien van de uytteering, weynigh bloeds hadde, soo twijffelden wy, of wy 't souden kunnen cicatriferen. Al hoe wel wy op het versoeck van de patient, met afschrappen ende inbranden onderstaen hebben, de verrotting wech te brengen: soo is het doch, van wegen het gebreck des voedtsels, dat de beenen van het bloedt ende mergh moeten hebben, vruchteloos afgeloopen, want een afgeschraept of ingebrandt been, kan van wegen het gebreck des voedtsels, nochte de splinters affonderen, nochte met vleysch bedeckt worden; daerom hebben wy eendrachtighlick geresolveert, het bedorven been van de schein, tot noch toe te vergeefs afgeschraept ende ingebrandt, uyt te snijden. Het lichaem dan geprepareert zijnde, soo heb ick den 6. Julij de huydt van de scheene, die recht uytgestreckt, van de ommestaenders aen beyde zijden vast gehouden wierdt, met het mesjen in de II. Figuur van de II. Plaet, bykans tot aen de onderste appendix of aenhang in de I. Figuur van de XXVII. Plaet opgesneden, ende de bedorven schein, ende het verrotte halve hoofd van de kleyne pijpe, mijn Confraters ende de ommestaenders getoont. In dese schein was boven op een *cartilago* of knorft-been gegroeyt, dat het been onder de selve, gelijk een degen in de scheede (Tafel XXVII. Figuur I. lit. A.) koste getrocken worden, daerom heb ick de wonde met pluck, het *pulvis adstringens Galeni*, ende geslagen wit van een ey verbonden. Den 7. Julij, als het bloedt gestempt was, soo heb ick de bandt van de wonde

los gemaect, ende het bedorven been getoont in sijn cros-
 spelachtige scheede, die ick met de *modiolis* in de III. ende
 IV. Figuur van de II. Plaet, twee of drie mael tot op het
 bedorven been (Tafel XXVII. Figuur I. lit. B.) door-
 geboort, ende daer na de ruymte tusschen de gaten, met
 de sny-tang in de II. Figuur van de IV. Plaet, ende in
 de I. Figuur van de XX. Plaet, uytgesneden heb. Na
 dat dit beschickt was, soo heb ick de bedorven scheene
 (Tafel XXVII. Figuur II.) uytgetrocken, ende het
 hoofd of eynde van de kleyne pijp meer bedorven (Ta-
 fel XXVII. Figuur III.) gesien, ende met de *modiolis*
 oock uytgesneden, ende op dese wijze de scheene, van de
 knye af, bykans tot aen het onderste hoofd, wech geno-
 men. Daer na sroyde ick op beyde hoofden de *pulvis*
ex rad. Aristoloch. longæ Irid. flor. & lapid. Chrysoliti
præp. leyde pluck daer op, gebruyckte het *ceratum dia-*
palmae, ende een compres uyt roode wijn ende rosen-olie
 uytgedrukt, verbandt het been kruys-wijs, met de ban-
 den in de I. Figuur van de XXVII. Plaet, kruys-wijs in
 de X. Figuur van de XXIX. Plaet, ende leyde het in
 de kas of busse in de III. Figuur van de XXVI. Plaet.
 Den 3. dagh na de incisie heeft de pijn eenighsins nagela-
 ten, ende de patient heeft, van wegen de verstoptheyde
 des lichaems, gebruyckt dit verkoelende ende vochtigh-
 maeckende Clysterie :

R. Decoët. acetos.
 Mercurial.
 Parietar.
 Borrage & sonch. 9. oncen.
 Mell. ros. sol. 3½. once.
 Ol. viol. 2. oncen. M. F. clyst.

Sijn spijs ende dranck was dun ende licht, bestaende uyt
peisana hordea cea, panatella, prunis, aqua bordei & vino
granatorum. Den 4. dagh heb ick, van wegen de achter-
 gelaten verrotting des vleysch, de wonde met het *decoctum*
 G g *divinum*

divinum uytgewasschen, ende pluck, met volgende *dige-*
stivum besmeert, daer in geleydt,

Neemt *Terebinthijn* in *Weeghbree-water* en *Scordium-water*
gewasschen, anderhalf onçe,
Gestooten Florentijnschen Ireas-wortel,
Lange Hool-wortel,
Scordium, van elcks een *drachma*,
Wierroock,
Aloë, van elcks een *scrupel*,
Syrop van gedrooghde Rosen, soo veel genoegh is;
mengt dit in form van een *digestijf*.

ende op de selve het *ceratum diapalmæ*, ende de banden,
die kruys-wijse moesten aengehaelt worden, gevoeght.

Den 5. dagh hebben wy hem een *purgeer-sackjen* ge-
ordineert:

R. *Lign. lentiscin.*

Rad. acetos. ana 3. *drachmen.*

Sarsapar. 6. drachmen.

fol. sen. alex. s. st. 1½. *onçe.*

Rad. mech. nigr. ½. *onçe.*

turbith.

hermod. ana ½. *loot.*

Semin. cartham. contus. 1½. *loot.*

anis.

fænicul. ana 1. *scrupel.*

crem. tart. ½. *onçe.*

gingib.

galang. ana ½. *drachma.*

Van dese infusie nam de patient om den anderen dagh drie
uren voor het middagh-mael vier onçen. Den 6. was het
na het gebruyck van dit *claretum* beter met hem, ende de
voet van sijn bandt losgemaect zijnde, vertoonde sich
witachtigh etter, ende de stanck van het been ging oock
t'eenemaal wech; weshalven de wonde liever de sweer
met

met dese medicamenten daeghlicks tot op den 12. dagh verbonden hebbe. Na de uytfluyvering des lichaems, van de gebrecklicke vochtigheden, soo heb ick hem den 13. dagh 't volgende *decoctum* geordineert:

Neemt *Sarseparille*, anderhalf onse,
China-wortel, een onse,
Roodt Sandel-hout, een half onse.
Schorfen van Pock-hout, een drachma.

Van dit *decoctum* nuttighde hy des morgens vier uren voor de maeltijt vier onsen, over de middagh ende avont-maeltijt dronck hy het tweede *decoctum*. De wonde stont wel, en wy staecten in de holligheyt van de scheen ende van het hoof van de kleyne scheen-pijpe, een wasch-keers, soo groot als een vinger: daer begoft roodt vleysch in de uytterste eynden van de scheene, soo wel beneden als boven, te groeyen, ende de wonde schickte haer tot een goet ende rijp etter. Den 15. 16. ende 17. dagh stont het wel met de patient, ende ick trock met het treck-rangetjen uyt het bovenste eynde der holligheyt der scheen, een stuckjen beens, noch swart ende half verrot. Den 20. wiert hem, om een stoel-gang te maecten, een Clysterie geset. De wonde gaf rijp etter in sich. Ick gebruyckte tot de uytterste deelen van de scheene, tot meerder uytdrooging, de *pulvis ex radic. Arist. long. Irid Florent. scordia. Thur. & sach. albiss. ana partib. equal.* op het hoof van de kleyne scheen-pijpe groeyde roodt vleysch, en op de kanten van de wonde leyden wy het *ceratum divinum*, om een grooter uytdrooging te hebben. Het gebruyck van het boven-geschreven *decoctum* heeft de patient wel goet gedaen, ende het quijnen des lichaems eenighsins afgenomen; doch heeft niet te min van den 24. tot op den 30. om den anderen dagh het laxerende *claretum*, ende het *decoctum chinae* gebruyckt.

Den 31. dagh heb ick van het onderste hoof der scheen-pijpe, eenige stuckjens been met de tanden van het treck-rangetjen uytgehaelt, op het gat van het scheen-pijpien,

van wegen het uytwassende vleysch, als mede over al in de wonde pluck geleydt, de lippen van de wonde met het *ceratum divinum* bedeckt, het geheele been met het *ceratum diachalciteos*, ende de kruys-wijse banden verbonden, ende in sijn kasse geleydt. Met dese medicamenten is de wonde op den 41. dagh versien geworden, van den 42. tot den 50. heeft de patient seer wel te pas geweest, ende de *tarsus metatarsus*, ende de toonen aen de voeten over ende weder beweeght; want de *musculi* de voet buygende, als de *tibiens anticus*, *peroneus secundus*, ende de andere, de selve uytstreckende, als de *Gasterocnemius internus* ende *externus* zijn in de eerste incisie onbezeert gebleven. Nochtans op dat het niemant wonder geeft, ende meent, dat het sonder steunsel onmogelick soude geweest hebben, soo moet hy weten, dat in de ruymte van desen tijdt, de genereerde *callus*, ende het scheen-pijpen een steunsel geweest hebben. Den 60. dagh hadde hy een ongerustige nacht, ende klaeghde over eenige bitterheyt in de mont, ende over pijn in het been: Daerom nam hy volgende *pulvis* in een gealtereert Cichorey-sopjen in,

R. *Pulv. rhab. el.* 3 $\frac{1}{2}$. *scrupel.*

Ciram $\frac{1}{2}$. *scrupel.*

Crem. tart. 1. *scrupel.*

Misc.

die hem in vijf kamer-gangen een galachtige materie deed lossen. De wonde los gemaect zijnde, soo soude de patient wel geweest hebben, in gevalle seecker beentjen, dat de natuur affonderde, de huydt of vel niet gesteecken hadde: maer na dat het selve uytgehaelt was, soo voelde hy sich uyttermaten wel. Den 70. heeft de natuur het gat van de kleyne pijp een kleyn beentjen uytgedreven, ende het geheele gat met seer goetd vleysch gevult. Op het hoof, soo wel het bovenste als het benedenste van de scheen-pijpe, groeyde schoon roodt vleysch, ende de zijden stelden haer cicatriferen. Den 80. dagh was de wonde

wonde de lengte van de voorfte vinger gecicatrifeert, ende het geheele been met de toonen kofte gins ende weder beweeght worden. Den 81. dagh is de volgende falve daer toe gebruyckt:

Neemt Oly van Pieren,

van Camillen, elcks een half onse,

Zenuw-falf,

Het Unguentum Evæ, elcks een onse. M.

Den 84. dagh hebben wy een instrument, uyt een yferen Plaet laten maecten, dat om hoogh de gedaente van een *Spatha* of spatel, ende om leegh van een ftegel-reep of beugel hadde. Dit instrument, met katoen ende linnen gevoedert, aen de fcheen geappliqueert zijnde, heeft de patient, op een krucke leunende, de eerfte reys beginnen te wandelen. Den 94. heeft hy feer wel te pas geweest, ende de kruck nedergeleydt hebbende, ende op de lincker handt leunende, is hy sonder letfel buyten 's huys gegaen, de wonde noch de grootte van een duym open, ende noch niet t'eenemael gecicatrifeert zijnde. Niet te min van wegen de *Erysipelas* of Rose, die hy onderworpen was, gebruyckte hy alle maent de *pulvis* van de *Rhabarb.* in een fopjen met de wortels van *Cichoreum* gealterceert.

R. *Pulv. rhab. el.* I. onse.

gelapp. I. scrupel.

crem. tart. $\frac{1}{2}$. scrupel.

Misc.

Den 120. dagh heeft hy wel te pas geweest; maer van wegen de vermoeytheydt wiert de voet van een *Erysipelas* of Rose overvallen, die na het innemen van de voortschreven *pulvis* van de *Rhabarbara*, ende het gebruyck van het *linimentum simplex* op de voet, den vierden dagh daer na verdween. De patient wandelde wederom sonder ftock, ende was feer wel te pas tot op den 200. dagh, op de welke hy na de vifch-marckt gaende om vifch te koopen, de

callus van de schein, ick weet niet door wat mis-treden of ongeluck, heeft gebroken. De fractuur besien zijnde, soo heb ick de wonde, die noch open was, met het mesjen sonder pijn wijder gemaect, ende twee kloven aengetroffen, tusschen de welcke ick een stuckjen, in de mitte soo groot als een dwars vinger, gebroocken (Tafel XXXVII. Figuur V.) met het *specillum* of tintel-yser over ende weder bewegen koste. De saken soo geschapen zijnde, alsoo daer nochte pijn nochte inflammatie bemerckt wiert, soo heb ick met de *modiolus* het gebroocken stuck deurgeboort, de ruymte tusschen de deurgeboorde gaten met het instrument in de I. Figuur van de XX. Plaet deurgesneden, ende stuck-wijs uytgehaelt. Daer na heb ick beyde de deelen, soo wel het bovenste als benedenste van de scheene, met het *rasspatorium* afgeschraept. De *pulvis aristoloch.* & *Irid. Flor.* op de *callosische* of eeltachtige partyen geleydt, de wonde met het *ceratum diachalciteos*, ende de kruys-wijse banden verbonden, ende het been in sijn kas geset, soo dat door de onderhouding van een behoorlicke order van spijs ende dranck, ende het gebruyck van de *pulvis Rhabarb.* het been wederom een *callus* heeft bekomen, ende de patient sijn voorgaende gesontheydt wederom verkregen hebben-de, tot in het jaer 1645. in het welcke ick dese dingen beschreven hebbe, sonder een stock heeft konnen gaen.

De LXXXII. Aenmercking.

Uytwassingen van het vleysch.

DE uytwassingen of uytgroeyingen van het vleysch, in de vingers aen de handen, ende in de tonen aen de voeten, worden haest geconsumeert door de volgende *pulvis* met pluck op geleydt,

R. *Capit. mort. vitriol.*

Spongia combust. ana 1. *drachma.*

M. F. *Pulvis.*

de welke verteert zijnde, de wonde door hulp van het *ceratum divinum* gecicatriseert wordt. Een jongeling, achthien jaren oudt, heeft over een groote uytwassing van het bovenste tandt-vleysch geklaeght, de welke ick, na dat het geheele lichaem eerst besorghet was, met een draet allencxkens toeftrickende, uytgesneden heb. Het vleysch wech genomen zijnde, heeft de patient acht dagen lang alle morgen de tanden met een onge van de *pulvis magistralis*, by de welke een drachma *aluminis crudi* gevoeght was, gewreven,

Neemt Gestooten Porceleyn, vier oncen,
 Aloës-hout,
 Geel Sandel-hout, van elcks een onçe,
 Moscusc, een scrupel,
 Ireas, een onçe. M.

ende de mont gewasschen met het volgende decocto :

R. Alum. rochæ 2. drachmen.
 Balauftior.
 Rosar. rubr.
 myrtill. ana p. s.
 Bugul. p. s.

Bulliant. inf. q. bun rubri stipfici ad 1½. pont, & colentur pro collutione ovis.

De LXXXIII. Aenmercking.

Geulcereerde kack-hielen.

Ick heb 'er ontellicke veel sien genesen, ende oock selfs van de kack-hielen genesen, met het volgende *linimentum*, dat Iohannes Prenotins in sijn *Medicina Pauperum* niet 'onrecht recommandeert :

Neemt Blaren van Taback,
 Middelse Schellen van Vlierboomen-hout,
 van elcks een handt vol,

Wortels van witten *Asphodill*, kleen gesneden, een onse,

Gemeen en Oly, een ponde.

Koockt het over een sacht vyer tot de consumtie van alle vochtigheydt, ende strack uytgedrukt zijnde voeght daer by:

Neemt *Wierroock* heel kleyn gestooten, een half onse,

Geel *Wasch*, ses drachmen; maect daer een salsken van.

't Welck seer haest de neusgaten, ooren, handen ende voeten, die door de koude des winters opgeborsten zijn, geneest.

De LXXXIV. Aenmercking.

Steatomata op beyde handen.

IN't jaer 1628. heeft *Iobannes* de Soon van mijn Broeder *Martinus*, in de buyten *metacarpus* van de lincker handt, dicht by de voorste vinger een kleyn geswel gekregen, op het welcke ick in 't eerst, alsoo ick meende dat het een *Ganglium* was, een looden plaet stijf opbondt. In't jaer 1629. heeft de jongen in de tijdt van vastelavont in het publijcke badt gesweet, ende des avondts t'huys komende soo is sijn hant van een seer groote inflammatie ontfleecken geworden, die onder een warm lams-vel, dat anders seer krachtigh resolveert, tot een suppuratie gekomen, ende daerom de hulp van het mesjen in de IV. Figuur van de XII. Plaet vereyscht heeft. Dese *abscessus* behoorlick en geopent, ende de etterachtige ende ongelachtige materie uytgesuyvert zijnde, soo heb ick de wonde door de generatie van het vleysch genesen. In de Herfft van het selve jaer verscheen een ander geswel, wel in de selve partye, maer dicht by de *carpus*, dat allencxkens groeyende, ende met resolverende of oplossende middelen aengestaft,

van

van gelijcken in een apofteunie veranderde, ende met het yfer moefte geincideert worden. Uyt de felve, door de incifie geopent, ging een materie van etter ende ongel onder malkander gemengt, ende de wonde wierdt met vleefch-maeckende ende epulotifche dingen haeft genefen. In 't jaer 1630. ontrent het voor-jaer, als dagh ende nacht even lang is, soo ontftonden in de *metacarpus* van beyde handen ongelachtige gefwellen, fpeck-apofteunien genoemt, die door het innemen van het fweetdrijvende *decoctum*, wiens *bafis* de *farsæparilla*, is ongevoelick, ende sonder yet op te leggen, verdwenen. In 't jaer 1631. zijnder op veel plaetsen aen beyde de zijden van de *carpus* en *metacarpus* gefwellen ontftaen, die soo groot wierden als een ocker-noot, ende een inflammatie veroorfaeckten, als mede apofteunien, die met het mesjen geopent, een materie, de voorgaende gelijkende, uytgaven. In 't jaer 1632. hebben de felve gefwellen beyde de armen ingenomen, daerom ick eyndelick wederom tot het fweeten geraden heb, daer de patient, die men fwaerlick tot het fweeten brengen kost, een afkeer van hadde. Ick heb fe, tot etter gekomen zijnde, met het mesjen opgefmeden, ende de wonden, na dat de materie uytgefuyvert was, twee maenden lang met wiecken opgehouden. Ondertuffchen fijn handen dagelicks wafchende met warm water uyt de put van de *ftribelinifche* Hof-ftede, dichte by de ftadt *Vlm*, ende de felve in een fpons, met het felve water genat, inrollende, tot dat de overblijffelen verdreven waren, ende de krancke leden in haer voorgaende kracht wederom verkregen. Defen jongen, aen wiens uytterfte handen ick vier-en-twintigh apofteunien door het mesjen geincideert, ende veel bedorven beentjens met de *Acantabolus* uytgehaelt heb, door het voorfeyde water van de *recidiva* of wederkomfte deses accidens, gepreferveert zijnde, heeft fijn handen sonder eenigh letfel wederom kunnen gebruycken, ende alle drie maenden een *pulvis phlegmagogus* ingenomen.

De LXXXV. Aenmercking.

Een fracture van de dye met een wonde.

DEN 22. Octobris van 't jaer 1642. viel tot *Vlm* uyt het hooghste van het huys van den Edelen Heer *Erhardus Schadaeus*, een sack met terwe van boven neder, ende brack de dye van *Catharina Beckhin van Gingen*, soo dat het onderste deel van het been door de huyt uytborst, ende de Vrouwe door de groote pijn, soo wel van de dye als van de rugge, in beswijm viel. Na dat se in het Gasthuys gebracht, ende haer krachten met uytterlicke ende innerlicke medicamenten versterckt,

R. *Aq. ceras. nigr.* 3. onzen.
rosar.

Borrag. ana 1. onçe.

cinam. $\frac{1}{2}$. loot.

Spir. cephal. anhalt. 1. drachma.

Magist. corall. $\frac{1}{2}$. drachma.

Man. christ. perlat. $\frac{1}{2}$. onçe.

M. ad virium, & sign.

aqua corroborans.

R. *Aq. odorif. fuchsi.* 1. onçe.

Ros. $\frac{1}{2}$. onçe.

acet. rutac. 2. onzen. *M.*

deed ick de dye om hoogh ende om leegh uytsteecken, Tafel XXVIII. Figuur IX. ende sette de gebroocken partyen, sonder gebruyck van het *raspatorium*, in malkanderen.

De fracture in malkanderen geset zijnde, heb ick het gebroocken been bestroyt met de *pulvis ex radicibus Iridos Florent. & Aristoloch. rotundæ*, ende in de wonde, om het bloet te stillen, een wieck gesteecken, uyt hennippe-werck gemaect, ende bevochtight met het *unguentum stegnoticum*, bestaende uyt de *pulvis adstringens Galeni*, ende gesla-

gen wit van eyeren : van buyten heb ick de dye verbonden met drie banden , ende met een fuffifant getal van comprefsen (befiet boven de XXIX. Plaet) beforght , in een kas geleydt . Na dat het lidt wel toegelstelt was , soo heeft de Chirurgijn van 't Gaffhuys , ten aenfen van de pijn van de bezeerde voet ende rugge , als mede van wegen het perijckel van de inflammatie , de patient de mediaen-ader van de lincker arm geopent , ende vier ongen bloedts laten uytloopen . Den 2. ende 3. dagh heeft fy geklaeght over de pijn in de rugge , ende brandt in het water . Den 4. ende 5. heeft fy sonder klachten op het gene geantwoort , dat men haer vraeghde . Maer om dat het lichaem verftopt was , soo heeft haer de ordinaris Mediçijn of Genees-meester van het Gaffhuys , eenige *bolos ex elect. lenitiv.* 1. onçe geordineert , de welcke , terwijlen fy toegemaect wierden , haer maendt-ftonden begonden te vloeyen . Den 6. 7. 8. ende 9. dagh heeft fy geen pijn ontrent de gebroocken partye gevoelt , maer alleen over een flecht hoeftjen , ende feer groote jeuckte aen haer vrouwelickheydt , geklaeght ; daerom fy dickwils des daeghs van de *mixtura ex syrupo violarum , de liquiritia , & tinctura rosarum* , gebruyckte . Tot de rugge ende de fchamelheydt , feer jeuckende , gebruyckte ick , na de fomentatie met foet water , het *album coctum* , ende *linimentum simplex* . Den 10. dagh heb ick de dye , in roode wijn uytgedruckt , met het *ceratum diapalmæ* , een gat hebben- de , als mede drie banden , na dat se los gemaect was , die oock gaten hadden , ende een fuffifant getal van comprefsen ende fcheenen , of fpalcken , wederom omwonden , op dat ick alfoo dagelicks de wonde , by voorvallende noodtaeckelickheydt , sonder los doen , soude hebben konnen befien . De onder-buyck was feer gefwollen , ende van de navel tot aen de fchamelheydt , feer hardt , op de welcke ick drie dagen lang appliceerde het *cataplasma ex pulvere malvæ , mica panis , lacte & butyre non falito* toegemaect . Den 14. dagh heeft de swelling ende hardigheydt van de onder-
buyck

buyck afgenomen, ende nagelaten. De patient klaeghde, van wegen een gefuppureerde apofteunie op de billen, over de koude pis, ende een seer wreede pijn ontrent het fuyt-been. Den 30. dagh is door het opbarften van de apofteunie, ende na de uytfluyvering van de wonde, de koude pis, ende de voorseyde pijn verdwenen; maer om dat de ulceratie van de billen een dagelicksche remedie vereyschte, soo kost het gebroocken lidt geensins in sijn rust blijven, tot op den 30. dagh, op de welcke de patient haer seer wel bevondt, ende nergens over klaeghde. Den 40. kreegh se een nieuwe apofteunie onder de knie-schijve, die sich tot etter begevende, seer pijnlick viel, ende barstende, een seer stinckende materie loste: Daerom heb ick met de spuyt het *decoctum, ex radicibus Iridis Florentinae & Aristolochiae rotundae, herbis Scordii Veronicae, Carduibenedicti, & melle rosato de spumato* daer in gespuyt, dat de heftige pijn ende swaren stanck deed ophouden. De fractuur heb ick wederom met medicamenten, op het been ende wonde passende, met het *ceratum diapalme*, banden met gaten, lange compressen ende spalcken, besorghet. Den 60. dagh heeft sy over sulcken grooten steekenden pijn om de wonde, geklaeght, dat sy door 't weenen naeuwelicks spreecken kost, ende heeft geseydt, dat sy het spoock, dat men valschlick geloofde in het Gasthuys te wesen, veel nachten gesien, ende daerom haer geheel lichaem met de bedstede gedreunt, ende daer van haer pijn de oorspronck genomen hadde: maer ick houde het daer voor, dat de pijn ontstaen is, ten deele uyt de sweere van de billen, die daeghlicks heeft moeten gereynight worden, dat de reden oock heeft geweest, waerom het gebroocken, ende wederom ingesette lidt in geen rust blijven kost: ten deele van wegen een stuck beens dat in foodanige voorvallen, ontrent dese tijdt gewoon is sich af te scheidten. Den 18. Januarij 1643. heeft sy wederom over seer bittere pijnen om de wonde van de dye geklaeght. Na het los maecken van de dye, ende besichting

sichting van de wonde, soo heb ick met het botte tintel-
yfer, een scherp stuckjen beens gevonden, dat het vleysch
geduerigh gesteecken ende seer scherpe pijn verweckt
heeft. Daerom heb ick terstondt de wonde met het mes-
sen wijdt genoegh gemaect, ende den 19. dito een afge-
scheyden stuckjen van een been met de tanden van het
treck-tangetjen gevat, ende uytgehaelt, Tafel XXIX.
Figuur IX. Den 20. dito was het been dunner, ende de
Reeckende pijn heeft t'eenmael opgehouden. Na het af-
wijcken van het beentjen heb ick de dye met de bandt
ascia in de X. Figuur van de XXVII. Plaet kruys-wijs
verbonden, tot dat de wonde volkomelick genesen was.
In de maent van Februarius, als de wonde noch niet t'ee-
nmael toegenesen was, soo heeft de patient door hulp
van een yfer instrument al manck gaende beginnen te wan-
delen. Den 18. Meert 1645. is sy een stuckjen beens soo
groot als de kleyne vinger quijt geworden. Den 30. dito
wierd de wonde t'eenmael toegenesen.

De LXXXVI. Aenmercking.

Een Spina Ventosa.

DE seer voortreffelicke *Spigellius* heeft een seeckere
Monnick van Boncien, de duym van de lincker
handt, door een *spina ventosa* bedorven, met de sny-tang in
de I. Figuur van de XX. Plaet, ende in de XII. Figuur
van de XXVIII. Plaet afgeset, ende om het bloedt te
stillen, als mede de inflammatie voor te komen, op de qua-
de handt pluck met het *stegnoticum* bevochtight, ende een
blaes uyt het *oxycratum* uytgedrukt, geappliceert, ende
den arm tot aen de kromte met banden omgewonden. Na
dat het bloedt gestempt was, soo heeft hy de wonde met
een *medicamentum detergenis*, gesuyvert, ende met het *Epu-
loticum divinum* geconsolideert.

De LXXXVII. Aenmercking.

Een gebroocken been met een wonde.

IN't jaer 1643. den 5. Decembris, te seven uren na de middagh heeft *Matthæus Ritter* de jonge, tot *Vlm* gevallen, ende heeft de lincker scheen-pijpe, vier dwars vingeren boven het onderste hoofd of eynde gebroocken, met een wonde ende ontblooting des beens, dat voor uyt *flack*. Na dat de breuck door de uyt-recking alleen wederom geset was, soo heeft de pijn, van te voren seer heftigh zijnde, terstont nagelaten. De gebroocken scheen heb ick met de drie banden (*Tafel XXIX. E. F. G.*) ende met de *compressen H. van de selve Plaet*, verbonnen, ende in de *kas, Figuur III. Tafel XXVI.* geleyt. Onder het verbinden nuttighde de patient voor de aenstaende beswijming, dickwils een lepel van de volgende hert-sterckende dranck.

R. *Aq. ceras. nigr. 2. onzen.*

Pimpinell.

rosar. ana 1. onçe.

cinam. 1. drachma.

spirit. cephal. anhalt. ½. drachma.

pulv. magist. corall. rubr. ½. drachma.

maygar. præp. 1. scrupel.

Lapid. chrysol. præp. 1. scrupel.

Manus christ. perlat. 3. drachmen.

misc. ad vitrum.

Den 6. December is de pijn, door het gebruyck der medicamenten, t'eenmael uyt de fractuur verdwenen, ende de patient heeft hem tot de vierde dagh toe seer wel bevonden. Den 9. dito, na dat ick de wonde los gemaect ende besien hadde, soo heb ick geen teycken van eenige inflammatie vernomen, ende de patient was sonder pijn; daerom gebruyckte ick op de scheen-pijpe droogc

drooge pluck, ende op de kanten van de wonde dit *digestivum*,

Neemt *Terebintbijn* in *Weegh-blaren* gewassen, een half onse,
Poeyer van lange *Hool-worsels*,
Florentijnschen Ireas, elcks twee scrupels,
Syrop van gedrooghde *Rosen*, een half loot,
 Een *doyer* van een *Ey*. *M.*

ende bedeckte voorts de wonde met het *ceratum diapalmæ*, ende met de banden ende compressen. Den 10. deed ick de patient een laxerende *Clysteer* setten, die hem tot de sevende dagh toe, van het begin af te reecken, seer wel bevondt.

Den 13. dito verscheen in de wonde goedt ende rijp etter, sonder eenige inflammatie of pijn, die anders soodanige fracturen plegen te vergesellschaften; dies wegen ick de fractuur met de selve medicamenten besorghde, ende de scheen met het voorseyde *ceratum*, banden, compressen ende spalcken, verbandt, alsoo de inflammatie niet meer te vreesen stondt, (Tafel XXIX. *Figuur VI.*) ende in de kas nedergeleydt. Den 16. dito de wonde wederom los gemaect, ende besien zijnde, was alles wel, alsoo nochte eenige pijn nochte geswel vernomen wierdt, ende seer weynigh goedt etter uyt de wonde liep. Daerom heb ick op het been, van sijn *membrana* ontdeckt, de *pulvis ex radicibus Aristolochiæ longæ & Iridis Florent.* gestroyt, in de wonde een *sarcoticum* gebruyckt, ende de scheen met het *ceratum diapalmæ*, de banden, compressen ende spalcken, besorght. Den 17. dito, des morgens, klaeghde hy over een drucken van de kas onder de knye, in de buyten-partye onder het hoofst van de pijspe. Doen ick de scheen besagh, soo vernam ick een kleyne uytpuyling; de wonde los gemaect zijnde, heb ick de kleyne swelling aengeræect, ende een schuynse fractuur in de kleyne pijspe aengetroffen, die de natuur ongetwijffelt soude hebben geconsolideert, indien

indien de patient het been altijd onbeweeghlick hadde gehouden .

Den 20. dito gebruyckte ick een yfere plaet , om dese uytputyling een weynigh na de scheen-pijpe toe te drijven , dat oock alsoo geschiede : maer ick voorseyde dat 'er een stuckjen beens sich soude afscheyden . Op de fracture van de scheen-pijpe , die schoon stondt , stroyde ick de *pulvis Iridis Florentinae* , met drooge pluck , ende leyde het geheele been , met het *ceratum diapalmæ* , banden , compressen ende spalcken , verbonden , in sijn kas . Den 25. klaeghde de patient over de fractuur van de kleyne pijpe , in de welcke ick een beentjen vondt , dat het vel of de huydt eenighsins gesteecken hadde , waer door ick het *ceratum* , compressen ende banden , een weynigh na de rechter zijde toe getrocken heb , op dat de pijn , uyt het steekende beentjen ontstaende , soude nalaten . Den 6. Januarij 1644. heeft de fracture van de scheen-pijpe beginnen vast te worden , ende het beentjen is te voorschijn gekomen , dat ick met de *pulvis Iridis Florent.* ende *Aristolochiæ longæ* bestroyt , ende drooge pluck opgeleydt hadde . Het been heb ick met het *ceratum diachalciteos* , compressen , yfere plaet , ende banden verbonden , om het selve wederom in sijn rechte postuur te brengen . Den 16. Januarij heb ick de wonde met pluck , met het *ceratum diapalmæ* , banden , compressen , ende spalcken wederom verbonden . De fracture van de kleyne pijp , gaf wit ende rijp etter van sich , met de tang nam ick een scherp beentjen wech , ende verbondt het been gelijk in de voorgaende dagen . Den 26. is de fracture van het scheen-been vast geraeckt . Den 5. Februarij heeft de natuur het beentjen van de kleyne pijpe afgescheyden , ende de substantie al met vleysch overtrocken , daerom ick de wonde met pluck , met het *ceratum divinum* , ende slappe banden verbondt , ende het been behoorlick in sijn kas geleydt . Den 25. bestroyde ick , van wegen het uytwassende vleysch , de ulceratie met gepulveriseerde gebrande aluyn , ende na dat het vleysch geconsuumeert

sumeert was, heb ick den 14. Meert een ander beentjen uytgehaelt, de wonde met drooge pluck, ende het *ceratum divinum* versien, ende het geheele been als te voren verbonden zijnde in de kas geleydt. Den 24. was de etter groen, door dien de patient met eten ende drincken een misflagh begaen hadde, ende de ulceratie kroop voort. Daerom ordineerde ick volgende laxerende wijn:

- R. *Radic. gramim.*
Irid. flor. ana $1\frac{1}{2}$. *drachma.*
Herb. beton.
Veron.
Cent. min.
Borrag.
Absynth. ana $\frac{1}{2}$. *pugillus.*
Fol. sen. alexamd. s. st. I. onse.
Rhab. elect. 3. drachmen.
Agaric. troch. 2. drachmen.
Hermoadtilor.
Turbith. ana $1\frac{1}{2}$. *drachma.*
Semim carib. cont. 3\frac{1}{2}. drachma.
Sem. anis.
Fenicul. ana $\frac{1}{2}$. *drachma.*
Crem. tart. 3. drachmen.
Gingib.
Galang. ana 1 . *scrupel.*

Van dese infusie heeft de patient om den anderen dagh twee uren voor het middagh-mael vierdehalf onse genutticht. Na het gebruyck van dit *vinum medicatum* was de patient wel te pas, ende de ulceratie genereerde wit, ende rijp etter. Den 14. April stondt het seer wel met de patient, soo dat hy op een kruck steunende begoste te gaen, alsoo de wonde toegenesen was. Den 4. Mey heeft de patient de kruck wech geleydt, ende sonder manck te gaen, sijn oude gang gebruyckt.

De LXXXVIII. Aenmercking.

Een Atheroma in de buyten-partye van de dye genesen.

EEn seer eerlicke jonge dochter *Margareta* genaemt, wiens toenaem ick eershalven met stillswijgen voorby ga, dertigh jaren oudt, van een heete ende drooge complexie, heeft elf jaren lang geklaeght over een hardt geswel sonder pijn, dat grooter dan een hennen ey, in de pas silvestris van de rechter dye tusschen de *musculus gluteus*, ende de huydt opgekomen was. Alsoo dit geswel met een huydt overtrocken, nochte na innerlicke, nochte na uytterlicke medicamenten luysteren wilde: ende de patient van te voren geseydt wierdt, dat soodanige geswellen niet, dan door de Chirurgie, voorspoedighlick genesen kosten worden, soo heb ick het lichaem, van te voren daer toe bereydt zijnde, uytgesuyvert, ende den 26. Mey 1641. het geswel uytgesneden, als volght: Eerstelick heb ick de huydt met inct kruys-wijs geteyckent, daer na de inct droogh zijnde, na de geteyckende linien de huyt in vier rechte hoecken met het mesjen in de I. Figuur van de II. Plaet opgesneden, tot dat het blaesjen te voorschijn quam. Na dat de huydt alleen kruys-wijs opgesneden ende het bloet met een spons eenighsins afgeveeght was, soo heb ick de vier hoecken van de huydt allencxkens met het *specillum* of tintel-yser tot op de gront afgescheyden, de ader die aldaer was, afgesneden, ende het geheele vel van het geswel met het treck-tangetjen uytgehaelt. Dit blaesjen sonder vordere bezeering wech genomen zijnde, soo heb ick de kanten van de wonde terstondt wederom aen een gevoeght, ende het geslagen wit van eyeren met de *pulvis adstringens Galeni* daer op gebonden. Na dat de wonde verbonden was, soo heb ick het uytgehaelde blaesjen of vel opgesneden, ende in het selve een materie gelijk een pap gevonden. Den 28. Julij wierdt de

de wonde gecicatrifeert, ende de patient in haer voorgaende gefontheydt herftelt.

De LXXXIX. Aenmercking.

Een wonde van de carpus, met de gequetste arterie.

A Nno 1631. in de maent van December, wiert *Iohannes Moser*, een Kleermaecker, 24. jaren out, van een heete ende drooge complexie, in de *carpus* ende kleyne arm-pijpe van de rechter handt, van zijn lecrjongen met een mes in dier voegen gequetst, dat niet alleen de ader, maer oock de arterie dwars doorgesneden was, waer op een groot bloet-loopen, ende andere wreede toevallen, volghden. Dese wiert terstont van *Nicolaus Reutte*, een Chirurgijn na de konst, behoorlicker verbonden. Den 2. dagh is het bloet soo overvloedigh uytgelopen, dat het geheele lichaem des patienten, van wegen het afnemen van de levende geesten, met convulsiën gequelt wierdt. Tegen den avont is hy met een versachtende Clysterie geclysteert geworden, die hem drie kamer-gangen heeft doen hebben. Den 3. dagh wierden hem uyt de lever-ader van de rechter arm vier ongen bloets uytgelaten. Den 4. dagh als hy verbonden wiert, is 'er geen bloet uytgekomen. Den 5. dagh gebruyckte hy, van wegen de bitterheyt des monts, volgende purgerende *Syrupus*,

R. *Syrup. ros. sol.* 2 $\frac{1}{2}$. *once.*
extra. rhab. 1. *drachma.*
Diacarth. $\frac{1}{2}$. *drachma.*
Mag. tartar. $\frac{1}{2}$. *scrupel.*
Aq. cichory q. s. M. F. Syrup.
liquid.

waer op hy twee stoel-gangen hadde. Den 6. dagh klaeghde hy over pijn voor 't hert, ende draeying in 't hooft, ende nuttighde daerom de *Syrupus acetos. citri & granat. dulcius*

dulcium vino granatorum & aq. pimpinell. permixtum.
 In de beswijming heeft hy van de Granaten-wijn een groote verlichting gevoelt. Den 7. dagh hadde hy een ongerufte nacht, ende seyde, dat hy de geheele nacht in de slaep met sijn jongen gevochten hadde, ende dat noch meer is, klaeghe over de groote kosten, ende was daerom soo melancolijck, dat hy in de kamer gins ende weer liep, door welcke beweging het bloedt oplopende, soo hevigh uyt de arterie sprong, dat het niet koste gestempt worden: Derhalven ick, na dat de arterie met mijn vingers toegehouden hadde, een groote quantiteyt geronnen bloedt in het midden van de *radius* uyt de wonde ge-extraheert hebbe, eyndelick op de gequetste arterie een gebrandt sponsjen met de *pulvis Lapid. Chrysol. præp. atque adstring. Galeni* bestroyt, ende met geslagen wit van eyeren bestreecken opgeleydt, de wonde met een bequamen bandt verbonden, ende het instrument uyt een bladt gemaect, Tafel XLIII. dat gefloten, ende met de schroef de arterie sonder vrees van ongelegentheyt t'samendrukken koste, daer aen gevoeght.

Den 8. ende 9. dagh, alsoo de handt tot aen het halve deel van de elleboogh, ende de kleyne arm-pijpe ontsteeken was, soo wierdt hy geclysteert. Den 10. dagh was het beter met hem, ende daer drong geen etter door de banden. Den 11. dagh heeft hy wel geslapen. Den 12. dagh is 'er witte etter uyt de los gemaecte wonde gevloeyt, ende de wonde selfs heeft grooter geschenen, van wegen het uytgetrocken bloedt dat t'samen-gelooopen was (gelijck in een *aneurisma* pleeght te geschieden) ende van wegen de opgeleyde spons: de *tendines penetrantes* begonden oock te inflammeren, ende met seer groote pijn te verrotten. De wonde dan sonder uythaling van het ingeleyde sponsjen gesuyvert zijnde, soo heb ick de voorseyde medicamenten op de arterie geleydt, ende de wonde met de banden verbonden, wederom met de nagel van het instrument gefloten.

Ondertuffchen wierden de *Syrupi refrig. & humectantes* ende de *Emulfiones ex aq. & seminibus appropriatis*, *Magist. corall. rub.* & *Syrup. violarum paratæ* niet vergeten.

Den 13. ende 14. ging het beter met de patient, na de mael de inflammatie ende pijn van de gequetfte handt eenighsins cefseerden. Den 15. dagh lieper witte etter uyt de wonde, de pijn fcheen flapper te wesen, de fwelling was gemindert, ende de *tendines* hadden wederom haer natuurlicke warmte. Den 16. dagh heb ick het halve deel van het sponsjen, dat op de arterie lagh, met het trecktangetjen uytgehaelt, ende het andere deel noch op het gat van de arterie laten leggen. Den 17. heb ick het selve refterende deel uytgetrocken, op de wonde de voorfeyde medicamenten geapliceert, als mede het *ceratum citrinum* met het *linimentum simplex* bestreecken, ende tot de *carpus*, met behoorlicke banden versien, oock het instrument gebuyckt. Den 18. heb ick het gat van de arterie gefloten, ende de *tendines* met dicht vleysch bedeckt gevonden. Den 24. was de wonde geconsolideert, ende de patient wederom by sijn voorgaende gesontheydt.

De XC. Aenmercking.

Een blut sing van de herffenen.

ANno 1627. in November, heeft *Iohannes Semlin van Oppingen* onder het gebiedt der stad *Vlm*, een knecht van een seecker huys-man, van een warm vochtigh temperament, in het huys geweest van *Marcus Feyels*, alwaer na de manier van de plaets, eenige meysjens by een waren gekomen om te spinnen. Desen onsen goeden *Iohannes* begofte in de kamer met een van de selve meysjens wat vriendelick te stoeyen, ende te spelen, dat hem van de andere verboden, ende daer beneffens geseydt wierdt, by aldien hy het meysjen niet wilde ongemocyt laten, dat sy hem de boom stellen wilden. 't Welck aldus in sijn werck

gaet : Sy houden yemandt vast met 't lichaem 't onderste boven, dat het hoofd tegen de aerde komt, hangen hem met de beenen om hoogh, ende laten hem schielick wederom om leegh sacken, dat het hoofd tegen de aerde stuyt. Dit deden dese meysjens met onsen stoeyende *Iohannes* soo lang, tot dat hem het bloedt uyt de neus ende ooren uyt schoot, ende hy voor doot op de vloer lagh. Sy dan dit twijffelachtige spel siende, hebben hem terstont met koudt water begoten, op dat hy wederom tot sijn selven komen soude: desen met water begoten, ende gelijk als van de doot wederom verweckt zijnde, stondt op, ende ging met een groote pijn van de rechter arm, ende van het geheele hoofd, sijns weeghs. Des anderen daeghs heeft hy, met dese pijn bevangen, niet te min het koren verschoten. Den 3. ende 4. dagh wierdt het erger met hem, soo dat hy, van wegen de koorts, ende de convulsien te bedde leggen moeste. Den 6. dagh van de sieckte ging hy met een wagen na *Oppingen*. Den 7. liet de moeder de *Chirurgijns* komen. Den 11. 12. 13. ende 14. wiert hy gedurighlick met de voorseyde convulsien gequelt. Den 15. dagh sendt sijn moeder sijn water aen *D. Klebsattel*, Medicijn of Geneesmeester tot *Genlingen*, die hem ordineerde een *pulvis* tegen de val, om het gestremmelde bloedt te dissolveren, met de *Syrupus acetose, citri, & aqua pimpinell*. De patient daer op stom ende doof, tot op den 24. dagh, heeft de schaep-sieckte gekregen, van welke aponie of verlies van de spraek, *Hippocrates sect. 7. caph. 58.* aldus schrijft. De gene de welke de hersenen door eenige occasie geblaest, of hardt beroert zijn, die moeten terstontd stom worden. Op dit verlies van de spraek ende het gehoor volghde terstontd een buyck-loop, die drie dagen duurde; daer op hy andere wederom hoorde, ende oock selfs sprekende klaeghde over een seer heftige pijn in de lincker arm, ontrent de *musculus deltoides*. Maer den 29. dagh heb ick my, uyt last van den achtbaren Raedt der Stadt *Vlm*, na *Oppingen* be-
geven.

geven, alwaer ick desen *Iohannes* heb gevonden seer klagen-
de over groote hoofd-pijn ontrent de *fururam sagittalem* en-
de *coronalem*, met een uytnemende dooft-koorts, brandt
ende swarigheyt van de gantsche tong, *paralysis* van de ge-
heele voorseyde arm, ende een *tumor oedematosus*, ende
scirrhosus of waterachtige harde swelling, die by de *mus-*
culus deltoides sich tot etter begevende, de patient heftigh
pijnighde. Daerom heb ick terstont, om een revulsie te
maecken, de volgende Clysterie geordineert,

R. Decoct. commun. pro. clysteribus 9. oncen.

Mell. ros. solut. 2½. onse.

Elect. diacathol. 1. onse.

Ol. chamomill. 2. oncen. M. pro clyst.

waer van hy vijf reysen een galachtige, ende pituitosche
vochtigheydt geloft heeft.

Op het voor-hoofd appliceerde ick dit digererende ende
sterckende *cataplasma*:

Neemt Kruym van Witte-broodt, drie oncen,

Tarwen Meel,

Garsten Meel, elcks twee oncen,

Poeyer van roode Rosen,

van Bloemen van Betony, elcks een half onse,

Oly van Rosen, drie oncen,

Rooden Wijn, soo veel als genoegh is,

Zout, een drachma; maectt daer over het vyer een
Pap van.

Ende op de *Scirrhus oedematosus* van den arm volgende
cataplasma:

Neemt Kruym van Broodt,

Lijnzaet-meel,

Kaesjes-bladeren,

Heems-bladeren, met Melck en Oly van Camillen.

Voor den dorst heeft hy gebruyckt :

R. Syrup. acetos. tat. citri.
Acetosæ simpl.
Granat. ana 2. oncen.
Cum aq. hord.

Des morgens ende avondts heeft hy een beecker vol suyvere geyte kerne melck gedroncken, sijn spijs was *Cremer hordei*, & *panatella, que conficitur* & *mica panis, in sculo carnis*, & *butyro*. De dranck by de spijs was gerste-water. Na dat de materie op den arm, eenige dagen daer na tot etter gekomen was, dat men lichtelick uyt het voelen bemerkken kost, soo heb ick het geswel tusschen de *musculus biceps*, ende *deltoides* met het mesjen geopent, waer uyt een groote quantiteyt etterachtige materie uytgevloeyt is. In het gesneden gat, om de pijn te versachten, heb ick een wieck met het geel ende wit van een eygenat ingesteecken, ende het *Diachylon simplex* daer op geleydt, om de overblijffels voorts tot etter te brengen. Den volgenden dagh, als de wonde los gemaect was, soo heb ick met het ronde eynde van het tintel-yser de ulceratie ondersocht, ende bevonden, dat het schouder-been bedorven was. Daerom heb ick het gat met een gewrongen spons eenighsins wijder gemaect, ende in het selve een wieck gesteecken met dit *digestivum* besmeert :

Neemt *Terebinthijn in Scordium-water* gewasschen, derde-half *drachma*,
 Twee Doornen van een Ey,
 Poeyer van ronde Hool-wortel,
 van *Ireas*, elcks een half *drachma*,
 Honigh van Rosen, soo veel genoegh is. M.

Daer en tusschen is het lichaem eenige reysen met het volgende purgeer-sackjen gereynight.

R. *Rad. poly pod. querc.* $\frac{1}{2}$. loot.
Irid. flor.

Cichor.

Cichor. ana $2\frac{1}{2}$. *drachma.*

Herb. agrimon.

Beton.

Veron.

Prunell.

Absynth. ana p. s.

Fol. sen. alex. s. st. $1\frac{1}{2}$. *onçe.*

Rhab. elect. $\frac{1}{2}$. *onçe.*

Agaric. rec. troch. 3. *drachmen.*

Sem. cartham. excort. $\frac{1}{2}$. *onçe.*

Anis.

Fenicul. ana $\frac{1}{2}$. *drachma.*

Crem. tart. $3\frac{1}{2}$. *drachma.*

Cinam.

Gingib. ana $\frac{1}{2}$. *drachma.*

Vuar. pass. 3. *drachmen.*

Dit gesneden ende gestooten zijnde, wierdt in een sackjen in vier pont Mede gehangen, waer van hy om den anderen dagh, twee uren voor de middagh-maeltijd, vier oncen genutticht heeft. Om het been beter uyt te droogen, soo heb ick in de wonde het *decoctum divinum*, met de *pulvis aristolochiae rotundae*, ende *Iridis Florentinae* met de spuyt ingespuyt, ende van buyten op den arm een spons, eenige reyfen in zout-water, ende roode wijn uytgedrukt, vast gebonden. Den 20. dagh heeft hy, van wegen de hoof-pijn, dese pillen ingenomen,

R. *Mass. pilul. aur.* 2. *scrupels.*

Extract. coch. 1. *scrupel.*

Mag. mech. nigr. gr. vij.

Cum. syrup. de beton.

F. pilul. parv.

Deaurentur.

ende thien kamer-gangen gehad. Den 60. dagh heb ick een stuckjen been, dat uytgestooten was, met het treck-tangetjen uytgehaelt, ende de wonde daer na gecicatriseert.

De XCI. Aenmercking.

Een handt van wegen de Spina ventosa afgeset.

DOen ick tot *Padua* in de Medicijnen studeerde, ende practiseerde, soo heeft een seecker Edelman een Student zijnde eenige maenden in de lincker handt een *oedema* of waterachtigh geswel gehadt, dat na het gebruyck der *universalien*, door de opgeleyde middelen geensins heeft kunnen vermindert worden, maer heeft eyndelick in de vlacke handt beginnen te exulcereren. Wy zijn daerom te raede gegaen met de seer voortreffelicke *Spigelius*, de welcke, na dat hy de qualiteyt of hoedanigheydt van de ulceratie met het tintel-yser ondersocht, ende het bedorven been aengeraeckt hadde, dit quaet terstondt de naem van *spina ventosa* gegeven heeft: dat een ongeneesslicke accident, ende de affetting van de bezeerde partye vereyschte. De *spina ventosa* nu heeft sijn oorsprong van een humeur, dat met sijn verborgen, ende boosen aert de beenen eerst buyten alle bezeering van het *periostrium*, ende sonder eenigh gevoelen van pijn op-eet, daer na een *oedema* maect, dat niet pijnlick is, ende na eenige maenden de partye exulcereert. Na dat de patient tot het affetten geconsenteert hadde, soo heb ick de uytterste handt boven de appendices of aenhangen van de grote ende kleyne arm-pijpe met het kromme mesjen, ende zage afgeset, Tafel XXVII. Figuur XI. XIII. ende XIV.) ende de arm met compressen, blase, ende banden verbonden, Tafel XXVIII. Figuur I. II. III. IV. V. ende VI. In de afgesette partye vindt ick de beenen van de *metacarpus* wel bedorven, maer nochtans overal (behalven aen die plaets, alwaer de ulceratie was) met het *periostrium* bedeckt.

De

De XCII. Aenmercking.

Een periculouse wonde in den elleboogh.

ANno 1638. den 24. Junij op St. Jans dagh te seven uren na de middagh, is de Edele *Fridericus van Dege-naw* in een duël of kamp van de Edele *N. van Betten-dorp* gequetst geworden twee dwars vingeren beneden den elle-boogh, met een wonde die tusschen de groote ende kley-ne arm-pijpe door den geheelen arm door ende door ging, met bezeering van de aderen, ende *tendines* der muscu-len, seer groote pijn, ende uytloopen des bloets. De won-de wierdt terstondt van *Iohannes Georgius Banler* een bedre-ven Chirurgijn verbonden. Den volgenden dagh voor ende na het los maecken van de banden, heeft de patient geklaeght over een seer heftige pijn rondtom het gat van de wonde, soo wel van binnen als van buyten, gelijk in alle quetsuren van de leden pleeght te geschieden. Daerom heeft hy om een revullie of aftreck te maecken, volgende Clysterie gebruyckt,

R. *Decoët, emoll. 9. onzen.*
Elect. lenitiv. 1. onçe.
De succ. ros. 2. drachmen.
Ol. chamomill.
Viol. ana 1½. onçe.
M. F. Clyster.

ende twee stoel-gangen gehadt. Drie uren na dat hy de Clysterie gelost hadde, soo wierdt hem de mediaen-ader van de lincker arm geopent. In de gaten van de wonde leyde ick kleyne wiecken van linnen gemaect, ende met dit medicament besmeert,

R. *Aloës succotr.*
Thur.
Bol. armen.

Lapid.

Lapid. hæmatit.

Chryf. præp. ana $\frac{z}{2}$. drachma.

Terr. lemmiæ.

Tutiæ præp. ana 2. scrupels.

Sangini. Dracon. I. drachma.

ende den arm met *Oleo rosarum*, & *lumbricorum terrestrum* warm besmeert, met een compres in roode wijn uytgedrukt, ende met de bandt twee eynden hebbende verbonden. Eyndelick heb ick het *unguentum defensivum Fernelij*, dat het beste van alle is, geappliqueert, ende twee uren daer na den geheelen arm met water ende azijn laten bevochtigen. Zijn dranck was gerste-water, met granaten-wijn waer aengenaem gemaect, ende de spijs *cremor hordei* of een gerste-papjen, ende de sop van kalfs-voeten. Den 3. dagh was de patient beter: maer de wonde wiert, uyt vrees van op nieuw te bloeden, niet los gemaect, maer het geheele lidt daer na genat, ende met de olien gesmeert. Den 4. dagh heb ick de banden los gemaect, de wiecken niet uytgedroocken, maer pluck met de salve uyt het wit, ende geel van een ey, ende de boven-geschreven *pulvis* gemaect, daer op geleydt, den arm besmeert, ende voorts met de compres ende bandt wederom verbonden. Des avonds was de patient wel, ende hieltt sijn avondtmael met de *cremor hordei*, ende *Endivien*, met granaten-wijn ende olie toegemaect. Den 5. dagh heeft de patient nergens over geklaeght, ick heb de wonde los gemaect, ende de wieck uytgedroocken. Het bloedt gestempt zijnde, soo deed ick een ander korter wieck met het geel van een ey genat, ende met de voorseyde *pulvis* bestroyt, in de gaten, appliceerde aen de oxel, ende boven op de schouder een *defensivum*, ende verbondt den arm met olien besmeert, ende in de compres gewonden, met de bandt met twee eynden. Den 6. dagh nam de patient, door dien hy niet te stoel konde gaen, ende aen de elleboogh pijn gevoelde, dese *syrupus laxativus*,

R. Syrup.

R. *Syrup. ros. sol.* 2. oncen.
Flor. cass. rec. extract. 1. onse.
Sem. citr. pulv. $\frac{1}{2}$. onse.
Aq. cich. q. s. m.
F. Syrup. liquid.

die met vijf kamer-gangen een galachtige ende serossische materie uyt dreef. Met de wonde handelde ick gelijk daeghs van te voren. Den 7. verscheender weynigh rijpe etter in de wonde: daerom voeghde ick by de bloedstempende salf een weynigh gepulveriseert wieroock, om vleysch in de wonde te doen groeyen,

R. *Pulv. superprescript.*
Thuris. ana $\frac{1}{2}$. drachma.
Vitell. ovor. q. s.
M. F. unguentum.

met de welcke de wieck genat, ende in de wonde gesteecken wiert. Van den 8. tot den 10. dagh was de patient seer wel te pas. Den 11. dagh seyde hy, dat hy verleden nacht niet met allen geslapen, ende den arm gins ende weer beweeght hadde, soo dat 'er wederom wat bloets uyt het buytenste gat was geloopen. Maer het bloedt gestempt zijnde, soo heb ick de wonde als gisteren gehandelt, ende de patient een purgerende *Syrupus* geordineert, als volght:

R. *Syrup. ros. sol.* 2 $\frac{1}{2}$. onse.
Extract. rhab. 1 $\frac{1}{2}$. drachma.
Mag. tart. 1. scrupel.
Aq. ceras. nigr. q. s.
M. F. Syrup. liquid.

Den 12. 13. ende 14. dagh heeft hy seer wel geslapen, ende over geen pijn meer ontrent den elleboogh geklaeght. Het buyten gat, daer van wegen de al te groote beweging bloedt uytgeloopen was, quam nu rijper etter uyt. Den 16. leyde ick drooge pluck, in plaets van een wieck in de wonde,

wonde, ende bondt een nieuwe spons, in roode wijn warm uytgedrukt, daer op, met een bandt met twee eynden. Den 19. heb ick de gaten van de wonde gecicatriseert.

De XCIII. Aenmercking.

Een groot uytgewas op de dye.

Johannes Ferber van Hamburg, een Sweedsch soldaet, kreegh in het vier-en-twintighste jaer van sijn ouderdom, op het binnenste deel van sijn dye een kleyn geswel, dat in den tijdt van twee jaren soo is aengegroeyt, dat het wel soo groot als drie menschen hoofden, de patient aen sijn gang seer hinderlick viel. Dit uytgewas heeft een seecker *empiricus* met een *causticum* gecorrodeert, om de materie een uytgang te maecken, ende de wonde daer na met *epuloticis* te consolideren. Maer als hy geen vloeyende materie hadde aengetroffen, soo is de keerel doorgedaen, ende heeft de patient hulpeloos achter gelaten. Desen quam in 't jaer 1634. na *Vlm*, ende versochte aldaer hulp van *Georgius Bauerus*, een Chirurgijn, die, als hy dese seer stinckende ulceratie met geen middelen consolideren koste, op mijn ende *Georgius Riedlins* raedt, dit ge-exulcereerde, ende seer pijnlicke uytgewas met de scheer aengevat, met de *cauteris cultellaribus* afgesneden, ende na dat de *eschara* wech genomen was, de wonde met het *cera-tum divinum* seer fraey toegenesen heeft, besiet de II. Figuur van de XXV. Plaet. Als wy de substantie van dit afgesneden gewas, dat vleyschachtigh was, ende aderen ende arterien hadde, besagen, soo vraeghden wy de patient, of hy van naturen soo mager was? Waer op hy antwoorde, dat, voor ende al eer dit gewas opgekomen was, ende hem alsoo vermeerderd hadde, hy altijd redelick dick geweest is. Uyt welck antwoord wy geleert hebben, dat het gewas bykans al het voedsel, met het welcke het lichaem

lichaem behoorde gevoedt te worden, door de aengemerckte aderen ende arterien aen sich getrocken heeft. Doen hy nu te recht gebraght was, ende van *Vlm* wilde vertrecken, ried ick hem, dat hy alle maenden ses koppen met vliemen op de rugge soude laten setten, tot dat het lichaem allengskens wederom geivent wierdt, het bloedt na sich te trecken, dat de natuur van te voren tot het voedtsel van het gewas gewoon was te drijven. Desen raedt heeft desen jongman seer vlijtigh aengenomen, ende heeft daer na in gesondtheyt geleeft, tot in 't jaer 1644. in het welcke hy het Beyersche Veldt-leger diende, my heeft besocht, ende voor dien gegeven raedt hooghlick bedanckt.

De XCIV. Aenmercking.

Een geschote wonde, met een gebroocken scheen-pijpe.

ANno 1644. den 31. Mey, te ses uren na de middagh, is *Leonhardus Henseler*, een offe-harder van *Vlm*, met een looden kogel geschoten, die niet alleen de lincker scheen-pijp een weynigh beneden de knye heeft gebroocken, dat het been buyten de wonde uytstack, maer oock door het rechter been, sonder de beenders te quetsen, door ende door is gegaen. De saecken soo staende, soo zijn in het eerste besoeck, (door gebreck van andere medicamenten) de volgende middelen tot de bezeerde partyen gebruyckt. In de wonde van het rechter been heb ick violen-olie, met het wit van een ey gemengt, door een spuyt ingespuyt, kleyne wiecken met het selve medicament nat gemaect, daer in gesteecken, ende het *ceratum diapalmæ*, het *cataplasma ex farina hordei & malvarum*, mica panis & lacte paratum, ende een bandt met twee eynden daer op gevoeght. Daer na heb ick de lincker scheen-pijpe, soo veel mooghlick, wederom in malkanderen geset, het wit van eyeren met violen-olie onder malkanderen geslagen in de wonde gegoten, een wieck van drooge pluck t'samen-
gedraeyt

gedraeyt in de gaten gesteecken, het *ceratum diapalmæ*, ende het voorseyde *cataplasma* over gesslagen, ende de voet met banden in de I. Figuur van de XXVII. Plaet, ende de X. Figuur van de XXVIII. Plaet, verbonden in de kas geleydt. Den 1. Junij heb ick een stuckjen beens, dat het vleysch, ende de huydt gesteecken, ende de patient een onrustige nacht hadde gemaect, met de scheer in de I. Figuur van de XX. Plaet afgesneden, het vel tusschen de gaten wesende geincideert, ende de wonde op dese wijze wijder gemaect met dit *digestivum* gevult,

Neemt *Terebintlijn*, in *Weeghblaen-water* gewasschen,
drie drachmen,

Oly van Pieren, anderhalf drachma,

Een half doyer van een Ey,

Honigh van Rosen, soo veel genoegh is tot een
digestijf.

op de beenen volgende *pulvis* gestroyt,

Neemt *Ronde Hool-wortel*,

Ireas, elcks een drachma; dit sijn gestooten.

drooge pluck daer op, ende op het vleysch pluck met het *digestivum* besmeert geleyt, daer na de lippen van de wonde met het *ceratum diapalmæ* bedeckt, ende de voet, met het *cataplasma* ende de banden wel verbonden wederom in de kas geleyt. Ondertusschen nam de patient soo nu soo dan, van wegen de beswijming, een of twee lepels vol van dit hertsterckende water:

R. *Aq. ceras. nigr.* 2. onzen.

Borrag.

Rosarumana. 1. onze.

Cinam. 2. drachmen.

Spir. cephal. anhalt. 1½. drachma.

Mag. corall. rubr. 2. scrupels.

an. Christ. perlat. ½. onze. *Misc.*

ende

ende gebruyckte tot lessing van den dorst volgende verkoelende *syrupus*,

R. *Syrup. acetos. simpl. 2. oncen.*

Granat. acid.

Acetositat. citr. ana 1½. onçe.

die hy tot een ordinaris dranck onder sijn gerste-water mengde. Daer na wierdt hy geclysteert met een verkoelende ende vochtigh-maekende clysterie, van wegen de tegenwoordige pijn, ende aenstaende inflammatie. De clysterie quijt zijnde, soo heeft hem de Barbier de mediaen-ader van de rechter arm geopent, ende ses oncen bloets doen uytloopen. Den 2. Junij was de patient een weynigh beter. Den 3. Junij als hy de voorgaende nacht door een ander stuckjen beens, dat de vleeschachtige partyen dapper stack, in sijn slaep seer verhindert wiert, soo heb ick het selve met de *modiolis* uytgesneden, het resterende been met de *pulvis* bestroyt, ende op de lippen een *digestivum* geleydt. Den selven dagh heeft de patient een *portionem medicam* ingenomen, overmits hy geen openlijf hadde, ende een groote menighte van humeuren na de gequetste partyen toe sackte,

R. *Syrup. ros. sol. 2½. onçe.*

Elect. lenitiv. 6. drachmen.

De succ. ros. 1½. drachma.

Decoct. fl. & fr. q. s.

M. & f. sic. art. potio.

waer van hy vijf mael te stoel gaende, een galachtige ende serosische materie quijt wierde. Den 4. was hy beter dan des daeghs van te voren. Den 5. klaeghde hy over een colijck: Daerom ick hem deed innemen *Ol. amygd. dulc. 2½. onçe* *Cum brodio flor. camomille*, daer door de pijn over ging. Den 6. was hy wederom met een gesloten lijf, dat door het gebruyck van het voorschreven purgeerdranckjen, gelijk als van te voren, geopent wiert, soo dat

hy seer wel heeft geslapen. Den 7. na dat de *eschara* afgevallen was, soo heb ick de wonde met een *digestivum* sonder olie verbonden, ende in plaets van het *cataplasma*, bykans het geheele been in het *ceratum diapalmæ* daer een gat in was, ende de banden gewonden. Den 8. dagh leyde ick in de wonden volgende *digestivum*:

Neemt *Terebinthijn*, in *Scordium-water* gewasschen, drie drachmen,
 Poeyer van *Ireas*,
 van ronde *Hool-wortel*, van elcks een onse,
Aloë,
Myrrha,
Wierroock,
Armenischen Bolus, elcks een scrupel,
Peruviaenschen Balsam, een drachma,
Syrop van gedrooghde Rosen, en *Honigh van Rosen*, soo veel als genoegh is; maeckt er een *salsken* van.

Den 9. was de patient wel, soo veel de voeten aengaet, maer klaeghde wederom over een colijck, die door een van selfs komende kamer-gang met de uytgang van een galachtige materie verdween.

Om de wonde de stanck te benemen, soo heb ick met de spuyt het *decoctum divinum* daer in gespuyt. Den 10. was de patient wel te pas, ende in de wonde van de lincker scheen quam rijp etter: onder de gebroocken scheen-pijpe vernam ick een stuckjen van een been, verrot zijnde, dat ick met het *decoctum divinum* gewasschen, ende met een bequaem pulver bedeckt heb, daer na verbondt ick de wonde met het voorschreven *linimentum*, ende het *ceratum diapalmæ*. Van den 15. tot den 30. was het wel met de patient, op de welcke de lincker scheen-pijpe van buyten eenige schilfertjes van sich heeft gegeven. De wonde van 't rechter been sette sich tot het cicatriferen. Den 7. Julij heb ick een afgescheyden stuckjen beens met het treck-

treck-tangetjen uytgehaelt. De wonde van de rechter scheen was gecicatrifeert. Den 15. heeft hy geklaeght over groote pijn van 't lincker been twee dwars vinger boven de knie, uyt oorfaeck van de quade order in eten ende drincken. De wonde los gemaeckt hebbende, soo wiert ick een apofteunie gewaer, die als se met de vingers gedruckt wierdt, een groote quantiteyt etter uyt gaf. Den 16. nam de patient dit pulver van wegen de bitterheydt des monts,

R. *Rhab. elect.* ʒ. i. *drachma.*
Mechoac. nigr. ʒ. i. *scrupel.*
Crem. tart. ʒ. ʒ. *scrupel.*
M. F. Pulv.

waer van hy een galachtige materie loste, ende beter wiert. Den 25. Augusti heb ick een stuckjen been soo lang als de kleyne vinger uytgehaelt. Den 14. September heeft sich onder de knie, ende ontrent de voorste knie-schijve een andere holligheydt laten sien, de welcke, om dat se door het bovenste gat niet heeft kunnen uytgesuyvert worden, soo heb ick se met de gewaste punt van het instrument in de V. Figuur van de XI V. Plaet door-gesteecken, ende de materie uytgesuyvert zijnde, met een spons in wijn uytgedruckt, ende met een bandt met twee hoofden of eynden aen een gevoeght. Na dat de holligheydt geagglutineert was, heb ick de wonde binnen weynigh dagen door hulp van het *ceratum divinum* gecicatrifeert, soo dat de patient den 4. Octobris sonder krucken gaen kost, ende in de maent van December sijn ampt wederom begoste te bedienen.

De X C V. Aenmercking.

Een gebroocken dye.

I N't jaer 1644. den 24. Decembris, als *Iohannes Kriesinger*, een herbergier tot *Grimmelfingen*, met een wagen

vol houts uyt het Bosch na huys reed, soo heeft hem de wagen met hout geladen over de lincker dye gegaen, ende de selve gequetst ende gebroocken. Waer op de patient met een karre na *Vlm* gebracht, ende van de Chirurghijns *Iohannes Marckenried*, ende *Georgius Riedlin* verbonden wierdt. Den 27. dito, als de patient seer groote pijn hadde, ende een heftige inflammatie de dye quelde, soo wiert ick mede ontboden, ende vraeghde terstont, soo haest ick by de patient gekomen was, of de wonde van het gebroocken been, of van een stock veroorsaect was. De patient ende de Chirurghijn seyde, dat se van een stock of hout gekomen was. Maer na dat ick haer te kennen gaf, dat 'er tot de genesing van de dye veel aen gelegen was, ende men sulcks uyt de onder-broeck, of onder-kleederen wel vernemen koste: want by aldien sy een gat hadde, soo moeste de wonde van buyten komen, soo niet, dat sy dan haer oorspronck van binnen hadde. Maer men koste geen gat in de onder-kleederen vinden, waer uyt klaerlick bleeck, dat de wonde van de gebroocken dye gekomen was. Daerom heb ick de fractuur van de uytgestreckte dye wederom by een geset, ende de geheele dye met drie banden, elck een gat hebbende (op dat de groote wonde dagelicks koste gesuyvert worden) ende met een medicament bequaem om de inflammatie af te keeren, ende de al te groote pijn te versachten (te weten met olie van rosen, wit van eyeren, ende rosen-water wel onder malkanderen geslagen bevochtight) verbonden, ende in sijn kas nedergeleydt. Den 28. heeft de patient van wegen de onrustige nacht, ende bitterheydt des monts, volgende *Syrupus* gebefight,

R. *Syrup. ros. sol.* 2. oncen.
Extract. rhab. 4. scrupels.
Diacarth. 2. scrupels.
Mag. tart. 1. scrupel.
Aq. cichor. q. s.
M. F. p. Brev.

waer door hy eenige reysen een galachtige materie door de kamer-gang quijt raecte. Den 29. wierdt hem de mediaen-ader van de lincker arm geopent, ende seven ongen bloedts uytgelaten. Des avondts heeft hy een dronck gedaen van de *emulsie* met de *Syrupus violaceus* soet gemaect. Den selven nacht heeft de patient seer gerust geslapen, ende de inflammatie met de pijn hielde op. Na de genesing van de inflammatie, soo heb ick de generatie van de *callus* met ligaturen, uytterlicke medicamenten, ende behoorlicke order van spijs ende dranck te wege gebracht. Nochtans gaet de patient manck tot op den huydigen dagh, om dat hy van naturen tot gramschap genegen, de voet in de kas geleydt zijnde, noyt in rust gehouden, maer dan over dan weer beweeght heeft. Ende het is oock geen wonder, overmits, gelijk ick in de genesing van de fracturen geseydt heb, de gene, die nu volwassen zijn, in een fracture van de dye, al zijn sy noch soo gehoorzaam, (ende alleen dan, wanneer de dye door hulp van het instrument *Glossocomum* van *Galenus* in de IV. Figuur van de XXI. Plaet uytgestreckt gehouden wordt, indien niet den geheelen tijdt van de cure, ten minsten nochtans, als de patient sijn gevoegh doet, ofte oock sijn bedt gemaect wordt) genesen worden sonder manck te gaen.

De XCVI. Aenmercking.

Een zeer hoofd, met convulsie in den arm.

EEn seecker jonge dochter tot *Vlm*, twaelf jaren oudt, is van wegen het ophouden van een gewoonlick neusbloeden in een al te groote vloet van haer maent-stonden vervallen, ende heeft na het ophouden van de selve over een schrickelicke *tinea* of zeer des hoofts, ende seer beswaerlicke convulsie van de lincker arm, die sy geensins uytstrecken koste, geklaecht. Het lichaem dan door de *pilulas denitro Tralliani*, verscheyden reysen ingenomen,

gepurgeert, ende de maendt-stonden wederom gevordert zijnde, soo heb ick het hoofd daeghlicks een reys met het *linimentum de Amianthe* (dat ick na de ordinantie van *Anselmus Boerius* in sijn *historia lapidum & gemmarum* lip. 2. c. 204. selfs heb toegemaect) gesmeert, ende den arm tweemaal des daeghs met het *unguentum Eve* of *polychrestum Spigeli* boven by de XLIII. Plaet beschreven, met welcke salve de patient in korten tijdt seer voorspoedighlick is genesen.

De XCVII. Aenmercking.

Lepra Grecorum, of Grieksche Melaelsheyt.

Ick ende mijn Swager *D. Iohan. Regulus Villinger* hebben den 17. Decembris 1641. een seker Edel Joffrouw tot *Vlm* gevisiteert, die soo ellendigh, ende soo schrickelick aen te sien was, dat het met woorden niet kan uytgedrucke worden. Voor eerst heeft sy op haer voeten niet kunnen staen, ende moest van twee dienst-meyden ondersteunt worden. Haer aensicht was bleeck, het voorhoofd vol rimpels, ende schubben, de oogen hol, de wijnbraeuwen kael, de neusgaten van binnen t'eenemaal met korsten gestopt, ende van buyten met schubben beset, de monde geswollen, de lippen blaeuw ende blont, het hoofd krom gebogen, de borst krom uytgeteert, ende met seer dicke korsten bedeckt, ende de oxels sonder hayren. Alsoo was oock de geheele onder-buyck gestelt. Oock waren de magerste ledematen met schubben, ende korsten overtrocken. De uytterste eynden van de vingers ende toonen hadde geen gevoelen van wegen de groote *erosie*, ende dichte der korsten. Eyndelick soo gaf het geheele lichaem een grouwelick stanck van sich. Dese ongevallen al te mael wel overdenckende, soo noemden wy dit accident van dese Edele Joffrouw geen *Elephantiasin*, maer *Lepram Grecorum*, of een *Grieksche Melaelsheydt*, ende hadden een goede

goede hoop om haer wederom tot haer gefontheydt te brengen, om dat het hier aen geen onkosten ontbrack, ende aen de gehoorfaemheydt van de patient, die feer na haer voorgaende gefontheyt verlangde, in het minste niet gewijffelt wiert: Daerom ordineerden wy om het bloedt te fuyveren volgende purgeer-fackjen:

R. Rad. polyp. querc.
 Enul. camp.
 Cichor. ana $\frac{1}{2}$. onçe.
 Herb. tumar.
 Veronic.
 Borrage.
 Scolopend.
 Dentis leon.
 Beton. ana p. j.
 Fol. fen. alex. f. st. i. onçe.
 Rhab. elect. $\frac{1}{2}$. onçe.
 Agaric. troch. 3. drachmen.
 Mechoac. nigr. 2. drachmen.
 Rad. helleb. nigr. $1\frac{1}{2}$. drachma.
 Semin carth. 4. scrupels.
 Gingib.
 cinam. acut. ana i. scrupel.

Incis. & contus. M. ad sacculum, qui per 24. horas infundatur, mensura majori mellieratis.

Hier van moeste sy des morgens twee uren voor het middagh-mael twee dagen achter een seven onçen drincken, maer den derden dagh haer van het medicamenten purgans onthouden, ende in plaets van het selve, vier uren voor het middagh-mael, ende drie uren voor de avondt-maeltijt van dit conditum gebruycken,

R. Conserv. borrag.
 Enul. campan. ana 6. drachmen.
 Pulv. marg. præp.
 Corall. rubr. præp. ana $1\frac{1}{2}$. scrupel.
 Trochisc.

Trochisc. de vip. $\frac{1}{2}$. onçe.

Syrup. corall. q. s. M. pro condit.

ende een dronck geyte kerne melck wel gesuyvert daer op doen. Na de herhaling van het purgeer-sackjen heeft sy in een soet water-badt met kruyden, als tot een exempel, de *Fumaria*, *Malva*, *Veronica*, *Eunla campana*, &c. een ure lang geseten, het lichaem wederom laten afdroogen, ende smeeren met de salve

R. *Ung. pomar.* 2. onçen.

Balsam peruv. 2. drachmen.

Flor. sulphur. $1\frac{1}{2}$. drachma.

Olei tart. 2. onçen.

M. F. Fug.

Door het gebruyck van dese voorseyde medicamenten al te mael, heeft dien grooten stanck ende de gedurige jeuckte een weynigh gemindert, ende de korsten zijn van de uytterste eynden der vingeren ende toonen afgevallen. Om nieuw vleysch, dat in de voorseyde uytterste eynden op gegeten was, te teelen, heb ick de salve uyt *ceratum citrinum*, ende *Oleum myrtinum* gemaect, daer op geleyt. De dienstmaeghden hebben haer de rugge met de *adeps viperina* gesmeert.

Haer ordinaris dranck was het *decoctum chinae*. Hier moghte yemandt tegen werpen, seggende: de patient heeft een quijnende lichaem gehadt, waerom heeft sy het vleysch van de viperen gebruyckt? Wy antwoorden: De siekten van de geheele substantie worden niet genesen, dan door medicamenten, die met haer geheele substantie, of verborgen qualiteyt haer wercking doen. De *Lepra Grecorum* is soodanige sieckte, ergo sal se oock niet genesen worden, dan door medicamenten met haer verborgen qualiteyt strijdende, onder welcke het vleysch der viperen de minste niet en is. Den 6. Januarij is haer de gemeene ader op de lincker arm geopent, uyt de welcke vier onçen bloets liepen, dat boven op wit, half groen ende verrot;

verrot, ende op de grondt seer swart, ende niet t'samen ge-
loopen was. De Barbier, die de ader geopent hadde,
voeghde daer by, dat hy een groote stanck vernomen had-
de, doen hy het bloedt liet uytloopen. Daer na heeft se
voor de derde reys het purgeer-sackjen, ende het *conditum*
genutticht, by dit laetste was de *dosis* van het vleysch der
viperen vermindert.

R. *Conserv. borrag.* 10. drachmen.
Trochiscor. 4. drachmen.
Corall. rubr. præp.
Marg. præp. ana $1\frac{1}{2}$. scrupel.
Sir. corall. q. s. pro condit.

Dit *conditum* drijf de quade materie seer krachtighlick uyt
het *centrum* des lichaems na de circumferentie toe. Als de
dorst ophieldt, ende de patient begoft te slapen, soo heeft
sy na het *conditum* de gesuyverde geyte melck niet meer ge-
droncken. In de tijdt van veerthien dagen heeft sy vol-
gende pillen twee mael in genomen,

R. *Mass. pilul. aurear.* 2. scrupels.
Extract. cochiar. $\frac{1}{2}$. scrupel.
Mag. mech. nigr. gr. wj.
Extr. helleb. nigr. $\frac{1}{2}$. scrupel.
Cum. syrup. de beton.
F. pill. n° xxj. deaurentur.

ende thien stoel gangen gehadt. Na het vorder gebruyck
van dese pillen soo hebben de hayren aen de wijbraeu-
wen, onder de oxels, ende aen de schamelheydt weder-
om beginnen te groeyen, daer na hebben wy van wegen
de aenstaende maendt-stonden het voorder gebruyck der
medicamenten verboden, ende geraten dat sy voortae
de maendt-stonden of weynigh, of langsaem vloeyende,
met *I. drachma pilularum de Ammoniaco magistralium* vor-
deren soude.

R. *Extract. aloës. cum aq. end.*
Gumm. ammon. aceto.
Squillit. dis.
Myrrh. præp. ana 1. drachma.
Mastich.
Spec. diatrion. santal. ana 1. scrupel.
Sal. absynth. 1. drachma.
Syrup. de succ. ros. q. s.
M. F. massa.

Met dese remedien heeft de Edele Joffrouw haer voor-
 gaende gefontheydt wederom verkregen.

De XC VIII. Aenmercking.

Inflammatien van de Rose, ende waterachtige swellinge.

IN de *Erysipelatesische*, ende *oedematesische* inflammatie
 die in't gemeen de leden of knockels overvallen, ende
 soo wel de Medicijns als de Chirurgijns veel moeyte
 maecke, heb ick noyt yet voortreffelickers bevonden, dan
 dit volgende *remedium*, dat een seecker Duytsch Chirur-
 gijn aen den uytnemende *Spigelius* voor een seecker hoogh
 secreet, gelijk het oock is, geopenbaert heeft.

Neemt *Loogh van de Assche van gebrande Wijnngaert-*
rancken gemaecte, een pont,
Salpeeter, anderhalf drachma,
Zout, een drachma,
Van den besten Wijn-azijn, een onse.

Dese *mixtuyr*, na de *universale cure*, met een dubbelde
compres lacuw op de geïnflammeerde plaets over gesla-
 gen, ende met binden dicht verbonden, verdriift ende
 verteert wonderlicke binnen den tijdt van drie, of op het
 hooghste vier dagen de groote swellingen, die oock een
periculouse gangrenam dreygen.

De XCIX. Aenmercking.

De scheen-pijpe bedorven, ende met raspatorien afgeschraept.

EEn seecker Fransch soldaet, heeft een *Gonorrhœa virulenta* of druyper drie jaer gehad, die ontijdclick door de inspuytungen is gesupprimeert geworden. Desen viel eens van 't paert op een deel Kefelsteen, ende stroopte het vel op de knye af. Dese kleyne ulceratie met gemeene middelen gehandelt, sloegh in een quaedt accident, ende taffe het scheen-been aen. Ick dit vernomen hebbende, sloegh een sweet-cure voor, de welcke ge-eyndicht zijnde, hebbe ick de scheen na de lengte geincideert, de wonde met de *flegnoticis* wijder gemaeckt, het been met de *raspatorien* afgeschraept zijnde, met *Pulveribus Cephalicis* bedeckt, ende de wonde met het *unguentum Citrinum* (dat in de *ulceribus Phagadenicis* uytmunt, ende wonderlick werckt) geincarneert, ende met het seer bekende *ceratum citrinum* gecicatriseert, besiet in de XLIII. Plaet by de letter R. de aenmercking van *Martinus Schmid*, die oock een soodanigen afschraping van een bedorven, ende gecorrodeert been met voorspoet uytgestaen heeft.

De C. Aenmercking.

Een Melaetsheyt uyt het eten van Melaets vleysch ontstaende.

IN de Herfsttijdt van 't jaer 1637. is een Vleysch-houwer van *Vlm*, bykans midden op de wegh tusschen *Weenen* ende *Vlm*, van een seeckere Waerdin, die een Tooveresse was, getraecteert geworden met gekoockt vleysch van een gestorven Leproos of Melaets mensch, 't welck sy op de tafel settede. Van het welcke na dat hy gegeten hadde, het bloet met dit venijn ontfsteecken zijnde, in seer korten tijdt, gelijk als in een schorftheydt, quade puystjens, principalick met een leelicke bederving
des

des hoofts, in de buyten-kant van het lichaem uytgedreven heeft. Waer door de ellendige patient aen de herstelling van sijn gesontheit begofte te wanhopen, en te meer, na dat het ruchtbaer wiert, dat het voorseyde godtloose wijf van wegen meer andere verscheide misdaden, opentlick met yver verbrandt was. Niet te min, op dat hy hem selven niet moghte verwaerloosen, soo heeft hy met een Chirurgijn, andersins seer wel ervaren, te rade gegaen, die de saeck niet wel overleggende, alleen met uytterlicke middelen ende salven hem te vergeefs te recht pooghde te brengen: tot dat hy mijn confrater *D. Iohannes Georgius Gockelius*, (uyt wiens communicatie ick dese genesing heb) heeft gebeden, dat hy hem dit wilde te gevalle doen, ende om dit accident te genesen, sijn uytterste vermogen aenspannen.

Dese heeft na gewoonlicke beleeftheyt, soo wel de patient, als oock den Chirurgijn, met grondelicke redenen gemonstreert, dat dit quade accident, schoon het noch niet diep ingewortelt was, nochtans sonder een gedurigh gebruyck van inwendige remedien, suyvering van het bloet, door preparerende ende purgerende medicamenten, beneffens het ader-laten, verdrijving van de gecommuniceerde maligniteyt, door sweet-drijvende remedien, verstercking van de lever, ende oock eyndelick sonder besmeering van de buytenpartyen geensins konde genesen worden: daerom hy de vleesch-houwer in het genesen alle neerfigheydt, vlijt ende yver belooft heeft, by aldien hy hem gehoorsaem wilde toonen, ende na alles luyfteren, 't welck hy vastelick belovende, de Medicijn oft Geneesmeester de cure op volgende methode oft ordre heeft begonnen.

I. Na dat hy order in het eten gestelt hadde, spijsen van een seer goet voedsel, en sonder eenige scherpigheyt ordineerde, gelijk by de cure van de Spaensche pocken pleeght te geschieden, soo heeft hy tot de dranck het *decoctum* van het *li-gnum guajacum*, ende *sassafras* met zaden van Anijs, en fencikel laten gereet maken; nemende het eerste om te sweeten, ende het tweede, als wat slapper, om den dorst te bluffchen.

II. Hee

II. Het lichaem heeft hy twee dagen lang met dit *digestivum* tot de uytfluyvering voor bereydt :

- R. *Syrup. de duab. radic.* 1. onçe.
Mell. ros. col. $\frac{1}{2}$. onçe.
Crem. Tart. pulveris, $1\frac{1}{2}$. scrupel.
Aq. Asparag.
Fumar. ana 2. onçen.
M. pro dosi una.

III. De overvloedige vuyligheydt in de mage, heeft hy door het volgende medicament, in wijn ingenomen, wech geruynt :

- R. *Mercur. opt. dulcif.* 1. scrupel.
Croc. metall. gr. vj.
Gutt. Gaman. gr. vij.
M. F. Pulvis.

IV. Daer na liet hy hem vijf onçen bloedt uyt de mediaen-ader van de réchter arm loopen.

V. Na dat hy hem eenige dagen hadde laten rusten, soo heeft hy het lichaem wederom geprepareert, hem viermael in een sopjen volgende pulver doende innemen :

- R. *Pulveris Tartari vitriol.* $\frac{1}{2}$. drachma.
dentur doses quantuor & qualibet ad singularem chartham.

VI. De suyvering van het bloedt heeft hy seer geluckighlick te wege gebraght door dese bygesette pillen.

- R. *Panchymag. Croll.* 2. scrupels.
Mercur. dulcif. 1. scrupel.
Gutt. Gamand. gr. vij.
cum aq. ceras. nigr.
Form. bilul. communes.
pro una dosi.

VII. Voorts gebruyckte hy sweet-drijvende middelen: de patient daeghlicks, in een dronck van het leven geschreven *decoctum* van *sassafras*, ingevende een dosis van het bygestelde *hydroticum*.

R. Sul-

R. *Sulphur. Aurat. diaphor. agr. xij.*
usque ad gr. xv. F. pulvis ad chartulam.

Dit deed hy vier weecken lang alle dagen, alleen des morgens twee uren lang in het bedt overvloedighlick sweetende, de sevende dagh uytgenomen, op de welcke hy de voor-verhaelde pillen, te weten elcke sevende dagh van die vier weecken innam.

VIII. De ader van de sfincker zijde wederom geopent zijnde, is het bloedt veel suyverder dan het voorgaende bevonden.

IX. De vuyligheden zijn met een sweet-badt afgeveeght, ende het hoofd met een looge daer in bequame kruyden opgezoden waren, gereynight geworden.

Neemt *Wortelen van Bryonia of wilden Wijngaert, een onse,*
van Lapatium Acutum of Water-suring, een halfonçe,

Het kruydt Marrubium,

Kruys-munt,

Origanum of Orego,

Betony, van elcks een halve handt vol,

Camille-bloemen,

Mans-ooren met wortel met al, elcks twee pugillen,

Agaricus, een halfonçe.

X. Sommige overgebleven puystjens in eenige partyen van het lichaem ende op 't hoofd zijn verdreven, ende alle uytterlicke onsuiverheden eyndelick met het volgende unguentum wech genomen.

R. *Vnguent. alb. camphor. 1. onçe.*

Mercur. dulc. 2. drachmen.

Terendo probe M. ad vasculum.

Alsoo is desen my seer wel bekende patient, door de genade Godes, binnen thien weecken seer voorspoedighlick tot sijn voorgaende gesontheydt geraeckt, gebruyckende noch eenigen tijdt daer na het decoctum *sassafras* tot sijn ordinariis dranck, soo dat dit quaet den gantschen tijdt van sijn leven noyt wederom gekomen is.

Den Drucker aen den Leser.

Wy hebben voor goet aengesien tot een toegift hier by te voegen de beschrijving van het nieuwe Chirurgische Instrument, om de huygh af te snijden, de welcke Thomas Bartolinus in sijn tweede hondert van de ongemeene Anatomische Historien voor weynigh jaren heeft doen in't licht komen. Waer uyt wy de LXXXVIII. Historie van woort tot woort hier by gevoeght hebben.

DE Inwoonders in Noorwegen werden dickwils met Catarrhen, ende verkoudheden gequelt, die des winters op de keel en huygh vallende, desen soo dick doen opswellen, dat de patienten perijckel loopen van te versticken, 't en zy dat men dit ongeluck in tijds voorkomt. Wanneer dan de medicamenten of geneesmiddelen in een soodanigh ongeval niet met allen kunnen te wege brengen, soo nemen sy haer toevlucht tot de manuale operatie of handt-arbeydt, ende snijden met een scheer, hoedanigh die hun oock magh in de handt komen, de geswollen, ende afgevallen huygh af, sonder eenige hindernis van het leven, of van de stem. Het uytloopende bloedt wordt met een pap van meel ende water gestilt. Dese gemeene sieckte voor te komen ondersoecken sy alles wat sy kunnen. Tot dien eynde heeft *Canntus Theoberni*, een hoer in Noorwegen in de Heerlickheydt *Bergen*, een man van geen kleyn verstant, een sonderbaer instrument bedacht, dat met een seer groote swelligheyt ende gaeuwigheyt in een oogenblick de geswollen huygh wech snijdt, ende onlangs aen dien grooten *Wormius* overgesonden is: het welke wy de pijn waerdigh hebben geacht niet alleen afgeschildert, de Lesers voor oogente stellen, maer oock met korte woorden te beschrijven.

Een langwerpige ende nauwe plaet elf duymen lang, wordt aen het eynde van het handtvatfel met een knooijen besorght, om te vast te mogen gevat worden. Daer na allencxkens breeder opgaende, soo dat het ontrent de midden bykans twee duymen breedt wordt. Daer van daen opgaende soo maect het een vierkante ruymte anderhalf duym lang; waer in men een plat hout steeckt, gefatsoeneert na de tonge die moet nedergedrukt worden, ende glat geschaeft zijnde, ontrent drie duymen lang, aen het eynde, wordt rontom met een diepe spleet, om een scherp, ende krom yser te bergen, het welke met eenige instrumenten aen de eene zijde van de plaet, na believen kan uytgestreckt ende uytgesteecken worden, ende de huygh, die afgesneden moet worden, tusschen de scherpte van het yser, ende de houten plaet vatten. De andere zijde van dit instrument heeft een rondt beweeghlick ysertjen, dat een yserdraet aen hem vast gemaect uytstreckt, of houdt het te rugh getrocken zijnde vast, tot dat hy wederom los gemaect wort, als het de saeck uytziet: aen dit ysertjen zijn twee houvasten, van de welke de eene uytgestreckt zijnde vast maect, de ander t'samengedrukt los maect.

Van binnen heeft dit instrument de gestaltenisse van een musquet, ende de platte zijde van buyten gelijckt een spatel, die wat krom gebogen niet alleen de tong nedergedrukt, maer oock de Chirurgijn het gesicht niet beneemt,

Den Drucker aen den Leser.

beneemt, ja het bedeckt oock het onderleggende yfertjen, ende de hou-
 vasten, dat de vreesachtige patient niet quaeds vermoeden kan. Het
 is een bequaem, ende tot dese ende andere gebruycken geschikt instru-
 ment. *Celsus* gebruyckte een treck-tangetjen, wiens onbequamighe-
 den *Aquapendens* in sijn Chirurgische wercken verhaelt, tot dien eynde
 hebbende een scheertjen gekosen. *Hildannus* in de X X I. aenmercking
 van sijn tweede hondert, heeft een moeyelick instrument tot de huygh
 afgebeeldt, ende beschreven, wiens wercking langsaem, de patient niet
 seer aengenaem, ende de Chirurgijn moeyelick valt.

De manier van het selve te appliceren is dese. Ten eersten, het yfer-
 tjen opgeheft zijnde, soo wort het yfere draetjen aen het yfertjen vast-
 gemaect, oock opgeheft, om hoogh gedreven, ende uyt de uytterste
 spleet van het ronde hout uytgestooten, ruymte maeckende om den ge-
 swollen huygh te vatten. Het instrument alsoo toegestelt zijnde, wort
 door de Chirurgijn in de open mondt van de patient op de tong geleydt,
 soo dat de platte zijde om hoogh gekeert blijft, ende de scherpe zijde
 om leegh gedraeyt is, op dat de patient de scherpe instrumenten niet
 gewaer werden kan.

Dit instrument steeckt soo diep in de keel, tot dat de huygh tusschen
 het kromme yferdraetjen, ende het scherpe ende houten rondigheydt
 gevat wort. De huygh gevat zijnde, soo moet men de tweede houvast
 aenraecken, dat het yfertjen wederom op sijn plaets komt, ende het
 yferdraetjen te rugh treckt. 't Is in een ommessen geschiedt, soo dat
 het yfertjen toevallende, ende het yfere draetjen te rugh getrocken zijn-
 de, dien scherpen circkel wederom in sijn spleet te rugh keert, ende
 de huygh alsoo gesneden wordt.

't Is oock een seer bequaem instrument, om andere geswellen, ende
 wratten aen het menschelick lichaem uyt te roeyen: dat met een onge-
 looffelicke snelligheyd alles te wege brengt, soo dat de patienten nergens
 van weten, ende niet met allen vreesen.

Op dat het met een grof pinceel afgebeeldt moghte worden, soo heb-
 ick de schilder doen komen. De eerste Figuur toont het instrument,
 met het yfertjen noch niet los gemaect, ende het yferdraetjen noch
 in sijn spleet schuyfende. De andere Figuur stelt voor oogen het verhe-
 ven yfertjen, het yferdraetjen voor uyt gestooten zijnde, ende reedt
 gemaect om de huygh te vatten. De bygestelde letters geven te ken-
 nen de bysondere deelen van het instrument.

aaaa. De yfere plaet.

bb. Het ronde hout.

cc. Het yfertjen.

dddddd. Het yferdraetjen om de
 plaet, ende het hout kruypende.

ee. Het yferdraetjen om het yfer-
 tjen vast gemaect.

ff. Het kromme deel van het yfer-
 draetjen van binnen scherp.

ff. De ruymte tusschen het yfer-
 draetjen, ende het hout.

gggg. De eerste houvast vast maec-
 kende.

hhhh. De tweede houvast te rugh
 treckende.

ii. Het yfer hantvatfel van het in-
 strument.

kk. D'eerste knoop aen't hantvatfel.

B L A D - W Y S E R

Van de bygevoeghde Aenmerckingen uyt het
E E R S T E D E E L.

A Ntrax van binne wort na buyte getrocken.	fol. 45
Attheroma in 't voorhoofd uytgesneden.	174
Afneming van een Catharacta ofte vlies van 't oog.	156
Breuck van de binne-tafel sonder spleet van de buy- tenste.	151
Kancker qualick met een scheer gesneden.	251
Carancula ofte een stuckje vleys in de water-gang wort wech genomen.	227
Contusie met lams- ofte hondts-vellen te genesen.	146
Chirurgische genesing van de spene te seer vloeyende.	242
Darm-breuck geluckigh te genesen.	215
Elleboogh zynde ingekrompen wert geholpen.	257
Een bedorven been van de arm.	63
Een knye door een ganglium opgetrocken.	257
Een holligheydt in de lincker dye.	257
Een verrot been.	267
Een bedorve buygh afgesneden.	22
Gebroocke scheen-been in een jongman van 20. jaer.	114
Inbuyging van 't cranium met een breuck van de binne- tafel.	151
Krimp-aderen ofte varices ongeluckigh gesnede.	266
Monstreuse vruchte.	208. 246
Monstreuse uythanging van den navel.	207
Ozæna met bederving van 't been.	190
Pijn in de grootste tone na de affettinge.	73
Setaceum in 't lapjen van het oor.	168
Voortbloeden van de neus of hæmorrhagia narium.	143
Verhemelt des mondts door de pocken opgegeten.	184

BLAD-WYSER

van de

AENMERCKINGEN:

*Waer in de voorste number de Aenmercking,
en de achterste de Folie, of bladt aenwysft.*

- 60 **A** Fsnijding van de mannelicke roede,
Fol. 157
88 Atheroma in de buyten-partye van de dye ge-
nesen, 196
33 Aensicht met Boskruyt verbrandt, 82

B.

- 39 Blutsing van het achter-hoofst, met raspatorie
afgeschraept zijnde, 88
41 Borst-wonde met een gebroocken ribbe, 93
43 Borst-wonde, de *paracentesis* vereyschende, 105
47 Borst-wonde, gaende door het middelrifst in
de grondt van de mage, 114
49 en 50 Borst-wonde met het mesjen wijder ge-
maeckt, 118 en 119
62 Bederving des beens van het lincker schouder-
bladt, 160
81 Bedorven scheen-been, 177
90 Blutsing van de hersenen, 199
99 Bedorvenscheen-been, ende met de raspatorie
afgeschraept, 221
38 Barst soo dun als een hayr, ende doorgaende,
aen een jongen ende een volwassen persoon
genesen, 87

B L A D - W Y S E R .

- 14 Barst van het beckeneels binnen-tafel, sonder
letfel van de buyten-tafel, 40

C.

- 7 Contusie van 't hooft, op den hondertsten dagh
de doot aenbrengende, 26
8 Contusie van de hersenen, in de negende
weeck de doot aenbrengende, 30
11 Contusie des hoofts, op de welcke een draeying
ende apoplexie gevolght is, 35
16 Contusie van het hooft, binnen drie maenden
convulsie verweckende, 43
21 Convulsie van het oogh, door schudding van
de hersenen, 52

D.

- 10 Draeying in 't hooft van een schaepjen, ont-
staen uyt een *abscessus* van de hersenen, 34
59 Doodelicke wonde, door verwaerloofing van
de *paracentesis*, 155
73 Doodelick bloedt-spouwen, 170

E.

- 51 *Empyema* geluckigh genesen door urijn-drij-
vende middelen, 127
46 *Empyema* door opening van de borst gecur-
reert, 114
68 *Erysipelata* of rosen, 165
25 Eeltachtige holligheydt ende bederving des
beens in 't verhemelte des mondts, 65
45 *Empyema* door opening van de borst gene-
sen, 113

BLAD-WYSER.

F.

- 75 Fistel in de rechter borst, 173
 85 Fracture van de dye met een wonde, 188
 40 Fistel in de borst, met een *erosie* van de *claviculara*, 90
 44 Fistel in de borst, met de naelde doorgesteeken, 111
 48 Fistel in de borst, met op-etende dingengenefen, 117
 77 Fondament, niet wijdt genoegh zijnde, 174

G.

- 71 Geulcereerde *erysipelas*, 167
 69 Geschoten wonde, met een *gangrana*, 165
 23 Geswel met een blaesjen in de bovenste kaeck uytgesneden, 59
 83 Geulcereerde kack-hielen, 185
 26 Geswel met een blaesjen in de bovenste wang afgescheyden, 67
 27 Geschoten wonde in de onder-kaecke, 72
 34 *Gutta serena* door het inbranden van het *setaceum* in de *nucha*, 82
 87 Gebroocken been met een wonde, 192
 36 *Gutta serena* ongeneeflick aen beyde de oogen, 85
 53 Geschoten wonde in de mannelickheyt, 137
 58 Geschoten wonde op de rugge, 147
 65 *Gumma Gallicum* door de Chirurgie genesen, 163
 93 Groot uytgewas op de dye, 208

BLAD-WYSER.

- 94 Geschoten wonde , met een gebroocken
scheen-pijpe , 209
95 Gebroocken dye , 213

H.

- 91 Handt afgeset van wegen de *spina ventosa* , 204
1 Hooft-wonde met een groote inbuyging ende
scheure des beckeneels , Fol. 1
2 Hooft-wonde met een ontsteeking van het
pericranium , ende een twijffelachtige scheu-
re des beckeneels , 8
3 Hooft-wonde in de *musculus temporalibus* , met
een seer breede spleet des beckeneels ende
ontsteeking van de *dura mater* , 11
4 Hooft-wonde , het been van 't voor-hooft dee-
lende , door 't trepaneren genesen , 14
5 Hooft-wonde met een groote indrucking ofte
inwijcking van de herssen-panne , 16
6 Hooft-wonde met een seer groote inwijcking
van het beckeneel , 20
12 Hooft-wonde met een incisie van de *Falx* ,
membrana crassa ende *pia mater* , 36
13 Hooft-wonde in de negen-en-twintighste
weeck , met de Trepanum genesen , 40
15 Hooft-wonde , na de opening van het becke-
neel , door verboden wijn te drincken ,
doodelick , 42
17 Hooft-wonde met affchaving van de buyten-
tafel des beckeneels , 44
19 Hooft-wonde met twee *fungis* doodelick , 46

BLAD-WYSER.

I.

- 9 Inwijcking van het beekeneel ende steecking van de *dura mater*, den patient om 't leven brengende, 33
- 37 Inwijcking van een weeck beekeneel, geenfins geborsten aen een volwassen vrouw, 87
- 70 In-etende *Herpes Miliaris*, 166
- 98 Inflammatie van de Rose, ende waterachtige swellinge, 220

K.

- 31 Klieren of krop-sweren, den hals innemende, 79
- 52 Kancker van de borst, zijnde geulcereert, met het mesjen afgesneden, 131
- 54 Kancker van de borst qualick afgesneden, 141
- 55 Kancker van de borst, kleyn ende verborgen met medicamenten geresolveert, 143
- 80 Knaging van de maegh genesen, 177

L.

- 97 *Lepra Gracorum*, Grieksche Melaetsheyt, 216

M.

- 66 *Meliceris* op de schouder ende knye, 163
- 100 Melaetsheyt, van het eten van melaets vleysch ontstaende, 221

O.

- 20 Oogh-wonde met de punt van een spille, 51
61 On-

B L A D - W Y S E R .

- 61 Ongeneesselicke kanckers, ontstaende uyt de verstoptheydt van het gal-blaesjen, ende van de gal-gang, 158
 67 Onvruchtbaerheyt uyt een qualick ingebraghte breuck, 164

P.

- 29 Popelsye, ontstaende door 't swaer verkrijgen der tanden, 77
 42 Periculeuse borst-wonde, 97
 56 Pijn van de kancker versacht, 144
 92 Periculeuse wonde in de elleboogh, 205

Q.

- 22 Quetsuur ende breuck van de neuse, 54

R.

- 76 *Recliva* van de ambeyen, ontstaende uyt de medicamenten van *scammonium*, 174

S.

- 18 Steeck, gaende door beyde de tafels van de hersen-pan, 45
 32 Squinancie, met swaren aessem, ende onmacht van sliken, 81
 63 Steen, sonder incisie van de urijn-gang, ofte gebreyck van het *specillum* uytgenomen, 161
 84 *Steatomata* op beyde handen, 186
 86 *Spina ventosa*, 191

BLAD-WYSER.

T.

- 28 Tant-pijn op haertijt weder komende, 76
30 Tong-riem qualick gescheurt, 77

V.

- 24 Vleysch-gewas in 't verhemelte des monts, 64
35 Vleysch-gewas in de neusgaten van de pokken, 84
57 Ulceratie van de borst, 145
74 Vleysch-breucke, 171
78 Uythaling van een doode vrucht, 175
79 Venijnige *Gonorrhœa*, of druyper, 176
82 Uytwassing van het vleysch, 184

W.

- 72 Waterachtige swellinge, 169
89 Wonde van de *carpus*, met gequetste artieren, 197

Z.

- 64 Zenuwen met een steeck gequetst, 162
96 Zeer hoeft, met convulsie in den arm, 215

TOT DORDRECHT.

Gedruckt by Jacob Braat, wonende in de
Werckende Hoop.

*Register van 't Werck-tuygh ofte
Instrumenten.*

- A** Mbe of ladder van Hippocratis. tafel 21. figuur 1, 2.
A.
B.
Banck van Hippocratis. tafel 22 figuur 4.
Banden tot gebroken of verftuyckte lidmaten. tafel 22.
letter E. F. G.
waer mede de spalcken werden vast gebonden.
tafel 29. letter L.
voor de afgefette lidmaten. tafel 27. figuur 14.
letter F. G. en figuur 15. letter K.
Band Cancer. tafel 31. figuur 9.
Cataphracta. tafel 43. figuur letter S.
Funda. tafel 43. figuur letter A.
Solstratus. tafel 38. figuur 6.
voor de fontinellen in de suturæ coronali ofte kroon-
naedt gebrant. tafel 30. figuur 6.
voor de lijf-moeder. tafel 41. figuur 3.
ofte riem voor de navel. tafel 38. figuur 8.
voor 't uytgefackte fundament. tafel 41. figuur 7.
breuck-bandt voor de jongens. tafel 39. figuur 7.
voor de volwaffene. tafel 39. figuur 6.
Becken met water en azijn, &c. tafel 27. figuur 13. en
tafel 28. figuur 6.
Beytel waer mede een bedorven handt ofte vingers werden
afgekapt. tafel 20. figuur 4.
Blaes dienstigh by verminckte leden. tafel 27. figuur 13.
en tafel 28. figuur 2.
Block waer op de deelen of partyen, die men met den bey-
tel afkapt, geleyt werden. tafel 20. figuur 6.
Boor om 't beckeneel te doorboren. tafel 2. figuur 3. 4. 5. 6.
drie-formigh. tafel 3. figuur 1.
drie-voetigh. tafel 3. figuur 3. letter A.
Boortje waer mede de kogels werden uytgetrocken. tafel
15. figuur 7.
Bout

350 *Register der Instrumenten.*

Bout bequaem tot de pijpjes, de welcke gebruyckt werden om de spenen van 't fundament uyt te droogen. tafel 16. figuur 4.

om te steken in de pijpjes, welcke gebruyckt werden nae 't uytfnijden van 't Polypus ofte neuse-kanker. tafel 9. figuur 6.

Busse ofte Canael waer in een gebroken ofte verstuyckt been wert geleyt. tafel 21. figuur 6.

C.

Carheter ofte tintel-yser. tafel 14. figuur 6.

Cauterien ofte ysere brandt-instrumenten, waer mede de achter-hoofden werden gebrandt. tafel 7.

figuur 6. 7. 8. en 9.

bequaem tot verscheyde andere deelen. tafel 19. figuur 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, en 11.

Compressien ofte veel-dubbele gevouwen doecken, hoedanigheden. fol. 93, 94. en tafel 29. figuur 3. letter I. fol. 116, 117. in 't Wapen-huys.

Clysteer ofte inspuytend instrument, waer mede yemant sich selven een clysteer kan setten. tafel 13.

figuur 5. en tafel 42. figuur 8.

tot de lijf-moeder. tafel 13. figuur 3.

D.

Doosje van Julii Casseri Placentini. tafel 1. figuur 7. en tafel 43. letter C.

G.

Gansen-beck. tafel 15. figuur 9.

Glas door welcke de verborgene tepels werden uytgetrocken. tafel 15. figuur 5.

Glasen-ooge-vaetje. tafel 8. figuur 10.

Glosocomum van Galenus. tafel 21. figuur 4.

Hippocratis. tafel 22. figuur 2.

Gordel ofte riem van Hildanus. tafel 22. figuur 2.

Gentje om de materie of stoffe in een empiema ofte borstgesweer uyt te trecken, tafel 12. figuur 9, en 10.

Haeckis

Register der Instrumenten.

H.

- Haeckje dubbelt zijnde om de doode vrucht uyt te halen.
tafel 17. figuur 1.
van yser, dienstigh tot uythaling van kogels.
tafel 15. figuur 5.
dat scherp is, tot oplichting der oogh-leden, en
nagel der oogen. tafel 8. figuur 9.
Hammer van hardt hout. tafel 20. figuur 5.
loodt. tafel 2. figuur 1 r.
Handt-vat, dat geopent is, der silvere oogen-naelden.
tafel 8. figuur 3.
Hef-boom
drie-tandigen. tafel 10. figuur 8, en 9.
drie-voetigen. tafel 3. figuur 3. letter B.
van Paré. tafel 3. figuur 4.
stercken. tafel 3. figuur 2.
swacken. tafel 4. figuur 7.
Hoedje van silver. tafel 13. figuur 8.
Hoepen of ringen tot de baer-moeder dienende. tafel 17.
figuur 5, 6, 7, en 8.
Hou-vaft van Hildanus. tafel 22. figuur 3.

I.

- Instrument ofte Alphonfijnisch werck-tuygh. tafel 15.
figuur 1, 2, en 3.
affertende de etterachtige materie tusschen de
herffen-panne en vlesch. tafel 2. figuur 10.
ofte brandt-yser dat getandt of gekartelt is.
tafel 1. figuur 6.
by 'r beekeneels doorboring ofte trepaneringe
dienstigh, met een knoopje voor aen.
tafel 2. figuur 7, en 8.
ofte cauterium dat gekruyst is. tafel 1. figuur 5.
van Celsus en Paulus, *Spatha* genaemt. tafel 2,
figuur 1.

Register der Instrumenten.

- ofte dilatatorium om de mondt te verwijden. tafel 9. figuur 9.
- drie-voetigh, dienstigh in het doorboren van 't cranium. tafel 3. figuur 3.
- waer mede een stijven elleboogh alloncxkens recht wert gebogen. tafel 18. figuur 5.
- van hair, dienstigh tot oogen-gebreck. tafel 8. figuur 1.
- waer mede een gewonde of afgesneden arterie ofte hart-ader van de handt werdt t'samen-gedruckt. tafel 18. figuur 4.
- van Hieronimus Fabritius &c. om 't vleysch in de uriyn- of pisse-gang te genesen. tafel 40. figuur 5.
- simpelick hok ende snijdende, effen passende op 't pijpken om de fontinellen of loopende gaten te maken in de kroon-naedt ofte futura coronali. tafel 1. figuur 4.
- waer mede den huygh wert afgesneden. tafel 9. figuur 7.
- waer mede de doode vrucht wert uyt gehaelt. tafel 17. figuur 1.
- waer mede den navel van de watersuchtigen, de water-breuck, ende het klood-sackje wert doorgesteken. tafel 12. figuur 17.
- Nilei Plintheum. tafel 21. figuur 5.
- waer mede de steen in de uriyn- of pisse-gang wert uytgetrocken. tafel 14. figuur 8.
- van Vitruvius. tafel 22. figuur 1.
- Instrumenten waer mede de kogels uyt geschoten wonden werden gehaelt. tafel 14. figuur 9. en tafel 15. alle figuren.

K.

Kaersjes van wasch tot de vliesjes in de water-passagie voort gekomen. tafel 13. figuur 9, en 10.

Kranen.

Register der Instrumenten.

Kranen-beck met tanden en een stompen hoeck. tafel 9.

figuur 10.

recht uyt gestreckte. tafel 11. figuur 6.

L.

Ladder dienstigh tot een verstuyckten arm. tafel 21. fig. 3.

Lancetje of steeck-mesje seer nut te gebruycken in 't aderlaten, openen van 't fundament, ende de mannelicke roede van de nieuw-geboren kinderen, waer mede oock de fontinellen gesneden werden.

tafel 19. figuur 13.

Lepel tot den lossen huygh te gebruycken. tafel 9. figuur 8.

waer mede de steen uyt den urijn-gang wert genomen. tafel 14. figuur 8.

M.

Mes

waer mede 't vleysch voor 't afferten van de lidmaten wert afgesneden. tafel 20. figuur 3.

tot ruymte van de borst, en tot openinge van 't hangen van den buyck. tafel 12. figuur 1.

Gammaut genaemt. tafel 12. figuur 4.

Scholopomacharia genaemt. tafel 12. fig. 1, 2, 3, en 5. tot 'et scheyden van oogh-leden. tafel 8. figuur 8.

scheer-mes. tafel 2. figuur 2.

aen wederzijden snijdende. tafel 12. figuur 6, en 7.

Mesje

in een ring gesloten. tafel 12. figuur 11.

schrapp-mesje. tafel 6. figuur 3. &c.

Mesjes

sistel-snijders genaemt. tafel 14. figuur 1, 2, en 3.

waer mede de quersuren van 't hangen van den buyck wijder werden gemaect. tafel 14. fig. 4.

waer mede het setaceum in de neck wert gesneden. tafel 18. figuur 6.

Register der Instrumenten.

N.

- Naelde om het setaceum te maken ofte branden. tafel 7.
figuur 4.
om 't vliësch van de ooggen wech te nemen. tafel 8.
figuur 2, en 4.
waer mede de borsten doorgesteecken werden.
tafel 12. figuur 8.
waer mede de lubbers het kloot-sackje doorboren,
ende geopent werden de diepe holligheden.
tafel 14. figuur 5.
waer mede het kloot-sackje ende de navel van de
watersuchtigen werden doorgesteken. tafel 12.
figuur 17, en 20.

P.

- Pijpken om de fontinellen in de gewrichten te maken.
tafel 1. figuur 1.
om in de keel te steken. tafel 10. figuur 2.
om te versachten de hitte der urijuen in 't pissen.
tafel 12. figuur 16.
dienstigh tot het branden van de fontinellen in de
t'samen-loopinge van de kroon- en pijl-naedt
ofte *futurae coronalis* en *sagittalis*. tafel 30.
figuur 5.
Pijpkens waer mede de ambeyen ofte spenen, als oock de
ulceratien ofte sweren van 't fundament wer-
den uyrgedrooght ende genesen. tafel 16.
figuur 1, 2, en 3.
verscheyde om in 't Polypus ofte neuse-gesweer
in de neus te steken. tafel 9. figuur 3, 4, en 5.
geveleugelde, om de quetsuren der borst en ops-
ninge des navels open te houden. tafel 12.
figuur 12, 13, 14, 15, en 17.

R.

Radekens

mannekens genaemt. tafel 2. figuur 3.

wijfkens

Register der Instrumenten.

- wijf kens genaemt . tafel 2. figuur 4, en 5.
omdraeyer . tafel 2. figuur 6.
Riem ofte navel-bandt . tafel 38. figuur 8.
Ringen of hoepen tot de lijf- ofte baer-moeder dienstigh .
tafel 17. figuur 5, 6, 7, en 8.
Ringetje om 't oogh vast te houden . tafel 8. figuur 5.

S.

- Saeghjes
rechte . tafel 6. figuur 1, en 2.
draey-zaeghje . tafel 5. figuur 1.
Schaer tot verscheyde gebruycken . tafel 20. figuur 1.
wel snijdende tot knorfachtigs deelen . tafel 20.
figuur 2.
Scheer-mes ofte Schodogino van de Italianen . tafel 2.
figuur 2.
Myrten bladeren gelijk , aen weder zijden
snijdende . tafel 12. figuur 6.
Spalcken . tafel 29. letter K.
hoedanigheden . fol. 94, 116. in 't Wapen-huys.
Spiegel om de gebreken des mondts wel te besichtigen .
tafel 11. figuur 4.
om 't fundament ende baer-moeder te besichtigen .
tafel 19. figuur 2, 3, en 4.
Spons om het toevloeyen van 't bloedt voor te komen .
tafel 28. figuur 7.
Speuyt des aersdarms . tafel 13. figuur 5.
voor de lijf-moeder . tafel 13. figuur 3.
waer mede yemandt sich selven een clysteer kan
setten . tafel 42. figuur 8.
gemeene . tafel 13. figuur 1.
ooren . tafel 13. figuur 4.

T.

Tang

- rechte en kromme waer mede het Polypus ofte neuse-
gesweer ,

Register der Instrumenten.

- gesweer, als oock de kittelaer werdt afgesneden.
tafel 9. figuur 1, 2. en tafel 41. figuur 1.
met een kromme kranen-beck. tafel 9. figuur 10.
rechte kranen-beck. tafel 11. figuur 6.
bedriegh-tang. tafel 17. figuur 9.
sny-tang met een papegaeys-beck. tafel 4. figuur 2.
en tafel 11. figuur 1.
gemeene en andere om de tanden uyt te trecken.
tafel 10. figuur 4, 6, en 7.
met een gansen-beck en schroef. tafel 15. figuur 4.
sonder schroef. tafel 15. fig. 6.
met een ravens-beck. tafel 10. figuur 5.
in een halvè cirkel gebogen. tafel 10. figuur 1.
om 't setaceum in de neck te branden, en een door-
snijding daer in te maken. tafel 7. figuur 1, 2,
3, 9, en 10.
pelliikaen genoemt. tafel 10. figuur 3.
Tangerje ofte Volsella van Celsus. tafel 4. figuur 1.
Tandt-stoker ofte tandt-schërper, om het tandt-vleysch
los te maken. tafel 10. figuur 10.
Tintel-yser ofte Catheter, tot de blaes dienstigh. tafel 14.
figuur 6.
ofte silvere spécille dat breedt, en rondt is.
tafel 8. figuur 6, en 7.
Toestellinge tot het verbinden, &c. fol. 116.
Trechtter om vloeyende spijs t'ontfangen, &c. tafel 10.
figuur 11.
- V.
- Varen of schoteltyes met te rugh-drijvende medicamenten.
tafel 27. figuur 17.
Vel-bewaerder van silver. tafel 2. figuur 9.

W.

- Wasse-keersjes tot de vliesjes in de water passagie voort-
gekomen. tafel 13. figuur 9, en 10.

Wegh-

Bladt-wijfer der Geneſingen.

Wegh-wijfer van de blaſen-krop. tafel 14. figuur 7.
Wijfkens radekens. tafel 2. figuur 4, en 5.

Y.

Yſer niet doorluchtigh, welck gegloeyt zijnde de fontinellen inbrandt. tafel 1. figuur 2.

Bladt-wijfer der Geneſingen.

De Leſer ſal gelieven te weten, alwaer achter het folio A. ſtaet, beteekent het Wapen-huys ofte voorſte deel; ende B. de Aenmerckingen ofte achterſte deel deſes boecks.

A.

Æ Gylops ofte oogen-vlies geneſing. tafel 33. figuur 3, en 5.
Achter-darm die uytgeweken is wert herſtelt. tafel 41. figuur 7.
Aspera arteria ofte ſtroot wert geopent. tafel 34. figuur 3, 4, en 5.
Atheroma of pap-geſwel in 't voor-hoof t wert uytgeſneden. tafel 35. figuur 2, en 4.
Aqua cordialis ofte hert-ſterckend water. fol. 56, 65, 73, 98, 148, 188, 192, 210. B.

B.

Badt

in een hoof t-wonde. 6. B.
voet-badt. 56. B.

Bandt van een fontinel in 't hoof t. tafel 30. figuur 6.
op den arm. 261. A. letter H.
in de dyen ende dick van de beenen. 263. A. letter L.

Barſte

regen-barſt, geneſing. 154. A.

Ll 5

Becke-

Bladt-wijfer der Genesingen.

- Beckeneel - afschaving. 153. A.
dat gefcheurt ofte ingegeten is. werdt afge-
fchrapt. tafel 30. figuur 9, 10, en 11.
dat ingedrukt is werdt opgelicht. tafel 32.
figuur 2.
doorboring met de foretjes. tafel 31. figuur 5.
enckele inbuyging, onder de huydt geheel
zijnde aen de kinderen. 147. A.
getrepaneert, werden de kanten van 't gat
gladt gemaect. tafel 31. figuur 7.
inwijcking, met een barst die in 't midden van
de inwijcking breedt is. 152. A.
inwijcking, met een naeuwe spleet midden
in de inwijcking. 152. A.
inwijcking, met een wijde ende naeuwe breuck
midden aen de zijde der nederdrucking.
153. A.
Been dat gebroken is met windels, niet kruyswijs, maer
in de rondte te verbinden. tafel 27. figuur 10.
dat gebroken is uytspanning. 59. A.
dat verrot is werdt afgeschrap. 267, 268, 269. A.
Hier moet oock op gelet werden, dat de kanten
van de wonden met doeckjes moeten gedeckt wer-
den gelijk in 't afschaven ende doorboren van 't
beckeneel. tafel 31. figuur 5, en 7.
dat verdorven is met windels, niet kruyswijs, maer
in de rondte te verbinden. tafel 27. figuur 13.
Beendertjes die de vliessen der hersenen steken werden met
rangen afgenomen. tafel 32. figuur 3, 4, 5, en 8.
Blacs geswel met een diamant doorgebroken. tafel 33. fig. 6.
gesweilen ende groote uytwassen generale genesinge.
174. A.
Bulus ofte brocxkens voor den hoeft. 125. B.
in een druyper of gonorrhoea. 176. B.
Borst
openinge in een empiema. tafel 37. figuur 2, 3, 4.
van

Bladt-wijfer der Geneſingen.

van de kancker opgegeten werdt afgeſet. tafel 38.

figuur 1, 2, 3, en 4.

koekjens ofte trochisci pectoralis met Ambra ende

Muſchus, ofte cum ambra & moſcho. 103, 104. B.

Breuck ende Ontledings uyt-reckende middelen. 57, 90. A.

Breucken ofte der fracturen generale ofte algemeene geneſing. 90. A.

ſimpele ofte ſlechte, dwars ende ſlim. ibid.

herſtelt des ſelfs bewaring door 't verbandt. ibid.

conformatie ofte verſtercking.

92. A.

Poſtuur, ſituatie ofte gelegent-

heyt. 98. A.

ontbindinge. ibid.

verbeteringe van eenige toevallen, welke ſom-

wijlen vallen op de breucken. 101. A.

Breuck des beens in de lengte geneſing. 105. A.

met een ſlechte ofte ſimpele quetsuur.

106. A.

met een quetsuur, alwaer het been wel
niet ontbloot is, maer nochtans de
aſſcheyding van een kleyn beentjen
te verwachten ſtaet. 108. A.

van de ſelfde natuur, waer in een groot
deel van 't been ſal aſſcheyden. 109. A.

mer een quetsuur, in de welke het been
van 't perioſtium ofte been-vlies ont-
bloot is, maer niet buyten de quet-
ſuur uytſteekt. 112. A.

met een quetsuur, in welke het been
buyten de quetsuur uytſteekt. 113. A.

Buyck

onder buycks opening. tafel 39. figuur 2.]

C.

A.

Callus of eelt generatie ontrent de gebroke beenderen. 101.

Cata-

Blads-wyfer der Geneſingen.

- Caraplaſma. ſiet Pappel.
Ceroen of Ceratum tot de hardigheden uyt de Pocken ont-
ſtaen. 269. A.
van Hippocratis. 79. A.
van moſtert-zaet, ofte ceratum diaſinapi. 255. A.
Barbarum. 81. A.
tot de fontinellen. 265. A.
de Ceruſa. 167. B.
Citrinum of gele. ibid.
Conſtrictivum ofte t'ſamen-treckende. 217. A.
Diapalma. 81. A. en 2, 82. B.
Divinum of Goddelick. 25, 181, 182. B.
Myrtinum of van Myrten. 81. A. en 182. B.
Johannis Prevotii. 143. B.
Oxilaemum of ſayre. 79, 133. B.
Roſarum of Roſen. 81. A.
Clytoris. ſiet Kittelaer.
Clyſteer ofte inſpuytſel tot verſcheyde toevallen. 2, 6, 12,
19, 53, 56, 63, 72, 97, 102, 121, 129, 152,
167, 171, 179, 201, 203, 205. B.
Colijck geneſen. 96. B.
Conſerven. 61, 79, 116, 120, 134, 140, 153, 217, 219. B.

D.

- Darm-breucks Chirurgiſche ofte Heel-konſtige geneſinge,
by de Nurſiners vermaerde lubbers ge-
bruyckelick. tafel 40. van fig. 8. tot 14.
des ſelfs ſachter geneſinge. tafel 39. figuur
6, 7, en 8.
Darm, toegenaemt den rechten, des ſelfs verſweringe ofte
ulceratie werdt met pijpjes uytgedrooght. tafel
41. figuur 8.
Decoctum om te ſtoven. 82. A.
in een darm-breuck. 221. A.
Divinum ofte Goddelick affietſel. 268. A.
en 49. B.
Magi

Bladt-wijfer der Geneſingen.

Magiſtrale ofte Meesterlick affietsel. 249. A.

Sarsaparilla ofte Pockhouts affietsel. 69. B.

in een borst-wonde. 103, 108. B.

rose. 168. B.

een bedorven schein-been. 181. B.

Dye die gebroken is wert t'samen-gehecht. tafel 26. fig. 1.

met ronde swachtels kruyswijs te verbinden. tafel 28.

figuur 8.

met ronde swachtels kruyswijs aengehaelt ende ver-

bonden. tafel 28. figuur 10.

Digestivum in verscheyde voorvallen dienstigh. 5, 12, 75,

107, 124, 148, 180, 192, 202, 210, 212, 223. B.

Dranck, drancxken. 220, 267. A. en 5, 9, 13, 20,

23, 54, 56, 57, 60, 61, 73, 75, 96, 98, 101, 103,

123, 127, 128, 129, 138, 143, 148, 151, 153,

166, 168, 188, 192, 195, 202, 210, 223. B.

Duym daer 't vyer in is wert afgeset. tafel 28. figuur 12.

E.

Eclegma. siet Slicking.

Electuarium. 94.

om de tanden te suyveren en vast te maken,

169. B.

tot de klieren ofte krop-sweren. 80. B.

tot een navel- ende darm-breuck. 219. A.

Emulsie. 57, 101, 123, 128, 138, 153. B.

Emplastrum catagmaticum renodæi. 81. A.

F.

Fistel of loopend gar, onder de ribben, doorboring.

tafel 31. figuur 5.

Fondament van nieuw-geboren kinderen dat gesloten is

wert geopent. tafel 41. figuur 6.

Fondaments besichringe. tafel 41. figuur 6.

Fontinellen plaetse in 't hooft. tafel 30. figuur 2.

op den arm. tafel 43. letter F.

op de dye. tafel 43. letter I.

Bladt-wyſer der Geneſingen.

in de heup. tafel 43. letter K.
toeſtellinge om eene te ſetten in de futura cora-
nali ofte kroon-naedr. tafel 30. fig. 1, en 7.
Fracture. fiet Breuck.

G.

Geneſinge van de doorgaende fiſtelen des fondaments.

238. A.

van de niet doorgaende fiſtelen des fondaments.

239. A.

van geſwollen ſpenen ofte ambeyen. 241. A.

van ſpenen al te ſeer vloeyende. 242. A.

van geëxulcereerde of ſwerende ſpenen. 245. A.

van de aenwaſſen der oogh-ſchellen. tafel 33.
figuur 2.

van een Ægylops. tafel 33. figuur 3, en 5.

van een verlenging ofte uytſtrekking van een
lidt. 89. A.

van een loſheyt in 't bovenſte oogh-ſcheel.
tafel 35. figuur 3.

van een haſen-ooge. tafel 35. figuur 4.

van 't Ptergii of nagel genaemt. tafel 35. fig. 6.

van een ſtaphylome. tafel 35. figuur 5.

Genees-middel of medicament in een neus-breuck. 55. B.

in een wonde van den elle-
boogh. 205. B.

in roſe. 220. B.

dat de hardigheyt verſacht. 87. A.

Gerſte-water. 2. B.

Gorgel water. 62, 74. B.

tot de ſqynancie of keel-geſwel. 81. B.

Gumma Gallicum ofte hardigheyt uyt de Spaenſche poc-
ken ontſtaen, te geneſen. 269. A.

H.

Hayren welke de oogen hinderlick zijn werden uytge-
haelt. tafel 35. figuur 2.

Handt

Bladt-wijfer der Geneſingen.

Mandt van de kancker en vyer bedorven werdt afgeſet.
tafel 27. figur 11, en 12.

Hert-ſterckend water. ſier Aqua cordialis.

Hoofts contuſie of blurſinge verſcheyde ſoorten. 146, 147,
149, 151, 152, 153. A.

ſonder ſcheuring van de huyt,
inwijcking des beckeneels
ende vermoeden van een
ſpleet. 146. A.

onder de huydt geheel zijnde
aen de kinderen. 147. A.

met een indrucking, maer
ſonder een ſpleet, onder de
huydt geheel zijnde in vol-
waſſene perſoonen. 149. A.

aen volwaſſene perſoonen met
een inwijcking van 't cra-
nium ofte beckeneel, ende
breuck van de binne-tafel
ſonder een wondt van de
kuydt, ende een ſpleet van
de buyte-tafel. 151. A.

ruymten tuſſchen de gaten van de foretjens ge-
maeckt, hoe die met het draey-zaeghje werden
doorgeſneden. tafel 32. figur 9, en 10.

panne ſteeckinge, &c. 154. A.

werdt wech genomen. tafel 33.
figur 1.

Huygh die bedorven is wert afgeſneden. tafel 34. fig. 1, 2.

I.

Inbranding van de neusgaten in de Ozæna ende nae 't uyt-
ſnijden van de Polypus. tafel 37. figur 1.

van 't achter-hooft in geraecktheyd, &c.
tafel 34. figur 7.

Incisie

Bladt-wijfer der Genesingen.

Incisie ofte snijdinge van een fistel buyten in de borst.
tafel 39. figuur 4.

Infertinge van een elleboogh uyt her lidt zijnde. tafel 23.
figuur 2. en tafel 24. figuur 1.

van een encklauwe. tafel 25. figuur 1.

van een ontledende dye. tafel 23. figuur 4.

van een verstuyckte handt. tafel 24. figuur 2.

van een verstuyckte knye. 61. A.

van een verruckte schouder. tafel 21. figuur 7.

en tafel 23. figuur 3.

van een uytgeweken stroot. tafel 24. figuur 3.

Inspuytinge in de borst. 108, 129, 126. B.

in de schouder. 160. B.

in de mannelickheyt. 138, 139. B.

Juleppen, ofte koel-drancken. 21, 121, 161, 168. B.

K.

Kittelaer ofte Clitoris al te lang zijnde werdt afgekort.
tafel 41. figuur 1.

L.

Licking. siet Slicking ofte Eclegma.

Lijf-moeder ofte baer-moeders besiching. tafel 41. fig. 4.
die uytgesackt is werdt op

haer plaets gebracht.

tafel 40. figuur 18.

inspuyting wert gedaen met

de Moeder-clysteer.

tafel 13. figuur 3.

Lidt ofte ledematen gebroken ofte verstuyckt zijnde, wert
in de canael ofte buise gestelt. tafel 21. figuur 6.

Ligatura ascialis ofte rondt verbandt. 65, 111. A.

Liniment. siet Salfje, Strijck-salfje.

Lijm tot oogen-gebreck dienstigh. 176. A.

Luxarien. siet Ontledingen.

Looge in Melaertheyt. 224. B.

Bladt-wijfer der Geneefingen.

M.

- Mage knaging genefen. 177. B.
Medicament. fiet Genees-middel.
Melaetfheyt werdt genefen. 216, 224. B.
Membrana hymen ofte Maeghde-vliesjen werdt doorgesne-
den. tafel 40. figuur 15, en 16.
Middel-figuur van den geheelen arm ende been. tafel 26.
figuur 2, en 3.
Mondt-fpoelinge ofte waffchinge. 62, 64, 185. B.

N.

- Navel-breucks Chirurgifche ofte handt-werckende gene-
fing van Celfus. tafel 38. figuur 7.
fachter geneefinge. tafel 39. figuur 1.
Nederdruckinge van 't onderfte kaecke-been. tafel 36.
figuur 7.
Neufe-breuck genees-middel of medicament. 55. B.

O.

- Ooge dat los is werdt vast gemaect. tafel 33. figuur 6.
vlies ofte fuffufie werdt met de naeldt afgenomen.
tafel 33. figuur 3, en 4.
hayren, hinderlick zijnde, werden uytgehaelt.
tafel 35. figuur 2.
water. 52. B.
van Martinus Rulandus. 162. A.
Olye van Haeghdiffen ofte Ol de Lacerris. 79. B.
astringerende in een mage-wonde. 116. B.
Ontledingen ofte der luxatien generale geneefinge. 73. A.
fimplele ontledingen geneefinge. ibid.
met een ontftekinge. 82. A.
met een quersuur, ende het felve ontbloomt
zijnde. 84. A.
met een convulfie ofte treckinge. 86. A.

Bladt-wijfer der Genesingen .

- met een hardigheyt, weer ofte callus. 86. A.
van een lidt dat van selfs wederom uyt sijn
plaets geweken is na de insertinge. 88. A.
Ontledé partyens uytstrecking. 73. A.
insertinge. 76. A.
verbandt. 77. A.
leggen ofte situatie des verbandts. 79. A.
ontbinding, ofte verandering des ver-
bandts. 80. A.
Oorens inspuyting periculens. tafel 36. figuur 5.
Oxyrodinum of hooft-betting. 55. B.

P.

- Pappe ofte Cataplasma in een hooft-breuck dienstigh.
217. A.
tot een eschara ofte korst. 45. A.
tot een wonde in de musculus temporalis. 12. B.
in een hooft-wonde. 17, 19. B.
seer trefselick voor de inflammatien ofte ontstekin-
gen der oogen. 52, 58. B.
tot des selfs geswel. 22. B.
pijnstillend. 74. B.
digerende en sterckende. 201. B.
tot een scirrus oedematosus. 201. B.
wonderlick goet tot het kout-vyer. 166. B.
Plaester in een gescheurt peritoneum. 218. A.
tot een vleesch-breuck. 172. B.
tot het bloeden der neus. 143. A.
in rose. 169. B.
Pillen van Doctor Herlicius voor de tant-pijn. 76. B.
voor Hemicrania of schelen hooft-sweer. 68. B.
voor 't hoofd en lijf-moeder. 83. B.
die de maent-stonden verwecken. 83, 219. B.
tot verscheyde toe-vallen dienstigh. 60, 68, 83,
85, 203, 219, 223. B.
Poeyer

Bladt-wijfer der Geneesingen.

- Poeyer ofte pulvis aengenaem voor jonge kindeten in een
darm-breuck. 220. A.
bloedt-stempend in een borst-wonde. 93. B.
cordialis. ibid. 103. B.
in een stuytbeens-wonde dienstigh. 150. B.
tot doodtlick bloedt-spouwen. 170. B.
in Melaetsheyt. 223, 224. B.
seer goet in de Kancker tot de smetting. 145. B.
seer goet tot het uytwassen van 't vleysch. 184. B.
voor de randen. 185. B.
purgerende. 7, 182, 183. B.
- Polypus ofte neus-gesweer wert afgesneden. tafel 33. fig. 7.
- Purgeer- en laxeer-wijn. 60, 195. B.
sackje. 180, 202, 217. B.
- R. A.
- Ribbe-fistel ofte loopend gat wert doorgeboort. tafel 38.
figuur 5.
- Roede der nieuw-gebore kinderen gesloten zijnde werdt
doorgeboort. tafel 40. figuur 6.
- Rugge graet ingewecken zijnde werdt herstelt. tafel 25.
figuur 2.
- S.
- Salfken. 228. A.
strijck-salfken of linimentum simplex, dienstigh
tot verstopte pisse. 228. A.
om de lendenen te smeerem. 139. B.
tot een wonde in den arm. 149. B. A.
treffelick tot de vliesjes in de water passagie. 228.
tot gulecereerde of versworen kack-hielen. 185. B.
tot verbrandtheyt. 82. B.
- Salve ofte unguentum tot een setaceum in de neck. 172. A.
tot een geswolle knie-schijve. 255. A.
Eva ofte pijn-stillende, ibid.

Bladt-wijzer der Genesingen.

- de Betonica ofte van Betonie. 24, 118. B.
tot versachtinge van pijn in de borst. 122. B.
tot een fistel in de borst. 173. B.
die 't callus ofte weer, van de fistelen ofte loopende
gaten, consumeert ofte verteert. 117. B.
die 't groeyen van 't callus belet. 118. B.
genaemt unguentum citrinum ofte gele salf. 167. B.
in in-erende herpes miliaris. ibid.
tot versachtinge der lendenen. 176. B.
tot een vleysch-gewas in de neus-gaten. 84. B.
tot een zenuwe met een steeck gequets. 162. B.
in een bedorven scheen-been. 183. B.
in een ellebooghs wonde. 207. B.
in Griekische Melaetsheyt. 218. B.
in Melaetsheyt. 224. B.
van Tutia. 250. A.
- Schouder die gebroken is werdt t'samen geset. tafel 23;
figuur 1.
- Setaceum ofte Seton werdt gebrandt in de neck. tafel 34.
figuur 8, 9, en 10.
werdt in 't lapje ofte lelletje van 't
oor gebrandt. tafel 34. figuur 6.
- Slaep-spiereu ofte vasorum temporalium ondersoeking.
tafel 33. figuur 2.
- Slicking ofte Eclegma. 54, 95, 124. B.
- Spalcken wanneer men die moet gebruycken. 100. A.
- Sparadrapum ofte plaester aen weder-zijden besmeert,
tot bewaring der fontinellen. 264. A.
tot een geswel der knie-schijve. 256. A.
- Spiegel
mond-spiegels gebruyck. tafel 36. figuur 7.
moeder-spiegels gebruyck. tafel 41. figuur 4.
- Spiritus Mastichinus, ofte geeft van Mastick. 70. B.
- Steen in de blaes wert ondersocht. tafel 40. figuur 1, en 2.
werdt uyt den urijn - ofte pisse-ganck genomen.
tafel 40. figuur 3.
Sto

Bladt-wijfer der Geneſingen.

Stovinge ſacht maeckende een knie-geſwel ontſtaen door
vallen. 255. A.

Sutura coronalis en ſagittalis ofte kroon- ende pijl-naedts
t'ſamen-looping, hoe dit werdt gevonden. tafel
30. figuur 2.

Syropen of Syrupus tot verſcheyde toe-vallen. 3, 13, 18,
59, 68, 72, 107, 130, 136, 148, 154, 197,
207, 210, 213. B.

T.

Tandt die't hol van de kaecken bezeert wert uytgeſneden.
tafel 36. figuur 2.

Tanden die t'ſamen-getrocken ziju werden van een getroc-
ken. tafel 36. figuur 6.

die vuyl ende verrot ziju werden gebrandt. tafel
36. figuur 1.

uyt-trecking.

Tepels der vrouwen, inſchuytende, werden voor de ſuyge-
lingen uytgehaelt. tafel 37. figuur 6.

Toeſtelling om een fontinel te maecken in de futura coro-
nali ofte kroon-naedt. tafel 30. fig. 1, en 7.

tot het verbinden van een gebroocken been.
tafel 29. in de inleydinge.

tot het wijder maecken der wonden des hoofts,
ende het trapeneren ofte doorboren van
een gebroken beekeneel. tafel 30. figuur 8.

en tafel 31. figuur 1.

Trechters gebruyck. tafel 36. figuur 3.

Trochiſci pectoralis. ſiet Borſt-koeckjes.

V.

Verbandt van afgeſette lidtmaren. tafel 28. figuur 1, 2, &c.

Verbeteringe der toe-vallen, welke ſomwijlen volgen op
de been-breucken. 101, 102. A.

Bladt-wijfer der Genesingen.

- der toe-vallen, welke volgen op een darm-
breuck. 216. A.
van een hase-mondr tafel 35. figuur 8.
Uythaling van musquet-kogels uyt de wonden. tafel 33.
letter N.
van yets dat in de keel is blijven steecken.
tafel 36. figuur 9.
Voet van 't kout-vyer bedorven werdt afgeset. tafel 27.
figuur 15.
Urijn-ganck verstoppt door een stuckje vleysch, werdt wech
genomen. tafel 40. figuur 5.
Urijne ofte besloten pisse wert uytgehaelt. tafel 39. fig. 9.
hitte werdt versacht. tafel 40. figuur 4.
Vrouwlickheys lippen t' samen-wassing werdt geopent.
tafel 40. figuur 17.
Vrucht ofte doodr kindt wert uytgehaelt. tafel 41. fig. 5.

W.

- Water om het bloedt te stempen ende kracht te versterc-
ken. 98. B.
hert-sterckend. siet Aqua cordialis.
wel-ruyckend tot versterckinge in een dye-wonde.
188. B.
voortreffelick van ongebluschte kalck. 169. B.
Wonden van de borst verscheyden soorten. 201. A.
Wonde van de borst wort wijder gemaectt. tafel 37. fig 5.
Wonden des buycks verscheyden soorten. 204. A.
Wonden des buycks werden wijder gemaectt. tafel 37.
figuur 5.
Wonden des buycks werden toegenaeyt. tafel 39. figuur 5.
Wonden der darmen werden toegenaeyt. tafel 37. figuur 6.
Wonde der dye door fibulen ofte suturen aengehaelt.
tafel 43. letter P.
Wonden des hoofts alle soorten. 125. &c. A.
Wonde des hoofts de alderslechtste. 127. A.

Wonde

Bladt-wijfer der Geneefingen.

- Wonde des hoofts met een bezeering ende alteratie des pericranij. 127. A.
- Wonde des hoofts met een hayr spleet niet doorgaende. 131. A.
- Wonde des hoofts met een doorgaende hayr-spleet. 134. A.
- Wonde des hoofts met een oogen-schijnlicke, maer kleyne barst des beckeneels. 135. A.
- Wonde des hoofts met een doorgaende ende genoeghsame gapende barst des beckeneels. 140. A.
- Wonde des hoofts met een bezeering des dura maters. 141. A.
- Wonde des hoofts met een bezeering van de pia mater ende der herffenen. 141. A.
- Wonde van de musculus temporalis met een bezeering van 't pericranium ende de vasa. 142. A.
- Wonde buyten op de musculus temporalis. 144. A.
- Wonde van de musculus temporalis met een naeuwe barst van 't cranium. 144. A.
- Wonde van de musculus temporalis met een spleet van 't beckeneel die genoeghsaem open staet. 145. A.
- Wonden des hoofts werden wijder gemaect, op 't fatsoen van een drie-hoeck. taf. 31. figuur 2. ofte kruys-wijs. taf. 30. figuur 9.
- Wonde van een wang met hecht-plaesters by een gehaelt. taf. 35. figuur 8.
- Wond-dranck. 123, 129. B.
- Wratjes op de manlicke roede, ontstaen uyt de Spaensche pocken, werden uytgetrocken. taf. 40. figuur 7.

Nota. Don leser gelieve te weten, als hy in de Recepten vindt, een maet wijn, water, &c. dat 'et ongevaerlick na onse reeckeninge is anderhalve kan.

N O T A.

Den konst-lievende en naeuw-keurigen leser gelieve de druck-fauten ende mis-stellingen deses boecks, insonderheyt der Platen en Recepten (als meest aen gelegen zynde) na de volgende oversieninge te verbeteren.

In 't Wapen-huys.

Fol.

4 linie of regel 5 en 6 staet stylet gegloeyt, lees stylet gegloeyt, Fig. 8. linie 10 staet geknopte sleutel, lees geknopt sleutelken. 6 linie 7 staet hersebecke-been, lees hersebecke-boor. 7 linie 7 staet instrumenten van de enden, lees instrumenten. 8 linie 27 en 28 staet 5 ende 6 tafel of plaet, lees 5 ende 7 tafel of plaet. 9 linie 13 en 14 staet weynigh te voren in de 4 ende 7 plaet, lees weynigh beneden in de 4 ende 6 plaet. 10 linie 32 staet rechter arm, lees rechten arm. 11 linie 6 staet Valsella, lees Volfella. 12 linie 22 staet koker of pijpje, lees koker of pijpje (e). lin. 31 staet in de 19, lees in de 20. 14 linie 1 staet plaetje van geel koper, lees plaetje van geel koper F. linie 5 staet moeder-schroefjens, lees moeder-schroefjens G. linie 22 staet plaetje van geel koper, lees plaetje van geel koper F. linie 23 staet moeder-schroefjens, lees moeder-schroefjens G. linie 27 en 28 staet meerder schroefjens, lees moeder-schroefjens. 18 linie 21 staet 17 plaet, lees 18 plaet.	22 linie 19 staet eynd D. lees eynd C. linie 22 staet by de O. lees by de D. linie 24 staet kleyne ringetjens, lees kleyne ringetjens (F. G.) linie 25 staet onderstering, lees onderste ring (H.) 25 linie 12 staet alle, lees alles. 26 linie 8 staet het derde deel grooter, lees ruym het derde deel grooter. linie 16 staet te tracteren, lees tracteren. 29 linie 30 staet drypuntige naelt, lees drypuntige naelt (a). 32 linie 1 staet schroefje in de 5 figuur, lees schroefje (c) in de 5 figuur. linie 30 staet Iscuria, lees Ischuria. 36 linie 35 staet het derde deel grooter, lees ruym het derde deel grooter. 44 linie 3 staet 6 figuur, lees 5 figuur. 45 linie 15 staet anttirax, lees anthrax. 46 linie 19 staet een gelijkende, lees een ey gelijkende. linie 22 staet 8. 9. 10 en 11 fig. lees 8. 9. 10. 11 en 12 figuur. linie 25 staet figuur halfsters wijze, lees figuur 13 halfsters wijze. 47 linie 11 staet 1 en 6 figuur op de 26 plaet, lees de 15 figuur van de 27ste, en de 12 van de 28 plaet.

- 48 linie 16 staet vleugel, lees oxel. linie 22 en 23 staet vleugelen, lees vleugelen of oxelen.
- 51 linie 12 en 13 staet de vleugel doorgaende in de 2 figuur van de 22 plaet, lees de vleugel of oxel doorgaende in de 2 figuur van de 23 plaet. linie 26 staet langachtigh hout, lees langachtigh hout H.
- 56 linie 32 staet in de 6 figuur van de 21 plaet, lees in de 7 figuur van de 21 plaet.
- 61 linie 11 staet de bovenste, lees de bovenste B.
- 68 linie 33 staet tafel 24 fig. 10 lees tafel 24 figuur 1.
- 82 in 't recept staet Salye, lees bladeren van Salye; voor Iva, Byvoet, lees Iva artritica of Veldt-cypres. Nota, achter 6 ponden moet een punct. staen.
- 88 linie 1 staet gemalieert, lees gemollicert. linie 13 staet van elcks soo veel genoegh is, lees van elcks even veel, soo genoegh is.
- 104 linie 25 staet boven de 6 maenden oudt, lees niet boven de 6 maenden oudt.
- 105 linie 9 staet in de 4 figuur van de 21 plaet, lees in de 5 fig. van de 21 plaet.
- 111 linie 23 staet in de 8 figuur van de 29 plaet, lees in de 8 figuur van de 28 plaet. linie 28 staet in de 9 figuur van de 29 plaet, lees in de 8 figuur van de 28 plaet.
- 115 linie 22 en 23 staet scalprum rosarium, lees scalprum rasorium.
- 118 linie 13 staet bezeert, lees besmeert.
- 119 linie 10 staet de 1 en 8, lees de 1. 6 en 8. linie 12 en 13 staet kools-bladt, lees kools-
- bladt (g).
- 121 linie 15 staet scheer-mes, lees scheer-mes (a).
- 124 linie 4 staet de vectis (i), lees de vectis (g, i).
- 126 linie 2 staet in de 2. 3 en 4 figuur, lees in de 2. 3 en B. 4 figuur. linie 17 staet Schnijder, lees Schneider.
- 127 linie 25 en 26 staet drie redenen, lees om drie redenen.
- 128 linie 13 staet 21 plaet, lees 31 plaet.
- 129 linie 7 staet met de rosen-olie, lees niet met de rosen-olie.
- 131 linie 12 staet 9 figuur in de 29 plaet, lees 2 figuur in de 30 plaet. linie 14 staet 2 figuur van de 30 plaet, lees 2 figuur van de 31 plaet.
- 133 linie 3 staet 5 figuur in de 30 plaet, lees 5 figuur in de 31 plaet. linie 15 staet afswering, lees afwering.
- 136 linie 36 staet figuur 5 tafel 30 lees figuur 5 tafel 31.
- 137 linie 4 staet figuur 3 tafel 31, lees figuur 3 tafel 32.
- 138 linie 26 staet tafel 31 figuur 9 lees tafel 31 figuur 8.
- 140 linie 4 staet D. Gregor. Hoffius, lees D. Gregor. Horstius, en alhier in de 4 Chirurgische aenmerckinge.
- 141 linie 17 staet salf Betonica, lees salf de Betonica.
- 151 linie 3 staet 5 figuur van de 3 plaet, lees 1 figuur van de 3 plaet.
- 155 linie 21 en 22 staet in de 8 figuur van de 7 plaet, lees in de 8 figuur van de 8 plaet.
- 156 linie 10 staet 6 figuur van de 7 plaet, lees 6 figuur van de 8 plaet.
- 161 linie 27 staet prophylactica, lees prophylactica.
- 162 linie 1 staet Medicijn, lees

- Medicijnen. in 't recept staet
 Bruynheyligh, lees Betony;
 en achter Papyrum doet by
 Poxony.
- 165 linie 3 staet 7 figuur van de
 10 plaet, lees 7 figuur van de
 9 plaet.
- 166 linie 6. 18. 28 en 29 staet
 largux, lees larynx.
- 167 linie 2 staet largux, lees
 larynx.
- 171 linie 9 staet 4 figuur van de
 7 plaet, lees 5 figuur van de
 7 plaet. linie 32 staet diplo-
 ma, lees adiploma.
- 174 linie 16 en 17 staet Fabritius,
 lees Fabrica.
- 177 linie 22 staet hy, lees ghy.
- 185 linie 8 staet oogen-spuyt,
 lees ooren-spuyt.
- 191 linie 5 staet 4 figuur van de
 7 plaet, lees 4 figuur van de
 9 plaet. linie 35 staet 5 figuur
 van de 9 tafel, lees 3 figuur van
 de 9 tafel.
- 192 linie 8 en 9 staet 5 figuur
 van de 11 plaet, lees 3 figuur
 van de 9 plaet. linie 30 staet
 de letter A. lees het teycken ♀.
 linie 31 staet de letter B. lees
 het teycken ○. linie 32 staet
 de letter C. lees het teycken ♀.
- 193 linie 1 staet de letter D. lees
 het teycken ♀. linie 3 staet
 de letter E. lees het teycken ♀.
 linie 11 staet sectie F. lees
 sectie ♂. lin. 13 staet spuyt G.
 lees spuyt C.
- 195 linie 14 staet statim, lees
 statim.
- 196 linie 16 staet letter A. lees
 teycken ♀. linie 19 staet let-
 ter C. lees teycken ♀. linie 30
 staet letter D. lees teycken ♀.
- 197 linie 3 staet letter C. lees
 teycken ♀. linie 34 staet let-
 ter B. lees teycken ○.
- 199 linie 17 staet letter E. lees
 teycken ♀. linie 26 staet let-
 ter F. lees teycken ♂. linie 34
 staet letter G. lees teycken C.
- 200 linie 15 staet letter G. lees
 teycken C.
- 205 linie 20 staet de twee nael-
 den, lees twee naelden.
- 208 linie 12 staet die ter doopt
 zijnde, lees die terstont gedoopt
 en Barbara genoemt zijnde.
- 210 linie 16 staet beschuldight,
 lees beschadight.
- 211 linie 5 staet mesjen H. lees
 mesjen K.
- 213 linie 3 staet wonde, lees
 wonde T. linie 20 staet (AE)
 lees (A). linie 25 staet pun-
 ctum twee, lees punctum (2).
- 214 linie 4 staet hernia, lees
 hernia.
- 217 in 't recept achter Sarco-
 colla doet by van elcks drie
 vierendeel loots.
- 218 in 't 1° recept staet Tegulbria
 gestooten, lees poeyer van
 Tegelen.
- 219 in 't recept staet Nater-
 tong, lees Serpents-tong; voor
 Scheursel-kruyt, lees Duyfent-
 koren; en voor Syroop van
 Mispelen, lees Syroop van
 Myrtelen of Coralen.
- 220 in 't 1° recept staet Hoef-
 bladen, lees Aerdbezyen-bla-
 den; voor Wondt-kruyt, lees
 Sene- of Ingroen; voor Nater-
 tong, lees Serpents-tong.
 in 't 2° recept staet Nater-
 tong, lees Serpents-tong; voor
 Scheursel-kruyt, lees Duyfent-
 koren; en voor om de aenge-
 name smaeck, lees soo veel ge-
 noegh is om de aengename
 smaeck.

- 321 in 't 1^e recept staet Hoef-
bladen - water ; lees Aerdt-
bezyen-bladen - water : tus-
schen 't 1^e en 't 2^e recept doet
by, Of
in 't 2^e recept staet Wondt-
kruyt ; lees Sene- of Ingroen
in 't 3^e recept achter Maeghde-
palm doet by Aerdtbezyen-
bladen ; voor Nater-tong ; lees
Serpents-tang ; voor Scheur-
fel-kruyt ; lees Duyfent-koren ;
en voor koockt dit, lees snijdt
en koockt dit.
- 224 linie 23 staet silvere pijp e,
lees silvere pijp (e).
- 227 linie 28 staet silvere pijp E.
lees silvere pijp F.
- 228 in 't 1^e recept staet Tritia,
lees Tutia ; en voor salfken,
lees strijck-salfken.
in 't 2^e recept staet Poeyer van
levende Precipitaet, lees Poeyer
van Solpher, en voor So'pher
lees Precipitaet.
- 230 linie 26 staet figuur 12, lees
figuur 12 *
- 231 linie 37 staet syringotomum,
lees syringotomum M.
- 232 linie 25 staet decoctie, met
maluwe, lees met decoctie van
maluwe.
- 234 linie 15 staet moeder-spice in
de 4 figuur van de 17 plaet,
lees moeder-spiegel in de 4
figuur van de 17 plaet.
- 235 linie 16 staet 4 figuur, lees
1 figuur. linie 19 staet mesjen,
lees mesjen C.
- 236 linie 10 staet 1 figuur van de
14 plaet, lees 2 figuur van de
16 plaet. linie 12 staet 1 figuur
van de 14 plaet, lees 1 figuur
van de 16 plaet. linie 17 staet
27 plaet, lees 37 plaet.
- 238 linie 19 staet Q. van de
pijpe, lees van de fistel (g).
- 240 linie 28 staet 3 figuur van de
39 plaet, lees 4 figuur van de
39 plaet.
- 241 linie 10 staet Hemorroiditus,
lees Hemorroidibus.
- 242 linie 32 staet met het yser
in de 8 figuur, lees met het
yfer Q. in de 7 figuur.
- 246 linie 30 staet in de Kerck
van Christianus, lees in de
Kerck, Christianus. linie 34
en 35 staet de vader van het
kindt, lees de vader van het
kindt (6 harde saeck!)
- 247 linie 16 staet ALs de Funda,
lees A Is de Funda.
- 249 linie 9 staet magistrate, lees
magistrale. in 't recept staet
Bruynheyligh, lees Betony ;
voor Wilde Latouw, lees Hase
Latouw of Sonchus ; voor
weeckt, lees weeckt 24 uren ;
voor Ireas, lees onsen Ireas ;
voor Noot-muscaet, lees ge-
sneden Noot-muscaet.
- 250 linie 10 staet seer licht de
vochtigheyt, lees seer licht uyt
de vochtigheyt. linie 31 staet
by de Tutia, lees de Tutia.
- 251 achter 't recept voegh by,
tot een salf.
- 252 linie 11 en 12 staet in de
3 figuur van de 17 plaet, lees
in de 4 figuur van de 18 plaet.
- 255 in 't 1^e recept staet Bruyn-
heyligh, lees Betony ; voor
Smeer-wortel, lees Heemst-
wortel ; en voor snijdt dese
dingen te samen, lees stoot en
snijdt dese dingen te samen.
in 't 2^e recept staet stercken
Wijn, lees stercken Azijn.
in 't 3^e recept staet Semi-salf
6 oncen, lees Zenuw-salf an-
derhalf loot ; voor Oly van
Pieren 6 oncen, lees Oly van
Pieren anderhalf loot ; voor
Oly van Vossen 2 oncen, lees
Oly van Vossen 1 half loot.
- 257 linie

- 257 linie 4 staet 4 figuur van de
21 plaet, lees 6 figuur van de
21 plaet.
258 linie 6 staet forceps, lees
forceps.
259 linie 1 staet forfex, lees
forceps.
266 linie 12 en 13 staet 9 en 11

figuur, lees 9 en 11 figuur van
de 14 plaet.

- 267 in 't recept staet Lenitijf,
lees Elect. Lenitiv.
269 in 't recept staet dat met
speeckfel gedoodt is, lees dat
met nuchter speeckfel ge-
doodt is.

In de Aenmerckingen.

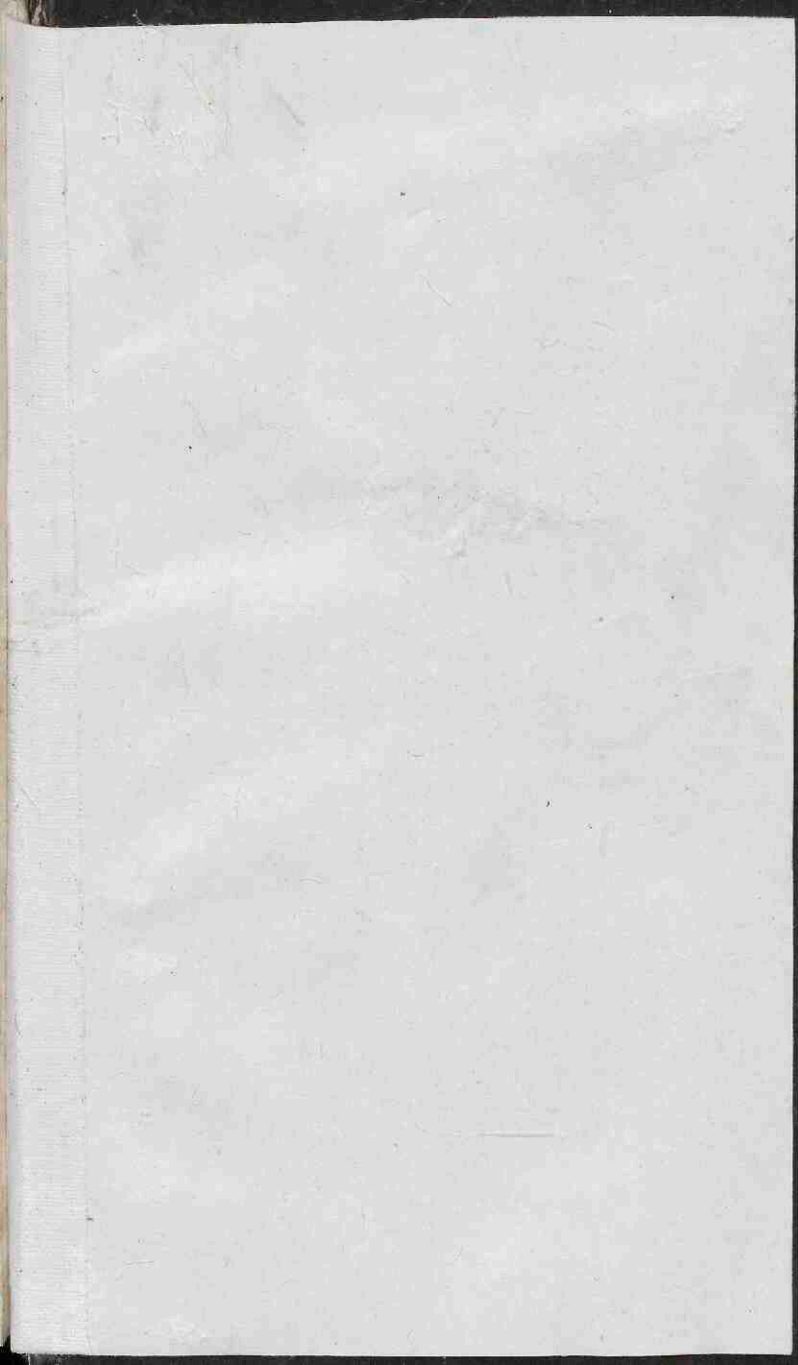
- 1 linie 12 en 13 staet zijnde alle
dese, als alleenlick met de punt
van den degen gemaect, lees
zijnde alle dese even de huydt
gequetst, alleenlick met de
punt van den degen.
2 achter 't 1^e recept voegh by,
koockt dit langsaem 2 uren in
3 maten Fonteyn-water, eer
dat het koudt wordt doet by
het gekoochte een half loot
Kaneel grof gesneden.
3 in 't 1^e recept staet Smeer-
wortel, lees Heemst-wortel;
en voor Lenitijf, lees Elect.
Lenitiv.
4 linie 5 staet besteken zijnde,
opgelicht worden tafel 32,
lees gesteken zijnde, opgelicht
worden tafel 32 figuur 7.
linie 22 staet 1 figuur van de
31 plaet, lees 1 figuur van de
30 plaet. linie 32 staet 9 fig.
lees 8 figuur.
5 linie 1 staet 9 figuur in de 31
plaet, lees 8 figuur in de 31 plaet.
in 't recept staet Lenitijf, lees
Elect. Lenitiv.
6 in 't 1^e recept staet een wey-
nigh, lees een half greepje.
in 't 2^e recept staet Lenitijf,
lees Elect. Lenitiv.
9 in 't recept staet Lenitijf, lees
Elect. Lenitiv. en, tot een
drancxken, lees tot een kort
drancxken.
10 linie 26 staet als dit volgende,
lees gelijk dit volgende.
12 linie 9 staet lanimentum, lees
linimentum. in 't 3^e recept
staet het decoctum, lees het
decoctum van sacht-makende
kruyden.
13 in 't 1^e recept staet Syroop
van Granaten, lees Syroop van
sire Granaten.
in 't 2^e recept staet Manna, lees
Syroop van Manna; en achter
't recept voegh by, en doeude
in een potje.
15 linie 30 staet herhaelt zijnde,
lees herhaelt te hebben.
17 linie 16 staet in de 32 plaet.
lees figuur 6 in de 32 plaet.
linie 28 staet benoricae, lees
betonicae. linie 29 staet en
met de swachtel, lees met de
swachtel.
18 in 't 1^e recept staet Lenitijf,
lees Elect. Lenitiv.
in 't 2^e recept staet Oxyfach,
en op de volgende regel Sim-
plex, lees Oxyfach. Simplex
op een regel; voor Hoefbla-
den-water, lees Aerdbezyen-
bladen-water.
19 in 't 1^e recept staet Honich
van Rosen, maect 'er een salt-
ken van, lees Honich van Rosen
soo veel genocgh is, maect 'er
een strijk-saltken van.
20 in 't recept staet Spiritus Ce-
pal: Anf. 40. lees Spiritus Ce-
phal: Anhalt 40 granen; voor
toe-

- toegemaecte peerlen 20 granen, *lees* toegemaecte Peerlen.
- 22 in 't recept staet Oxymel en Simplex, *lees* Oxymel Simplex.
- 23 in 't recept staet Lenitijf, *lees* Elef. Lenitiv. en in 't eynde van 't recept voegh by, die nauwlicks werm is.
- 24 in 't recept staet Betony 4 oncen, *lees* Betony 3 oncen; voor Mater Sylv: *lees* Geyrenbladt of Memmekens-kruydt; voor Malvesey derdehalf once, *lees* Malvesey vijf oncen; voor Minua, *lees* Mumia.
- 26 in 't recept achter Spaensch groen, *lees* Calamijn-steen die berydt is.
- 31 linie 7 staet D. Gochlenius, *lees* D. Gockelius. linie 8 staet was, *lees* waren.
- 32 linie 31 staet Chirurgijn, *lees* Chirurgijns.
- 36 linie 14 staet swack is geworden, *lees* swack zijn geworden.
- 47 linie 28 staet 1 figuur van de 31 plaet, *lees* 2 figuur van de 31 plaet.
- 49 in 't recept staet roode Rose een kleyne halve handt vol, *lees* roode Rose een halve handt vol; voor Arabische Stechas van elcks een halve handt vol, *lees* Arabische Stechas van elcks ruym een halve handt vol; voor Mater Sylv: *lees* Geyrenbladt of Memmekens-kruydt; voor Schorfen, Wieroock, *lees* Schorfen van Wieroock.
- 53 in 't recept staet Honich van Rosen, *lees* Honich van Rosen die laxerret.
- 54 in 't 2^e recept staet Oxymel en Simplex, *lees* Oxymel Simplex.
- 55 achter 't 2^e recept doet by, tot een oxyorrhodium ofte hooft-betting.
- 56 in 't 1^e recept staet Water van Hoef-bladen, *lees* Water van Aerdbezyen-bladen.
- 57 in 't 1^e recept staet Korenrosen, *lees* Heul-bloemen, in 't 2^e recept staet Hoefbladen-water, *lees* Water van Aerdbezyen-bladen.
- 60 in 't 2^e recept staet Betony, *lees* Betony-bladen; voor Bornagie, *lees* Bernagie-bloemen; voor Micarmische wijn, *lees* Nicarinische wijn.
- 61 linie 7 staet Mixture, *lees* Mixture.
- 63 in 't 1^e recept staet Vijfbladt-water 4 oncen, *lees* Vijfbladt-water 3 oncen; achter 't recept doet by, daer hy ses mael af gegaeen heeft.
- 69 in 't recept achter 't Pockhout voegh in, (tot versterking van de Maegh).
- 70 in 't eynde van 't recept doet by, en disteleert her.
- 74 linie 6 staet door den trechter in de 3 figuur van de 26 tafel, *lees* door den trechter in de 11 figuur van de 10 tafel. in 't 1^e recept staet Boone-meel elcks anderhalf loot, *lees* Boone-meel elcks 6 oncen; en voor maectt daer een pap van, *lees* maectt, over 't vyer, daer een pap van.
- in 't 2^e recept staet Syroop van Mispelen, *lees* Syroop van Myrrelen.
- 75 achter 't 1^e recept doet by M.
- 79 lin. 15 staet nenen, *lees* nemen.
- 81 in 't recept staet Weeghblaen-water 4 oncen, *lees* Weeghblaen-water 3 oncen.
- 82 in 't recept staet versche Botter tot negen of verscheyden reyfen gesmolten, en op water van Kickvorschen zaet gedistilleert gegoten en gewasschen.

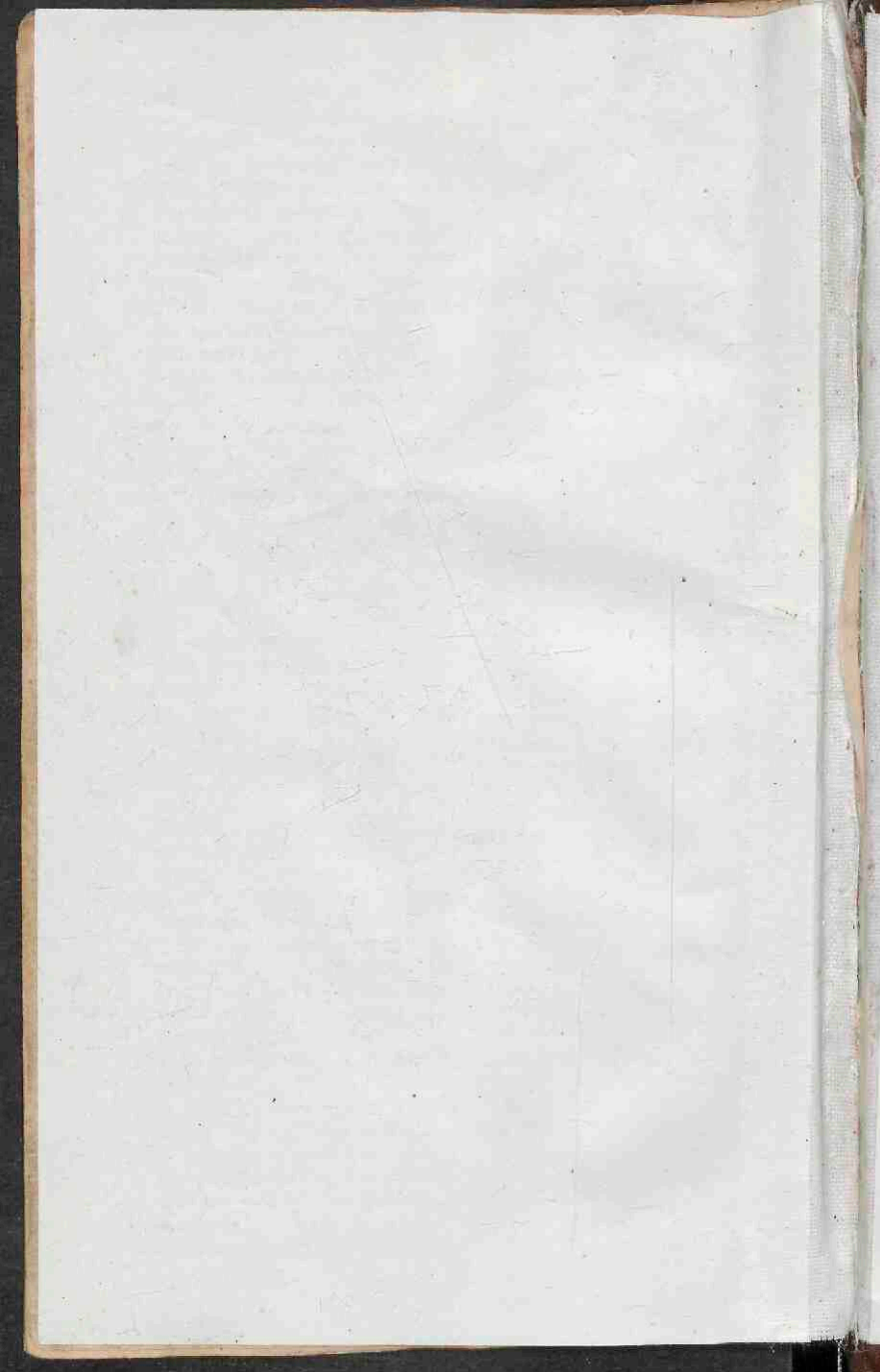
- 6 oncen, *lees* versche Boter negen mael of dickwilder gesmolten, en in water van Kickvorschen gewasschen 6 oncen.
- 84 linie 8 staet door mijn ordinarie een sweet-drack uyt 'et hout, *lees* door mijn ordinarie een sweetende genesing uyt 'et hout. in 't recept staet daer fol. 45 van staet, *lees* daer boven in 't Wapen-huys fol. 228 van staet.
- 88 linie 21 staet by de 32 plaet aangewesen, *lees* boven by de 32 plaet fol. 134 aangewesen onder den tijtel, een hoofwonde met een doorgaende fractura capillaris.
- 90 linie 8 staet besiet de 32 plaet onder de tijtel, *lees* besiet de 32 plaet fol. 146 aangewesen onder den tijtel, &c.
- 93 linie 22 staet Marcus-broeder, *lees* medesoo een Mars-broeder, linie 23 staet cesta spuria, *lees* colla spuria.
- 94 in 't recept staet symph. ana 4 oncen, *lees* symph. ana unciam semis.
- 95 achter 't recept staet Syroopken, *lees* Slicking.
- 97 linie 9 staet ende de selve, *lees* heeft de selve.
- 98 linie 13 staet 4 figur G. *lees* 4 figur C. linie 20 staet 6 figur 32 plaet, *lees* 6 figur 28 plaet.
- 99 linie 2 staet corattiorum, *lees* coralliorum. in 't recept staet Citroen-zaet 1 drachma, *lees* Citroen-zaet van elcks 1 drachma; en voor Doet daer by, *lees* in 't doorgedane doet daer by.
- 100 linie 10 staet figur 2 C. *lees* figur 2 B.
- 102 in 't 2^e recept staet ongepelde garst een kleyn weynigh, *lees* ongepelde garst een half greepje. linie 7 staet 4 figur
- G. *lees* 4 figur C.
- 103 in 't 1^e recept staet coq. q. vini, *lees* coq. in f. q. vini. in 't 3^e recept staet M. cum f. q. syrup. *lees* M. cum f. q. syrup.
- 106 linie 8 staet figur 2 C. *lees* figur 2 B.
- 107 linie 12 staet De pols was seer merckelick, *lees* De pols was seer merckelick of openbaer. in 't recept staet Buglossa, *lees* Sene- of Ingroen; en voor Verberia, *lees* Verbena.
- 108 achter 't 1^e recept doet by, tot een Wondt-syroop.
- 110 linie 23 staet extracta $\frac{1}{2}$. *lees* extracta unciam & semis.
- 116 achter 't 2^e recept staet M. *lees* M. in een potje.
- 117 in 't recept staet Koper-root een half drachma, *lees* Koper-root van elcx anderhalf scrupel.
- 121 in 't 1^e recept staet per diem, *lees* per diem. in 't 2^e recept staet Syroop van Mispelen, *lees* Syroop van Myrtelen; en achter 't recept *lees* M. in 't 3^e recept staet Malva, *lees* Bladen van Malva; achter Feungriek-zaet doet by, Anijs-zaet, Venckel-zaet, van elcks anderhalf drachma.
- 122 linie 7 staet 5 figur in de 30 plaet, *lees* 5 figur F. in de 37 plaet.
- 123 in 't recept staet ongepelde garst een kleyn weynigh, *lees* ongepelde garst 1 half greepje.
- 124 achter 't 2^e recept doet by, tot een strijk-salken of smeeringken. linie 13 staet 8 oncen, *lees* 9 oncen.
- 126 in 't 1^e recept staet Sacch. penit. *lees* Sacch. penid.
- 127 in 't recept staet Spir. cephal. ang. *lees* Spir. cephal. anhalt.
- 128 linie 4 staet wijn-ruy, *lees* wijnruyt.
- 129 in 't recept staet Honich van Rosen;

- Rosen, en de volgende regel
Solutijf, lees Honich van Vio-
len solutijf.
- 131 linie 4 staet Catarrens, lees
Catarens.
- 133 in 't 1^e recept staet Lini-
monti, lees Linimenti.
- 134 linie 26 staet 39 plaet, lees
38 plaet.
- 135 linie 14 staet dat Galenus,
lees welke Galenus.
- 137 lin. 26 staet millis, lees mellis.
- 138 in 't 1^e recept staet Meloen-
zaet, lees Meloen-zaet 6 drach-
ma; voor Kuysche Lam-zaet,
lees Kuysch-boom-zaet; en
achter 't recept voegh by M.
linie 18 staet 14 figuur van de
12 plaet, lees 6 figuur van de
14 plaet.
- 148 achter 't recept voegh by,
tot een digestijf.
- 149 in 't eynde van 't recept staet
salfken, lees strijck-salfken.
- 155 linie 7 staet 7 figuur, lees
5 figuur. linie 20 en 21 staet
een seer nauwe wonde, lees een
seer nauwe wonde gekregen.
- 156 linie 9 en 10 staet by de let-
ter C. lees by het teycken N.
linie 24 staet als mede nochte
de vena cava, lees nochte de
vena cava. linie 25 staet om
dat de patient, lees om dat an-
ders de patient.
- 160 in 't recept staet Wael-wor-
tel elcks een drachma, lees
Wael-wortel elcks een once.
- 63 linie 3 staet R. in de 43 plaet
gerecommandeert, lees R. in
de 43 plaet fol. 268 gerecom-
mandeert.
- 6 in 't recept staet Aq. Borrah,
lees Aq. Borrag.
- 7 in 't 2^e recept staet coq. inf.
1. aq. lees coq. in f. q. aq.
- 8 in 't recept staet gestooten
'impinel-wortelen, gestooten
Vael-wortelen, lees Poeyer
- van Pimpinel-wortelen, Poeyer
van Wael-wortelen.
- 172 in 't recept staet Medull. cur.
lees Medull. crur.
- 175 linie 23 en 24 staet 4 figuur
van de 17 plaet, lees 1 figuur
van de 17 plaet.
- 176 in 't 2^e recept staet Meloen-
zaet een weynigh gekneust,
lees Meloen-zaet een weynigh
gekneust 2 oncen. achter 't
recept doet by, koockt 'et tot
op de helft, en doet 'er in 't
laetste by een drachmagekneust
Soet-hour.
- 179 linie 12 staet crospeelachtige
scheede, lees cnorvelachtige
scheede. linie 20 staet 29
plaet, lees 28 plaet.
- linie 21 staet 3 figuur van de
26 plaet, lees 2 figuur van de
26 plaet. linie 27 staet hor-
dea cea, lees hordeacea.
- 180 in 't 1^e recept staet gewaf-
schen anderhalf once, lees ge-
wasschen een half once.
- achter 't 2^e recept doet by,
sniidt 'et, sroot 'et, en doet 'et
in een sackje, en infundeert 'et
in een maet gerste-water, en
maeckt 'et tot een claret.
- 181 achter 't 2^e recept voegh by,
infundeert 'et in genoeghsaem
Fonteyn-water, koockt 'et tot
dat een derde part verkoockt
is. in 't laetste daer by doende
1 once Rozijnen sonder steenen.
- 182 linie 31 staet cicatriferen,
lees tot cicatriferen.
- 184 linie 6 staet tafel 37 figuur 5,
lees tafel 26 figuur 2.
- 185 in 't 1^e recept staet gestoo-
ten Porceleyn, lees Porceleyn-
aerde; en achter 't recept
voegh by, tot een Tant-poeder.
in 't 2^e recept staet Bulliant,
inf. q. bun rubri ad 1 $\frac{1}{2}$. pont. &
colentur pro collatione ovis,
lees Bulliant, in f. q. vini rubri
ad

- ad libram 3c semis, & colectur pro collutione oris.
- 186 achter 't 2^e recept staet falkken, lees strijk-falkken.
- 188 linie 11 staet tafel 28 figuur 9, lees tafel 28 figuur 10. achter 't recept voegh by, tot een water om te doen in de neusgaten en op de polsen.
- 191 linie 7 staet tafel 29 figuur 9, lees tafel 28 figuur 9. linie 11 staet tafel 27, lees tafel 28. linie 20 staet Boncien, lees Bononien. linie 29 staet detegenis, lees detergens.
- 192 linie 11 staet figuur 3 tafel 26 lees figuur 2 tafel 26. in 't recept staet Chrysol. i scrupel, lees Chrysol. $\frac{1}{2}$ scrupel.
- 193 linie 14 en 15 staet figuur 6, lees figuur 4.
- 195 in 't recept staet Fol. sen. alexamd. lees Fol. sen. alexand. en achter 't recept voegh by, dese dingen gesneden en gestooten zijnde doet in een sackje, infundeert 'et in een maet witte wijn.
- 200 linie 24 staet Syrupus, acetose, citri, lees Syrupus, acetositratis citri. linie 24 staet schaepe-sieckte, lees schaepe-sieckte. linie 25 staet aponie, lees aphonie.
- 201 in 't 2^e recept staet Tarwen meel, lees Tarwen semelen.
- 202 in 't 1^e recept staet Syrup. acetos. rat. lees Syrup. acetositratis. in 't 2^e recept staet Twee doornen van een ey, lees een weynigh doeyer van ey.
- 203 in 't 1^e recept staet Betou, lees Betou.
- 204 linie 23 staet figuur 11. 13 en 14, lees figuur 11 en 12.
- 206 achter 't 2^e recept voegh by, pulverisata misceantur cum albumine ovi subacto in formam unguenti.
- 207 in 't 1^e recept staet Sem. citr. pulv. $\frac{1}{2}$ ounce, lees Sem. citri pulv. $\frac{1}{2}$ drachma.
- 208 linie 24 staet 25 plaet, lees 26 plaet.
- 210 linie 8 en 9 staet het vel tusschen de gaten wesende geincideert, lees her been afgesneden zijnde heb ick het vel tusschen de gaten wesende met het syringotomo (Tafel XIV. Figuur II.) geincideert. achter 't 2^e recept doet by, tot een pulver. in 't 3^e recept staet Rosarumana, lees Rosarum ana; voor cephal. anhalt, $1\frac{1}{2}$ drachma, lees cephal. anhalt. $\frac{1}{2}$ drachma; en voor an. Christ. lees man. Christ.
- 211 in 't 2^e recept staet Syrup. ros. sol. $2\frac{1}{2}$ ounce, lees Syrup. ros. sol. uncias duas.
- 212 achter 't recept staet maect 'er een falkken van, lees maect 'er een strijk-falkken van.
- 215 linie 20 staet 4 figuur van de 21 plaet, lees 5 figuur van de 21 plaet.
- 216 linie 4 staet lip. 2. c. 204. lees lib. 2. c. 204.
- 217 in 't 1^e recept staet Herbarumar. lees Herb. fumar.
- 218 in 't 1^e recept staet Flor. sulphur. $1\frac{1}{2}$ drachma, lees Flor. sulphur. $2\frac{1}{2}$ drachma. achter 't 2^e recept voor Fug. lees ung.
- 219 linie 7 staet was de dosis van het vleysch der viperen, lees was de dosis der koecckens van het vleysch der viperen. in 't 1e recept staet Trochiscor. lees Trochiscor. de vip.
- 220 achter 't 2e recept voegh by, mengt het.
- 223 achter 't 3e recept staet chartam. lees chartam. in 't 4e recept voor Form. bilul. communes, lees Form. pillul. communes.
- 224 in 't 1e recept staet diaphor. agr. xij. lees diaphor. à gr. xij.

F. H. DANNER
BOEKBINDERIJ
UTRECHT

